This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

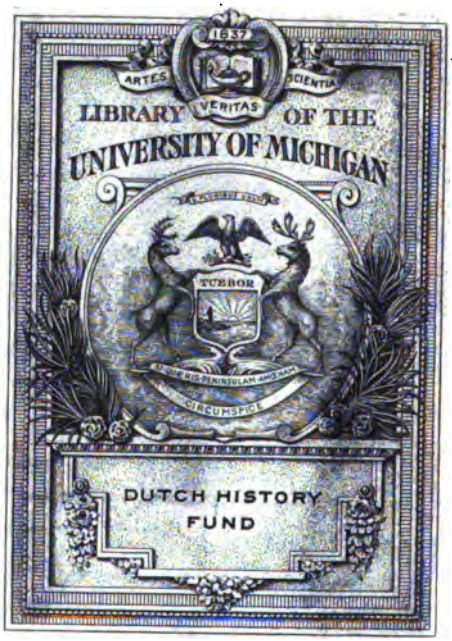

Digitized by Google

AT
14
.V1

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MENGELWERK.

Digitized by Google

Digitized by Google

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Eerſte Deels, Tweede Stuk.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By YNTEMA EN TIEBOEL.
MDCCLXXIX.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dutch lit.
Nijhoff
10L 3-24
1084E

INHOUD
VAN HET
MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Eerſte Deels Tweede Stuk.

Eenzaame Overdenkingen nopens de onbeſtendigheid van al het Tydelyke, en wegens de Eeuwigheid. 1
Waarneeming wegens een aanmerklyken *Polypus Narium*, of Neusprop; weggenomen door H. W. KRIEGER, *Chirurgyn en Stads-Breukmeester te Amſterdam.* 11
Kort Berigt wegens de Ontleding van verſcheidene *Orang Outangs*, en inzonderheid van die in de Diergaarde van Zyne Doorluchtigſte Hoogheid den Heere Prinſe van Orange, Erfſtadhouder, enz. enz. enz. geſtorven is, in den Jaare 1777. Door PETRUS CAMPER. 18
Berigt wegens de Ontdekkingen, door de Ruſſen, in de Ooster-Zee, en ten opzigte van America, gedaan. 36
Nut der Luiheid. 43
Zamenſpraak, tuſſchen Mercurius en Mevrouw du Bon ton. 47
Alcindor en Amelia. 50
Op de ſchoonheid der Zonne. *Dichtſtukje.* 51
De Opheldernde Raad. *Dichtſtukje.* *ald.*
Eenzaame Overdenkingen nopens de onbeſtendigheid van al het Tydelyke, en wegens de Eeuwigheid, (*Verv. van bl.* 11.) 53
Aanmerkingen over de meest vermoge de Geneesmiddelen in de Kinkhoest. 66
Beſchryving van een Toeſtel, geſchikt om met een Vlieger, veilig, Electriſche Proeven te neemen. Door J. RECHTER, *Phyſisch Inſtrumentmaaker te Delft.* 69
Middelen, om het verſtuiven van het Zand, aan de Duinen, en elders, te beletten. 81
Onderrigtingen in het vervaardigen van Landſchapsgezigten, of het fraay aanleggen van den grond, op Lusthoven. Door R. D. GERARDIN, *Markgraaf van D'Ermonville.* 87

Digitized by Google

INHOUD.

Een Droom. 94
Zamenſpraak, tuſſchen *Solitaire*, een Kluizenaar, en *Mundoſo*, een Man van de Wereld. 98
Eenzaame Overdenkingen nopens de onbeſtendigheid van al het Tydelyke, en wegens de Eeuwigheid. (*Verv. en ſlot van bl.* 66.) 101
Leevensberigten van Mr. HENRY BAKER, *den Natuuronderzoeker*. 116
Beſchryving van de *Cochenielie*. 120
Nadere Proeven over de doordringbaarheid van 't Glas voor de Electriſche Vloeiſtoffen. 122
Eenige Waarneemingen en Aanmerkingen nopens de Luchtsgeſteldheid des Jaars 1778, te Amſterdam. 123
Onderzoek, waarom Mannen van Vernuft en Geleerdheid niet altoos in de verkeering uitſchitteren; aan EMILIUS. 140
De Wysgeer op de Rots, of Waarneemingen over de Kieschheid van Smaak voor Landvermaakelykheden, geſchreeven in 't beſchouwen van een ſchoon Vergezigt. 142
Aan de Vriendſchap, *Dichtſtukje*. 145
Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *December*, 1778. 146
Extra Waarneemingen, in *December*, 1778. 148
Oordeelkundige Aanmerkingen over de Schryf- en Leerwyze van Moſes, byzonder in het Boek der Schepping. Door den Heer STARCK. 149
Verhaal van eene Ontlasting van een groote menigte Bloed, door aftapping. In een Brief van een Heer van 't Eiland Antigoa, aan Mr. SAMUEL ATHILL, medegedeeld aan Dr. DUNCAN. 157
Uittrekzel eens Briefs van den Heer *Abt d'Orſeullie*, aan den Heer JOUYNEAU DESLOGES, over de uitwerkzels van een Kaars met Koper-roest vermengd. 158
Middel om het Noorderlicht in eene donkere Kamer na te bootzen. Uitgedagt door den Heer SAMUEL DE TRIEWALD. 159
Algemeene Aanmerkingen over de Natuurlyke Historie der *Viſſchen*. 160
Bedenkingen over de Maatigheid, met betrekking tot de verſtandelyke vermogens. 170
Verhaal van de wyze, waarop de tegenwoordig regeerende Koning van Zweeden de groote Staatsomwenteling,

Digitized by Google

ling, in den jaare MDCCLXXII, te wege bragt. Door SHERIDAN. 173
Proeve over de Beeldhouwkunst. 177
Menalkas. *De Schoone Avondſtond.* 186
Droom over de Verkwisting, Zuinigheid en Gierigheid. 187
Voorbeelden van braave daaden. 190
Het Jaargetyde, aan *Eelhart. Dichtſtukje.* 193
Luchtsgeſteldheid te Amſterdam, *January*, in 1779. 195
——— *February*, in 1779. 196
Geſchiedkundig verſlag van de vroegſte Deïsten. 197
Beſchryving van een Geneesmiddel, 't welk, in Siberie, tegens de Jigt en Zinkingen, gebruikt wordt. 203
Waarneemingen over het Noorderlicht. Door den Heer TONDU. 205
Antwoord op den Brief van den Heer TONDU, over het Noorderlicht. Door den Heer DARQUIER. 211
Brief aan de Uitgeevers der *Vaderlandſche Letter-Oeffeningen*, nopens eene verbetering der Vuurbakens. 213
Algemeene Aanmerkingen over de Natuurlyke Hiſtorie der *Viſſchen*, (*Verv. van bl.* 170.) 216
Eenige Byzonderheden wegens den Winter en de Lente deezes Jaars 1779. Door W. V. BARNEVELD, *Apotheker te Amſterdam, enz.* 222
Hiſtoriſche Schets van de Vervolgingen, welke de Joden, in meest alle Landen, ondergaan hebben. 227
Circularie Brief van RABBI DAVID BENANROU, *Prins van de gevangenis*, aan de Souvereinen der Oude en Nieuwe Wereld. 236
Glicére. Door den Heere GESSNER. 239
De Bemoeiallen. 242
De Rechte Christen. *Dichtſtukje.* 243
Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Maart*, 1779. 244
Onderzoek naar de reden, waarom Jeſus den Vygeboom gevloekt heeft, MARKUS XI. 12—14 vergeleeken met MATTHEUS XXI. 17—22. 245
Verhaal van een geval, waarin hardnekkige aandoeningen van de ingewanden geheel en al geneezen werden, door de ontlasting van een groote menigte ſtoffen, gelykende naar Waterblaazen (*Hydatides*). Door Dr. WM. SCHOTT, medegedeeld aan Dr. DUNCAN. 250

Digitized by Google

INHOUD.

Proeven, genomen met twee Electrophores van verſchillende ſoort; om te ontdekken, met welke doorgaans de meeste Electriciteit konde verwekt worden. Door J. V. BREDA, *Med. Doct.* te Delft. 251

Berigt van het Eiland Sumatra, en van een nabuurig Eiland, 't geen men niet weet dat ooit voorheen, door eenig *Europeaan* bezogt geweest is; getrokken uit Brieven van Mr. CHARLES MILLER, Zoon van wylen den Kruidkundigen MILLER, woonende op het Fort *Malbro*, digt by *Bencoolen*, aan zyne Vrienden in *Engeland*. Der Koninglyke Societeit medegedeeld door EDWARD KING, *Esq.* 267

Aanſpraak door den tegenwoordig regeerenden Koning van Zweeden, gedaan, by het openen des Ryksdags te Stokholm, op den zesden van Slachtmaand des Jaars MDCCLXXVIII. 273

Zomer-Beſpiegeling, of Zamenſpraak tusſchen ARISTIPPUS en MELANDER. 279

Palemon, *Herders-zang*. 282

De Opſtuiving en valſche Eer. 286

De Held. *Dichtſtukje*. 288

Waarneemingen, wegens de Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *April*, 1779. 287

Aanſpraak aan de Jeugd, over de rechte keuze en het regelen der Vermaaken en Uitſpanningen. 289

Berigt van vier ſponswyze Uitwaſſen en Gezwellen, ter zwaarte van een pond, gelukkig van de Neus genomen. Door JACOB VAN DER HAAR. 300

Vertoog over 't gebruik 't geen men zou kunnen maaken van het verſchynzel, *het Vuuren der Zee* genaamd, ten opzigte van de Zeevaart. Door den Heer Abt DICQUEMARE. 303

Berigt van Perſoonen, die de Kleuren niet konden onderſcheiden. Door den Heer JOSEPH HUDDART, in eenen Brieve aan den Eerwaardigen JOSEPH PRIESTLEY, L. L. D. F. R. S. 309

Waarneemingen over de Aangezigten der Menſchen. 312

Leevensbyzonderheden van den Heer HUMPHRY GILBERT. 315

Proeve over de uitſpraak eens redenaars. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD, L. L. D. 323

Eenzaame Overdenking, by gelegenheid van een gedugt Onweder. 328

Lee-

Digitized by Google

INHOUD.

Leevensregels voor de Jeugd. 330
Het Citroenbosch. *Een Fabel.* 334
De Kristen in zynen Ouderdom, Alleenſpraak. *Dichtſtukje.* 335
Waarneemingen, wegens de Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Mai*, 1779. 336
Verhandeling over de Hoop. 337
Over de Bereiding der Potasch. Door B. TIEBOEL, *Apotheker &c., in Groningen.* 344
Brief van NATHANIEL POLHILL, *Esq.* aan Mr. JOHN BELCHIER, F. R. S. over Mr. DEBRAW's ontdekkingen wegens de Sexe der Byen; verklaarende de wyze, op welke zy haar Geſlacht voortzetten: benevens een berigt van het Nut, 't geen gehaald kan worden uit deeze ontdekkingen, door dezelve in 't werk te ſtellen. 356
Brief van den Heer A. VOSMAER, aan de Schryvers der *Algemeene Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, betreffende het berigt van G. FORSTER wegens den *Orang-Outang.* 358
Berigt van het Eiland Sumatra, en van een nabuurig Eiland, 't geen men niet weet dat ooit voorheen door eenig Europeaan bezogt geweest is. Door CHARLES MILLER, (*Verv. en ſlot van bl.* 272.) 363
Proeve over de Uitſpraak eens Redenaars. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD. L. L. D. (*Vervolg en ſlot van bl.* 328.) 370
Zedelyke Bedenkingen. 376
De Buitenplaats. 380
Zeldzaam Geval. *Dichtſtukje.* 383
Waarneemingen, wegens de Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Juny*, 1779. 384
Verhandeling over de Hoop, (*Vervolg en ſlot van bl.* 343.) 385
Verhaal van de opening eens dooden Lichaams van een Galeiboef van *Brest*, genaamd *Andreas Baſilius*, geſtorven in den ouderdom van 38 jaaren. 394
Aanmerkingen over de Monſteragtige Vogels, *Dodaars*, *Gekaperde Zwaan*, of *Walgvogel*; den *Eenzaamen Vogel*; den *Vogel van Nazare*; en het kleine *Zand-Eiland*, vyftig mylen van Madagascar. Door den Heer MOREL. 397

Ver-

Digitized by Google

INHOUD.

Verslag eener Beklimming van de *Piek van Teneriffe*, in den Jaare MDCCLIV, (getrokken uit de Reize, op orde des Konings van *Frankryk* gedaan, door de Heeren DE VERDUN, DE BORDE, en PINGRÉ.) 401
Proeve over de Hovaardy. 410
Tafereel uit den Zondvloed. Naar GESSNER. 417
ARMEDAS aan zyne Moeder. 420
Kort verslag van het leeven en de Schriften van den Eerw. Heere LAURENCE STERNE. A. M. enz. 422
Verbum in transitu, of een Stok in 't honderd. 427
Voorbeeldige Spaarzaamheid. *Dichtstukje.* 431
Aan N. N. *Dichtstukje.* *ald.*
Waarneemingen, wegens de Luchtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *July*, 1779. 432
Het deugdzaame des Geloofs, en het ondeugdzaame des Ongeloofs, ter proeve voorgesteld. 433
Waarneeming over 't inwendig gebruik van 't *Vitriolum Album*, in een geval van de *Epilepsia*, en in de *Diarrhœa*. Door Mr. J. JOHNSON, Heelmeester te *Lancaster*, medegedeeld aan Dr. DUNCAN. 437
Waarneemingen over eene Ontbinding van 't licht, verkeerdlyk *de Blaauwe Schaduwen* geheeten. Door Mr. J. MONGER, *Hoogleeraar in de Wysbegeerte te Saint-Lo*, enz. enz. 439
Proeven te *Montmorenci*, genomen door den Heer COTTE op een alleenstaande Hennipplant, die vrugtbaare Zaaden voortbragt; met Aanmerkingen daar op gemaakt, door den Heer *Trochereau de la Berliere*: en een Antwoord op dezelve. 449
Leevensbericht van LOUIS GROTTO van *Adria*. 453
Gesprekken van den Heer de THEMINE. *Eerste dag.* 458
Lofspraak voor de Dichters onzer Eeuwe. 462
Aanmerkingen over de Gulhartigheid. 468
De vrolyke Jongeling. 470
De Schim van CLAUDIUS CIVILIS aan de Batavieren. *Dichtstukje.* 471
De Olyphant en de Koe, *Een Fabel.* *Dichtstukje.* 472
Aanmerkingen over het leezen, en van buiten opzeggen, der Leerredenen. 473
Beschryving van het maakzel en gebruik eener zeer eenvoudige *Tabaks Klysteer*. Door DAVID VAN GESSCHER, *Heelmeester van het St. Pieters Gasthuis te Amsterdam*, enz. 481

De

Digitized by Google

INHOUD.

De voornaamſte Byzonderheden van 't Koningryk *Tonquin*. Door den Abt RICHARD. 487
Geſprekken van den Heer DE THEMINE. *Tweede dag*. 498
Proeve over de Bezigheden en Vermaaken des Buitenleevens. 503
DUBOIS en FANCHON. *Een zeer zonderling Voorval*. 507
Vraage. *Klinkdicht*. 511
Redelyk Antwoord. *Dichtſtukje*. *ald.*
Waarneemingen, wegens de Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Augustus*, 1779. 512
Nieuwe gedagten over Pſalm CXVI. 513
Korte waarneemingen wegens de geneezinge van een Boongezwel (*Lupia*). Door J. G. VAN WY, *Chirurgyn te Amſterdam*. 523
Waarneemingen gedaan wegens de graaden van hette op den berg Veſuvius. Door den Heer JEAN HOWARD. 525
Brief des Graaven van BORCH, aan den Abt ROZIER, over eene wyze om Leder groen te verwen. 526
Brief van den Heer CAMUS aan den Abt ROZIER, over de Kanarie-vogels. 527
Herfstbeſpiegeling, of ſamenſpraak tusſchen PHILIBERT en PRISCILLUS. Door L. STOPPENDAAL, P. Z. 529
Bedenkingen van JOZUA TUCKER, over de tegenwoordige vrees voor een inval in Engeland of Ierland. 534
Berigt van den Zwitzerſchen Doctor MICHEL SCHUPPACH. 544
DERIVAN's Rouwklagt over den dood van SILIMNA. 547
Proeve over de onbeſtendigheid. 551
De Dorpsleeraar en de arme Man. *Eene waare Geſchiedenis*. 553
De Byen. Uit PERCIVAL, 554
Morgenzang. *Dichtſtukje*. 555
Waarneemingen, wegens de Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *September*, 1779. 556
Verhandeling over de verſchillende ſmaaken der Menſchen, ter aantooninge, hoe de grootſte verſcheidenheid voortkomt, uit de verſchillende Opvoeding, die men aan de Jeugd geeft. 557
Kort Begrip der veronderſtellingen en gisſingen over de oorzaak van het Noorderlicht, van den Heer FRANCKLIN. 565
Beſchryving eener zeldzaame Spinne. Door den Abt SAUVAGES. 507

Proe-

Digitized by Google

Proeve over het Geluk des Huislyken Leevens. 571
CLARINDA. Een Character, door den Hoogleeraar FORDYCE voor de Jufferschap geschetst. 576
Proeve over de Kleeding der Vrouwen, en de verscheide wyzen, waarop de Vrouwen zich in 't oog der Mannen behaaglyk poogen te maaken. Van Dr. ALEXANDER. 579
Berigten uit America. 586
De verschillende Leerwyze. *Dichtstukje.* 597
De Vaderlyke Raad. *Dichtstukje.* 599
Waarneemingen, wegens de Luchtsgesteldheid te *Amsterdam*, *October*, in 1779. 600
Verhandeling over de verschillende smaaken der Menschen, ter aantooninge, hoe de grootste verscheidenheid voortkomt, uit de verschillende Opvoeding, die men aan de Jeugd geeft, (*Very. en slot van bl.* 564). 601
Verhaal van de uitwerking der Electriciteit, in 't wegneemen van eene vaste zamentrekking der Vingeren. Door ALEXANDER EASON, medegedeeld aan Dr. DUNCAN. 609
Waarneemingen over de Beenwording. Door Mr. CRUIKSHANK. *ald.*
Eenige voornaame byzonderheden, raakende de Natuurlyke Historie van *Gibraltar*. 610
De voornaamste Levensbyzonderheden van den beroemden Commandeur GEORGE *Lord* ANSON. 614
Brief van den Hoogeleerden Heer A. KLUIT, aan de *Schryvers van de Algem. Vad. Letter-Oefeningen*, by gelegenheid der Recensie zyner *Inwyingsreden*. 625
PHILIS, by het Graf van DAPHNIS. 636
Eenige Stellingen. 637
Nuttigste Gedagten. *Dichtstukje.* 639
Waarneemingen, wegens de Luchtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *November*, 1779. 640
De Winter. *Hardersang.* 641
Proeve eener Heldenspraake. 647
Aan *Lucia*. 654
Antwoord. 655
Naberigt aan twee Correspondenten. *ald.*
Waarneemingen, wegens de Luchtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *December*, 1779. 656

MEN.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENZAME OVERDENKINGEN NOPENS DE ONBESTENDIGHEID VAN AL HET TYDELYKE, EN WEGENS DE EEUWIGHEID.

Ras vergankelyke Wereld, die duizend verblinde Stervelingen misleid, door uw bedriegelyk schynschoon; verlokt door uwe verleidende gedaante, en verward in uwe verderfelyke strikken! Die, door eene vertooning van in het oog schitterende voorwerpen, den ligt te verleidenen mensch tot u trekt, die hem al te dikwils te deerlyk misleid! —— Die te jammerlyk bedriegt, al wie op u zyn onveranderlyk geluk wil bouwen; al wie eenen staat van bestendigheid wil vestigen op uwen wankelbaren grond!

Alles wat wy zien, alles wat wy hooren, alles wat wy ontwaar worden, heeft, ontwyfelbaar, nooit, voor dat de tyd zynen aanvang nam, een bestaan gehad. —— Alles heeft zyn begin genomen met de wording van den tyd. Toen begonden zich de ras vergankelyke goederen dezer wereld allengskens te ontzwagtelen: ieder voorwerp overtuigt ons hiervan door deszelfs onbestendigheid: dewyl het ons toont, dat het noch zyn bestaan eeuwig gehad heeft, noch uit zich zelven is voortgekomen. Daar is toch niets bestendigs onder de Zonne; en al het geschapene, al het zienelyke, is van zodanig eene natuur. —— Letten wy op het bestaan der redelyke Wezens; wy allen hebben eerst onze wording in den tyd ontvangen; daar by is het getal der dagen onzes levens niets meêr dan bloote ydelheid, eene ligte schaduw, welke schielyk verdwynt. —— Slaan wy agt op de ga sche natuur, op al het overig Schepzel, de gansche geschapenheid roept, als met éénen mond, ons toe: „ Niets is 'er bestendig onder de Zonne."

Waar is dan de onveranderlykheid; by wien de ware

Digitized by Google

beſtendigheid te zoeken? —— Waar zyn die goederen, tot welke ik gevoel, dat myne Ziel eene onverzadelyke begeerte heeft? By wien zyn zulke ſchatten te vinden? Ik beſpeur tog in mynen boezem eenen heimelyken trek naar iets dat duuragtig is. ——— Van waar zulk een indrukzel, van waar die geheime inſpraak? —— „Daar „ is een onveranderlyk goed". Myne ziele zegt my: „ 'Er is eene beſtendigheid, die altyd zal duuren". Wie heeft my dat geheim ontdekt? Wie heeft eene wetenſchap myner Ziele diep ingedrukt, welke haar eigen beſtaan haar verzekert, dat waarachtig is? Maar van wien is myne ziel oorſpronglyk? Die haar aanwezen geſchonken heeft zal ongetwyfeld ook de oorſprong dezer indrukzels zyn. ——— Wie heeft my dan onder de dingen, die in deeze wereld beſtaan gekregen hebben, doen voortkomen? ——— Hoedanig een beſtaan heb ik ontvangen? —— Deze betragtingen verdienen onzer aller opmerking. Op de vraag, wie heeft me dus tot het beſtaan geroepen? —— Antwoord myn gemoed; Gy, ô Almagtige; Gy, ô Onveranderlyke; Gy, ô Eeuwige God; Gy alleen zyt de Oorſprong van myn leven; en Gy, die de Oorſprong van myn leven zyt, Gy zelve hebt die indrukzels, die levendige indrukzels, in myne Ziele geſchreven; die indrukzels, van eene onveranderlyke duuring, welke ik in den boezem gewaar worde. ——— ô Ontzaggelyke, ô Groote God, voor wien al het Geſchapene moet ſidderen, Gy zyt de Oorzaak van myn aanwezen, Gy zyt de Oorſprong van alles. ——— Gy alleen zyt een Noodzakelyk Wezen! ——— Aan U te gedenken vervult mynen boezem met eerbied, met ontzag, met nedrigheid, en met diepe verwondering! —— Gy zyt waarlyk groot, waarlyk oneindig, onbegrypelyk! —— In U verliezen zich myne gedagten; ik kan U niet bevatten, ô Almagtige oorſprong van myn zyn! ——— Geen wonder! Gy zyt dat Wezen, dat Oorſpronkelyk, dat Oneindig, dat Eeuwig is! Wy zyn van dezen tyd, menſchen van gisteren, en heden, kinderen der Vergankelykheid, die van daag zyn; maar morgen roerloos in het ſtof liggen; die van daag leven en morgen ſterven.

ô Ontzaggelyke, ô Allergedugtſte Waarheid! ——— Onbedriegelyke zekerheid, van zo veel gewigts, van zo veel aanbelangs. Hoe noodzakelyk, hoe volſtrekt nood-

za-

Digitized by Google

zakelyk is uwe nauwkeurige betragting voor alle redelyke Wezens! Vervul myne Ziele met Hemelsche Wysheid, ô Eeuwig levende God! Leer my, wie ik ben; leer my de noodzakelykheid, het groot gewigt, kennen, van eene nauwkeurige betragting van zichzelven, op dat ik, my regt leerende kennen, U den oneindigen Oorsprong van myn zyn eerbiedige, en hoopen moge op uwe onveranderlyke Liefde!

Dan met welke natuurlyke, en levendige trekken word deze schitterende Waarheid, dat, even als ik, alles ook zyn bestaan van eene volstrekte noodzakelyke Oorzaak ontvangen hebbe, myne ziele ingedrukt. ——— Myn aanzyn is nog maar van eene korte duuring. Voer ik myne gedagten eenige jaren rugwaards; toen had ik nog geen bestaan. ——— Myn leven beslaat een kring van oogenblikken; want het is niet meêr dan eene reeks van oogenblikken, in vergelyking van een tyd, binnen welker kring reeds eene menigte eeuwen zyn voortgerold.

Ik ben dan niet altoos aanwezig geweest; daar van tog draagt elk mensch de sprekendste bewyzen in zichzelven. Van niet te zyn tot het zyn over te gaan, is eene waarheid, die me verbaast. Ik erken het, ik belyde met al myn hart, dat scheppen het werk is van eene Almagtige hand. ——— Maar al wat my omringt is, in opzigt van zyn bestaan, van dezelfde natuur als ik ben. ——— Al het zienelyke roept my, als met eene overtuigende stem, toe, geduurig toe, dat het eens geworden is, dat het eens is voortgebragt, en, voor dat de tyd begon, geen aanwezen gehad heeft.

ô Verbazende Almagt! welke zulk een ontzaggelyk gevaarte, als het Heelal is, gevormd hadt; die het bestaan hebt gegeven, aan alles, wat zich aan myn gezigt opdoet! ——— Houdt u stil, myne gedagten, by deze groote waarheid! ——— Wat begrypt gy 'er van myne ziele? ——— Van U, van U, ô onbegrypelyke God, Vader der Eeuwigheid, van U begryp ik niets, zegt myne ziele, dan dat Gy in alle uwe volmaaktheden oneindig zyt! ——— Een enkel bevel ging uit uwen mond en het was genoeg, om de zienelyke Wereld uit Niet voort te roepen. „ Hemel en aarde worden", dus luidde het groote bevel „ en Hemel en aarde wierden". Toen, ja toen lagen reeds alle Schepzelen opgewonden in de

Digitized by Google

vorming van het Geheelal: ——— Verbazende Waarheid!

Toen, ja toen, Grootmagtig Formeerder, had ik reeds myn aanwezen in het ſtof. Schoon ik als toen noch niet beſtonde; de ſtof, waar uit ge my eerlang, na het ontrollen eeniger Eeuwen, vormen zoud, deze ſtof was 'er; en, ik, wat myn ſtoffelyk deel betreft, ik ben toen ook reeds geſchapen; maar onzigtbaar, onmerkbaar, ongevormd. Ik was een enkel veragtelyk, een ongemerkt ſtofje. ——— Welk eene ontzettende overweging levert my het werk der Schepping op! Zy vervult mynen boezem met ontzag, met de diepſte eerbied. ——— Hoe oneindig groot moet Gy zyn, ô Formeerder van alles! Voor dat 'er nog iets was, doorzagen uwe oogen van Eeuwigheid alles, als reeds aanwezig; voor dat de tyd nog eenen aanvang nam, hadden alle de geſchapen Wezens in uwe oncindige gedagten reeds hun beſtaan; en ſchoon zommigen eerst ſpade hunnen gezetten aanvang ſtonden te hebben, ze zyn nochtans, ô ¡allesdoorziende God! van Eeuwigheid voor uwe oogen aanwezig geweest. ——— Dusdanig een beſtaan had ik reeds in uwe eeuwige voornemens; zelfs voor dat 'er nog eenig ſtof aanwezen bekomen had. ——— ô Groote God, Vader der Eeuwigheid, hoe groot, hoe verbazend groot zyn alle uwe Werken! hoe onbepaald is uw vermogen! hoe oneindig uwe wysheid, hoe onnaſpeurelyk zyn uwe gangen! De gangen van u, onzen grooten God en Schepper! ——— De gangen van onzen grooten Koning! ——— Van Eeuwigheid, ja toen waart Gy alreeds werkzaam, omtrent my, omtrent my, een enkel ſtofje in vergelyking van 't Geheelal; een zandkorrel, ja minder dan een zandkorrel, by al het geſchapene.

Nochtans ſloegt Gy me gade, hoe gering, hoe byster klein ik zyn mogte, in vergelyking van dat ontzaggelyk gevaarte, 't geen uwe Almagtige Vingeren, by den aanvang van den tyd, geſtigt hebben. Uw oog was nochtans op my geſlagen, en op de ſtof, van welken myn Lichaam moest gevormd worden. ô Alwetende, ô Allesdoorziende God! Gy hebt my nimmer uit uw alles ontdekkend oog verloren; voor ik aanwezen ontving, voor ik zelve dagt, hebt Gy aan my gedagt. —— Met welk eene verwondering vervullen my deze overwegingen! welk een ontzag ſtorten zy in mynen boezem; ——

welk

Digitized by Google

welk eene vernedering in myne ziel! Maar welk eene aanbidding in myn hart, en welk een lof in mynen mond.

Wat bewoog u, ô Groote Werkmeester, om my uit het ſtof, in 't welke ik omwonden was, te vormen, tot een redelyk Schepzel? Is het niet alleen uwe onbegrypelyke Goedheid; zyn het niet uwe onnaſpeurbare Wegen, uwe onnagaanbare Oogmerken, waar door Gy alleen bewogen wierd my in het leven te roepen, en een redelyk, een onſtoffelyk beginzel in myn gevormde lichaam te planten? ——— Al had Gy my niet voortgebragt, al had ik geen beſtaan ontvangen, uwe eindelooze Volmaaktheden zouden 'er niets by verloren hebben. Gy bleeft het zelfde onbegrypelyk Wezen. Ook is myn beſtaan niet van dien aart, dat ik volſtrekt noodzakelyk aanwezig zyn moest. Myn aanzyn is niet anders noodzakelyk, dan alleen in dien opzigte, als het een onderwerp van uwen onveranderlyken wil was. ——— Tot welk eene erkentenis roept my dan uwe aanbiddelyke goedheid! Zy roept my met de helderſte ſtemme, met de overtuigendſte reden, tot ootmoedige, tot nederige dankbaarheid. Het is alleen door uwe onnagaanbare goedheid, die ik myne erkentenis eeuwig verſchuldigd ben, dat Gy me een aanzyn onder de geſchapen Wezens, in het groot werk uwer Almogende Vingeren, hebt willen ſchenken. ——— ô Onbegrypelyke diepte van Wysheid, en Goedheid! ô Wezen aller Wezens! ô oneindige oorſprong van myn zyn! hoe onnaſpeurelyk zyn uwe wegen, hoe aanbiddelyk alle de gangen, die Gy onder ons, die Gy houd in al het geſchapene!

Gy zyt dan myn Formeerder, Gy groote, Gy ontzaggelyke God! door u ben ik gevormd, gevormd op eene zeer vreeslyke, op eene gansch wonderbare wyze. Door uwen wil ben ik geſchapen: op uw beval wierd ik, even als andere dingen, uit den ydelen boezem van het Niet voortgeroepen; voortgeroepen, even als of ik aanwezig was. — Luidde uw Godlyk bevel, de Wereld worde; zy wierd geſchapen. —— Deze worde in myne Wereld, dus ſpraakt Gy, en ik wierd. —— Op dat enkel bevel kreeg ik myn beſtaan. ——— Dus ben ik dan wel overreed, dat ik niet eeuwig aanwezig ben geweest. Maar alleen een kind des tyds, van gisteren; en ſlegts eenige oogenblikken; mogelyk velen, mogelyk weinigen; dit is voor my een diep geheim; eene verborgenheid, die u den groo-

Digitized by Google

ten Formeerder alleen bekend is. ——— Maar een ſchavkel van oogenblikken, en ziet, ik zal moeten wandelen den weg, dien ik alle vleesch zie bewandelen! —— Ik zal eerlang ophouden onder de levenden te zyn; myn naam zal niet meer geteld worden onder de inwoonders van deze beneden gewesten. Het Tooneel dezes levens zal ik moeten verlaten; alle myne gewenschte dingen op deze aarde vaarwel zeggen; myne vrienden, alle myne beste vrienden, begeven moeten; eerlang, en wie weet hoe kort, zal men my niet meer gedenken, onder de genen, die den adem des levens in hunne neuzen hebben! ——— In de benedenſte delen der aarde zal ik welhaast nederdalen; in het akeligst verblyf, in de ſpelonke des doods zal myne woninge zyn; in dat akelig verblyf des verderfs, waar het eenig gezelſchap zal beſtaan in veragtelyke Maden, in vernielende Wormen, die myn ſtoflyk deel tot ſtof zullen verbryzelen; in die angstvallige woning des doods zal ik nederdalen! ——— O Verſchrikkelyke overdenking! myne natuur gevoelt 'er een afkeer van. ——— Ik ſidder om deze plaats der duisternisſe, deze wyk des verderfs, te naderen. ——— Met weerzin gedenk ik aan dit ontzaggelyk, dit allergevreesd tydſtip. —— Al te ſchrikkelyk, al te akelig voor de gedagten! ——— Maar zal ik dan voor eeuwig in den ydelen kolk van het Niet verzinken? zal ik, ſtervende, ophouden, voor altoos ophouden, te zyn? zal ik neerſtorten in dien peilloozen afgrond, uit welken ik getrokken ben? ——— Zal ik weer geheel vernietigd worden? Ben ik daar toe onder de levenden verſchenen? Ben ik geboren, om eenige kringen en drajen in de wereld te maken, en dan weer te verdwynen; zo te verdwynen dat 'er in eeuwigheid niets meer van my worde? —— Niet alzo, myne ziele! Laat u niet al te veel verſchrikken, door het akelig gezigt van eens uwe aardſche woning te moeten verlaten, te moeten vaarwel zeggen; laat liever een veel bekoorlyker vooruitzigt, een vooruitzigt van een nimmer eindigend aanzyn u ſtrelen; en dit zal voorwaar het verlies, 't geen Gy eens te wagten hebt, rykelyk kunnen opwegen. ——— De ſcheiding, de verbreking van dien engen band, welk 'er gelegd is tusſchen u, en dat ſtoffelyk deel, met welk Gy zo nauw verëenigd zyt, zal den toegang openen tot die gewesten, waar in de Dood nimmer eenige heerſchappy voert! —— Het geringſte deel van my is dan

ſlegts

Digitized by Google

flegts ſtervelyk. —— Het edelſte grondbeginzel van myn beſtaan, het Geestelyk Wezen is onſtervelyk. — Gy, myne ziele, zyt voor den dood niet vatbaar; Gy zult blyven leven, na dat myn lichaam geſloopt is; Gy zult leven in Eeuwigheid! —— Gezegend zy de Eeuwige Formeerder, die my gevormd heeft. —— Eeuwig geloofd zynen grooten Naam! —— Ik ſterf niet geheel; na dat ik zal geſtorven zyn; na dat de dood myn lichaam verbryzeld heeft, zal ik leven, altoos leven. —— ô Gedugte Waarheid! ik ben geſchapen, om eeuwig te leven. —— Kwam my het denkbeeld van ſterven, beſchouwd in dat ysſelyk gezigtpunt, dat ik hier door neerſtorte in den boezem eener eindelooze vernietiging, zo verſchrikkelyk, zo akelig voor, niet minder verkwikkelyk is myne ziele de ſtrelende gedagte, dat zy onvergankelyk, onſtervelyk eeuwig leven zal.

Echter blyft de dood voor de Natuur een Vorst der verſchrikkinge; de wreedſte Tiran, een gedrogt, waar ieder mensch voor yzen moet. —— Zyne afgeſchoten pylen kunnen niet anders, dan op de gevoeligſte wyze, treffen. —— Zyne bejegeningen zyn en moeten altyd voor het vleesch de pynelykſte uitwerkingen hebben. —— Men zou eerst alle menſchelykheid moeten uitſchudden, voor dat men omtrent den Dood, omtrent de geweldige aanvallen des Doods, eene onverſchillige ongevoeligheid betoonde. De band dezer twee zo nauw verknogte Wezens, die onderlinge band van vereniging, van de allernauwſte verenigde vriendſchap door den grooten Schepper zelven, tuſſchen de Ziel, en het lichaam gelegd; deze tederſte en nauwſte vereniging kan niet zonder pyn, zonder gevoellge, zonder ſmartelyke weedom, worden los geſcheurd. —— Dat ſcheiden moet ontwyfelbaar aan veel bitterheid, en veel ſmart, onderhevig zyn. Wanneer de ziel het lichaam verlaat; als deze twee vriendelyke Medgezellen elkanderen moeten vaarwel zeggen, zou zulk eene ſcheiding wel anders, dan ten hoogſten gevoelig, dan ten uiterſten bloedig kunnen wezen? Voorwaar veel zwaarder, dan, wanneer een opregt vriend zynen medgezel verlaat, aan wien hy door de tederſte banden eener toegenegene, eener opregte vriendſchap verbonden is; verlaat, om hem nimmer weer te zien; nog ongelyk veel zwaarder, dan, wanneer eenen Man de tedergeliefdſte Huisvrouw, al het vermaak

Digitized by Google

zyns levens uit zyne verliefde armen gerukt word. —— Gene nauwere verbintenis tog, dan de verbintenis van ziel en lichaam; geen ſcheiden treffender, noch gevoeliger, dan de ſcheiding van ziel en lichaam; geene wond ſmartelyker, dan welken die beide vrienden, op de allergevoeligſte, op de allerſmartlykſte wyze, ontvangen, wanneer zy van een geſcheurd worden door den Dood; eene verſchrikking, eene yſelyke verſchrikking zelfs voor de geheele natuur! —— Zou de mensch ook alleen dat gedugte tydſtip ongevoelig kunnen zien naderen, daar de ganſche Natuur 'er van zidderd? —— Zou de mensch ook alleen alle tederheid, alle gevoeligheid afleggen, daar alle ſchepzels daar voor zo aandoenelyk zyn. De grootmagtige Bouwheer van 't Heelal heeft, met de wyſſte inzigten, met de aanbiddelykſte oogmerken, dien geheimen trek tot het leven, aan alles wat leven ontvangen heeft, diep in het hart gedrukt! —— Dan de Dood is eerſt gedreigd op het plegen van eene misdaad, op het doen van een wanbedryf; de Dood is eene ſtraf der overtredinge; een natuurlyk gevolg van het kwaad, van het plegen der zonden. Dus kan dezelve dan gene andere uitwerking hebben dan ziddering, angſt en ſchrik voor het vleesch; dat gansch en gaar zynen weg bedorven heeft; want wat misdadiger ſchrikt niet voor de ſtraf, welke hy wegens wanbedryf onvermydelyk ondergaan moet?

Dan, myne ziele, laat u niet te zeer beroeren; verban dien drom van angſtvallige gedagten van u. —— De Lugt klaart nimmer ſchooner, dan na eene zwarte en akelige vertooning van ſchrikkelyke onweêrsbuien. De zagte kalmte gevoelt men nooit ſtrelender dan na eenen yſelyken ſtormwind. —— De zoete en gewenſchte ſtrelende rust is nooit verſchrikkelyker, dan na een drom van rampen en zwarigheden te hebben doorgeworſteld. —— Nimmer ſchat men de Gezondheid op een hoogeren prys, dan na dat men ze, eens verloren hebbende, weder krygt. —— De vreugd is gevoeliger en treffender, welke na droefheid en rouwe komt, dan die men agtervolgende op elkanderen geniet. Zo is de verrukking oneindig grooter van twee boezemvrienden, die, eenen langen tyd geſcheiden zynde geweest, elkanderen eindelyk weer ontmoeten; dan wanneer zy dagelyks elkanders byzyn genoten. —— Dus zult gy ook, myne ziele, na eene lange ſcheiding van uwen medgezel, het li-

Digitized by Google

lichaam, dien ouden vriend, eindelyk weêr vinden, en hem met de uiterſte tederheid omhelzen. —— Dus zult Gy ook, na eenen langen, akeligen en donkeren nagt, den dag zien aanbreken; gy zult dien grooten dag zien verſchynen, wanneer gy geroepen zult worden, om met uwen medgezel te leven, eeuwig te leven, onafſcheidbaar eeuwig, verëenigd door de tederſte banden; welke banden nimmermeer zullen verbroken, welker enge vereniging nooit meer los gemaakt zal worden. —— Dat dan deze edele balſem, die balſem des Euangelies, myne ziele, u mogte verſterken. — Laat u deze koſtelyke artzeny verkwikken, en kragten ſchenken tegens de angſtvallige aanvallen van ſchrik en vrees. — „ Dat li„ chaam, dat in verderfelykheid gezaid werd, zal in on„ derfelykheid opſtaan; dat in oneere gezaid werd, zal „ opgewekt worden in Heerlykheid; dat gezaid werd in „ zwakheid, zal opgewekt worden in kragt; dat lichaam „ dat natuurlyk gezaid werd, zal geeſtelyk opgewekt „ worden". — Dit alles zal geſchieden in een punt des tyds, in een enkel oogenblik, wanneer dat gedugte geluid der Bazuine zal gehoord worden, 't geen de dooden uit hunne graven zal doen opſtaan, opſtaan om nimmermeer te ſterven!

Als gy dan zult verëenigd zyn myne ziele, met uw opgewekt lichaam, dan zal het verderf verre van u wyken; dan zal den dood zyn geweld ontnomen zyn, en het verderf zyne vernielingen. Noch Dood, noch Verderf zullen u immer kunnen aanraken, om u af te ſcheiden van uw uit den dood verrezen en verheerlykt lichaam. Daar zal geen dood, noch verderf meêr zyn. — Dan, ja dan is de Dood reeds verſlonden. —— Dan, ja dan worde ik geheel onſtervelyk. —— Gene verandering tot onvolmaaktheid, gene de geringſte verandering ten nadele kan ik als dan immermeer ondergaan. —— Na dat 'er millioenen eeuwen, vermenigvuldigd door het getal der gedagten aller Stervelingen, welk onnoembaar getal nog met tien duizendmaal tien duizend millioenen van eeuwen vermeerderd, en deze alle nog verdubbeld door alle de ſtofdeeltjes van het gansch geſchapenal, ja meêr dan eenige gelykenis toelaat; na dat deze millioenen van eeuwen zullen afgerold wezen, dan zal ik nog even dezelfde zyn, zonder verandering, zonder eenige ſchaduwe van verandering. — Dan zal de eeuwigheid

Digitized by Google

ook nog dezelfde zyn, dan zal ze zyn, even als toen het Heelal eerst begon. — ô Ontzaggelyke gedagten, ô verbazende eeuwigheid, zo gedugt voor den rampzaligen zondaar, als ſtrelende; hartſtrelende voor de geregtvaardigden. Vleiend vooruitzigt, in dat Zalig oogpunt geplaatst. — Onuitſprekelyk verrukkend! — Dan zal 'er geen tyd meer zyn, geen Dood, geen verderf, gene onbeſtendigheid, myne duuring zal eeuwig wezen! ô Diepe Afgrond, ô eindelooze Eeuwigheid, met geen ſtervelyk oog te overzien; in u, in u, verliezen zich myne gedagten! —— Ik begryp u niet, geen ſtervelyk vernuft heeft bevatting van de Eeuwigheid — ik worde bedwelmd, — ik kan u niet doorgronden! — Myn gezigt begint te draijen — ik worde duizelig van in dien afgrond neêr te zien! — Ontzaggelyke Eeuwigheid! ieder oogenblik ſta ik als op uwen uiterſten kant! — Myne oogen durf ik nauwlyks neerſlaan, of ik bezwym, en ſchyn in die peillooze diepte neêr te ſtorten.

Zo verbazend, zo ontzaggelyk zyn de overdenkingen van de Eeuwigheid, met een bedaard gemoed in eene ſtille aandagt overwogen; eene overdenking, die de ziel in hare peillooze diepte ſchynt te verzwelgen; eene overweging, die haar tot enkele verrukking vervoert. Eene onbegrypelykheid verbystert haar geheel; zy ſiddert in diepe verwondering, en verliest zichzelven in den vloed dezer eindelooze onbegrypelykheid. — Zo vliegt de ſtoutmoedige Adelaar de Zon in het gezicht, die hem verbysterd in zyne ſteile vlugt, en met verbaasdheid tot zynen lageren kring te rug dryft. — Dus vloog ook myne ziele ver boven het vermogen harer verbeelding, en verliet voor eenen oogenblik den lagen kring harer eigen beweging. —— Thans daalt zy uit die hooge vlugt nederwaards, en keert weder tot beſpiegelingen, die haar natuurlyk leiden, ter betragting van voorwerpen, welken haar nader by zyn. — Lei dan, myne ziele, lei dan uwe aandagt te rug van de onmeetbare Eeuwigheid; herſtel u, door de beſchouwing dier dingen, welke beſloten zyn binnen den kring, waar in gy u beweegt. — Nog eenigen afſtand, eenen kleinen afſtand mogelyk, bevind gy u van dat Landſchap, tot welke uwe overdenkingen u reeds hadden heên gevoerd; gy bewoont als nog de gewesten der vergankelykheid: alwaar blydſchap en treurigheid elkanderen beurtelings vervangen; alwaar eene verwisſeling van vreugde en verdriet, van rust en onrust,

Digitized by Google

rust, van genoegen en ongenoegen, van verkwikking en hartzeer, als zo vele byzondere ſtroomen, geſtadig elkanderen vervangen; terwyl ze allen ontſpringen uit die eene algemene bron, de onbeſtendigheid der wereld. In deze gewesten tog heeft men nimmer de fontein van geduurzame beſtendigheid zien ontſpringen; deze is geplaatst in een hooger ſtand, en gy bevind u als nog in de lagere Gewesten der beproevinge. — Keer dan weder, keer weder, myne ziele, en laten uwe overdenkingen bepaald worden tot voorwerpen, die binnen het bereik van uw gezigt zyn. — *Maar hiervan vervolgens nader.*

C. V. D. G.

WAARNEEMING WEGENS EEN AANMERKLYKEN *Polypus Narium*, OF NEUSPROP, WEGGENOOMEN DOOR H. W. KRIEGER, *Chirurgyn en Stads-Breukmeester te Amſterdam.*

Deze volgende waarneeming werd door my aan de Maatſchappye der Weetenſchappen te Haarlem aangebooden; dan men keurde dezelve der plaatſinge niet waardig, wyl men oordeelde, dat de wyze van geneezinge, door afbindinge, genoeg bekend was. Zonder my hier over verder uit te laaten, durf ik, onbeſchroomd, aan het onpartydig oordeel van des kundigen, ter toetſe geeven, of de mededeeling van de door my gehoudene geneezingswyze der bekendmaakinge geheel onwaardig zy. Waarom ik het volgende bericht woordlyk opgeeve, zo als het der gemelde Maatſchappye was ter hand geſteld.

JOHAN MACHIEL SCHMID, oud 23 jaaren, had in den jaare 1773, zich in Surinamen bevindende, eene zeer zwaare Neusbloeding gekregen, waar door hy op eenmaal omtrent 4 a 5 ponden bloed loosde, 't welk, na twee maanden tyds, door eene ſoortgelyke bloeding agtervolgd werd; de oorzaak hier van oordeelde men in de zwaare hitte van dat Land te moeten zoeken. Niet lang hier na werd het hem bezwaarlyk om Lugt door het Linkergedeelte van de Neus te haalen; ten zelfden tyde ontdekte zich aldaar een *Polypus*, ter welker vermindering

Digitized by Google

ring men alle middelen, die de Heelkonst aan de hand geeft, in 't werk ſtelde.

Men nam daartoe de Proef met Injectiën door Adſtringentia's; dan deeze vrugtloos gebruikt zynde, ſtelde men verſcheidene Cauſtica's in 't werk, welke ook het gewenschte einde niet bereikten, waarom men het zelve door Scarificatien zogt te bevorderen, waar door echter de Lyder niet meer dan door de andere Konstbewerkingen geholpen werd.

De *Polypus* zich hoe langer hoe meer uitbreidende, ontſtond 'er, na een geruimen tyd, wederom eene hevige bloeding, welker nablyvend *Coagulum* den Lyder een meerder verſtopping in de Neus te wege bragt. Om hierin eenige verligting te bekoomen, bediende zich de Lyder van het ſterk opſnuiven der Lugt door de Neusgaten, waar van het gevolg was, dat het bovengenoemde Gezwel naar binnen gedrongen, en na korten tyd agter het *Palatum molle* gezien werd.

De *Polypus*, zich hier in meerdere ruimte bevindende, konde dus vryer naar alle kanten uitgroeien, waardoor dezelve dermaate in grootte toenam, dat de Lyder daar door merkelyk in het ſpreeken belemmerd werd, gelyk dit ook allengskens eene zeer bezwaarde ademhaaling veroorzaakte, welke by de ongemakken met het toeneemen van 't Gezwel ook geduurig vermeerderde.

In deezen zorgelyken toeſtand, werd het den Lyder, op zyn verzoek, vergund, hier te Lande te rug te keeren, om de Hulp van konstkundigen, ter zyner geneezing, te beproeven, gelyk hy ook in de Maand van Augustus des jaars 1775 hier is aangeland, waarop ik kort daarna hem gezien hebbe, en hem niet alleen zeer bezwaarlyk van ſpraak bevond; maar, ter myne uiterſte verworderinge, ontdekte ik een *Polypus*, ter grootte van een Mans Vuist, waar door het geheele *Isthmus Faucium*, of agterſte van de Keel, gevuld was; het *Palatum molle*, of zagte gehemelte, was naar vooren gedrukt, zoo dat de *Uvula*, of Keellel, niet ver van de *Dentes Inciſores*, of Snytanden, afhing.

De eigenlyke oorſprong van dit Gezwel konde ik met geen zekerheid bepaalen, door dien het linker gedeelte boven in de Neus met eene geheele Vleesklomp begroeid was, gelyk ook verſcheide Liefhebbers der Genees- en Heel-

Digitized by Google

Heelkunst, die deezen Lyder bezichtigd hebben, hierin met my overeenſtemden.

Vervolgens geraakte deeze Lyder, ter geneezinge, onder kundige handen, welken egter, by het gebruiken der bekwaamſte middelen, 't niet gelukten, om dit moeijelyk Ongemak geheel weg te neemen.

Na eenige maanden vertoevens, werd de Lyder, door de aangroeijende benaauwdheid, genoodzaakt om andere hulp te zoeken, waartoe hy voorneemens werd, zich naar Duitschland te begeeven; doch alvoorens hy dit voorneemen ter uitvoer bragt, vervoegde hy zich ten mynen huize, zyn beklag doende, wegens zynen kommerlyken toeſtand, in den bloei zyner jaaren; hartelyk wenſchende, dat 'er nog eenig middel ter weeringe zyner benaauwdheid mogte in 't werk geſteld worden.

Dit beklag werd by my de dryfveer, om, hoe weinig hoope ik ook konde voeden, dat myne poogingen beter dan die van myne Kunstgenooten zouden ſlaagen, evenwel eene proeve te neemen, of 'er iets ter reddinge van deezen Elendeling te doen ware.

Hier toe heb ik, op den 7 Juny, 1776, door twee ordinaire Bousſies een *Anſa*, of Lits, om het meergemelde Ongemak gebragt, het welk ik dus inrigtte.

Ik nam eene Bousſie, ter lengte van 11 duimen, die ik door het linkergedeelte der Neuze, over de vloer van de Neuskuil, langs den wortel van den *Polypus*, heen voerde, tot dat die zich agter in de Keel vertoonde, waarop ik dezelve met myne Vingers door den Mond uithaalde, en liet die aan de linkerzyde van het Neusgat, en van den Mond, vasthouden, waarop ik een tweede Bousſie van dezelve lengte nam, en bragt dezelve langs den *Vomer*, of middenſchot van de Neus, en naar gisſing langs de andere zyde van den wortel des Gezwels, wanneer ik die ook in de Keel gewaar wierd, en dezelve insgelyks met veel moeite door den mond, aan de regter zyde des Gezwels, naar buiten haalde; dus waren de beide Bousſies tegen het *Palatum molle*, en wel voor den *Polypus* geplaatst, waar op ik de twee uit den mond ſteekende einden, door een zyde draad vereenigde; dit verrigt zynde, liet ik een myner Knegts aan de door de Neus uitſteekende einden van de Bousſie trekken, terwyl ik door myne Vingeren, zoo veel ik konde, de zamengebonden einden, onder het Gezwel door, agter

naar

naar de Halswervelen toebragt, waardoor dezelve een hoog ſchoot, en, zoo ik hoopte, zich om den wortel plaatſte, doch hier van geen zekerheid hebbende, bond ik, aan het eene einde der Bousſie, een gewaschten zyden draad van 14 duim lengte, die ik door het uittrekken der andere Bousſie, om den *Polypus* bragt, dewyl ik 8 duimen van deezen draad buiten de Neus had, en 3½ duimen voor beide de zyden der Neus rekende, hield ik nog 2½ duim over, welke ik voor den omtrek des wortels ſtelde, het welk van agteren, gelyk uit de hier nevensgaande Tekening blykt, ook dus is uitgekomen. Doch deeze draad niet ſterk genoeg zynde, om daar mede te ſtrangüleeren, maakte ik, daar aan een gewaschte zyde rygveeter vast, die ik, door het uittrekken des zyden draads, om het Gezwel heenen haalde.

Tot het doen der Strangulatie gebruikte ik een Ivoore *Canul*, welks lengte uit de hier nevensgaande Tekening, *Fig.* 4. te zien is, hier door ſtak ik de einden der Lits, voerde de *Canul* in de Neus, tot aan het Gezwel, knoopte de uitſteekende einden, zoo kort als mogelyk was, ſamen, en ſtak het Ivoore Stokje, *Fig.* 5. daar door, 't welk ik eenige ſlagen rond draaide, tot my de Lyder verzogt hier mede op te houden, waar op ik, om de Strangulatie vast te houden, dezelve met een goed verband verzekerde: na verloop van korten tyd klaagde de Lyder over een kloppende pyn in 't Hoofd, welke van tyd tot tyd vermeerderde.

Den volgenden dag, zynde den 8 Juny, draaide ik de Lits nog eenige ſlagen aan, 't welke ik 's middags en 's avonds, gelyk ook op de volgende dagen, insgelyks gedaan heb; de kloppende pyn vermeerderde geduurig, en werd zoo ſterk, dat de Lyder dezelve by zwaare Hamerſlagen op het Hoofd vergeleek, doch ik konde deezen dag nog geen verandering aan den *Polypus* ontdekken.

Den 9 dito, klaagde de Lyder des morgens, dat hy den voorgaanden nacht benaauwd en rustloos had doorgebragt, gelyk ook nog over meerdere bezwaaring in de ademhaaling, en, zoo 't hem toeſcheen, was de *Polypus* een weinig gezakt; dog ik kon zulks niet ontdekken, maar wel dat 'er een vreeslyke ſtank uit den mond kwam.

Deezen dag Febriſiteerde de Lyder: ik liet hem een weinig dun vogt drinken, om te onderzoeken of hy in ſtaat

ſtaat ware dit door te zwelgen, het geen zeer gebrekkig toeging: ook heeft hy van deezen dag af niets meer kunnen gebruiken, dan alleen maar eenig dun vogt; voorts kwam 'er uit het linker gedeelte van den Neus een dunne ſtinkende Etter te voorſchyn.

Den 10 dito was de Lyder zeer benaauwd, en Febriſiteerde ſterk; dewyl ik, wegens den grooten ſtank, voor een *Febris Putrida* vreesde, liet ik hem dit navolgende gebruiken,

Decoct. Hordei.	*ptii.*
Rob. Rebiſior.	℥ *jv.*
Suc. Citr.	℥ *ij.*
Sp. Vitriol.	ʒ *ij.*

m. f.

waarvan ik hem zoo veel liet neemen als hy konde doorkrygen.

Den 11 dito, was de Lyder nog meerder benaauwd dan den voorigen dag, ik vreesde voor verſtikking, om dat de *Polypus* zigtbaar gezakt was: ook ontdekte ik toen voor 't eerst eenige verandering in de kleur, aan de regter zyde van het Gezwel, en ging ſteeds voort met het gebruiken van 't voorgenoemde middel. Den 12 dito, waren de omſtandigheden des Lyders gantsch niet gunſtiger, dewyl de benaauwdheid en de moeilyke ademhaaling ſteeds vermeerderden: ook werd ik aangaande het zakken van 't Gezwel volkoomen bevestigd, doordien de *Canul*, *Fig.* 4, met het Ivoore Stokje, *Fig.* 5, zo diep naar binnen in de Neus door de zwaarte van den *Polypus* getrokken waren, dat ik werk had dezelve wederom op zyn plaats te brengen; waarom ik de Strangulatie los maakte, en de *Canul*, *Fig.* 3, in de Neus bragt, die op een half duim na geheel in dezelve inging; ik had alvoorens in dezelve een ſleuf gemaakt om de Strangulatie beter vast te houden. Ten aanzien van de verandering der kleur bleef het in dienzelfden ſtaat, als den voorigen dag.

Den 13 dito, konde ik 's morgens aan het ſtranguleeren, waar mede ik tot dus verre beſtendig was voortgegaan, niets meer doen; het was toen den Zesden Dag na de eerſte Strangulatie; 's Middags wilde ik, in 't byzyn van eenige myner Kunstgenooten, de Lits nader aandraaijen; maar konde dezelve zoo ſtyf niet meer krygen als voorheen,

Digitized by Google

heen, waar door ik vreesde dat de veeter door de sterke putrefactie verrot was. Ik bragt daar op myn vinger in de keel des Lyders, om te onderzoeken, hoe veel het Gezwel gezakt was, wanneer ik met mynen vinger rustte op eene Lobbe des Gezwels, welke ik met *a*, *Fig.* 1, heb getekend; voorts onderzogt ik of het Gezwel ook los begon te worden, waar door ik iets aan hetzelve voelde bersten, 't welk door eene bloeding verzeld met een rottig *Coagilum* van bloed agtervolgd werd; welke bloeding omtrent de 6 oncen zal bedraagen hebben.

Ik moest nu mynen Vinger by aanhoudenheid in den mond des Lyders houden, om den *Polypus* naar agteren te drukken, om daar door de Respiratie zoo gemakkelyk te maaken, als eenigzins moogelyk was.

De kleur van den *Polypus* veranderde hier op zeer sterk, en toen ik het Ivoore Stokje, *Fig.* 5, nog meerder wilde aandraaien, trok ik daar door de Lits, zeer vast in elkander gedraaid, den Neus uit. Wanneer ik dezelve los maakte, bevond ik dat deeze geheel was, waarop ik het Gezwel met myne Vingeren aanvatte, en hetzelve voorzigtig door den mond naar buiten haalde, waarin wel eenige verhindering was, door de Lobben die aan het Gezwel geplaatst waren; doch geen van dezelve waren aangegroeid; ook is by deeze bewerking geen verdere bloeding ontstaan. Dit uitgehaalde Gezwel gewogen zynde, had de zwaarte van 3 oncen en circa 2 drachma's, alschoon het geheel van zyn bloed ontlast was. Deszelfs omtrek is in deeze nevensgaande Afbeelding naauwkeurig getekend, gelyk ook de wortel des Gezwels, welke op de afbeelding, *Fig.* 2, met *b* getekend is. Hierop viel de Lyder in eene flaauwte, die byna een half uur duurde; wanneer ik hem wederom by geholpen had, gebruikte hy zeer voorzichtig een glas Wyn, 't welke, voor 't meerder gedeelte, door den Neus terug kwam, doordien het *Palatum molle*, of zagte verhemelte, zoo zeer naar vooren was gedrukt geweest, en zig zoo schielyk niet weder konde herstellen.

De spraak, het eeten en drinken, was in den beginne zeer gebrekkig, doch is, gelyk ook het *Palatum molle*, langzamerhand zodanig hersteld, dat alles in den vooriegen natuurlyken stand gekoomen is.

Het kleine overgebleeven gedeelte van de *Pedunculi* heb ik door zagte Adstringentia's, die langzaam versterkt

zyn,

Digitized by Google

zyn, weggenoomen. Tegenswoordig bevind zich de Lyder in eenen zeer goeden welſtand, zoo dat hy zich als Onder-Chirurgyn in Dienst van de Colonie de Berbice begeeven heeft, en nu zedert elf Maanden, dat ik dit Gezwel heb weggenoomen, niets daarvan wederom is te voorſchyn gekoomen.

Ik hebbe reeds twee eigenhandige Brieven des geweezenen Lyders, uit de Berbice, ontvangen, waarin hy my, by continuatie, zyn welſtand heeft te kennen gegeeven.

Amſterdam, 24. *July*, 1777.

VERKLAARING

DER NEVENSGAANDE

AFTEKENING.

Fig. 1. Het Gezwel van vooren te zien, zoo als het tegen de Tong heeft gehangen.

a. De Lobbe, waarvan Bladz. 16 geſprooken word.

— 2. Het Gezwel van agteren te zien, zoo als hetzelve tegen de wervelen der Hals heeft gerust.

b. De wortel des Gezwels.

c. Eene Cicatrix, waarvan de Lobbe was weggenoomen.

— 3. De Ivooren Canul.

— 4. Een dito kleinder.

— 5. Een dito ſtokje tot de Strangulatie.

Digitized by Google

KORT BERIGT WEGENS DE ONTLEDING VAN VERSCHEIDENE *ORANG OUTANGS*, EN INZONDERHEID VAN DIE IN DE DIERGAARDE VAN ZYNE DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID, DEN HEERE PRINSE VAN ORANGE, ERFSTADHOUDER, ENZ. ENZ. ENZ. GESTORVEN IS, IN DEN JAARE 1777.

Door PETRUS CAMPER.

Reeds voorlang zouden myne *Verhandelingen over den Orang Outang, over het Hoofd eens Kaapſchen Rhinoceros, met den dubbelen horen, en over het Rendier*, in eenen bundel, uitgegeeven geweest zyn, had ik het niet ten uiterſten nodig geacht, hier mede eenigen tyd te wachten; als ik, in den jaare 1776, vernam, dat zyne Doorl. Hoogheid, *de Heer Prinſe van Orange*, onze hooggeſchatte Erfſtadhouder, den waaren Orang Outang, leevendig, uit de Oost-Indiën gekreegen hadde.

Door de edelaartige dankbaarheid van mynen voorheen naarſtigen en waarden Leerling, den Heer HOFFMANN, thans beroemd Geneesheer op Batavia, had ik, reeds in het midden van den Jaare 1770, een Wyfjes Orang bekoomen: en vervolgens eene tweede, door den grootmoedigen yver van den Hoog Ed. Heere HOPE, toen Repreſentant van zyne Doorl. Hoogh. in de Ed. O. I. Compagnie, enz., over welke beide ik, te Groningen het Hoogleeraarſchap in de Geneeskunde bedienende, openbaare Leſſen gegeeven hebbe. Van de eerſte heb ik het Geraamte toegeſteld, of ſchoon het Dier zeer jong was, en de kleine beenderen van handen, voeten, en van de knieſchyven nog kraakbeenig, en derhalven tot een naauwkeurig onderzoek niet geſchikt waren, als te veel ingetrokken door den Arak, waarin de Orang bewaard was.

Die van den Heere Repreſentant was grooter; doch in beiden waren de herſenen geheel vergaan, en de ingewanden, die alle uit de eerſte genoomen waren, leverden in de tweede niet dan eene pap op, zo dat het onmogelyk was iets ſtelligs daar omtrent te bepaalen; of te zien, in hoe verre de Orang uit de Indiën, en wel van Borneo, en dus de waare, overeenkwam met de

Pyg-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Pygmy van TYSON, die, zoo wel als de zogenaamde Orang van TULPIUS, uit Angola gekoomen, de eenige was, welkers ontleding naagegaan konde worden.

De Wel Ed. en zeer beroemde Heer VOSMAER, Beftierer van het Vorftelyk Kabinet van den *Prinfe van Orange*, *&c. &c. &c.* had de goedheid, my eene derde, ten onderzoek, toe te ftaan; doch welkers ingewanden, niet minder bedorven zynde dan van de voorige, weinig dienen konden, om ons te overtuigen, dat het dikke gedarmte, even als dat van TYSONS Pygmy, en de Gibbon van DE BUFFON, van een wormwys aanhangzel, gelyk by de menfchen, voorzien was. Het fpraaktuig nogthans van deeze kwam volmaaktelyk overeen met het fpraaktuig van de eerfte. Dit dan, en zo veel zonder het Dier te kwetzen onderzogt konde worden, gezien hebbende, zond ik hetzelve, volgens afpraak, aan zyn Wel Ed. met dankbaarheid, die ik 'er nog over gevoele, weder te rug.

Van het jaar 1754 af, had ik my reeds toegelegd op de ontleding van onderfcheidene foorten van Aapen, hoofdzaakelyk om de uitmuntende Werken van GALENUS te verftaan, en een netter denkbeeld te hebben van de Plaaten van EUSTACHIUS, byzonder over het fpraaktuig, en de beenderen van de handen, waar over wy, als nog, flegts zeer gebrekkige uitleggingen hebben, wanneer wy eenige weinigen van den Grooten ALBINUS uitzonderen.

In het jaar 1757 ontdekte ik, te Amfterdam, voor het eerst, het fpraaktuig in de Staart-aapen; doch vond het geheel niet overeenkomftig met de allerduidelykfte befchryvingen van GALENUS; ook niet met die van TYSON. De groote Natuurkenner, de Graaf DE BUFFON, en zyn opvolger en medehelper, D'AUBENTON, lieten my mede in de onzekerheid, als die zig in het geheel met de fpraakdeelen niet opgehouden hadden.

In het jaar 1770 ontdekte, en toonde ik, openlyk, te Groningen, het fpraaktuig in den Orang, en verklaarde GALENUS (*de ufu part. Lib. 7. C. XI. p. 465. D--E. en p. 466. Ed. Chart. Vol. IV.*) befchryving uit dit Dier; doch vermits TYSON het voornaamfte van dit tuig over het hoofd gezien hadde, konde ik geen befluit trekken, wegens de overeenkomst, of zelffoortigheid van zyn Pygmy met mynen Orang.

Digitized by Google

Dan, dit alles heeft alleen betrekking op onze Ontleedkundige weetenſchap, en op de letterkunde der Ouden. Van gewigtiger gevolgen ſchynt het, te konnen bepaalen, of de Orang, in de daad, wel met den Mensch eene duidelyke overeenkomst hebbe? of hy overeinde ga? en 't geene alles afdoen zoude, of hy dat voortreffelyk voordeel, 't welk wy boven alle andere ſchepzelen ontegenzeggelyk hebben, de ſpraak naamlyk, beoeffenen zoude?

Aan allen, die den oorſprong des Menschdoms, en zyne volmaaktheid, uit de natuur zelve, dat is, uit de vergelyking met andere geſchapene Dieren, willen naſpooren; en aan allen, die de zaakelyke Natuurkunde beminnen, ligt grootlyks gelegen aan deeze vraagſtukken, en wel te meer, om dat de Reisbeſchryvers, die de Indiën bezien hebben, zigzelven, en elkander, geduurig tegenſpreeken, en de Natuurbeſchryvers in verwarring brengen.

Het is derhalven geen wonder, dat ik allervierigst verlangde, den Orang van den Prinſe te zien, om zyn beſtaan te kennen, en nog veel meer, om het Dier, dood zynde, te mogen opofferen aan de weetlust der Geleerde Wereld, en aan allen die, met my, haakten, om de voordeelen en verhevenheden van ons zelven, boven alle Schepſelen, en den Orang te kennen, en deswegens den Grooten en Goddelyken Maaker van het Geheelal met ſchuldige dankbaarheid te verheerlyken!

Doch deeze yver wierdt wel ras door den yver van den Wel Ed. Heer VOSMAER, uit een ander beginſel geſprooten, ongelukkig verydeld! Zyn W. Ed. zich voornaamelyk toeleggende, om 's Prinſen Kabinet met zonderlinge voorwerpen te vermenigvuldigen, bevlytigde zich om de Orang, zo dra zy geſtorven was, onmiddelyk te villen, den kop, handen en voeten af te ſnyden, ten einde 'er een opgezet vel van te plaatzen in de Verzamelkamer der Dieren, in 's Prinſen Kabinet, zoo als nog dagelyks gezien kan worden, en waar over ik my, om verſcheidene redenen, niet zal uiten; laatende aan het oordeel van allen over, die het Dier leevendig gezien hebben. om te beſlisſen, of het door zyne gedaante en ſtand voldoet aan de Natuur?

Zyn Wel Ed. had onderwylen, en aan het belang van het Kabinet, en aan de weetgierige Wereld teffens kunnen

Digitized by Google

nen voldoen, door het Dier my te zenden; met aanbeveeling, om het vel te behouden; om dat ik zyn Ed., reeds lang te vooren, gezegd hadde, een middel te hebben gevonden, om zeer volmaakt, zelfs volmaakter dan tot nog toe gebruikelyk was, een Diers Vel op te konnen zetten, of ſchoon 'er het geheele Geraamte, met Vleesch en al, uitgenoomen was.

Echter kan ik niet voorby, zyn Wel Ed. openlyk te ontſchuldigen, van den onwaaren en onverdienden laster, zyn Ed. aangetygd door den beroemden Heere FORSTER, in het II. Deel, p. 553, der Engelſche Uitgaave zyner *Reize rondom de Wereld*, met den Kapitein COOCK; of in de Franſche Overzettinge, Tom. IV. p. 158. *als of de Heer* VOSMAER *zulks uit diepe onkunde en loutere kwaadaartigheid, enz. gedaan zou hebben.* Aangezien 'er niets gekwetst geweest is, dan het geene volſtrekt onvermydelyk was, zoude men het opgezette vel, naar gewoonte, met eenigen goeden zwier, ten toon ſtellen. Het ſpraaktuig, immers, daar het zeer op aan kwam, de borst en buik waren geheel en ongeſchonden, zo als bleek, wanneer my, op 's Prinſen uitdrukkelyk bevel, door den Heere VOSMAER zelven, de romp gezonden wierd.

Op deeze wyze dan wierd niet ik, maar geheel Europa, welke op de Ontleding van dit berugt en zonderling Dier ſtaroogde, beroofd van deeze zo gunſtige als zeldzaame gelegenheid, om het geſtel der Hersſenen en der uiterſte deelen te kennen! Ik noeme alle Geleerden van Europa, om dat men my onregt doet, met voor te wenden, als of ik alleenlyk den luister van myne eigene geringe Verzameling beöogd zou hebben. Ik bezat 'er immers zelf twee; en in 's Prinſen Kabinet is nog eene fraaije Orang, in liquor; zo dat ik my niet verbeelden konde, dat de Heer VOSMAER een gebrekkig opgezet vel kiezen zoude, boven het nut en de vorderingen der weetenſchappen, *welke zyne Doorl. Hoogheid, alleenlyk, bedoeld hadde.*

Dan, om evenwel de kleine beenderen van de handen en voeten te kennen, heb ik den Orang, my door den Heere HOPE bezorgd, eene hand en voet geſchonden, als willende liever dit gebrek in het anderzints kostbaar voorwerp, dan het gebrek in myne kennis dulden; en

Digitized by Google

wel te meer, om dat men dit aan het Dier, in eene Flesch bewaard, weinig zien kan, en 'er altoos één hand, en één voet, ongeſchonden overblyve.

De Wel Ed. en zeer Geleerde Heer VAN HOEY, beroemd Geneesheer in 's Hage, een groot liefhebber en kenner van de Natuurlyke Historie, kreeg, in den jaare 1777, een Mannetje, welke zyn Wel Ed. de goedheid had, tot myne komst in den Haag, te bewaaren. Ik ontleedde, in zyn Ed. tegenwoordigheid, het ſpraaktuig, den 31. Aug. van dat Jaar; doch konde my niet voldoen omtrent de Teeldeelen, als te jong zynde. Het blyft dus als nog een raadzel, of die Dieren, even als alle de andere Aapen, een been in het manlyk lid hebben: want het eenige Mannetje, door den Hoogberoemden Heere ALLAMAND, voor het Kabinet der Leidſche Hooge Schoole verkreegen, is mede opgezet, zonder naar eenig ander deel om te zien.

Onderwylen heb ik uit de ſpraaktuigen van de twee Orangs; die ik zelf bezitte, en uit den derden, my door den Heere VOSMAER, ter leen, gezonden, ten vierden, uit die in 's Prinſen Diergaarde geſtorven is, en, ten vyfden, uit den Orang, in het Kabinet van Dr. VAN HOEY, geleerd, en reeds te Groningen openlyk getoond, dat zy volſtrekt onbekwaam zyn om geluid, even als de Menſchen, tot ſpraak te vormen.

Uit hun Geraamte kan en zal ik toonen, dat zy veel meer overeenkoomst met het geſtel der Aapen, dan met het onze hebben, en volſtrekt op vier voeten gaan moeten, gelyk ook de leevendige, in 's Prinſen Diergaarde, geduurig deedt, en reeds door den Heere FORSTER, ib. p. 158, opgemerkt is, gedaan te hebben, als de Orang aan de Kaap, in der Comp. Tuin, was.

Om nog meerder te vorderen in de kennis der Spraakdeelen in de Aapen, heb ik den Ægyptiſchen Aap, den *Pithekos*, gekogt van den Hr. BERGMEIJER, te Amſterdam, en ontleed, daar naa verſcheiden anderen; doch in alle het zelfde gevonden. De Wel Ed. zeer Gel. Heer CLOCKNER, Geneesheer te Amſterdam, heeft my eene *Alouate*, *Heurleur*, of, zoo als onze Landslieden ze heeten op Surinamen, een *Baboen*, geſchonken, in welke een allerzonderlingst Spraaktuig, onbekend tot nog toe, dan door myne Ontleding, gelyk by den Heere DE BUFFON gezien kan worden, die 'er het Tongenbeen van beſchryft,

ſchryft, Tom. XV. p. 81. N. 1444, en aan wien ik de geheele ontleding en afbeeldingen, den 15. November, laatstleden, door eenen brief, medegedeeld hebbe.

Dit is onderwylen zonderling, dat alle de geſtaarte Aapen, den Mandril niet uitgezonderd, en ook de Pithekos, ſpraaktuigen hebben, even als het Rendier, waarvan ik reeds eene korte beſchryving gegeeven hebbe aan den Profeſſor ALLAMAND, die dezelve geplaatst heeft in zyne byvoegzelen op des Graaven DE BUFFONS *Nat. Hist.* te Amſterdam gedrukt, Ao. 1771, p. 55. Zyn Hooggel. geeft ook reeds voorkennis van het ſpraaktuig in den Orang, zoo als ik het zyn Hooggel. medegedeeld hadde, ib. p. 76.

Ten einde omtrent de uiterlyke gedaante van den Orang netter denkbeeld te verkrygen, heb ik de fraaije Wyfjes Orang, by den Wel Ed. Gel. Heer VAN DER MEULEN, beroemd door zyn overheerlyk, en met veel kennis vergaderd, Kabinet, gezien, en ook den opgezetten in het Kabinet der Akademie te Leiden; teffens heb ik nadere opheldering verzogt en bekomen, omtrent den Orang in het *Muſeum Brittannicum*, door EDWARDS, in het V. Deel zyner Vogelen, afgebeeld.

Dit vooraf hebbende moeten melden, ga ik over tot de beſchryving van het Dier zelve; daar naa zal ik van zyn ſpraaktuig, ingewand, beengeſtel, en andere eigenſchappen, handelen; en voorbodig doen zien, dat de Orang uit de Oost-Indiën zeer verſchilt van die van TYSON, TULPIUS, en van den *Jocko* van DE BUFFON, die alle uit Angola kwamen.

Dat het een wezenlyk viervoetig Dier is, en volſtrekt niet ſpreeken kan, enz. ten einde een kort voorberigt te geeven van het geene men te wagten hebbe in de beloofde Verhandeling, die haast by den Heere P. MEIJER gedrukt, en met zeer veele nauwkeurige afbeeldingen ſtaat uitgegeeven te worden.

§. 1. De Orang Outang is oorſpronglyk van Borneo (*a*), en een Aap, zonder ſtaart, met zeer lange armen,

(*a*) De Heer FORSTER zegt, (*ib.*) dat de levendige Orang, aan zyne Doorl. Hoogheid gezonden, van Java, aan de Kaap, gebragt was, en 2½ voet hoogte hadt. Zy is, zedert dien tyd, buiten twyfel, nog gegroeid; want zy ſcheen in den Haag, op het oog, hooger.

Digitized by Google

men, groote handen, hebbende de Beenen, dat is, Dyen en Schenkelen, merkelyk korter dan de armen, en eenen langen voet, welkers toonen, den duim uitgezonderd, veel langer zyn dan in de andere Aapen. Doch beide armen en beenen ſchraal, geene billen, noch kuiten; waar uit alleen genoegzaam opgemaakt kan worden, dat dit Dier geheel niet geſchikt is om overeinde te gaan, gelyk die in 's Prinſen Diergaarde nimmer deedt, offchoon zy wel eens overeinde ſtondt; doch, gelyk alle andere Aapen en viervoetige Dieren, met gebogene knien.

Doordien de Hals kort, en de Sleutelbeenen lang zyn, duikt het hoofd diep in de ſchouders, welkers bovenſte met den onderkant der ooren gelyk ſtaan.

De Kop heeft grooter voorhoofd dan eenige andere Aap, en de ſnuit ſtaat, als wy eene lyn langs het voorhoofd, in het lood, nederlaaten, byna rechthoekig 'er tegen aan; waar uit volgt, zoo als ik in myne Redevoering over de Wezenslyn, in de Amſterdamſche Teken-Akademie, den 1. Aug. 1770, openlyk getoond hebbe; dat zy geen uitſteekende Neus hebben konnen, en alleen neusgaten, met kleine lellen voorzien. Ik begrype niet, hoe de Heer FORSTER heeft konnen ſchryven, *dat de Neus van den Orang meer naar dien van een Mensch, dan van andere Aapen, geleek.*

De Oogen ſtaan digt nevens den anderen, gelyk in de meeste Aapen, de oogbollen zyn klein, zo dat 'er geen wit rondom de appelen gezien wordt.

De ſpleet des monds is groot; zy hebben geene roode nog omgezoomde lippen: of ſchoon de Jocko van DE BUFFON, door den Tekenaar, met menſchelyke lippen is afgebeeld.

De Ooren zyn rondachtig en klein.

De Snuit hangt, als het ware, tusſchen de ſchouders, zo dat de kin, wanneer het Dier zit, op het midden van het borstbeen ſchynt te rusten.

De Rug is vooral opwaards rond; als in gebochelde menſchen; de Buik dik en uitpuilend.

Het Dier, nog jong zynde, had geene Mammen, maar tepels, die, gelyk by alle viervoetige Dieren, lang waren.

De kleur van de opperhuid is overal zwartachtig, en pik

pik zwart binnen de handen en voeten; daar in de Æthiopiërs, en Negers de palmen der handen en de voetzoolen wit, althans witachtig, zyn.

De rug, de armen, dyen, en ſchenkels, zyn, voor-al aan den agterkant, en buitenwaarts, met lang, dun, donkerrood hair bezet; de kop van gelyken, doch zoo ongeſchikt, dat het geheele Dier een monſter gelykt, en zeer lelyk is.

Boven op den rug der vingeren, zo wel van de handen, als voeten, zyn mede lange hairen, doch yl.

De groote toon, of duim van den voet, hadt geen nagel; de twee, die ik bezitte, de Orang, my, door den Heere VOSMAER, ten onderzoek gezonden, hadden 'er geene: ook niet die van den Heer VAN DER MEULEN. De Orang, die in 's Prinſen Kabinet, in liquor, bewaard wordt, heeft 'er mede geene op de groote toonen. Dus zyn 'er reeds zes met die zonderlinge eigenſchap. De Orang in het *Muſeum Brittannicum*, of ſchoon door EDWARDS met grootc nagels afgebeeld, hadt 'er mede geene op de groote toonen, zoo als my Dr. MATY en KOOYSTRA, op myn verzoek, in den jaare 1771, medegedeeld hebben. Die, door den Prof. ALLEMAND beſchreeven is, hadt 'er mede geene, of ſchoon ze zeer aanmerkelyk zyn aangetoond in de afbeelding, van welke faal des Schilders, zyn Hooggel., door my gewaarſchouwd, zyne Leezers heeft onderrigt. Doch de Orang van den Heere VAN HOEY heeft een zeer klein nageltje op den rechtervoets grooten toon.

Het karakter van dit Dier is dan geene nagels, en ſlegts een kootje te hebben aan dien toon.

De Orang, door TULPIUS afgebeeld, heeft op alle vingers lange groote nagels, en ook die van TYSON. Die beide Aapen, uit Angola naar Europa overgebragt, waren vleeſig, en kort van armen, zwart van hair, en derhalven verſchillende van de Aſiatiſche, of van de Borneo Orang Outang, dien wy beſchryven, en die leevendig in 's Prinſen Diergaarde van duizenden gezien is.

Deeze liep op handen en voeten te gelyk, of wel zy gebruikte ſlegts eene hand, om zig voort te ſchuiven; hong met de agterpooten meest aan de tralien van haar kamertje, uuren aan één, ten bewyze, dat het Dier geſchikt is om zig altoos in de boomen op te houden.

Zy konde de lippen ſterk vooruitſteeken; doch hadt

Digitized by Google

wyders niets menſchelyks, nog zigtbaare trekken van zagte aandoeningen op het weezen.

Het Vrouwelyk deel hadt eenig bewys van lippen, doch, of ſchoon zeer jong, veel minder dan by onze Kinderen.

Het ſchynt my toe, dat de *Gibbon* van den Heere DE BUFFON, waar van my door den zeer Gel. Heer VAN DER STEEG, van Batavia, onder den naam van *Wouwou*, een geraamte, en het blinde gedarmte, met het kleine wurmwyze uitſteekzel, ten geſchenk gezonden is, van het zelfde geſlacht een ſoort is, doch met veel langer armen, welke beletten, dat hy op de vier pooten loopt, en dus altoos op de agterſte gaat; zelfs op een dunne Bamboes, houdende met zyne lange armen als dan het evenwigt, volgens den Brief van zyn W. Ed. van den 26 October, 1777. Deeze heeft echter nagels op de groote toonen.

Ook, dat 'er geene in Africa als nog gevonden zyn, welke eenige overeenkoomst hebben met deeze dieren; hoe zeer ook GALENUS het Spraaktuig, gelyk wy ſtraks toonen zullen, als in den Orang beſchryft. Ten ware, die groote Ontleder, in de daad, een Orang zig uit Aſie hadt weeten te verſchaffen; 't geene niet waarſchynelyk is, om dat de Romeinen weinig wisten van deeze zuidelykſche gewesten; of ſchoon zy Ceylon kenden, en het dus niet geheel onmogelyk was van Borneo zulk een Dier te verkrygen.

Wy konnen onderwylen niets van de wezenlyke groote zeggen, welke deeze Dieren bereiken kunnen; want alle de Orangs, die wy gezien hebben, en die by elkanderen gerekend, in Holland, met de mynen, agt uitmaaken, waren zeer jong; zelfs die in 's Hage leevendig geweest is, hadt de knieſchyven nog geheel kraakbeenig. Of zy de Tanden gewisſeld, en haar vol getal Kiezen hadde, zullen wy van den Heere VOSMAER verwagten moeten. Doch de myne, een weinig kleiner op het oog, had de Tanden gewisſeld. Als wy derhalven de beenwording en groeijing met die van den Mensch vergelyken, zal de Orang van 's Prinſen Diergaarde omtrent $\frac{2}{3}$ van zyne hoogte gehad hebben.

Die uit myne verzaameling zou, overeindſtaande, gehad hebben 32 Rhynlandſche duimen, waarby nog de helft zou moeten gevoegd worden, 't welke ſlegts 4 voeten oplevert, en dus merkelyk verſchilt, van de opgaave der

der Reizigers, die ze ten minſten even groot, zo niet grooter, dan Menſchen ſtellen.

§ 2. Als de leevendige Orang in 's Hage gekomen was, liet zy zig niet gemakkelyk handelen: ook vreesde men haare kragt, en bek; maar als zy tegens den winter ziekelyk, en zwak geworden was, liet zy zig op allerleie wyze ſtreelen, vooral van den Oppaſſer, daar zy veel werks van maakte, en in de daad zeer wel van bezorgd wierdt. Het is my immers gebleeken, dat zy van eene aanmerkelyke ziekte, en niet uit gebrek van oppaſſen, geſtorven is.

Die Man had reeds eenigen tyd lucht, onder het vel van den hals, waargenomen, en die gehouden voor een voorteken van 's Orangs dood. Ik bevoelde dit, reeds kundig van dit geſtel, met oplettenheid, en vond de luchtzakken van het Spraaktuig merkelyk grooter, dan in die ik te voren ontleed hadde. Men konde deeze opgeblaazenheid in twee verdeelen met de hand; dan eens was zy ſterk opgezet, dan nedergevallen.

§ 3. Zoo even heb ik reeds aangemerkt, dat het Dier nog jong was: zyne knieſchyven, de knobbels van het Dye- en ſchenkelbeen waren kraakbeenig, zoo was ook het zaadbeen in de Spier, *Popliteus*, en van de andere deelen, die ik geheel van vleesch ontbloot hebbe. Van de Mammen, en teeldeelen konnen wy, om de zelfde reden, niets zekers zeggen, veel minder weeten, of zy, als onze Vrouwen maandelyks aan zuiveringen onderhevig zyn: of ſchoon ook dit haar niet tot een mensch maaken zoude, om dat eenige Aapzoorten, vooral de Pithekos iets dergelyks ondergaan.

§ 4. Het Strottenhoofd is onderwylen merkelyk verſchillend van dat der Menſchen, en zelfs van dat der gemeene Aapen. Het ſtaat met de holle klep opwaards; het Tongenbeen is als dat in de Menſchen, en in de Pygmy van TYSON, *Fig.* 10. De ſpleet van het Spraaktuig, dat is, de banden die de ſpleet uitmaaken, zyn zeer klein, en zydelings boven dezelve zyn zeer kleine holten, nog kleinder dan by ons.

Dan ter wederzyde van den wortel van den klep zyn, in deeze twee holten, dwarſche gaten, door welke het binnenſte vlies van den ſtrot heenen dringt, maakende twee vliezige buizen, die over den rand van het ſchilds-

wy-

wyze kraakbeen, en tusschen deezen en het tongenbeen naar buiten loopen, en onder de breede halsspieren, in drie, die ik ontleed hebbe, twee byzondere zakken vormden, die in dit Dier slegts een uitmaakten. Deeze zak liep nederwaarts, ter helfte van het borstbeen; van daar zydelings over de Sleutelbeenderen naar den rug, onder de *Cucullares* spieren, tot de Schouderbladen.

Als ik een kopere blaaspyp bragt in de luchtpyp, blies ik eerst de Longen op, daarnaa liep de lucht in deezen zak, welke daar door sterk opgeblaazen wierdt. Ook konde ik de koperen pyp brengen boven over de spleet van den strot in de vliezige buis van den zak, en blaazen dus aan beide de zyden denzelven geheel op.

In de Orang, die ik in liquor bewaare is mede slegts een zak, dog kleiner, en twee buizen; zoo dat ik niet twyffele of 'er moesten natuurlyk twee zakken zyn, gelyk in de drie anderen, die ik te voren ontleedde, en waarvan ik twee te Groningen, en een in den Haag by den Heere VAN HOEY getoond hebbe, zo als uit de afbeeldingen, die ik voorneemens ben uit te geeven, zal geblyken.

Deeze zak, of zakken, worden onderwylen, naa willekeur van het Dier, toegedrukt, en geledigd, door de breede Halsspieren, en door de *Cucullares*, of Munnikskaps spieren.

Vermits nu de lucht uit de longen, langs de luchtpyp, zo draa zy de spleet van het strottenhoofd voorby geloopen is, in deezen éénen vereenigden, of in de twee zakken door de twee vliezige buizen, indringt, is het zeker dat die lucht, door deeze twee openingen agter in den mond koomende, niet langer bekwaam is om tot geluid gevormd te worden, en derhalven dat de Orang geene de minste geschiktheid heeft, nog kan hebben, om te spreeken. Vergelyk nu deeze beschryving met de zo even aangehaalde plaats van GALENUS, *Foramen in utraque lingulæ* (epiglottidis) *parte unum effecit natura, & foramini ipsi parte interna ventriculum suppoſuit non parvum in quem quam aër vias nactus amplas, in animal ingreditur, rursusque exit, nihil in ventrem depellitur*, p. 465. D--E, en vervolgens p. 466. A--B, *fissuram potius quam foramen esse.* Al het welke eene volmaakte schilderye geeft van het spraaktuig in den Orang, gelyk uit myne Afbeeldingen gezien zal konnen worden.

De

Digitized by Google

De Orang kan evenwel een jammerend geluid maaken, heesch en onbevallig ſchreeuwen als hy kwaad wordt, zo als ik meer dan eens gehoord hebbe.

Zoo even heb ik aangemerkt, dat deeze zak, ſchoon enkel in deezen Orang, echter voor dubbel moest gerekend worden, om dat hy altoos twee buizen heeft ter zyde van den klep, of *epiglottis*, loopende. Deeze twee ſchynen hier als in een geſmolten, even als, in Menſchen, de onderdeelen der nieren dikwerf gevonden worden, zonder dat daar door eenige ongeregeldheid in de afkleinzing veroorzaakt wordt.

Was 'er ſlegts één enkele zak, zoude 'er van gelyken ſlegts eene enkele opening zyn binnen den ſtrot, even als by den Pithekos, de meeste Staartaapen, en in den Mandrill, zelfs in de Alouate, in den wortel naamelyk van de *Epiglottis*, of klep, of wel 'er even onder. De aftekeningen en beſchryvingen van deeze verſchillendheden zal ik in myne verhandeling over den Orang het gemeen mededeelen.

Hadden de Schryvers dit zamenſtel gekend, zy zouden niet met zo veel yver aan dit Dier, of laat ik liever zeggen, aan dit lelyk monster, de ſpraak, dat onſchatbaar voordeel van het menschdom, als mogelyk toegekend hebben.

§ 5. De ingewanden van den buik waren vry wel overeenkomende met die van den Mensch; althans zeer verſchillende van de aapen met ſtaarten, en zelfs van den Ægyptiſchen Aap, zonder ſtaart; deeze immers hadt de lever in vier kwabben verdeeld, en geen wurmswys uitſteekzel aan den blinden darm.

De lever was overeenſtemmende met die van den *Gibbon*, door D'AUBENTON beſchreeven; DE BUFFON, Tom. XIV. p. 108. Fig. 2. pl. 8, en met die van de Pigmy van TYSON; alleenlyk waren de poort-kwabben duidelyker gelyk ook was het lobbetje van SPIGELIUS. De ronde band van de Lever, of Navel-ader, liep door de zelfſtandigheid der Lever, en de *Capſula* van GLISSON was zeer breed, omvattende, behalven de bloedvaten en zenuwen, de Levergalbuis, uit twee wyde Stammen afkoomſtig, en die van de galblaas, die, even als by ons, ter rechter zyde van den ronden leverband geplaatst, zeer lang, en groot was.

Beide de galbuizen zig vereenigende, maakten eene gemee-

Digitized by Google

geene galbuis, byna zo wyd als het twaalf vingeren gedarmte, onopgeblaasen. Zulk eene ruime buis heb ik nimmer in eenig Dier waargenoomen. 'Er waren geene ſteenen in de galblaas. Het alvleesch liep als in de Menſchen, en hadt een evengelyke buis, zo dat deeze geene byzondere opmerking verdiende.

De Maag was, als by de Honden, zeer zwaar geſpierd, naar den *Pylorus*, hebbende daar teffens eene diepe kneep.

In het twaalf vingeren gedarmte, en in het nugteren gedarmte waren geene dwarſche plooijen, ook geene ſimpels in het overige dunne gedarmte. Hieromtrent dan verſchilt de Orang merkelyk van den mensch.

Het groote en kleine Netvlies waren, als by ons, zeer dun.

De Milt was wel langwerpig; dog ongelykvormig, geheel verhard, zo als ook de lever was, 't welke my belette haare gedaante netter te bepaalen. Beide deeze deelen waren meest van buiten, en ook hier en daar van binnen bezet met witte harde, als vette brokjes, die, op de meeste plaatzen grooter dan een erwet, buiten de oppervlakte dier ingewanden uitſtaken. Op het doorſnyden vertoonden deeze knobbels verſcheidene witte adertjes rondom zig, welke door de zelfſtandigheid der omliggende deelen verſpreid waren, zy lieten zig ſnyden als hard vet. Lever en Milt hadden hier door haare zelfſtandigheid voor een gedeelte, en haar gebruik grootlyks, verlooren. Ik hebbe ſoortgelyke in den Pithekos gevonden, in den jaare 1776 door my ontleed.

Alle de Klieren in het Darmſcheil waren byzonder uitgezet, en zwartachtig.

Het dikke gedarmte verdiende onze byzondere opmerking, om dat geene bekende Staart-aapen, uit het Oosten-of Westerdeel der aarde, een wormswys aanhangzel hebben aan den blinden darm. ook niet de Pithekos of Egyptiſche Aap, zonder ſtaart. De Gibbon heeft het, gelyk by D'AUBENTON, en thans in myn Kabinet, te zien is; ook de Pigmy van TYSON. GALENUS heeft dit darmtje nooit gekend. In den Orang was het zelfs merkelyk grooter in evenredigheid, dan in de Menſchen.

De blinde en dikke darm was, gelyk in meest alle de viervoetige Dieren, die niet herkauwen, wyd, en zig ſchielyk, met een bogt, ſlinkerwaarts buigende, maakt

zy

Digitized by Google

zy aldaar den karteldarm. Dit gedarmte was met zeer veel drek opgevuld, terwyl de Maag, genoegzaam ledig zynde, niet anders in hadt, dan eenige witte klompjes, die vettig ſcheenen, en op het water dreeven, als mede eenige halmtjes grasachtig kruid.

De Nieren waren zeer gezond, en als de onze van gedaante, dog korter, en daarom in ſchyn breeder en dikker. Op derzelver oppervlakte waren geene inſnydingen of overblyfzels van jongheid meer te zien.

§. 6. Om den luchtzak, voor op het borstbeen liggende, te bewaaren, moest ik de longen met het hart van onderen wegneemen; 't geene te gemakkelyker geſchiedde, om de ondiepte, en wydte van de borstholte. Dit uitgenoomen ingewand geleek zeer veel naar dat van TYSONS Pigmy. *Fig.* 6. 'Er waren mede dergelyke *Thymi*, of Zweezerikken; het hart was iets puntiger dan in ons; dog de Longen zodanig aan elkanderen, en aan de ribben of borstvlies vast gewaſſen, dat ik niet in ſtaat geweest ben te bepaalen uit hoe veele kwabben of lobben dezelve gedeeld geweest waren. Dan de geheele long was uit- en inwendig bezet met ſoortgelyke knobbels als de Lever en milt: ook was de klier, die by de verdeeling der luchtpyp ligt, zeer hard, dik, en opgezet. De zelfsſtandigheid der longen ſcheen nogthans meer celachtig dan die der onzen te zyn.

Het blykt dus, dat de Ziektens-ſtoffe de longen, en derzelver klieren, de lever en milt bezet, en als vernield hebbende, als mede de ontaarding der darmſcheils-klieren, de waare en eenige oorzaak van des Orangs ziekte, kwyning en dood geweest zyn.

§ 7. Van de Teeldeelen zal ik in myne Verhandeling verſlag doen. In het Mannetje, uit des Heeren VAN HOEY'S verzameling, was de roede byna als van andere Aapen, geheel verſchoolen in het vel, of voorhuid: de balzak klein en hoog, niet nederhangende gelyk by ons, of als in de opgecierde afbeelding van de Jocko by DE BUFFON, Tom. XIV. Pl. 1. p. 82, ook op verre naa niet nederdaalende tot den aars. Meer heb ik om de jongheid 'er niet in konnen gewaar worden. De ingewanden waren 'er wel uitgenoomen; doch echter konde men, aan beide de zyden, de *Meatus*, of opene buizen van het buikvlies, zien, die in alle Aapen en Honden gevonden worden, en in ons natuurlyk geſlooten zyn, gelyk ik in myne Ver-

Digitized by Google

Verhandeling over de meenigvuldige oorzaaken der Breuken in de eerstgeboren Kinderen beweezen hebbe.

De *Cremasteres*, of Bal-ſpieren, daar tegen, waren onnutthaar door den ſpiritus, daar het Dier in overgezonden was; deeze ſpieren verdienden anders zeer ons onderzoek, om te zien of ze in de daad dubbel waren, gelyk ik die in de Staart-aapen gevonden hebbe, en als deezelve door ORIBASIUS *de. Musculis Cap.* 27. *p.* 264. *ib. Chart.* en door de laatere Grieken, uit GALENUS, beſchreeven zyn.

Of 'er een been in is, dan niet, hebben wy, gelyk boven gezegd is, niet konnen nagaan, of ſchoon dit ons van veel gewicht tot de Rangſchikking van het beest voorkoomt.

TYSON zegt wel, dat zyn Pigmy geen been hadt in de roede, p. 14; doch dat bewyst niets, om dat hy aan alle aapen zulk een been ontkent, die het nogthans zeer zeker hebben, althans de Cenopitheci, en veele anderen zelfs de Pithecos, gelyk by D'AUBENTON, en in het Kabinet des Konings, door veele voorbeelden blyken kan. *ib.* Tom. XIV. p. 132, 189, 305, 306, 308, 309, enz.

§ 8. Willende den Romp, om het zonderling Spraaktuig, in Geest van Brandewyn, bewaaren, wierd ik verplicht de Dijebeenderen weg te neemen, om dat 'er anders geen glas voor de hand was groot genoeg om het te bevatten.

Tot myne verwondering vond ik geen ronden band, die het hoofd des Dyebeens hechte, in zyne holte; maar alleen den beursband ſterker: het hoofd des Dyebeens derhalven glad en effen, zonder pet, die by ons, en in andere Aapen, altoos plaats heeft. Vermits ik mynen eerſten Orang in de natuurlyke ligamenten had opgezet, konde ik deeze vreemde eigenſchap niet ontdekken: ook dagt ik op zulk eene afwyking van den algemeenen regel niet. Dit lid in de grootere Orang, die ik in liquor bewaare, opzettelyk geopend hebbende, deedt zig mede het Dyebeens hoofd glad en effen op, en 'er wierdt geen ronde band gevonden.

§ 9. Meerder opmerking verdiende de Knie, ſchoon aan de menſchelyke vry gelyk, dog breeder, en niet zo diep: ook was de holte, of fleuf, waar in de knieſchyf loopt, op verre na zo hoog niet. De ſpieren, die de knie

knie buigen; zyn meer nederwaards in het Schenkelbeen ingehegt; omſtandigheden, die overvloedig bevestigen, dat de Orang, even zo min als andere Aapen, overeinde gaat, of gaan kan; zelfs niet ſtaan, dan met geboogen knieën. Waarom heeft dan TYSON zyn Pygmy, DE BUFFON zyn Jocko, ALLAMAND den Orang, overeind ſtaande, afgebeeld? Waarom heeft de Heer VOSMAER dien eveneens doen opzetten in 's Prinſen Kabinet? De ſtand is immers niet alleen ſtrydig met het geene wy 'er van gezien en getoond hebben; maar vereeuwigt eene diepgewortelde dwaaling, en vernedert den Mensch zeer aanmerkelyk; door hem een voordeel te beneemen, waar mede hy boven alle Dieren, door het Opperweezen, beſchonken was.

Wyders onderzogt ik, met oplettendheid, de hoofden der Kuitſpieren, die van agter boven de knobbels der Dyebeenderen hunnen oorſprong neemen; doch vond 'er geene Zaadbeentjes in, die nogthans by alle de door my ontleedde Staart- en andere Aapen zeer groot gevonden zyn. Ik vervolgde, met aandagt, de *Popliteus*, en vond 'er een zeer groot Zaadbeen in; doch, om der jongheids wille, nog kraakbeenig. D'AUBENTON heeft dit in zyn Gibbon over het hoofd gezien, en TYSON bekent rondborſtig, p. 90, dat hy geen acht gegeeven had op deeze aanmerkelyke Spier. De Katten, de Vossen, en veele andere Dieren, hebben mede zulk een beentje. De Orang verſchilt dan hier in zeer van den Mensch, die nooit een Zaadbeen in de *Popliteus*, en zeer dikwyls in het buitenſte hoofd van de Kuitſpier heeft.

De Pooten konden, als afgeſneeden, niet onderzogt worden; doch in de myne, in liquor, heb ik even veele beenderen, als by de Menſchen, gevonden; doch geene zaadbeenen in den trekker van den langen *Peronæus*, nog in den band, die het heelbeen met de hoofden van den voorvoet vereenigt, gelyk in de Pithekos, en in de Honden.

De Zaadbeenen op de binnenknokkels der tooneen heb ik niet verder onderzogt, alzo 'er geene gevonden waren in het Geraamte van myn eerſten Orang.

§. 10. Om het gebrek der afgeſneedene handen te vervullen, heb ik de rechter van myne Orang, met zeer veel naauwkeurigheid, nageſpoord, en daarin twee rijen beenderen, als in de Menſchen, uit agt beſtaande, gevon-

den; en een *negende* in den trekker van den grooten afleider van den duim, tusschen het *os naviculare* en *multangulum majus* in; even als by alle Aapen en Honden, en gelyk GALENUS het zeer net beschreeven heeft. Dan het *tiende*, in alle de Staart-aapen, en in de Pithekos, zeer zigtbaar, en door EUSTACHIUS allernaauwkeurigst afgebeeld, was 'er niet. D'AUBENTON zegt, dat hy in den Gibbon, behalven de agt algemeene beenderen, nog *drie* overtollige gevonden heeft, Tom. XIV. p. 105. Vermits hy, p. 127, in de Pithekos, of den Maggot, mede drie zegt gevonden te hebben, heb ik de beenderen in de handen van mynen Maggot op nieuws nagegaan, en, of schoon ik 'er te vooren slegts *twee* van kende, het *derde* gevonden.

Wy zullen uit de kennis van dit beenig zamenstel, en uit de gedaante der handen, in alle Aapen, die bekend zyn, in onze Verhandeling over den Orang, zeer overtuigend, aantoonen, dat de zogenaamde hand, door den Heere ALLAMAND gevoegd by het XVde Deel van de *Nat. Hist.* van den Graave DE BUFFON, Holl. Druk, indedaad eene door kunst hermaakte poot is, van eenig ander wild Dier, en geenzins van een Orang, of van een eenig foort van Aapen.

§ 11. De twee bovenste Halswervelen waren gedeeltelyk afgezaagd en gebrooken; dan in het Geraamte van myne Orang zyn ze niet ongelyk aan die der Menschen. De overige vyf, in tegendeel, hebben zeer lange doornige uitsteekzels, die volstrekt beletten, dat het Dier den kop veel agterover kan buigen, gelyk wy, om derzelver kortheid, zeer gemaklyk doen kunnen.

TYSON en D'AUBENTON hebben zich hier over niet duidelyk bepaald. In de Gibbon zyn die uitsteekzels zeer kort. —— De Orang verschilt dan ook hier in zeer aanmerkelyk van ons.

§ 12. Het Heilig- of Groote been bestaat, in het scelet van myne Orang, uit drie wervels, gelyk de meeste viervoetige Dieren, en alle de Aapen, die ik ontleed hebbe. TYSON telt 'er vyf, en beeld ze af: zyn Dier verschilde dus van het onze; doch zo wel uit dit gestel, als uit de platheid en hoogte der Darmbeenderen, is de Orang klaarblykelyk een viervoetig Dier.

Ook hebben de Zitbeenderen breede knobbels; het Stuitbeen bestond uit vier beentjes.

Het Heilig- en Staartbeen in dit Dier, even als in alle vier-

viervoetige Dieren, recht nederwaarts ſtaande, baart het zyne Jongen even gemaklyk: dit gevoegd by de opené buizen van het buikvlies, § 7, langs de Zaadvaten in de Mannetjes, bewyst te ſterker, dat zy geſchikt zyn om op vier pooten te loopen.

§ 13. Van den Kop zullen wy nog eenige weinige eigenſchappen, uit onzen Orang, optellen, om dit Dier, met nog meer recht onder de viervoetige te ſchikken. *Voor eerst*, ſtaan de Ooghollen naast elkanderen, als in een vlak, en, gelyk in alle Aapen, zo digt aan één, dat 'er geen zeefbeen tusſchen gedagt, ik laat ſtaan ligtlyk gezien kan worden. Eene vryſpreeking voor GALENUS, die het daarom niet gekend ſchynt te hebben.

Ten anderen, ſtaan de knobbels van het agterhoofdsbeen, daar het geheele hoofd op draait, niet in het midden, gelyk in de Menſchen, maar agterwaards, ſchoon minder dan in de gemeene Aapen.

En eindelyk, *ten derden*, is het opperkaakbeen in tweën verdeeld, zo dat 'er een naad is van het neushol, tot tusſchen den haak- en ſnytand, even als in alle Aapen, Honden, Katten, Leeuwen, en in al het herkaauwende gedierte, of ſchoon die boven geene ſnytanden hebben. Dit voorſte ſtuk bevat in den Orang, aan beide de kanten, de twee boven ſnytanden, zo als het door GALENUS zeer klaarblykelyk uit de Aapen beſchreeven is.

Deeze eigenſchap alleen brengt den Orang onder het viervoetig gedierte. Ik bezit in myne Verzameling koppen van Negers, van Hottentotten, Calmukken, Molukken, Chineeſen, en een groot aantal van Europeaanſche, zelfs van nieuw- en ongeboorene, Kinderen, zonder ooit eenig bewys van die verdeeling 'er in gezien te hebben.

§ 14. Wy beſluiten derhalven, 1. dat de Orang Outang van Borneo, die wy het genoegen gehad hebben met duizenden, in den Haag, in 's Prinſen Kabinet en Diergaarde, leevendig te zien, is een volſtrekt onredelyk Schepſel, geheel en al onbekwaam om te ſpreeken, en van gelyken onbekwaam en niet geſchikt om overeinde te gaan.

2. Dat hy zeer verſchilt van den zogenaamden Orang, door TULPIUS beſchreeven, en van dien van TYSON, en de Jocko van DE BUFFON, als die alle uit Angola gekomen zyn.

Digitized by Google

3. Dat hy, zo met zyn beengeſtel als ingewanden, zeer verſchilt van de Pithekos, of Ægyptiſchen Aap, zonder ſtaart.

En dat GALENUS, waarſchynlyk, nog een ſoort van Aapen ontleed zal hebben, wegens het ſpraaktuig, wel overeenkomende met onzen Orang, maar zeer verſchillende van gedarmte en beengeſtel.

Klein Lankum,
den 15. December, 1778.

BERIGT WEGENS DE ONTDEKKINGEN, DOOR DE RUSSEN, IN DE OOSTER-ZEE, EN TEN OPZIGTE VAN AMERICA, GEDAAN.

Den Heeren Schryveren der Vad. Letter-oefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Met het uiterſte genoegen heb ik, het Tweede Deel van ROBERTSON's *Geſchiedenis van America* doorleezende, daar „ in aangetroffen het verſlag van de Ontdekkingen door de *Ruſ-* „ *ſen* gedaan, in hun vaart, van *Kamchatka* na de Kust van *Ame-* „ *rica*, daar toe byzonder in ſtaat geſteld, door de gunst der „ thans regeerende Czaarinne. Het nevensgaande Verhaal leezen- „ de in een Stukje, 't welk ten tytel voert: *Eſſai ſur le Commerce* „ *de Ruſſie avec l'Historie de ſes Decouvertes*, in den voorleden „ Jaare te *Amſterdam* uitgekomen, oordeelde ik het wel der Vertaa- „ linge, en eene plaats in uw nuttig *Mengelwerk* waardig. Schoon „ de *Franſche Schryver* van een ander gevoelen zy dan de Eerw. „ ROBERTSON over de geheimbouding der *Ruſſen* ten aanzien dee- „ zer ontdekkingen, zal zulks, zo ik vermoed, geene rede wee- „ zen, om het aanneemen van dit Stukje te wraaken. Elk ſlaagt „ ten Hove zo gelukkig niet als de Geſchiedboeker van *America.* „ Het berigt door deezen *Franſchen Schryver* van verſcheide Ei- „ den gegeeven, maakt het tot een geſchikt toevoegzel van de „ ophelderingen, ons door ROBERTSON verleend. Niet twyfelende „ aan Ul. gunſtig onthaal, 't welk meer myner toegezondene „ Stukjes aantroffen, blyf ik, met alle hoogagting, enz".

* * * * *

Tot deezen tyd toe hebben de *Ruſſen* een geheim gemaakt van hunne Ontdekkingen ten Oosten van *Kamchatka*: hun vreemd gedrag

drag ten dien opzigte en boven al het belang 't geen zy ſtellen om het welſlaagen daar van niet wereldkundig te maaken, heeft eenigen doen oordelen dat deeze Ontdekkingen loutere harsſenſchimmen waren; en doen vaſtſtellen, dat ze ten grondſlage ſtrekten van veel grooter ontwerpen van eenen anderen aart. Ik heb my voorgeſteld eenig licht te verſpreiden over deeze duistere zaak, en, indien ik het zo verre niet kan brengen, dat ik my mag vleien de twyfelingen, in *Europa* hier over gereezen, te willen verbannen, zal ik, ten minſten een klein gedeelte van het gordyn, 't welk de waarheid bedekt, opligten. Eerst zal ik iets zeggen van *Kamchatka*, welks Geſchiedenis en Koophandel onaſſcheidelyk zyn van de Ontdekkingen, thans het hoofdvoorwerp onzer beſchouwinge.

Naa de vermeestering van Siberie wilde de Czaar IWAN BAZILOWITZ DE II de Volkrykheid en de grenzen daar van ten Noorden en ten Oosten kennen: hy zondt, ten dien einde, een zeker aantal Waarneemers, vergezeld van Gewapende Manſchap, op dien Tocht uit. Dit onderzoek duurde de laatſte regeerings jaaren van dien Vorst, en het was eerst onder zyn Zoon FEDOR IWANWRITZ, dat deeze Reizigers wederkwamen met het verhaal hunner gedaane ontdekkingen. Naar luid van hun berigt paalde *Siberie* ten Noorden aan de *Ys-zee*, en ten Oosten aan den *Stillen Oceaan*. Men heeft in de Archiven van *Siberie* de egte ſtukken van deezen Tocht gevonden; waar uit blykt dat een deezer Schepen tot aan *Kamchatka* gekomen is.

De Ryksonlusten, ſtaande de regeering van den Ryksoverweldiger BORIS GOUDENOW, gereezen, en voortgezet door de valſche DEMETRIUSSEN, wendden langen tyd *Ruslands* aandagt af van de ontdekking van *Kamchatka*. Dit *Schier-Eiland* bleef bykans geheel onbekend tot den tyd van Czaar PETER DEN I. Het blykt, dat, in dit tydperk, de *Koſakken* tot *Iskoutski* en *Jakoutski* verdreeven, en genoodzaakt die Landen door te zwerven, om de genoegzaame hoeveelheid van Zabelvellen, vastgeſteld tot het herkrygen hunner vryheid, op te doen, al nader en nader aan *Kamchatka* kwamen, en het beſtaan deezes Lands ontdekten. PETER DE I deedt deeze voetſtappen volgen, en verkreeg eene volkomene ontdekking door nieuwe reizen en nieuwe waarneemingen.

Het nieuws zyner ontdekkingen zich in 't geleerd *Europa* verſpreid hebbende, bragt de *Academie der Weetenſchappen te Parys* PETER DEN I, in den Jaare MDCCXXV, onder 't oog, van hoe veel aanbelangs het zou weezen den afſtand van *America* ten Oosten te weeten, van 't Noordoosten van *Kamchatka*: of de vereeniging daar van ten Noorden by de Kaap *Tſchutki* of *Tſchukotskoi-noſſ*, den Ouden bekend onder den naam van het Voorgebergte *Sabin*. Dit denkbeeld droeg de goedkeuring van den Czaar weg, bezield met eene begeerte om zyn Ryk uit te breiden, en wel in-

Digitized by Google

zonderheid gedreeven door den roem van de grenspaalen der bekende Wereld wyder uit te ſtrekken. Hy vertrouwde den uitvoer aan de Zee-bevelhebbers, en bovenal aan Captein BEHRING, die last kreeg om na 't Oosten van *Kamchatka* te zeilen, de Zeeën en de Landen op te doen, die zich tusſchen den 57 en 61 graad Noorderbreedte bevonden. BEHRING ging ſcheep op de *Gabriel*, ten dien einde in *Kamchatka* gebouwd; hy kwam tot de Baai van *Anadir* op 56 graaden, en keerde, in den Jaare MDCCXXVIII, weder, zonder het gewenschte oogmerk bereikt te hebben.

In den Jaare MDCCXXX werd deeze zelfde Scheepstocht hervat door GEODESIST-GWOSDEW, en hadt geen voldoender uitſlag. In het Jaar MDCCXLI beval ELIZABETH dien zelfden Captein BEHRING, als mede den Captein TSCHIRIKOW, elk van een Hoogleeraar der *Petersburgſche Academie* vergezeld, op nieuw dien Reistocht aan te vangen. De eerstgemelde vertrok den vyfden van Wiedemaand dienszelfden Jaars, en ging in de Haven van *Avatcha* ſcheep met den Hoogleeraar STELLER; de andere ſtak den zes- en twintigſten van Oogstmaand des Jaars MDCCXLII (*) in Zee, aan boord hebbende den Starrekundigen FRANCOIS LA CROYERE DE L'ISLE. Zy namen een onderſcheide koers om tot het einde te geraaken.

BEHRING en STELLER vonden veele Eilanden tusſchen de 55 en 60 graaden Noorder-breedte. Op 60 graaden dagt de Captein een Eiland te ontdekken; welks uiteinde hy de *Kaap van St. Elias* noemde; doch STELLER beweerende dat dit het Vaste land was, liet zich aan land zetten, doorliep het land met zyne Tolken, vondt 'er woonplaatzen en *Americaanen*, en deedt verſlag van alles wat tot verſterking van zyn gevoelen kon dienen. Maar, voegen de verhaalen hier by, hy vondt, een *Duitſcher* zynde, geen gehoor; men keerde na het Eiland *Behring*, op 55 gr. 30 min. gelegen, te rug, om het Schip, 't welk zeer reddeloos was, te herſtellen. De Captein ſtierf op het Eiland, 't geen nog zyn naam draagt, en STELLER kwam met het overige Scheepsvolk te *Kamchatka* te rug, naa negen maanden op reis geweest te zyn. TSCHIRIKOW hadt geen beter lot in de ontdekking, en geeft 'er geen bepaalder verſlag van; het ſchynt dat hy de vaste kust bereikt hebbe; doch hy keerde weder in het denkbeeld dat het ſlegts Eilanden waren, die hy aangedaan hadt.

Omtrent dien zelfden tyd zeilde Captein SPANGENBERG zuidwaards van *Kamchatka*, en ontdekte de *Kouriliſche Eilanden* ten Noorden van *Japan*.

De verſcheidenheid van begrippen, wegens de ontdekking van *Ame-*

(*) Dit is waarſchynlyk een misſlag: ROBERTSON meld, dat ze gelyktydig vertrokken; en in de *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XXII. p. 191, wordt de tyd van het vertrek deezes Kapiteins geſteld in 't Jaar MDCCXLII, den 15den van Wiedemaand.

Digitized by Google

America, haalde het Hof van *Rusland* over om nog een derden Tocht te beſtaan, om volle zekerheid, ten opzigte van een zo gewigtig ſtuk, te bekomen. In den Jaare MDCCLXIV, gaf het twee kleine Schepen *Skounars* genaamd, aan de Capteins TSCHITSCHAKOW, PANNOW en BABAÏEW, en een Schip van 't zelfde maakzel aan de Capteins KRENITZIN en LEVASCHOW, die last hadden om na *America* te ſtevenen en elkander te ontmoeten; de eerſten zouden den weg ten Noorden neemen, en de laatſten van *Kamchatka* recht aanzeilen. Zy ontmoetten elkander gelukkig, en hunne zamengevoegde verhaalen bevestigen de ontdekking van het Vaste-Land van *America*, van den 60 tot den 70 graad Noorderbreedte.

Onder de Regeering van dezelfde Keizerin CATHARINA DE II, is 'er eene Maatſchappy van *Ruſſiſche Kooplieden* opgerigt, om den Handel des Ryks in die nieuwe Landen te dryven en uit te breiden: zy heeft, zints den Jaare MDCCLXIV tot het Jaar MDCCLXVI, de Eilanden *Oloutroski*, en de Eilanden *Oleoutski* ontdekt, die met die van *Anadir*, door BEHRING en TSHIRIKOW gezien, den *Nieuwen Noordſchen Archipel* vormen, in den *Stillen Oceaan* tusſchen *America* en *Kamchatka*.

Men weet, in 't algemeen, ten opzigte van de Eilanden in deezen *Archipel* tusſchen de 50 en 70 graaden Noorder-breedte gelegen, dat die tusſchen den 50 en 55ſten graad liggen, dezelfde Voortbrengzels uitleveren als de *Aouriſſche* Eilanden, als mede dat de Inwoonders op dezelfde wyze gekleed gaan, en dezelfde Zeden hebben als de laatstgemelden. Wat de Eilanden betreft, die men tusſchen den 55 en 60ſten graad vindt, de Volken, die dezelve bewoonen, gelyken bykans in alles de *Kamchatkalers* (*). De overige Eilanden, begreepen tusſchen den 60 en 70 graad, zyn met Bosſchen begroeid, hebben Bouwlanden en eene groote menigte Wild.

De *Wilden*, die het Noordlykst gedeelte van den *Nieuwen Archipel* bewoonen, mogen, wat hunne geſtalte, hunne kleeding, en ommegang, betreft, vergeleeken worden met de oude Inwoonderen der Eilanden, door de *Franſchen* en *Engelſchen*, in 't Zuiden van *America*, ontdekt.

De aanmerkelyke en bekendſte Eilanden deezes Noordſchen *Archipels* zyn acht in getal: wy zullen 'er de beste beſchryving van geeven, die ons mogelyk is.

1. Het Eiland *Tagou* heeft honderd vyftig Werſten in den omtrek, men vindt 'er noch Bosſchen noch Kreupelhout: eene ſoort van Kruid dient om vuur te ſtooken. Men weet het nette getal der Inwoonderen niet, die zich meest voeden met roode Wortelen,

(*) Van de Inwoonders van *Kamchatka* hebben wy onzen Leezeren een breedvoerig verſlag gedaan in onze *Hed. Vaderl. Letter-oefeningen*, VI. D. II. St. bl. 124, enz.

Digitized by Google

len, *Koutoukarnike* geheeten. De grootſte der Rivieren op dit Eiland is alleen vischryk in de Maanden Juny, July, en Augustus.

2. Het Eiland *Kanaga* ligt ſlegts twintig Werſten van het evengemelde af, en haalt twee honderd Werſten in den omtrek; op 't zelve is een brandende Berg: van welken men in den Zomer zwavel haalt. Twee honderd Inwoonders worden 'er geteld; zy eeten Vleesch en Zeevisch, dat zy kooken in de heete Waterſprongen aan den voet des brandenden Bergs. Op dit Eiland zyn noch Rivieren, noch Beeken, de grond is van gelyken aart als die van het Eiland *Tagou*.

3. Het Eiland *Tchetſchina* ligt veertig Werſten van *Kanaga*, en heeft tachtig Werſten omtreks: het is gansch vervuld met Rotzen, en Vuurbraakende Bergen; de grootſte deezer wordt *Biela*, of den *Witten*, geheeten; geen warme Wateren, noch Stroomen, noch Rivieren hebbende, is het geheel niet te verwonderen, dat 'er niet meer dan vier Huisgezinnen woonen.

4. Het Eiland *Tagalak* is veertig Werſten in den omtrek groot, en maar zeven van het laatstgemelde Eiland verwyderd. De Kust is vol klippen, men vindt 'er geen rivieren, de Schepen kunnen 'er niet wel aankomen, en het is zo weinig bewoond als *Tchetſchina*.

5. Het Eiland *Akta* ligt veertig Werſten van *Tagalak*, haalt honderd en drie Werſten in den omtrek: de grond levert geene Waaren op, daar groeijen eenige wilde Tulpen en Lelien. De Inwoonders, die omſtreeks de zestig zyn, beſtaan van roode Wortelen. Van alle de kleine riviertjes, die het bewateren is 'er maar één dat Visch uitlevert. De Baaien van dit Eiland zyn voorts zeer gemaklyk voor de Schepen om in te loopen.

6. Het Eiland *Hanilia* ligt zeven Werſten van *Akta*, en is drie honderd Werſten in den omtrek groot: de Kust is vol Rotzen en Beeken; van de laatſten is 'er maar één met Visch voorzien: men telt 'er niet meer dan zestig opgezetenen.

Alle de Eilanders, van welken wy gewag gemaakt hebben, bewoonen de vlakke gedeelten hunner Eilanden; zy delven 'er graaven, door hun *Fourtes* geheeten, waar zy woonen, en, in de ſtrenge koude, met eene ſoort van Kruid, warm ſtooken.

De kleeding deezer Volken beſtaat, zo voor Mannen en Vrouwen, in een boven- en een onderrok. De bovenrokken der Mannen zyn gemaakt van de huiden der Zeevogelen, die zy in netten op de oevers vangen, hunne onderrokken van de ingewanden der Zeedieren, als Zeehonden, enz. De bovenrokken der Vrouwen zyn gemaakt van Beverhuiden, die zy doorgaans in Mei en Juny vangen.

Deeze Wilden eeten veel Bakkeljauw; wanneer hun deeze Visch ontbreekt, neemen zy de toevlugt tot Zeeplanten en Schulpvisſchen, die zy rauw inſlingeren. Zy gaan altoos blootshoofds. Geen denkbeeld van hunne Ziel hebbende, leeven en ſterven zy als Beesten, zonder zorg, zonder vrees, zonder hartzeer.

7. Het

Digitized by Google

7. Het Eiland *Kad-jag* heeft eene goede haven, en is gemaklyk voor gelaaden Schepen aan te doen: op 't zelve is een Meir van omtrent zes Werſten lang, en één Werst wyd. Uit dit Meir ſtroomt eene Rivier omtrent eene myl lang en honderd roeden breed, by den uitloop aan de Zee: deeze is zeer vischryk, men vangt 'er Zeebraasſems, Bakkeljauwen, en Haringen van zes en zeven duimen lang. Dit Eiland is wel bevolkt; de Inwoonders zyn woest, zonder Opperhoofd, zonder ſchaamte, en voeren geen naamen die den een van den ander onderſcheiden. Hunne kleeding beſtaat in een rok gemaakt van Beverhuiden, ook wel van zwarte, gryze of roode Vosſenhuiden, en zomtyds van Hartevellen; doch men weet niet van waar zy deeze Dieren krygen. Zy draagen, in den winter, hoog komende Schoeizels, en dekken het hoofd met verſcheidenerlei ſoort van mutzen; doch de Broeken zyn by hun even min als by de *Bergſchotten* gebruikelyk: zy hebben geen kennis aan Metaalen: de Meſſen, waar van zy zich bedienen, zyn van hartenbeen gemaakt, geſcherpt met een zwarten ſteen, waar mede zy ook hunne pylen voorzien. Zy hebben geene andere wapens dan pyl, boog, piek en ſchild. Men heeft, over de woestheid deezer Eilanderen, geoordeeld uit de vuurigheid met welke zy aanvielen op de *Ruſſen* om die te dooden, en zich meester te maaken van 't geen zy by zich hadden. Zy doorbooren den onderlip om 'er cieraaden in te hangen, gemaakt van vogelbeenderen en de beenderen van andere dieren: zy hebben ook de gewoonte om het aangezigt te beſchilderen. Zy bewoonen zeer morsſige *Fourtes*, en vaaren met hunne Canoes.

De netten, waar van zy zich bedienen om in de rivieren te viſchen, zyn van beesten zenuwen vervaardigd. Zy gebruiken ook beenen viſchhaaken om kleine Zeevisſchen te vangen, welke zy op zee rauw inzwelgen, zo doen zy ook het vleesch der Bevers, der Zeehonden, enz. Ten lande eeten zy het vleesch van Vosſen, Beeren, Hermelynen en andere viervoetige Dieren: ook Wild gevogeltje, als Wilde Ganzen, Kraanvogels, Eenden, Raavens en Kraaijen, enz.

De eenige vrugten, die dit Eiland voortbrengt, zyn in *Rusland* bekend onder de naamen van *Broucenitza*, *Chikonecha*, *Kloukovia*, *Tchernitza*, *Goloubelle*, *Toloquenianeka*, *Sarana*, waar van deeze onder den Sneeuw, andere in den Zomer, groeijen. De *zwarte Populier* is het eenig Houtgewas aldaar; de boomen blyven laag, en hebben over 't kruis niet meer dan vier of vyf duimen.

8. Het Eiland *Oumak*, voor den Jaare MDCCLXVII ontdekt, heeft een omtrek van dertig Werſten. Het levert geen Hout uit, alleen groeit 'er eene ſoort van Kruid gelyk aan dat van *Kamchatka*, waar mede de Inwoonders hunne wooningen dekken en verwarmen. Deeze Eilanders oefenen geen Godsdienst, zy leeven in veelwyvery, en elk Gezin gaat in zyn *Fourte* zonder onderſcheid by elkander leggen, zy komen 'er in door een gat in 't bovenſte

Digitized by Google

gedeelte gemaakt op de wyze der *Kamchatkalers*. De rokken der Mannen zyn vervaardigd van Vogelhuiden, die der Vrouwen van Bevervellen: beide de Sexen draagen lyfrokken, van de ingewanden der dieren gemaakt, die zy zamenhegten met draaden toegeſteld van de zenuwen der dieren. 't Gebeurt dikwyls dat zy hunne Vrouwen en Kinderen verruilen voor eetwaaren en noodwendige gereedſchappen. Zy leeven van vleesch en visch, doorgaans gebraaden tusſchen twee heet gemaakte ſteenen; het ſpek der Walvisſchen door de Zee op ſtrand geworpen, en Zeeplanten, dienen hun ook tot ſpyze: ook vangen zy Zeevisſchen met netten, en dooden, die zy in de rivieren krygen, door ze met pylen te ſteeken.

De wooningen deezer Eilanderen zyn op zekeren afſtand van elkander verwyderd, en gebouwd aan de Zeekust of aan de oevers der Riviere. Zy houden het voor een vast gebruik om niet op den grond van een ander te jaagen, en zich het geen de Zee op den oever des nabuurs werpt, niet toe te eigenen, dan met diens verlof.

Wanneer zy reizen, huisvesten zy onder hunne Canoes, wanneer zy geene Bloedverwanten of goede kennisſen zyn der geenen by welken zy komen, anderzins worden zy in de *Fourtes* ontvangen. Indien het hun aan voorraad mangelt, kunnen zy dezelve gemaklyk van de Bewoonders der bezogte plaatzen krygen.

De Mannen ſnyden het hair op 't voorhoofd af, en zomtyds het geheele hoofd rond; op den kruin hebben zy een kaal geſchooren plek gelyk aan die der *Franſche Geeſtlyken*: zy laaten ook zomwylen het hair in knoopen agter af hangen: en, in 't algemeen, draagen zy in rouw en droefheid het hair verward: zy doorbooren de ooren, de lippen en de neusgaten der kinderen, om 'er aartigheden van vischgraaten of kleine ſteentjes in te hangen.

Hunne Canoes zyn zamengeſteld uit Beestenhuiden; en hebben de langte van omtrent dertig voeten, zonder roer; maar voorzien van rieuen. Deeze Eilanders reizen doorgaans met een bende van dertig of veertig ſterk, by zich hebbende alle hunne Vrouwen en Kinderen. Zy bedienen zich van boog en pylen, zynde deeze laatſten voorzien van een ſcherpen ſteen, en hebben de langte van ruim drie voeten.

Op het Eiland *Oumak* groeit geen Hout: het is ſterk bevolkt; doch men heeft het nog niet genoeg bezogt om 'er eene nauwkeurige beſchryving van te geeven.

Uit het verſlag deezer ontdekkingen blykt, dat de *Ruſſen* het Vasteland van *America* ontdekt hebben: doch wy kunnen verzekeren, dat zy 'er nog geen Haven of een Koop-Comptoir bezitten.

Het is met de vastigheden der *Ruſſen* op dit Vasteland even eens geſteld als met die der *Europiſche Volken* op *Terre-Neuve*; de Schepen vaaren na *America*. Het Volk en de Koſakken, op de jagt afgerigt, gaan aan land: een gedeelte verſterkt zich daar, een ander

Digitized by Google

der gedeelte trekt ter jagt of ter vischvangst. Zy komen vervolgens te *Kamchatka*, of in andere Havens, te rug; afgelost zynde door andere Schepen ten dienzelfden einde gezonden. Waarschynlyk is, derhalven, de rede, waarom *Rusland* zyne verrigtingen, in dit gedeelte der Wereld, zo zorgvuldig verbergt, geene andere dan de begeerte om eene vastigheid, welke het nog niet op het Vaste land heeft, op te rigten, en anderen te doen gelooven dat het reeds zo verre gevorderd is; tragtende dus andere Volken, die met hunne Volkplantingen niet verre van daar liggen, te beletten om mededingers te worden. Doch, naa den Tocht der *Spanjaarden* in den Jaare MDCCLXXIV, die de kusten van *America*, door TSHIRIKOW ontdekt, gezien; en zelfs land verkend hebben op 49, op 40, en 39 Graaden, kunnen de *Rusfen* zich niet langer ftreelen met het denkbeeld van 't geheim hunner verrigtingen, en dat zy, zonder mededingers, de vaart in dat gedeelte van den *Stillen Oceaan* zullen behouden. Men mag zelfs verwagten, dat, deeze twee Volken elkander ontmoetende, daar uit een nayver zal ontftaan, die nuttig kan weezen tot het voortzetten van de kennis des Aardkloots, ten opzigte van Nieuw ontdekte Gewesten.

NUT DER LUIHEID.

Onder alles, wat het menschdom deezer Eeuw eigen is, en waar uit veele heilzaame gevolgen voortvloeijen, weet ik niets, dat den voorrang verdient boven de gemaklykheid. Deeze geftelheid, by de Latynen genaamd *pigrita*, *inertia*, en by onze Nederlandfche Voorvaderen, met den bekenden naam van *Luiheid* beftempeld, zal tegenwoordig, uit dien hoofde, het onderwerp myner heknopte Redenvoeringe zyn. Mogte zy flegts, M. T., haaren invloed in geene al te ruime maate over ons uitftorten, op dat Gyl. onder het toehooren niet in flaap valt, en myne tonge niet al te ras vermoeid worde van fpreeken!

Laaten onkundige Godgeleerden de *Luiheid* (belgt u niet M. T. over deezen naam) een pest der ziele noemen; laaten de Zedemeesters haar als het bederf, en een kanker der Maatfchappy, afichilderen; laaten haar eindelyk de Geneesheeren befchuldigen, dat de vogten des lichaams, door haar toedoen, bedorven worden; en dat zy dus eene oorzaak is van ontelbaare ziekten.

Billyk zoudet gy, M. T. verftoord worden, indien ik Ulieden de ongerymdheid deezer ftellingen wydloopig wilde ontvouwen: dit doende zou het immers, (behalven dat het Ul. te veel moeite zou kosten om 'er naar te luisteren) fchynen, als of ik Ul. voor leerlingen in deeze fraaije weetenfchap aanzag, daar ik

Digitized by Google

ondertusschen zeer wel overtuigd ben, dat ten minsten veelen uwer deeze kunst meesterlyk verstaan. Liever zal ik, om tog niét te verveelen, maar eenige weinige aanmerkingen maaken, om u, ô loffelyke *Luiheid*! en Ul., ô getrouwe beoefenaars derzelve, van die blaam te zuiveren, daar gy zo dikwyls ten onregte mede betigt wordt.

I. *De Luiheid is heilzaam voor den Godsdienst.* Een Lui mensch gelooft, ligtelyk, dat geene, het welk hem door zynen Leeraar wordt voorgepredikt; dewyl hy tegen de moeite opziet van zelf de zaaken nader te onderzoeken. Was SPINOSA een *Luiaard* geweest, hy had den Regtzinnigen nimmer zoo veel werks verschaft, om zyne schadelyke jaa zielbedervende kettery uit te roeijen. En gy, ô Dr. BEKKER, waart gy met den geest der *Luiheid* bezield geweest, nooit hadden de arme Spooken en onschuldige Nagtgeesten zo hals over kop naar het onderaardsche behoeven te verhuizen: gy hebt, dewyl gy niet lui maar vlytig waart, den Duivel uit deeze Wereld getragt te verbannen. Maar wat ge ook uitgevoerd moogt hebben, uwe poogingen schynen niet volkomen gelukt te zyn; uw arbeid heeft zulks niet te wege gebragt: dewyl de Duivel, (gelyk onze Theologanten zeggen) hier nog eene groote heerschappy voert, en zyn ryk zeer uitgestrekt is.

II. *De Luiheid is een steun der Maatschappy.* Waren alle menschen even naarstig, even arbeidzaam, waar zou het met onze Fabrieken heen? hoe zouden onze ambagtslieden aan de kost komen? Was ieder even naarstig, men zou tien stukken lakens gemaakt zien, tegen nu een; en bygevolg zouden dezelve zo ligt niet van de hand gaan. Was elk even naarstig, men zou met 'er tyd nieuwe Fabrieken moeten aanleggen; en waar zou dan de Franschman met zyne Zyden, en de Engelschman met zyne Wollen Manufactuuren blyven? 't Is waar, men zegt, daar veel Fabrieken zyn, helpt men veel handen aan 't werk, en veel monden aan 't eeten; behalven dat het Land 'er ook groot voordeel by heeft. Dan, M. T., het zoude my te veel moeite kosten dit alles te wederleggen. Maar gy byzonder, ô *Luie Huismoeders* en *Huisbezorgsters*! hoe nuttig zyt gy voor den Koophandel! gy helpt den ambagtsman aan het brood, en den winkelier aan neering. Yverige en naarstige Huishoudsters zitten geduurig met de naald te pikken, om haar en haarer kinderen kleederen te verstellen; dewelke op zulk eene wyze jaaren lang kunnen duuren. En wat voordeel heeft de winkelier en ambagtsman by zulke huishoudingen? In plaats van dezulken te gelyken, die alles met Argus oogen naagaan, bemoeit gy u nergens mede, dan met eeten, drinken, en slaapen. Ziet gy, in het gewaad uwer Huisgenooten, eene scheur of een gat, gy laat 'er een tweede bykomen, waar op wel ras een derde, en schielyk de verslonsing van het ganschc kleed moet volgen. En zulks doet gy alleen met dit heilzaame vooruitzigt, om zoo veel

te

Digitized by Google

te ſchielyker in de noodzaaklykheid gebragt te worden, van een geheel nieuw kleed te koopen, en dus den winkelier en Ambachtsman een ſtuiver te laaten verdienen. Daar het zoo gaat met de kleederen, heeft zulks ook plaats met opzigt tot alle de overige huizelyke bezigheden; dat van zelve volgt; des ik 'er niet meer van behoeve te zeggen. Gy ſlaat dus den zekerſten weg in, om tot de by veele Philoſophen zo gepreezene armoede te geraaken; vooral indien uwe Luiheid een weinig door de Hovaardy ondersteund wordt.

III. *De Luiheid is nuttig voor de Gezondheid.* Een yverig mensch, wien de opgaande Zon reeds werkende vindt, en de ſchemeravond naauwlyks van zyne bezigheden kan afrukken, hoe veel gevaars loopt dezelve van zyne gezondheid te bederven, ja geheel te verliezen? En dit heeft zo wel plaats in den Geleerden, die met het krieken van den dag zyne boeken begint op te ſlaan, als in den Werkman, die zich 's morgens en 's avonds aan de koude lucht, en den ganſchen dag aan de brandende Zon, bloot-ſtelt. Als men den ganſchen dag zit te ſtudeeren, hebben de maag en darmen geen genoegzaame ruimte, om haare veerkragt vry en onverhinderd te oefenen. Daarom is het beter, 's morgens tot negen of tien uuren, uitgeſtrekt, in zyn bed te blyven liggen; als wanneer het lichaam eene vry natuurlyke geſtalte heeft, en dus beter in ſtaat is, om de overvloedige ſpyze en drank van gisteren avond te verteeren. Ook is men, geduurende den ſlaap, vry van zorgen; en wat is 'er nadeeliger voor de gezondheid, dan zorg en kommer. Beziet eens, M. T. het lichaam van eenen zorgeloozen, die zich nergens aan ſtoort, en gelyk men zegt, *Gods water over Gods land laat gaan:* hoe dik en vet, hoe welgedaan, ziet hy 'er uit; in tegenſtellinge van eenen, die zyn hoofd geduurig vol zorgen heeft, en door zyn mager en bleek weezen genoegzaam uitwyst, dat zyn hoofd vol muiſenesten is. Beziet den werkman, die zyn tyd wel weet waar te neemen; en drie vierden van den dag met zoeken en in order ſchikken van zyn gereedſchap weet door te brengen; die den tyd, dat zyn Meester niet by hem is, als een uur van ruste weet te gebruiken. Beſchouw dien, zegge ik, en vergelyk hem by een arbeidzaamen, een yverigen werkman, die, (ô Dwaasheid!) geen loon wil ontvangen, voor dat hy het verdiend heeft; die even veel werkt, in het afweezen, als in de tegenwoordigheid, van zynen meester. Hoe vermoeid gaat deeze 's avonds naar zyn huis; dewyl zyne waggelende beenen hem bykans de noodige ondersteuning weigeren: daar de eerſte vry wat vrolyker zyne werkplaats verlaat, dan hy 'er heenen ging.

Dus hebbe ik u, M. T. de *Luiheid* als zeer voordeelig afgeſchetst; en ô! wat zyn wy gelukkig! dat wy ons daar van in zo ruim eene maate bedeeld vinden; ja ik zie haare bekoorlyke vleugelen reeds over Ul. uitgeſpreid. Maar ik hebbe nog een woord te

toe.

Digitized by Google

zeggen; laaten wy ondertusschen eens eenpaarig geeuwen; op dat de slaap nog een weinig van ons geweerd moge worden.

Waren de Godgeleerden volkomen overtuigd van de schadelykheid der *Luiheid* voor den Godsdienst, ei lieve! hoe komt het dan, dat men 'er onder die Heeren zo veelen vind die een groot gedeelte van hunnen leeftyd aan de Luiheid toewyden? Hoe komt het dan, dat men zoo veele onbestudeerde Redenvoeringen en Predikatien hoort, die zeer los met stoplappen aan-malkander genaaid zyn? Het antwoord is klaar; *de Heeren hadden weinig gestudeerd*; by gevolg, zy *waren lui geweest.*

Waren de Zedemeesters overtuigd van den schadelyken invloed der Luiheid op de Maatschappy; zy zouden zelve de naarstigheid wel beter betragten, en uitgewerkter Verhandelingen schryven, of werk by der hand neemen, daar zy wat mede konnen winnen, om hunne huisgezinnen met eere te onderhouden.

En gy, ô ontelbaare menigte van Geneesheeren, indien gy niet volkomen overtuigd waart van de nutheid der *Luiheid* voor de Gezondheid, gy zoudt u, ô dikgebuikte zoonen van Apollo, buiten noodzaak, in geen koets van het eene huis naar het andere laaten sleepen. Gy zoudt u zelven wel wat meer moeite geeven, om de oorzaaken der ziekten, en het wonderlyk maakzel des menschelyken lichaams, te kennen. Gy zoudt u zo dikwils niet behelpen, met een eenvoudig recept, hier of daar uit eenen ouden Aucteur gecopieerd. Gy zoudt uwe Patienten, om aan de ziekte het voedzel te beneemen, niet in een zondvloed van Gerstenwater en Julapiums doen verzuipen; maar de oorzaaken der ziekten naspooren, en dezelven weg neemen. Was 'er geen *Luiheid*, en was elk even naarstig in dit zoo gewigtig beroep, waar zouden dan de *Modes* van daan komen, die zoo wel in de praktyk der Geneeskunde als in de kleederen heerschen; en die zo nuttig zyn, om veele onkundige Doctoren voor verstandig te doen doorgaan. Is 'er iets nieuws, 't zy by geval, of door de vlyt van den eenen ontdekt, straks wordt het door een tweeden geordoneerd, en de derde en vierde durft het reeds als een *panacé* voorschryven: wat is hiervan de rede? *Luiheid!*

Maar zou ik, M. T. alle soorten van *Luiheid* beschryven, dan zoude ik zelf de *Luiheid* moeten vaarwel zeggen. Ik zal daarom maar eindigen; wel bewust zynde dat gylieden allen u van deeze gemaklyke en loflyke gesteldheid niet ligt zult laaten aftroonen!

A. F. M.

Digitized by Google

ZAMENSPRAAK, TUSSCHEN MERCURIUS EN MEVROUW DE BON TON.

(*Uit het Engelsch.*)

MEVROUW DE BON TON.

Waarlyk, MERCURIUS, ik kan het genoegen niet hebben om thans met u te gaan. Ik heb myn woord elders gegeeven, volſtrekt gegeeven.

MERCURIUS.

Ik weet dat gy een beminnelyk en teder Egtgenoot hebt, en verſcheide lieve Kinderen; doch het is onnoodig u te zeggen, dat noch de Huwelyksliefde, noch de Moederlyke genegenheid toe haar kroost, noch zelfs de zorg voor 't welzyn van den Staat, of de eer des Volks, iemand kunnen ontheffen van te gehoorzaamen wanneer hy geroepen werd om zich na 't Ryk der dooden te begeeven. Indien de droeve Boode des Noodlots niet zo volſtrekt was als hy onwelkom is, zou CHARON niemand hebben over te voeren, dan een enkele zwaargeestige *Engelsman*. Laat ons gaan, Mevrouw, gy moet uw Man, uw Kinderen verlaaten, en den *Styx* overvaaren.

MEVROUW DE BON TON.

Ik had niet voór, aan te dringen op myne verbintenisſen aan myn Man en Kinderen. Nooit heb ik my zeer over hun bekommerd. Ik beb geene andere verbintenisſen, dan die aan eene Mevrouwe van myn rang voegen. Zie op myn Schoorſteenmantel, gy zult zien dat ik Maandag na Schouwburg, Woensdag na 't Bal, en Saturdag na de Opera moet, en de overige avonden van de Week op Speelpartyen: zo is myn tyd voor de twee volgende maanden verdeeld. Het zou de onbeleefdſte zaak der wereld weezen, in gebreke te blyven, om aan zo veele verbintenisſen te voldoen. Indien gy het wilt uitſtellen my te haalen tot den volgenden Zomer, ik zal dan met al myn hart medegaan. Misſchien zyn de *Eliſeeſche Velden* min verveelend dan het Landleeven op deeze Wereld. Zeg my, bid ik u, hebt gy, in de onderaardſche gewesten, een aangenaame *Vaux-hall*, en een betoverend *Ranelagh*? Ik verbeeld my, dat ik my niet zou haasten om uit den vloed *Lethes* te drinken, op een tyd, wanneer 'er goed gezelſchap is.

MERCURIUS.

Goed! Het is onmogelyk dat gy in bekooring zoudt komen, om daar uit te drinken: gy die het Vermaak, tot het oogmerk en einde van uw geheele leeven, geſteld hebt. Een teug uit dien ſtroom der vergetelniſſe is goed om de laſtige zorgen te verdryven: maar wie

Digitized by Google

wie zou de gedagten van zo veel vermaaks en vrolykheids willen verbannen?

MEVROUW DE BON TON.

Uitſpanningen hebben, in de daad, de groote zaak myns leevens uitgemaakt; doch wat vermaaken betreft, ik heb 'er geene genooten, naa dat zy voor my het aantrekkelyke der nieuwigheid verlooren hadden. ——— Wie kan zich vermaaken met het zelfde te zien? De laatſte uuren dier vermaakneemingen, en de verveeling, welke zy veroorzaaken, gaven my Vapeurs; zy doofden de vrolykheid myns Characters uit, en hebben, van myne vroegſte jeugd af, myne natuurlyke leevendigheid weggenomen.

MERCURIUS.

Indien deeze leevenswyze u niet behaagde, waarom 'er dan in volhard? Mogelyk hebt gy gemeend dat 'er iets verdienſtelyks in gelegen was.

MEVROUW DE BON TON.

Ik was al te veel verbysterd om ooit te denken. Deeze leevenswyze was verre van my aangenaam te dunken: maar myne Vrienden en Vriendinnen betuigden my, by aanhoudenheid, dat de uitſpanningen noodig waren. Myne Doctor verzekerde my, dat die leeftrant myne anders doffe geesten in beweeging hielp. Myn Man beweerde het tegendeel; doch gy weet, men moet zyne Vrienden en Vriendinnen verpligten, zyn Doctor gehoorzaamen, en zyn Man tegenſpreeken. Daarenboven ſtelde ik 'er myn Eer in om voor eene Mevrouw DE BON TON te gaan.

MERCURIUS.

Eene Mevrouw DE BON TON! wat wil die uitdrukking DE BON TON zeggen....? Ik bid u geef my hier van eene bepaaling.

MEVROUW DE BON TON.

Ik verzoek des verſchooning, MERCURIUS; een der voorregten van *de Bon ton* is niets te bepaalen; en niet bepaald te weezen. *De Bon ton*... dit te bepaalen is een bron van twistredenen. —— *De Bon ton* —— is —— ik kan niet zeggen wat dezelve is; maar ik zal myn best doen om u te zeggen wat dezelve niet is. In de Verkeering is dezelve geen Vernuft; in de Zeden is dezelve geen Beſchaafdheid; in 't Gedrag is dezelve geen Bekwaamheid; maar heeft zo iets van dit alles; en kan alleen eigen weezen aan lieden van zekeren Rang, die op zekere wyze leeven, en met zekere Perſoonen verkeeren; die zekere Deugden niet bezitten; die zekere gebreken hebben, en in zeker deel der Stad woonen. 't Is 'er zo mede gelegen als wanneer een post van aanzien, iemand, eershalven, gegeeven wordt, zulks veronderſtelt dat de Perſoon, die dezelve bekleedt, een verheveneſ rang bezit dan na welken hy kon dingen, en zy die het zelfde regt hebben om die te bekleeden, zullen ze hem niet betwisten, uit vreeze dat men zou den-

Digitized by Google

denken dat zy de regels van beleefdheid niet kenden. Ondertusschen, myn Heer, weet ik u niets meer van *de Bon ton* te zeggen, schoon ik dezelve bewonderd, en al myn leeven daar na gestaan heb.

MERCURIUS.

In deezer voege, Mevrouw, hebt gy uw leeven gesleeten, uwe schoonheid bedorven, uwe gezondheid ondermynd, met het loflyk oogmerk om uw Man te wederstreeven, en een niets te verkrygen, 't welk men *de Bon ton* heet.

MEVROUW DE BON TON.

Wat wilde gy dat ik zou gedaan hebben?

MERCURIUS.

Ik zal uwen trant van onderrigting volgen, en u zeggen wat ik wilde dat gy niet zoudt gedaan hebben. Gy hadt uw Tyd, uw Verstand, en uw Pligt, niet moeten opofferen aan de Mode en aan de Dwaasheid. Gy hadt het geluk van uwen Egtgenoot, en de Opvoeding uwer Kinderen niet, moeten verwaarloozen.

MEVROUW DE BON TON.

Wat de Opvoeding myner Dogteren aanbelangt aan deeze heb ik geene kosten gespaard. Zy hebben een Dansmeester, een Muzykmeester, een Tekenmeester en een *Fransche Gouvernante* gehadt om Fransch en goede manieren te leeren.

MERCURIUS.

Zo heeft dan een Dansmeester, een Muzykmeester, een Tekenmeester en eene *Fransche Gouvernante*, haar in den Godsdienst, en in goede Zeden, onderweezen, haar verstand en hart gevormd! Misschien was zulk een onderwys recht geschikt om hun eerlang *de Bon ton* te doen verkrygen. Uwe Dogters, dus opgevoed, zyn zeer bekwaam om Vrouwen zonder Huwelyksliefde, en Moeders zonder Kinderzorge, te worden. ——— Ik beklaag den leefkoers dien zy hebben aangevangen, en dien gy hebt afgelegd. ——— MINOS is een grommig oud Man, die niets het minste van *de Bon ton* bezit. ——— Ik beef voor u. ——— De beste raad, welken ik u kan geeven is, dat gy in de andere Wereld doet gelyk gy in deeze gedaan hebt, te weeten dat gy altoos het geluk najaagt, zonder ooit den weg op te slaan, die alleen derwaards leidt. — Blyf op den oever van den *Styx*; zwerf gedurig heen en weder. Slaa het oog op de *Elisesche Velden*: doch waag het niet daar in te treeden, uit vrees dat MINOS u in den *Tartarus* zou werpen: want het verwaarloozen van Pligten kan zo zwaar als weezenlyke Misdryven gestraft worden.

Digitized by Google

ALCINDOR EN AMELIA.

Alcindor en Amelia beminden elkander, met de vuurigſte liefde. Alcindor was een edel jongeling; Amelia de ſchoonſte der maagden. Beiden waren ze in die jaaren, waarin de liefde ons beheerscht. Lang poogde het meisje het aanzoek des jongelings van zich af te weeren, even gelyk de roos den adem des zefirs van zich afweert; doch welhaast met grooter bekoorlykheid en meerdere zagtheid zich tot zyne liefkoozeryën terug neigt. Een geruime tyd was nu in hunne onderlinge liefde verſtreeken, en morgen zou Hymen hen vereenigen; morgen zou hy den tederſten band toeknoopen, die ooit getrouwe liefde bevestigd had. Verzonken in verrukkingen, wegens de blyde vooruitzigten van hun zo kort byzynd geluk, wandelden zy door de beemden, en dwaalden verre af van hunne vaderlyke wooning.

„ Maar, ô myn beminde! ſprak de jeugdige ſchoone, na dat ze eene poos zuchtend gezweegen had: „ ô myn beminde! zeg my toch wat zo plotslyk in my myne gelukzaligheid verſtoort? Eene duistere twyfeling bewolkt myne ziel. Wat voorgevoel! wat aandoeningen, welken ik nooit voorheen ondervonden heb! Ach! zy vergiftigen al myne vervrolykende hoope! ——— De dag, die onze gelukzaligheid zal bevestigen, is zo naby, en echter ſchynt het my toe, alsöf dezelve noch verre van ons af ware. —— Wat kan my ontbreeken, myn dierbaare! daar ik u bezit? Zyt gy de wensch myner ziele niet? en echter zwoegt myn beangſtigd hart, echter is het zo ongerust in my! —— Doch, zie, hoe de wolken, akelig zwart, zich boven het gindſche bosch byéén verzamelen. Het onweêr is naby. Hoe ruiscbt het geboomte reeds! Laat ons vlugten, myn geliefde! Hoe ſlaat de ſtormwind my de verſtrooide regendroppen in het aangezigt! Laat ons vlugten!" ———

Zy vlooden; maar het onweêr overviel hen, en het naastby zynde bosch was hun wykplaats. Reeds brulde de ſtormwind geweldiger, en boog het geboomte laag voorover ter aarde. Schitterende blikſems doorkruisten het donkere gewelfzel des hemels, en loeijende donders achtervolgden dezelven.

„ Vrees niets, myne geliefde, ſprak Alcindor; ſidder zo niet in myne armen. De Godheid beſchermt ons; zy bemint de onſchuld, en gy hebt Haar nimmer beleedigd. ——— Zie, my dunkt, dat het van achter dien heuvel reeds lichter word. Ras zal het ſchrikverwekkend onweêr voorby zyn; en alsdan zal de verfriſchte aarde, met nieuwe bekoorlykheden, ons aanlachen".

Hy ſprak; en zagtjes liet het meisje haare gloeijende wangen op zyne borst nederzinken. Eene zilveren traan rolde langs dezelven,

Digitized by Google

ven, even gelyk de dauw des morgens van de bloemen der liefde afrolt.

Maar, —— kan ik het ontvouwen? — Verſchriklyk! De ontvlamde donder ſcheurt nog eenmaal de lucht, ſtort klaterend voor den jongeling neder, en dood zyne tedergeliefde bruid. —— En even alsöf de natuur verzoend ware, nu haar meesterſtuk vernield ligt, nu volgt geen enkele ſlag meer.

Wie kan den toeſtand van 's Jongelings ziel afſchilderen? wie zyn lyden uitſpreeken? Hy ſtaat, even als van denzelfden donder getroffen. Doch te leeven was yſelyker. Hoe ſlaat hy zich voor het brandend voorhoofd! Hoe ryt hy zich de borst open! — Is 'er geen blikſemſtraal meer overig, die, medelydend, hem ontzielt!

„ Myne Amelia, ik volg u!" riep hy uit, en rukte woedend het doodlyk geweer van zyne zyde. Sidderende ſloot zich het gebloemte, en angſtvallig beefden de ſtruiken in 't rond.

„ Myne Amelia!" —— en het purpere bloed vloeide in heete ſtroomen uit, op de dierbaare geliefde.

U.

1778.

OP DE SCHOONHEID DER ZONNE.

ô Gouden Zon, ô wondre kloot!
Wat zijt gij rijk van glans, en groot!
Wie kan, naar waarde, uw' luister maalen!
Daar 't oog zich blind ziet op uw ſtraalen!
Wanneer gij, in uw ſchoonſt gewaad,
Hel in het zuider aspunt ſtaat,
Dan doet ge ons in uw' omtrek leezen:
„ Hij, die mijn Schepper is, moet eeuwig zijn gepreezen"!

DE OPHELDERENDE RAAD.

Alfonſus, — een dier wreevle menſchen,
Die, nimmer met hun ſtaat te vreên,
Altoos naar andre omſtandigheên,
Volmaakter lot en ſchatten wenſchen.

Digitized by Google

Alfonſus ſprak Alardus aan:
„ Myn goede vriend! hoe laag van waarde,
„ Ja hoe verachtlyk is deeze aarde,
„ Men ziet 'er niets dan ellendaan!

„ 't Beſchreiënswaardig lot der vroomen
„ Gaat van verſmaading nog vergeld;
„ De boozen, door geen leed gekweld,
„ Zyn tegen hun vooringenomen!

„ Neen!... 't ongelyk is al te groot!
„ En daarom moet ge u niet ontſtellen,
„ Als men u eerlang zal vertellen,
„ Dat ik my-zelv den kop in ſchoot!"

, Ik kan uw klagten niet weerſtreeven',
Voer hem Alardus te gemoet:
, 'Er is geen heil, geen wenschlyk goed,
, In 't nietig ondermaanſche leeven!

, Dierhalven, nu ons niemand ziet,
, Moest ge u geen oogenblik beraaden:
, Wagt....! myn Piſtool is reeds geladen....
, Welaan....!' Alfonſus was 'er niet.

W. H.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENZAME OVERDENKINGEN NOPENS DE ONBESTENDIGHEID VAN AL HET TYDELYKE, EN WEGENS DE EEUWIGHEID.

(*Vervolg van Bladz.* 11.)

Een opmerkzaam Reiziger, die van de eene plaats naar de andere trekt, neemt naukeurig alle de plaatzen, door welke hy zyn reistogt rigt, in aanmerking; en doet, by voorkomende gelegenheden, eene reeks van nuttige waarnemingen, voor dat hy zyn bedoeld oogmerk bereikt, en zyne ganſche reis volbragt heeft. —— Even zo, myne Ziel, behoort gy u ook te gedragen, op uwe groote reis, door dit leven, naar de Eeuwigheid; daar ge tog, even als zulk een Reiziger, de woesteny dezer wereld hebt door te trekken, om in de zalige gewesten der Eeuwigheid te komen. —— Oneindig veel hebt gy op uwen togt waar te nemen, eer gy de plaats, werwaards gy u heenen ſpoed, bereikt zult hebben. Wy menſchen, wy allen, zyn Reizigers naar de gewesten der Eeuwigheid. Nu worden we eens verpligt te moeten doorwandelen eene dorre en nare woesteny, een eenzaam een akelig land, onvrugtbaar, en ontbloot van eenige verkwikking; een land vol moejelykheden en onrusten, waar in veel barre en huilende wildernisſen, onvermydelyk, in onzen doortogt liggen. —— Dan worden wy eens geleid door aangename beemden, door vrugtryke en verrukkende velden; waar ieder voetſtap de ſchilderagtige trekken der gunſtige Natuur ontdekt, waar de verkwikkelykſte aandoeningen een zagt vermaak leveren, eene ſtrelende verrukking uitſtorten. —— Nu eens trekken we door ongebaande en hobbelige wegen, bewaſſen met ſcherpe doornen, vervuld met ruwe distelen, daar de kwetzende doornen en ſtekende distels

Digitized by Google

het vleesch, bykans op ieder trede, ſmartelyke wonden toebrengen, en pynelyk kwetzen. —— Dan wandelt men weêr eens op eene effen weg, langs een pad met rozen; waar men op ieder voetſtap door duizend bekoorlykheden verkwikt word; waar alle voorwerpen ſchilderagtig, ſchoon en ſtrelend zyn; waar de ſpelende natuur hare milde gaven ryklyk ſpreid; alwaar de vleiendſte vreugd, de verkwikkendſte blydſchap, het zagt en liefelyk vergenoegen, aangenaam en zielverkwikkend zamenſtroomen. —— Nu eens weêr moeten wy ſteile en gevaarlyke hoogten beklimmen, van welken wy op ieder oogenblik, dreigen af te ſtorten, in eenen yſelyken afgrond, die beneden ligt; —— alwaar de hoogſte toppen het gezigt doen draijen, het hart doen zidderen, en een killen ſchrik door alle de leden zenden. —— Dan doorwandelen wy weêr de vermakelykſte vlakten, waar alle de paden glad en effen zyn; waar de wegen van de bekoorlykſte ſchoonheden overvloeijen; waar de verkwikkelyke ſchaduwen den Reiziger beveiligen voor het ſteken der brandende zonneſtralen; waar de hooggetopte boomen, in hunne gebladerde kruinen, een choor van blyde Zangers verbergt, die door duizend zoetluidende tooncn het luisterend oor ſtrele; alwaar het gezigt de zagtſte, de vleiendſte bekoorlykheden, van rondſomme, beſchouwt; alwaar de ſtatige eenvouwigheid, gepaard met de milde en in ſchoonheid overvloeijende Natuur, eene ſchilderagtige bekoorlykheid vertoont, die al het moeielyke, al het verdrietige verband, en ons nog al dikwils op eenen langen togt vergezelt. —— Dan ſtreeven wy door vermakelyke vlakten, die het gezigt onthalen op eene mengeling van kleuren, welke de ſpelende natuur hier ſchildert op een Tapyt van jeugdig groen; waar het ſchoonſte, het bekoorlykſte gezigt van bloemen verrukt; —— bloemen, die de zagtſte geuren uitademen, en alles met eenen verkwikkelyken balzem vervullen. Door vlakten, waar in eene mengeling van duizend zoetluidende ſtemmen een liefelyk accoord ſluiten, allen geſchikt, om het gewest, dat wy doortrekken, te veraangenamen; geſchikt, om alle ongenoegen te verbannen, om de kwaadaartigheid te verzagten, de Nyd en alle verderfelyke hartstogten uit den boezem te roeijen. —— Door een gewest, dat overvloeit van verkwikkelykheden, waar de ſtille vrede woont, gepaard aan de gedienſti-

ſtige Vriendſchap, vergezeld van de zagtaartige toégevenheid, en gulle blydſchap. Door ſtreken, met één woord, daar de reiziger met onvermengde vreugd vervuld word; en op iedere ſchrede nieuwe ſchoonheden ontdekt, die het hart eenen overvloed van aardsch geluk doen ſmaken. —— Nu weder overvalt hem ſchielyk een verſchrikkelyk onweêr, dat de ganſche lugt bezet met pikzwarte wolken. Eene akelige vertooning voor den Reiziger, die allerwege benard, in eene angstvallige vertwyfeling, niet weet, werwaards hy zich zal keren; terwyl de yſelykſte donders, met een verſchrikkelyk gekraak, boven zyn hoofd uitbarſten, en al rommelende voortrollen van het een Aspunt tot het ander, daar ieder ſlag hem dreigt te verpletteren, of van angst en ſchrik op het aandryk te doen nederſtorten. —— Daar de ſcherpe blixems hunne vuurige flitzen geſtadig uitſchieten, onder de yſelykſte vertooning; eene vertooning, die het hart door vrees en angst doet wegkrimpen. Dan breekt eindelyk de lugt weêr, na dat het onweêr onder is, dan breekt de lugt weêr ſchoon en helder door; de zwarte wolken verdwynen, en de alverkwikkende Zon ſchiet hare koesterende ſtralen van den opgeklaarden Hemel nederwaards. Nu is het onweêr geweken, dat akelige, dat yſelyke, dat nare, waar onder de Reiziger dagt te bezwyken, word vervangen, door eene bekoorelykheid, welke zich van alle kanten vertoont. Alles begint weêr te herleven; het bekrompen hart krygt ruimte, en herſtelt zich van zyn vorigen ſchrik. De angstvallige Reiziger bekomt van zyne bekommeringen, van de prangendſte angſten en zorgen zyner ziele; hy herſtelt zich, even als de gehele natuur, wanneer zy door de koesterende zonneſtralen beſchenen word.

Zo vele, en duizend meer, ontmoetingen bejegenen den mensch op zynen togt, door de gewesten dezer wereld in welken hem vele ongevallen te dugten, en geſtadige veranderingen te wagten ſtaan. Heeft hy nu eens eene gelukkige ontmoeting, duizend ongevallen komen hem weder van den anderen kant over. —— De gewesten dezes levens bezitten niets beſtendigs; nogtans omſluiten zy den toegang tot de gewesten der Eeuwigheid, tot de gewesten der onveranderlyke beſtendigheid. —— Veel, ja oneindig veel, heeft ieder mensch op dezen togt waar te nemen. De naukeurigſte opmerkzaamheid moet alle zy-

Digitized by Google

ne gangen beſtieren. —— Nimmer mag hy zich aan eene vertwyfelende vrees overgeven. —— Standvastig moet hy op zynen weg voortwandelen, om eenmaal uit deze lage ſtreken overgebragt te worden in de gewesten der eeuwige beſtendigheid; daar alle veranderingen, alle wisſelvalligheden ophouden, en de Hemelſche wellusten zonder walg ſtoreloos geſmaakt worden.

Zie daar, myne Ziele, eene overweging van zeer veel gewigts; eene overweging uwer oplettende aandagt dubbel waardig. —— Eene overweging die u herinneren kan, wat leed en genoegen, wat voorſpoed en wederwaardigheden, u op dezen weg al bejegend zyn. Schoon eene te rugkering op denzelven u geheel u volſtrekt ondoenelyk is, echter kunt gy, gelyk andere Reizigers, die onderſcheiden gewesten zyn doorgetrokken, en het merkwaardigſte daar van hebben aangetekend, ook, op uwe groote reis, u het voornaamſte herinneren. Alle bejegeningen van ramp en tegenſpoed moesten ongetwyfeld gevoelige indrukzels in den boezem, en voorts ſmartelyke nagedagten verwekken; en 't kan niet wel anders zyn, of de herdenking moet, by derzelver te rug roeping, de ſmarten vernieuwen, en de andere wonden op nieuw doen bloeden. —— Dan de herdenking der zegeningen heeft in tegendeel een helend vermogen. Deze kan, even als de verzagtende balzems op ſnerpende wonden werken, de pynelyke aandoeningen, welke geleden ſmarten hebben nagelaten, verzagten. —— Tyden van voorſpoed, waar in men verkwikt word door de gunſtige weldadigheden Gods, omringd van geluk en zegeningen, zyn de verzagtende balzems des levens, die het hart met vrolykheid, den boezem met genoegen, vervullen, en ons tegen de aanvallen van nieuwe rampen verſterken. —— Deze voorſpoedige tyden onzes levens laten tog gene mindere voetſtappen van genoegen, dan de rampſpoeden van hartzeer en kwelling, agter. —— Op deze wyze kan men, even als een reiziger, de wegen zynes levens te rug wandelen; en zich by ieder te rug tred te binnen brengen, de byzondere ontmoetingen, welke ons al bejegend zyn.

Zet u dan, myne Ziele, zet u met aandagt by de overdenkingen uwes levens neder; vertegenwoordig u de rampſpoedige gevallen, die u weleer, door aandoenelyke ſmarten, neêrdrukten; tyden, waar in gy zo veel ge-

voe-

Digitized by Google

voelig leeds moest doorworſtelen; jammeren, die u van alle kanten benarden, en u bykans deden bezwyken, onder den drukkenden last eener moedelooze vertwyfelinge. —— Vertegenwoordig u die akelige toonelen, die toonelen van jammeren; op dat gy u moogt verootmoedigen voor den Eeuwig levenden God; op dat gy in het ſtof moogt nederknielen; u in ootmoedigheid buigen voor Hem, die den Hemel en de Aarde gemaakt heeft; op dat gy u voor den throon der Genade moogt nederwerpen, en bekennen dat zyn doen is Majeſteit en Heerlykheid. —— Maar vergeet ook niet te vermelden de weldadigheden van uwen Schepper; herinner u dan ook de tyden van voorſpoed; op dat gy uwe opregte erkentenis aan de Allesbeſtierende Voorzienigheid moogt toebrengen.

Waar is 'er beſtendigheid, waar een duurzaam geluk op aarde te vinden? Voorwaar nergens! Al het aardſche is vergankelyk, en zo onbeſtendig, dat het elks ſtaat aan de grootſte onzekerheden blootſtelt. Ons geluk, ons aardsch geluk, is vaak ydeler dan eene bedriegelyke ſchaduwe; ligter en onbeſtendiger dan een nevel, die op de geringſte beweging van den wind verdwynt. —— Vele gevaren leggen hunne verderfelyke pylen op den mensch aan, om hem, of al wat hy dierbaar bezit, al wat hy hoog waardeert, te verderven. —— Vele onheilen omringen den zwakken Sterveling van rontzomme. —— Onze broſſe, onze ligt inſtortende aardſche wooning, het verblyf onzer ziele, is ras geſloopt. Helaas! hoe weinig is 'er noodig, om die leemen, die vleeſchen hutten, te vernielen! Dikwils maakt het onze verwondering gaande, ſterk gaande, als men iemand, door deze of gene rampen, onvoorziens overvallen ziet; wanneer hem eene aandoenelyke, eene jammerlyke ontmoeting bejegent. —— Dan gebruikt men aandagt en oplettendheid omtrent alle toevallen, aan welke de zwakke ſtervelingen onderhevig zyn. Intuſſchen zou men zich, voorwaar, met reden, duizendmaal meêr moeten verwonderen, dat de millioenen gevaren, welke hen ieder oogenblik omringen, van het oogenblik hunner verſchyning in de wereld af, over het hoofd hangen, van hun geboorte af aan zo gelukkig ontwyken, dat zy nog tot zulk eene hoogen trap van leeftyd opklimmen kunnen, gelyk men van zommigen ziet gebeuren; niet tegenſtaande hen

Digitized by Google

millioenen van verdervende gevaren omringen, en hen als dikke wolken over het hoofd hangen. —— Het geringſte toeval kan onze aardſche wooning doen inſtorten; duizend wegen en toevallen ſtaan op het eerſte bevel hier toe gereed. —— Het is eene leemen wooning, op eene verbazende, op eene wonderbare wyze tot vleesch gevormd, met eene menigte kanalen doorſneden, geſchikt om 'er het purpere vogt onbelemmerd door heen te laten ſtroomen. —— Het verſtoppen van eene dezer kanalen is genoeg, om de vrye doorſtroming te belemmeren, ja te verydelen; en zie daar, het ganſche kunſtgeſtel verliest dra zyne nodige beweging; —— het neigt tot zyn onvermydelyk verderf. —— Duizend millioonen van zoortgelyke toevallen ſtaan dagelyks als gereed om dat Kunſtgebouw aan te tasten, en het tot den grond te ſloopen. —— De zonde heeft alles tot het verderf bereid; alles tot onzen gemenen vyand gemaakt; onze verdervers zyn geſtadig aan onze linker en regter zyde, voor en agter ons; zy verzellen ons op alle onze wegen, en verlaten ons nimmer, zelfs niet, als wy in de diepſte ruste nederliggen.

Elk onzer draagt een aantal van verdervers in zynen eigen boezem om; de broosheid onzes lichaams maakt dat het ganſche geſtel ſchielyk uit zich zelve ten verderve neigt; uit eigener natuure loopen wy elk oogenblik gevaar van geſloopt te worden; met ieder ademtogt ſtellen wy ons ſomtyds bloot voor ſchadelyke toevallen, die uit eene beſmette lugtsgeſteldheid ontſtaan; hier door worden onze vogten ontſtoken, de natuurlyke bewegingen houden op; de uitvloeizels worden verhinderd; en de delen weigeren hunne behoorlyke werkingen te volbrengen; waar op het lichaam ſchielyk tot verbryzeling neigt. Behalven die ſoort van toevallen zyn 'er nog millioenen van gevaren, welke ons op ieder oogenblik omringen. De ganſche natuur heeft het als op ons verderf gemunt; alles heeft het op onzen ondergang geladen; alle de ſchepzels kunnen dienen, om ons te vernielen; de heilzaamſte middelen zelfs kunnen ten onzen verderve ſtrekken; ieder ademhaling kan ons oogenblikkelyk doen verſtikken; ieder ſchadelyk lugtdeeltje, dat door de ademhaling in de longen dringt, is in ſtaat om onze edelſte vogten te verderven; en kan eene oorzaak wezen, dat onze vleeſchelyke wooning, het leemen huis,

waar

Digitized by Google

waar in ons voortreflykst deel, onze geestelyke zelfstandigheid, haar verblyf houd, schielyk word afgebroken. —— Zo heeft de mensch millioenen schadelyke vernielers te dugten, die het op zyn verderf toeleggen; op elken voetstap voor en agter hem zyn; hem op alle zyne gangen omringen; hem vaak op de verradelykste wyze aanvatten, en in het stof verbryzelen. —— De ganssche Natuur is, om zo te spreken, door de zonde tegen ons gekeerd: alles, meêr, dan wy kunnen optellen, of met gedagten bevatten, staat ieder ogenblik, op het bevel, „ valt dezen aan, verbryzelt hem tot stof", gereed. —— En echter ben ik tot nog toe. —— Ik leef nog in weêrwil van zo vele verdervers, die rontzom my gaan; in weêrwil van den Dood zelven, die my op alle plaatzen vergezelt. —— Nog leef ik, en dit myn aardsch huis, die woning myner Ziele, waar in zy voor eenige jaren haar verblyf gekregen heeft, is nog niet verbroken. —— Dat Kunstwerk staat nog te pronk, om de grootheid van zynen Werkmeester te vertoonen. —— Dan is het door myne eigen voorziening, door myne eigen waakzaamheid, door myne eigen oplettendheid alzo bewaard? —— Heb ik het zelve gestadig onder handen, door het behoorlyk gade te slaan? Heb ik dien nauwen band tusschen u, myne Ziele, en deze stoffelyke wooning door eigen kragt onverbrekelyk weten te bewaren? —— Geenzins! —— Geen menschelyk vermogen is tot zulk een groot werk bekwaam. —— Het is alleen de Godlyke Goedheid, die onschatbare, die pryswaardige Goedheid, aan welke ik myn zyn te danken heb, die dezen wonderknoop, dien band van de allernauwste vereeniging, tusschen ziel en lichaam, nog onverbroken, nog onlosgemaakt, bewaard heeft. —— Het is alleen de lankmoedigheid mynes grooten Scheppers, de barmhartigheid van mynen genadigen Onderhouder, die my tot nog toe gespaard heeft. Ik leef nog. —— Uw naam zy 'er voor gedankt, ô Almagtige Schepper en Onderhouder van 't Heelal!

Maar de vergankelykheid dezes levens, de onzekerheid van 's menschen verblyf in deze gewesten der onbestendigheid, herinneren my eenige sterfgevallen, smertelyke omstandigheden, die de hevigste stormen van ontroering in myn gemoed veroorzaakt hebben; omstandigheden, welker herdenking my de tranen op nieuw uit de

Digitized by Google

oogen perst. —— Hoe kan ik 'er aan gedenken, en niet ſidderen! —— Doe ik eenige treden te rug op mynen levensweg, dan word ik aandoenelyke vertooningen gewaar, die my zulke gevoelige jammeren, zulk eene zielſmartende droefheid hebben aangebragt, dat myn hart, van rouw overweldigd, weigerde vertroost te worden, en bykans in vertwyfeling dreigde weg te zinken! —— In die treurenswaardige ſchildery vertoonen zich de afbeeldzels van eenige doodsbedden myner geliefdſte, myner tedergeliefdſte Vrienden.

Wiens hart moet niet breken, terwyl een kille ſchrik door alle de leden en ingewanden ryt, op de eerſte vertooning, die zich voor my opdoet! —— Hier gevoel ik nog hoe de opregte kinderliefde, en ouderlyke tederheid, de gevoeligſte bewegingen, de ſterkſte aandoeningee in myne ziel doen werken. —— Ik vertegenwoordig my het gezigt, het aandoenelyk ſtervend gezigt van mynen met den dood worſtelenden Vader, van mynen Godvrugtigen Vader; het welk my de levendigſte trekken, van de hartbrekendſte droefheid; van de tederhartigſte, van de gevoeligſte aandoeningen, onder het oog brengt. —— Ik vertegenwoordig Hem, in de jongſte oogenblikken, aan myne verbeelding, met de bleeke doodstekens op de lippen, met de ſtervende trekken in zyn verflauwd gezigt. —— Ik zie hem voor 's laatst zyne vermagerde armen met de uiterſte tederheid naar my uitſtrekken. —— Ik zie hem alle zyne kragten inſpannen, om my voor het laatst tegen zyne ſtervende borst te drukken; terwyl, hartbrekende vertooning! ter wederzyde ſtroomen van de hartlykſte droefheid langs de wangen afloopen. —— Hier vertoont zich myn tedergeliefde Vader, in het uiterſte tydſtip van zyn Godvrugtig leven, met de doodverf op zyne bleekbeſtorven wangen, en de ſtyve doodstrekken in zyn gansch gelaat. Hy reikhalst, met eene flauwe en afgebroken ſtem, naar het land der volmaakte blydſchap, naar de eeuwige Gelukzaligheid, met een vertrouwen op zynen eeuwigen Verlosſer. —— Ik verbeeld hem alle zyne vermogens te zien zamenſpannen, om my zynen jongſten zegen te geven. —— Vaarwel, myn Zoon, zegt Hy met eene flauwe en afgebroken ſtem, Vaarwel.... De groote... hier zwygt hy eene poos... de alleen magtige.... vertrooste..... beſchierme..... bewarc.... Zyne ſtem blyft

ag-

agter.... de kragten ontbreken, om zelfs afgebroken woorden uit te brengen.... Hy zygt flauw op het doodkusſen neder..... Nog eens wil hy zich opbeuren, wendende het ſtervend gezigt, met alle tederheid van eenen liefderyken Vader, naar my toe.... naar my, die hem, al ſnikkende, overkropt van de allergevoeligſte droefheid, verliet.... verliet om hem in dit leven nimmer weêr te zien! —— Hartbrekende omſtandigheden! —— Al ras zygt hy in de armen van den dood neder.... Hy begeeft zyn Kroost en dierbare Egtgenote. —— Hy begeeft hen, helaas! en dompelt ze, in eene onafbeeldelyke, in eene onoverkomelyke rouwe! —— Hy begeeft ons, helaas! in eenen tyd, dat wy zyne nuttige Raadgevingen, zyne Godvrugtige, zyne trouwe vermaningen zo hoognoodig hadden! — Nu zwygt die mond eeuwig; die lippen zyn roerloos en ſtyf, waar uit, en waar van zo vele heilzame leſen vloeiden; waar van wy zo vele Godvrugtige vermaningen ontvingen! Ach! Hy begeeft ons, hy daalt voor onze oogen, voor onze afgeweende oogen, in het donker graf neder! —— Hy begeeft ons, en laat ons over aan eene bedorven, aan eene zondige wereld! —— Hy verlaat ons! — Ach myn Vader! — Myn teergeliefde Vader, waarom verlaat Gy ons! —— Dan hy verlaat ons, om een veel heerlyker, veel volmaakter deel te ontvangen, dan deze wereld opgeeft! Hy is echter voor eeuwig ons ſtervelyk oog ontweken! —— De naarheid, de aandoenelykheid, de bewegelykheid dezer treurige ſchildery is zo hartbrekend, dat myn gezigt de vertooning niet langer verdragen kan, des ik 'er myn gezigt van wende!

Dan nauwlyks doe ik dit, of ziet, een nieuw toneel van ontroering opent zich voor myne verbysterde gedagten! —— Een twede ſterfgeval volgt ſchielyk dat van mynen braven Vader. ——— Hoe aandoenelyk, hoe ſmartelyk vallen zulke omſtandigheden! —— Hy, wiens treurig verſcheiden van ons nog met hete tranen beweend wierd; Hy, wiens zalig gebeente wy nog dagelyks met kinderlyke, met tederhartige liefdetranen beſproeiden; Hy wierd zeer ſchielyk gevolgd, door een zyner waardigſte kinderen, om met hem in een zelfde lot, dat zalig lot, de genadige en eeuwige belooning der oprechten, te delen! —— Beiden deze geliefden des Heren hebben myne oogen, myne ſtervelyke oogen, ons zien verlaten;

Digitized by Google

verlaten, om in zaliger gewesten de ware belooning van Deugd en Godzaligheid te ontvangen. — Dezen zyn ten Hemel ingevaren, als op den Wagen van Elias, terwyl myn ſtervelyk gezigt hen ſteroogende in hunne vlugt naſpeurde! —— Zalige verwisſeling! Uit een gewest van elende, van moeite, van verdriet, uit het gewest der onbeſtendigheid overgevoerd te worden, in de zalige ſtreken der eeuwige Gelukzaligheid; alwaar alles volmaakt, ver buiten het bereik der grillige verandering, geplaatst is! —— Maar aandoenelyke gebeurtenisſen voor het vleesch ſmartelyk, ten uiterſten pynelyk: —— even zo hard zo aandoenelyk voor het vleesch, als troostryk voor het gemoed.

Ter nauwernood begon myne zwakke ziel zich te herſtellen van haar treffend leed; zy had nauwlyks eenigen adem mogen halen in hare drukkende ſmarten; of een Toneel van gene mindere bewegelyke aandoening opende zich. — Zy, die my onder 't hart gedragen, zy, die my met ſmart en weedom gebaard heeft; zy, helaas! verlaat ook deze wereld! — Zy begeeft ons; ach! zy verlaat ons, en vliegt als met arends vlengelen uit ons gezigt, ver boven lugt en wolken, tot Hem, wiens verſcheiden haar zo veel ſmart, zo vele jammeren had doen ſmaken! —— Zy verlaat ons, zy verlaat het Tooneel dezer wereld, met een gerust vertrouwen op haren Verlosſer, op Hem, die reeds eene gelukkiger plaats voor haar bereid had! —— Zy verlaat ons, om een veel zaliger lot, een deel, dat beſtendig is, waarop het oog van haar geloof ſtandvastig ſtaroogde, te verwerven; om die kroon te verkrygen, welke aan 't einde van 's levens Loopbaan ten pryze is opgehangen. Dus verliet zy ons, voor haar zalig, voor ons ſmartelyk; voor haar eeuwig gelukkig, voor ons ten uiterſten aandoenelyk. —— Al ras barst de droefheid onzer harten uit in de aandoenelykſte jammerklagten! — Onze benauwde boezems zogten lugt! —— Zy ons ook verlaten! Zy ons ook begeven! Helaas! waar mede kan ons dit verlies vergoed worden; waar kunnen wy vertroosting, onderſteuning en opbeuring vinden! — Dan het betaamt geen Kristen zich tegens de beſchikking van de Voorzienigheid te verzetten, veel eer past het ons ſtil en gelaten te zyn. —— Het gety van droefheid moet ontwyfelbaar in den aanval zyn geweld uitvoeren; de tyd,

Digitized by Google

tyd, de tyd alleen, doet het langzamerhand verflauwen, en herstelt 's menschen gemoed weêr in eene bedaarde rust.

Edoch, hoe kort zyn dikwils de tusschenpoozen van rust in dezen stroom, dien stroom van droefheid, welke het benauwde hart dreigt te verzwelgen! zy zyn inderdaad dikwerf maar zeer kort. —— Wanneer wy die stille bedaardheid in den boezem voelen herleven, welke na smart en droefheid langzamerhand wederkomt, dan overvalt ons vaak wederom eene vlaag van nieuwe smart, en de vorige togten van droefheid keren weder. —— Onze tranen, welken wy over den dood van die betreurenswaardige Vrouw geschreid hadden, begonden op te droogen: dan ziet, 'er opent zich eene nieuwe bron van droefheid. Zy, haar zo gelyk in naam en daad; die hare gezegende, hare deugdzame voetstappen zo gelukkig drukte; in haar zeden en gedrag toonde uit haar gevormd te zyn; deze word, in het bloeijendste van hare jaren, helaas! schielyk afgesneden. —— Gelyk eene jeugdige bloem, in het opgaan van den morgen, door een schielyk, door een onverwagt onweêr, van haren steel gerukt, en in het stof ter neêr geworpen word. — Zy, op wier gelaat de lagchende, de frissche, gezondheid, en langheid der dagen te lezen stond, wierd, door de smartelykste ziekte aangevallen, en als in eene oogenblik van het leven beroofd; eene ziekte, welke de Geleerdste artsenykunst bespotte, en haar doodlyk vergif door het bloed, en de aderen verspreidde, rukte haar als eene schaduwe weg. — Wat baten jonge jaren, wat nut doet eene bloeijende jeugd, wat helpt eene frissche gezondheid; helaas! wat kan droefheid, wat kunnen klagten baten! — alles is te vergeefs, alles is ydel en vrugteloos! — Daar is geen verbidden aan den dood; en het graf betoont nimmer de allergeringste ontferming! — Echter zyn de jammerklagten in aandoenelyke omstandigheden, in smartelyke gevallen, niet altoos te weêrhouden; de bange boezem ontvangt lugt, door het storten van tranen; deze bronnen moeten niet met geweld toegestopt worden, voor dat de tusschentyd zelve, waarmede de smarten verdwynen en de droefheid ophoud, den boezem verligting aanbrengt, en het hart eene stille kalmte doet genieten. — Zo schept de Zeeman, na eenen langen tyd, op de woedende golven, ginds en herwaards

waards geslingerd te zyn, weêr adem; zo ontvangt zyn boezem lugt, na het doorstaan van duizend gevaren, wanneer de woedende stormen en de bruischende golven, die zo hevig, zo verwoed op hem aanstortten, een weinig aan 't bedaren zyn. — Dus schept ook een Reiziger op zynen togt door een verschrikkelyk onweêr overvallen, wanneer de rommelende donders een weinig vertoeven, wanneer yselyk flitzende blixems, die het hart van vrees deden krimpen, beginnen te verpoozen, weêr nieuwen moed en kragten. Zo waren voor myn gemoed, door eene geruime tusschenpoozing van rampen, de wolken van droefheid verdwenen, en de heldere vreugdezon voor het zelve opgegaan.

Dan, wat is 'er bestendig onder de zonne? wat is 'er onstandvastiger, dan het ondermaansche? en wat onzekerder, dan 's menschen leven? — Al wat de wereld geeft, gaat als eene ligte wolk zeer schielyk voorby! — Ons geluk is dikwils onbestendiger dan de vlugge wind. 's Menschen leven is vaak aan eene bloeme des Velds gelyk; en 't word, op 't onverwagtste, door de scherpe seisen des doods, als eene Veldbloem afgemaid. — De dood is een onverbiddelyke vyand der menschen. — Het zelve wedervaart my, 't geen zo vele anderen gebeurt, de tusschenpoozen van droefheid en smart zyn nu eens langer, dan eens korter, zy vervangen echter de eene de andere. — Een geruime tyd was 'er tusschen beiden verloopen, dat my zoortgelyke treurige wederwaardigheid niet was overgekomen. — Dan de alvernielende dood heeft het weêr gemikt op eene onder ons. — Zy, die het eerste levenslicht onder ons ontvangen heeft, staat thans ten doel des onverbiddelyken doods. — Zy word weggerukt, in weerwil der klagten en gebeden, in weerwil onzer vuurigste begeerten om ze te mogen behouden. ——— Zy word weggerukt; — dan te gelyk weggevoerd naar de gewesten der stoorelooze rust, der eindelooze gelukzaligheid, om verwelkomt te worden van de gezaligden, en van die, welke uit hare Maagschap, reeds ontslapen, in de zalige rust waren ingegaan. ——— ô Gelukkige verwisseling! ——— Uit de gewesten der elende, der moeite, der jammeren overgevoerd te worden in die der onveranderlyke Heerlykheid!

Alle

Digitized by Google

Alle deze treffende wederwaardigheden heeft uwe hand, ô groote Wereld-Schepper, my toegezonden; alle deze grievende omſtandigheden heb ik moeten ondergaan; zulke bittere vrugten heeft my de wisſelzieke wereld geſchonken, waar van myne ziele nog vaak de jammerlyke gevolgen ondervind, en de wrange uitwerkzels ſmaakt. —— Mogt ik weten, of ze my in uwen toorn waren toegezonden, of veel eer met eene Vaderlyke toegenegenheid; met eene liefderyke kastydende hand; of ze my zyn overgekomen, om een gedrag, dat u grootelyks moet mishagen, te verbeteren, en dus veeleer als Vaderlyke tugtigingen, dan om my uwe regtvaardige gramſchap te doen gevoelen; of ze my waren toegezonden, in uw afkeer, in uw ongenoegen, dan om my nedrigheid en ootmoed te leren, om my, diep in 't ſtof vernederd, voor u op de knien te werpen, en zo vrede en rust voor myn gemoed te doen erlangen? Het ſta my vry dezelven van de beste zyde, van den voordeligſten kant, te mogen beſchouwen. Laat ik my voorſtellen, dat ze alleen dienen, om my te verbeteren, om myne aandagt, om alle myne overdenkingen geſtadig gevestigd te houden, op de onbeſtendigheid dezer wereld, op het vergankelyke harer ras voorbygaande goederen; op de ydelheid van al het ondermaanſche; op de broosheid, de onbeſtendigheid van alle aardsch geluk; op de vergankelykheid van alles, wat ons omringt, om te leren zien, dat zelfs het ſtrelendſte vermaak in een oogenblik verdwynt, dat onze vuurigſte verwagtingen op het onvoorzienst in ydelheid veranderen; en dat, het geen wy het allerdriftigst bejagen, ons dikwils het ſchielykst ontvlugt; dat alle aarsch geluk niets meêr is, dan eene enkele waterbel, eene ydelheid, die de uitgeſtrekſte begeerten van een onſtervelyk wezen nimmer vervullen. Laat ik dankbaar denken, dat zy gediend hebben, om myne dwaasheid my dagelyks voor oogen te houden, van een enkel oogenblik vertrouwen te ſtellen op beſtendige genieting van eenig werelds goed. Laat ik mogen vertrouwen, dat zy gediend hebben, om myne ziele met eene edele wysheid te vervullen, met eene wetenſchap, die van boven is; om te leren zoeken de dingen, die beſtendig zyn; goederen, ver buiten het bereik van eenige wisſelende verandering geplaatst; goede-

ren,

Digitized by Google

ren, wier bezitting de ware beſtendige gelukzaligheid uitmaken. —— Hoe heilryk waren alle deze rampen voor my geweest, had ik 'er ſteeds die nutte leſſen uit getrokken!

(Het vervolg en ſlot in 't naastkomende ſtukje.)

AANMERKINGEN OVER DE MEEST VERMOGENDE GENEES-MIDDELEN IN DEN KINKHOEST.

De beſmettelyke hoest der Kinderen, en ook somwylen van volwaſene Perſoonen, by ons gewoonlyk *Kinkhoest* genoemd, is een dier kwaalen, welke de oplettenheid der Geneesheeren, boven veele andere, verdient; dewyl hy niet alleen zeer beſmettelyk, en in zynen aanval voor veele Kinderen doodelyk is, maar ook dikwils, door zyne geweldige werking op het weefzel der longen, en het geheele lichaam, aanleiding geeft tot bloedſpuwen, teering, breuken, en andere gevaarlyke ongemakken.

De beste geneeswyze deezes hoests is voorzeker niet onbekend aan kundige Geneesheeren, en ik vermeete my niet hen eenige onderrigting te geeven: dan dit heeft mogelyk geen plaats by alle minder bedreevene; ook is eene algemeene kennisſe van de beste geneeswyze in dagelyks voorkomende ziekten voor het algemeen van grooten dienst. En deeze is derede, waarom ik het dienstig heb geoordeeld, in 't nuttig *Mengelwerk* onzer Vaderlandſche Letteroeffenaaren, eenige aanmerkingen mede te deelen over de middelen, die in de voornoemde kwaal, over 't geheel genomen, de beste zyn.

De aard eener ziekte wordt nooit beter gekend, dan uit haare toevallen, en door eene naauwkeurige oplettenheid op alle zamenloopende omſtandigheden, die van eenen gunſtigen of nadeeligen uitkomst worden gevolgd: dus heeft men in den voornoemden hoest beſpeurd, dat dezelve verzeld ging met eene groote menigte ſlymen der maag, en dat de Lyders doorgaans beterden, zo ras dezelve in eenen grooten overvloed werdt ontlast. De groote BOERHAAVE heeft dit reeds waargenoomen, daar hy in zyn *Collegium practicum* zegt. „ Deeze hoest is „ dik-

„ dikwils zo heevig, dat hy niet geſtild kan worden, „ voor dat 'er eene groote menigte ſlymen door braa„ ken is gelost, want dit gebeurende, is de Lyder ge„ duurende ongeveer een' halven dag zonder hoest, tot „ dat 'er eene nieuwe aanval komt, die wederom op ee„ ne zoortgelyke wyze eindigt." Uit deeze waarneeming beſluit genoemde Schryver, dat men de reden deezes hoests in de maag moet zoeken, welker verkeerde werking en verſlapping de ſpyzen in een taaije ſlym doet overgaan. Doch dewyl deeze kwaal doorgaans den loop eener Volkziekte houdt, en door beſmetting wordt voortgeplant, is het daarenboven zeker, dat 'er eene ſcherpe en beſmettende ſtoffe in de lucht moet omzwerven, die, in de maag doorgeſlikt zynde, zodanig eene verandering in de aldaar bevat of afgeſcheiden wordende vogten kan te wege brengen, dat dezelve in een ſcherp en prikkelend ſlym ontaarden.

De hoest is derhalven in deeze ziekte meerendeels toevallig, en haaren oorſprong verſchuldigd aan de prikkeling der zenuwen van 't middelrift en der uitademende ſpieren, die op verſchillende wyzen gemeenſchap hebben met het groot tusſchenribbig en het agtſte paar, welk laatſte, als meerendeels tot de maag behoorende, inzonderheid door de ſcherpte der ſlymen kan worden geprikkeld. Ondertusſchen ontken ik ook niet, dat de longen teffens meer of min door de beſmettelyke ſtoffe worden ontſtooken; doch houde my teffens verzekerd, dat dit gedeelte der ziekte gemakkelyk door de gunſte der natuur, of door verzagtende borstmiddelen kan worden geneezen; zo men maar de voornaamſte zitplaats der ziekte, dat is de verſlymde maag, naar behooren heeft gezuiverd.

De voornaamſte bronader en zitplaats deezer kwaale dus aangeweezen zynde, valt het niet bezwaarlyk de middelen aan te wyzen, welke de geſchiktſte zyn, om deezen hoest te geneezen; het zyn namelyk de braakmiddelen, by een ieder bekend, als de beste en kragtigſte werktuigen, om de verſlymde en teffens beſmettende ſtoffe uit de maag te dryven: en deeze of alleen, of met zodanige middelen gepaard, welke de taaiheid der vyandlyke ſtoffe in voorraad kunnen ontbinden en dezelve losmaaken.

Met deeze *indicatie* komen overeen de waarneemingen der

der beste Geneesheeren. De groote F. HOFFMAN zegt hier van (*Operum*, *T. III. p.* 494.) Dat deeze hoest, als zynen oorſprong aan eene verzaameling van maagſlymen verſchuldigd zynde, 't best kan worden weggenoomen door een zagt braakmiddel, uit ½ of ¼ grein braak wynſteen, (te weten in jonge Kinderen) of uit eenige greinen *Ipecacuanha*. En de onvergelykelyke HUXHAM raadt het gebruik der braakmiddelen, na 't doen eener laating, niet minder aan. Want zegt hy, (*de aëre et Epidem*, *T. I. p.* 76.) de hoest ontſtaat, ten minſten voor een gedeelte, uit de maag, gelyk de groote meenigte der ſlymen en 't gunſtige gevolg der braakmiddelen getuigen, die dikwerf tot viermaalen herhaald moeten worden. Ten dien einde pryst hy voornaamelyk aan de *Syr. Flor. Perſicorum*, het *Oxymel Scilliticum*, en het *Infuſum* of *Decoctum* van de *Ipecacuanha*.

Op het voorbeeld van deeze en andere groote mannen heb ik altoos van braakmiddelen in 't geneezen deezer hardnekkige kwaale gebruik gemaakt: en hoewel ik geenzins ontkenne, dat de aderlaating, zagte purgeermiddelen, Slakkenmelk, Spaanſche Vliegen, Koortsbast, enz. meermaalen van dienst, ja nopdzaakelyk kunnen zyn, ſtel ik 'er egter geene zwaarigheid in, om te verzekeren, dat men in de meeste gevallen deeze en alle andere middelen zal konnen ontbeeren, zo men maar in 't begin des hoests herhaalde braakmiddelen heeft voorgeſchreeven.

Vraagt men, welke tot dit oogmerk de bekwaamſte middelen zyn, zo antwoorde ik, dat de *Ipecacuanha*, als het gebruikelykſte braakmiddel, ten deezen einde in 't algemeen zeer bekwaam zy, indien dezelve dagelyks, om den anderen, of om den derden dag van ij tot x of meer greinen wordt ingenoomen, altoos naar maate der jaaren, kragten en gevoeligheid van 't zenuwgeſtel der Lyderen. Dan dewyl men dikwils ondervindt dat de *Ipecacuanha* eene meer of min ſtoppende kragt bezit, in dit geval zeer nadeelig, en dezelve ook minder ſlymverdunnende en losmaakende is, dan de middelen uit 't Spiesglas, ondervindt men den besten uitkomst, door by eene doſis *Ipecacuanha*, den braakwynſteen, ter maate van ½ tot j grein te voegen. En, door eenige doſes van zodanig een gemengd poeder, van tyd tot tyd, in te geeven, is men doorgaans in ſtaat, om het geweld deezes anderzins zeer gevaarlyken hoests in zynen oorſprong te ſmooren.

A. Y. BE-

Digitized by Google

BESCHRYVING VAN EEN TOESTEL, GESCHIKT, OM MET EEN VLIEGER, VEILIG, ELECTRISCHE PROEVEN TE NEEMEN.

Door J. RECHTER, *Phyſisch Inſtrumentmaaker te Delft.*

Wanneer de Natuurkundigen ontdekt hadden, dat, by eene Donderachtige Luchtsgeſteldheid, de Electriciteit van den Dampkring of der wolken, door gepunte metaalen Roeden, op verheven plaatzen vry geſteld, verzameld, en naar de aarde konde worden afgeleid; begreep men terſtond, dat de hoogſt geplaatſte ſtaaven het meeste Electrik Vuur zouden afvoeren; en hier om was men bedacht, dezelve tot eene aanmerkelyke hoogte in den Dampkring te brengen. Zo dra men zich zulks voorſtelde, nam men in overweeging, of het niet te verrichten zoude zyn, door middel van Vliegers; en de Heer B. FRANKLIN in America, benevens de Heer DE ROMAS in Vrankryk, waren de eerſte, die, byna gelyktydig, den Electriken Vlieger oplaatende, beſtaan dorſten, met den zelven de gewesten des Donders te naderen, en met de Blixemſtoffe, uit de wolken naar beneden gebragt, Proeven te neemen.

De Hr. FRANKLIN liet zyn Vlieger alleen aan een Hennepen Koord op, waar aan hy een Sleutel hong, aan welks einde een zyden ſnoer wierd gehegt, om dus den Vlieger en het Koord vry te ſtellen. Op deeze wyze leidde hy zo veel Electriciteit af, byzonder wanneer het Hennepen Koord door den Regen vogtig, en dus meer leidende gemaakt wierd, dat hy uit den ſleutel vonken trekken, en aan denzelven eene bekleede Vles laaden konde (*a*). ——— Doch de Hr. DE ROMAS, een koperen Citerdraad om het Hennepen Koord van zynen Vlieger geſponnen hebbende, bragt, uit de over den Vlieger dryvende Donderwolken, zo veel Electrik Vuur naar beneden, dat het hem voor 't vervolg bedagtzaam deede zyn. Het bleek naamlyk ten duidelykſte, dat, by het neemen van zodanige Proeven, niet alleen de uiterſte omzigtigheid behoorde in acht genoomen te worden, wilde men zich niet

(*a*) *Uitgezogte Verhandelingen*, &c. 1ſte Deel pag. 617.

Digitized by Google

niet aan zeer veel gevaar blootstellen; maar ook, dat men zich van genoegzaame behoedmiddelen moest voorzien, geschikt om het Blixemvuur, waar mede het Vlieger-koord belaaden wierd, eenen weg naar de Aarde te verschaffen, zonder dat de Proefneemer gevaar liep, dat het zich een doorgang door zyn lighaam zogte.

Op den 7 July A°. 1753, de Lucht met Dondervolken bezet zynde, liet hy zynen Vlieger aan een koord van 780 voeten lengte, ter hoogte van omtrent 550 voeten, op. —— In den beginne bespeurde hy geene zeer sterke Electriciteit, zo dat hy en de omstanders, uit eene Blikken Buis, aan het Vliegertouw gehangen, met de hand vonken trokken. Doch by het meerder naderen van de onweersbui, wierd de Electrike kracht, byna op één ogenblik, zo sterk, dat DE ROMAS, eene vonk met de knokkel uit de Buis trekkende, zulk eenen allergeweldigsten schok ontving, dat zyn geheel lichaam 'er door met stuiptrekkende bewegingen wierd aangedaan; des hy vervolgens niet weder dorste bestaan, de vonken met de hand te verwekken.

Hy had zich daarop een werktuigje vervaardigd, het welk hy den Verwekker noemde; bestaande uit eene glazen Buis van 13 duimen lengte; hebbende aan het eind een Blikken Pypje, van het welk een Kettingje tot op den grond afhing. Met dit werktuigje de Blikken Buis aan het Vlieger-touw naderende, sprongen uit dezelve, op den afstand van 4 en 6 duimen, niet alleen vonken van eene aanmerkelyke grootte af; maar ook schooten 'er, de Electriciteit vervolgens nog vermeerderende, op meer dan een voet afstands, vuurstraalen, met een zeer sterk geluid, uit de Buis, welke meer dan 3 duimen lang waren, en de dikte van 3 linien hadden.

Intusschen gevoelde de Hr. DE ROMAS op zyn aangezicht, schoon hy meer dan 3, en vervolgens, meer dan 5 voeten, van het Vlieger-touw afstonde, de uitvloeijende Electriciteit; verwekkende hem de verbeelding, als wierd 'er een Spinneweb tegen zyn aangezicht bewoogen. —— Het niet langer veilig oordeelende, met het genoemde werktuig vonken te trekken, week hy te rug; en waarschuwde de omstanders, zich ook van het Vlieger-koord te verwyderen. En eerlang wierd de Electrike kracht, de wind meer opsteekende en de Vlieger hooger stygende, zo geweldig, dat 3 Stroohalmen, op

den

Digitized by Google

den grond onder de Blikken Buis leggende, door dezelve wierden aangetrokken; waar op eene ontlasting der Electrike ſtoffe naar den grond volgde, gelykende een driewerf herhaalden ratelenden Donderſlag, terwyl 'er een Vuurſtraal gezien wierd, ter lengte van 8 duimen, en van byna een half duim dikte. —— Het ſtrootje, langs het welk de ontlasting geſchied was, liep vervolgens zeer gezwind, langs het Vlieger-touw, naar boven, wordende nu aangetrokken, dan afgeſtooten; wanneer telkens vuurvlammen met luidruchtige ſlagen uit het Vlieger-touw voortkwamen.

Kort na deeze lorbarſting volgde eene tweede en derde, niet minder geweldig dan de eerſte; zynde de vuurſtraalen grooter dan de voorige, en van een nog ſterker geluid vergezeld. —— Midderwyl wierd 'er een onophoudelyk gedruis, als dat van een der grootſte Smits Blaasbalgen, op een fel brandend Koolen-vuur werkende, aan het Vlieger-touw gehoord, en om hetzelve wierd een Cylinder van licht, 3 of 4 duimen middellyns hebbende, aanhoudend gezien; welke waarſchynelyk ter dikte van 4 of 5 voeten zich zoude vertoond hebben, indien het Daglicht zulks niet had verhinderd.

Toen de Vlieger ten laatſte gevallen was, vond men, onder de Blikken Buis, een gat in den grond, van een duim diepte, en een half duim wyd, naastdenkelyk gemaakt door de groote vuurſtraalen, by de losbarſtingen uit de Buis geſchooten.

By eene andere Proefneeming, op den 16 Augt. A°. 1757, geduurende een middelmaatig onweder, zynde de Vlieger, met een Koord de helft langer dan het boven gemelde, opgelaaten, ſchooten uit het Vlieger-koord vuurſtraalen van 7, 9 en van 10 voeten lengte, en van een duim dikte; met een ſterker geraas dan Pistoolſchooten maaken (*b*).

Zulke verbaazende uitwerkingen der Blixemſtoffe, langs het Vlieger-koord afgeleid, deeden de Natuurkundigen, hoe langer hoe meer, op middelen bedacht zyn, om zich by diergelyke Proefneemingen in veiligheid te ſtel-

(*b*) *Memoires de Mathem. et de Phyſique.* Tom. II. pag. 394. Tom. IV. pag. 514. *Uitgezogte Verhandelingen &c.* 3de Deel. pag. 107. 10de Deel pag. 69.

Digitized by Google

ſtellen. De Hr. DE ROMAS wilde, ter deezer oorzaake, dat men een vrymaakenden Verwekker, zeven of acht maal langer dan zyne glazen Buis, en dus ter lengte van 8 of 9 voeten, zoude gebruiken, om de vonken te trekken; ſchoon hy zelve, by de laatstgemelde Proeve, beſtaan dorſte, met een glazen handvat, niet langer dan 2 voeten, vuurſtraalen te verwekken, die 7 voeten lang waren.

Hy gebruikte ook een ander ſoórt van Verwekker, beſtaande in een met Koperdraad doorvlogten Koord, van 20 voeten lengte, aan het Vlieger-koord vastgemaakt; en aan welks einde een Zyden Koord gehegt was, waar mede het zelve beſtierd, en gebragt kon worden by lighamen, op welke de Electriciteit konde afflaan. —— Daarenboven vond hy, by zekere proefneeming, onder het oplaaten van den Vlieger, een ſlag gekregen hebbende, die hem achterover op den grond deedt vallen, vervolgens een middel uit, om den Vlieger op te ſchieten, zonder dat hy aan het Koord behoefde te raaken. —— Dit beſtond in een Wagentje, dat door drie Zyden Koorden, van een willekeurige lengte, kon bewoogen worden, en van het welk het Vlieger-koord, zo ſchielyk of langzaam als hy begeerde, afliep.

Anderen, deeze behoedmiddelen niet voldoende keurende, ſtelden by het Vlieger-koord, of by het werktuig, waar aan deszelfs einde gehecht was, een metaalen Afleider; op zodanig een afſtand, dat wel eene zekere hoeveelheid van Electrike Stoffe in het Koord konde bevat worden, doch die, te ſterk wordende, op den Afleider moest overſlaan, en zich dus ontlasten.

De Hr. J. PRIESTLEY beſchryft (*c*) een werktuig, waar aan zulk een Afleider gevonden word. —— Het zelve beſtaát uit een Klos, waar op het Vlieger-koord gewonden is, en van welke het, by het oploopen van den Vlieger, afloopt. Deeze Klos ſtaat vry op een ſtuk gebakken Hout, en aan denzelven is een metaalen Trechter gevoegd, om het gebakken Hout voor den Regen te beveiligen. ——— Het gebakken Hout is aan een ander ſtuk Hout, dat van onderen eene ſcherpe punt heeft, vastgemaakt; ten einde het werktuig, wanneer de Vlieger

(*c*) *Hiſtoire de l'Electricité.* Tom. III. pag. 77.

ger is opgelaaten, in den grond te kunnen vastſteeken. —— In het laatstgenoemde ſtuk Hout is, op eenigen afſtand, onder den rand des Trechters, een Koperen Oog vastgemaakt, van het welk eene Ketting tot op den grond, of dat beter is, tot in het water afhangt; op dat dus de Electriciteit, in het Vlieger-koord te ſterk wordende, uit den rand des Trechters op het Koperen Oog zoude overſlaan, en langs den Ketting afgevoerd worden.

Tot het verwekken der Vonken, wil hy een klein ſtokje van gebakken Hout gebruikt hebben; voorzien van een Trechtertje, om het zelve voor den Regen te beſchermen; en hebbende aan het einde een Koperdraad met een Knop, waarvan eene Ketting tot op den grond afhangt.

Schoon nu wel deeze toeſtel den Proefneemer meer in veiligheid ſchynt te ſtellen, dan die, welke door DE ROMAS gebruikt is, hebben echter zeer kundige Electrizeerders op denzelven niet volkomen durven vertrouwen: waarvoor ze inzonderheid twee gewigtige redenen hadden. *Voorreerst*, dewyl het gebakken Hout niet altyd volkomen vrymaakend is, en het dus zeer ligt zoude kunnen geſchieden, dat, by het trekken der Vonken, (byzonder wanneer het handvat, zo ver het buiten den Trechter is, door Regen was vochtig geworden,) het Electrike Vuur tot de hand van den Proefneemer wierd overgebragt. En *ten Tweede*, dewyl men, zo by het trekken der Vonken, als by het behandelen van het Vlieger-koord, zich te na by hetzelve moet bevinden; waardoor men in 't gevaar zoude kunnen zyn, dat de Blixemſtoffe zich, zo wel door het Lighaam van den Proefneemer, als langs den Afleider, ontlastte.

De Hr. J. CUTBERTSON hier tegen willende voorzien, heeft een middel uitgedacht, om den Vlieger, op een aanmerkelyken afſtand van deszelfs Koord, te kunnen regeeren, en denzelven naar verkiezing te kunnen doen ryzen of daalen (*d*). Ten dien einde heeft hy zich bediend van twee Kloſſen, beide om Horiſontaal liggende Aſſen beweegbaar, en welke, elk op een byzonderen Voet, ver van den anderen kunnen worden ter nedergezet.

(*d*) *Algem. Eigenſch. van de Electric.* p. 50.

Digitized by Google

zet. —— De een word gedraagen door 3 voeten, welker boven einden, van gebakken Hout gemaakt, met Trechters omgeeven zyn; en aan één deezer voeten is een Afleider, byna als de boven beſchreeven, vastgehecht. —— Deeze Klos is in deszelfs lengte in twee deelen gedeeld: een deel ontvangt het Vlieger-koord, en aan het ander wordt een Zyden Koord gehecht, het welke gewonden is op den tweeden Klos; die gedraagen word door één voet als in de *Plaat*, *Fig.* 1, is afgebeeld. Van deeze laatſte Klos, op een afſtand naar willekeur van den eerstgenoemden geſteld zynde, word het Zyden Koord af-, en op de helft van den eerſten op-gewonden, wanneer de Vlieger uitloopt; en verkiest men dien te doen zakken, of in te winden, zal men zulks, door het te rug winden van het Zyden Koord, op een afſtand van 25 en meer voeten van het Vlieger-touw, kunnen verrichten.

De zekerheid, welke deeze toeſtel den Proefneemer, boven den eerstbeſchreevenen, geeft, beſtaat dan hier in, dat men, merkende, dat de Electriciteit aan het Vlieger-koord te ſterk word, den Vlieger, op eene veilige wyze, tot eene zekere laagte kan doen daalen, of wel geheel inwinden, zonder dat men genoodzaakt zy, het Vlieger-koord aan te raaken, of zelfs naby te komen. —— En dit voordeel heeft gewislyk plaats, wanhet Zyden Koord, wel droog zynde, den doorgang der Electriciteit belet; doch daar, by Donderachtige Luchtsgeſteldheid, veelal Regen valt, of de Lucht althans zeer met vocht vervuld is, zoude het wel ligt kunnen geſchieden, dat het Zyden Koord, vochtig geworden zynde, leidende wierd, en toeliet, dat de Blixemſtoffe van den eenen Klos tot den anderen ging, en den Proefneemer trof (*).

By de inrichting van mynen toeſtel, heb ik voornamelyk in het oog gehad, denzelven zo te ſchikken, dat men niet alleen éénen Afleider, op verſcheiden afſtanden naar willekeur konde vaſtſtellen, om dus meer of minder Electriciteit, aan het Vliegertouw te kunnen behouden;

(*) Ook word men verhinderd, wanneer men den Vlieger heeft ingewonden, de Proef te hervatten; by aldien het zyden Koord nat is geworden.

Digitized by Google

den; maar ook, dat men, daarenboven, op eene veilige wyze, zich op een grooten afstand van het werktuig houdende, eenen tweeden Afleider zoude kunnen aanbrengen; door welken al het Electrike Vuur kan afgetapt, en het Vlieger-koord geheel ontlaaden worden, zonder dat men den Vlieger behoeft te doen daalen, of in te winden. —— Daarbenevens heb ik een Electrometer, en twee proefdraaden, aan den toestel gevoegd; ten einde niet alleen de maate der Electrike kracht zoude kenbaar zyn, maar op dat men ook zoude kunnen zien, of, na het aanbrengen van den tweeden Afleider, het Vlieger-koord geheel ontledigd is geworden, eer men hetzelve aanraakt, of naby komt. In de *Plaat* word deeze Toestel door *Fig.* 2. afgebeeld.

A A A is een Drievoet, uit licht Hout gemaakt, hebbende van onder omgebooge yzertjes, waar in gaten zyn, door welke yzeren pennen kunnen gestoken worden, om dus het geheel werktuig onbeweeglyk op den grond vast te zetten.

B B is een Touw of Koord, door drie yzeren Oogjes loopende, dienende om de uitwyking van den eenen poot, die door middel van een Schaarnier beweegbaar is, voor te komen; ook kan het zelve strekken, om deezen poot, wanneer die toegeslagen is, by de anderen gebonden te houden.

C is een dwars stukje Hout, in de twee vaststaande Pooten ingewerkt, om het werktuig meer stevigheid by te zetten, en den beweegbaaren Poot, wanneer die toegeslagen word, te sluiten.

De pooten worden van boven door een Plankje D D, van eene driehoekige gedaante, vereenigd; het zelve is veertien duimen lang, en zeven duimen breed.

E E E zyn drie Cylinders, vier en een halven duim hoog, en van twee en drie vierde duim middellyns, uit Lak gemaakt; ten einde het bovenwerk, het welk zy dragen, vry te stellen. —— Zy staan in het verband, om dus beter tegen de trekking van den Vlieger bestand te zyn. —— In elk derzelven is van onderen eene Schroef vastgemaakt, hoedanig eene by G gezien word. Deeze gaan door gaten in het plankje D D; en op dezelve worden moerschroeven met Lepels of Oören geschroefd; en dus worden de Lak Cylinders op het plankje vastgesteld. De bovenzinden der Lak Cylinders zyn

Digitized by Google

insgelyks van Schroeven voorzien; welke door gaten; in het plankje F gaande, moerschroeven ontvangen, die gelyks Houts zyn ingelaaten.

Het plankje F, van dezelfde grootte en gedaante als het plankje D D, doch welks kanten zo veel mogelyk gerond zyn, heeft twee recht opstaande zystukjes, in welke sleuven zyn; waar van 'er éene by H word gezien; om den As van den Klos in te laaten; —— deeze zystukken zyn met Koper gemonteerd, zo, om het breeken van het dwarsdraadige Hout voor te komen, als om den As eene gemakkelyke beweeging te bezorgen.

De Klos-zelve is in twee deelen verdeeld, op het eene is het Vlieger-koord gewonden, en aan het ander kan het Zyde Koord, op den Klos, *Fig.* 1. vertoond, worden vastgemaakt, indien men verkoos, het by dit werktuig te gebruiken.

De As van den Klos, uit Yzer gemaakt, heeft aan beide de einden ronde Knoppen, waar van de eene op den zwengel, wiens handvat byna 6 duim lang is, en uit Lak bestaat, sluit. —— Dezelve word in de sleuven van de rechtopstaande zystukjes gehouden, door twee Koperen pennen met Knoppen, waar van 'er zich één by I vertoont; en is met het Vlieger-koord gecommuniceerd, door middel van eene dwars door den Klos geslaagen Koperen pen.

Het Koper, waar mede de rechtopstaande zystukken gemonteerd zyn, en het welk met den As van den klos in aanraaking is, word met elkander vereenigd, door een Koperdraad, in de lengte op het plankje F liggende, en daar op vastgemaakt. —— Over dit Koperdraad, en met het zelve in aanraaking, ligt, over de breedte van het plankje F, een Kettingje K; hebbende aan elk einde een Ringetje. Het word op het plankje vast gehouden door twee Koperen pennen L, M, welke, door de ringetjes van het Kettingje gestooken, in gaten, in den rand van het plankje F gemaakt, gaan. —— Eén deezer pennen, L, heeft een oog, waar aan een Ketting kan gehaakt worden, terwyl de ander met een Knop voorzien is.

Aan het in de twee vaststaande pooten ingewerkt plankje C, is een Veerstukje gemaakt, dat de Koperen pen N, van boven met een Knop voorzien, vast houd; en door

Digitized by Google

door het welk deeze pen, die tot afleider dient, kan op en neder geſchooven, en dus derzelver Knop nader by, of verder van den Knop M, gebragt worden. —— Het onderst eind van deeze pen, een oog hebbende, zo word daar in de Ketting O O O gehaakt.

Nog ziet men op het plankje F by P een Koperdraadje met Knoppen, in twee oogjes op het plankje, en door een gat in het rechtopſtaande zyſtukje beweegbaar; dienende, om, als het uitgeſchooven is, den zwengel van den klos te ſtuiten, en dus den klos, wanneer de Vlieger trekt, vast te zetten.

Voorts kunnen de Lak Cylinders, met het geen er boven op ſtaat, zeer gemaklyk, de moerſchroeven G afgeſchroefd zynde, van den drievoet worden losgemaakt; en de pennen L en M, uit hunne gaten getrokken zynde, in een klein Kistje geborgen worden. Ook word de klos zeer ligt uit de fleuven genomen, de pennen uitgehaald zynde; wanneer het houten kapje, dat by Q ſchuin van ter zyde, en by R van boven vertoond word, kan worden aangehangen; ſluitende dan deszelfs bovenrand om, en rustende op de randen van het plankje F; waar door de Lak Cylinders voor den regen beveiligd worden.

S is eene Koperen Ketting, geſchikt om den verderen Toeſtel met den reets beſchreeven, en dus met het Vlieger-koord, te communiceeren; en deeze kan langer of korter genomen worden, naar maate de gelegenheid van de plaats, daar de Vlieger word opgelaaten, vereischt, deezen Toeſtel verder van, of nader by den drievoet te plaatzen.

a a is een plankje van 4 of meer voeten lengte; waar op een vrymaakende Lak Cylinder *b*, hoog byna 4 en in middellinie 1½ duim, vast ſtaat. Op deezen is een Koperen geleider *c* geſchroefd; aan wiens een eind een geboogen Koperdraad met knoppen is gevoegd.

Eén deezer Knoppen draagt den Electrometer *d*; en aan dit Koperdraad word de leidende Ketting S gehecht. Voorts kan ook met het zelve zodanig een Toeſtel van werktuigen gecommuniceerd worden, als tot de Proeven behoort, welke men verkiest te neemen; als, by voorbeeld, het plaatje *e*; dienende om Stukjes papier of poppetjes te doen beweegen. Het ander eind van den geleider *c* is een ronde knop, hebbende een gat, waar in een Koperdraad *f*, mede met een knop voorzien, aan

Digitized by Google

welken, aan linnen draaden, twee vlier pithalletjes hangen, geſtooken word. Men kan by deezen knop van den geleider eene bekleede Vles als *g* ſtellen, om gelaaden te worden; of wel denzelven elders plaatzen, en met den geleider communiceeren.

Het plankje *aa* heeft in zyne lengte twee groeven, in welke een ander plankje, *h*, kan bewoogen worden, zo wel voor- als achterwaarts, door middel van een dubbel zyden Koord *i*, gaande over een Schyfje, aan de plank, *aa*, by *k*, vast gemaakt.

Het beweegbaare plankje draagt een Lak Cylinder, *l*, van dezelfde grootte als de Cylinder, *b*; en op denzelven is een geboogen puntig Koperdraad, *m*, vastgeſchroefd; waar aan een Ketting, *n*, die tot op den grond, of tot in het water reikt, gehangen word. —— Dit werktuig heb ik, uit hoofde van het oogmerk, waar toe het geſchikt is, den Aftapper genoemd.

Fig. 3 verbeeld een vrymaakend handvat, of verwekker, hebbende aan het een eind by *o*, een ſtukje Koper met een knop; waar van eene Ketting tot op den grond afhangt; terwyl het gedeelte *p*, zeven duimen lang, uit Lak beſtaat. —— Met dit handvat kunnen niet alleen vonken getrokken worden, maar men kan 'er ook den Aftapper, wanneer men niet verkiest het zyden Koord, *i*, te gebruiken, mede aan- en af-ſchuiven; den Afleider N op en neder beweegen, en de Kettingen af- en aan-haaken.

Fig. 4 is een Koperen Ontzetboog, welke, door middel van een Scharnier, nauwer of wyder, tot ontlaading van Vleſen van verſchillende grootte, kan gezet worden; en dezelve is voorzien van een vrymaakenden ſteel of handvat.

Het Vlieger-koord, dat ik gebruik, is uit het zogenaamde Goudſche gaaren bereid, het is doorvlogten met een dun gegloeid Koperdraad, niet ſterk in één gedraaid, om het breeken van het Koperdraad voor te komen; en voorts, zoo ter wegneeming van de vezels, als tot bewaaring van het Touw en Koperdraad, door geel Wasch getrokken. —— Ik gebruik tweeërlei ſoort, het één; dat zwaarder is, by ſterken wind, en het dunſte, by een ligte Zomerkoelte. —— De lengte van het Koord is omtrent 750 voeten. Myn Vlieger, van zyde gemaakt, om tegen den Regen beſtand te zyn, is $3\frac{1}{3}$ voet hoog, 2 voet,

Digitized by Google

voet, 7 duim breed, en heeft, boven op den zogenaamden Pyl, eene metaalen Spits, 3 a 4 duim lang. —— Deeze is in aanraaking, met het, met Koperdraad doorvlogten, Scheerbot; en aan het Scheerbot is een Koperen Haakje, dat in een Ringetje, aan het Vlieger-koord, gehaakt word.

By het gebruik van het beſchreeven werktuig, moet de Drievoet geſteld worden als *Fig.* 2. aanwyst, en by regenachtig weder het kapje Q, R worden aangehangen. —— Het plankje *a a* word met den Aftapper op een Tafel, in een Vertrek, Tuinhuis, of anders geſteld, zo dat het voor Regen beveiligd zy, en de wind den Electrometer niet beweegen kunne: by droog weder, kan het in de open Lucht ſtaan; wanneer men alleen den Electrometer voor den wind moet beſchutten. —— Ook kan men, als de gelegenheid der plaats zulks toelaat, den Drievoet in Huis, of onder Dak zetten.

Eer men den Vlieger oplaat, moet men, de Ketting S aangehangen zynde, den Knop van den Afleider N, tegen den Knop M aanſchuiven; de Ketting O O O aanhangen, en deszelfs eind op den grond, of, dat veel beter is, in het Water hangen.

Daarbenevens moet de punt van den Aftapper *m*, tegen den Knop van den Geleider *c*, worden aangeſchooven; en den aanhangenden Ketting *n*, met derzelver eind, zo het mogelyk is, in het Water gebragt worden.

Tot het oplaaten van den Vlieger gebruikt men eerst den Klos, *Fig.* 3. te zien, op welken een klein gedeelte van het Vlieger-koord gewonden is. —— Het Haakje van het Scheerbot word in het oog van dit Koord gedaan; en terwyl men deezen klos in de hand houd, word de Vlieger tot eene zekere hoogte opgevoerd; zodaanig, dat dezelve, by eene maatige koelte, geen gevaar van vallen hebbe. Aan het ander eind van dit gedeelte Koord, is weder een Haakje, het welk in een oog van het Koord, dat op den Klos van den Drievoet gewonden is, gehecht word, waar na de Vlieger, door het draaijen van den zwengel, verder word uitgelaaten; en verkiest men al het Koord, dat op den Klos is, niet af te laaten winden, dan ſchuift men het pennetje P uit, waar door den zwengel geſtuit word.

Als

Als de Vlieger hoog genoeg in de Lucht opgeheven is, ſchuift men den Afleider N naar beneden, met behulp van het vrymaakend handvat *Fig.* 3; en ſtelt den knop op den afſtand van een half, één, of meer duimen, van den knop M; naar maate men minder of meer Electrik vuur begeert te behouden. ——— Vervolgens haalt men, door middel van het zyden Koord, of met het vrymaakend handvat, den Aftapper te rug; wanneer de geleider *c*, en het geen 'er mede gecommuniceerd is, nu vrygeſteld zynde, zal gelaaden worden; dat men door het van een wyken der vlier pitballetjes, en door het ryzen van den Electrometer, beſpeuren kan.

Wanneer dan de Electriciteit daar op een zekeren trap van ſterkte verkreegen heeft, ſlaat het vuur van den knop M, op den knop van den Afleider N, over, en word weggevoerd.

Wanneer de Electriciteit maatig van kracht is, hoedanig men dezelve gemeenlyk by helder weder, of als de Lucht niet Donderachtig is, beſpeurt, kan men den Aftapper geheel uit de ſleuven ſchuiven, en ter zyde zetten. Of wel, men kan op de punt van *m*, om welke een ſchroefdraad gemaakt is, een ronden knop *o* ſchroeven, wanneer de Aftapper, op zekeren afſtand van den knop des geleiders *c* geſteld zynde, denzelfden dienst, als de Afleider N zal kunnen doen. ——— Doch by eene Donderachtige Lucht is het beter, de punt bloot te laaten; om, als men merkt, dat de Electriciteit te ſterk word, dat ſomtyds zeer ſchielyk gebeurt, aanſtonds gereed te zyn, om den Aftapper, door middel van het zyden Koord, of met het vrymaakend handvat, aan te ſchuiven, zonder dat men eenig gedeelte van het werktuig, dat gelaaden is, behoeft aan te raaken, of naby te komen.

Wil men den Vlieger doen daalen of inwinden, of eenig gedeelte van het werktuig, dat gelaaden word, behandelen, zonder in gevaar te zyn van eenen ſchok te gevoelen; men brenge dan ook eerst den Aftapper, door het zyden Koord, aan, en ſchuive, met het handvat, den Afleider N tegen den knop M; wanneer de Electrometer en de vlier pitballetjes aantoonen zullen, dat alles ontladen, en veilig te behandelen is.

De Beſchryving van deezen Toeſtel toont, zo ik meen, duidelyk genoeg, dat van denzelven, voor den Proef-

Digitized by Google

Proefneemer, veel meer veiligheid, dan van de vorige gemelden, (welke die geene zyn, die tot myne kennis zyn gekomen,) te verwachten is. Men kan, op deeze wyze, niet alleen eenen Afleider ſtellen, op zodanig een afſtand, als men verkiest; maar men kan ook, dat hier een groot voorrecht is, eenen Tweeden aanbrengen, die, gepunt zynde, de Electrike ſtoffe gemaklyk overneemt; terwyl echter die geen, welke alles beſtiert, zo wel door de Lak Cylinder *l*, als door het zyden Koord *i*, dat men zo lang kan neemen als men wil, beveiligd word, dat de Electriciteit niet tot hem overga. ——— Verder kost het ook, dewyl het plankje *a a*, met het geen 'er op is, zeer gemaklyk zo kan geſteld worden, dat het door den Regen niet kan worden nat gemaakt, weinig moeite, den Lak Cylinder en het zyden Koord wel droog te houden; waar door men ook in ſtaat word geſteld, wanneer men den Vlieger, by het naderen van eene Donderbui, had ingewonden, denzelven na dat de Bui is overgedreeven, terſtond weder uit te laaten, indien men de Proef begeert te hervatten.

By Donderweder heb ik wel met dit werktuig geene Proeven genomen; ook zoude ik niemand aanraaden, den Vlieger in de Lucht te houden, wanneer eene onweêrsbui dadelyk van naby aan 't woeden is; want, behalve dat het moeilyk zoude zyn, den Vlieger als dan ſtaande te houden; zoude ook, misſchien eene zeer groote veelheid Blixemſtoffe, langs het Vlieger-koord afſcheidende, alle behoedmiddelen, hoe wél ook gekoozen, vruchtloos kunnen maaken. ——— Doch by anderen Luchtsgeſteldheid, ook wanneer 'er eene vry ſterke Electriciteit wierd afgeleid, heb ik het werktuig meermaals beproefd, en bevonden dat het in alles aan myn bedoelde voldaan heeft.

MIDDELEN, OM HET VERSTUIVEN VAN HET ZAND, AAN DE DUINEN, EN ELDERS, TE BELETTEN.

Niets leert beter dan de ondervinding. Vooronderſtellingen worden ligtlyk geopperd; zy baaren ook weinig moeite. Verſtandigen neemen ze evenwel niet gemak-

Digitized by Google

maklyk aan. Zy elfchen Proeven, en zonder dezelven laaten zy de Vooronderſtellingen weinig of niets gelden. —— Men moge deeze Aanmerkingen op het ZAND en deszelfs VERSTUIVEN toepaſſen. Veel is 'er van gezegd, gegist, en vooronderſteld; maar weinige Proeven zyn 'er genomen. ——— Ten allen tyde heeft men, onzes eragtens, een verkeerd denkbeeld van de Zanden gehad; zo lang men die naamelyk, door het inpooten van Helm en andere dergelyke Gewaſſen, heeft willen tegengaan. Met dit middel toch heeft men nooit tot zyn oogmerk kunnen geraaken; dewyl men zeer dikmaals deeze inpooting, daags na den gedaanen arbeid, of wat laater, geheel of ten deele, met Zand overdekt zag; gaande het Zand, door den Wind bewoogen, gelyk voorheenen, zynen ouden gang, en vernielende al het geen met zwaare kosten en veel moeite verrigt was.

Het is derhalven van het uiterſte belang, met alle oplettendheid ná te gaan, wat 'er, in dit opzigt, best aangewend kan worden ter behoudenis aller Zeeduinen, die voor het Verſtuiven bloot ſtaan; ter bewaaringe van andere Oorden onzes Vaderlands, waar Hoven, Akkers, en zelfs openbaare Wegen, gelyk wy gezien hebben, voor dit ongemak zo bloot ſtaan, dat dezelve ſomtyds een half of geheel jaar, langer, of altoos, ten minſten zo lang als 'er geene ſterke Tegenwinden ontſtaan, die het op nieuw doen te rug keeren, of dwingen eenen anderen koers te neemen, dermaate met Zand overdekt worden, dat men andere Wegen moet maaken, en zulke Hoven en Akkers, als onvrugtbaar, verlaaten.

Ik heb lang in het gevoelen geſtaan, en ſtaa 'er nog in, dat het best zy, de verſtuivende Zanden in te ſluiten; om daar door de Winden, die 'er op werken, en ze in woelinge brengen, te breeken. Als men derzelver woeling tog eens belet, dan raaken de Zanden aan het ſtil liggen, en zyn ze zo verre gebragt, dan begroeien ze zeer ſchielyk, zonder dat men zelfs noodig heeft, die met Zaaden van Planten te bezaaien. ——— Het zal 'er des maar op aankomen, waarvan men zich best tot deeze inſluiting bedienen zal. Veelen gebruiken zo genaamd afgehouwen Ryshout, om hier van Haagen en Affchutzels te maaken; het welk in zeker opzigt niet af te keuren is, en eene goede uitwerking doet. Maar dewyl ſomtyds de Duinen, en andere Oor-

Digitized by Google

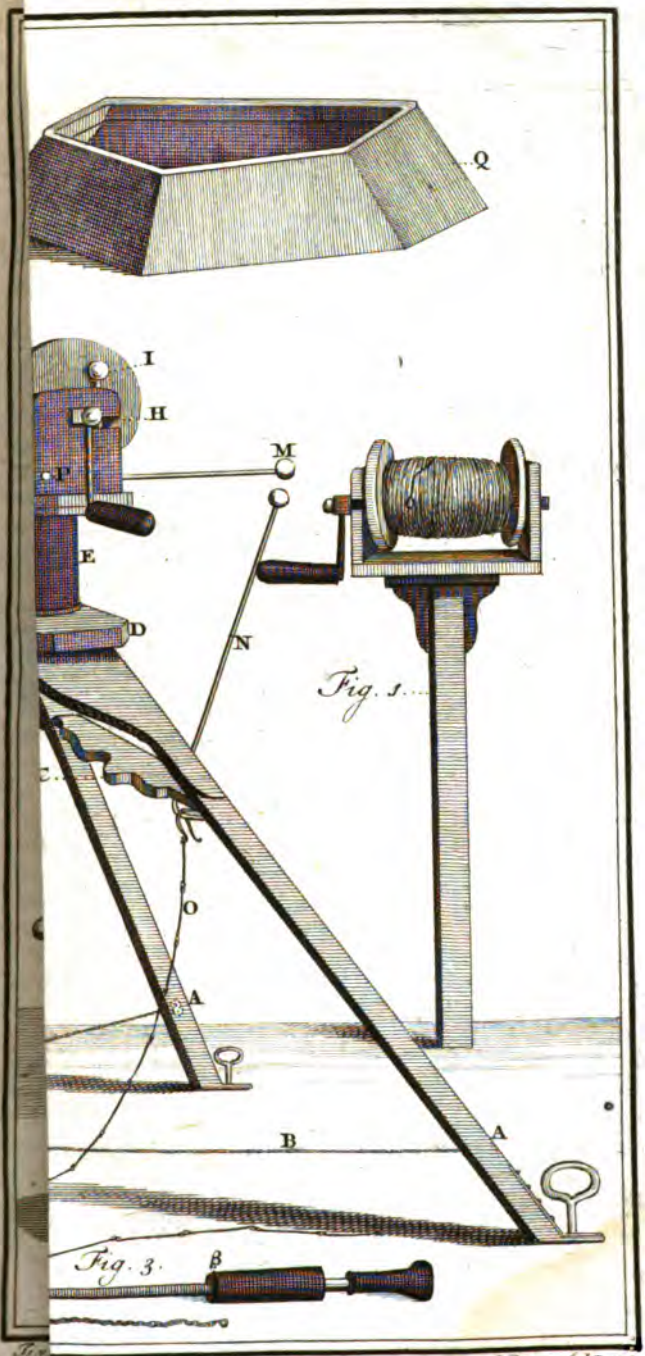

G. Bogerts, sculps. 1778.

te doen

Digitized by Google

Digitized by Google

Oorden, eene groote uitgeſtrektheid hebben, zo valt deeze arbeid zwaar; ook worden zulke Haagen of Afſchutzels, wegens de menigte van het Hout, dat men noodig heeft, zeer kostbaer, en ze zyn, daarenboven, altoos als voor de open Lugt blootſtaande, zeer aan het ras vergaan onderworpen. —— Het zou daarom veel beter en minder kostbaar weezen, dergelyke Beſchutſels van leevendige Gewaſen toe te ſtellen; en wel van zodanigen, die van tyd tot tyd grooter worden; en in het vervolg de kosten en den arbeid dubbel vergoeden kunnen. —— De Helm, (*Arundo arenaria*,) of de Sleedoorn, (*Prunus Sylvestris*,) beide hoog gepreezen, en lang daartoe gebruikt, zyn een te klein gewas, om immer tot ſoortgelyke Beſchutſels gebruikt te kunnen worden: zy ondergaan de verſtuiving, en geeven in het vervolg geen voordeel. —— Het moet dan iets anders weezen; dat niet alleen de Winden breekt, en de verplaatzing van het Zand belet, maar dat ook eenige inkomſten geeft; het moet een Plantgewas weezen, dat zelfs in zulke dorre gronden groeien wil, en, kan het zyn, een gewas, dat tevens die gronden, met den tyd, verbetert, indiervoege, dat men dezelven, zo men lust heeft, daarnaa tot andere gebruiken moge aanleggen. — Hier toe zouden wy de DENNEN verkiezen, en wel die ſoort, welken de Kruidkenners *Abies vulgaris* noemen; kenbaar aan de kleine Zaadknoppen, welke deeze Boomen hebben; en de ſchielyke uitbreiding der takken, die gevolglyk de Winden uitneemend tegenſtaan. Deeze zullen, onzes oordeels, en volgens de uitſpraak der Ondervindinge, aan de opgegeeven voorwaarden best voldoen. —— Aanſtonds zal men my mogelyk tegenwerpen, waar zyn 'er zo veele Dennen te krygen tot zulk eene influiting? Maar dit, dunkt ons, zou zo bezwaarlyk niet zyn, als iemand lust kreeg, om met ernst handen aan dit werk te ſlaan, nadien 'er, zonder hier van meer te zeggen, nog wel plaatzen in ons Land zyn, van waar men eenige honderd duizend zulke jonge Boomen zou kunnen krygen. Of wordt dit te kostbaar, te moeilyk, ja onmogelyk geoordeeld, wel aan, men zaaie dit ſoort van Dennen ter plaatze, daar men de influiting maaken wil, of digt daarby, ten minſten op eene goede plaats. Ik zou 'er toe verkiezen die Oorden in de Duinen, en elders, welke door de opgewaaide Heuvels gedekt zyn te-

Digitized by Google

tegen de ſchraale Winden, en dezelve zaaien op plaatzen, die niet te hoog, en ook niet te laag zyn; vooral niet, daar ze 's Winters aan het ſtaan in het Water onderworpen zyn; alzo dat jong Plantſoen dat ongemak in zyne tedere jeugd niet wel verdraagen kan.

De zaaijing zelve geſchied vry gemaklyk, en allerbekwaamſt in Zandige plaatzen; nademaal men niet noodig heeft veel Zands om te delven. Dit is voordeelig. Het kon ook anders ligtlyk gebeuren, dat het losſer gemaakte Zand aan het Verſtuiven geraakte. Men behoeft dan ſlegts het Zaad der Dennen op den grond te werpen; vervolgens hier en daar eenig Zand of Aarde met een ſchop daar op te werpen; waarna men hetzelve in menigte zal zien uitſpruiten, en te voorſchyn komen. ——— Het is best, den tyd tot derzelver zaaijinge waar te neemen, in de Maanden Maart en April. ——— Het uitgeſproote Gewas komt, in drie of vier jaaren, tot den ſtaat van Heesters, bekwaam om den eigenlyken arbeid der inſluitinge met voordeel te beginnen. ——— Heeft men dan een genoegzaamen voorraad van verpootbaare Denne Heesters, dan zouden wy het werk in deezervoege aanvangen.

Eerst hebbe men by de hand de Gereedſchappen, daar toe noodig; by voorbeeld, eenige Wagens, die laag op hunne wielen zyn; niet anders dan met eenen bodem voorzien, op welken men moet zetten eenige platte Manden, zeven of agt voeten lang, drie voeten breed, met randen ter hoogte van éénen voet, en aan wederzyden met drie handvatten. Vervolgens behoorde men eenige Yzeren Spaaden te hebben, eenen voet lang, en van beneden zeven duimen breed, allen van onderen ſcherp, doch vooral niet aan de kanten. Deeze Gereedſchappen zich bezorgd hebbende, kan men, in het voor- of in het najaar, den arbeid op deeze wyze beginnen.

Men neeme de jonge Denne Heesters, door de ſpaaden uit den grond, met de kluit aarde, die rondom den wortel zit. Om dit te verkrygen, moet de Arbeider drie ſteeken, in de gedaante van eenen Driehoek, in den grond maaken; en wel zo, dat zy beneden, regt onder den wortel, by elkanderen uitkomen; ten einde de Heester daar door volkomen los zy, en de driekantige kluit vast aan den Heester blyve zitten; waardoor de tedere vezels der wortelen voor de Lugt gedekt blyven: zy toch,

Digitized by Google

toch, welker Wortelen ontbloot worden, ſterven meestendeels. De dus uitgehaalde jonge Heesters zet men nu, voorzigtig, in de Manden, op den Wagen; waarna men dezelven ter plaatze, waar men ze begeert te hebben, overbrengt.

Gaat men nu ter plantinge over, men neeme dan eerst in acht, welken loop het Zand meestal hebbe; dat is, of 'er niet eenige Heuvels in de nabyheid zyn, welke de ſchuuring des Winds ſterker maaken, en dus het Zand meer doen verſtuiven. Dit gevonden hebbende, behoort men de Heesters op zes rijen, in 't verband, te planten; ieder ry drie voeten van elkanderen; en alles zo in te rigten, dat de rijen met den ſterkſten vloed des Zands gelyk ſtaan. Is de plaats, by voorbeeld, zo gelegen, dat de ſterkſte Winden uit het Zuidwesten komen; dan moeten de rijen uit het Zuidwesten naar het Noordoosten loopen. Voorts moet men eene dergelyke ry zetten, uit het Westen naar het Oosten; zo dat ze op den Noordooster hoek van de eerſte ry uitkome; en de twee punten in het Noordoosten, maar twee roeden van elkanderen af, ſtaan blyven; door welke opening het rulle Zand dan door kan ſpoelen; op dat de jonge Heesters niet ten eerſten onder hetzelve geraaken. Hierna zou men wel doen, zo men twee dergelyke rijen zette agter de eerſten, op den afſtand van tien roeden; doch zo, dat de tweede ryen voorby de opening der eerſten komen; dat is, dat de opening van de eerſte niet gelyk ſtaat met die der tweeden. Op deeze manier zou men kunnen voortgaan, met zo veele rijen te zetten, als men noodig mogte oordeelen. —— Men zal, dit doende, bevinden, dat het Zand, zo dra de jonge Denne-Heesters eenige dekking geeven, door de openingen zal heenen rollen, zich agter de rijen nederleggen, en zelfs daar blyven. —— Ook zal het niet ondienſtig zyn, dat men, op de agt of tien roeden, eenig Beſchutſel, van gemeen Ryshout, dwars door de rijen der Dennen zette, om daar door voor eerst den Wind te breeken. —— Zo dra men beſpeurt, dat het Zand, na verloop van eenigen tyd, voor en tusſchen de rijen begint ſtil te liggen, dan kan men rijen van drie of vier Heesters dwars daar door heenen planten; en vervolgens Dennenzaad daarin werpen. Ook kan men het nu ſtil liggende Zand met Berke-Heesters bepooten, en zelfs de laagten

Digitized by Google

met jonge Elst. —— Voornaamelyk moet men in ache neemen, dat men nooit op plaatzen, daar het Zand een ſterken ſcheut heeft, eenige rijen Heesters dwars op denzelven zette; dewyl die ten eerſten onder het Zand bedolven worden, en derhalven geen voordeel kunnen doen. Het beste, in dit geval, is, dat men daar mede zo lang wagte, tot dat de Zanden, door de menigvuldige inſluitingen, van zelven aan het bedaaren komen, wanneer men, naar zyn welgevallen, Bosſchen in de Duinen kan aanleggen, van zo groot eene uitgeſtrektheid, als men dezelve begeert te hebben. Dus zouden de Hollandſche Zand-Duinen, en andere zulke Oorden, met den tyd, in voordeelige Bosſchen verkeeren; 't welk te nuttiger moet voorkomen, wanneer men overweegt, dat deeze Provincie, door het aanhoudend Turfmaaken, armer aan zulke Gronden wordt; en byna geen eigen Hout, vooral niet aan alle Duinkanten, heeft om te branden. —— Mogelyk zal men zeggen, dat dit ſoort van Hout, hoewel door den tyd tot een verbaazend aantal vermenigvuldigd, een ſlegte brand is, te ſterk naar Terpentyn riekt, en voor aanzienlyke Lieden niet bruikbaar is: 't zy zo; het zal egter den minderen van ſtaat wel te pas komen. Anders moge men, na dertig of minder jaaren, zulke Bosſchen om ver hakken, en den grond beproeven; om na te gaan of dezelve niet vast geworden en reeds met Planten beſlaagen zy, waar door de Verſtuiving dan op houdt. De ondervinding heeft ons geleerd, dat de zelve, door de telkens afgevallen Terpentynagtige takken en bladeren, zodanig gemest is geworden, dat men allerleie Graanen, met veel voordeels, in deezen vetten grond mogte zaaien. —— Doch beoogt men dit niet, men kan naderhand, wanneer de Winden, door de Dennen, gebroken, en de Zanden aan het ſtil liggen gekomen zyn, zich juist niet alleen tot het Dennehout, ter plantinge, bepaalen. Wy hebben gelukkig meer ſoorten van Boomen, die in Zandige Gronden voorſpoedig willen groeien: by voorbeeld, de Berken, de Esdoornen, de Populieren, de wilde en tamme Kastanjen, ja zelfs de Beukeboomen, en meer anderen. Maar derzelver Heesters wasſen niet, ten zy men eerst eene bemanteling voor dezelven maakt, door onze Dennen; welke allernoodzaakelykst is in alle plaatzen, waar men eenige beplanting, hoe genaamd, wil

Digitized by Google

wil aanleggen: de ſnydende ſchraale Zeewinden zyn toch allerdoodelykst voor de meeste Gewasſen. —— Begeert men eindelyk Proeven, om myn gezegde, als waaragtig, uit de Ondervinding beweezen te zien: men neeme de moeite, en begeeve zich naar Gelderland; en wel naar dat gedeelte het welk den naam van het Kwartier van Veluwen draagt; het welk, op veele plaatzen, dor, en met geweldig uitgeſtrekte verzandingen bezet is; waarom men aldaar, jaaren lang, doch vrugteloos, bedagt geweest is om ze te ſtuiten. Alles ydel afloopende, is men eindelyk te raade geworden, zulks met Dennen te beproeven; en dit heeft zulken gewenschten uitſlag gehad, dat de Hoog Welgebooren Heer, Baron VAN TORCK, Heer van Rozendaal, dit werk, eerst in het klein aangegreepen, en daarna in het groot met kragt voortgezet hebbende, thans het genoegen heeft, van te zien, dat alle de voorige Verſtuivingen van Zanden niet alleen verhinderd worden; maar dat ook die arbeid zelfs vergolden wordt, door overheerlyke Bosſchen, die voor Hem en zyne Erven, met den tyd, groote inkomſten zullen voortbrengen. —— Ik heb deeze beplanting zelf gezien; en my in dit opſtel toegelegd, om, zo veel mogelyk was, de feilen die ik hier en daar omtrent de inſluiting dier Zanden ontdekte, (want welk nieuw werk wordt zonder dezelven aangelegd,) te verbeteren; om met des te meer vrymoedigheid dit middel ter wegneeminge der Zand-Verſtuivingen aan myn Vaderland te kunnen aanpryzen.

NOBILIS GELRUS.

ONDERRIGTINGEN IN HET VERVAARDIGEN VAN LANDSCHAPSGEZIGTEN, OF HET FRAAY AANLEGGEN VAN DEN GROND, OP LUSTHOVEN.

Uit het Fransch van den Heer R. D. GERARDIN, *Markgraaf van* D'Ermonville.

„ Men moet met reden zich verwonderen, dat daar de Dichters
„ en Schilders, van alle eeuwen, zich bevlytigd hebben om
„ de ſchoone eenvoudigheid der Natuure af te beelden, en daar

Digitized by Google

„ een ieder de ſchoonheden hunner kunſtſtukken bewondert en
„ gevoelt; men eerst zeer laat bedagt geweest is, om aan hunne be-
„ ſchryvingen en tekeningen een daadlyk beſtaan te geeven; of, met
„ andere woorden, het ondernomen heeft, het oorſpronglyke te
„ leveren, waar van het naamaakzel hun zo veel genoegen ſchenkt.
„ De Markgraaf *D'Ermonville* heeft, eindelyk, zyne aandagt laa-
„ ten gaan om dit aangenaame der Kunſte op de Natuur over te
„ brengen; van de regels door hem opgegeeven, en door hem
„ gevolgd op zyne Lustplaats niet verre van *Parys*, ontleenen wy
„ de volgende algemeene onderrigtingen, die, zo wy vertrouwen,
„ een gedeelte onzer Leezeren zullen welgevallen."

Een inneemend Natuurlyk Landſchap rondsom een Landhuis te vormen, is een veel zwaarder taak dan die eens Landſchapſchilders; die niet te min dikwils feilt in zyne kunſtige ontwerpen, ſchoon zyne verbeelding een onbeperkt veld hebbe, ten opzigte van de keuze en ſchikking zyner voorwerpen; en, ſchoon hy eene volkome vryheid bezitte in de keuze van zyn gezigtpunt van de Lugtsgeſteltenis, de mengeling van licht en ſchaduw, en van alle andere toevallige omſtandigheid, die hy tot het voltrekken van zyn ontwerp noodig keurt.

Het voortbrengen van een ſchilderagtig uitwerkzel, door den voeglyken aanleg van een grond, en andere voorwerpen, die het bovengemelde natuurlyke Landſchap uitmaaken, hangt af van de keuze der meest behaagendſte gedaanten, de fraaiheid der afdeelingen, en afſtanden in 't verſchiet, van de behoorelyke verheffing en het doen uitkomen der verſchillende voorwerpen, door eene gepaste mengeling van licht en ſchaduw; van aan dezelve de betoverende kragt der verſcheidenheid by te zetten, door ze in verſchillende gezigtpunten en onderſcheide lichten te vertoonen, als mede van de overeenſtemming der kleuren; en bovenal van die gelukkige ongemaaktheid, welke voor het onderſcheidend kenmerk van de Natuur en het Bevallige mag gehouden worden. —— Aan gronden, volgens deeze denkbeelden aangelegd, geeven wy den naam van Landſchap.

Het groot en hoofdbeginzel is de éénheid en zamenvoeging van 't geheele Ontwerp. Ten dien einde moeten alle de Voorwerpen, die gezien kunnen worden, uit hetzelfde punt ondergeſchikt worden aan 't zelfde Landſchap; mede uitmaakende deelen van 't gansch geheel weezen; en door derzelver betrekking en zamenvoeging medewerken tot het voortbrengen van 't algemeen uitwerkzel.

De volgende werkdaadige onderrigtingen, zullen dit uitwerkzel te wege brengen.

Naardemaal het Huis, rondsom 't welke de kunſtcieraaden der Natuure gemaakt moeten worden, het voornaame punt is, om ze uit te zien, behoort de Vervaardiger van het ontwerp van daar een overzigt te neemen van de Diepten en Hoogten, de Vergezig-

Digitized by Google

zigten, de Plantadien, de Gebouwen, of zulke andere voorwerpen als hy voorheeft in de volvoering van zyn plan te brengen. Uit deezen ſtand moet hy beoordeelen wat de ligging toelaat; uit deezen ſtand moet hy, desgelyks, ontwerpen alle de byvoegzels, noodig tot het voltooijen van zyn Landſchap.

De noodzaaklykheid om een volkomen uitgewerkt plan te vormen eer eenveenig gedeelte van het werk wordt aangevangen, blykt uit de enkele overweeging van de moeilykheid in het verbeteren van ééns begaane misſlagen, en de kosten, die, in zulk een geval, noodwendig ontſtaan uit het weder bewerken van den grond, het veranderen der beplantingen, der gebouwen tot cieraad geſchikt, en der kanaalen.

Dit ontwerp behoort, wyders, niet alleen te beſtaan in het hoofd, en af te hangen van de hand des voltrekkers; maar, om wel te oordeelen over het uitwerkzel, eer het zelve volvoerd is, moet het met de daad op papier, of doek, gebragt worden. Hierom behoort een Landſchapſchilder eerst eene ſchets van het beoogde werk te ontwerpen; en, naa dat deeze de noodige verbeteringen ondergaan hebbe, moet men dezelve kleuren, in zulker voege, dat ze eene volkome afbeelding uitlevere van het bedoelde ſtuk werks. Ik dring zeer aan op de voeglykheid en voorzigtigheid van deezen eerſten ſtap, en beklaag de moeilykheden die men zomwylen heeft, en de kosten die 'er op loopen, als men deeze handelwyze niet volgt, eer men verbeteringen of veranderingen maakt.

De volgende wyzen om de tekening der ſchilderye op den grond over te brengen, kan men in agt neemen, om in de daad de uitwerkzels voort te brengen, die in de ſchildery bedoeld worden, ten opzigte van de ſchikking der onderſcheide voorwerpen, derzelver afſtanden, onderlinge evenredigheden, en de gemaklykheid om alles te volvoeren. De ſtand, waar in de tekening gemaakt word, moet het punt weezen van waar men de noodzaaklyke waarneemingen, ten dien einde, doet.

Voor eerst. De onderſcheide vakken van beplanting, 't zy van hoogopgaande boomen of laag hout, die, door derzelver ſchikking de tuſſchenvakken moeten vullen, of, om zo te ſpreeken, de ſchermen van het tooneel weezen, door welke het Landſchap een verſchiet krygt, moet men bepaalen, door het opregten van ſtaaken, op elke afdeeling, aan welke men wit doek hebbe uit te ſpannen, in hoogte afneemende, naar maate van de afſtanden in 't verſchiet.

Ten tweeden. Om een recht denkbeeld te vormen van het uitwerkzel der onderſcheide gedaanten, uitſteekende punten, en verſchillende Voorgevels, der Gebouwen, die men beoogt in 't gezigt te brengen, moet, in ſtede van enkel eene grondtekening te ontwerpen, het op te regtene gebouw aangeduid worden, door het opregten van ſtokken, die de gedaante of de omtrekken der

Digitized by Google

beoogde gebouwen verbeelden, op welke men doek moet uitſpannen van eene dergelyke kleur als de ſchildery aan de hand geeft. Door deeze middelen wordt het uitwerkzel voor 's hands gezien en bepaald; en de arbeider heeft een model van het uiterlyk aanzien, genoegzaam om hem in de volvoering te helpen.

Ten derden. Om de zwarigheid te voorkomen van het bepaalen der nette oppervlakte des waters, zo als het uit het Huis gezien wordt, hebbe men wit doek op den grond uit te ſpreiden, volgens de ligging, de uitgebreidheid, en de gedaante des waters, in de ſchildery uitgedrukt.

Ten vierden. De buitenkanten der Plantadie, de wendingen der Paden, en de Waterkanten, moeten bepaald worden door kleine ſtokken in den grond geſlaagen, volgens het voorſchrift des Tekenaars; aan deeze moet men touwen ſpannen, en den grond dus afgeperkt, met de ſpaade uitmerken.

Ten vyfden. De uitwerkzels, die enkel ſtaande Boomen en Groupen zullen doen, hebbe men op eene dergelyke wyze te bepaalen.

Zonder deeze voorzorgen kan men niet verwagten, dat de Werkman de onderſcheide deelen van het opſtel, naar eisch, zal volvoeren; de bekwaamſte Tekenaar zal menigmaal zwaarigheid vinden om het op papier te brengen, zonder het wel te bepeinzen en te verbeteren.

Het verband van het Huis en de daar digt bygelegene gronden met het verdergelegene land, moet noodwendig in aanmerking genomen worden, om de eenheid van 't gehcel te bewaaren. Om dat geen voort te brengen, 't welk men de eenſtemmigheid tuſſchen de deelen der tekening noemt, hebbe men deezen voet te houden.

Indien de gedaante en grootheid van het Lusthuis een uitgeſtrekt Landſchapsgezigt vordere, hebbe men het verſchiet uit te breiden, en de afgelegenſte gezigten moeten, als 't ware, het Huis toegeëigend en daar mede vereenigd worden, door het vermeerderen der zydſchermen, van welke wy boven geſprooken hebben, op des Bezitters eigen grond. Buiten dit zou de verder gelegene grond nauwlyks een ſchilderagtiger uitwerkzel voortbrengen, dán opgeleverd wordt door den agterſten ſcherm van een tooneel van de zydſchermen ontbloot.

't Is nauwlyks noodig hier by te voegen, dat, om dit verband te bewaaren, de noodzaaklyke ſcheiding, tuſſchen des Eigenaars gronden, rondsom het huis en het verder afgelegen land, voor 't oog bedekt moet worden, door middel van een digte heining of eenig ander behoedzel, op dat 'er geene breuke in het ontwerp zich opdoe.

Eene overeenkomst tuſſchen de afgelegene voorwerpen, en die nader aan het oog zyn, hebbe men ook in agt te neemen. Dus, indien het gezigt bepaald wordt door eene Stad, mogen,

ook

Digitized by Google

ook andere Gebouwen, die in een grootschen smaak zyn, in het zamenstel plaats vinden; maar indien Dorpen een gedeelte van het verschiet uitmaaken, mag men 'er ook Huizen van een eenvoudiger bouwtrant invoeren. Dezelfde aandagt wordt vereischt in het zamenvoegen van vergelegene bosschadien met de nadere beplantingen. De kleuren ook van de digtbygelegene gronden moeten beantwoorden van de verdergelegene, 't zy Weid- of Zaailanden.

Naardemaal elke soort van genot verzwakt, zo niet geheel vernietigd wordt, door het aftrekken van de aandagt; en dewyl het gezigt, het verrukkendst van alle zintuigen, binnen zekere paalen wil beslooten worden, om, zonder zatheid, voldoening te ontvangen, zo is het noodig, om de aandagt van den beschouwer te bepaalen, als mede om zyn oog te leiden, en het vergezigt te verbeteren, dat het natuurlyk Landschap een' voorgrond hebbe, zamengesteld uit digte Plantadien, Hoogten of Gebouwen. Deeze bepaalen, op de wyze van den voorgrond in eene schildery, of de voorscherm van een tooneel, door 't geheele ontwerp te bevatten, het gezigt, en rigten 't zelve tot de afgelegener voorwerpen, en de tusschen beide komende vakken der zydschermen; die beiden desgelyks, door deeze middelen, tot een grooter afstand kunnen verschoeven worden.

Het onderscheid tusschen een wyd landgezigt, of liever vlakte, en een bepaald en schilderagtig gezigt, geschikt naar de evenredigheden of den styl van het Huis, hebbe men niet te vergeeten. Het laatste heeft ten kenmerke, dat het nauwkeurig beperkt en uitgemerkt is, door een voorgrond, en andere omstandigheden, welke ontbreeken in het verschiet dat zichzelve aanbiedt, by voorbeeld van den top eens bergs, en eigenaartiger eene Kaart dan een Landschap mag heeten.

Dus verre de beginzels, noodzaaklyk tot het algemeen uitwerkzel des zamenstels als een geheel aangemerkt, te nedergesteld hebbende; of van het voornaam Landschap, zo als het uit het Huis, het gezigtpunt, gezien wordt, moeten wy voorts treeden tot een breedvoeriger verslag van de mindere deelen: waar de verbeelding een pad mag voorschryven van het Huis loopende door verscheide schoone en verschillende tooneelen: en derwaards, langs eenen anderen weg, wederkeerende.

Hoe meer de Natuur gedaan heeft ten voordeele van een byzonderen plek gronds, hoe minder de Mensch te doen hebbe; doch 'er is geen plaats, of zy heeft haare byzondere voordeelen en onderscheidend character. Ingevolge hier van is het mogelyk alle soorten van gronden te verfraaijen, 't zy bergagtige, 't zy vlakke, 't zy eene valei of een ouderwetsche Hof met recht loopende paden. Overal kan de Kunstenaar zyne kunde, smaak, en kieschheid toonen, ten opzigte van zulke openbaare wegen als hy of over den welaangelegden grond heen loopen. Naa behoore-

Digitized by Google

lyke afſchuttingen gemaakt te hebben voor het Huis, den Tuin, des Hoveniers wooning, moeten de wegen opengelaaten worden voor 't algemeen: dewyl het tooneel grootlyks verleevendigd wordt door de voorwerpen, welke zy opleveren.

Landſchappen van dien aart, als wy hier beſchreeven hebben, kunnen geſchikt worden naar allerlei Standen, Huizen, Perſoonen van welk een rang en ſtaat, en gronden, van welk een grootte ook: de kleinſte Tuinen niet uitgezonderd, indien zy ſlegts niet met muuren geheel omzet, of, aan alle kanten met hoogopgaande gebouwen omringd zyn. Ten bewyze van dit voorſtel mogen wy ons beroepen op de Landſchappen in verſchillenden ſtyl en naar onderſcheide afmeetingen voorgeſteld, door NICOLAAS POUSSIN, SEBASTIAAN BOURDON, P. P. RUBBENS, GASPAR POUSSIN, CLAUDE LORRAIN, RICHARD WILSON, JOHN SMITH, ANTONY WATTEAU, NICOLAAS BERCHEM, HERMAN den *Italiaaner*, PAUL PETER, den jongen TENIERS en veele anderen. In deeze vondt men de onderſcheide Characters of ſtyl, als de heldhaftige, de edele, de ryke, de fraaije, de wellustige, de eenzaame, de wilde, de ſtille, de eenvoudige, de bedaarde, de boerſche, enz. Het ontwerp en de cieraaden van elk deezer zamenſtellen behooren voeglyk geſchikt te worden naar het gebruik der byzondere Eigenaaren.

Het is noodig den tekenaar of ontwerpmaaker te waarſchuwen, tegen naavolging of het ſlaafsch naatekenen van eenigen anderen Meester dan de Natuur: dewyl de naamaakzels altoos by oorſpronglyke ſtukken te kort ſchieten; elke plaats verſchilt ook in eenige omſtandigheden van andere, en vordert dus een onderſcheiden ontwerp; en eene verſcheidenheid van ontwerpen maakt het grootst cieraad eens lands uit.

De voorwerpen, die een Landſchap uitmaaken, zyn Houtgewas, Water, en Gebouwen. Het Houtgewas wordt, om een ſchilderagtig uitwerkzel hervoort te brengen, voornaamlyk op de volgende wyzen gebruikt. —— *Voor eerst*, tot het maaken der laanen in 't verſchiet, of den voorgrond, en zydſchermen, om het vergezigt met het Huis te vereenigen. *Ten tweeden*, om anders vlakke landen eene verheffing te geeven. *Ten derden*, om onaangenaame voorwerpen te bedekken. *Ten vierden*, om een ingebeelde uitgeſtrektheid te geeven aan water of andere behaaglyke voorwerpen, door derzelver einde te verbergen. *Ten vyfden*, om aangenaame buitenkanten te vormen zo aan 't water als aan den grond.

Men kan de Boomen onder drie algemeene afdeelingen begrypen en onderſcheiden, in Bosch-boomen, als Eik, Olm, &c. Waterboomen, als Populier, Wilg &c. Berg-boomen, als Pyn-boomen en Ceder-boomen &c. Groote Plantadien van Bosch-boomen behooren op den voorgrond aangelegd te worden, dewyl derzelver hoogte veel doet tot het vergezigt.

Ik kan myne goedkeuring niet geeven aan de handelwyze om Boo-

Digitized by Google

Boomen van onderſcheide groen op eene ry te planten: men ſtelde zich voor om dusdoende de ſchynbaare lengte der Plantadie uit te ſtrekken, door het verflauwen der kleuren van zwaarder tot ligter groen overgaande. Het is te vergeefsch eenig gezigtkundig bedrog te veroorzaaken door deeze middelen: dewyl deeze onderſcheid tinten niet onderſcheiden kunnen bemerkt worden, dan in een kleine bloem- of plaiſiertuin.

In de afgelegener deelen eens Landſchaps zal de verſcheidenheid van groene kleuren veel meer afhangen van de uitwerkzels des lichts dan van de keus der boomen die een verſchillend gekleurd blad draagen; wy kunnen het veilig op 't licht alleen laaten aankomen, dit zal natuurlyk deeze ſoort van verſcheidenheid, in eene veel grooter maate voortbrengen, dan de bekwaamſte Hovenier kan veroorzaaken, welke moeite hy daar toe ook aanwende.

Boomen uit vreemde gewesten moeten uit deeze Plantadien geweerd worden; om dat zy zo weinig met de landeigene overeenſtemmen; om dat het zo moeilyk en kostbaar valt ze te kweeken, en dewyl de Natuur in elk gewest die Boomen gegeeven heeft, welke daar aan best voegen.

De ſchikking en gedaante der Wateren in het bedoelde Landſchap moeten bepaald worden, naar het zich best ſchikt, door de helling van den grond en andere plaatslyke omſtandigheden, en bovenal naar het uitwerkzel, 't geen zy zullen voortbrengen in 't algemeene plan. Eene breede Rivier is niet noodzaaklyk in een Bosch: doch, aan den anderen kant, zou een kleine Beek een jammerhartig vertoon maaken op eene wyduitgeſtrekte vlakte.

De onderſcheide ſoorten van Wateren worden verdeeld met betrekking tot derzelver ſchilderagtige uitwerkzelen, in Watervallen van hooger of laager plaatzen nederſtortende, in Beeken, Rivieren, ſtilſtaande Meeren, elk deezer heeft zyn onderſcheiden gebruik en plaats in de Landſchaps vertooning.

Waar zodanige Wateren, als in ſtaat zyn om fraaijheid aan het geheele zamenſtel by te zetten, niet voortgebragt kunnen worden, kan men, niet te min, met veel voordeels, zich bedienen van den loop der Valeien en de oneffenheden des gronds, zo wel als door Gebouwen en Plantadien: hier in kunnen openingen gemaakt worden om het licht door te laaten, waar uit zulk eene groote verſcheidenheid en ſchoonheid geboren wordt, dat men geen reden hebbe om zich te bejammeren over 't gebrek van zulke Waterwerken, als 'er dikwyls in gedrongen worden, met kosten, alle de voordeelen, daar uit ontſtaande, verre overtreffende.

Verſcheide beginzels heeft men in 't oog te houden ten opzigte van de Gebouwen. Deeze betreffen —— *Voor eerst*, derzelver plaatslyke eigenſchap of geſchiktheid naar de ligging, 't zy

Digitized by Google

op een berg of in eene Valei, in een Bosch, of aan den Waterkant. enz. —— *Ten tweeden*, dat ze geſchikt zyn naar den ſtaat of rang des Eigenaars. —— *Ten derden*, derzelver afſtand van het gezigtpunt, volgens 't welke de grootte der Kolommen, en andere uitſteekende deelen, moeten geregeld worden. ——— *Ten vierden*, derzelver eigenſchap, of het gebruik waar toe zy moeten ſtrekken, 't zy een Kasteel, een Tempel, enz. ——— en *Ten vyfden*, het ſchilderagtig uitwerkzel van 't Geheel, ten opzigte van de omringde voorwerpen.

Het is uit de mengeling van licht en ſchaduwe dat alle natuurlyke voorwerpen hunne verſcheide tinten en ſchoonheid krygen. De Morgenzon is, in dit opzigt, byzonder gunſtig aan het beſchouwen van digte bosſchen, woud-boomen, van uitſteekende rotzen, en diepe valeien. Deeze voorwerpen krygen een bykomenden luister, door 't ſpeelen van het licht op dezelve, en door de lange ſchaduwe, welke zy van zich werpen. —— De helſchynende Zon, daar en tegen, op den middag, is best geſchikt voor afgezonderde voorwerpen, van weinig uitgeſtrektheids, als ſnelvlietende wateren of gebouwen tot cieraad: het oog wordt dan niet vermoeid en ſcheemerig door den glans van een te wyduitgeſtrekt, of te rug gekaatst, licht. ——— De friſſe kalmte van den avondſtond voegt aan een uitgeſtrekt Landſchap, aan bosſchen waar het licht door heen breekt, aan uitgebreide weidlanden, en ſtilſtaande wateren, die de nabygelegene voorwerpen te rug kaatzen; aan vergezigten verzagt door de tusſchenkomende lugt: deeze worden opgeluisterd door eene oneindige verſcheidenheid van zagte tinten, welke de lugt en de afgelegene deelen des Landſchaps, op dien tyd, byzonderder opleveren.

EEN DROOM.

Wanneer ik my des avonds had bezig gehouden, met een onderzoek over de misdaaden en ſtraffen, wierd ik, van die naare denkbeelden omſingeld, door een ongerusten ſlaap aangegreepen, en een akelige drooin hieldt myn ziel bezet met de volgende gewaarwording.

Ik bevond my in eene ruime Stad, wier deftige Gebouwen my een eerbied voor de oudheid inboezemden, en op welke ik, niet dan met een diep ontzag, myn oog kon vestigen; wanneer my op het onverwagtst een gewoel van menſchen omringde, die de nieuwsgierigheid ſcheen voort te dryven, en in welker aangezichten eene innerlyke bekommernis te leezen ſtondt. Op deeze menigte volg-

Digitized by Google

volgde eene Koets, die, zo door het vaale zwart, waar mede zy bekleed was, als door de houding van die geenen, die dezelve verzelden, niets dan rouw te kennen gaf. Nauwelyks was deeze my genaderd, of eene ſchoonheid, aan wie de natuur alle haare gaven ſcheen geſchonken te hebben, omgord met een akelig doods gewaad, riep my uit dezelve, met een klaagende ſtem toe, myn God! *Oron!*..... Door dit gezicht, en deze woorden, als van eenen donderſlag getroffen, ſpande ik alle myne poogingen in, om haar te naderen: dan, wat moeite ik ook mogte aanwenden, ik wierd door de groote menigte te rug gedreeven; en zy, als in een oogenblik, uit myn gezicht vervoerd. Een allergevoeligſt medelyden, van eene knellende begeerte vergezeld, om dit aanbiddelyk Schepſel, ſchoon my onbekend, myne hulp te bieden, regelde myne ſchreden, en voerde my op eene open plaats, waar een bloeddorſtend Schavot weldra myne oogen naar zich trok. Maar, welk eene verbaazing bevong myne ziel! toen ik, onder de twee Vrouwsperſoonen, die hier ten ſlachtoffer ſcheenen gedoemd te zyn, deeze zelfde ſchoonheid beſpeurde; en welk eene ontroerende vertooning deedt zich op voor myn gezicht, toen ik, eenige treden voortgegaan zynde, bemerkte, dat deeze de my dierbaarſte aller Vrouwen *Grata* was. *Grata!* riep ik, met eene beevende ſtem uit, terwyl de ſchrik en droefheid my met een ſteeds kloppend hart en trillende leden, door het volk heen, naar haar toe deedt vliegen; zonder dat myne tong in ſtaat was een eenig woord meer te kunnen vormen. —— Minder dan in een oogenblik was ik de Gerechts-plaats genaderd; en ik ſtond op het punt van haar, uit de handen van haare Regters, te ontrukken; wanneer ik my, op het onverwagtst, door eenige Wachten vond vast gegreepen, die ik, hoe veel myne woede ook vermogt, niet kon ontworſtelen; *laat los!* riep ik ſchreeuwende uit, *laat los! Barbaaren! zy is onſchuldig, Grata kan niet misdaadig zyn!* my te gelyk uit hunne handen willende wringen; doch daarop wierd my zulk een geweldigen ſlag toegebragt, dat ik in onmacht ter aarde ſtortte. —— Nauwelyks hadden myne leevensgeesten zich weder eenigzints verzameld, of ik zag, ſchoon ſchemerend, dit my zo dierbaar Schepſel zich tot het volk keeren, en hoorde haar, met eene lieflyke ſtem, tot het zelve zeggen: „ denkt niet, myne Vrienden! dat, ſchoon „ op deeze afzigtelyke plaats een yſelyk zwaard ons leven af zal „ ſnyden, en myne jeugd verſlinden, dat wy misdaadig moeten „ zyn. —— 't Is waar, ik heb den losbandigen *Janen* van het le„ ven beroofd; maar, moest het herdaan worden, deeze zelfde „ hand zoude noch het ſtaal in zynen boezem jaagen, ſchoon ik „ den dood voor de oogen hebbe, en my ſlechts een geringen tyd „ levens over zy. Eerst tragtte hy my door zyne valſche vleijeryen „ in het verderf te ſtorten, maar, my hier toe te deugdzaam vin„ dende, zogt hy van my, met geweld, te verkrygen, het geen „ zyne list hem niet had kunnen bezorgen. Met myne ongelukki-

„ ge

„ ge Moeder, welke gy hier reeds met den eenen voet aan de
„ eeuwigheid ziet, een onſchuldig vermaak van eene buiten wan-
„ deling willende ſmaaken, wierden wy, op het onverwagtst, door
„ hem, van nog twee booswichten verzeld, lafhartig aangegree-
„ pen: en, ſchoon ik my poogde te verweeren, ik wierd echter
„ wel dra ter neer geworpen; maar, meer moeds dan krachten
„ bezittende, rukte ik hem het ſtaal uit de ſchede, en drong
„ hem, terwyl hy op 't punt ſtondt om zyne geile driften te vol-
„ doen, dit op eene verwoede wyze in zyne borst. —— Myne
„ Moeder hadt intuſſchen, als eene Hen, die van haar kroost be-
„ roofd wordt, en voor haaren vyand niet beſtand is, zinneloos
„ van Kinderliefde, dan ginsch, dan herwaarts geloopen; tot dat
„ dat zy, eindelyk, een ſteen vindende, vol woede my te hulp
„ kwam, en eenen der medeſchuldigen denzelven tegens het voor-
„ hoofd joeg, dat hy voor haar voeten zyne ſchuldige ziel uitblies.
„ Hierom nu, om dat myne Moeder haar onſchuldig Kind zogt te
„ verweeren, en ik myne eer te bewaaren, moeten wy zulk een
„ ſchandlyken dood ondergaan. Maar denkt niet, (zig tot de
„ Rechters keerende,) dat ik dit zeg, om dat, de dood voor my
„ verſchrikkelyk is; dat ik u om het leven zal vraagen; neen! dit
„ lydt myne onſchuld niet; maar dit bid ik u, dat gy myne on-
„ ſchuldige Moeder wilt ſpaaren. Laat my ſterven, om aan de
„ wraakzugt van den ouden *Janon* te voldoen; ik heb hem van
„ eenen godloozen Zoon beroofd; deeze hand is 't geweest, die
„ hem ontzielde; ik was het, die myn Moeders hand beſtuurde
„ in het vellen van zyn vervloekten medgezel. Door my, door
„ my alleen, ik durf 'er roem op draagen, zyt gy van twee ſchand-
„ vlekken beroofd: ik heb hen het leven benomen; ſtraft my
„ daarom, maar niet myne Moeder..... Hebt gy aan my geen
„ bloeds genoeg? Moet gy nog mynen Vader van zyne beminde
„ Vrouw, mynen Broeder en myne Zusters van hunne geliefde
„ Moeder berooven?.... Akelig denkbeeld!.... Slacht my, maar
„ laat myne Moeder toch leeven; ik bid, ik ſmeek het van u
„ (*zig op haare knieën werpende.*) Maar neen!..... Gy zyt doof
„ voor de menſchenliefde. Gy kent geen medelyden, Wreedaarts!....
„ Gy moet eene onſchuldige vermoorden!..... wreed vermoor-
„ den!..... en gy wilt dat eene Dochter dit zal aanſchouwen!
„ Groote God! is myn lyden nog niet zwaar genoeg; dat myne
„ Moeder om my zal ſterven; moet men my nog met haar bloed
„ beſpatten!..... met dat bloed, dat my heeft voortgebragt!.....
„ maar ik zie, het is uwe wil, ô Hemel! onze onſchuld moest
„ den Rechter zo overtuigelyk niet blyken, dat wy voor onſchul-
„ digen verklaard konden worden: laat my daarom grootmoedig
„ lyden, en geef my ſlechts moeds genoeg, myne Moeder het
„ laatst vaarwel te zeggen..... Wel aan... Vaar eeuwig..... He-
„ mel"!..... Hier, omziende, zag zy haare Moeder op het zelf-
de tydſtip, dat het hoofd van 't lichaam ſcheidde; waar op zy, van

ſchrik-

Digitized by Google

ſchrik overwonnen, op den bebloeden romp in onmacht nedervíel.

Eene ſtilte, gelyk aan die des nachts, wanneer zich het aardryk in haaren ſchoot nedergelegd, en zy het afgematte menschdom eenen kommerlooze ſlaap aangebragt heeft, had tot nu toe onder de aanſchouwers geheerscht; maar, op dit oogenblik, dat zy uitgeſtrekt op het ontzielde lichaam van haare moeder lag, hoorde men een geſchreeuw van alle zyden, *Zy is onſchuldig! Straft haar niet onrechtvaardig, gelyk gy haare moeder gedaan hebt!* Dan dit geroep wierd ras geſtuit; toen zy, haare levenskrachten herkreegen hebbende, met eene vervoering uitriep: „ Gy zyt dan dood..... en „ ik, ik moet nog dat licht, dit voor my afſchuwelyk licht aan„ ſchouwen!.... Ontmenschten! moest gy haar dan doen ſterven, „ voor dat ik 't eeuwig affcheid kon neemen?..... Wreeden! „ moest gy my dit eenigst vermaak nog ontneemen?... Myne „ waarde Moeder! Maar ach! Gy hoort dien lieflyken naam niet „ meer!.... Wat heb ik begaan? Helaas! te laat bemerk ik myne „ misdaad, waarom myne eer ſtiet voor uw leeven opgeofferd? „ Zy kan my immers zo dierbaar niet zyn... Ondankbaare, daar „ ik ben!.... ik heb myne Moeder doen ſneeven!.... ik, die van „ haar het leeven ontvong!..... ontaarde, wreede Dochter!.... „ maar neen ik ben dien naam niet waard..... koomt; ſtraft haar, „ zy heeft haare moeder vermoord!.... Geeft toch ſchielyk ope„ ning voor deeze ſchuldige ziel, om haaren kerker te ontvluchten; „ die van haare Moeder naar te zweeven, om haare ſchuld te „ bekennen, en haar om vergiffenis te ſmeeken!... ſla toe, ſla „ ſchielyk toe! ik kan niet langer leeven!... ik"..... Myne krachten waren intuſſchen, door het verlies van eene menigte bloeds, dat door den ontvangen ſlag myne aderen ontvloden was, zo verminderd, dat ik zieltoogende ter aarde lag: telkens alle myne vermogens inſpannende om haar te hulp te komen; doch hier toe niet in ſtaat zynde, ſtortte ik, op elk woord, van ſpyt en innerlyke droefheid eene beek van traanen; zonder een woord te kunnen uiten. Maar, eindelyk, haar op 't punt ziende van in de eeuwigheid over te gaan, vloog ik over einde, en gilde, ſchoon met eene zwakke ſtem, uit: „ Laat af, laat af vervloekten! raakt dat heilig„ dom myner liefde niet aan!... ſtraft my voor haar, welke my „ liever dan het leeven is; voor wie ik, om haar te redden, wil „ gevonnisd zyn! Ik wil, ik zal, ik moet!... ô God! Op dit oogenblik wierdt haar den doodelyken ſlag toegebragt, die my een ſchreeuw deedt geeven, waar door ik ontwaakte.

Bergen op den Zoom.

Digitized by Google

ZAMENSPRAAK, TUSSCHEN SOLITAIRE, EEN KLUIZENAAR, EN MUNDOSO, EEN MAN VAN DE WERELD.

SOLITAIRE.

Ha! myn Zoon! door welke eene zonderlinge ſchikking der Voorzienigheid vond ik u hier in 't midden deezer rotzen.

MUNDOSO.

Ha! Vader! hoe drommel kwaamt gy hier?

SOLITAIRE.

Ik hoop, Zoon, tot uwe verlosſing en vertroosting. —— Gy ſchynt in verlegenheid.

MUNDOSO.

Ja, op myn eer, ik heb het kwaad genoeg. —— Ik leed, twee dagen geleden, ſchipbreuk, op omtrent drie mylen van hier.

SOLITAIRE.

In dien laatſten ſtorm! Ik zag uw ſchip in nood, en bad St. ANTONIUS vuuriglyk om uwe behoudenis.

MUNDOSO.

Wy hadden wel zeer veel verpligting aan u, Vader; doch ik denk, dat St. ANTONIUS elders anders bezig was; want hy liet ons ſchip ten gronde gaan. Ja, indien het aanroepen der Heiligen iets hadt kunnen baaten, wy hadden 'er genoeg aan boord. Misſchien was het hun ſchuld niet: wy hadden geen een goed Zeeman in 't ſchip. Met de hulp van een half douzyn Engelſche Matroozen, zou St. ANTONIUS ons van den wal hebben kunnen helpen; doch het was niet te wagten, dat de Heiligen een anker zouden uitgebragt hebben om het ſchip 'er af te winden.

SOLITAIRE.

En zyt gy de eenigst overgebleevene van de Schipbreukelingen?

MUNDOSO.

Neen! wy waren met ons vieren, tot dat wy, als zotten, aan het vegten raakten, over de weinige beuzelingen, die wy van het wrak behielden.

SOLITAIRE.

Is het mogelyk?

MUNDOSO.

Ja, zeer mogelyk, Vader; doch, dewyl ik het ydel agtte wegens eigendom te twisten, tot ik middel gevonden hadt om 't leeven te bewaaren, liet ik het geſchil onder hen alleen beſlegten.

SOLITAIRE.

Hemel! Welk een wereld heb ik verlaaten!

MUN-

Digitized by Google

MUNDOSO.

Hoe, Vader, zyt gy hier ook op den oever geſmeeten?

SOLITAIRE.

Neen, Zoon; maar een wederzin van de wereld gekreegen hebbende, keerde ik na deeze plaats, om de verzoekingen daar van te vermyden, en om Hemelſche dingen te betragten.

MUNDOSO.

Een zeer geſchikte plek gronds, in de daad; want gy kunt weinig anders dan den Hemel zien. Ik durf zeggen, dat gy, op 't midden van den dag, een ſtar zo goed zoudt kunnen zien als of gy in een diepe put waart. Maar ik bid u, goede Vader, kunt gy my een weinig te eeten geeven? Ik heb deeze drie dagen niet anders dan Schelpviſchen geëeten.

SOLITAIRE.

Met al myn hart, myn Zoon! tree in, daar is myn Kluis. Ik zou zo het middagmaal gaan houden toen ik u hoorde.

MUNDOSO.

Ik dank u Vader! —— Ha! heerlyke Viſch! goede Salaad! en Wyn ook! en geen kwaad verblyf waarlyk. —— Gy zoudt hier zeer aangenaame dagen kunnen ſlyten, Vader, indien gy iemand hadt om nu en dan mede te praaten. Een aartig jong, praatig Meisje, zou zelfs dit plekje gronds vermaaklyk doen worden; doch ik heb geen denkbeeld van een leeven als een Kluizenaar, volſtrekt op zichzelven alleen.

SOLITAIRE.

Godsdienst en Wysbegeerte verſchaffen my aanmerkingen, die de plaats van verkeering bekleeden.

MUNDOSO.

Wat den Godsdienst betreft, heb ik, toen ik de laatſte keer te *Lisbon* was, aan St. DOMINICUS eene gelofte gedaan, dat ik, zo lang de Inquiſite duurde, nooit over denzelven zou ſpreeken. —— Maar wat de Wysbegeerte aanbelangt, ik ben in *Engeland* geweest, Vader, en heb van dezelve zulk een voorraad opgedaan, dat ik geloof u te zullen kunnen ſtaan. Kom laat ons een geſchilſtukje onder handen neemen.

SOLITAIRE.

Ik heb geen lust tot twisten; waarom zou ik geſchil voeren?

MUNDOSO.

Om uwe Wysbegeerte te toonen, zekerlyk,

SOLITAIRE.

En is dit het gebruik der Wysbegeerte?

MUNDOSO.

Ongetwyfeld.

Digitized by Google

SOLITAIRE.

Dan kan een Kluizenaar geen Wysgeer zyn; dewyl hy niemand heeft om mede te twisten.

MUNDOSO.

Juist zo; en ik wil het op my neemen u te overtuigen dat een Eenzaam Leeven het nutloosste in de wereld is.

SOLITAIRE.

Ik hoop niet volstrekt nutloos. Drink, Zoon, eet. Gy zyt my welkom.

MUNDOSO.

Dit is uitsteekende Wyn! Ik dagt niet dat deeze Rotzen zulke verfrisfende Salaad voortbragten. Ja, Vader, uw eenzaame Wysbegeerte is geheel uit de Mode. —— De Hedendaagschen hebben ontdekt dat men zo Godsdienstig kan weezen in een Hoofdkerk als in een Kluizenaars hut: en dat men de Wysbegeerte zo wel op de Beurs van *Amsterdam* en *Londen* kan oefenen, als op *Robinson Crusoe's* Eiland. —— Met één woord, Vader, het is uitgemaakt, —— lekkere Visch! —— dat een Kluizenaar een nutloos weezen is, en met geene mogelykheid van dienst kan zyn voor eenig menschlyk schepzel. Allerlekkerste Visch, in de daad!

SOLITAIRE.

Zelf niet voor een schipbreuk geleden hebbend Zeeman.

MUNDOSO.

Recht — Vader, — gy hebt my gevat. — Ik merk dat iemand onder het eeten moet zwygen. —— Zyn harsfens zyn geen oortje waard, terwyl hy bezig is met zyn maag te vullen. —— Ik verzoek verschooning. Ik moet bekennen, gy hebt my eenen uitsteekenden dienst gedaan; myn verzaadde honger draagt 'er getuigenis van.

SOLITAIRE.

Leer hier uit, myn Zoon, hoe gereed ondankbaarheid, uit gebrek aan opmerking, hervoortkomt. —— Gy kunt uit dit geval ook opmaaken, de ydelheid der Wysbegeerte, welke alleen in woorden bestaat. Weet, dat, daar de Natuur niets te vergeefsch gemaakt heeft, de Voorzienigheid niet wil dulden dat iets onschuldigs nutloos zy. „ Deugd," zegt gy Menschen van de Wereld, „ bestaat in goed te doen aan anderen, en hoe kan iemand goed „ doen aan anderen, die op zichzelven en alleen leeft?" — Groot, nogthans, is de verdienste van hem, die moeds genoeg bezit om zich der verzoekinge te onttrekken, en geen kwaad doet. Indien ik weinig goeds doe aan myne Medemenschen, ik doe hun nog minder kwaad. In de Wereld leevende, zou ik van beide meer verrigten. Maar, zelfs eens veronderstelt zynde, dat de zugt tot eenzaamheid eene dwaaling is, dat dan de verzorgende dienst, op heden door my u toegebragt, u leere, hoe de Hemel niet wil gehengen, dat zelfs de verblindheid en dwaaling der Menschen hun geheel nutloos voor elkander maaken.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

EENZAME OVERDENKINGEN NOPENS DE ONBESTENDIGHEID VAN AL HET TYDELYKE, EN WEGENS DE EEUWIGHEID.

(*Vervolg en ſlot van Bladz.* 66.)

Hoe heilryk waren my alle de tegenheden, die my in de Wereld overgekomen zyn, geweest, had ik 'er alleszins dat nuttige gebruik van gemaakt, waar toe ik my mag voorſtellen, dat ze in de Godlyke beſchikking dienden! Zekerlyk hieraan had ik moeten beantwoorden; dit had myn doel, het einde myner poogingen, behooren te zyn; dan had ik 'er de regte vrugten van getrokken. — Maar hoe weinig heb ik aan dien grooten pligt voldaan, om u, mynen Schepper, in alles te erkennen! hoe weinig heb ik beantwoord aan het groote oogmerk van u, die my zo gunſtig hebt willen onderhouden, zo wyslyk hebt willen beſtieren! —— Hoe berispelyk, hoe verkeerd is myn gedrag, in vele opzigten jegens Hem geweest; hoe weinig was myne aandagt geregeld, en hoe byster luttel vestigde ik die op Hem, welke, met het toezenden van alle die tegenheden, niet dan het goede met my voor had. —— Met ſchaamte moet ik belyden, dat ik, in ſtede van my, in alle die wederwaardigheden, gelaten te gedragen, in ſtede van my ſtil te houden onder de ſlaande hand, die my kastydde, my nog maar al te dikwils tegen de ſchikking des Hemels verzet, en gemurmureerd heb tegen Hem, die geen Schepzel rekenſchap van zyne bedryven heeft te geven. In ſtede van bedaard te overwegen, hoe wisſelvallig alle de dingen dezer Wereld zyn, heb ik my menigmalen, door de onbeſtendigheid myner gedagten, ginds en herwaards laten ſlingeren, door eene reeks van ydelheden. Niets minder heb ik gedaan, dan my de onbeſtendigheid dezer We-

Digitized by Google

reld voor ogen geſteld, hoe zeer my alles toeriep, en van myne geboorte af heeft toegeroepen: „ Het leven van den mensch is gelyk aan een ligten damp, die begint te verdwynen, zo dra als hy opkomt".

Dat onbeſtendige, dat ligt vergankelyke van 't menschlyk leven, kunnen wy dagelyks leren, als wy maar oplettendheid gebruiken. Des menſchen levenszon gaat toch maar éénmaal op, en van velen gaat ze zeer ſchielyk onder; ja van eene menigte gaat ze, op het zelve oogenblik, als zy opkomt, weêr onder de kimmen. —— Schielyk is de bloem des levens verwelkt; van velen is dezelve verdord, eer de Zomer aankomt; weinigen houden het tot in de Herfst, en allen moeten zy in den Winter ſterven. —— De natuur ontvangt van al, wat leven heeft, éénmaal tol; wy allen moeten, 't zy vroeg of laat, die ſchatting opbrengen; van 't ſterflot, allen menſchen beſchoren, blyft niemand verſchoond.

Noch aanzienelyken, noch geringen, noch ryken, noch armen, noch ſterken, noch zwakken, noch jongen noch ouden, noch Koning, noch Onderdaan, zyn ſchootvry voor de verderflyke ſchigten des doods. —— Methuſalem leefde verſcheiden eeuwen; eindelyk hy ſtierf. —— Salomo, de groote Salomo, de wyſſte en ſchatrykſte der Koningen, ondervond, in het midden van zynen luister, dat alles ydelheid was, en kwellinge des Geestes. Geen wonder, Salomo, die magtige, die ſchatryke Heerſcher in Salem, was met dit alles een mensch. Hy moest alle zyne ſchatten verlaten, den Scepter uit zyne hand, de Koninglyke Kroon van zyn hoofd nederleggen, en ſterven. —— Alexander, die gedugte werelddwinger, wiens heerschzugtige begeerten geen palen kende, wien 't ſpeet, dat 'er maar éene Wereld voor hem te overwinnen was, wierd ſchielyk van den dood overwonnen; bezwarelyk haalt hy den Herfst van zyn leven, en ziet de Ryksſtaf valt hem uit de handen, de dood ontweldigt hem den Scepter uit zyne gedugte vuisten; hy ſterft. — De Koninglyke Paleizen veiligen niemant tegens de felle doodsſchigten; even zo weinig als de laagſte hutten. —— „ De dood klopt zo wel aan de Hoven der Koningen, als aan de Hutten der Armen". — De rollen, die op het tooneel dezer wereld, worden uitgedeeld, zyn voor allen niet even lang, niet even dezelve. Deze heeft eene lange, gene ee-

Digitized by Google

eene korte rol te ſpelen; deze maakt op het toneel des levens eene heerlyke, eene allerſchoonſte vertooning; gene weêr eene allererbarmlykſte, eene arme en ſlegte figuur. Deze treed op het tooneel met eene fiere Majeſteit, met den Scepter van gebied in de hand; gene verſchynt in het gewaad van eenen armen bedelaar, leunende op eenen veragtelyken ſtok. —— Maar, na het eindigen van deze onderſcheiden vertooningen, valt het gordyn neder, en zy allen verdwynen uit het gezigt. —— Het ſterflot is een ieder beſchooren. Die geboren word, kan zich verzekeren, dat hy ſterven moet. —— Deze waarheid, die nooit uit onze gedagten behoorde te gaan, word te weinig, veel te weinig, overwogen. —— Weinig, ja zeer weinig, denkt men het tooneel dezes levens te moeten verlaten, vooral, wanneer men eene voorſpoedige en langduurige gezondheid geniet. Men verbeeld zich als dan, de dood zal ons wel voorbygaan. Anderen moge hy aanvallen, oude van dagen, zulken, die zich gaarn in de armen des doods werpen. —— Maar ons, wy zyn jong, wy zyn fleurig, het friſche bloed ſtroomt ons door de aderen; wy zyn ſterk; de dood zou zyne kragten te vergeefsch op ons ſpillen: ons zal hy dierhalven wel ongemoeid voorbygaan. Dwaze ſterveling! weet gy niet, „ dat men nog „ dezen nagt uwe Ziele van u kan afeiſchen"? —— Dat zulke woorden ten minſten kragt op onze Zielen deden; deze Godlyke woorden, die elk onzer nog vriendelyk vermanen, en getrouw waarſchouwen, om in tyds ons te gewennen aan de gedagten des doods, aan de gedagten om te moeten ſterven; op dat de dood ons niet ſchielyk, niet op het aller onverwagst, op het lyf valle, en in een eeuwig afgryzen neêrſtorte!

Hoe menigmalen zien onze oogen niet, en welke kragtige indrukken moest zulks op onze gemoederen maken; hoe vaak ziet men den dood niet de prille jeugd aangrypen, terwyl hy voor eenigen tyd den gryzen, den bevenden ouderdom voorby treed. —— Hoe menigmalen maait hy, met zyne verderfelyke ſeize, de teêre en jeugdige graſcheutjes, in hun eerst opkomend lentegroen, af: terwyl de verdorrende ſtoppels verſchoond worden. —— Dikwils rekt de kwynende krankheid nog ettelyke jaren, daar de fleurigſte, de bloeijenſte gezondheid, in een enkel oogenblik, in het graf geſtort word. —— En alle zulke

Digitized by Google

roepende ſtemmen, zulke gedugte voorbeelden, kunnen ons nochtans bezwarelyk opwekken, om agt te ſlaan op onze grootſte belangens, om op ons zelven te letten. —— De meesten zien wy aan met eene koele onverſchilligheid; en die ons hart treffen, verwekken eer eene dolzinnige buitenſpoorigheid, dan eene bedaarde en Kristelyke overweging. —— Zo onbedagtzaam is de jeugd! ze laat zich zoetvoerig wegvoeren door de uiterlyke vertooning dezer wereld; zy laat zich al te vaak verleiden, door het bedriegelyk ſchynſchoon van de goederen dezes levens. —— Zo onagtzaam, zo onopmerkzaam, is niet zelden de jeugd. —— Dan deze daad is echter niet ten éénemaal van alle verſchooning ontbloot. De uitwendige dingen maken eenen geweldigen indruk op jonge gemoederen; de minſten bezitten in dien tyd bedaardheid genoeg, om alles op zyne regte waarde te ſchatten. —— Maar zie daar, de trillende ouderdom, leunende op eenen ſtok, om den waggelenden gang te onderſteunen, is over dezelfde dwaasheden te beſchuldigen, ja dikwils nog ſlimmer dan de jeugd. —— Treed de dood dikwils den Grysäart voorby, en grypt hy eenen bloozenden jongeling aan. In ſtede van dit onagtzaam over 't hoofd te zien, behoorde het hem opmerkzaam te maken. De dood toch mist niet, van den afgeleefden op zynen tyd aan te ſpreken, en in het verderf neêr te ſtorten. Het zeggen van Sokrates blyft eene eeuwige waarheid, en behoorde in onze harten diep ingeſchreven, in de tafelen onzer gedagten, gegraveerd te zyn: „ Of wy kort of lang leven, (zegt hy) wy leven „ om te ſterven". — Of, gelyk een gewyd Digter van den ſterveling zingt: „ De mensch is als gras, en alle zyne heerlykheid als eene bloeme des Velds".

Mogten wy dan met een opmerkzaam hart, met een verſtandiger ziel, in alle bedaardheid des gemoeds, ernſtig gadeſlaan deze wegen der Godlyke Voorzienigheid, buiten welke geen haar van onze hoofden vallen kan; wegen, die ons vreſelyk toeſchynen, dog die niet onnaſpeurelyk zyn; mogten wy die in hunne vermaningen, waarſchouwingen, en liefderyke raadgevingen, recht ter harte nemen! —— Dat dan de onagtzaamheid nimmer onze harten overmeestere, noch in een diepen ſlaap van zorgeloosheid wiegen. —— Laten wy ons niet onbedagtzaam nederleggen op de ſpitſe van een mast, of op den

Digitized by Google

den buitenſten kant eener yſſelyke ſteilte van eenen verſchrikkelyken afgrond, gaan liggen ſlapen! — Dat de voorzigtigheid veel liever in onze harten woone, de bedagtzaamheid daar over de wagt houde, en de omzigtigheid alle onze gangen beſtiere! Ieder voorwerp dat ons omringt, en duizenden zyn 'er van dien aart, roept ons toe, en vermaant ieder ſterveling, op de nadrukkelykſte wyze met deze vriendelyke taal der Voorzigtigheid: —— „ Menſchen Kind! ô, gy allen, „ die het leven ontvangen hebt, gy Zonen der ſterfe„ lykheid, gy Kinderen der aarde en des ſtofs, weet, „ dat gy ieder oogenblik uwes levens omringd word „ door de dood; deze is uw metgezel van uwe geboor„ te af aan; geen enkel ogenblik zyt gy van uw leven „ verzekerd, wanneer de Dwingeland u met zyne ma„ gere armen aangrypt, is 'er geen verbidden meêr over; „ zyne magt is onweêrſtandelyk. Millioenen pylen „ heeft hy op zynen koker; en wanneer hy 'er één van „ op zyne ſtrakgeſpannen peeze zet, kan hy ze ſchie„ lyk, op het onverwagst, u door het harte dryven, „ en gy moet onvermydelyk ſterven! — Geen hulp„ middel, geene verwagting, kan u vleien. De dood„ ſchigten vliegen by duizenden, en zy treffen ſchie„ lyk, dikwils zo verbazend ſchielyk, dat niemant der„ zelver eerſte ſlagtoffer raden kan! Bereidt uwe har„ ten dierhalven, om ieder oogenblik te kunnen ſterven; „ laat de dood u niet onbereid, niet ongereed vinden, „ om te vertrekken; zo dra die uure verſchenen is, „ word 'er geen ogenblik verbeid".

Zulk eene overweging van het broos en vergankelyk beſtaan aller ſtervelingen behoorde dan ook by allerlei wederwaardigheden, by alle ſmartelyke bejegeningen, by alle drukkende omſtandigheden, dit vermogen op onze zielen te hebben; dat wy, al wat ons in dit leven overkomt, met eene ſtille gelatenheid, met eene nederige onderwerping, dragen; zo dat wy ons nimmer verzetten tegens den onveranderlyken wil des Almagtigen. Dit is onze grootſte pligt; het betaamt alle ſtervelingen, zich gerust over te geven aan de wyze, aan de aanbiddelyke beſtiering der Godlyke Voorzienigheid, met eene berusting, met eene gehoorzaame onderwerping, aan de wil des Heeren. —— Wat nietig Aardeling zal zich verzetten tegens zynen Maker, en vrede in zyne ziele

Digitized by Google

hebben! — Eene enkele overweging, dat wy, wegens ſchandelyk wanbedryf, alles verbeurd hebben; dat al wat wy ontvangen loutere goedheid is; dat niemand der zondige ſtervelingen op de geringſte gunſten van zynen Schepper de allerminſte aanſpraak heeft; deze overweging alleen moet ons in wederwaardigheden, in ongevallen, welke ons ieder ogenblik ſtaan te dugten, welke ons ook min of meêr in dit leven, 't zy vroeg of laat, treffen zullen, altoos gelaten en geduldig maken; in ſtede van het werk, van de daden van onzen Almagtigen Formeerder te berispen; in ſtede van in drukkende ongevallen moedeloos te zyn, en ons aan buitenſporige vertwyfeling over te geven. Overtuigd zynde van onze ſchulden van onze misdaden, van een ſchandelyk gedrag, gehouden tegens onzen Hemelſchen Weldoener; overtuigd zynde van een gedrag, zo ſtrydig tegens de oogmerken, waar toe wy geſchapen, waar toe wy als redelyke Schepzels verpligt zyn; zullen noch kunnen wy anders, dan al Gods doen billyken; dan Hem in de roede vallen, wanneer zyne hand zwaar over ons is; wanneer zyn rechtvaardige toorn over ons ontbrand, ontbrand van wegens den natuurlyken haat, en afkeer, dien God van ons hebben moet; naardemaal wy vol zyn van ongeregtigheden, vol van misdaden, vol van trouwloosheid en de ſchandelykſte, de hatelykſte, de verfoeielykſte misdryven. — En deze overweging zal ons, wanneer ze ons recht ter harte gaat, niet alleen onderdanig aan de Godlyke beſtiering, maar ook tevens nederig maken, zy zal ons geduurig onze groote pligten onder het oog houden; ons gedrag en wandel regelen; ons leer en leven meêr overeenkomſtig de alwyze oogmerken, de aanbiddelyke einden, die de Almagtige bedoeld heeft, met ons uit den afgrond van het niet te roepen, en tot het zyn te doen overgaan; zy zal ons leren, dat wy met zo vele uitmuntende gaven boven millioenen van andere Schepzels, beſchonken zyn, om onzen grooten, onzen alleendienenswaardigen Formeerder te eeren, te verheerlyken, en zynen gedugten, zynen ontzaggelyken naam grootheid toe te brengen. — Mogten wy ons dan ſchikken tot het houden van zulk een betamelyk gedrag; en ons geſtadig gewennen, om ons zelven deze zaak, deze gewigtige zaak, geduurig te herinneren; op dat wy geen dag, geen uur, geen oogenblik mogten laten voor-

Digitized by Google

voorby ſchieten, zonder ons voor oogen te ſtellen, wat wy Gode verſchuldigd zyn; hoe zeer wy in onzen pligt te kort ſchieten; wat wy al ontvangen hebben, en wat wy wegens onze zonden integendeel verdienen. Laten wy leren leven, om God te gehoorzamen, onzen Naasten te beminnen, en ons eigen geluk, ons eeuwig behoud te bevorderen.

Dit herinnert my ten levendigſte Gods onverdiende gunſten; en brengt my de weldaden, van Hem, mynen genadigen Schepper, myn leven lang, zo rykelyk, zo overvloedig boven vele anderen genooten, te binnen. Ik gedenk aan alle zyne gunstbewyzen, met blyde lof en dankzeggingen! —— Gedankt en geloofd zy de Eeuwige Bron aller goedertierenheden; die my zo vele onverdiende bewyzen zyner goedheid geſchonken heeft. —— Eeuwig geloofd en geprezen zy zyn groote Naam, voor de oneindige weldaden aan my bewezen!

Alles wat my ooit is wedervaren, 't zy goed, 't zy kwaad; 't zy zegeningen, 't zy ſtraffen, 't zy voor- of tegenſpoed; alles wat my voor het tegenwoordig overkomt, alles wat my ooit zal bejegenen, dit weet ik, hier van ben ik ten vollen zeker, dat 'er my niets overgekomen zy, niets geſchied is, of geſchieden zal, buiten den wil mynes Hemelſchen Vaders. Zonder dien gebeurd 'er niets, valt 'er zelfs geen Musch op de aarde; „ want uit Hem, door Hem en tot Hem zyn alle din„ gen". ——— Hy is het, die my gadeſlaat; onder zyn toeverzigt leve ik; en 'er geheurt omtrent my niets, buiten de alwyze ſchikking van mynen Grooten Formeerder. ——— Hier van ben ik zeker; ik leef onder zyn opzigt, en Hy ſlaat me gade op alle myne wegen. ——— Wat is het groot, onbedenkelyk groot, onder het opzigt te leven van Hem, wiens beſcherming eene veilige toeverlaat is in allerleie wederwaardigheden; onder wiens beſchutting men eene veilige ſchuilplaats, eene veilige bedekking vind; veilig, al woeden de ſtormwinden van tegenheden; zeker, al dreigt een algemene vloed van ongelukken en rampen ons op het lyf te ſtorten, en ons te verzwelgen in den diepen afgrond van de ysſelykſte jammeren. ——— Gerust en zeker, al loejen de verſchrikkelyke Donders, uit een onweêr van rampen, boven onze hoofden; al ſchieten de verderfelyke Blixems hunne felle flitzen op ons neder, uit de

Digitized by Google

pikzwarte opeengepakte Wolken van oogenſchynelyke, van vrees en ſchrik verwekkende, gevaren; nochtans is men veilig en gerust onder zulk een zekeren toeverlaat. — Het oog des Heren is op alle plaatzen. Maar gelukkig, driemaal gelukkig hy, op wien dit Alziend Oog in gunſte nederziet; dien de verkwikkelyke ſtralen van dit eeuwig Licht in genade beſchynen! duizendmaal gelukkiger, dan of hy de gunst van al de wereld gewonnen had; duizendmaal gelukkiger, dan of hem alle de rykdommen van het Oosten in zyne ſchatkisten vloeiden; ja nog meêr dan tienduizendmaal gelukkiger, dan of hy de ganſche wereld met alle hare ryke ſchatten in eigendom bezat. Alle de voordelen der aarde, alle de goederen dezer wereld, verlaten de mensch; ze zyn te zwakke rietſtaven, om 'er op te vertrouwen; te bouwvallige gronden, om 'er een beſtendig geluk op te vestigen. — Alle die goederen verlaten ons gewis met dit leven, by aldien zy ons nog zo lang byblyven; en ons verlatende, laten zy eene ysſelyke gaping in ons gemoed, een ydel, dat nimmer vervuld word; en hier door verwekken ze in de Ziel eindelooze kwellingen, verdriet en moejelykheid, met een pynelyke, een altoos knagend hartzeer. — Daar en tegen zyn de goederen des Hemels blyvende, eeuwig blyvende goederen; goederen, die beſtendig zyn, die den mensch niet verlaten, noch begeven in de eeuwigheid; en zelfs dan eerst volkomen worden, in de Hemelſche gewesten, die boven ons zyn.

Zulk een onleegbre Bron van Goedertierenheden is de Oneindige God, onze Grootmagtige Formeerder. — Zo vol barmhartigheden is Hy, zo vol van genade, van eeuwige en onveranderlyke Liefde. — Ik haat die trekken, welke onzen God, die zo gereed is om zyne ſchepzelen gunſtig te zyn, die zo ryk is in weldadigheden, wiens naam is Barmhartig, Lankmoedig en groot van Goedertierenheden; ik haat, zeg ik, die ſchilderyen, waarin men hem afmaalt, niet als een goedertieren God; maar veeleer als een Tyran, een Heerſcher, die altoos zeer grimmig is, die over zynen ſchepzelen een yzeren Scepter zwaait, een Scepter van geweld, wiens gewigt een ondragelyke last is. — Angſtvallige ziele, die de geringſte tegenheden niet verdragen kunt; die waant, dat uw Maker alles, wat u bejegent, u zulks toezend in zyn ongenoegen. Beſchouw, ja beſchouw

Digitized by Google

ſchouw met opmerkzaamheid de weldaden, welke u, zonder ophouden, geſchonken worden; en belyd dan met my, dat God, de eeuwige God, waarlyk oneindig is in barmhartigheden en genade; dat Hy niet moede word in ons ieder oogenblik wel te doen; dat Hy ons in zyne gunſte blyft gadeſlaan; dat Hy ons gedurig bedekt met de Vleugelen zyner goedertierenheid; dat wy onder zyn toeverzigt veilig zyn, zelfs in 't midden van duizend gevaren, die ons oogenblikkelyk omringen, en over het hoofd hangen. — Gedenkt dit, bekrompe angſtvallige zieien; gedenkt aan Gods Weldaden, en laten uwe harten met blydſchap, met dankbaarheid, en uwe monden met eeuwigen lof vervuld worden.

Maar gy, myne Ziele, laat deze betamelyke overweging uwe geſtadige bezigheid zyn, en ſlaa ze met eene aandagtige opmerkzaamheid gade; op dat gy gedurig mogt toenemen in Hemelſche Wysheid, in die Wysheid, welke van boven is, en haren bezitteren doet beërven, dat beſtendig is. — „ Looft den Heere, myne Ziele, en vergeet gene van zyne Weldaden!" — Want waar was ik, zo de hand des Almagtigen my niet had beſchermd, zo de Vleugelen zyner Goedertierenheid my niet hadden overdekt, veilig overſchaduwd tegen legioenen van rampen, die geen ſtervelyk oog kan voorzien, veel minder een zwakken arm tegenhouden; die door gene menſchelyke voorzorg verhinderd, noch door de zwakke hulp der ſtervelingen konden afgewend worden; die van alle kanten op ons aandringen, of dadelyk gereed ſtaan, om ons met geweld aan te vallen; die op ieder uur, ieder oogenblik, ieder polsſlag, gereed ſtaan, om ons onder het gewigt der rampen te verpletteren, of den band tuſchen Ziel en Lichaam los te maken? Waar was ik, zo uwe hand, uwe magtige hand, genadige Heer en Goedertieren Weldoener, zo uwe hand zelve my niet beſchermd had? Al lang was ik onder die genen geſteld, wier namen niet meer gedagt worden onder de levenden! — Al lang was ik in den afgrond des verderfs neêrgezonken! — Al lang was ik tot ſpys en voedzel van veragtelyke Wormen geworden! — Al lang was myne nedrige woning geweest in de nare Wyk der afgeſtorvenen; of mogelyk had ik nog geleefd; mogelyk had ik nog wel den adem in myn neuze gehad; maar ik had misſchien moeten worſtelen met de jammerlykſte, met de

Digitized by Google

ſmartelykſte en grievenſte rampen; rampen, die my den dood ver boven het leven hadden doen verkiezen. — Tegen dit alles ben ik, door de hand des Heren, nog beveiligd gebleven! —— Ben ik dan, ô groote God, door u vaderlyk gekastyd; is uwe hand wel eens zwaar over my geweest; hebt ge my wel eens in wegen van tegenſpoed, van ſmart, in wegen van bitterheid en verdriet willen leiden; uwe Goedertierenheid heeft my nochtans bewaard, dat ik niet in moedelooze in buitenſpoorige vertwyfeling ben vervallen; gy hebt my geleerd en doen zien, dat alles, wat my overkomt, ten mynen beste geſchied zy; dat uw werk nimmer te berispen is; dat alles, wat gy gewrogt hebt, en nog werkt, geſchied, om uwe alwyze oogmerken, uwe aanbiddelyke einden te bereiken. — Ik leef nog: maar ik heb het alleen uwe Goedertierenheid, goede God, te danken. — Gy hebt my bewaard, beveiligd tegens de verderfelyke pylen des doods. Zonder uwe beſcherming, zonder uwe genadige bewaring, zou ik allang in het geweld, in de magt, van dien algemenen Verderver van het Menſchelyk geſlagt, geweest zyn; want ons leven is gelyk eene ſchielykbrekende waterbel, die door de drukkende lugt van buiten, of door de uitzettende van binnen, eer men 't verwagt, verbryzeld word. Onze levensdraad is zo bros geweven als eene ſpinne-webbe; hy kan de minſte ſchok niet verdragen en breekt vaak op de allergeringſte aanraking.

Hoe groot is dan niet die Goedertierenheid, welke een leven, dat zo vergankelyk, zo broos is, een leven, dat zo ſchielyk kan uitgebluscht worden; hoe groot is die Goedertierenheid, welke een leven, dat onderhevig is aan zo vele wederwaardigheden, bewaart! Een leven, dat aan zo vele jammeren, aan zo veel verdriet bloot ſtaat, dat het den mensch dikmalen onder het gewigte moedeloos zou doen bezwyken; maar het welk die aanbiddenswaardige Goedheid dan eens weder bekroont met zegeningen, met weldaden, met voorſpoed, en rekt onder de overvloedigſte bewyzen van gunſte! —— Zo genadig, zo groot van Goedertierenheden is myn Almagtige Schepper, myn Formeerder! Zo weldadig zo gunſtig betoont Hy zich over my! —— Zo vele onverdiende, zo vele onwaardeerbre liefdebewyzen heeft Hy my, myn leven lang, geſchonken. —— Hy heeft myne dagen uitgerekt, en myne jaren vermenigvuldigd;

daar

Digitized by Google

daar Hy myne levenslamp, maar pas ontſtoken, reeds over lang in eene pikzwarte donkerheid had kunnen uitblusſen. ——— Hy heeft my geſpaard; niet om my gekromd te doen nederbukken onder den drukkenden last van rampen en tegenheden; niet om my gedurig en zwaar te ſtraffen, om my den gewigtigen, den drukkenden last van zyn verſchrikkelyk ongenoegen te doen torſchen, om my een kwynend, een verdrietig, een beklagelyk leven te doen leiden; door my te doen worſtelen met ziekten, ſmerten of zware tegenheden, die als eene aaneenſchakeling van rampen, onafgebroken rampen, de een op de andere volgden; en my dus op den Schouwburg dezes levens te brengen, ten einde aldaar eene beklagelyke, eene bejammerenswaardige figuur te maken, en een elendige rol te ſpelen. ——— Maar gelooft, ja eeuwig gelooft zy zyn heiligen naam, die my veel eer overladen heeft met gunſten, bekroond met Goedertierenheden, en onder de beſchermende ſchaduwe zyner Vleugelen eenen veilige toevlugt heeft geſchonken. ——— Myne dagen zyn dagen van gezondheid geweest, dagen van voorſpoed, dagen van geluk en blydſchap. ——— De kwynende krankheid heeft myne lichaamskragten zelden of nooit ondermynd. ——— De friſſche, de vrolyke gezondheid, is byna altoos myn vriendelyke Medgezel gebleven. ——— Voor gebrek, voor veragtelyke armoede ben ik bevryd. ——— Boven het noodwendige heeft de hand mynes grooten Weldoeners my met zegeningen bekroond, om ook nog aan anderen te kunnen weldoen; om mynen evenmensch nog eenige zwakke hulp en onderſtand te kunnen toebrengen. ——— „ Loof dan myne Ziele, loof andermaal den Heer, myne Ziele, maak zynen name groot; want zyne goedertierenheden zyn oneindig. ——— Rondsom Hem zyn wolken en donkerheid. Gerechtigheid, en gerigte zyn de Vastigheden zynes throons. Een vier gaat voor zyn aangezigte henen, en ſteekt zyne Wederpartyders rondsom aan brand; zyne Blixemen verlichten de Wereld, het aardryk ziet ze, en beeft. De bergen ſmelten als Wasch voor het aangezigte des Heeren der ganſcher aarde!" ——— Zo ontzaggelyk is Hy, onder wiens alziend oog de Kinderen der aarde zich bewegen. „ Doch Hy is eene veilige beſchutting ten dage des kwaads, allen, die op Hem vertrouwen. Hy breid de Vleugelen, de ſchaduwryke

Vleu-

Digitized by Google

Vleugelen zyner Goedertierenheid uit over allen, die onder deze veilige beſchutting eene geruste toevlugt nemen willen. By Hem is de ware fontein des levens, en in zyn licht ziet men het waaragtig licht."

Zoudt gy, myne Ziele, zoudt gy dan immer vergeten de weldaden, welke de groote, de alleen magtige Wereld-Former zo menigmalen aan u bewezen heeft; die, tot op dit ogenblik toe, dezelve blyft ſchenken; weldaden, welke gy u ten eenemaal onwaardig gemaakt hebt; weldaden, die grooter zyn, dan gy u immer had kunnen toezeggen; die menigvuldiger zyn, dan gy magtig zyt u te kunnen herinneren; die het getal der hairen myns hoofds te boven gaan, die zo menigvuldig zyn als het ontelbaar zand aan den oever der Zee.

Niet alzo myne Ziele, vergeet dezelve nooit; maar gedenkt ze veel liever gedurig met blydſchap, met genoegen, met waaragtige vreugde, onder eene vurige begeerte, om den grooten en milden Gever uwe erkentenis ſchuldpligtig op te dragen. —— Gedenk, gedenk deze weldaden, deze gunſten, deze onſchatbare Goedertierenheden; gedenk ze menigvuldige malen; laten ze u geheel vervullen, op dat gy gene van dezelve vergeten moogt, zelfs de allerminſte niet, of die geringer ſchynen. Door kleine, door geringe zaken worden dikwils groote oogmerken uitgevoerd; zulke weldaden, die onze opmerking nauwlyks of geheel niet opwekken, banen dikwils den weg tot grootere; de allergeringſte ten minſten zyn onze dankbaarheid waardig, om dat wy de allergeringſte zelfs verbeurd hebben.

Hoe kragtdadig behoorden deze overwegingen ons niet op te wekken tot eerbiedige, tot nederige, tot boetvaardige dankbaarheid, en ons aan te ſporen tot de betragting der Deugd en Godzaligheid, tot het in agt nemen dier pligten, welke wy aan onzen grooten Weldoener verſchuldigd zyn! —— Maar hoe behoorden zy allerbyzonderst in ons te ontſteken eene vurige, eene brandende liefde tot God; ons dat aanbiddelyk Opperwezen boven alles hoog te doen ſchatten en waarderen; om dat te ſtellen tot het eenigſte voorwerp onzer hoogagting, onzer aanbidding, tot onzen eenigen ſchat, beide in den tyd en in de eindeloze eeuwigheid! —— Hier toe worden wy gedrongen, wanneer wy in aanmerking nemen de onbegrypelyke liefde, de liefde, die geen voorbeeld heeft, noch

Digitized by Google

noch weerga kent; die liefde, welke geopenbaard is, toen de Verlosser, de groote Verlosser der Wereld in het vleesch verscheen, die bekragtigd is, toen die liefderyke Heiland zyn gezegenden adem uitblies, toen zyn dierbaar bloed vergoten wierd; toen, toen Hy, op eene ontmenschte, op de wreedaartigste wyze, aan het vervloekte moordhout genageld, uitriep, het is volbragt. —— Die liefde, welke zo kragtig verzekerd, zo onveranderlyk bevestigd wierd, toen Hy, den dood, de Hel, en alle de helsche magten overwonnen hebbende, de spelonk des verderfs uittrad. ——— Die liefde, welke bovenal voor eeuwig bevestigd is, toen Hy op een Wagen van Wolken heên voer, om bekleed te worden met eeuwige Majesteit en Heerlykheid in den Hemel der Hemelen.

O, dat myn boezem met zulke gewigtige overdenkingen gedurig vervuld, gestadig bezig moge zyn, in een regt bezef van de noodzaaklykheid, om met u, den Regtveerdigen God, door uwen Zoon verzoend te worden; op dat myne Ziel gestadig tot die Heilfontein, die Bron des levens en der eeuwige Zaligheid, hare toevlugt neme; om in het purperen bloed, dat reine bloed, dat volmaakt onschuldig voor straffchuldige éénmaal is uitgegoten, gewasschen en gereinigd te worden van alle ongeregtigheden, om een eeuwigen Vrede by u den Drieëenen God te verwerven, en stoorloos te genieten.

Zyt dan nimmer, myne Ziele, zyt nimmer zorgeloos, en onbedagtzaam: maar let aandagtig op alle de wisselvalligheden, aan welke wy menschen op deze wereld gestadig bloot gesteld zyn; op de broosheid, op de vergankelykheid van uwe aardsche woning; die aan millioenen van rampen onderhevig is, en mogelyk maar voór een onbegrypelyk korten tyd nog bewoond zal worden. ——— Bereid u dierhalven in tyds; op dat gy gereed moogt zyn, wanneer de aftogt geblazen word. ——— Leg u tog niet zorgeloos ter neder, op den uitersten rand van een verschrikkelyken afgrond: maar zyt altoos waakzaam en oplettend. ——— Een wel bereide staat is een geruste staat; een staat van blydschap, van genoegen; waar tegen een onbereide staat den mensch gestadig ontrust, en van de eene kwelling in de andere stort. ——— Een welbereide staat doet den mensch, met eene stille, met eene onverzettelyke gelatenheid, de dreigend-

Digitized by Google

gendſte onheilen te gemoete zien; dit maakt ons gerust en vertrouwende, al razen de woedende golven van tegenheden; al bruiſchen zy tegens ons aan met een onafbeeldelyk geweld; al loeijen de ſtormwinden van rampen rondsom ons henen, en al barst 'er een yſelyk onweêr van jammerlyke ongelukken boven onze hoofden uit; ja, ſchoon zelfs het leven ſchipbreuk lyde, in den ſtorm van wereldſche tegenheden en rampſpoeden, de welbereide Ziel verliest hare kloekmoedigheid nog niet; ze blyft ſtandvastig in den dood; vertrouwende, dat deze haar zal overbrengen in de haven van veiligheid, aan het eeuwig Vaderland harer beſtendige ruste. ———

Maar laat ik bovenal niet onopmerkzaam, niet ſlordig zyn, omtrent myn gedrag en wandel; op dat ik my door geen wangedrag, door gene al te groote onagtzaamheid, 's Hemels gunſte onwaardig make. Mogten myne voeten gevestigd blyven op het pad der Deugd en Godzaligheid; mogte ik altoos beſtendig dien weg bewandelen met vrolykheid, en genoegen; mogte ik alle myne gangen beſtieren naar het rigtſnoer van Gods geboden, zo jegens God, als jegens myn Evenmensch en my zelven; op dat ik 'er nimmer moedwillig van afwyke. ——— Laat ik van nu voortaan, onder de Godlyke hulp, alle myne pogingen in het werk ſtellen, om de bevelen van mynen Hemelſchen Vader nauwkeurig op te volgen; zyne wetten, de wetten des Euangelies, te gehoorzamen, te gehoorzamen uit liefde tot mynen Schepper, uit liefde tot de Deugd, uit liefde voor myne eeuwige behoudenis. ——— Mogten dan nu voortaan myne gangen gerigt zyn op den weg der Deugd, dat zalig, dat vermakelyk pad, het welke deszelfs gelukkige betreders, en vergenoegde Wandelaars, leid naar die Hemelsche gewesten, daar eeuwige vreugd en blydſchap op hunne hoofden zyn zal; alwaar de Zielen met eeuwige, met nimmer walgende wellust verzadigd zullen worden.

Mogten dan nooit de hobbelagtigheden, welke men hier en daar op den weg der Deugd aantreft, my afſchrikken, om denzelven beſtendig te blyven bewandelen; maar veel eer my kloekmoedig maken, en in myne gelukkige poogingen bevestigen. ——— Deze weg is aan den ingang hier en daar wel eens met ſcherpe, met

ſte-

Digitized by Google

ſtekende doornen bezaaid, waar door velen afgeſchrikt, worden van denzelven in te treden; op eenige plaatzen is hy zeer ongebaand, oneffen en hobbelagtig; dog het is ſlegts aan den ingang. Hoe verder men opwandelt, hoe gladder en gebaander pad men aantreft. Al ras ontmoet men 'er geen doornen, geen distelen, geen hobbelagtigheden meer, die het voortgaan belemmeren, of den Wandelaar lastig, moejelyk en verdrietig vallen. Allengs begint de weg aangenamer, vermakelyker, gladder en gebaander te worden. Duizend vermakelykheden, duizend bekoorlykheden beginnen de Ziel te ſtrelen. Al wat men ontmoet is wezentlyk wellust, die de Ziel vervult met ware vergenoeging; van oogenblik tot oogenblik vermeerderen de geneugten, en de wellusten worden volkomener, naar maate dat men het eeuwig en Hemelsch Vaderland nadere. Ieder ſchrede, die men voortzet, bevestigt meêr en meêr de ruste des gemoeds; de vrede der Ziele vermeerdert dierhalve het genoegen, en vervult den boezem met eene ware en zuivere blydſchap.

Groot, magtig groot, is het verſchil tusſchen dezen zaligen, dezen verkwikkelyken weg, en dien der zonde, en ongebondenheid. Nauwlyks tog is men het pad der ondeugd opgetreden, of, zie daar, alle vermaken verdwynen, even ſchielyk, als ze koomen; het een volgt het andere; maar zo ſpoedig, dat zy, voor ze de Ziel nog regt aandoen, alreeds verdwenen zyn, en dan laten zy ſmartelyke voetſtappen agter; een doodlyk hartzeer, eene pynelyke, eene verderfelyke kwelling. Men verliest alle vermakelyke ſchoonheden uit het oog, op het zelve oogenblik, als men ze begint te aanſchouwen. Men tast hier in iedelheid, in wolken, en omhelst ſchaduwen voor wezentlyke lichamen. ——— Den ingang van dezen weg vind men doorgaans ſchoon, verleidend en bekoorlyk; dog wel dra ontmoet men ſtekende distelen, en prikkende doornen, die den weg hoe langer hoe moejelyker maken; den Reiziger afmatten; hem duizend kwellingen en pynen aandoen; en het jammerlykst van allen, het verſchrikkelykst, het yſelykst is, dat deze weg eindigt in een eeuwig, in een onvermydelyk, in een rampzalig Verderf.

Laat u dan, myne Ziele, laat u nimmer misleiden door het iedele, door het bedriegelyke ſchoon dezer we-

Digitized by Google

wereld; waar door uwe zondige, uwe bedorven begeerlykheden gaande worden; waar door uwe verdorven driften en neigingen ontſtoken, en wakker gemaakt worden. ——— Laat u nimmer door deze verleiders beſtieren; dat ze u nimmer den breidel ontwringen, waar mede gy alle uwe begeerlykheden beſtieren, alle uwe driften regeren moet; op dat gy altoos de heerſchappy moogt blyven voeren over uwe zondige hartstogten, over uwe vleeſchelyke wellusten, over alle uwe verkeerde neigingen. ——— Dan, wanneer al myn toeleg wezen zal, om my zelven, om my in den grond te verbeteren; ——— om my regt deugdzaam te maken, en te ſchikken naar alle de wetten en bevelen des Zaligen Euangelies; om zo Godvrugtig en nauwkeurig te wandelen; altoos vervuld met eene brandende Liefde tot God, gepaard met eene hartelyke liefde tot mynen Evenmensch, en eene zuivere begeerte tot myn eigen zelfs behoud: ——— Dan, wanneer myn voornaamſte toeleg is, om al myn heil by mynen grooten Verlosſer te zoeken; om door die eenige Heilfontein gereinigd, en door Hem met God, mynen Hemelſchen Vader verzoend, en bevredigd te worden; om van nu voortaan, uit eene zuivere begeerte tot de Deugd, het kwaad te haten, en, uit dien hoofde, mynen naasten zo veel goed te doen, als myne geringe pogingen kunnen toebrengen: Dan, ja dan, zal ik den avondſtond mynes levens zonder verſchrikking kunnen zien naderen; dan zal ik myne levenzon met een bly gelaat in de lage kimmen zien dalen; dan zal ik ze kunnen zien ondergaan; in die verwagting, in dat Zalig vertrouwen, dat zy eerlang weêr met een vernieuwden luister, met een veel heerlyker glans, verryzen zal.

C. V. D. G.

LEEVENSBERIGTEN VAN Mr. HENRY BAKER, DEN NATUURONDERZOEKER.

Mr. HENRY BAKER werd te *Londen*, in *Fleet-Street*, op het einde van de jongst afgeloopene, of in het begin der tegenwoordige, Eeuwe gebooren. Wy weeten niet wat zyns Vaders bedryf was; doch zyne Moeder was een Vroed-vrouw die veel te doen hadt. Hy werd by

Digitized by Google

by een Boekverkooper beſteld; doch, naa dat zyn Leerjaaren verſtreeken waren, ſchynt hy met die bezigheid zich niet meer, of althans niet lang, bemoeid te hebben. Want Mr. BAKER, uit den aart tot de Wysbegeerte genegen, zich naarſtig toegelegd hebbende op het bedenken van de wyzen, om ſtamerende, en inzonderheid Dooven en Stommen, te leeren ſpreeken, maakte hy hier van voornaamlyk zyn werk. In het voortzetten van een zo nuttig en bezwaarlyk werk, ſlaagde hy zeer gelukkig; en verſcheide zyner Leerlingen, nog in leeven, draagen getuigenis van de goede uitwerking zyner lesſen.

Hy trouwde SOPHIA, jongſte Dogter van den bekenden DANIEL DÉFOE, welke hem twee Zoons ter wereld bragt, die hy beiden overleefde. In den Jaare MDCCXL werd Mr. BAKER gekoozen tot Lid van de Oudheidkundige en Koninglyke Societeiten. Bykans dertig jaaren agter een was hy een beſtendig bywoonder van de laatstgemelde Societeit, en werd menigmaal tot een van den Raad gekoozen. In 't Jaar MDCCXLIV werd de Gouden Eerpenning van Sir GODFREY COPLEYS inſtelling hem toegeweezen, om dat hy door zyne Microscopiſche Proefneemingen, op de Cryſtalliſatien en gedaanten der zoutſchietingen, dat Jaar de zeldzaamſte ontdekking opleverde. — Mr. BAKER was een der eerſte Leden van de Societeit tot aanmoediging der Kunſten, Handwerken, en des Koophandels. Een zeer nuttig en eerlyk leeven doorgebragt hebbende, ſtierf hy op zyne Kamers in het *Strand*, op den vyf- en twintigſten November des Jaars MDCCLXXIV, toen meer dan zeventig jaaren bereikt hebbende. Zyne Egtgenoote was eenigen tyd te vooren overleden, en hy liet niemand naa dan een Kleinzoon, wien hy de aanzienlyke ſchatten naaliet, door het leeren ſpreeken van Dooven en Stommen gewonnen. Hy beſprak ook, by uiterſten wille, honderd Ponden Sterling aan de Koninglyke Societeit, tot het houden van eene les in de Ontleed- en Stookkunde, dus lang door Mr. WOLFE gehouden.

Dit zyn de weinige omſtandigheden, die wy hebben kunnen verzamelen, ten opzigte van Mr. HENRY BAKERS leeven; doch wy kunnen 'er meer byvoegen, met betrekking tot zyne poogingen om de kennis der Natuurkunde uit te breiden, en het welweezen des Menschdoms te bevorderen. Zints den tyd dat hy Lid was

Digitized by Google

van de Koninglyke Societeit, verſcheen hy niet alleen zeer ſtipt op derzelver byeenkomſten; maar betoonde zich een werkzaam en yverig werktuig, om de loflyke oogmerken daar van voort te zetten. Hy ſchreef eene menigte van ſtukken, waar van 'er veele gedrukt zyn in de *Philoſophical Tranſactions*: byzonder zyne aandagt gevestigd hebbende op alle nieuwe verbeteringen in de Natuurlyke Historie, was hy zeer zorgvuldig om dezelve voort te zetten. Wanneer dus de zonderlinge eigenſchappen van de Water-Polype ontdekt waren, agtervolgde hy dit onderwerp met veel yvers, en eenen gelukkigen uitſlag, en breidde, gelyk uit zyne Schriften te zien is, zyne keurige naſpeuringen tot veele andere kleine Diertjes uit. Zo was hy mede, naa de verwonderlyke ontdekkingen in de Electriciteit, een der eerſten, die het gemeen onderrigtte van de uitwerkzelen, die daar door in de Geneeskunde te wege gebragt werden, en verſlag deedt van Proefneemingen op dat ſtuk te *Rome* en te *Bologne*.

Schoon hy zulk een eerwaardig Lid was van de Koninglyke Societeit, ontſnapte hy de berispingen niet van Dr. HILL, in diens Doctors Beſchouwing der Werken van die beroemde Societeit: doch een opſchrift, meer het uitwerkzel van verſtoordheid en misnoegen, dan ingerigt om de waare Wysbegeerte te bevorderen, kon de agting der Societeit in 't algemeen, noch die van Mr. BAKER in 't byzonder, krenken.

Behalven de ſtukken die hy zelve vervaardigde, deedt hy der Societeit grooten dienst, door de ontdekkingen, welke eene uitgeſtrekte Briefwisſeling hem verſchafte. —— Deeze bepaalde zich niet binnen zyn eigen Land; zy ſtrekte zich wel tot vreemde Ryken, en diende tot nut zyns Vaderlands. Aan hem zyn wy verſchuldigd de egte Geſchiedenis van de *Coccus Polonicus*, overgezonden door Dr. WOLFE. Deezen zelfden BAKER hebben wy te danken de Italiaanſche Aardbeziën, onlangs zo veelvuldig in *Engeland* gekweekt; de zaaden waren hem gezonden door den Hoogleeraar BRUNS, van *Turin*; hy gaf ze aan verſcheide zyner Vrienden, door wier aankweeking zy ryklyk groeiden. De zaaden desgelyks van den echten Rhabarber, of den *Rheum Palmatum*, welke Plant wy nu op verſcheide plaatzen onzes Lands ontmoeten, werden eerst aan Mr. BAKER geſtuurd, door Dr. MOUNSEY,

Digitized by Google

SEY, Lyfarts der Keizerinne van *Rusland*. Deeze ſchonk hy, even als de voorgemelde zaaden, aan zyne Vrienden, en eenige deezer groeiden zeer tierig. Het gaat vast, dat alle de Planten van den echten *Rhabarber*, die thans in *Engeland* groeien, uit deeze zaaden voortkwamen.

Schoon Mr. HENRY BAKER eenige Papieren mededeelde aan de Societeit der Oudheidkundigen, ontmoeten wy geen derzelven in de vier Deelen der *Archæologia*. De waarſchynlyke rede hier van is, dat de Societeit der Oudheidkundigen, nog maar weinig jaaren geleden, haare Stukken heeft beginnen uit te geeven.

De Societeit tot aanmoediging der Kunſten, Handwerken, en des Koophandels, heeft byzondere verpligtingen aan onzen Natuurkundigen. Gelyk hy een der vroegſte Leden was, zo bragt hy ook niet weinig toe aan de opkomst en vaſtſtelling. By de eerſte oprigting nam hy eenigen tyd de post van Secretaris waar, zonder eenige bezolding daar voor te genieten. Verſcheide jaaren rustte op hem het inleveren der berigten: hy was een groot yveraar, in de algemeene raadpleegingen der Societeit; en 'er waren weinig Vraagſtukken van eenig belang, waar over hy zyn gevoelen niet inleverde. Schoon hy, door de zwakheid van zyn ſtem, niet ſterk kon ſpreeken, drukte hy zich klaar, keurig en overtuigend uit. Hy vervaardigde een kort verhaal van den oorſprong deezer Societeit, en van het deel, 't welk hy hadt in de oprigting derzelve, ſchoon wy niet weeten wat 'er van dit opſtel geworden is.

De voornaamſte werken van Mr. BAKER zyn *The Microscope made Eaſy*, en *Employment for the Microscope* (*). Van het eerſte deezer Werken, eerst uitgegeeven in 't jaar MDCCXLII of MDCCXLIII, heeft men vyf uitgaven. De tweede Uitgave van het ander, 't welk zo vermaaklyk is als leerzaam, zag in den jaare MDCCLXIV het licht. Deeze Werken, en inzonderheid het laatſte, behelzen de keurlykſte en gewigtigſte Waarneemingen en

(*) Deeze Werken zyn allen Liefhebberen in ons Vaderland bekend; het eerſte, onder den Tytel, *het Microscoop gemaklyk gemaakt*, thans voor de derde maal uitgegeeven, met aantek. enz. van Dr. M. HOUTTUIN. Het, tweede onder den Tytel, *Nuttig gebruik van het Microscoop*, tweede druk; beide in gr. 8vo.

Digitized by Google

en Proeven, die Mr. BAKER, of voor de Koninglyke Societeit gedaan, of afzonderlyk uitgegeeven hadt. Menſchen, die ruimte van tyd hebben, kunnen uit dezelve leeren, zich op eene onſchuldige, aangenaame en nutte wyze onledig te houden. De Schryver droeg altoos zorg om zyne Leezers rechte kundigheden in te boezemen, over de Wysheid en Goedheid des Opperweezens.

Men heeft van Mr. BAKER gezegd, *dat hy een Wysgeer was in kleine dingen;* doch, indien men met deeze woorden voorheeft zyne verdienſten te verkleinen, ſteekt 'er geen klem in de aanmerking: want de kleine voortbrengzels der Natuure zyn zo wonderbaar als de grootſte. Wie de twee laatſte Hoofdſtukken van *Het Microscoop gemaklyk gemaakt* wil leezen, zal zich volkomen overreed vinden van de wysheid en nutheid der naſpeuringen en proeven van Mr. BAKER.

Ten beſluite, hy was een kundig, opregt, en goeddaadig Man, zeer hooggeagt by allen, die hem best kenden. Zyne Vrienden waren de Vrienden van Weetenſchap en Deugd: en zyne Tydgenooten zullen zich altoos herinneren, dat niemand bereidvaardiger was dan hy in de zodanigen, met welke hy verkeerde, de behulpzaame hand te leenen, in hunne poogingen tot bevordering van Kennis en het welweezen der Maatſchappye.

BESCHRYVING VAN DE COCHENIELJE.

Alzoo verſcheiden Schryvers hier over bezig geweest zyn, en 'er eenige verſchillen tusſchen beiden zyn, zo hebbe ik 't waardig geagt, na alvoorens 't zelve naauwkeurig onderzogt te hebben, dit beestje eens te beſchryven.

Coccinella, *Cochinella*, *Concenilia*, in 't Latyn, in 't Fransch *Cochenille*, en van daar in 't Neêrduitsch *Cochenielje*, is een klein onregelmaatig rondagtig ligchaam, van grootte als eene gewoone Vlieg; en van eene mooije roode koleur. Eertyds hebben ſommige Schryvers die beestjes voor beziën gehouden; maar de ondervinding heeft veelen beter geleerd. —— In de beziën naamlyk welke voor waare Cochenielje gehouden zyn, vind men, Wormp-

Digitized by Google

Wormpjes, die, zo als wy het hier te Lande uitdrukken, in Popjes veranderen, en uit deeze Popjes komen Vliegjes voort, die de opregte Cochenielje uitmaaken. Ze worden tot ons overgebragt uit Mexico in Nieuw Spanje, alwaar ze zig onthouden op de Indiaanſche vyg of prikkelpeer; uit welker zaadjes deeze Boomen gemakkelyk kunnen voortgekweekt worden. Men vind dit zaad aan de rype vrugten, eenigzins naar eene vyg gelykende, en voortkomende van de geele Bloesſems, die aan de toppen der hoogſte bladen zitten. ——— Deeze vrugt nu is vol van een rood ſap, 't welk eigentlyk de waare oorzaak is, dat deeze beestjes zo vol rood ſap zyn; gemerkt zy daar op aazen en 'er hun voedſel uit zuigen. —— Onder deeze boomen ſpreiden de Indiaanen lakens, na alvoorens dezelven zorgvuldig met Kalk beſmeerd te hebben; als dan ſchudden zy de Boomen, op dat de beestjes daar af vallen, en haastelyk ſterven; gelyk men klaar zien kan aan eenige beestjes, daar de witheid van de Kalk nog aanzit. Men vangt ze ook wel door middel van den rook van eenige brandende ſtoffen, boven den wind ontſtoken, waardoor zy dan verſtikt op de lakens nedervallen. Vervolgens worden zy op een droogen zandigen grond, of ſteenen vloer, in de Zonne, gedroogd; ook legt men dezelven wel in groote wyde ondiepe koperen bekkens, waar hen de weerſchyn van de Zon te eerder doet droogen. Dit beestje is van een allergrootst nut voor de Scharlakenverwers, ter bereidinge van die koleur, naar welke dit beestje ook Scharlakenrood genoemd word. —— Zy gebruiken 't insgelyks om Carmozynrood te verwen, en men bereid uit hetzelve, met bymenging van geest van Salpeter en Tin, het Celadon-rood, of de zogenaamde *couleur du feu*, welke bereiding noch door water, noch door vuur, haare mooije roode kouleur verliest. ——— Voorts heb ik 'er van, by eigen ondervinding, dat de Cochenielje, als men ze laat uittrekken met overgehaalden brandewyn, een allerfraaist vogt uitlevert, zeer geſchikt om in Thermometers te doen. In 't geneeskundige komt de Cochenielje ook voor als een gepast middel tegen de pis-opſtopping; en word wyders voor een goed verzagtend geneesmiddel gehouden; maar is tog egter weinig in gebruik.

A. V. D. S.

Digitized by Google

NADERE PROEVEN OVER DE DOORDRINGBAARHEID VAN 'T GLAS VOOR DE ELECTRISCHE VLOEISTOFFEN.

Myne Heeren!

In uwe voorige *Letter-oeffeningen*, in het *Mengelwerk* VII. Deel, bl. 577, een berigt geplaast vindende nopens ettelyke proeven, gedaan door *John Lyon*, om te toonen, dat het Glas doordringbaar zoude zyn voor de Electriſche Vloeiſtoffen; zo neeme de vryheid, UEd. by deezen toe te zenden, vier proeven, in myne tegenwoordigheid, gedaan, ten huize van den Konstwerker *J. Rechter*, te Delft, waar door alderblykbaarst beweezen word, dat het ééne ſoort van Glas voor 't zelve doordringbaar is, en dat in 't andere regt het tegengeſtelde plaats heeft: niet twyffelende, of de zelven zullen eene plaats in UEd. *Mengelwerk* verdienen.

Eerſte Proef. De Konstwerker *Rechter* zette een Vlesje van Engelsch Glas, waar in eene Dons-veder was, op de plaat ter Electriciteit, en na dat dezelve geëlectrifeerd was, zag men 't Vedertje zig grootelyks beweegen, op de aannadering van den vinger.

Tweede Proef. Hy zette een Vlesje van 's Hertogenbosch Glas, op de plaat, en deed als vooren; dog men zag geene de minſte beweeging op de aannadering van den vinger: zelfs was het Electrisch vuur toen ſterker dan te vooren.

Derde Proef. Hy nam voorts een Bosch-Glas, Hermetisch geſlooten; deed als vooren; en op de aannadering van den vinger wierd de Dons-veder ſterk bewoogen.

Vierde Proef. Vervolgens nam hy een tweede Bosch-Glas, mede Hermetisch geſlooten; de behandeling als vooren; dog de Veder was onaandoenelyk op de aannadering van den vinger.

Ik ben A. S.

Men zal, zo we vertrouwen, wel doen, als men deeze en ſoortgelyke proefneemingen, betreffende dit ſtuk, verder met alle naauwkeurigheid voortzet.

EENI-

Digitized by Google

EENIGE WAARNEEMINGEN EN AANMERKINGEN NOPENS DE LUCHTSGESTELDHEID DES JAARS 1778, TE AMSTERDAM.

Door den Maaker der Veertigjaarige Tafel uit zyne dagelykſche Aantekeningen getrokken.

De loop der Saiſoenen, in het laatstverloopen Jaar 1778, was weder verzeld van ongewoone byzonderheden; wel misſchien in zo groot aantal niet als in 't voorgaande 1777, doch niet minder in ſoort en duuring: en dus merkwaardig genoeg om door my op dezelfde wyze medegedeeld te worden, als ik dat Jaar gedaan heb (*).

Mogt ooit een Winter met recht den naam *Kwakkelwinter* draagen, 't was die waarmede dit Jaar begon: de Vorst die reeds van 5 *Dec:* 1777 gedreigd had, en in 't laatst dier maand, de binnen wateren ſloot, hield aan tot 14 *Januari*; myn Thermometer ſtond den

3	28	- 28	- 22†	's morg. 9 u. 26.
4	27	- 29	- 29	
2	24	- 25	- 28	
12	28	- 34	- 30½	
13	22	- 26½	- 24½	
14	†28	- 34½	- 37	

daar op kreeg men dooi, zo dat de warmte den 16, 19 en 20 tot 46 gr: klom; doch den 25 begon het weder te vriezen; de ſtand des Thermometers was den

25	†35.	36.	32½
26	30.	31½.	26
27	21½.	28.	23
28	21.	30.	26½.

den 29 kwam dooi, doch 't was geen ernst: in de ganſche maand *Februari* zyn de wateren geen dag zonder ys geweest, en evenwel heeft ook naaulyks een dag in dezelve de Scheepvaart geheel ſtilgeſtaan; in 4 geheele dagen, van 's av: 31 Jan: tot 's mid: 4 Febr: was de hoogſte Therm: 33, de laagſte 31½ gr: en 't laagst in de geheele maand 28 gr: op den 13 's av: en 14 's morg: — daar en tegen was de grootſte warmte den

7	38½.	45.	42
8	34.	46.	37
22	38.	43.	42
23	43½.	43.	39

den volgenden 24 ſtond de Therm: 37, 34, 37, 's mid: met een zwaare ſneeubui.

(*) *Zie Hedend: Vaderl: Letter-oef:* VII. Deel, N. 2. *Mengelwerk*, p. 60—77.

(†) De Heer SCHAAFF heeft den 3 's av: 30, den 14 's morg: 39, en den 25 's morg: 44 gr: naast denk ik dat dit ſchryf- of drukfeilen zyn zullen.

Digitized by Google

In *Maart* hield het zelfde koude Saiſoen nog aan tot den 20; tot welken dag de middenwarmte in die maand ſlechts was 38½ gr: de koudſte dagen den 12. 31. 38½ 32.
13. 29. 39. 32.
en 't warmst den 18, 46: 19 en 20, 46½ gr: doch na dien dag wierd het zachter; klimmende de kwik tot 52, 53, en den 30, tot 54 gr:

Dus was 't verſchil der warmte in deezen winter klein, zynde
van 5 *December* tot 20 *Maart* h: 46½ l: 21 — 25½ gr:
van 5 *November* tot 1 *April* — 54 - 21 — 33 —

Even eenpaarig was ook doorgaands het Weder; zynde meest zeer donker, behalven in de Vorst van 26 tot 28 *Jan:* ook meest ſtil, uitgezonderd den O. N. O. ſtorm van 31 *Dec:* en de harde Weste winden op den 22, 23 en 24 *Februari*, als ook in 't laatst van *Maart* — Sneeu viel in den geheelen winter op 35 dagen, dus dikwyls, echter veel minder dan in den voorigen winter, en ook in minder hoeveelheid. De Barometer was doorgaands laag.

Niets was dus zeer merkwaardig dan de veele Oostelyke winden by zo ſlappe Vorst, hebbende, volgens myne aantekeningen, in 9 weeken, van 14 *Dec:* tot 14 *Febr:*
de N en N W wind gewaaid 10 maal.

W en Z W	25 —	meest van 17 à 23 Jan:
Z en Z O	68 —	
O en N O	83 —	
onkenbaar ſtil . . .	3 —	

63 dagen, 3 maal daags is - 189 —

verder tot diep in *Maart* had men nog veel O. en N. O. winden, doch meer met N. en N. W. verwisſeld.

De aanvang van *April* vertoonde de eerſte meer ongewoone byzonderheid in dit Jaar: op den 2 ſtond myn Thermometer 's morg: 6 u: 42 en 7 u: 43 gr: doch reeds 's mid: 2 u: tot 62, en 3 u: 64 's av: 10 u: toonde hy 53½ gr: den 3 's morg: 6 u: 48, en 7 u: 50 gr: 's mid. 1½ en 2 u. 68 gr. doch een ligte onweersbui met zeer weinig regen, drukte de kwik ten 2½ u. tot 62, 3½ u. 58, en 10 u. 49½ gr. echter zette zich, van toen af, de warmte met zeer heldere lugt, en ſtille, meest Oostelyke, winden, op deeze wyze voort:

den 4	49½.	58.	49	den 9	57.	68.	60.	3½ u. 68½.
5	48.	56.	45½	10	58.	70.	58	
6	46.	64.	54½	11	57.	67½.	55½	
7	52.	69.	57 3u.67.	12	55.	62.	51	
8	56.	67.	56½	13	50.	58.	50	

De middenwarmte, van den 1 tot 13, was 55½ gr. en geen wonder dat het gelaat der aarde met kragt vernieuwd wierd: maar zeer ſchielyk veranderde tusſchen den 13 en 14 deeze groote warmte en

Digitized by Google

en dit aangenaame Weder in zwaare hagel, ſneeu, en regenbuien, met zeer harde winden op den 14, 15 en 16 uit het N. W. en den 17 Z. W. met een koude die op den 15 's morg. en 16 's av. tot 35 gr. kwam, doch tot geluk zonder merklyke Vorst, waar door het zo veel ſchade niet deed als men vreesde en als waarſchynlyk zou gevolgd zyn, indien de warmte nog eenige dagen langer had aangehouden. —— Het overige der maand bleef ook koel; de middagwarmte klom hoogst tot 55 en 56 gr. behalven op den laatſten dag, toen de kwik weder 56, 68, 57, tekende; evenwel was het, door de ongewoonheid in 't begin, een warme maand, houdende 50⅝ gr. —— de Barometer was ook meest laag.

In *Mai* zette zich de warmte zo eenpaarig voort, dat de Therm. in die geheele maand niet laager kwam dan op den 23 's av. 48 gr. ('t welk nog maar eens gebeurd is, in Mai 1764) en niet hooger dan 66½ gr. behalven op 3 dagen, die zo veel heeter waren, dat men de 2 eerſte wel by de ongewoone mag tellen: t. w.

den 4	61.	77.	58.	's av. 12 u. 55.
11	61.	76.	58.	
31	58.	71½.	62.	

De wind was den 1 's morg. N. W. en 's av. N. den 10 's av. N. W. en dit waren ('t geen ook niet gewoon is) al de Noordelyke Streeken in die maand tot den 20 's avonds, wanneer die gewoone Maiwind nog begon te regeeren tot den 30: waar door ook dit deel der maand het koudſte was; evenwel de geheele maand was zo warm, dat ze die van 1746 evenaarde, en alleen door die van 1758, 1764 en 1771 overtroffen wierd: dit ſtrookt wel niet met de klagten over koude die men nog hoorde, doch ik weet geen Bloeimaand, of 't moest een der 3 genoemde zyn, waar in ik zulks niet gehoord heb; men wil altyd in die maand reeds den zomer hebben: alleenlyk viel tot den 22 wat veel regen, doch minder dan in 't voorige Jaar.

Juni was wederom een warme maand, doch ongeſtadiger: zy begon met een dag die de kwik 's mid. weder tot 76 deed ryzen, daar op volgden koele dagen; ſtaande myn Therm.

den 3	56.	59½.	52.	
4	54½.	61.	51.	11½ u. 50.
5	52½.	63.	54.	

naderhand hervatte zich de warmte, en klom

den 12 tot	64.	78.	68.
13 —	68.	80.	64.

doch verminderde weder den 15 tot 58½. 60. 53.
16 — 53½. 60½. 53½.

met ſterke N. N. W. wind, die echter den 18 weder plaats maakte aan de warmte; en met den 23 nam die hitte een aanvang die ruim 9 weeken, tot den 26 *Aug.* duurende, deezen Zomer een der merkwaardigſte maakte die tot hier geregeld waargenomen zyn; waar by een droogte kwam, die reeds den 23 *Mai* begon.

gonnen zynde, door de maanden *Juni*, *Juli*, en *Aug.* heen, (behalven in 't laatst van *Juli*) zodanig aanhield, dat het gebrek aan water, zo in deeze Stad, als vooral op 't land voor het vee, algemeen was.

De vergelyking van deezen zomer met anderen tot het laatst ſpaarende, volgt hier voor eerst de hoogte van mynen Thermometer in deeze hitte, naar myne gewoone aantekeningen; ze was dus.

Juni	23	66.	74.	62	27	67.	81.	70 mid: 1¼ u: 82
	24	63.	70.	65½	28	65.	78.	65 — 12 en 1 u: 80
	25	64.	73.	67	29	68.	76.	69 — 3 u: 76½
	26	66.	76½.	62.	30	68.	74.	61.
Juli	1	66.	73½.	65	17	66½.	78½.	65
	2	65.	70.	64	3½ u: 71	18	68.	74. 65
	3	67.	76½.	64½		19	69.	80. 73
	4	66.	73½.	63		20	77.	88. 70
	5	65.	82.	73		21	65.	70½. 61½
	6	70.	78.	68		22	64.	62. 62½
	7	72.	80.	68		23	60½	64½. 63
	8	67.	70.	66½		24	62½	64. 60
	9	68.	75.	65		25	61½	74. 64
	10	66.	78.	67		26	63.	70. 59
	11	70.	72.	62½		27	62.	74½. 66
	12	64.	73.	66		28	67.	73. 64
	13	70.	80.	70		29	60.	69. 63
	14	74.	85.	72		30	63.	70. 61½ 3 u: 71
	15	70.	77½.	65		31	63½	69. 62 3 u: 70
	16	68.	78.	70½				
Aug.	1	62.	69.	60	17	60½.	69.	62½.
	2	62½.	74½.	65	18	60.	74.	66
	3	65.	75.	65	19	62.	76.	66
	4	67.	78.	68	20	67.	77½.	65½. 3 u: 78
	5	69.	81.	70	21	66.	75.	64
	6	68.	73.	67	22	65.	70.	63
	7	68.	76.	66	23	64.	73.	62½
	8	67.	75.	67	24	64½.	72½.	67
	9	68.	78.	67	25	67.	73.	64
	10	67.	75.	66½	26	66½.	69.	59
	11	67.	71.	66	27	59.	62½.	59
	12	67.	73.	65	28	60.	68.	58
	13	66.	73.	65½	29	60.	67.	58½
	14	71.	77.	64	30	60.	64.	53
	15	63.	70.	60	31	52½.	59.	53¾
	16	64.	72.	61				

Ex-

Digitized by Google

Extra Waarneemingen heb ik op de meeste dagen aangetekend; zie hier alleen de voornaamſte, om niet te breed te zyn.

Juli 5
voorm: 6 u. 61. 7 u. 65. 8. u. 70 gr: Z. O. 4. helder.
nam. 12 - 80. 2 u. 82. 3 à 4 u. 83, O. 1. ——
av. 8 en 9 - 75 O Z O o. omtrent helder.
10 - 73 Z Z O 3. banken.
11 - 72 Z W 6. zeer betr: Weerl. van ver. D.
11½ a 12 - 73 ſtil — donker. 12 u. wat regen.
's nagt 2 onweders met weinig regen.

—— 6
voorm: 6½ u. 69. 7 u. 70. 9 u. 78. 12 u. denk 82.
nam: 2 - 78. 3 - 79. 9 - 70. 10 - 68. 11½ u. 66½.

—— 7
voorm: 5½ - 67. 6½ - 70. 7 - 72. 8 - 75.
nam: 2 - 80. 3 - 77. 8 - 67. 10 - 68. 11½ u. 69.

——13
voorm: 6½ - 69. 7 - 70. 8½ - 75.
nam: 2 - 80. 3 - 80½ 9½ - 70½. 10 - 70. 11 - 69½. 12-68.

——14
voorm: 5 - 69. 6 - 71. 7 - 74. 8 - 77.
nam: 1½ tot 3½ - 85. 7 - 77. 10 - 72. 11 - 70½

——17
voorm 5 - 64. 7 - 66½. 8 - 70 wind Z. ten O. o.
nam: 2 - 78½ 2½ - 74. 3 - 68½ met Dond. Reg. en Wind.
—— 3½ - 71 8½ - 66. 10 en 11 u: 65.

——19
voorm: 5½ - 64. 6 - 66. 7 u: 69. 8 u: 71. 12 u: 78.
nam: 1 - 79. 2 - 80. 4 - 81. 9½ a 11 u: 73. 12 u: 72.

——20
voorm: 5 - 72. 6 - 74. 7 - 77. 8½ u: 80. O. t. Z. omt. held.
nam: 1 - 87. 1½ a 2½ u: 88. 3 u: 87. komt onweder op.
—— 4 - na een onweder 79. 7 u: na een tweede 71.
—— 9 en 10 u: 70. 10½ u: 69. 11½ u: 68. Z. ſtil.

Aug. 14
voorm: 6 u: 68. 7 u: 71. 8 u: 75. 8½ u: 78. 11 u: denk 84.
een korte donderbui, de eenige alhier in die maand; verminderde na 11 u: de hitte; zynde ten 2 u: 77. 3½ u: 75.

De zwaare hitte hield dus in *Juli* onafgebroken aan tot den 20, wanneer ze haar hoogſte toppunt beklom: by de 2 onweeders van dien aanmerkelyken dag, die echter hier niet zwaar waren, viel weinig regen, maar zo veel te meer op de 4 volgende dagen, welke ons vry guur voorkwamen; het was in 't overige der maand wel weder warm, doch dagelyks met regen tot den 1 *Augusti*; na welken dag tot den 26, zich de hitte ſterk hervatte, met groote droogte en ongemeen helder weder; zo dat ik in die maand 60 maal *helder* en *omtrend helder* aantekende, en van 's av. den 17 tot 's morg. den 21 geen 't minſte wolkje aan den ganſchen gezichteinder te merken was; al de regen in die maand was:

den 1 's morg. een ſtyve bui.
den 6 en 7, beide een weinig ſtofregen.
tusſchen 9 en 10, een bui.
den 14 's morg. by 't onweêr weinig: 's av: geſtadig.
den 27 's morg. eenige buien.
den 29 's namid. iets.
den 30 en 31, zwaare buien; eens, 's av. den 30 met hagel, die

die 2 laatſte dagen waren koud, met ſterke N. W. en N. N. W. winden.

Niet min aanmerkelyk was de hoogte van den Barometer, zo in de geheele maand, wier middenmaat 30. 1_{T}^{1} hield, als byzonder van 15 tot 29, in welke 15 dagen 't gemiddelde 30. $2\frac{5}{8}$ was, 't laagst 30. 1, en 't hoogst op den 17, ruim 30. 5, deeze ſtand, zo wel als de hoogte der geheele maand, overtrof alle voorige aantekeningen; als blykt uit myn Tafeltje, *Natuurk. Verhand.* V. Deel. p. 683.

Nog eene byzonderheid was de heerſchappy van den Noordelyken wind: ik heb van 16 Aug. tot 11 Sept. de Streeken dus waargenomen.

N. 30. N. W. 24 - - -	54
W t Z. 1. 's morg. 30 Aug. Z. W. 0 -	1
Z t W. 1. 's av. 11 Sept. Z. O. 6 -	7
O. 11. N. O. 7 - - -	18
onkenbaar ſtil 's morg. 10. Sept. - -	1
27 dagen 3 maal	81

daar elk weet hoe gemeen hier te lande, en vooral in dat jaargety, de W. en Z. W. winden zyn, zal men niet konnen nalaaten dit merkwaardig te vinden.

Met deeze Noordelyke winden nam de heete Zomer van ons affcheid: en daar volgden 2 maanden, *September* en *October*, waar van de eerſte na 1768, de tweede na 1769, zo koud niet geweest is. In *September* had men de grootſte warmte op deeze dagen.

den	16	48.	69. 60
	21	55.	69. 60
	24	58.	70. $60\frac{1}{2}$

deeze klimming der kwik, op den 16, was weder ongemeen, want het was op dien éénen dag 't hoogst behalven den 24, en 't laagst tot den 27, in die maand: maar in de laatſte dagen vertoonde zich eene nieuwe byzonderheid; myn Therm. daalde tot,

den	28	$50\frac{1}{2}$.	55. 47
	29	47.	57. 45
	30	40.	57. $45\frac{1}{2}$. 's morg: $6\frac{1}{2}$ u: 39.

deeze koude, 39 a 40 gr. was de grootſte tot hier toe in *September* aangetekend, overtreffende de laatſte dagen van die des jaars 1764, ſchoon my nog voorſtaat, dat toen een felle Noordewind, met zwaare hagelbuien, het veel kouder op 't gevoel maakte; nu was 't helder, de wind Z. Z. O. en Z. ſtil, 's nagts ryp. ——— In het geheel was het weder in deeze maand vry goed, de winden zeer ſtil, en de regens, behalven in de eerſte dagen, maatig; waar door ook over de koude weinig geklaagd wierd, zelfs minder dan in *Mai*. ——— Zulk een verkeerd denkbeeld heeft men van den loop der Saiſoenen; daar *September*, volgens myne tafel, 5 gr. warmer moet zyn dan *Mai*, en nu integendeel $\frac{5}{9}$ gr. kouder was.

In

Digitized by Google

In *October* bleven de 6 eerste dagen koud, doch de warmte klom

den 7	tot	52.	66.	57
8	—	58.	66.	60
9	—	55.	61.	52
10	—	52.	61.	47½

doch hier op volgde 11 dagen een niet gewoone koude, dus

11	43	51.	45½	17	39.	50.	41½.
12	45.	53.	45	18	35.	44.	37½.
13	37.	51.	44½	19	33½.	46.	37½.
14	42½.	54.	45	20	37.	41½.	40.
15	39.	52.	45	21	36.	50.	46.
16	40.	46.	38	27	38.	47.	38.

een koude, die wel nog veel verschilde van den 22 en 23 *Oct.* des voorleden jaars, echter vry langduuriger was, en veelen reeds om vuur stooken deed denken; het heeft in byna alle deeze nagten gerypt, en zelfs een en andermaal Ys gemaakt; in het overige der maand was het warmer; klimmende myn Thermometer den 24 's mid. en 's av. tot 57. en den 30 's mid. op 58 gr. —— Deeze *October* was weder zeer stil, behalven dat het op den 24 's av. uit het Z. W. en den 31 's av. uit het W. stormde; op dien 24 stond ook de Barometer op 29. 0, gelyk die in de geheele maand laag was, en slechts 1⅔ dag op of boven 30 dm. kwam, hoogst den 30 's av. 30 1½. —— Niet meer dan 6 dagen gingen zonder regen voorby, doch de regens waren zelden zwaar. Op den 22 *Sept.* en 14 *October*, scheen zeer sterk Noorderlicht.

Het zachte Weder, zich in 't laatst van *October* hervat hebbende, hield nu stand tot het einde des Jaars, zonder doorgaanden Oostlyken wind in de 2 overige maanden.

November had veel overeenkomst met die des voorleeden Jaars; en wel 1, in den trap der warmte, zynde geweest:

in 1777 hoogst 60 laagst 37 gemiddeld 47 - 0 -
1778 —— 58 —— 38 —— 46 9/10

2, dat dus in beide Jaaren de grootste koude in die maand veel minder was dan in *October*, schoon in 1777, dit verschil vry grooter was, en 3, dat het Weder, in 1777, tot den 18, en nu tot den 21, zeer bedaard gebleven zynde, in het overige der maand stormig wierd: alleen waren de Regens nu veel zwaarer dan in 't voorleden jaar, en de drooge dagen weder niet meer dan 6.

Den 23 stond myn Therm. op 47½. 54. 54½. in dien avond ontstond een storm uit het Z. W. die den 24 hevig aanhield, met extra warmte, zynde 's morg. 55. 's mid. 57½ 's av. 6½ u. 58. 9 u. 53. 10 u. 52. en 12 u. 49 gr. 's av. 9 a 10 u. liep de wind W. N. W. doch de storm was na 8 u. tot geluk voor ons land, bedaard: —— op den 25 stak die 's morg. weder uit het Z. W. op, en trok 's namid. op nieuw W t N. en tegen den avond N. W.

met

met zwaare regen en hagelbuien, verzeld van D. en W. als ook op den 26, 's morg. vroeg: doch daar de wind in den voornagt verminderd was, wierd andermaal het gevaar door de gunſtige Voorzienigheid tydig voorgekomen.

Nu kome ik tot de laatſte, maar allermerkwaardigſte maand van het Jaar. ——— Ik zal van dezelve aan 't einde van dit bericht eene volledige tafel geeven; waar uit blykt dat

de middenwarmte van die geheele maand was $45\frac{5}{9}$
——— van 4 tot 31. in 28 dagen ——— $46\frac{3}{14}$
——— van 7 tot 23. in 17 dagen ——— $48\frac{2}{51}$
—— en van 7 tot 14. in 8 dagen, juist 50—

ze verſchilde dus van *November* $1\frac{1}{5}$, en van *October* $2\frac{8}{9}$ gr. 't welk een zeer klein onderſcheid is tuſſchen deeze 3 maanden, die, naar myne tafel, byna 13 gr. verſchillen moeten.

Deeze ongewoone warmte had ook ongewoone uitwerkzelen op het groeiend Ryk; 2 jonge lindeboomen voor myn huis kregen nieuwe knoppen van merkelyke grootte, en agter myn huis kwamen de tulpen en hiacinten $\frac{1}{4}$ tot $1\frac{1}{2}$ duim boven den grond, alles reeds in de helft der maand. Dan, hoe ongemeen deeze warmte was, juist voor 30 Jaaren had de wintermaand 1748 een voorbeeld opgeleverd van volmaakte gelykheid, niet alleen in de middenwarmte der geheele maand, maar, dat nog meer in 't oog loopt, zelfs daar in, dat zo toen als nu, de 3 eerſte dagen kouder waren, en wel de 2 't koudſte —— evenwel dit is het eenige voorbeeld zo lang aantekeningen voor handen zyn; de naast daar by komende *December*, zynde die van 1760, was omtrent 2 gr. kouder.

Wat het Weder betrof, men had ſomtyds vry mooie dagen, zelfs op de warmſte, als den 9, 10, 12, 20, 21, en 27, doch anders, gelyk doorgaands in een zagt winterſaiſoen, meest ſterke Regens en Winden, waardoor ook de Barometer in de eerſte helft laag bleef; maar den 16 boven 30 duim komende, zag men geduurende de Kersdagen een aandagtwaardige zaak; t: w:, dat de Barometer 3 dagen op en boven 30. 8 ſtaan bleef, en op den 26 's av. van 7 tot 11 uuren, de hoogte van 30. 9 bereikte, overeenkomende met 29 10 $\frac{5}{12}$ of nagenoeg 10$\frac{1}{2}$ l. Rhynl. maat (†); omtrend 12 u. begon de Kwik iets weinigs te zakken — uit myn ſtraks genoemde Tafeltje kan men zien hoe zeldzaam deeze hoogte is, zynde ſedert 1735 ſlechts 9 maal op of boven 30. 8 geweest, 't langst, $1\frac{1}{2}$ dagen achtereen: en nu circa 3 dagen; de ſtand 30. 9 is op Zwaanenburg alleen aangetekend 's morg. den 13 Jan. 1761, doch te Amſterdam toen 30. 7. en op den 29 Jan. 1766 is hier 30. 9, en op Zwaaneburg 30. 8$\frac{1}{2}$ waargenomen: Prof. *Muſſchenbroek* te Utrecht den 21 Jan. 1730 den Barometer op 29. 10 Rynl. ziende, noemt zulks „ zo hoog, dat Hy zich niet kon her-„ inneren dien ooit hooger gezien te hebben".

Het

(†) Naar de waare proportie van 30. 6. Eng. tot 29. 7$\frac{1}{2}$ Rhynl.

Digitized by Google

Het vreemdſte by deeze hoogte was, dat de lugt niet alleen even warm, maar zeer donker bleef, zelfs 's morgens den 26 met vogt; en de wind al die dagen meest Westelyk, hoewel zeer ſtil: het een en ander deed verſcheidene opmerkende Lieden vreezen, dat in het luchtsgeſtel iets ongewoons moest plaats hebben, dat zich misſchien eerlang zou ontwikkelen: en de uitkomst toonde dat deeze zich niet bedrogen hadden; verſcheidene byzonderheden had dit Jaar opgeleverd, maar de voornaamſte was die waarmede het eindigde.

Den 28 *Dec.* zakte de Barometer ſterk, by het opſteeken van den Z. W. wind; die aan den avond ſtormig wierd, en om 9 u. N. W. liep met regenbuien. —— Den 29 woei 't 's morg. nog hard uit het W. N. W. met zwaaren regen: kort voor den middag liep de wind eens tot W. Z. W. met heviger opſteekenden ſtorm; en was ten 2 u. (de Barom. tot 29. 3. gezakt zynde) weder W t N. met aanhoudenden zwaaren regen; doch tegen den avond keerde zich de felle ſtorm, met regen- en hagelbuien verzeld, tot ieders ſchrik in 't N. N. W. en bleef, ſchoon de woede van den wind 's nagts na 12 uuren veel verminderde, den geheelen 30 in dien hoek met buien van regen, hagel, en 's morg. 9 a 10 u. eens Sneeu, die de eenige in die maand was, behalven 's nagts tusſchen den 2 en 3. —— Door dien ſtorm wierd het water voor deeze Stad 's morgens den 30, tot 68 a 70 duim boven peil opgezet; doch door 't verminderen van den wind ging dit gevaar weder voorby; en 's morg. den 31 ſcheenen wy alles te boven te zyn: de wind was in 't Z. Z. W. getrokken, en geheel bedaard, de wolken waren eerst niet zwaar, evenwel de Barometer daalde; en ten 9 u. zag ik zeer laaghangende dikke wolken uit het Z. W. aandryven, met veel ſterker drift dan de wind in de benedenlugt had: het begon al rasch te regenen; 's namid. 2 u. woei 't reeds zeer hard met zwaaren regen; ten 3 a 4 u. begon men het een ſtorm te noemen; en om 5 u. liep die eensklaps in 't W. N. W. ſtak nog heviger op, en wierd verzeld door een zo yslyk onweder van Donder, Blikſem, Hagel, Plasregen, en geweldige rukwinden, dat aan de oudſte lieden nooit in den winter zo zwaar geheugde: even na half 6 u. viel, onmiddelyk op een zeer blaauwen blixemſtraal, een donderſlag, waarvan ik my by de zwaarſte Zomer-onweders naaulyks de weergâ kan herinneren; en die ieder met zulk een ontzetting vervulde, dat ik een voorbeeld in deeze Stad weet van iemand die door dien ſchrik op den volgenden dag geſtorven is —— het was ook deeze ſlag, die, behalven mindere ſchaden, den geweldigen brand veroorzaakte welken men aanſtonds daarna op 2 plaatzen over 't Y ontdekte —— waarom, (mag ik in 't voorbygaan vraagen) heeft het deeze Stad niet getroffen? welk een vreeslyke verwoesting had dat vuur, by zulk een' ſtorm daar in konnen aanrechten? . . . Stadgenooten! dankt God nog voor die bewaaring.

Voor 6 uuren was evenwel het onweder weggedreven naar het

Digitized by Google

het Z. of Z. O. (*) en daarop was de wind een korte poos Z. W. en redelyk bedaard; doch ten 7 u. hier reeds weder W. t N. harde wind, die met zwaare regenbuien, eerlang op nieuw tot een woedenden ſtorm opſtak, omtrent middernagt N W. wierd, en s morg. den 1 *Jan.* 1779 in 't N. draaide: doch met den middag, een ſtreek van 't O. krygende, van tyd tot tyd bedaarde: ſchoon 't water dien dag andermaal voor deeze Stad ter hoogte van byna 60 duim boven peil gerezen was, en zekerlyk veel hooger nog zou geworden zyn, als de wind meer N. W. geweest was: alzoo myns dunkens de ſtorm zeer naby dien van *Nov.* 1776 en ten vollen by dien van 1775 kwam.

De Barometer daalde in dien nagt tot 28. 7½ lyn; doch rees in 't nieuwe Jaar zo ſterk dat de kwik den 2 *Jan.* 's avonds op 30. 5½ en den 3 's morg. op 30. 6½ ſtond; zo dat de daaling in 5 etmaalen 25½ lyn, en de ryzing in 2 etmaalen 22 lyn was (†) breeder is 't' een en ander te zien in het hier agter volgende tafeltje myner extra waarneemingen van dit gedenkwaardig einde van 't oude en begin van 't nieuwe Jaar.

De uitkomſten myner waarneemingen, in dit, over 't geheel ſchoone, en zeer vrugtbaare Jaar 1778, waren dan als volgt:

Therm.

(*) Dit bleek nader toen wy daarna uit de Couranten vernamen dat het onweêr, ſchoon te *Antwerpen* gelyktydig met hier, 's av. ten 8 à 9 u. te *Keulen* geweest is, en 's nags ten 12 à 1 u. in de *Paltz* en *Zwabenland* ——— waarlyk eene verbaazende uitgeſtrektheid! ——— en niet minder van den ſtorm, die zo het ſchynt zyne grootſte verwoestingen in Engeland, het Kanaal en op de daarby gelegene Franſche Kusten heeft aangerecht; maar in de Noordſche Ryken zo zwaar niet geweest is als de voorgaande van 29 December.

(†) Van zulk eene ongeregeldheid in den Barometer, vind ik geen voorbeeld in de aantekeningen, dan, alleen den 22. 23 en 24 *Dec.* 1749. — Zou het kwalyk gegist zyn, dat de ſtorm en 't onweder van 31 *Dec.* de kwik misſchien tot de laagte van 12 *Dec.* 1747, zynde 28. 0, zou gedrukt hebben, indien niet zulk een hoogte voorafgegaan en gevolgd ware?... dan, dit zy hoe 't zy; het ſchynt dat de lugt daar door ongemeen is gezuiverd, en dat de aanmerking van den waarneemer in de Amst. Courant van 5 *Jan.* 1779 zeer juist is, t. w. dat de ongewoone warmte van *Dec.* de naaste oorzaak van dat geduchte verſchynſel geweest zy: zo is na de voorgemelde maand *Dec.* 1748, ook op den 23 *Jan.* 1749 op Zwaanenburg Dond. en Bliks. aangetekend; doch met dit onderſcheid, dat toen op den 9. 10 en 11 *Jan.* Vorst tusſchen beide gekomen is: ja zo is, nog kort geleden, ook op den 12 der warme *Feb.* 1775 onweêr geweest, doch te Haarlem zwaarer dan hier.

Digitized by Google

Therm.	hoogst		laagst		gemiddeld		kragt der winden	
Jan.	46		21		34	3/90	3	3/10
Febr.	46		28		34	56/90	3	2/10
Maart.	54		29		40	65/90	4	5/10
April.	70		35.	34	50	60/90	4	5/10
Mai.	77		48		57	86/90	4	0/10
Juni.	81.	82	51.	50	63	57/90	4	0/10
Juli.	88		59		68	68/90	3	3/10
Aug.	81		52½		66	68/90	3	2/10
Sept.	70		40.	39	57	35/90	3	3/10
Oct.	66		33½		48	49/90	2	7/10
Nov.	57½.	58	38		46	81/90	4	6/10
Dec.	54		32		45	51/90	5	2/10
't geheele Jaar	88		21		51	405/1095	3	85/120

Dit Jaar was dus $1\frac{8}{9}$ gr. warmer dan 1777; $1\frac{7}{9}$ gr. warmer dan 1776, en volgens myne tafel een der allerwarmſte ſedert 1735, zynde alleen door 't Jaar 1773. ½ gr. en door 1775. $\frac{5}{9}$ gr. overtroffen (†) — 't was ook een zeer droog en ſtil Jaar, uitgenomen in beide opzichten de 2laatſte maanden.

Zeer groote of ſchielyke afwisſelingen van warmte en koude waren in dit *Jaar* veel minder dan in 1777; de voornaamſte, t. w. op den 2 en 3 *April*, 4 *Mai*, 20 à 22 *Juli*, en 16 *September*, zyn alle reeds in 't gemelde te vinden: zo dat ik hier myn uittrekzel zou konnen eindigen, indien ik niet beſoofd had een vergelyking te geeven van den heeten Zomer dezes Jaars met de voornaamſte in voorige Jaaren waargenomen; het welk ik zo kort mogelyk ga doen; en wel 1, ten aanzien van het geheele beloop, en 2 van den trap der grootſte hitte.

Wat voor eerst het algemeene beloop betreft, jammer is 't dat men niet veel hooger kan opklimmen dan myne tafel; ik heb wel reden te denken dat eenige Zomers tuſſchen 1718 en 1730 goede ſtoffe tot myn oogmerk zouden opleveren; maar de dichter-

(†) Op de warmte van het Jaar 1775 maakte nog de koude *Nov.* zulk een afflag, dat als die maand zo warm als in 1777 of 1778 geweest ware, het Jaar nagenoeg 53 gr. zou gehouden hebben, waar van denkelyk niet haast weder een voorbeeld te wagten is; al de koude ſaiſoenen in dat geheele Jaar waren, den 24. 25 en 26 *Jan.* — van 26 *Maart* tot 20 *Apr.* 't midden van *Mai*, en de gemelde *Nov.*

terlyke beſchryving door *G. Bidloo*, van de ſchoone Somers der jaaren 1718. 22. 23 en 24, geeft my geen lichts genoeg; 1719 en 1728 weet ik ook dat heete Zomers geweest zyn, maar niets meer: van 1729 kan ik wat meer zeggen, doch dat zal ſtraks nader te pas komen.

Met het jaar 1735, waarvan ik dus moet aanvangen, word de ſtoffe zo ſchraal, dat van daar tot 1756, de Zomers van 1736 en 1748 de eenige zyn die in overweeging konden komen, doch geen dier beiden is daar toe nog aanmerkelyk genoeg: ongemeen was in dat ty perk de achtervolging van koele Zomers, vooral van 1739 tot 1746. ——— Dus ſpreekende vergeet ik 't jaar 1750 niet, ik zal den trap der grootſte hitte in dat jaar ſtraks bezien, maar behalven 't laatſte deel der Hooimaand, mogt anders die Zomer eerder onder de koude, dan heete geteld worden.

1757, had men eene aanhoudende en zeer zwaare hitte van 't begin van *Juli* tot half *Auguſti*, doch vroeger en laater niet veel.

1759, was de hitte doorgaands wat draaglyker dan in 1757, doch duurde van half *Juni* tot omtrend het einde van *Aug.* waarop een matige warmte in *September*, doch maar den tydvryy aanmerkelyke in de eerſte helft van *October* volgde.

1761, was heet in 't laatſt van *Mai*, de laatſte helft van *Juni*, en de geheele *Aug.* tot diep in *Sept.* maar *Juli* koel en windig.

1764, was *Juli* wel zeer warm, doch niet om hierby te vergelyken.

1770, begon de warmte laat, niet voor omtrend half *Juli*, doch wierd zeer aanhoudend en merkwaardig tot in het laatſt van *September*.

1772 en 1773 waren zeer ſchoone en langduurige Zomers, doch niet zo heet dat ze by deezen te vergelyken zyn, dan alleen in 't laatſte jaar den 14 *Aug.* —— 1774 nog minder, ſchoon die ook zeer goed was.

1775, was van alle bekende Zomers de langduurigſte, en daarby zeer warm, daar ik deezen zelf heb waargenomen, kan ik daarvan de naukeurigſte vergelyking maaken; zie het beloop daarvan in de *Natuurk. Verhand.* V. Deel. p. 646. 647.

1778, was ook een ſchoone warme en langduurige Zomer. Zie als boven p. 663. 664, doch in vergelyking valt hy by deezen af, ſchoon de hitte genoegzaam gelyk in duuring was (†).

Men

(†) Men ziet uit deeze lyſt, dat wy, in deeze laatſte Jaaren, een dergelyke opvolging van warme Zomers gehad hebben als omtrend 1720 a 30; als daarop nu weder zo veel koele zullen volgen, zou een 50 jaarigen omloop van 't Weeder daar uit waarſchynlyk worden.

Men ziet dan dat ik tot myn oogmerk 1757, 1759, 1770, en 1775, moet kiezen, en dan is de vergelyking dus:

Volgens de Waarneemingen op Zwanenburg.	*Volgens myne Waarneemingen.*
1757.	1775.
Juni - - - 59 $\frac{81}{360}$	26 *April* tot 5 *Mai* — 64 $\frac{1}{10}$
Juli 1 a 5. 63 $\frac{2}{3}$ } — 69 $\frac{2}{360}$	*Juni* 1 à 3. 60 $\frac{7}{9}$ }
—— 6 a 31. 70 $\frac{2}{360}$ }	—— 4 a 23. 68 $\frac{18}{24}$ } — 66 $\frac{46}{360}$
Aug. 1 a 16. 68 $\frac{1}{21}$ } — 64 $\frac{46}{360}$	—— 24 a 30. 62 $\frac{29}{31}$ }
—— 17 a 31. 60 $\frac{14}{15}$ }	*Juli* 1 a 18. 64 $\frac{29}{30}$ } — 66 $\frac{24}{360}$
September - - 59 $\frac{5}{360}$	—— 19 a 31. 70 $\frac{10}{30}$ }
10 *Juli* tot 11 *Aug.* - 70 $\frac{1}{33}$	*Augustus* - - 66 $\frac{24}{360}$
6 —— tot 16 —— - 69 $\frac{24}{120}$	*Sept.* 1 a 10. 67 $\frac{14}{15}$ }
1759.	—— 11 a 17. 57 $\frac{5}{7}$ } — 63 $\frac{47}{360}$
Juni 1 a 17. 60 $\frac{8}{17}$ } — 62 $\frac{22}{360}$	—— 18 a 30. 63 $\frac{2}{11}$ }
—— 18 a 30. 65 $\frac{1}{11}$ }	*October* 1 a 19 - - 56 $\frac{11}{27}$
Juli 1 a 5. 60 $\frac{11}{15}$ } — 67 $\frac{12}{360}$	4 *Juni* tot 8 *Sept.* 67 omtr.
—— 6 a 31. 68 $\frac{12}{13}$ }	2 —— tot 30 - - - 66 $\frac{1}{121}$
Augustus —— —— 65 $\frac{24}{360}$	23 *April* tot 19 *Oct.* 63
September —— —— 59 $\frac{25}{360}$	1778.
Octob. 1 a 17 —— —— 57 $\frac{18}{31}$	*Juni* 1 a 22. 61 $\frac{25}{31}$ } — 63 $\frac{17}{360}$
18 *Juni* tot 29 *Aug.* - 66 $\frac{27}{121}$	—— 23 a 30. 68 $\frac{12}{24}$ }
1770.	*Juli* 1 a 20. 70 $\frac{11}{15}$ } — 68 $\frac{12}{360}$
Juli 1 a 13. 59 $\frac{8}{15}$ } — 63 $\frac{17}{360}$	—— 21 a 31. 64 $\frac{9}{11}$ }
—— 14 a 31. 66 $\frac{30}{31}$ }	*Aug.* 1 a 26. 68 $\frac{1}{10}$ } — 66 $\frac{50}{360}$
Aug. 1 a 20. 68 $\frac{11}{20}$ } — 66 $\frac{16}{360}$	—— 27 a 31. 59 $\frac{1}{2}$ }
—— 21 a 31. 63 $\frac{6}{11}$ }	*September* - - - - 57 $\frac{25}{360}$
September —— —— 63 $\frac{10}{360}$	23 *Juni* tot 21 *Juli* - 70 $\frac{15}{43}$
22 *Juli* tot 20 *Aug.* - 68 $\frac{14}{360}$	23 —— tot 26 *Aug.* - 68 $\frac{71}{105}$
	1 *Apr.* tot 31 —— - 61 $\frac{162}{439}$

Dus valt 1770, geheel af, zo in zwaarte als duuring der hitte. 1759, is minder in zwaarte, en ſtaat in duuring gelyk, doch overtreft dit jaar in den nazomer.

Digitized by Google

1757, wint het nog iets in de zwaarte der hitte, doch verliest het 23 dagen in duuring daarvan.

1775, in tegendeel, verliest het in de zwaarte, doch wint het in langduurigheid zo verre, dat in de middenwarmte van al de Zomermaanden famen, dat jaar 1775 het eenige is 't welk 1778 te boven gaat, te weten, als men, gelyk billyk is, *September* daar by rekent: anders, als men in beide Jaaren van *April* of *Mai* tot *Augusti* rekende, zou 1778 overhaalen.

Nu betreffende den hoogſten trap der hitte, zal de vergelyking nog ruim zo moeilyk zyn.

Prof. *Muſſchenbroek* heeft te Utrecht 2 maal zeer zwaare hitte waargenomen; op den 20 en 21 *Juni* 1729, 90 en 92 gr. en den 9 *Juli* 1733, 94 gr. 't welk tot hier toe de hoogſte trap in ons land geweest is. ——— *Zumbach* heeft te Leiden den 21 *Juni* 1729, ook 91 gr. geobſerveerd, en dat nog zeldzaamer is, van 3 tot 9 *Sept.* in 't zelfde jaar 80, 83 86 en den 4, 88 gr. 't ſpyt my dat daar van alleen de middaghoogten aangetekend ſtaan; echter de vraag blyft, of men (behalven in de Thermometers zelve), toen reeds alle naauwkeurigheid ten aanzien van derzelver plaatſing en bevryding van terugkaatzing der Zonnewarmte, heeft weeten in acht te neemen.

Na dien tyd is geen grooter hitte dan 83 en eens 84 gr. aangetekend, tot in 't laatst van *Juli* 1750, wanneer de Zwaanenburgſche Thermometer ſtond:

den 22	70.	84.	71.	27	75.	88.	75.
26	69.	83.	77.	28	74.	89.	67.

de 2 laatſte dagen ſtelt men te Amſterdam algemeen 90 gr.

Van toen af is 't weder niet heeter dan 82 en in 1756, 83 gr. geweest, tot in *Juli* 1757; en van daar tot nu toe zal ik hier laaten volgen een tafeltjen der waargenome aanmerkelykſte tyden en trappen van hitte, ook in zulke Zomers die ten aanzien van derzelver geheel, niet onder de heete te tellen zyn: een tafeltjen waarvan de overeenbrenging wel eene allermoeielykſte taak is; doch waarvan myn oogmerk noodzaaklyk vordert iets te zeggen, zal ik nu, en zal men in het vervolg, by zwaare hitte, ooit, in ſtaat zyn vergelykingen te maaken. ——— Hoe zeer ware het te wenſchen dat men geene waarneemingen had medegedeeld, of in 't vervolg mededeelde, dan met in acht neeming van alle naaukeurigheid, zo ten aanzien der werktuigen, als derzelver plaatſing en omſtandigheden; de *Météorologie* zou dan, en vermaaklyker, en nuttiger worden. ——— Zie hier het Tafeltjen.

Zwa-

Digitized by Google

		Zwaanenburg de Hr. *Engelman.*			Amsterdam *Uitgezochte Verhandelingen.*			
	Juli 14	73.	86.	76	's mid: 97½	en in de Zon	104	
	— 20	71.	85.	73	—— 96	——	110	
1757	— 26	70.	84.	74				
	Aug. 7	70.	85.	72				
	— 8	71.	84.	72				
1759	*Juni* 21	67.	81.	65	67. 90.	65. in de Zon	104	
	Juli 10	75.	85½.	72	76 {89 94}	77 ——	112	
	Juni 1	66.	83.	69	71. 78.	72.		
1760	— 2	69.	83.	73	74. 96.	75 ——	116	
	— 3	71.	84.	75	76. 86.	76		
	— 4	71.	81.	70	76. 82.	70		
1761	*Juni* 25	69.	84.	72	72. 85.	75		
	Aug. 17	66.	78.	69	70. 86.	71		
1763	— 18	66.	75.	70	69. 88.	73		
	— 19	72.	84.	72	76. 88.	80 's av: 9 u:		
1765	*Aug.* 26	72.	86.	73	—— 92.	80 's av: 6 u:		
		de Hr. *Bruninga.*			*Letteroefeningen.*			
1769	*Aug.* 5	65.	77.	72	67. 87.	76.		
1770	*Aug.* 8	70.	82.	73	74. 83.	72. 5 u: 86		
	— 9	71.	85.	75	77. 82.	75.		
1773	*Aug.* 14	72.	86.	70	72. 84.	75. 3 u: 87.		
1774	*Juni* 17	69.	84.	75	70. 83.	72	*Ik*	
	Juni 7	68.	78.	71	69. 78.	70	72. 84½	74
1775	*Juli* 22	68.	76.	68	69. 77.	72	67. 84.	71
	— 23	69.	78.	68	72. 77.	71	75. 86½	70
1776	*Juli* 5	72.	81.	71	68. 85.	70	70. 82½	72
	— 6	71.	83.	61	71. 84.	63	71. 83.	63
1777	*Aug.* 9	67.	83.	66	69. 87.	65	68½. 85.	66½

Om nu iets ter overeenbrenging te zeggen vooronderſtel ik vooraf op goeden grond dat de Thermometers der beide waarneemers op Zwaanenburg overeenkomen; die waarneemingen zyn ook (uitgezonderd 1765) ter zelver plaatſe gedaan; de Heer *Schaaff* daar en tegen heeft in de laatſte jaaren in een ander deel der ſtad gewoond dan te voren; daar nu juist al die waarneemingen van op en boven 90 gr. in de vroegere jaaren plaats hebben, bevestigt dit het vermoeden van een onnaaukeurige plaatſing des Thermometers in die jaaren; en dat dezelve, gelyk ik zeide (*Nat. Verh.* V. D. p. 686.) „ denklyk door te rug

„ kaatzing van eenige zonnestraalen, tot die ongemeen hooge „ trappen zullen gestreigerd zyn". Dit denk ik te meer, om dat de by eenige gevoegde hoogten in den Zonneschyn niet evenredig zyn met de standen buiten de Zon: ik weet wel dat dit afhangen kan van meer of minder helderheid der lugt; maar ik vind op al die tyden de lugt *helder* aangetekend, gelyk trouwens meest by zwaare hitte. —— Hier door echter is alles nog niet te vereffenen; de verschillen op den 1 en 2 *Juni* 1760 zyn volstrekt onverklaarbaar, ook op den 18 *Aug.* 1763; zo daar 88 gr. geen drukfeil is, scheelde het aan den Therm. of de waarneeming, want dat het op den volgenden 19 aanmerklyk heeter was, weet ik nog door omstandigheden.

In 't Jaar 1769, zou ik byna de Amsterdamsche Waarneemingen kiezen; in dien Zomer hebben wy, even als in 1775 heetere dagen gehad dan men op Zwaanenburg aangetekend vind; niet alleen den 5 *Aug.* waar op echter 87 gr. ook te hoog zal zyn; maar ook verscheidene in *Juli*.

In tegendeel is in de volgende Jaaren 1770 tot 1774 doorgaands op Zwaanenburg wat hooger waargenoomen dan alhier; doch ik weet dit zo min volkomen te vereffenen, als ik overeen te brengen weet dat de Heer *Schaaff* in 1775 gelyk met Zwaanenburg en zo veel laager dan ik —— 1776 en 1777 zo veel hooger dan ik en Zwaanenburg, —— en 1778 weder zo veel beneden my is; dan alleen door my te houden aan 't geen ik daarvan by de voorige Jaaren gezegd heb, dat zyne aantekeningen niet wel naar denzelfden Thermometer konnen zyn.

Uit dit alles blykt dan genoeg, dat men zich aan de Zwaanenburgsche Waarneemingen moet houden, en dus na 1750 de zwaarste hitte in 1757. 1759 en ook 14 *Aug.* 1773, mag stellen op 86, en denkelyk in deeze Stad 87 gr. gevolgelyk dat de door my waargenoomene hitte van 88 gr. op den 20 *Juli* 1778, niet alleen de grootste was sedert 1750 (†); maar ook deeze geheele Zomer, nevens die van 1757 en 1775, de 3 voornaamste sedert het begin der geregelde Waarneemingen geweest zyn.

De naaukeurigheid van mynen Thermometer stel ik niet alleen vast op de zekerheid die ik tot hier toe daarvan had; maar ik heb in deezen Zomer byna dagelyks gelegenheid gehad 's mid. ½ uur voor den mynen, een' anderen Thermometer te bezien, die genoegzaam altyd volmaakt met den mynen overeen kwam, en op de 2 heetste dagen nam ik tusschen 1 en 1½ u. met opzet myn weg langs onze Weerglazenmaakers, alwaar alle Thermometers die ik zag, op den 14 *Juli* van 84 tot 87, en den 20 van 86 tot 90 gr. stonden; gelyk ook op dien dag de Heer *Kalenberg* 90, en de Heer *Schaaff* 86 gr. opgeeft; maar dat de laatste daarby voegt, *in de Zon* 96, doet my, om de gelegenheid

(†) Ik heb ook op en na dien dag wel veel hooren spreeken van de hitte in 1750, maar niets of weinig van laatere jaaren.

Digitized by Google

heid van zyn huis, denken, dat die Zonneschyn door de boomen zal gekomen zyn; by *P. Wast* heb ik eenen op 96 zien staan, die dechts door te nig kastsing van de stoep verwarmd wierd: en een myner vrienden buiten de Stad heeft op dien dag, nog voor den middag, een goeden Thermometer in den Zonneschyn gehangen; doch toen die tot 110 gr. geklommen was, wierder weggenoomen, wyl de schaal weinig meer verdragen kon: laat my hier nog byvoegen, dat de Heer *Holl* te Breda ook op dien dag 90 gr. heeft; en dus 1 gr. meer dan te Zutphen den 14 Aug. 1773, schoon anders aldaar de klimming en daaling der warmte nog grooter schynt te zyn dan te Breda. —— Volgens Dr. *Schaaff* zou het den 9 *Aug.* 1777 nog 1 gr. warmer zyn geweest dan op deezen 29 *Juli*, 't welk echter niemand zal gelooven.

Voor 't overige zyn in dit Jaar de verschillen, tusschen den Heer *Schaaff* en my, zo groot niet geweest als in de voorige; in *Januari* was volgens zyn E. de warmte nog, gelyk voorheen, ruim 2 gr. hooger *Febr.* 1. *Maart* 1½. *Junij* 2. *September* en *October* circa ½ gr. alles hooger, maar in al de overige maanden zeer na gelyk, zo dat het geheele Jaar omtrent ½ gr. van my verschilde, daar 't onderscheid in de 2 voorige 1½ en 1¼ gr. was; deeze eenpaarigheid echter bepaalt zich meest tot de middenwarmte; op byzondere dagen was 't niet alleen doorgaans waar, dat myn Thermospoediger, en meer overeenkomstig met andere klom en daalde; maar nu en dan waren de verschillen ook onverklaarbaar, voor al in *September* en *October*; in tegendeel kwamen *November* en *December* beter met my overeen, dan nog ooit in de 4 Jaaren die wy saamen waargenomen hebben, gebeurd is, behalven in Nov. 3 groote verschillen, als den 16 's mid. 42. ik. 53.

23 's mid. 43. — 54

24 's av. 43. — 52

dit zullen dus alle drukfeilen, en elk 10 gr. hooger moeten zyn. —— Doch waarvoor ik 't houden moet, dat den 19 *Nov.* de lugt by Z. E. *helder* staat, weet ik niet; daar ik op dien dag niets dan *regen* en *donker* heb aangetekend. —— Even groot verschil is ook dikwyls in de windstreeken, en niet alleen by stilte, dat nog zo vreemd niet zyn zoude, maar zelfs by harde winden; men vergelyke alleen 't geen ik hier van den 23 à 25 *Nov.* en 28 à 31 *Dec.* gemeld heb, met Z. E. aantekeningen op die dagen; altans dat den 29 *Dec.* de wind Z zou geweest zyn, is door de geheele Stad, het gantsche Land, ja door de dreigende Zeegolven tegen gesprooken.

Ik ben verpligt dit aan te roeren, om de plaatsing myner geheele tafel van de maand *December*; en wanneer men die met den Heer *Schaaff* vergelykt, zal men in dezelve ook van 19 tot 23 een verschil in den Barometer vinden, grooter dan ik tot hier toe ooit gevonden heb, niet tegenstaande wy in de ongemeene hoogte der volgende dagen, tot myn genoegen, zeer wel overeenkomen;

in 't gemeen zyn onze Barometers, in ieder maand gemiddeld zynde, altyd zeer dienpaarig geweest; de myne meest $\frac{1}{6}$ à $\frac{1}{4}$ lyn hooger, meer niet; maar op byzondere dagen week de ryzing en daaling nu en dan wat van elkanderen, doch zelden meer dan 1, 2 à 3 waarneemingen achter een; en in die gevallen was de myne altyd gelykst loopende met dien op Zwaanenburg, en zelfs te Breda; doch met dit onderscheid, dat toen ik, met den aanvang van 1775, myne aantekeningen begon, alle die Barometers zeer gelyk in hoogte waren; maar dat in 't zelfde Jaar, die te *Breda* met *Mai* byna 1 lyn *laager* en die op *halfwegen* met *Augusti* byna 1 lyn *hooger* geworden is, beide genoegzaam met éénen sprong, en beide tot nog toe zo blyvende, alleen, dat opmerkelyk is, in de extra laage maand *Februari* 1776, waren de verschillen veel kleiner: de reden van deeze verandering kan ik niet uitdenken; van 1759 tot 1774 was en bleef de Barometer van den Heer *Schaaff* zeer gelyk aan die op Zwaanenburg, zo der Heeren *Engelman* als *Bruinings*; waar uit blykt dat die twee ook gelyk waren; en de Heer *Holl* was in 1773 en 1774 zo te Zutphen als Breda, ook nagenoeg gelyk met hier en Halfwegen; daar nu Halfwegen en Breda, reeds sedert 3½ Jaaren, omtrend 2 lynen verschillen, en ik tusschen beiden in 't midden ben; zo heeft ook de Barometer van den Heer *Kalenberg* (Amst. Cour. 31 Dec. 1778) 1 à 2 lyn laager, en die van den anderen Waarneemer (ditto 5 Jan. 1779) circa 2 lyn hooger gestaan dan de myne; en zo heb ik ook vrienden, die zo Barometers als Thermometers hebben, tusschen welke de myne doorgaands het midden houden.

Myne Waarneemingen zyn ter zelfder plaatze, met dezelfde werktuigen, en in alles volmaakt op denzelfden voet gedaan, als in de voorgaande Jaaren; en de reden om welke ik hier de tafel van *December* byvoege, is niet alleen om derzelver merkwaardigheid, maar vooral om tot een staaltje te dienen van de wyze op welke ik, misschien, voorneemens ben, by leven en welzyn, myne Waarneemingen maandelyks in dit tydschrift te vervolgen, in plaats van die van den onlangs overledenen Heer D^r. *Schaaff*: en waar van men dan in het volgende Stukjen de zeer aanmerkelyke maanden *Januari*, *Februari*, en *Maart* deezes Jaars 1779 te wagten heeft.

ONDERZOEK, WAAROM MANNEN VAN VERNUFT EN GELEERDHEIR NIET ALTOOS IN DE VERKEERING UITSCHITTEREN.

Aan EMILIUS.

Wanneer wy onlangs elkander ontmoetten, en met den anderen redenwisselden, gaaft gy uwe verwondering te kennen, hoe 't bykwam, dat VARUS, die, in zyne Schriften, zo veel blyken van

Digitized by Google

van waar Vernuft geeft, in de verkeering, zich geheel van geest en leevendigheid ontbloot vertoonde? Gy waart verlegen om reden te geeven van de ſtompheid eens Mans, wiens Schriften vol zyn van geestige ſlagen: gy ſtondt verſteld op de ondervinding, dat hy, die met de grootſte ſcherpzinnigheid van redekaveling de ingewikkeldſte navorſchingen deedt, niet in ſtaat was om een draagelyk geſprek, over geringe dagelyks voorkomende ſtukken, te voeren.

Gy hebt u, misſchien, niet herinnert, dat groote Zielen alleen by groote gelegenheden zich vertoonen. Door hoogmoed, ongewoonte, of natuurlyk onvermogen, weeten wy dat Dichters en Wysgeeren, in de kunst der verkeeringe, in de kleine welvoeglykheden deezes leevens, moeten wyken voor den ongeletterden Jonker en den oppervlakkigen Beuzelaar.

Gy weet, men heeft opgemerkt, dat zy, die zich op verheevene beſpiegelingen toeleggen, alle mindere voorwerpen leeren veragten als hunner opletendheid en beſchouwinge onwaardig. Wanneer dit het geval is, valt het gemaklyk reden te geeven van deeze ſtyfheid der groote Vernuften en Geleerden in de gezelſchappen: want het is onmogelyk dat wy moeite aanwenden om iets te onderzoeken, 't geen wy veragten. Dan uwe eigene, zo wel als myne ondervinding, zullen voorbeelden opleveren van Menſchen, die 't zich een ongeluk rekenden, dat zy niet zo wel aan de Theetafel als in een gezelſchap van Geleerden konden ſchitteren. Scaurus is een van deezen ſtempel, die, ſchoon by een Stelzel, hoe ingewikkeld door alle deelen en onderdeelen weet na te gaan en te ontvouwen, niets kan in het midden brengen als 'er geſproken wordt over een nieuw Spel, over eene nieuwe Schoonheid, over een nieuw Staatsdienaar, of hy doet zulks op eene jammerhartige wyze.

Men zou natuurlyk veronderſtellen, dat wanneer deeze uitſteekende Vernuften, in 't einde, zich verwaardigden de lippen te openen, 'er iets heerlyks voor den dag zou komen: maar wy willigen doorgaans onze verwagtingen verder in, dan rede en ondervinding ſchynen te regtvaardigen. De grootſte Mannen zyn en blyven Menſchen, zy vertoonen zich, in den doorgaanden omgang, even als het groote gros. Gy herinnert u hier, buiten twyfel, eene bekende aanmerking van een' Schryver, wiens naam ik my niet kan te binnen brengen, *dat geen groot Man zich ooit groot vertoonde in 't oog van zyn' Kamerdienaar.*

In de daad veele Voorwerpen, zo in de Zedelyke als in de Natuurlyke Wereld, vertoonen zich grootst, wanneer zy onvolkomen en duister gezien worden. De Verheveling, die het oog des veraf zynde Aanſchouwers met verwondering vervult en vreeze aanjaagt, wordt, op een nader bezien, niet anders dan een damp gevonden: en de Wysgeer, die het voorwerp van ontzag en eerbied is by allen, die noit tot zyne gemeenzaame verkeering:

toegang verkrygen, wordt, in den doorgaanden leevensloop van naby beſchouwd zynde, een Mensch als andere Menſchen.

Dikwyls heeft men het Leeven by een Tooneelſpel, en de Wereld by een Schouwburg vergeleeken. —— Deeze gelykvormigheid zal, myns oordeels, ons op nieuw blyken, uit de eve: bygebragte aanmerkingen. Zeer verſcheiden zyn de Characters, wanneer zy op 't openbaar Tooneel verſchynen; doch wanneer zy agter de ſchermen gaan, en de glinſterende Kleeding, die de Toekykers begogel'e, afleggen, verſchilt de Vorst weinig van den Bedelaar, en de Wysgeer is den Boer omtrent gelyk.

DE WYSGEER OP DE ROTS, OF WAARNEEMINGEN OVER DE KIESCHHEID VAN SMAAK VOOR LANDVERMAAKLYKHEDEN, GESCHREVEN IN 'T BESCHOUWEN VAN EEN SCHOON VERGEZIGT.

(*Uit het Engelsch.*)

Welk een gezigt doet zich hier op voor iemand, die de eenvoudigheid der Natuure bewondert! Gezeten op den uithoek van een Rots, beſchouw ik onder myne voeten eene ontelbaare menigte van kleine Eilanden, van verſchillenden omtrek, naar de wateren die dezelve omringen. In deeze opſtandigheid ſchyn ik als het ware de God te weezen van de bron, waar uit de wateren in de vlakte nederſtorten. Natuur vermoeyt my, ten minſten is de ſtreeling der verbeelding zo groot, te heerſchen over een grond, waar zy haare ſchoonheden op het voordeeligst ten toon ſpreidt. Hoe fris is de Lugt! Elk aangevoerd windje brengt balzem mede! —— Hoe lieflyk een geur verſpreiden de Kruiden, rondſom my groeiende, en de Rots met een verrukkend groen tapyt bedekken! De aanbreekende Dageraad begint de donkerheid des nagts te verdryven; doch het zwakke licht breekt zo langzaam aan, dat de ſchaduwen o gemerkt verdwynen. Het duister kleed, 't geen Natuur hadt aangetoogen, wordt afgeligt en in een doorſchynend gewaad verwiſſeld. —— Reeds is het half hemelrond verlicht. —— De geboorte van een nieuwen dag wordt aangekondigd door de ſtemmen der bezielde Natuur. Het opwakkerend Weſte windje ruiſcht door de bladeren, uit de paburige Hutten klimt rook op, ten teken dat de werktyd gekomen is. —— De Morgenſter betwist alleen voor eene wyl de heerſchappy des Dageraads; doch, naa een' ſtryd van weinig oogenblikken, overwonnen, trekt zy af en laat het veld aan den Dageraad: die nu ſchielyk in volle zegepraal te voorſchyn treedt. —— Al te leevendig en treffend zinnebeeld van 't Menschlyk Geluk. Niets zo ſchitterend in het opkomen, niets zo kort van duur. —— De zagte kleuren des Morgenſtonds ruimen thans plaats in voor de hel-

Digitized by Google

helderschynende van den Middag. De straalyke Dagtoorts schynt rechtstandig de straalen in 's aardryks ingewanden te schieten; ze ryzen als kolommen op uit den schyf de Zonne. 't Is als of de bergen in vlam staan. —— Welke grootsche voorwerpen! Is het mogelyk dat ik de eenigste Persoon zou weezen in derzelver beschouwing opgetoogen? Indien deeze niet treffen, wat kan men dan bedenken 't geen in staat zou weezen om de nieuwsgierigheid der Menschen op te wekken.

Niet tegenstaande deeze bedenkingen, is het zeker, dat men veele Persoonen vindt, en onder deezen Mannen van vernuft en verstand, die aan de zuivere Landvermaaken de voorkeus geeven boven de met overleg vervaardigde fraayheden onzer Lusthoven, en de schoonheden onzer met veel kunsts aangelegde Buitenplaatzen. Ik beken, zo grootlyks voel ik my ingenomen met de zuivere Natuur, dat ik tot hun getal behoor, en ik heb de dwaasheid van my te verbeelden, dat ik, dus gezeten op den uithoek van myn Rots, eene grooter voldoening smaak dan 'er gevonden kan worden in de beste geschiktste Kamers der Hoofdstad. —— My dunkt ik zou het overige myns leevens gaarne in deeze stilte slyten. Dewyl de dag niet verre verstreeken is wil ik de proef neemen, of myne Wysbegeerte het zal uithouden en my niet bedriegen. —— Ik heb besloten myn eenvoudig middagmaal in een hol van de Rots te neemen. Op deezen dag zal ik die dichtatlyke eenvoudigheid, welke ik zo menigmaal in geschriften geleezen heb, daadlyk genieten. —— Maar zagt —— ik vind hier juist zulk eene holte als tot myn oogmerk dient. De Rots, op verscheide plaatzen gespleeten, geeft doortocht aan vlietende Waterbeekjes, wier zagt gedruis my een zagten slaap, en aangenaame droomen belooven. —— Is het mogelyk, dat ik in deezen stand de weelde der Stedelingen benyde!

Maar, helaas! ben ik hier niet alleen? —— Verkeerde, dwaaze Vraag, Natuur is met my. —— Zy verwaardigt my met haar aanspraak: en opent den mond met de openhartigheid eener Vriendinne. Ik hoor haare Godlyke stem, als de lieflykste muzyk, in de diepte myns verblyfs dringen; en haare verrukkende verkeering geeft my nog grooter wansmaak van de beuzelpraat der Wereld en de laffe geestigheden der Galanterie.

De hitte der Zonne is, op dit oogenblik, sterk; doch de diepte van myn grot beveiligt my genoegzaam voor het steeken der straalen die op den top vallen. De aanegtige Dieren zoeken de schaduw: de Vogels verschuilen zich agter het gordyn der bladeren. Zy alle brengen in rust en toegedekt de uuren door, waar in het groeiend voedzel de verkwikkende frisheid derft; doch de lieflyke dauw des Avondstonds zal 'er den geur aan wedergeeven.

Nu leef ik dan voor my zelven: myne Boeken volgen my in myne afzondering. Zy verbieden my dat ik geheel de verkeering met het Menschdom staake. Niemand thans in staat zynde om my te benadeelen, heb ik hier gelegenheid om tot hun hart door

te dringen, en het licht der Wysbegeerte te verspreiden over de duistere doolpaden, waar in zy onze Rede doen omdwaalen. Verheeven boven de mist der dwaalinge, waar toe de halstuurige driften ons vervoeren, zal ik tegenwoordig een bedaard aanschouwer weezen van alle hunne werkzaamheden en verrigtingen. In deeze eenzaamheid gezeten, kan ik myne Deugd beveiligen, myne zinnen ontslaan van de beuzelagtige banden, waar mede de dwaaze Jufferschap dezelve bindt, nu voelen hoe zeer de kragt myns Verstands, en het zégepraalend vermogen myner Rede toeneemt.

U ook, onsterflyke Waarheid, u wil ik volgen! Vleiery en Eerzugt, ik wys u af; en gy zelve, (snoode afstammeling van Ydelheid en Vermaak) —— Liefde —— gy zult myne tegenwoordigheid vlieden, of, u daar onthoudende, ontwapend worden. Agting alleen zal vervolgens myne keuze regelen; en omringd als ik ben door de ketenen, welke ik weet dat gy gesmeed hebt, zal ik nogthans vry weezen. Teder zonder gemaaktheid, getrouw zonder des vertoon te maaken, vernuftig zonder list, en deugdzaam zonder huichelaary, zullen de hoedanigheden zyn, door welke ik my van anderen onderscheide. Het staa u vry, dwinglanden der Ziele, uw harden Scepter over de Steden te zwaaijen, onderwerpende hulde te vorderen van uwe kruipende slaaven: beheersch een verdwaasde Wereld, en klim zelfs op den Throon. ——. Het staa u vry, op 't zelfde oogenblik, zwakheid en sterkte te overwinnen. — Gerust in 't heilig verblyf van myn Rots, daag ik uwe kwaadaartigheid, uws magt, uit. — Door eene bevallige opening aan den voorkant, zie ik, op een afstand, het ongemeeten tooneel uwer dwaasheden, en ik maak eene enkel verlustigende beschouwing van die Drift, welke anderen als iets ernstigs aanzien. —— Doch vaarwel indringer; rigt uw boog en pylen tegen de zodanigen die verwond kunnen worden. —— Vaarwel.

Een nog verrukkender en treffender tooneel biedt zich aan; het opent zich voor myn oog, en is in allen deele de aandagt eens Wysgeers waardig. De Zon daalt en staat gereed onder te gaan; de verfrisfende avondkoeltjes vergezellen haar; een zagter en zwakker licht daalt van den top der boomen neder, en vergulдt de stammen. Ik adem de verkwikkende geuren in, die de lugt my toespeelt. Alles is aangenaamheid en verrukking. Het schynt als of het vermaak zelve deeze plek gronds verkoos, om zich in al haare schoonheid te vertoonen, en haare hartstreelende geneugten aan te bieden. Wysbegeerte, Rede, en Onschuld ontmoeten hier elkander! Ik zie ze in haare bevallige gedaanten voor my. —— Ach! dat ik voor altoos op myn Rots kon blyven, waar elk voorwerp my tragt te boeien!

Laage en woelige Wereld, vaarwel. —— Ik vind hier alle myne wenschen voldoen. —— Maar zagt. —— Wiens koets rydt over gindsche vlakte? Welk stoorend metgezel neemt zyn weg herwaards? Kan een Mensch nooit in eenzaamheid, nooit in af-

Digitized by Google

afzondering weezen? —— Ha! zeker ik ken het aangezigt door het glas van het Rydtuig. Voorwaar die Vrouw....

Goede Hemel! 't is AMANDA, —— 't is myne Egtgenoote, —— zy is 't, —— zy ontdekt, zy bemerkt, zy kent my. —— Haare lieve Kinderen, de onderpanden onzer wederzydsche Liefde en Trouwe, ſteeken de handjes ter koets uit, en wenken hun Vader, dien zy in de kloof der Rots zien. —— Daar is ook myn Vriend MANLIUS, zittende aan de zyde van AMANDA; zy zyn allen gekomen om my, wegens myn lang afzyn, te beſtraffen. —— Ach, hoe kon ik hun zo veele uuren verlaaten.

Wysbegeerte, Wysbegeerte, wat zyt gy by de Natuur! Eenzaamheid, Eenzaamheid! wat zyt gy by de Zamenleeving! —— Rots, vaarwel. —— Welk een gelukkigen Avondmaaltyd zal ik houden aan de zyde van myn AMANDA. —— Velden en Beeken vaartwel! De Nagt komt aan, in welke alleen Menſchlyke aangezigten, Menſchlyke ſtemmen ons kunnen vermaaken. —— Gy moogt het hart ſtreelen, wanneer de aandoeningen ſlaapen. —— Doch, als de bevallige gedaantens van Vrouw, Kinderen en Vriend verſchynen, zal de geeſtdryvendſte Bewonderaar uwe ſchoonheden even eens verlaaten, als ik nu in de armen van AMANDA val!

AAN DE VRIENDSCHAP.

„ ô Vriendſchap! die ik boog waerdeer,
„ Hoe doet gy myne Ziel in waere kunstmin blaeken!"
Roept ſteeds Heer Lucas; om zyn hof by u te maeken;
Terwyl ik, onverpligt, myn vaerzen hem verëer.
Verſtrek my toch ten hartverſterkſter!
Hy roemt u als een heilbewerkſter,
En echter blyft de ondankbaerheid hem by.
Hoe, zoudt gy hem dan niet begeeven!
Neen, neen! maar leer hem nu de wet der dichtren-ry,
Dan zal hy, mogelyk, ô ſchoone! voor u leeven.

Ex virtute honor.

Gevolgd naar
Arthur Murphy.

LUCTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM

	Bar:		Th:	Wind		
	30.	0½	40	NtW	1	Wolk: nevel.
1	—	0½	46	WZW	0	—— dampig.
	29.	11½	36½	Z	0. 2	omt. hel. ——
	—	10-	32*	ZZO	5	donk. mist
2	—	8-	38	ZO	6. 4	omt. held.
	—	7½	34	——	8	——
	—	5½	35	ZO	7	donk. 's nagts ½ dm. Sneeu.
3	—	5-	40	——	6	—— vogt mist.
	—	3½	37½	——	8	zeer betr. ((
	—	0½	40½	——	10	donk. Zw. Reg.
4	—	0-	47½	ZtO	8	—— Reg.
	—	0-	43	——	8	omt. held.
	—	1-	40½	Z	8	wolkig
5	—	1½	46	——	7	——
	28.	10½	43	ZO	6	donk. zw. Reg.
	29.	0½	43	NW	6. 8	Reg. z. betr.
6	—	2½	47	——	6	wolkig
	—	5-	41½	ZtW	6	—— z. betr.
	—	2-	46	ZtO	8	Regen.
7	—	2½	53	ZZW	12. 14	zeer betr.
	—	5½	46	WtN	6	——
	—	6½	45	ZZW	10	Reg. donk.
8	—	6½	49	ZWtZ	15	——
	—	6½	54*	ZWtW	13	z. b. zw. Reg.
	—	8-	52	WZW	10	omt. held. betr.
9	—	9½	53	——	8	——
	—	10½	50	Wk	0	mist Regen.
	—	9½	49½	ZtW	2	donker, betr.
10	—	8½	52	——	3	zeer betr.
	—	7½	47½	ZW	1	donk. iets Reg.
	—	7½	49	——	7	—— betr.
11	—	8-	53½	ZWtZ	10	—— Reg.
	—	7-	53	ZWtW	12	——
	—	7½	53	ZWtZ	9	—— betr.
12	—	6½	54*	ZZW	8	omt. held.
	—	4½	47	——	6	betrokken.
	—	2-	49	ZtW	6	Reg. donker.
13	—	1-	51½	ZW	10	—— o. h. z. betr.
	—	3-	49	WZW	8	zw Reg. ——
	—	3½	49	W	8	Regen ——
14	—	5-	50	ZW	7	betr. Regen
	—	3-	47	WtN	0	z. b. iets mist.
	—	4½	46	NW	8	—— Reg. hag.
15	—	7-	46½	WtN	10	zw. Wolk. ——
	—	10-	41	NW	8	zeer betr.
	—	11½	38½	——	10. 2	Reg. hag. donk.
16	30.	0½	45	——	2. 8	donker Reg.
	—	0½	46	——	6	Reg. donker.

Digitized by Google

	Bar:		Th:	Wind			
	30.	0½	48	NW		5	donk. betr.
17	—	2-	49	——		4	ſtofr. donk.
	—	3-	48	——		4	donker.
	—	3-	49	W		4	—— mist. vogt.
18	—	3½	50	——		5	motr. donk.
	—	3½	50	WZW		4	donker.
	—	2½	49½	ZWtW		8	—— iets R.
19	—	1½	50	WZW		8	——
	—	2½	48	NNW		2	—— ——
	—	3-	44	WZW		4	omt. held. betr.
20	—	3-	48½	W		6	betrokken.
	—	2½	46½	——		3	—— pmtr. held.
	—	3-	48½	——		3	Zeerbetr.
21	—	3½	51	WNW		4	——
	—	4½	49	——		4	donk. iets R.
	—	4½	46	W		4	——
22	—	3½	47	WtZ		6	——
	—	3-	46	WNW		3	——
	—	2½	47	W		5	——
23	—	2½	49	WtN		3	ſtofr. mistig.
	—	4	49	NW		1	Reg. donk.
	—	5½	46	NO		0	donk. iets R.
24	—	6½	47	NoNNW		1	omtheld. wolk.
	—	8-	40	Nk		0	——
	—	8-	39	Zk		0	—— dampig.
25	—	8½	45	ZW		0	donker.
	—	8½	45	Wk	0.	1	——
	—	8½	45	NWk		0	—— vogt.
26	—	8½	46	——		0	dampig. donk.
	—	9*	45½	WtN		0	donker.
	—	8½	46	——		1	——
27	—	8-	48½	WtNW		4	z. betr. iets damp.
	—	6-	42	ZZW	3.	4	donker.
	—	1½	36	ZWtZ		8	—— mist.
28	29.	11½	40½	ZW	10.	14	mottig Reg.
	—	10-	44	NW		13	Reg. z. betr.
	—	8-	44	WNW		10	donk. Zw. Reg.
29	—	3-	49	WtN		14	Zw. Reg. donk.
	—	4-	40	NNW	14.	16	—— Reg. Hagel.
	—	7½	39	NWtN	8.	10	Zw. Wolken. Sneeu.
30	—	8½	42	NNW		6	Hagelb. z. bet.
	—	8½	38½	——		3	donk. Reg.
	—	7-	36½	ZZW		4	Z. b. Reg. donk.
31	—	2½	45½	ZWtW	11.	16	Zw. R. D. B. Hag.
	28.	8½*	41	WtN		16	—R. Hag. donk.
	29.	9 77/100	45	51/100		5 8/15	

(†) Zie hier agter de extra Waarneemingen.

Digitized by Google

Den 5 's av. 11½ u: Bar. 28 10.
6 's mo. 6 u: —— 28 11. wind W.
13 's mid. 12 u: Therm. 52
28 's av. 7½ u: —— 45
29 's mid. 12 a 12½ u: wind W Z W 16 kr.
— nam. 3 u: Therm. 46
30 nam. 8 u: —— 39

Den 31 —

	Bar:	Th.	Wind.		
voorm: 8 u:	29. 7	36½	Z Z W	4	zeer betrokken.
9 -	— 6½	38	——	6	drift van laage wolken.
10 -	•	...	Z W t Z	7	Regen. 11 u: donker.
nam: 2 -	— 2½	45½	Z W t Z	11	zwaare Regen.
3 -	— 2	46	W Z W	12	——
4 -			——	13	donker.
5 -			W N W	15	zwaare Regen.
5½ a 5¾ -	28. 10½		——	16	zeer zwaare D. B. hag. Regen.
6 -			Z W	8	wolkig.
7 -	— 10	43	W t N	12	zwaare wolken.
9 -	— 9	42	——	15	zwaare Regenbuien.
10 -	— 8½	41	——	16	——
11 -	— 8	40	——	16	—— hagel.
12 a 12½ -	— 7½	42½	N W t W	16	—— donker.
1 Jan. 1779.					
voorm. 7 u.	— 9½	39	N N W	16 †	Regen, donker.
8 -	— 11½	38	N t W	15	donker.
9 -	29. 1	37½	——	15	}
10 -	— 2½	36½	N	15	} nu en dan
12 -			——	14	} iets sneeu.
nam: 2 -	— 5½	37½	N t O	10	donker.
3 -	— 6½	37	N N O	8	——
4 -	— 7	36½	N t O	7	zeer betrokken.
10 -	— 10	34	——	4	betrokken.
12 -	— 10½	33½	——	3	omtrent helder.

's nagts nog omtrent ½ duim sneeu.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OORDEELKUNDIGE AANMERKINGEN OVER DE SCHRYF- EN LEERWYZE VAN MOSES, BYZONDER IN HET BOEK DER SCHEPPING.

(*Grootlyks gevolgd naar het Hoogduitsch van den Heer* STARCK.)

Om de Schriften van Moſes, (wiens Godlyke zending wy, als volkomen beweezen, buiten twyfel ſtellen,) waar in de Godsdienst, door hem aan 't Israëlitiſche Volk verkondigd, mitsgaders hun Kerk- en Burgerſtaat beſchreeven zyn, wel te verſtaan, moet men bovenal agt geeven op het oogmerk diens Godlyken Schryvers, en den weg, welken hy, ter bereikinge hier van, ingeſlaagen heeft. ——— Laat 'er ons eene proef van neemen, en zien, werwaards de naſpooring ons leidt.

In verwagting dat het eene en 't andere zichzelve allengskens zal ontwikkelen, merk ik thans alleenlyk vooraf aan, dat het voornaamſte doelwit van Moſes geweest is, zyn Volk een berigt te geeven van dien Godsdienst, welke zo oud, als met de menschlyke natuür overeenkomſtig, was; en denzelven onder de Israëliten te doen ſtand grypen, op eene wyze, die aan de toenmaalige tyden voegde; terwyl het einde, het geen hy daar mede zogt te bereiken, 't welk met het eerſte in de naauwſte betrekking ſtondt, was, niet alleen dit jonge en ongevormde Volk te onderrigten, maar ook, om hun een geregelden Kerk- en Burgerſtaat te bezorgen. Uit het algemeene gedrag van 't meerendeel der Kinderen van Jacob, uit welken dit Volk, diestyds in Egypten woonagtig, voortgeſprooten was, kan men genoegzaam afneemen, dat hunne denkbeelden van het Opperweezen en deszelfs Volmaaktheden zeer bekrompen waren; dat ons, eenſtemmig met het geen de laatere geſchiedenisſen hunner Nakomelingen ons leeren, niet zeer gunſtig van de

Digitized by Google

Godsdienſtige kundigheden van dit Volk, onder de Egyptiſche ſlaaverny, doet denken. Ook heeft hunne inwooning in Egypte, hoe zeer de Geleerdheid aldaar reeds bloeide, zekerlyk niet veel toegebragt, om hunne kundigheden ten deezen aanzien te vermeerderen. Zy woonden in een afgelegen hoek van dat Land, en werden door de Egyptenaars met een veragtelyk oog aangezien. Het werk, waarmede zy hun kost wonnen, was gering; en hunne vyandige landsgenooten noodzaakten hen al geſtadig tot een nog laageren arbeid.

Dus werd voor hun de toegang tot de weetenſchappen volſtrekt geſlooten, onder menſchen, welke daarenboven omtrent hunne kundigheden zeer naayverig waren. Israël was, daarom, een volk, in alle opzigten, ongevormd; niets hadt het van de Egyptenaars overgenoomen, behalven eene zeer groote aangekleefdheid aan duistere bygeloovigheden, waarmede het onkundig gemeen in dat land zeer veel op had. Ondertusſchen moest Moſes, op Goddelyk bevel, de Israëliten verbeteren, en hun zuiverer begrippen des Goddelyken Weezens inboezemen; maar dit moest hy ook doen op eene wyze, die naar hunne bevatting geſchikt, en midlerwyl zeer verre van hunne ongerymde denkbeelden vervreemd was. Hier toe nu ſlaat deeze wyze man den besten weg in, welken men onder zodanige luiden inſlaan konde. —— Hy geeft hun, vooreerst, berigt van de Schepping der zigtbaare dingen, en beantwoordt aldus eene vraag, die zo gewigtig als natuurlyk is; „ waar van daan koomt alles, 't geen wy zien"? Moſes antwoordt: „ van den Allerhoogſten God". —— Van hem, namelyk, welken hy hun onder den naam *Jehovah*, en inzonderheid, *den God hunner Vaderen*, hadt bekend gemaakt. — Daar door wederlegt hy, met een, tweederlei gevoelens, te weten, „ de zorgeloosheid der Voorzienigheid" en „ de eeuwigheid der ſtof": gevoelens, die in Egypten geliefkoosd, en onder de Israëliten, meer of min, aangenomen waren. De ſtof is niet eeuwig; daar is een tyd geweest, toen zy het beſtaan kreeg; zy is niet van zichzelve, maar, is haaren oorſprong aan een hooger Weezen verſchuldigd; welke door één woord ſprekens, door éénen wenk zynes wils, haar uit het Niet te voorſchyn bragt. Ook heeft de opperſte Godheid de Schepping en onderhouding der wee-

Digitized by Google

weereld niet overgelaaten aan mindere, en niet zo verſtandige Godheden, welke haar werk bedorven en het kwaad in de weereld gebragt hebben; neen! de Opperſte Godheid zelve, die aan alle dingen het beſtaan gegeeven had, heeft insgelyks derzelver beſtiering op zich genoomen. Hierom maakt ook Moſes, ten einde hunne gedagten af te trekken van andere hoogere weezens, welke de Israëliten aanleiding geeven konden tot eenen vreemden dienst, buiten dien van den eenigen waaren God, in zyn geheel Geſchiedverhaal van de *Schepping der weereld* nergens gewag van Engelen of Geesten. Hy ſpreekt ſlegts van de zigtbaare dingen. —— Deeze waarheid, dat niet alleen alles van den opperſten God afkomſtig is, maar ook door hem onderhouden en beſtierd wordt, was buiten kyf zeer geſchikt, om zodanig een volk van allen anderen ongerymden Godsdienst af te trekken, en van langzamerhand te leiden tot de aanbidding van, en een beſtendig en eenig vertrouwen op, den eenigen God. En wy zien *daarom* ook, dat Israëls Wetgeever zynen Volke deeze waarheid des te ſterker zoekt in te prenten, naar maate dat hy, onder het ſchryven, meerder overtuigd worde, van den nadeeligen invloed, welken daarmede ſtrydige gevoelens op de menſchelyke maatſchappy hebben kunnen. Niets is, uit dien hoofde, op deeze weereld, of het heeft zyn beſtaan van het beste Weezen gekreegen; of het is volmaakt goed. 't Is waar, hy verbiedt, in navolging der Egyptenaars, het gebruik van zommige Schepzelen, deels uit Natuur- deels uit Staatkundige beginſelen; dan, altoos gedagtig en gekleefd aan de waarheid, door hem geleeraard, wagt hy zich den oorſprong deezer Schepzelen aan eenen kwaaden geest toe te ſchryven, gelyk de Egyptenaars deeden; alleenlyk verklaart hy ze voor onrein, en daarom ten gebruike ongeoorloofd, om dat de Israëliten zich den Heere toegewyd hadden.

Moſes ſchryft, gelyk wy gezien hebben, overeenkomſtig de begrippen van zyn volk. —— De dingen, die, volgens de orde der natuur, allengskens het beſtaan kreegen, ſtelt hy in zulk een licht, als of God die binnen eenige weinige dagen geſchapen hadt. Binnen dien tyd kwamen Hemel, Aarde, Zon, Maan en Sterren, volgens zyne beſchryving, te voorſchyn. Alles, gelyk men duidelyk zien kan, is naar de bekrompen denkbeelden ge-

geschikt van een volk, welk pas uit zynen kindschen staat is uitgegaan. ——— Hoe geringer onze kundigheden zyn, des te meerdere vraagen doen wy, over en des te meerdere zwaarigheden maaken wy, omtrent veele dingen, die anders niet moeilyk vallen te begrypen. Niets was, daarom, natuurlyker, dan dat de Israëliten ook zichzelven omtrent eenige dingen vraagen deeden en zwaarigheden maakten. ——— Moses, zyn volk van naby kennende, koomt hen daar in te hulp: hy beantwoordt dezelve, dog door het verhaal eener geschiedenis, welke voor een volk van dien aart meer afdeedt, dan de bondigste gevolgtrekkingen eener goede wysbegeerte. ——— Wanneer wy hooren spreeken van de Schepping der weereld, en dat alle dingen hunnen oorsprong aan een goed en volmaakt Weezen verschuldigd zyn, is de eerste en natuurlykste vraag die, welke de grootste en kleenste verstanden zelf, dikwils, in de uiterste verwarring gebragt hebben; „ waar van daan koomt „ het kwaad in de weereld? Wie is de oorzaak van zo „ veele onvolmaaktheden? waar zal ik de bron vinden, „ uit welke de ellenden en rampen, aan het menschelyk „ leeven verknogt, zyn voortgevloeid? Hoe? is alles „ door een verstandig, magtig en goed Weezen voortgebragt; dan heeft dit weezen, immers, zo wel de magt „ als den wil gehad, om het kwaad uit de weereld te „ weeren"? ——— 't Zou volstrekt vrugtelooze arbeid geweest zyn, menschen, die geen beginselen van wysbegeerte geleerd hadden, van den waaren aart des kwaads een denkbeeld te geeven, denzelven, op het nauwkeurigste, te onderscheiden, en hen alzo den zamenhang der dingen, derzelver eerste oorzaaken en gevolgen te doen begrypen. Schoon daar toe de grootste verstanden de behulpzaame hand boden, ja de duidelykste en overtuigendste bewoordingen uitdagten, altoos zou 'er by zulke eenvoudige menschen een *maar* over blyven. ——— Eene Geschiedenis, daar tegen, brengt de zulke in eens tot zwygen: redenkavelingen helpen hier niets; genoeg, alzo en niet anders is het gebeurd. Tot dit einde nu is de Historie van den val, en het algemeen verderf, waar in de weereld, eerst volmaakt goed en gelukkig, gedompeld is, beschreeven. ——— Aldaar worden verscheidene vraagen, door onkunde en nieuwsgierigheid opgeworpen, beantwoord. ——— „ De weereld, (in zo-

Digitized by Google

„ zodanig een licht plaatst Moſes zyne geſchiedenis,)
„ uit de hand des wyzen en goeden Scheppers gekoo-
„ men, was, eerst, volkomen goed en gelukkig. Eene
„ gunſtige Eeuw regeerde, en bragt, gelyk eene altoos-
„ duurende lente, allerlei heil en gelukzaligheid voort.
„ Alles kwam van zelve uit den gezegenden Aardbodem
„ te voorſchyn. De mensch was de vrye en onafhanglyke
„ beheerſcher van denzelven, het beeld en de Stede-
„ houder der Godheid; en alles was hem onderworpen;
„ terwyl hy den genoeglykſten en vertrouwelykſten
„ ommegang met zyner Maaker hieldt. De duurzaam-
„ heid van dit geluk hing af van de gehoorzaamheid
„ aan de wetten des Opperſten Weezens; en om deeze
„ gehoorzaamheid te beproeven, werdt het eerſte paar
„ menſchen één Gebod voorgeſchreeven. Doorgaande
„ gevoelt men den grootſten trek naar 't geen verboo-
„ den is:

——— *Nitimur in vetitum, ſemper cupimusque negata.*

„ Deeze begeerte bezielde reeds onze eerſte ouders.
„ Zy overtraden het Gebod; hunne natuur werdt ver-
„ anderd, en der Sterfelykheid onderworpen. Zy ver-
„ looren hunne voorregten, en werden uit die zalige
„ oorden, welke zy aanvanglyk bewoonden, verdree-
„ ven. Eene wederkeering was onmooglyk. Donder en
„ Blikſem weerden den ingang dier heerlyke plaatſen,
„ en de mensch, de mensch tot een altoosduurend ge-
„ luk beſtemd, moest den dood als eene weldaad aan-
„ zien, terwyl hy een einde van dat elendig leeven
„ maakt, welk hy nu ondergaan zoude. ——— Niet al-
„ leen deelde het eerſte paar in deeze gevolgen der zon-
„ den; ——— de geheele Aardbodem werdt met deszelfs
„ beheerſchers ongelukkig, en aan den vloek onder-
„ worpen. Onkruid en ſchadelyke gewaſſen groeiden
„ weelig op; en het einde, waar toe de mensch, zo
„ lang hy leefde, beſtemd werdt, was, om, in het
„ zweet zynes aanſchyns, met moeite en kommer, zyn
„ brood te eeten. Was dit laatſte, inzonderheid, het
„ ongelukkig lot, 't welk den Man overkwam, de
„ Vrouw moest ook den rampzaligen nasleep des begaa-
„ nen misſlags ondervinden. Tot ſtraf, zoude zy en
„ haar geſlagt haar vrugt met ſmart ter weereld bren-

 „ gen,

Digitized by Google

„ gen, en voeden, en egter zou ze, in weerwil deezer „ smartelyke ongemakken, de grootste begeerte tot den „ Man blyven behouden. ——— De algemeene afkeer, „ welke men byna overal tegen de slangen vindt, is voor „ dit Schepzel ook een gevolg geweest van de eerste „ zonde; die door dit haatelyk gebroed, het eerst, be„ werkt werdt (*). —— De eenige en geringe spooren „ dier gelukkige heerschappy, welke de mensch, te „ voren, over den Aardbodem oeffende, zyn alleenlyk „ te vinden in dat vrye gebruik, 't welk hy van de „ Schepzelen, ter voeding en onderhouding zynes lee„ vens, maaken mag, en in die menschenvrees, welke „ meerendeels, onder de dieren gevonden wordt".

De meeste oude volken hebben deeze of geene overleevering gehad, van eene groote verandering, die de weereld, eenmaal, ondergaan heeft. Schoon het niet noodzaakelyk zy, om met BOULANGER (†) op deeze overleveringen alles te bouwen, of daar uit af te leiden; zal men nogtans niet kunnen lochenen, dat in dezelve zeer duidelyke bewyzen te vinden zyn, welke toonen, dat de weereld, eenmaal, zulk eene verbaasde verandering ondergaan heeft, en dat de ouden, voor eene diergelyke verandering, zeer bedugt waren. Moses, geeft daarom, eerst, den Israëliten, wederom, op eene voor hun geschikte wyze, berigt van die verwoesting, welke de aarde en derzelver ongelukkige bewoonders, door het water, getroffen heeft; en, vervolgens, ten vollen overtuigd van den nadeeligen invloed, welken de geduurige vrees voor eene soortgelyke verwoesting van den aardbodem hebben moet, verzekert hy hun van het tegendeel;

(*) Zelfs ten aanzien van de Dieren heerschen, onder verschillende Volken, verschillende begrippen; van zommige Dieren, welken in het eene land geliefkoosd en voor rein gehouden worden, heeft men in het ander land den grootsten afkeer. Dan vry algemeen zyn de Slangen den haat en afkeer der menschen onderworpen. 't Is waar, men vindt Volken, wilde Volken, die de Slangen opkweeken, ja haar zelfs eene Goddelyke eer bewyzen; maar wanneer men de reden deezer eerbewyzing naspeurt, heeft dezelve tog haaren grondslag in een afkeerig denkbeeld van, en eene vrees voor, den Slang, als eenen schadelyken Geest.

(†) BOULANGER, *Aufgedecktes Alterthum.*

Digitized by Google

deel; en doet hen, tot dat einde, met opmerkzaamheid den regenboog beſchouwen; welke den menſchen, zo dikwerf hy zich in de wolken vertoont, dat plegtig verbond van God, met hen gemaakt, in de gedagten brengt, dat de weereld zulk een ongelukkig lot, nimmer, weder treffen zal. ——— Even zo wyst der Israëliten Wetgeever hun den oorſprong van andere volken en zommige onder hen bekende kunſten aan; buiten kyf, ten einde hunne nieuwsgierige vraagen, ten deezen aanzien, te beantwoorden; maar ook, bedriege ik my niet, om daar door eene zeer groote dwaaling den bodem in te ſlaan. De oude Volken ſtelden zeer veel belang in het bewyzen hunner hooge Oudheid: men vond 'er die hunne afkomst van de Goden rekenden. De Egyptenaars beroemden zich op verſcheidene heerſchappyen, waar in de Goden het beſtier gehad hadden. Zo was het ook met de kunſten en weetenſchappen gelegen; derzelver eerſte uitvinding werdt aan de Goden toegeſchreeven. Beide verkeerde gevoelens wederlegt Moſes op eene wyze, die met de waarheid overeenkwam.

Een ander, en een byeinde, 't welk Moſes, by het opſtellen van zyn eerſte boek, geſtadig in het oog houdt, is, gelyk wy boven aanmerkten, om dien Burger- en Kerkſtaat, welken hy onder de Israëliten wilde opregten, hun aanneemelyk te maaken.

Dit oogmerk zal eenen opmerkzaamen leezer niet ontglippen, gemerkt Moſes het zelve in het midden zyner Geſchiedenis invlegt, en, langs dien weg, de gemoederen van zyn volk, als by voorraad, bereidt, eer hy hun Gods wetten, plegtiglyk, bekend maakt. —— Om den Godsdienst leevendig, ja zelfs om eene goede orde in den ſtaat te houden, zyn eenige vastgeſtelde Feestdagen volſtrekt noodzaakelyk. In het midden van de Geſchiedenis der Schepping, op eene plaats, daar men niets minder dan dit zou verwagt hebben, gewaagt onze Historieſchryver van den *Sabbath*; en ſtelt denzelven in zulk een licht, als of de Zon en Maan, ten einde deezen plegtigen dag vast te ſtellen, geſchaapen waren, en de Godheid zelve, zes dagen aan de Schepping der weereld beſteed, en op den zevenden gerust had. ——— Het bloed der dieren moest, in het vervolg, aan den dienst des tempels toegewyd worden; — aan Noach en zyn

Digitized by Google

huisgezin wordt het eeten van bloed, reeds, verboden. Om deeze reden, ten einde de Staatsgeſteltenis des Israëlitiſchen volks hun aangenaam te maaken, vinden we in het boek der Schepping verſcheidene dingen, die Jakobs nageſlagt betroffen, vooruitgeſteld. Zo wordt Canaän, de Stamvader van dat ongelukkig volk, 't welk door de Israëliten, gewapenderhand, moest overwonnen worden, beſchreeven, als iemand, op welken de vloek zynes Grootvaders rustte, en die, mitsgaders zyne nakoomelingen, tot eene laage ſlaverny beſtemd waren. —— De Hethiten leeven, wel is waar, in vriendſchap met Abraham; maar zy Stammen van Canaän af, en, daarom, wil noch Abraham, noch Rebekka, gedoogen, dat Iſaäk en Jakob eene van derzelver dogteren ter Vrouwe neemen. —— Zo groot is, in dien tyd al, de afkeer van dit geſlagt. —— De Ammoniten en Moabiten hebben wel van Loth hunnen oorſprong; dan hunne afkomst is door bloedſchande bezoedeld. —— De Israëliten moesten den Akkerbouw en Veeteelt aankweeken; deeze bedryven ſtelt Moſes, ook lang te voren, als der Godheid byzonder aangenaam, voor. —— Eene Volksregeering en geene Alleenheerſching zou in Israël opgeregt worden; Nimrod is de eerſte Alleenheerſcher van een volk; maar hy wordt ook aan de ſlegtſte zyde vertoond. Den Priesters moest de tiende, zo wel van verkreegen eigendom, als behaalde buit, gegeeven worden; —— Abraham kwyt zich van deezen pligt reeds omtrent Melchizedek. —— Het is myn voorneemen niet, eene doorgaande verklaaring van Moſes Schriften, en inzonderheid van het boek der Schepping, te geeven: anders zou ik deeze aangeroerde byzonderheden verder uitgebreid en andere aangehaald hebben; ik heb myn oogmerk bereikt, nu ik uit eenige ſtaaltjes heb aangeweezen, dat de wysheid en het groote doorzigt van Moſes, als Wetgeever aangemerkt, ook in zyn eerſte Boek, te vinden zyn; en dat, als men het zelve aan deezen kant, en uit dit oogpunt, beſchouwt, veele zaaken klaar worden, en verſcheidene zwaarigheden van zelve vervallen zullen, die anders zeer moeielyk, indien niet onmooglyk, zyn op te losſen.

C.

VER-

Digitized by Google

VERHAAL VAN EEN ONTLASTING VAN EEN GROOTE MENIGTE BLOED, DOOR AFTAPPING. In een Brief van een Heer van 't Eyland *Antigoa*, aan Mr. SAMUEL ATHILL, medegedeeld aan Dr. DUNCAN.

(*Medical Commentaries. Vol.* V. *Part.* II.)

Een zeker Man vervoegde zich by ons om hulp, op den 1. Jan. 1778; klaagende over pyn in de Maag en in de Ingewanden, waar mede hy, omtrent drie weeken voor zyn komst by ons, was gekweld. Men ontdekte aan zyne regter zyde een hardheid, regt onder 't zwaardswyze kraakbeen, 't welk wy hielden voor een beginnende verzweering in dat deel. Daar werden geschikte Geneesmiddelen voor dit ongemak, en zyne andere gebreken, voorgeschreven. Zes dagen hier na, begon zyn buik te zwellen, en, op den veertienden dag, was de buik zo gespannen met water, als wy ons verbeeldden, dat 't aftappen 'er van noodzaakelyk was. Ik verrigtte vervolgens deeze Bewerking, en, tot onze grootste verwondering, tapten wy, in plaats van water, agt pinten bloed af, gelykende naar bloed door een aderlaating verkreegen. Hy onderging de Bewerking, zonder dat hy in 't minst flauw werd. Na dat 't bloed by na twee uuren gestaan had, scheidde 't water (*serum*) zich van 't dikke (*crassamentum*) af. Ik tapte hem nog driemaalen, met tusschenpoozing van omtrent zestien dagen tusschen ieder Bewerking; dog 't vocht dat in deeze laatste aftappingen voortvloeide, was helder als water. Hy stierf den 12. Maart. By de ontleeding ontdekten wy de volgende verschynsels: —— de Borst was met water opgevuld; de longen waren met verscheide kleine witte vlakken bezet; 't hart was veel kleiner dan natuurlyk; in de lever ontdekte men overal harde knoestagtige gezwellen; een inzonderheid, grooter dan de overigen, woog tien oncen, uit de lever uitgesneden zynde; de darmen werden geheel en al zonder vet gevonden, en 't netvlies was volkomen verteerd; 't buikvlies was veel dikker dan gewoonlyk; en de maag by uitstek klein. De Mild, de Nieren, en de Galblaas werden in haaren natuurlyken staat gevonden. Wanneer

Digitized by Google

men agt geeft op de verhaalde verſchynſels, kan 'er geen twyfel overblyven volgens myne gedagten, of de ziekte van den lyder had zyn oorſpronk in een ongemak van de Lever. Wy vonden, naar 't nauwkeurigſte onderzoek, by de opening van 't lighaam, geen de minſte blyk van een gewond of gebroken bloedvat; 't was ook niet mogelyk dat 'er eenig bloedvat van belang, by 't doen van de Bewerking van de *paracenteſis*, konde gewond zyn.

UITTREKZEL EENS BRIEFS VAN DEN HEER ABT D'ORFEUILLE, AAN DEN HEER JOUYNEAU DESLOGES, *Schryver van de Affiches de Poitou*; gedagtekend *Airvault*, 14 Jan. 1778. OVER DE UITWERKZELS VAN EEN KAARS MET KOPER-ROEST GEMENGD.

Deezer dagen zag ik een verſchynzel, zeldzaam en gewigtig genoeg om eene plaats in uwe papieren te verdienen. Ik ging laatſtleden Zondag, in den avond, een Ridder van *Maltha*, een myner bekenden, bezoeken, die naby deeze Stad woont. Ik vond hem in zyn leuningſtoel; hy hadt een zeer zieklyk voorkomen. Op de vraag, wat hem deerde, kreeg ik ten antwoord, dat hy 's avonds te vooren, onder het leezen, door een Kaars vergeeven was. Ik nam het voor een grap op: doch zie hier wat hy my voorts berigtte. Men hadt de Kaars aan zyn huis gemaakt: veel Koper-roest hadt zich gezet aan de ketel, waar in het ſmeer geſmolten was: men ſchraapte de ketel uit om de laatſte Kaars te maaken, derwyze dat dezelve met veel deeltjes Koper-roest vervuld wierd. Denzelfden avond hadt men hem die Kaars gegeeven: hy ging 'er zeer digt by zitten om te leezen. Na eenige oogenblikken begon zyn gezigt te verdonkeren, hy kreeg eene draaijing in 't hoofd, met eene beeving, die hem toeſcheen van denzelfden aart te weezen als of de koorts hem overviel; en hy begon hier op ryklyk te zweeten. Hy werd hier over ongerust: en veronderſtelde dat deeze ongeſteldheid zeer ligt door die Kaars kon veroorzaakt worden, en liet zich eene andere geeven. Terſtond verminderden deeze toevallen; ondertusſchen nam hy Teriaak, waar by hy zich zeer wel bevondt.

Toen ik hem zag, was hy nog maar een weinig ongeſteld,

Digitized by Google

ſteld, en hadt eenigen last in 't hoofd. Wy ſpraken met elkander over dit geval. Ik dagt, in 't eerst, dat hy eenige ongeſteldheid onder de leden hadt: dewyl het my bezwaarlyk voorkwam te begrypen, dat de rook, uit een brandende Kaars komende, genoegzaam bezwangerd kan weezen met de deeltjes van Koper-roest, om iemand, die 'er by toeval iets van inademt, te benadeelen. Daarenboven moeten die deeltjes door de vlam gaande gezuiverd weezen. Ik merkte nogthans op, dat hy, gezeten hebbende tusſchen de Kaars en ſchoorſteen, en zeer digt by de een en de ander, het zeer natuurlyk was, dat de damp van de Kaars, door het vuur aangetrokken, hem voorby den mond ging, en hy dien moest inademen; te meer, daar hy erkende, over luid geleezen te hebben.

Ik beſluit hier uit, dat men het Koper-roest, in hoe klein eene hoeveelheid, en onder welk eene gedaante ook, moet wantrouwen, en dat men in 't algemeen, meer voorzorgs dan men gewoonlyk doet, tegen dit vergif moet draagen.

MIDDEL OM HET NOORDERLICHT IN EENE DONKERE KAMER NA TE BOOTZEN. Uitgedagt door den Heer SAMUEL DE TRIEWALD, *Raadsheer van zyne Zweedſche Majeſteit.*

(Overgenomen uit de *Analecta Tranſalpina.*)

Laat, in eene donkere Kamer, een zonneſtraal komen, door een gat van een duim overkruis: ontvang dien op een prisma, horizontaal geplaatst, derwyze dat dezelve de kanten raakt van een glas, 't welk beneden de gedaante van een omgekeerde kegel heeft. Dit moet men eerst met brandewyn vullen, en omtrent anderhalve voet van de prisma plaatzen. Maak, vervolgens, dat de gekleurde ſtraal, die evenwydig loopt met de oppervlakte van den brandewyn, en die denzelven raakt, ontvangen worde op een zeer wit kleed, van omtrent vyf voeten in 't vierkant, en gy zult als dan, op dat doek, de nauwkeurigſte vertooning hebben van het Noorderlicht. Gy zult dezelfde beweeginge, dezelfde ſchudding in de luchtſtraalen zien als zich aan den hemel, by 't Noor-

Digitized by Google

Noorderlicht, vertoonen. De lichtſtraalen, als zo veele weerlichten uitgeſchooten, en zich vervolgens, op duizenderlei wyzen verſpreidende in de wolken van onderſcheide kleuren, zullen uwe oogen treffen; dit is het uitwerkzel der dampen, die uit den brandewyn opſtygen, eenigzins warm geworden door de zonneſtraalen.

De oorzaak van de vertooning en van de veranderingen dier lichtſtraalen, in deeze afbeelding van het Noorderlicht, moet toegeſchreeven worden aan de meerdere of mindere warmte der zonneſtraalen, die eene min of meer merkbaare uitwaaſeming der vlugſte deelen van den Brandewyn te wege brengen, als mede aan de ongeregelde beweeging der ſtraalen tot ons van de zon komende. Men kan hier uit afneemen, dat deeze vertooning verſcheide uuren kan aanhouden, dat ze elke minuut verandert, en noit verveelt. Men mag tevens, aanmerken, dat deeze Proeve een der vermaaklykſte is, die in gene donkere kamer kunnen genomen worden; doch moet te gelyk toeſtemmen dat dezelve niets doet om de waare natuur des Noorderlichts te verklaaren.

ALGEMEENE AANMERKINGEN OVER DE NATUURLYKE HISTORIE DER VISSCHEN.

„ Van tyd tot tyd hebben wy, in ons *Mengelwerk*, uit
„ het keurig werk van den Heer de BUFFON, over
„ de Vogelen, dat gedeelte onzer Leezeren, 't welk
„ ſmaak in de Natuurlyke Historie vindt, van de Gevederde-bende, de voornaamſte en bekendſte, als ook
„ de zeldzaamſte, opgeleverd, en zullen daar mede
„ voortvaaren, zo ras de verdere uitgave van het
„ *Franſche Werk* ons daar toe in ſtaat ſtelt. Middelerwyl zullen wy, om in deezen tak onzes Mengelwerks niet te kort te ſchieten, nu en dan, een *Visch*
„ behandelen; en, zonder ons tot één enkel Schryver
„ te bepaalen, uit de beste Natuuronderzoekeren, die
„ van dit gedeelte der Natuurbeſchouwinge hun werk
„ maaken, het weetenswaardigſte overneemen. Tot eene Inleiding diene de tegenwoordige *Algemeene Aanmerkingen over de Natuurlyke Historie der Viſſchen.*"

De ongemeete Oceaan is de groote verzamelplaats der Vis-

Digitized by Google

Visschen. Zommigen hebben gedagt, dat alle Visschen natuurlyk tot dit zoute Element behooren: wat hier van ook zyn moge, vast gaat het, dat veelen van 't Geslacht der Visschen, waar onder eenigen van lyfsgestalte verbaazend groot zyn, terwyl anderen bykans eindlooze schoolen uitmaaken, zich alle in 't Zeewater onthouden, en zeer schielyk in Versch water zouden sterven. In dit wyduitgestrekt, en onpeilbaar diep verblyf, huisvesten 'er Duizenden, wier gedaante wy nog niet kennen. De weetgierigheid der Menschen heeft 'er veele uit de diepte te voorschyn gehaald, en hunne behoefte een nog veel grooter aantal: deezer gedaante is ons bekend: doch hunne leevenswyze is voor 't meestendeel verborgen in het ongestuime Element, 't geen hun bedekt.

Het getal der Visschen, waar voor de Menschen Naamen hebben uitgedagt, is, volgens den Ridder LINNEUS, meer dan vier honderd. De Heer J. R. FORSTER merkt aan, dat, niet tegenstaande de zwaarigheden, om de Visschen, in de *Zuidzee* zich onthoudende, te ontdekken, door dien het aan bekwaame Visschers ontbreekt, en uit andere oorzaaken, die Oceaan nogthans, op verscheide plaatzen, vier- en zeventig voorheen onbekende soorten opleverde, behalven omtrent veertig, door LINNEUS beschreeven; en houdt het voor hoogwaarschynlyk, dat het getal der nog niet ontdekte, ondanks deeze toevoeging, verbaazend groot is. Hier uit zou, in den eersten opslage, schynen, dat de *Historie der Visschen* vry ryk was; doch wy zullen dit stuk, van nader by beschouwende, bevinden, dat wy van het grootste gedeelte zeer weinig weeten. De *Natuurlyke Historie der Visschen* belooft, uit dit oogpunt beschouwd, weinig vermaaks. De Natuuronderzoekers hebben, tot hier toe, over 't algemeen, in stede van den aart der Visschen na te gaan, zich meer bevlytigt om de Naamlysten te vermeerderen: en de Leezers worden, in plaats van waarneemingen en proeven aan te treffen, opgehouden met een lange Naamlyst, die hun door een dorre overvloed verveelt.

De algemeene gedaante der Visschen is aan wedereinden scharp, en in 't midden uitpuilende: deeze gestalte stelt hun in staat om de vloeistoffe, welke zy bewoonen, met snelheid te klieven. De byzondere lyfsgestalte, door de Natuur aan de meeste Visschen geschonken,

tragt

Digitized by Google

tragt de Mensch te volgen in het maaken der Schepen; op de zeilaadie gebouwd; de voortgang, nogthans, van een Schip, door alle hulpmiddelen van Menschelyke vinding geholpen, komt niet in vergelyking by de snelheid der schepzelen, door de Natuur verordend om in 't water te woonen. Zommige groote Visschen haalen zeer gemaklyk een welbezeild Schip, met volle zeilen en den gunstigsten wind vaarende, in; snellen 'er, zonder moeite, rondsom, en schieten het op gemak voorby.

De voornaamste werktuigen, tot het beweegen der Visschen, zyn de Vinnen; die by deezen talryker zyn dan in anderen. Doch het volgt niet altoos dat de Visschen, rykst van Vinnen voorzien, snelst zwemmen: de Haay wordt voor een der snelste zwemmers gehouden, en ontbreekt nogthans de Buik-vinnen: de Schelvisch beweegt zich zo schielyk niet; en is nogthans, volkomen tot vaardig zwemmen geschikt. De Borst-vinnen dienen eenigzins als riemen, om den Visch voorwaards te stuwen, en staan een weinig agter de opening der Kieuwen; zyn doorgaans breed en sterk, en beantwoorden eenigermaten aan de zelfde einden, voor de Visschen in het water, als de Vogels in de lugt de wieken. Met deezer behulp verheft zich de *Vliegende visch* boven de oppervlakte des waters, en verwisselt, voor eenigen tyd, van Element; zy vliegen 'er redelyk snel mede, zo lang het gewricht nat blyft; doch hunne vlugt wordt moeijelyk en traager, naar gelange dit drooger wordt; en zy vinden zich, naa eene wyle gevlogen te hebben, genoodzaakt, weder in 't water te stryken. —— Naast de Borst-vinnen komen de Buik-vinnen, beneden aan het lyf geplaatst: deeze leggen altoos vlak op 't water, in welk een stand de Visch ook moge weezen, en strekken eer om den Visch te doen ryzen of daalen, dan om de voortgaande beweeging te bevorderen. De Rug-vin loopt langs de rug, en dient om den Visch in evenwigt te houden, als mede in het voortzwemmen. By veele Visschen ontbreekt deeze; doch in alle Platte Visschen is dezelve vry breed, terwyl de Borst-vinnen naar evenredigheid smal zyn. De Aars-vin beslaat dat gedeelte van den Visch, 't welk tusschen den Aars en den Staart is, en komt den Visch te slade om hem regt overeind te houden. Eindelyk schynt de Staart, die in eenige Visschen plat ligt en in andere rechtstandig is, het groot werk-

tuig

Digitized by Google

tuig der beweeginge te zyn: de andere Vinnen zyn behulpzels, en geeven rigting aan den voortgang: de Visch ſtoot daar hy den radden en ſterken Staart van de eene na de andere zyde wendt, het water, dat agter hem is, weg, en door die overhandſche ſtooting gaat de Visch voort, even als een boot, die met een wrikriem, op den achterſteven geplaatst, gewrikt wordt. —— Een Visch, den Staart-vin afgeſneeden zynde, maakt met het ſtompje wel groote beweeging doch zwemt ſlegt. Het getal, de grootte, en de plaatzing der Vinnen ſchynen alle meer ingerigt om aan de geſtalte van de Bewoonders der diepte te beantwoorden, dan enkel om den ſpoed te vermeerderen. Wanneer de Kop breed en zwaar is, zyn de Borst-vinnen breed, en voornaamelyk geplaatst om het voor over buitelen te beletten; wanneer de Kop ſmal is, of in een langen bek uitloopt, en daarom niet te zwaar wordt ten opzigte van den Staart, vindt men de Borst-vinnen klein, en de Buik-vinnen ontbreeken dikwyls geheel en al.

Gelyk de meeste Dieren, die op 't land leeven, bekleed zyn met een dekzel, om hen tegen de ongenade des weders te beſchutten, zoo zyn allen, die de diepte bewoonen, bedekt met een glibberige ſlymerige ſtoffe, welke hunne lichaamen beſchermt tegen de onmiddelyke aanraaking van de omringende vloeiſtoffe: dienende niet alleen om den Visch te beſchutten; maar ook om zynen voortgang door het water te bevorderen. Hier ondervindt men in 't algemeen een ſterk bekleedzel van ſchubben, 't welk, als een gemaliden kolder, den Visch nog kragtdaadiger beſchermt: een dekzel, 't geen aller aandagt en verwondering verdient. Onze Landgenoot, wylen Dr. BASTER, heeft hier over keurlyke waarneemingen gedaan. Zeer verſchillen zy in gedaante en grootte; het getal van zommige beloopt eenige duizenden; en hebben, door het Microscoop bekeeken, veel gelykheids met de ſchulpen der Schulpvisſchen, alle zyn ze, aan den bovenkant, eenigzins verheeven, en van onderen hol rond; veele hebben ook, tot vaster inplanting in de huid, aan die zyde welke onmiddelyk het lichaam raakt, eenige puntjes of ſtekeltjes. De ſchubben van alle Visſchen, zonder onderſcheid, zyn, ſchoongemaakt, wit óf parelkleurig; weshalven de verſchillende kleuren van deeze Bewoonders der diepte, en ook de mengeling

van

van kleuren van denzelfden Visch, van de ſchikking der ſchubben afhangt, of ook wel veroorzaakt wordt, door 't lymerig vlies 't welk de ſchubben tot een overtrekzel dient. Het verlies van een aanmerkelyk getal ſchubben doet den Visch overmydelyk ſterven. Het ſchynt dat de nieuwe 't gemis eenige weinige weder vergoeden. Ook heeft 'er, gelyk men wil, eene jaarlykſche verandering in dit bekleedzel der Visſchen plaats, even als de viervoetige Dieren van hair, en de Vogels van Plumadie, verwisſelen; doch gaat by de Visſchen op eene geheel andere wyze toe, en heeft meer overeenkomsts met den aangroei der Boomen; dit althans is de gedagte van den ſcherpzienden LEEUWENHOEK, die vaſtſtelt dat 'er jaarlyks eene nieuwe ſchub over de voorgaande heen groeit en zich naar alle kanten buiten de randen van de oude uitbreidt. Onder dit ſchubbig bekleedzel vindt men eene olieagtige zelfſtandigheid, die de noodige warmte aan het geſchubde Geſlacht ſchynt by te zetten.

De Visch, in deezer voege op zwemmen afgerigt, en door bekleedzelen voor uitwendig leed beſchut, is, zo wel als de Viervoetige Dieren en Vogelen, met zintuigen naar zynen ſtaat en leevenswyze voorzien. Ze mogen ons, in zommige opzigten, gebrekkiger toeſchynen: en de onkunde, uit gebrek van behoorelyke waarneemingen ſpruitende, moge den Visſchen eenige zinnelyke gewaarwordingen, geheel of ten deele, ontzegd hebben: laatere proeven overtuigen ons dat zy dezelve bezitten.

Wie zal hun het gevoel betwisten, 't geen zy met alle leevenden gemeen hebben? Schoon de ſchubben, gelyk wy aanmerkten, hun beſchermen voor veel aanſtoots: maakt, egter, derzelver drukking eene prikkeling in de huid, waar toe de vorkswyze graatjes, zo kenbaar in den Snoek en Elft, misſchien niet weinig doen.

De Reuk wordt hun van allen toegeſtaan; daar zy meestal het uiterlyk werktuig des Reuks hebben: en de zodanige waar aan men dit niet beſpeurt, nogthans, inwendig de daar toe geſchikte deeltjes bezitten: en de ervaarenis, blyk by blyk, oplevert, dat zy, door den geur van eenige dingen gelokt, en door den ſtank van anderen verdreeven, worden.

Dat zy, ſchoon met een beenagtig en op 't eerſte aanzien niet zeer gevoelig gehemelte beſchonken, den ſmaak

ſmaak niet derven, blykt uit de keuze der Spyzen: eenige aazen op Visch alleen, zommige op Visch en Waterplanten teffens, anderen op enkel Waterplanten: terwyl eenigen, gelyk men dit by andere Dieren aantreft, allerlei drek en vuiligheid inzwelgen. Dat kieſche Visſchen den eenen ſpys boven den anderen ſtellen, hebben de Liefhebbers, die *Chineeſche Goudvischjes* houden, meermaalen opgemerkt: nieuw water gekreegen hebbende, waarin wormpjes zyn, aazen zy daar greetig op, en laaten de kruimpjes brood of ouwel, die zy anders nuttigen, onaangeroerd.

Oudtyds heeft men hun 't Gehoor geheel ontzegd: eerst het den Walvischaartige Visſchen toegekend: en vervolgens ook aan de andere. Wie over beide deeze de ontdekkingen van den onvermoeiden P. CAMPER geleezen heeft, zal des ten vollen overtuigd worden: en niet langer het oude vooroordeel, dat de Visſchen zo doof als ſtom zyn, aankleeven. —— Stomheid zelfs, hun algemeen toe te ſchryven is met de ondervinding ſtrydig. Bekend is het dat de Walvisſchen zomtyds een geloei maaken, op eene verren afſtand hoorbaar; de Pieper ſlaat een piepend geluid, gelyk de Knorhaan een knorrend, waar van zy beide den naam ontleenen. —— Is de opening van 't Gehoor by alle Dieren, die in het water leeven, zeer klein en nauw, ze is volkomen geſchikt naar hunnen leevensſtaat: de veelvuldige zand-, ſlyk- en modder-deeltjes, geſtadig in het water vermengd, zouden een wyder gehoorweg ſtraks vervullen en ſtoppen.

Wonderlyk is het maakzel des gezigts in de Visſchen. De Walvisſchen hebben alleen oogleden en wenkbrauwen als de Landdieren; de andere derven ze; doch het oogluikend Vlies, waar mede zy bedeeld zyn, is genoeg, om 't geen, in algemeene omſtandigheden, hun oog kan ſchaaden, af te weeren. Oogen van het zelfde maakzel als dat der Landdieren, zouden den Visſchen van geen dienst weezen: dewyl de middelſtoffe, door welke zy zien, verſchilt, en de breeking der Lichtſtraalen onderſcheiden is, uit een ydelder in een dikker middelſtoffe overgaande. De lichtſtraalen zouden in 't oog der Visſchen: dewyl hun de eerſte zamenloop, dien wy in de waterige vogtigheid onzer oogen hebben, ontbreekt, noodwendig elkander voorby ſchieten, en gevolglyk niet in ſtaat zyn, om, byeen vergaderd, op den grond van 't

Digitized by Google

oog te vallen: om dit te verhelpen is het kristallyne vogt van hunne oogen in een ronder vorm en van kleinder omtrek gegooten: en dus moet 'er, volgens de regelen der Gezigtkunde, een grooter breeking zyn in den zamenloop der ſtraalen: terwyl, 't geen by ons in twee reizen geſchiedt, by hun in ééne reis gedaan wordt: de klootrondheid van dit kristallyne vogt kunnen wy dagelyks waarneemen in Schelvisſchen, Baarzen, enz. Desgelyks is, ten einde hunne oogen bekwaam mogten weezen om zich naar de verſchillende zamenloopende of afwykende ſtraalen te ſchikken, het netvlies van onderen met eene ſpieragtige ſtoffe voorzien; door dit middel denkt de Eerw. DERHAM, dat zy het netvlies kunnen openen en ſluiten, en dus den gezigtbol verlangen of verkorten. Uit het geheele geſtel is af te neemen, dat de Visſchen byziende zyn. Wie heeft niet opgemerkt de onderſcheiden plaatſing der Oogen in Rond- en Plat-Visſchen, in deezen ſtaan zy te wederzyden van den Kop, in geenen aan den eenen kant, daar zy zich meest op den grond onthouden, en alleen op- en zywaards te zien hebben om hun voedzel te zoeken.

Schoon dus de Visſchen, met de zintuigen tot hun beſtaan noodig, begaafd zyn, ſchynen zy in een laager kring dan de andere Dieren te beweegen. Zelfsbehoud, en het voortzetten van hun geſlacht, maakt de hoofdſom uit van hunne werkzaamheid, en zelfs hier in gaan zy eer werktuigiyk dan by verkiezing te werk. Een onophoudelyk zoeken na voedzel is de dryfveer van alle hunne beweegingen: deeze zet hun aan om allerlei gevaaren in den mond te loopen, en greetig het lokaas in te zwelgen. 't Geen zy, zelfs uit het water gehaald, nog blyven eeten.

De Maag is doorgaans digt by den Bek geplaatst, en, hoewel niet begaafd met eene merkbaare hette, bezit dezelve een verbaazend vermogen van verteeren, niet alleen weeke Visch, maar ook veel harder zelfſtandigheden, als Kreeften, Krabben, Mosſelen, Oesters, en andere Schelpvisſchen. Deeze zwelgen de Kabbeljauw en de Steur niet alleen in, maar ook door; ſchoon de ſchulpen daar van zo veel harder zyn dan de wanden van de Maag, die dezelve omvat. Dit verbaazende vermogen van de Maag der Visſchen heeft met reden de nieuwsgierigheid der Wysgeeren gaande gemaakt, en het ſtelzel

Digitized by Google

zel der zodanigen, die de hette der Maag voor eene genoegzaame rede der verteeringe hielden, omvergeworpen. Eenige proeven van Dr. HUNTER schynen te bewyzen, dat 'er in de Maag der Dieren een vermogen van dierlyke gelykvormigmaaking plaats hebbe, 't welk bepaald noch beschreeven kan worden; een vermogen, 't geen de zelfstandigheden, door hun ingezwolgen, verkeert in een pap, geschikt te hunner voeding. Dit geschiedt niet door wryving, noch door eenig ontbindvogt, noch door warmte, noch door beweeging, noch door derzelver vereende kragten; doch door eenig tot heden onbekend beginzel, 't welk op eene verschillende wyze werkt van alle soorten der kunstverteering. Dit vermogen huisvest in de Maag der Visschen in een grooter maate dan by eenige andere Schepzels: ook gaat de verteering zeer schielyk toe. Dit blykt uit eene byzondere waarneeming van den Heer ANDERSON, als hy aantekent, dat de Visschers van 't *Heiligland* en de *Elve*, die, om Schelvisch te vangen, hunne lynen in zee werpen, en altoos, om de zes uuren, by de verandering van het ty, weder ophaalen, waargenomen hebben, hoe een Schelvisch, daar aan gevangen, en door een Kabbeljauw ingeslokt, welke men dus ook magtig word, de Schelvisch in dien tyd reeds verteerd is, en de hoek dermaate in den Kabbeljauw gehaakt zit, dat men dien daar mede uit het water trekt. Hy merkt ook aan, dat de Kabbeljauwen een brok houts, of iets anders, dat voor hun onverteerbaar is, ingeslokt hebbende, de Maag uitbraaken, buiten den bek omkeeren, die op deeze wyze ledig maaken, afspoelen, en weder in haalen, wanneer zy ook terstond weder aan 't eeten gaan.

Niet tegenstaande de Visschen zeer hongerig zyn, en altoos aazen, kunnen geene Dieren langer dan zy voedzel missen. De Goud- en Zilvervisschen, die men in glazen houdt, schynen niets dan enkel water, of de Insecten, te klein om door het oog gezien te worden, te behoeven. Men weet dat zy maanden lang leeven zonder schynbaar voedzel te nuttigen. De Snoek zelfs, een van de verslindendsten onder de Visschen, zal alleen in een vat leeven, en 'er dikwyls in groeien.

Onverzaadlyk zyn, ondertusschen, de Visschen; al het leevende, 't geen hun voorkomt, schynt hun een aangenaam voedzel. Eenigen, die kleine bekken hebben,

aazen op wormpjes en kuit van andere Visſchen: zommigen, van wyder mond voorzien, zoeken grooter prooij, onverſchillig van welk eene ſoort, 't zy van hunne eigene of vreemde: de wydstgebekten vervolgen bykans alles wat leeven ontvangen heeft, dikwyls ontſtaat 'er tusſchen hun een heftigen ſtryd, wanneer de bestgebekte Visch de overwinning behaalt, en zyn vyand verſlindt. De kleinder Visſchen hebben geen kans, in dit ongelyk gevegt: hunne gewoone wyze van ontkoming beſtaat in te zwemmen na de droogten, waar de groote hun niet kunnen vervolgen. Hier worden zy, op hunne beurt, verwoesters, en leeven van de kuit der grootere: die zy op het water vinden dryven: 't gevaar volgt hun nogthans allerwegen. Zelfs op de ondiepten leggen de Oesters, de Mosſelen, en anderen met open ſchelpen, en de kleine Visch, die onbedagtzaam in hun bereik komt, vatten zy in hun ſchelp, en verſlinden den beſlooten prooi op hun gemak.

De jagt, die de Visſchen op elkander maaken, bepaalt zich niet, gelyk die der Landdieren, tot een enkel gewest, of eene enkele pooging; ſchoolen van de eene ſoort volgen die van eene andere, door den wyden Oceaan, van de poolen tot de evennagts lyn. Dus zet de Kabbeljauw van *Newfond land* de Wyting naa, die 'er voor vlugt uit de zuidlyke oevers van *Spanje*. Men wil ook dat de Cachelot, of Spermaceti Walvisch, de zamengeſchoolde Haringen jaagt, en in één hap duizenden opſlokt.

Dit kan een der redenen weezen van de jaarlykſche uittochten der Visſchen, uit het eene gedeelte des Oceaans na het andere; doch behalven deeze zyn 'er andere die daar toe medewerken. De Visſchen kunnen aangezet worden, om de plaats huns verblyfs te veranderen, voor eene die beter met hunne omſtandigheden ſtrookt, of geſchikter is om kuit te ſchieten. 't Is opmerkenswaardig dat de Visſchen niet zeer geſteld zyn op gansch koude wateren, en doorgaans de warmſte plaatzen opzoeken. Dus vindt men ze des zomers, in grooten getale, op de droogten, digt by 't ſtrand, waar de zon het water, tot den grond toe, kan verwarmen: daar en tegen vindt men dés winters de Visſchen by den grond in het diep der Zee: want de koude des dampkrings is niet doordringend genoeg om zo diep

door

Digitized by Google

door te dringen. De koude heeft een zelfde uitwerking op den Riviervisch: naa ſtrenge vorst komen 'er veele dood boven dryven.

Schoon alle Visſchen in 't water leeven, hebben zy allen de lugt tot het beſtaan noodig. Het geheele geſlacht der Walvisſchen ademt op dezelfde wyze als wy Menſchen, en komen een zeer korten tyd boven, om verſche lugt te ſcheppen; doch die geheel onder water blyven, hebben nogthans lugt noodig, of zy ſterven binnen weinig minuuten. Zomtyds komt al de Visch in een Vyver om, wanneer het Ys overal de oppervlakte van het water bedekt, en de lugt van de onderliggende vloeiſtoffe weert. Indien 'er een byt in 't ys gehakt wordt, zwemmen de Visſchen van alle kanten daar heen, om het voordeel van de friſſe lugt te ſcheppen. Zo volſtrekt noodzaaklyk is de lugt voor alle Dieren; doch byzonder voor de Visſchen, dat zy, zo als wy aanmerkten, ſlegts weinig minuuten zonder dezelve kunnen leeven; nogthans valt 'er niets bezwaarlyker dan reden te geeven van de wyze waarop zy deeze noodwendige verfriſſing verkrygen. Allen, die Visſchen in 't water gezien hebben, herinneren zich hier zelfs de beweeging hunner lippen en kieuwen. Deeze beweeging, in 't geſchubde geſlagt, is ongetwyfeld overeenkomſtig met ons ademhaalen; doch het is geen lugt; maar water, 't geen de Visch met de daad in zwelgt, en, by elke beweeging, uit de kieuwen ontlast. De Visch neemt eerst eene hoeveelheid waters in den bek, deeze komt tot de kieuwen; zy ſluiten, en beletten het water, dus ingezwolgen, na den bek weder te keeren: terwyl het beenagtig bedekzel der kieuwen 't zelve verhindert daar door te gaan, eer de Visch eene behoorelyke voorraad van lugt uit het in diervoegen beſlooten water gehaald hebbe: dan openen zich de beenagtige bedekzels, en geeven 'er een vryen doortocht aan: door dit middel worden de kieuwen weder geopend en laaten eene verſche hoeveelheid van water in. Het getal der ſtukken, tot de Ademhaaling der Karpers noodig, door den Heer DU VERNEY naauwkeurig nagegaan, is ongelooflyk groot, en zou, volgens hem, twintig duizend beloopen.

Maar hoewel dit de algemeene wyze is om de Ademhaaling te verklaaren, blyft de zwaarigheid over, om te weeten, wat 'er gedaan wordt met deeze lugt, door den

Digitized by Google

Visch van het water geſcheiden. 'Er ſchynt geene ontvangplaats om dezelve te bevatten; de maag, de voornaamſte holligheid zynde in het lichaam, is te zeer met voedzel vervuld tot dat einde. Men vindt in veelen eene aanmerkelyke holligheid, ik meen de Lugt- of Zwemblaas, die kan dienen om de lugt, tot het leeven dienſtig, te bewaaren: dan de hedendaagſche Wysgeeren hebben, zints lang, dezelve tot een geheel ander einde doen dienen, om naamlyk den Visch in ſtaat te ſtellen tot het hooger of laager zwemmen in 't water, naar gelange zy dit uitzetten of inkrimpen. De ouden hielden deeze blaas voor eene ſoort van verzamelplaats der lugt, waar van de Visch, als 't noodig was, gebruik maakte; dit oude gevoelen is niet geheel te verwerpen: wanneer men in aanmerking neemt dat veel Visſchen, daar van voorzien zyn, die geduurig zich op den grond onthouden, als de Aal en de Both. Veelen daar en tegen zyn geheel van deeze Lugtblaas ontbloot, en zwemmen met gemak op allerlei diepten, als de Anchovies en de Rivier Grondel. In de daad, het getal der Visſchen, die dit deel ontbeeren, levert alleen een genoegzaam bewys op, dat het zo noodig niet is tot zwemmen: en daar de Buik-vinnen, die in alle Visſchen vlak op 't water liggen, ten vollen genoegzaam ſchynen om ze op allerlei diepten te houden, zie ik niet veel noodzaakelykheids voor deezen inwendigen toeſtel tot het ryzen en daalen.

(*Het vervolg by de eerſtkomende gelegenheid.*)

BEDENKINGEN OVER DE MAATIGHEID, MET BETREKKING TOT DE VERSTANDLYKE VERMOGENS.

(*Uit het Engelsch.*)

De voordeelen, ontſtaande uit het regelen der driften, ten opzigte van onze Lichaamsgeſteltenisſe, zyn zo menigmaal aangedrongen, dat het noodloos is daar van een enkel woord meer te reppen. De aanmerkingen, die ik thans voorneemens ben op 't papier te brengen, zullen zich bepaalen tot de maatigheid in 't eeten byzonder, en de voordeelen daar uit voor de Ziel herkomſtig.

In hoe verre de verſtandlyke vermogens verknogt zyn

zyn aan de dierlyke huishouding, is eene naſpeuring, meer geſchikt voor den Natuurkundigen Wysgeer, dan voor den Zedeſchryver. De ondervinding van elk, hoofd voor hoofd, moet hen overtuigen van derzelver gemeenſchap, voor zo verre de Ziel en Lichaam met elkander deelen in de aandoeninge van vermaak of van ſmarte.

Iemand zou zich veelligt verbeelden, dat de *Stoicynſche Ongevoeligheid* gegrond was op een begrip van de onafhanglykheid der Ziele van het Lichaam. Volgens de Leerſtelling deezer Wysgeeren kan de Ziel, als 't ware, eene belanglooze toekykſter weezen, terwyl het Lichaam de ſmertendſte pynen lydt: doch de Hedendaagſche Wysgeeren, hoe genegen om *Stoicynen* te weezen, kunnen niet nalaaten zich gevoelig te toonen als jicht of graveelpyn hun aantast.

En nogthans, anneer de Ziel met het Lichaam lydt, in het geweld der pyne en den aanval eener kwaale, bevindt men dat dezelve haare gewoone ſterkte wederkrygen, als het Lichaam tot gezondheid en ſterkte herſteld is.

Ene ſoort van tevens lyden is 'er, waar in de Ziel blyft lyden, zelfs naa dat het Lichaam verfrist is. Wanneer de lustlooze kwyning, en de walgende zatheid van eene pas begaane buitenſpoorigheid allengskens bedaard is, blyft de Ziel nog eenen last voelen, die geene poogingen kunnen afwenden, en omringd met eene wolk, dien de tyd alleen kan verdryven.

Schryvers, die het ondernomen hebben regels op te ſtellen voor den Letter-oefenaar, in zyn ſtreeven na Letterkennis, misſen noit aan te dringen op eene geregeldheid en onthouding in 't ſtuk van ſpys en drank. Zy oordeelen het een vrugtlooze arbeid, na het vermeerderen van den voorraad der denkbeelden te ſtaan, en de kragt van de doordringenheid des verſtands te vermeerderen, zonder eene ſtipte waarneeming der Wetten van maatigheid.

Men heeft opgemerkt, dat de Stichters van Collegien, die geen geld ontzien hebben in het vervaardigen en opcieren der Gebouwen, zo ruim en ryklyk niet geweest zyn in het verzorgen van 't voedzel der Bewoonderen. Misſchien waren deeze Beſchermheeren der Letteren overtuigd van de onmogelykheid van 't Hoofd en den Buik teffens te vullen, en verkoozen liever, dat

Digitized by Google

ARISTOTELES en PLATO geestlyk voedzel aan de Ziel zouden verleenen, dan dat de Kok een overvloed van grof voedzel aan het Lichaam zou verſchaffen.

HORATIUS merkt, in een Hekelſchrift, waar in hy de voordeelen der Maatigheid optelt, met eene wondere ſchoonheid van uitdrukking, aan: „ Dat het Lichaam, „ overlaaden met voedzel, de Ziel met zich nederbuigt, „ en dat deel van den Godlyken Geest, 't welk tot „ verheevene beſchouwing geſchikt is, aan de aarde „ hegt (*).

Dat Aurora eene Vriendin der Zanggodinnen zy, is een bekend ſpreekwoord, en behelst, gelyk meest alle deeze kortbondige Spreuken, op de ondervinding gegrond, eene juiste aanmerking: doch, indien wy eene evenredige oorzaak voor dit uitwerkzel zullen opgeeven, weet ik niet of 't zelve niet met evenveel regts aan de ſpysonthouding, als aan de verfrisſing van den ſlaap, moet toegeſchreeven worden. De ledigheid van de Maag geeft ſcherpte aan 't Verſtand, kragt aan de Verbeelding, en vastheid aan 't Geheugen.

't Is wel bekend, dat de voornaamſte maaltyd der Ouden de avondmaaltyd was, en men heeft zich verwonderd, dat zy wier Wysheid in 't algemen zo zeer doorſtraalde in verſcheide inrigtingen, het gemeene leeven betreffende, een voet hielden dien nu van de meesten ſchadelyk voor de gezondheid gekeurd wordt. 't Is, nogthans, niet onredelyk te veronderſtellen, dat zy hun verſtand niet wilden bezwaaren, door op den dag, den tyd om zaaken af te doen, den honger te ſtillen; zy verkoozen liever, de feest- en tafelvermaaken te neemen, als 'er geen meer zorgen waren, en van het gastmaal na bed te gaan.

Het ſchynt, dat de ongemakken, die de vatbaare vermogens aandoen, door onmaatig eeten, zich niet bepaalen tot het redelyk gedeelte der Scheppinge. Een myner Vrienden, die een groot liefhebber is van de jagt met honden, berigt my, dat het noodig is deeze Dieren bykans in een geduurig hongerigen ſtaat te houden, om ze te ſcherper op de jagt af te rigten.

Ik

(*) ——— *Quin corpus onuſtum*
Hesternis vitiis animum quoque prægravat unà,
Atque affigit humi divinæ particulam auræ.

Digitized by Google

Ik ken een boertig Man, die voorgeeft, de uitgeſtrektheid van iemands verſtand te kunnen afmeeten naar de dupheid van zyn buik; en uit het voorwaards ſteeken van den buik, vermoedt hy eene daar aan beantwoordende dikheid van harſenen. Ik kan, nogthans, met hem niet geheel inſtemmen: dewyl rankheid en diklyvigheid altoos niet veroorzaakt worden door onthouding of vraatagtigheid: doch wanneer een deezer lichaamsgeſteltenisſen, uit een van die beide oorzaaken hervoort komt, moet ik erkennen, dat het gevoelen myns Vriends zomtyds op waarheid ſteunt, en door de ervaarenis onderſchraagd wordt.

VERHAAL VAN DE WYZE, WAAR OP DE TEGENWOORDIG REGEERENDE KONING VAN ZWEEDEN DE GROOTE STAATSOMWENTELING IN DEN JAARE MDCCLXXII TE WEGE BRAGT.

(Overgenomen uit C. FR. SHERIDANS *History of the late Revolution in Sweden.*

Op den negentienden van Oogstmaand, des Jaars MDCCLXXII, vroeg in den morgenſtond, beſloot zyne *Zweedſche Majeſteit*, het masker af te werpen, en, door geweld, die magt te verkrygen, welke de Staaten zo lang misbruikt hadden, of in dit beſtaan om te komen.

Toen hy zich gereed maakte om zyne kamer te verlaaten, vertoonde zich op zyn gelaad eenige onſteltenisſe; doch deeze ſcheen niet te ontſtaan uit eenig dugten voor zyn eigen lot. Hoe groot de Eerzugt van deezen Vorst moge weezen, zyne Menschlievenheid behoeft daar voor niet te wyken. Hy vreesde, dat het bloed van eenige zyner Onderdaanen geſtort mogt worden, in het volvoeren eener onderneeminge, die hy zich niet kon voorſtellen tot ſtand te zullen brengen, zonder toevlugt tot geweld te neemen.

Zyn geheele gedrag, geduurende dien dag, zo wel als naa de Staatsomwenteling, billyken deeze gisſing.

Een groot aantal Officiers, zo wel als andere Perſoonen, die bekend ſtonden, dat zy de zaak des Konings waren toegedaan, was beſcheiden, om dien morgen hun-

Digitized by Google

ne opwagting by zyn Majesteit te maaken. Voor tien uuren zat hy te paard, en bezogt het Regiment der Artillery. Langs straat gaande, was hy beleefder dan gewoonlyk, jegens allen, die hem tegenkwamen; zich gemeenzaam buigende voor 't laagste Volk. Wanneer de Koning na zyn paleis wederkeerde, was de bende der lyfwagt, welke dien dag de wagt moest houden, byéén met die welke afgelost stondt te worden, en zyne Majesteit ging in de wagt-plaats, met de Officieren. Hy sprak hun aan met die welsprekenheid, welke hy in eene zo groote maate bezit; en, hun te verstaan gegeeven hebbende, dat zyn leeven gevaar liep, stelde hy hun den elendigen staat des Koningryks, met de leevendigste kleuren, voor oogen, de ketens, in welke het gekneld werd, door middel van vreemd goud, de verdeeldheden en onlusten, uit dezelfde oorzaak herkomstig, die de Ryksdag nu veertien maanden lang hadden opgehouden. Hy verzekerde hun, dat zyn eenig oogmerk was een einde te maaken aan deeze wanordes: het bederf te verbannen, de waare vryheid te herstellen, en den ouden luister des *Zweedschen naams* te doen herleeven, een luister, zo lang bezwalkt door eene omkoopbaarheid, zo bekend als schandelyk. Hun daar op, in de sterkste bewoordingen, betuigende, dat hy voor altoos alle volstrekte oppermagt, of 't geen de *Zweeden Souvereiniteit* noemden, verwierp, besloot hy met deeze woorden: „ Ik ben verpligt myne eigene vryheid en die des Ko„ ningryks te verdeedigen, tegen de heerschende Adelre„ geering. Wilt gy my getrouw weezen, even als uwe „ Voorvaders waren aan GUSTAVUS VASA, en GUS„ TAVUS ADOLPHUS? Dan wil ik myn leeven waa„ gen voor uw welzyn, en dat van myn Vaderland".

De Officiers, meest alle jonge Heeren, van wier verknogtheid aan zyn Persoon de Koning zints lang verzekerd was, doorzagen misschien den aart niet van den voorslag, door zyne Majesteit hun gedaan, en hun werd geen tyd vergund om 'er zich over te bedenken, zy stemden terstond alles toe, en deeden hem den eed van getrouwheid.

Drie hunner alleen weigerden zulks. Een deezer FREDERIK CEDERSTROM, Capitein van eene bende Lyfwagten, bragt in 't midden, dat hy reeds, en nog zeer onlangs, den eed van trouwe afgelegd hadt by de Staaten,

en,

Digitized by Google

en, gevolglyk, den eed, door zyne Majeſteit gevorderd, niet kon doen. De Koning, hem ſterk aanziende, antwoordde. *Bedenk wat gy doet.* „ Ik doe", hervatte CEDERSTROM, „wat ik heden denk te moeten doen, en „ 't geen ik morgen ook zal denken; was ik bekwaam „ den Eed te breeken, door welken ik my aan de Staaten verbonden heb, ik zou desgelyks bekwaam weezen om die uwe Maieſteit my thans afvordert te „ ſchenden".

De Koning beval hier op, dat CEDERSTROM zyn Degen zou overgeeven, en liet hem vatten.

Zyne Majeſteit, bedenkende welk een indruk dit braaf en moedig gedrag van CEDERSTROM op de gemoederen zyner andere Officieren mogt maaken, begon op een zagter toon te ſpreeken, en zich weder tot CEDERSTROM wendende, zeide hy, dat hy hem, ten bewyze van 't goed gevoelen, 't geen hy van hem hadt, en het vertrouwen, 't welk hy op hem ſtelde, zyn Degen wilde wedergeeven, zonder op het afleggen des Eeds te dringen; zyn byſtand alleen dien dag verzoekende. CEDERSTROM bleef ſtandvastig; verklaarende, dat zyne Majeſteit dien dag op hem geen vertrouwen kon ſtellen, en dat hy verzogt van den dienst te mogen ontſlaagen worden.

Terwyl de Koning zich met de Officiers hadt opgeſloten, kwam de Raadsheer RALLING, wien het bevelhebberſchap over het Krygsvolk in de Stad, twee dagen te vooren, was opgedraagen, aan de deur van de wagtplaats; hy kreeg berigt dat hy 'er niet in mogt. De Raadsheer drong 'er op om, tegenwoordig te zyn by het geeven der bevelen, en liet dit den Koning weeten; doch hy ontving tot antwoord, dat hy na den Raad moest gaan, waar zyne Majeſteit hem zou ſpreeken.

Hier op ontvingen de Offieren de bevelen van den Koning: het eerſte was, dat de twee Regimenten Lyfwagten en der Artillery terſtond zouden by een gevoegd worden; en dat een hoop van zes- en dertig Grenadiers, zich zou vervoegen aan den ingang des Raad-kamers, om te beletten, dat 'er een der Raadsheeren uitkwam.

Doch, eer deeze bevelen konden te werk geſteld worden, moest de Koning nog een anderen ſtap doen, een ſtap van welken de geheele uitſlag zyner onderneeming afhing. Hier in beſtaande dat hy zich tot de Soldaaten moest

Digitized by Google

moest vervoegen, lieden geheel onkundig van zyne oogmerken, en gewoon alleen aan de bevelen van den Raad te gehoorzaamen, dien zy geleerd hadden met den diepſten eerbied aan te zien.

Wanneer zyne Majeſteit, gevolgd door de Officieren, de wagt-plaats verliet, om, ten dien einde, naa de paradeplaats te gaan, begonnen eenigen hunner voorzigtiger of misſchien vreesagtiger dan de overigen, naa eene wyl overweegens, te denken op de gevolgen van het ondernomen ſtuk: zy gaven hunne vrees aan den Koning te kennen, en betuigden, dat hy, wanneer geene Perſoonen van meer gewigts en invloeds, dan zy, zich tot deeze zaak inlieten, weinig hoop op eenen gelukkigen uitſlag kon hebben. ——— De Koning ſtondt eenigen tyd ſtil, en ſcheen te twyfelen — het lot der Staatsomwenteling hing van dat oogenblik af. Een Serjant der Lyfwagt hoorde dit geſprek, en riep, met luider ſtemme: „ Het „ zal gelukken. ——— Lang leeve GUSTAVUS"! Zyne Majeſteit hervatte hier op: „ Dan zal ik het waa„ gen"! en na de Soldaaten toetreedende, ſprak hy hun aan in bykans dezelfde bewoordingen als hy by de Officieren gebruikt hadt, en met denzelfden uitſlag. Zy beantwoordden hem met luidruchtige toejuichinge: één ſtem alleen zei *neen;* doch men lette 'er niet op.

In dien tuſſchentyd hadden eenigen van 's Konings uitgezondenen in de Stad en gerugt doen loopen dat zyne Majeſteit gevat was. Dit dreef het Gemeen in grooten getale naa het Paleis, waar 't zelve kwam zo als de Koning zyne aanſpraak tot de Lyfwagt geeindigd hadt. Zy betuigden, door herhaald geroep, hunne vreugde, dat zy hem vry en veilig zagen; eene vreugd, die een gelukkig einde ſpelde aan het werk op deezen dag begonnen.

De Raadsheeren werden nu onmiddelyk in verzekering genomen. Zy hadden uit de venſters van de Raadkamer gezien wat 'er gaans was op de paradeplaats voor het Paleis; en, niet wetende wat het vreugdegeroep, 't welk zy hoorden, betekende, kwamen zy na beneden om de oorzaak daar van te verneemen: wanneer de zeſen dertig Grenadiers, met gevelde bajonetten, hun berigtten, dat zy, volgens last van zyne Majeſteit, moesten blyven daar zy waren. Zy begonnen op een hoogen

toon

soon te ſpreeken; doch werden alleen beantwoord door het digt doen en vast ſluiten van de deur.

Op 't oogenblik dat de Geheime Raad het vasthouden der Raadsheeren verſtondt, ſcheidde dezelve, en elk der Leden was op eigen veiligheid bedagt. De Koning, daar op te paard ſtygende, reedt, gevolgd door zyne Officieren, met uitgetoogen geweer en eene menigte van Soldaaten, onder een grooten toeloop des Volks, na de andere wyken der Stad, waar de Soldaaten, die hy bevolen hadt te verzamelen, elk zich op hunnen post bevonden. Hy vondt hun allen gewillig om zyne zaak te ondersteunen, en den eed van trouwe aan hem af te leggen. Door de ſtraaten heen gaande, verklaarde hy het Volk, alleen ten oogmerke te hebben, zyn Land te behouden; en dat hy, indien zy op hem niet vertrouwden, zyn ſchepter zou nederleggen, en het Ryk aan zichzelven overlaaten. ——— Zo zeer was de Koning bemind, dat het Volk, (waar van zommigen zelfs op hunne knieën vielen,) met traanen in de oogen, zyne Majeſteit ſmeekte, hen niet te verlaaten.

De Koning trok voort, en maakte zich, in minder dan een uur, meester van de Krygsmagt in *Stokholm*.

PROEVE OVER DE BEELDHOUWKUNST.

(*Uit het Engelsch.*)

Dat 's Menſchen Geest natuurlyk vermaak ſchept in de werken van Naavolging, is eene aanmerking der vroegſte Wysgeeren, en de juistheid derzelve is eenpaarig bekragtigd, door alle volgende naſpeuringen. Zelfs voorwerpen, die, met de daad, de zinnen ſtooten, behaagen, wanneer de welafgerigte Kunſtenaar ze navolgt, de verbeelding: maar, indien de verbeelding in ſtaat is om leelykheid in ſchoonheid te veranderen, de wanvormigheid te doen behaagen, moet de invloed daar van nog grooter op 't menschlyk gemoed weezen, als het naagevolgde voorwerp oorſpronglyk verheevene en ſchoone denkbeelden inboezemt.

Gepaste en juiste afbeeldzels van het onredelyk of onbezield gedeelte der ſcheppinge, verſchaffen, in de daad, eene groote maate van vermaak; maar het hoogst genoegen, 't geen de Fraaije Kunſten kunnen opleveren, ontſtaat uit de naabootzingen van de Menſchelyke Natuure. Eene Landſchapsſchildery, vol verſcheidenheden,

Digitized by Google

den, wordt, misschien, met grooter vermaak op 't doek beschouwd; dan in de Natuur zelve: dewyl de navolging bevalligheden aan de weezenlyke schoonheid toevoegt. Het waas der Druiven, het blos der Persiken, het rood der Roozen, door de Natuur geschikt om te behaagen, zal, misschien, nog meer bevallen, als de hand des Kunstenaars ze den oogen biedt. Dezelfde aanmerking strekt zich uit tot het afbeelden der Dieren; het springend Bokje, de verschreurende Leeuw, een drift Osfen, worden met genoegen beschouwd. Zy behaagen, doch maaken onze gevoelens niet gaande; zy streelen, doch verheffen de ziel niet. Om het hart met eene gelykaartige aandoening te vervullen, om de edeler driften op te wekken, en manlyk vermaak te verschaffen, moet de Mensch het voorwerp der naavolginge weezen. De algemeene verbintenis, welke 'er plaats heeft tusschen allen, die deel hebben aan de Menschlykheid, veroorzaakt eene algemeene belangneeming in de belangen van elk, hoofd voor hoofd. De Mensch beschouwt de daaden en driften der Menschen met al de bekommerdheid van iemand, die omtrent den uitslag niet onverschillig is; maar hy ziet de laagere gedeelten der scheppinge aan, met de driftlooze nieuwsgierigheid eens belangloozen toekykers.

De houdingen van 's Menschen werkzaamheden, en de trekken zyner driften, af te beelden, is de hoofdzaak der BEELDHOUWKUNDE; en schoon eene groote maate van derzelver uitsteekenheid afhange van de keurlykheid der behandelinge der gereedschappen, heeft deeze Kunst, nogthans, altoos eene uitsteekende plaats bekleed onder de Kunsten, die eene schoone verbeeldingskragt vereischen. De Beeldhouwkunde tot een enkel handwerk te verlaagen, om dat zy met de beitels des Steenhouwers werkt, zou even 't zelfde weezen als de Schilderkunst uit den rang der Fraaije Kunsten te stooten, om dat de Schilder met den Kladverwer verwen bezigt.

Een gelukkig slaagen in de Beeldhouwkunde vereischt een voorafgaand vernuft, en eene beftendige aankweeking van 't zelve; en schoon een Steenhouwer de ruwe beeldtenis van een Mensch moge hakken, zal zyn Kunstloos werk hem den eernaam van een Beeldhouwer niet doen wegdraagen. De Natuur ligt bloot voor het oog des Geleerden en Ongeleerden, en des dommen en des schanderen; doch de Man van fynen smaak kan alleen haare kieschste trekken, haare inneemendste schoon, min in 't oog loopende schoonheden, bemerken. De Natuur te volgen in haare diepste schuilhoeken, het denkbeeld van schoonheid met een oogslag te vatten, en in steen uit te drukken, vereischt eene ziel, zo aandoenlyk, eene verbeelding, zo vuurig, als HOMERUS ooit omdroeg. Konden de voortbrengzels van den beitel even gereed vermenigvuldigd worden als die der penne, wy mogen vaststellen, dat *Griekenland* zo beroemd zou geweest zyn, door zyne Beeldhouwers, als door zyne Dichters; doch terwyl de schriften

Digitized by Google

ten van HOMERUS verſpreid werden door Affchriften, die niets van 't oorſpronglyke derfden, verlooren de Kunſtſtukken van een PHIDIAS waarſchynlyk by elk naamaakzel: en terwyl het Dichtſtuk in elks hand en in elks geheugen was, vondt zich het ſtandbeeld beperkt binnen de wallen van eene enkele Stad, of zelfs opgeſlooten in de Kamer van een grynig Liefhebber: doch verborgen te weezen is geen bewys van gebrek aan verdienſten, en de waarneeming is algemeen, om dat zy met de waarheid zamenſtemt, dat de bloem, die in de wildernis bloeit, in kleur en geur niet behoeft te wyken voor die in den bloemhof prykt, de verwondering gaande maakt, en de hand tot plukken noodigt.

Het ware eene gemaklyke taak, want het volvoeren zou meer naarſtigheids in 't opſpeuren, dan verſtands in 't voorſtellen eiſchen, den oorſprong der Beeldhouwkunde in *Egypte* op te delven, en de voltooijing derzelve in *Griekenland* na te gaan; deeze Kunſt na *Rome* te volgen, en te verzellen tot derzelver herleeving in het tegenwoordig *Italie*; en de verſchillende trappen daar door in *Engeland* beklommen, voor te draagen. Deeze taak is meermaalen volvoerd; en naaſpeuringen van dien aart, hoe zeer zy de nieuwsgierigheid mogen ſtreelen, zyn meer geſchikt voor 't geduld eens Geſchiedſchryvers, dan voor de vlugheid eens Opſtellers van Proeven; zy voldoen niet aan den ſmaak eens Kenners.

De eerſte voortbrengzels deezer Kunſte zyn waarſchynlyk den oorſprong aan den Godsdienst verſchuldigd. Het Gemeen, te ruw van begrip, om onſtoflyke denkbeelden te vormen van de Godheid, hadt een zigtbaar voorwerp noodig, om de aandagt op te vestigen, en de geestdrift op te wekken. In deezervoege werd Hy, wiens Tempel het ongemeete ruim is, en wien het Heelal ten altaar ſtrekt, begreepen in eene ruwe beeldtenis, door de hand der Afgoderye gehouwen: hoe verontwaardigend dit denkbeeld ook zyn moge voor het Opperweezen, en hoe onbeſtaanbaar met de redelyke bevattingen des Menschdoms, was dit bedryf zeer bevorderlyk voor de Kunst van Naavolging. Het Standbeeld, gevormd als een voorwerp van Godsdienſtig eerbewys, miste het oorſpronglyk doelwit; doch het is beſchouwd met eene verwondering, weinig minder dan weezenlyke eerdienst; en de Beeldhouwer mag gezegd worden deeze overblyfzels des Heidendoms onder de Belyders van den zuiverſten Godsdienst voortgeplant te hebben.

En, in de daad, wy mogen vrylyk denken, dat 'er weinige zo ſtrenge voorſtanders van de Hervorming zyn zullen, dat zy alle aandagt, tegenwoordig gevestigd op de Standbeelden der oude Godheden, zouden willen verbooden hebben: want, wanneer men zal ophouden dezelve te bewonderen, zal men ook nalaaten ze naa te volgen. Zulk eene gebeurtenis zal elk vriend van goeden ſmaak wenſchen dat nimmer ſtand grype: vermids het verzaaken van de voorbeelden der Ou-

Digitized by Google

Ouden het zelfde is, als vaar wel te zeggen aan de verrukkendſte cieraaden der Kunſten, het aankleeven van het eenvoudige en van de natuur. Zo lang eene *Venus de Medicis* en een *Apollo Belvidere*, de regelmaaten van uitſteekenheid blyven, behoeft niemand te vreezen, dat de zuivere bevalligheden van weezenlyke ſchoonheid opgeofferd zullen worden aan den valſchen ſchitterglans van *Gothiſche gemaaktheid*.

Om regt te doen aan de overblyfzelen der Oudheid, door eene beſchryving, zou men eene pen noodig hebben, zo meesterlyk als de beitel des Kunſtenaars: een VIRGILIUS zou de denkbeelden van eenen PRAXITELES moeten opleveren. Een Leeraar van de Kunst zou misſchien Kunstwoorden uitdenken, beantwoordende aan een Kunsttuiglyke beſchryving. Hy moge uitweiden over de evenredigheid; en regels opgeeven om volgens te oordeelen; doch de taal eens Kunſtenaars moet zich alleen by Kunſtenaars laaten hooren. Misſchien is 'er eene andere wyze dan het daadlyk gezigt, waar op zy, die geen eisch hebben op Kunstſmaak, een begrip kunnen vormen van de uitmuntenheid der Oude Kunstſtukken. Een algemeen begrip, nogthans, kan men verkrygen door van anderen te hooren, dat alle Eeuwen zamengeſtemd hebben in het toejuichen van deeze overblyfzels der Oudheid, en dat zy op zichzelve in ſtaat zyn om de verwondering weg te draagen van elk, wiens ſmaak niet ontaart is door bastaardye.

Dikwyls heeft men vergelykingen gemaakt tusſchen de ſchoonheid, de waardy en de nutheid, der onderſcheide Kunſten. Een der beste Oordeelaaren van de Oudheid heeft, op eene welbekende plaats zyner werken, beweerd, dat alle Kunſten, die tot beſchaaving en verfraaijing der menschlyke natuur ſtrekken, met een algemeene band vereenigd zyn. Dat de Schilder-, Dicht- en Beelhouwkunde elkander zeer na komen, loopt elk terſtond in 't oog. Zy hebben ſteeds de een den ander denkbeelden opgeleverd, en, even als de bevalligheden zich hand aan hand voegende, door vereende kragt, in alle eeuwen, eene algemeene verwondering verwekt.

Indien de *Mantuaſche Zangheldin* haare ſchoonſte Schilderyen ontleende uit de oorſpronglyke beelden der Beeldhouwkunde; was deeze haar meesterſtuk verſchuldigd aan de Zanggodes van HOMERUS. Het verheeven denkbeeld van een Weezen, 't welk de Hemelen doedt daveren en ſchudden, door een enkelen knik, beſtondt oorſpronglyk in de Ziel der Dichteren. De Kunſtenaar gaf lichaam aan dit denkbeeld; en mag bykans gezegd worden alleen de hulp, die PROMETHEUS te beurt viel, ontbeerd te hebben, om aan een ſchepzel der inbeeldinge een weezenlyk beſtaan te ſchenken. De Marmeren gedaante is op Doek overgebragt, en de verbeelding der Schilderye in Marmer, met gelyke toejuiching voor de Kunſten en voor de Kunſtenaars: en ſchoon ſommigen zich bevlytigd hebben, om de meerderheid van de eene of de ande-

Digitized by Google

dere deezer Zuster-Kunſten te beweeren, mogen wy, daar het haatlyk is eene onderſcheidende meerderheid aan een van beiden toe te kennen, terwyl elk ſtrekt om de andere te verheffen, openhartig met HORATIUS, by eene dergelyke gelegenheid, erkennen, dat zy, even zeer, onderlingen byſtand behoeven en verleenen, met alle de goedaartigheid van belanglooze vriendſchap.

De Beeldhouwkunde is niet meer dan de andere Kunſten bepaald in het naavolgen van de Menschlyke gedaante. Aan de Beeldhouwkunde zyn veele andere werkſtukken van den beitel ondergeſchikt, die beide kunst van tekening en handigheid in 't uitvoeren vorderen. De Marmeren Urn, het Graftee-gedenkteken, zyn altoos de voornaamſte Cieraaden geweest van geſtichten, ten Godsdienst verordend. De Paleizen der Vorſten hebben minder luisters ontleend van den kwistigen opſchik en de ſchitterende grootsheid dan van het lofwerk der Corinthiſche Capiteelen en de cierlyk geſlingerde feſtoenen: en, ſchoon de hedendaagſche vinding, om de werken des Kunſtenaars te vermenigvuldigen, door ontwerpen, die geen vinding vereiſchen, de cieraaden van een Tempel verkwist aan den opſchik van een Lusthuis op een buiten-verblyf, en het geen een Vorſtelyk Paleis voegde aan de deur eens Koopmans plaatst, nogthans moet hy, wiens hand de oorſpronglyke vaas of de gebeeldhouwde Urn uitvondt, den lof niet derven, dien de vindingryke Kunſtenaar altoos verdient.

Het komt der Beeldhouwkunde zo wel als der Schilderkunſte toe, niet alleen enkele gedaanten af te beelden; maar ook veele beelden by elkander te voegen. Het laagverheven Beeldwerk is een Marmeren Schilderſtuk: ſchoon het de bevalligheden mist van het Doek, ontſtaande uit de gepaste mengeling van licht en donker, en uit de verſcheidenheid van kleuren, bezit het, egter, eenige voordeelen, die volkomen dit gebrek kunnen opweegen. Het blootſtellen aan de lugt, de geringſte toevallen, en de onmerkbaare verwoestingen des tyds, verwoesten welhaast de by vergelyking geſprooken verganglyke voortbrengzels van 't penceel; doch het Marmeren tafercel tart den knaagenden tand des tyds, en kan watervloed en brand verduuren. 'Er is geen één overgebleeven Schilderſtuk van PARRHASIUS, of APELLES, van TIMANTHES, of PROTAGORAS, waar uit wy kunnen oordeelen over de regtmaatigheid der loffpraaken zo uitbundig aan hun geſchonken, door PLINIUS, QUINCTILIANUS en LUCIANUS; maar veele ſtukken van oud laagverheven Beeldwerk blyven tot den tegenwoordigen dag over in al derzelver oorſpronglyke ſchoonheid.

De Beeldhouwkunde bewaart al haare bevalligheid en uitmuntenheid, wanneer zy zich vernedert om in 't miniatuur te werken. Het Edelgeſteente, hoe kostbaar en ſchoon, ontvangt eene bykomende waarde en eene toegevoegde ſchoonheid, uit de hand des Kunſtenaars. De weezenstrekken van den Held, en Wysgeer, in ſteen, zo hard als diamant, uitgedrukt, worden tot de laatſte eeu-

Digitized by Google

wen overgebragt, onbeschadigd door toevallen, en ongeschonden door den tyd. In deezervoege wordt de Liefhebber der geleerdheid in staat gesteld om het gelaad te leeren kennen van Mannen, wier bekwaamheden hem verbaazen, wier schriften hem bekooren, en wier voorschriften zyn hart vormen; hy kan, naa het verloop van eenige duizend jaaren, de natuurlyke begeerte opvolgen om het weezenlyk uitzigt te zien van Mannen, die in het Veld uitstaken, die in den Raad blonken, en den stoel der Hoogeschoolen vercierden. Wanneer alle andere bronnen van kundschap feilden, heeft de gedaante, op een Edelgesteente uitgedrukt, dikwyls schoonheden vertoond en duisterheden opgehelderd in de gewettigde Schryvers, die de schranderheid, vermoeid in de naspeuring, te leurgesteld hadden. Van deeze kleinder kunststukken des Beeldhouwkunstenaars heeft de schranderheid der hedendaagsche vinding, door de hoop op winst geprikkeld, middel gevonden om ontelbaare namaakzels te vormen, die, hoewel zy de geldwaarde der oorspronglyke verminderen, derzelver innerlyke waarde niet kunnen doen daalen.

De Ouden op te heffen, en de Hedendaagschen, by alle gelegenheden, het hoofd neer te drukken, is het geliefde onderwerp van elk grootspreeker; maar het onderwerp nauwkeurig na te gaan, om de verdiensten van beiden op te weegen, en hunne eischen op de meerderheid met nauwkeurigheid te bepaalen, vordert eene grooter maate van geleerdheid, juistheid en smaak, dan zy, die de gereedsten zyn om zich in die vergelyking in te laaten, doorgaans bezitten.

Zonder het te waagen een beslissende uitspraak te doen, van welke de vryheid van elks oordeel altoos regt zal hebben om af te wyken, zal het niet onvoeglyk weezen aan te merken, dat niets dan eene bygeloovigheid, aan domheid grenzende, den Hedendaagschen eene meerderheid in Kunsten van eigene vinding toe te kennen. Onder deeze is die tak van Beeldhouwkunde, welke men onderscheidt door de byzondere benaaming van GRAVEERKUNST. Door de melewerking van deeze Zuster-kunst zyn de voortbrengzels der Schilderkunst overal verspreid, en het pronkstuk bewaard om de gaandery van één aanzienlyk Man op te cieren, wordt een cieraad van veeler vertrekken. Hoe veelvuldig het gebruik, hoe groot de volmaaktheid zy, in de tegenwoordige Eeuw, zal elk onpartydig waarneemer moeten bekennen, dat ze eene groote maate van derzelver vordering verschuldigd zy aan *Engelsche Kunstenaaren:* het zou my gemaklyk vallen eenige werken van *Engelsche Plaatsnyders* op te tellen, waar in de edelheid van de tekening, de juistheid der afbeelding, en de kieschheid der uitwerkinge zo zeer uitsteeken, dat het bezwaarlyk te begrypen valle, hoe ze overtroffen zouden kunnen worden door het vernuft van eenige Eeuw, van eenig Volk.

'Er zyn zommigen, die met eene geestgesteltenisse te bekrom-

pen

pen voor de vryheid der Wysbegeerte, dat gedeelte des Menschdoms, 't welk de Natuur in de Noordlykſte Gewesten geplaatst heeft, allen eisch op een' verfynden Smaak ontzeggen. Deeze hoedanigheid is, huns oordeels, bepaald tot dit gelukkiger ſlag van Stervelingen, die de zagte Gewesten bewoonen, en de balzemagtige geuren der Zuidlyke Lugtſtreeken inademen. Dat deeze Kunſten het gelukkigst beoefend zyn, in de warmer Landen van *Europa*, kan niet gelochend worden: en, misſchien, diende de zwakheid van geſteltenisſe, het gevolg der hette, om de Ingezetenen aan te ſpooren, om, met meer beſtendigheids, de onderſcheide wyzen tot het verwekken van vermaak, op te ſpeuren; doch men zegge niet, dat eenige van de bekwaamheden der ziele plaatslyk of aan eene plaats verbonden zyn. Men beſluite niet te haastig, dat de *Engelſchen*, die, door deeze Wysgeeren, onder de Noorder Wilden geteld worden; doch bekend ſtaan, dat zy de Zielsvermogens in eene maate van ſterkte bezitten, ten minſten gelyk aan de rest des Menschdoms, verſtooken zouden weezen van die bekwaamheid, welke bevalligheid byzet aan de bedryven van alle anderen, en zonder welke de uiterſte poogingen des gemoeds een ruw voorkomen hebben. Indien het reeds laat was, eer onze Kunſtenaars in de Beeldhouwkunde eenige aanmerkenswaardige vordering maakten, moet men daar uit niet terſtond dit gevolg trekken, dat zy onbekwaam waren om uit te munten; maar dat zy, gelyk ontegenzeggelyk waar is, het niet beſtonden. Te verwagten, dat eenige Kunst tot volkomenheid zou geraaken, eer dezelve het voorwerp is van 's Volks aandagt, is niet min onredelyk dan te eiſchen dat de vrugt rypheid hebbe, eer de boom geplant wordt.

De Zonneſchyn van Koninglyke beſcherming kan de ruwheden der lugtſtreeke verdryven; en den weelderigſten groei op den dorſten berg verwekken. Beloond door een Vorst, en aangemoedigd door het Volk, is het geenzins te verwonderen, dat de Beeldhouwkunde, onder ons, ſpoedige vorderingen ter volmaaktheid gedaan heeft. Het zou my ligt vallen de naamen op te noemen van Kunſtenaars, die aan de Schoolen van *Griekenland* van oud- en hedendaagsch *Rome* tot eere zouden geſtrekt hebben; dan de verdienſten van nog leevenden te pryzen is doorgaans nyd te verwekken, zonder roem te bezorgen. De ſtem van een enkel perſoon kan, in de daad, zelden gehoord worden, te midden van de algemeene toejuiching; of, indien men dezelve onderſcheiden hoort, duidt de kwaadaartigheid het eer voor het dienstvaardige geroep van perſoonlyke verknogtheid, dan voor het getuigenis van opregte goedkeuring. De vernuftige Kunſtenaar moet zich dan te vrede houden, met zich op de naakomelingſchap te beroepen, om onbezwalkten lof te verwerven; en wanneer de tong des nyds moede zal weezen van lasteren, dan zal verdiende loffpraake eene gereede gehoorverleening vinden. 't Zy genoeg, in 't algemeen, te verzekeren, dat 'er onder ons, heden ten dage, Beeldhouwers zyn, wier roem

zo duurzaam zal weezen als het Marmeren gedenkteken, 't welk zy opregten, en die, terwyl zy den Steen bearbeiden, met THUCYDIDES, zich een altoosduurenden bezitter mogen belooven.

Nogthans zullen deeze Kunſten, naa alles wat wy tot derzelver lof gezegd hebben, als ſtrekkende om de verbeelding te ſtreelen, zonder het hart te verbeteren, en welker nuttigheid beſtaat in vermaak te verſchaffen, mogelyk der ernſtige opmerkinge onwaardig geoordeeld worden door ſtrikte voorſtanders van ſtrenge deugd. Al te verſtandig om zich door vermaak te laaten vangen, zoeken zy alleen onderwys. De pillen, tot gezondheid ſtrekkende, kunnen zy doorzwelgen, zonder dat het noodig is dezelve met goud te bekleeden of met honig te verzoeten; maar de voortbrengzels van den Beitel te veroordeelen, als enkel geſchikt om te vermaaken, is dat geen, voor bewezen aanneemen, 't welk nóit kan toegeſtaan worden. In der waarheid, de Kunſten, die de Natuur volgen, zyn bekwaam om, op de kragtdaadigſte wyze, zedelyk onderwys te verſchaffen; dewyl zy oogenbliklyk werken: Zy vorderen geene gevolgtrekkingen der Rede: waar toe aangekweekte verſtanden alleen in ſtaat zyn, maar zy beroepen zich op de zinnen, die zomwylen, met de grootſte juistheid, werken op de ongeoefendſte zielen; zy treffen onmiddelyk, en onwederſtaanbaar, het vatbaar hart. De hand des Kunſtenaars kan aan de ſtoffe de trékken van de ziel geeven, en in het ruwe marmer die gedagten en driften drukken, welke eigenaartig ſoortgelyke aandoeningen, en overeenſtemmende gevoelens, verwekken; en het gemoed, 't geen, misſchien, nóit vatbaar zou weezen voor de ſchoonheid der Deugd, door de redenkavelingen van een PLATO of een SOCRATES, zal gevangen worden door haare beminnelyke gedaante, uitgedrukt door een PHIDIAS of PRAXITELES.

Geen aandoenlyk Mensch kan in de plaatzen, waar uitmuntende Mannen begraaven liggen, wandelen, waar de gedaanten der geenen, die onder zyne voeten verrotten, aan de wanden in Marmer afgebeeld zyn, zonder de deugdzaamſte aandoeningen gewaar te worden, terwyl hy dien ſtaatlyken grond betreedt. Zyne Vermogens ſchynen te vermeerderen, zyne Deugden zich uit te breiden, zy doen poogingen, om zulk eene verheevene maatſchappy te evenaaren. Het enkel aanſchouwen boezemt hem Deugd in, hy vormt heldhaftige beſluiten, om de voortreflykheid, die hy bewondert, na te ſtreeven, en, misſchien waagt hy het eene heimlyke hoope te koesteren, dat hy, ten eenigen tyde, eene nis zal vervullen in den eerwaardigen kring der afgeſtorvene Braaven. De Afſtammeling ſchaamt zich van zyne Voorvaderen te verbasteren, die hem van de gewyde wanden ſchynen aan te zien, en hem zyne laagheid te verwyten. Mogelyk zal de ondervinding van elke gevoelige ziel de verzekering billyken, dat de Deugd kragtdaadig kan aangepreezen worden door de ſtilzwygende inboezemingen van het Graf-gedenkteken, terwyl dezelve ſterk aan-

Digitized by Google

aangepreezen wordt door de welſpreekenheid van den Predikſtoel.

De Beeldhouwkunst heeft, desgelyks, een anderen niet min kragtdaadigen, ſchoon minder rechtſtreekſchen, invloed op de Zeden. Dezelve heeft het gemeen met alle de fraaije Kunſten, dat zy een onzigtbaar uitwerkzel heeft in het verzagten van den aart, en het leenigen der ziele, —— een uitwerkzel, 't welk, misſchien, niet gevoeld of erkend zal worden, dan door Menſchen van een kieſchen ſmaak en uitſteekende bekwaamheden. De liefhebbers van 't ſpel, van weelde, van vermaak, hebben, door de grofheid hunner geneugten, die keurige vatbaarheid voor indrukken, die tederheid van gevoel verlooren, welke alleen, met volle kragt, de vermaaken der verbeelding kan bezeffen. Het oog des gemeens ſtaart met gelyke voldoening op een ſchilderſtuk van TITIAAN, als op het gebroddel eens Kladſchilders; en ontdekt niet meer vernufts in het werk eens Beeldhouwers, dan in een gegooten looden Beeld; doch zy, wier natuurlyke aandoeningen door oefening, naar eisch, verbeterd, of door het geduurig wryven tegen de wereld, niet vereeld geworden zyn, weeten, by ondervinding, hoe de zeden beſchaafd worden, het hart geleenigd en de aart verzagt worde, door een welgeregelde beoefening der Kunſten van naavolging. Dezelfde aandoenlykheid voor het uitmuntende in Kunst, ſtrekt zich zelven uit tot de bevatting van het Natuurlyk en Zedelyk ſchoon; en de Beoefenaar keert weder uit de gaandery des Kunſtenaars tot zyn ſtand in de zamenleeving, met eene Ziel, te beter geſchikt om de aangenaamheden van het Burgerlyk leeven en der onderlinge goedwilligheid te voelen, en in anderen te verwekken.

De Beeldhouwkunst, in de daad, eigent zich, met regt, het vermogen toe, om de Deugd op te wekken, en het voordeel van ze te beloonen. De groote weldoenders zyn altoos in gevaar bemoedigd en in moeilykheden onderſchraagd, door de verleevendigende hoope op een toekomend beſtaan in de geheugenis der Naakomelingſchap. Voldaan met deeze wedervergelding, hebben Helden, Liefhebbers des Vaderlands, en Wysgeeren, het geſchreeuw des eigenbaats en de aantokkelingen van vermaak verſmaad, om het geluk der Maatſchappye te bevorderen, en den Menschdomme tot cieraad te ſtrekken. De hand des Beeldhouwers kan hun troost in moeilykheid, en vergoeding voor hunnen arbeid, verſchaffen. Dat, derhalven, die Kunst niet onteerd worde door Nietsbeduidenheid of Ondeugd te vereeuwigen; en de grootsheid van verdienstloozen Rykdom te voldoen; daar zy het vermogen bezit om de Deugd te beloonen, en onſterflykheid aan vergangelyke uitſteekenheid te ſchenken.

Digitized by Google

MENALKAS.

De Schoone Avondſtond.

De alkoesterende Zon begon zich te verbergen, agter de lage Westerkimmen; vertoonende nog eenen ſchoonen purperen gloed, op de aartig geſchakeerde wolkjes. Een aangename, een verkwikkelyke Avondſtond, van het Oosten opkomende, verſpreidde zich over den halven Aardkloot. ——— Een zagte, een verkwikkelyke Dauw vloeide langs de wyde Vlakten, tot herſtelling van de tedere bloempjes; tot verkwikking van de malſche gras- en klaver beemden; tot verfriſſing van de welriekende kruiden en planten in de Velden; dien, door de warme Zonneſtralen, den ganſchen dag gekoesterd, dit verkwikkelyk vogt, ter herſtellinge hunner verloren kragten en geuren, ſcheen geſchonken te worden. ——— De Vogeltjes zongen hunne laatſte avonddeuntjes, terwyl de Wind geheel in ſtilte lag, als Menalkas zich aan den kant van eene heldere ruiſchende beek, in 't malſche gras, nederzette, en de wyde Vlakten met de volgende toonen vervulde:

„Verkwikkelyke Avondſtond! ——— Aangenaam geruisch der Golfjes! Verrukkelyk gezigt over de wyde Velden, en vrugtbare Vlakten! ——— Alles wat ik zie of hoore voert eene zoort van verrukking met zich. ——— Zoet zingende Vogeltjes, hoe ſtreelend zyn my uwe gezangen! ——— welke geuren ſchenken ons de welriekende Bloempjes, in de vermakelyke Vlakten! ——— Dan, hoe liefelyk, hoe verkwikkelyk my de geheele natuur aanlache, niets is zo liefelyk; niets is zo ſchoon, als het gezigt van myne Cloë. Ja, myne beminnelyke harderin, Gy zyt ſchooner, dan de jeugdige Veldbloempjes; uw byzyn is my verkwikkelyker, dan alle derzelver geuren. ——— De alkoesterende Zonneſtralen kunnen, in den vroegen morgenſtond, de jeugdige planten niet meer verkwikken, dan uwe aankomst my doet, als ik u in de wyde Vlakten naar my toe zie komen. ——— De ligte Zefiers hebben zo veel vermaak niet, in met dartelende golfjes te ſpelen, als ik, in met u te kouten. ——— O, wat zyt gy aanminnig! ——— Wat zyt gy aanvallig! De ligte windjes zelfs vermaken zich in uwe bekoorlykheden; dikwils ſcheppen zy meer lust, om met uwe golvende hairlokken te ſpelen, dan door de jeugdige bladjes te dartelen. ——— O, myne lieve Cloë! ik bemin u; nochtans weet gy niet, dat ik u zo bemin. ——— Wist gy het myne ſchoone, en hoe zeer ik naar uw byzyn haak, gy zoudt myn verlangen..... Ach! neen, eene eerbre ſchaamte zou u mogelyk te rug houden. ——— En wat zou ik doen, als gy nu aanitonds kwaamt. ——— Ik zou ſtom wezen, en geen enkel woord kunnen ſpreken. ———

Gy

Gy zoudt nochthans zien, dat 'er iets ſchuilde, dat my iets op het harte lag, 't geen ik u niet dorst zeggen. ——— Maar, kom beminnelyke, kom tog; hier by myne hut is nog al aanvalligheid. De ſtreek, de Velden zyn hier aangenaam. ——— De bloempjes ſtaan in de wyde Vlakten, en op de heuvels, in haren vollen luister. Ik heb een teenen korfje, dat zal ik vol plukken; —— dat zal ik, ... ja, ik zal het in uwen lieven ſchoot uitſtorten. ———, En, kwaamt gy nu nog, wy zouden zamen een avonddeun aanheffen. Ik zou op myn herders fluit ſpelen, en gy zoudt zingen; zingen, van de kragt der liefde, of van alle de ſchoonheden, die een verkwikkelyke lente-avond vertoont. Wat zouden de Velden de wyde Vlakten en de digte bosſchen weêrgalmen van dit geluid! —— De klappende Echo's zouden elken toon naar ons te rug zenden; en —— ik zou, ... ja, ik zou u telkens op de tederſte wyze zagt in de hand drukken".

De duisternis verſpreidde zich intusſchen, terwyl de herder ſpeelde, over het halve Wereldrond. ——— Cloë kwam niet. —— De herder ſtaakte zyne gezangen, en begaf zich in zyne hut ter ruste; om aldaar af te wagten, wat geluk hem de blyde aankomst van een ſchoonen morgen mogte aanbrengen.

G.

DROOM OVER DE VERKWISTING, ZUINIGHEID EN GIERIGHEID.

De droomen gaan gemeenlyk over zaaken, waaraan men waakende gedacht heeft, was reeds het zeggen van den wyzen CATO. De waarheid van het zelve heb ik thans ondervonden: want, naa dat ik myne gedachten over het onderſcheid tusſchen *Verkwisting*, *Zuinigheid*, en *Gierigheid* had laaten gaan, wierd ik van eene zagte ſluimering bevangen, en door een droom aan my zelven *onttoogen*. Ik wierd opgevoerd, ver boven deeze waereld, en landde in het *Ryk der Zeden* aan, op den weg des *Overvloeds*. Aanſtonds vatte my de *Nieuwsgierigheid* by de hand, en geleidde my na de Stad *Verkwisting*; de poort, die wy intraden, wierd *Vreugde* genoemd. De inwooners der Stad, meest jongelieden, die wy ontmoetten, waren over het geheel vervallen van gedaante; doch, het geen my het meest verwonderde, was, dat zy bykans alle oogenblikken van kleederen veränderden. Zy leefden van de uitgekiptſte ſpyzen; het welk niet weinig tot hunne ongezondheid toebragt. De Stad was in drie wyken verdeeld; in die der hooggaande *Overdaad*, der *Verſpilling*, en der byzondere *Spilzucht*. In de eerſte wyk konden de inwooners het zeer zelden langen tyd uithouden; de meesten ſtierven in hunne jeugd en de overigen verlieten wel ras deeze wyk, die uitliep in den poel van eeuwig *Ongeluk*. In de tweede wyk woonden veel meer men-

Digitized by Google

menſchen, en ook eenen veel langeren tyd; doch meest al vervielen zy eindelyk in de doolwegen der *Kwyning*, op welke deeze wyk uitliep. De derde wyk, die der byzondere *Spilzucht*, wierd bewoond door lieden, die maar in zommige zaaken verſpillende waren. Deeze wierd vaak betrokken door de inwooners van de nabuurige Stad *Zuinigheid*; en ook wel door de zulken, die de twee voorige wyken verlaaten hadden. Aan het einde deezer wyk was eene poort, die den naam van *Berouw* droeg. In het midden van deeze drie wyken was een ruim Marktveld; en op het zelve ſtond een Paleis van Goud gebouwd; doch welks gron'ſlag ſteunde op dunne ſtyltjes van het broosſte glas. In dit Paleis echter woonde de Koningin, met naame *Dartelheid*. De *Ni uwsgierigheid* trok my in het zelve, ſchoon ik voor den wankelen grondſlag beefde; zoo ras ik door de poorte gegaan was, las ik, voor de Hofzaal, de volgende woorden, met diamanten in goud ingelegd:

Laat ons eeten, laat ons drinken, want morgen ſterven wy.

Ik zou te rug zyn getreeden; maar de *Pracht*, éene der hofjufferen, ſpreidde my eenen nevel voor de oogen. Ik bevond my, naa de verdwyning van dien nevel, in de Hofzaal voor de Koningin. Zy was van veele Staatdames omringd; allen ſcheenen zy even ſchoon, hoewel alle haare ſchoonheid uit het blanketzel der *Bedriegery* haaren oorſprong nam; haare kleederen waren zo kostelyk en ſchitterend dat men 'er geen oogen op houden kon. Eindelyk ſprak my de Koningin dus vleijende aan: „ Zie daar, waarde „ Jongeling! zie daar het land van het waare vergenoegen; word „ een onderdaan in dit ryk en het zal u wel gaan; proef deezen „ wyn;" (hier reikte zy my den beker der *Begoichéling* toe;) „ en gy zult deeze Stad, deeze aangenaame Stad, nooit verlaaten." Hierop verſcheen my de *Voorzichtigheid*, en gebood my denzelven te weigeren. Op dat eigen oogenblik hoorde ik een allerysſelykst geluid, verzeld van een geduurig gedreun; en vernam, dat de Vorst *Belang*, die altyd ſchulden van deeze Koningin te vorderen heeft, met een leger ſchuldëiſchers aan kwam trekken, om dit Paleis te beſtormen met de rammeijen der *Plundering*. Ik beefde, dewyl ik myn gevaar overwoog: doch de *Voorzichtigheid*, my geleidende, vlugtte ik door de agterpoort der *Ontkoming*., „ Vlugt!" riep de *Voorzichtigheid*, „ Vlugt! want aldus wordt dit paleis „ dagelyks met zynen ondergang gedreigd." Hierop kwamen wy aan de afgelegenſte poort der gantſche Stad, die der *Droefheid*. Buiten dezelve gekomen, beſchouwden wy de veſtingen; en zagen derzelver elendigen toeſtand; zoo aangenaam als ze my aan den anderen kant voorgekomen waren, zoo droevig waren zy aan deezen kant. Hierop wandelden wy door het Bosch *Verdriet*; waar in wy zeer veelen ontmoetten, die de paden *Wanhoop* en *Zelfsmoord* inſloegen. Wy kwamen, vry ſchielyk, uit dit akelig woud, aan eenen tweeſprong: het ééne pad leidde den Reiziger

na

Digitized by Google

na de Stad *Zuinigheid*, en het andere na het Dorp *Gierigheid*. Zo men geen naauwkeurige acht ſlaat op de kenmerken dier wegen, het welk maar al te dikwils plaats heeft, by de verdrietige verlaaters van de Stad *Verkwisting*, wandelt men ligtelyk op den weg der *Gierigheid*, in plaats van dien der *Zuinigheid*, voort. Doch myne wyze Gezellin, de *Voorzichtigheid*, leidde my langs eenen weg, die van tyd tot tyd aangenaamer wierd, en my voor de Stad *Zuinigheid* bragt. Wy traden de poort der *Armoede* in, die zonder eenig gheraad was, gelyk ook de vesten der Stad. De Burgers waren zeer gezond; uitgedost in zobere kleederen; arbeidden ieder vlytig; daar alle de inwooners van de verlaaten Stad ledig liepen: de leevensmiddelen waren 'er zeer goed koop en voedzaam. De Stad was in twee wyken verdeeld; de éene wierd Hooge *Spaarzaamheid* en de andere middelbaare *Uitgaaf* geheeten. De inwooners van de eerſte wyk waren, hoewel gezond, zeer mager; en aan het einde deezer wyk ſtond de poort, *Zelfskwelling* geheemd. De bewooners der andere wyk zagen 'er gezond en bloeijende uit; en vermaakten zich dagelyks, buiten de poort hunner wyk, de poort van waar *Geluk*, in het daar by gelegen bosch, van de aangenaamſte wandelwegen voorzien, *Vergenoegen* geheeten. De markt deezer Stad was vercierd met een net doch onopgeſmukt gebouw, waarin de Koningin der *Zuinigheid*, den naam van *Ingetoogenheid* voerende, haar verblyf hield, met alle huſshoudelyke deugden. Zy kwam buiten haar Paleis, en gaf haaren burgeren de volgende leſſen: „ Waarde Kinderen! Ge„ lukkige ingezetenen van mynen Staat! Tot u is het, dat ik thans „ myne redenen wende. Gelukkig driewerf gelukkig zyt gy, dat „ gy u in deeze Stad bevindt; hoe hartelyk wenschte ik dat de wyk „ der middelbaare *Uitgaaf* werd uitgeleegd, en het aangenaam „ bosch, het bosch van *Vergenoegen*, moest uitgebreid worden. „ Och! Mogt het weezen, dat de andere wyk minder inwoo„ ners bevatte: want die loopen groot gevaar van zich buiten de „ poort *Zelfskwelling* te begeeven; buiten dezelve is een weg, „ die *Overvloed* genaamd wordt; en deeze deelt zich onmiddelyk „ in twee zeer korte zydwegen; de eene leid na de Stad *Verkwisting* „ en behoudt den naam des *Overvloeds*; maar de andere na het „ Dorp *Gierigheid*, en wordt *Gebrek* geheeten. Wacht u dan, „ myne Burgers! en begeeft u nooit buiten de poort *Zelfskwel„ ling*."

Hierop ſcheurde my myne oude en ontrouwe gezellin, de *Nieuwsgierigheid*, weg; en de *Voorzichtigheid* verliet my oogenblikkelyk. Ik was, zelfs eer ik het bemerkte, op den weg van den *Overvloed* by den tweeſprong. De *Nieuwsgierigheid*, die reeds de Stad der *Verkwisting* kende, en des geene begeerte had om dezelve weder te bezoeken, ſloeg het pad van 't *Gebrek* met my in. Langzaamerhand wierd ik eenige verandering en onderſcheid gewaar, tuſſchen den weg van het *Gebrek*, en de wyk van hooge *Spaarzaamheid*. De inwooners wierden, hoe verder wy in het

het van tyd tot tyd onaanzienlyker wordende dorp kwamen, onbeschoren. Eerlang kwamen wy op het pad der *Schraapzucht*; waar men my alles afperste, wat met moogelykheid my was af te kneveln. Hier ontmoette my eene maagd, het valsche *Vergenoegen* genaamd, die my haaren Zwymeldrank te drinken gaf. Middelerwyl kwam ik, naa dat my, op het pad der *Roovery*, alle myne kleederen ontnomen waren, in het bosch van *Verdriet*, waarin dit Dorp, even als de Stad *Verkwisting*, uitloopt. Dewyl ik inmiddelschen bykans geene spyze genuttigd had; en 'er geene gelegenheid was, om my by eenigen Regter, (gemerkt 'er daar ter plaatze geen gevonden wierd,) over de my aangedaane ongelyken te beklaagen, zo sloeg ik het pad der *Wanhoop* in, en stortte onverwacht in den poel van Eeuwig *Ongeluk*. Door deezen val verschrikt, ontwaakte ik, en myne verbaazing bedaard zynde, verheugde ik my, zoo juist het onderscheid tusschen *Verkwisting*, *Zuinigheid* en *Gierigheid* gezien te hebben.

A.

VOORBEELDEN VAN BRAAVE DAADEN.

(Uit J. F. REDDERSEN, *Nachrichten von Gutgesinnter Menschen.*)

In den Herfst, des Jaars 1774, geraakte, in een vreeslyken storm, waarby zeer veele Schepen verongelukten, omstreeks Elseneur een Schip op 't Strand. Het had 't gewoone noodteken uitgestooken. Eenige Visschers dorpen lagen aan den oever, waar van daan men het Schip op een grooten afstand zien kon. De inwooners zagen het om hulp smeekend teken; maar zy zagen ook de onmogelykheid, van de ongelukkigen met de daad by te springen. De storm was te heftig. Drie Mannen, en twee Jongens, in die hutten gebooren, onder dat zelfde volk groot gebragt, ondernamen het, egter, die manschap te redden. Dit opzet verbaasde den gantschen hoop der overigen, die dit, eenstemmig, als eene nergens toe dienende vermetelheid, veroordeelden. Ja, in hunne oogen, scheen de ondergang van hen, die zig thans op Zee waagen wilden, zoo zeker, dat hen niemand een boot tot deeze onderneeming geeven wilde. De woonplaats namelyk van deeze vyf lag een weinig verder, dan de plaats alwaar dit voorviel. Maar deeze omstandigheid verhinderde hen, even weinig, als de by aanhoudendheid woedende storm, om hun voorneemen ten uitvoer te brengen. Zy bereikten het Schip. Dog, treurige vertooning! De manschap was van koude gestorven, alleenlyk bemerkten zy in den Capitein nog eenige overblyfzels van leven. Zy namen dan deeze met zig in de boot, en bragten hem na eene van hunne hutten. Door hunne ny-

Digitized by Google

uitvers zorg en koestering herleefde hy weder. Verbaazing, bewondering, en dankbaare erkentlykheid vervulde zyne gantsche ziel, zoo dra hy bemerkte wat 'er aan hem geschied was. Het bleek ook terstond dat hy waardig was geholpen te worden. Hy schonk hen zyn Orlogie en Geldbeurs. Dog deeze goede lieden weigerden zyn geschenk aan te neemen: zy hadden hun loon reeds ontvangen; met te ondervinden hoe de Voorzienigheid elke edele daad, van het oogenblik aan, dat zy te werk gesteld word, aanvangt te zegenen.

De dankbaare Kapitein verhaalde overal, waar hy kwam, de geschiedenis van zyne redding. Een ryk Man, een voornaam Deensch Heer, wierd daar door zoo zeer getroffen, dat hy deeze vyf Vlesschers een jaarlyks Pensioen, van 25 Ryksdaalders, vermaakte; als 'er één sterft, word zyn aandeel onder de overigen, die nog leeven, verdeeld; en, als 'er nog maar één overgebleeven is moet die de gantsche som van 125 Ryksdaalders jaarlyks tot aanzyn dood genieten.

Capitein *Richardson*, die een Engelsch Koopvaardyschip voerde, wierd, op den 25. Maart 1776, aan de Deensche Kusten, van een heftigen storm bestoopen. Na dat hy, den ganschen nagt, met de woedende golven, geworsteld had, en zyn Schip zeer ontredderd was, bestuurde hy het evenwel met zulk eene voorzigtigheid, dat hy, met het aanbreeken van den dag, gelukkig de Haven bereikte. Hy was nogtans niet slegts verblyd, dat hy het hem aanvertrouwde Schip in zekerheid gebragt had; maar was 'er ook tevens op bedagt, hoe hy die, welken hy in een gelyk gevaar met hem gezien had, het beste redden zoude. Hy begaf zig dan terstond naar een Schip, dat hy voor Anker vond liggen, en gaf den Capitein van het zelve berigt, hoe hy in den storm 16 persoonen gezien had, op het verdek van een Schip, dat na Dantzig bestemd maar gestrand was: het welk door de baaren zodanig geschokt wierd, dat zy allen ongetwyffeld vergaan moesten, indien geen anderen zig op het oogenblik haastten, om hen te helpen. Hy bad den Capitein hen te redden: dewyl hy, van den Arbeid afgemat, het zelf niet konde doen. Maar deeze, ongevoelig omtrent het vergenoegen, dat uit weldoen, en 't bystaan van ongelukkigen, voortvloeit, sloeg het af; onder voorwendzel van zig in een al te groot gevaar te steeken. Wel aan dan, zeide de braave *Richardson*; als gy het gevaar vreest, wil ik, hoe vermoeid ook, het evenwel onderstaan; geef my alleen maar uw Volk; het myne is al te zeer afgetobd. Ook dit wierd afgeslaagen. Eindelyk bad hy hem om zyn Sloep, overmits die grooter was, dan zyne eigen. Dog het leven van zestien zyner medemenschen scheen deezen verharden gevoelloozen mensch zoo veel niet waardig te zyn, dat hy 'er zyne Sloep aan wilde waagen. Op dit weigerend antwoord, sprong de goedhartige *Richardson*, vol edelen toorn van het

Digitized by Google

het Schip, ſnelde na zyn Volk, en riep het zelve toe; „ Engel„ ſchen! Ik vind hier menſchen zonder hart. Wy willen toon„ nen, dat wy een hart bezitten; en de ongelukkigen, die gy „ op Zee gezien hebt, ylings te hulp ſpoeden". Zoo gezegd, zoo gedaan. De kleine Sloep werd uitgezet; en toen de braave Man zag, dat hy in den ſtorm zyn roer verlooren had, nam hy dat van dien barbaar, welke hem alle hulp ontzegd had, met geweld weg; zette zig in den boot; verliet de haven; trotzeerde de woedende Zee; en voer driemaal heen en weder, na het geſtrande Schip; nadien hy alle 16 perſoonen niet, op éénmaal, in zyne kleine Sloep bergen konde; en behield dus het leven dier ongelukkigen, met gevaar van zyn eigen.

De Koning van Polen, wien een recht gevoelig hart waarlyk groot doet zyn, en die het zelve daarom ook in anderen weet hoog te ſchatten, wierd, door het berigt van deeze ſchoone daad, dermaate getroffen, dat hy zyn Commisſaris Generaal te Dantzig opdroeg, den redder deezer 16 Poolſche onderdaanen, openlyk, zyn welgevallen daar over te betuigen; en hem, uit 's Konings naam, tot een blyk zyner achting, eene van die fraaije gouden Medailles te doen geworden, welken de Monarch, met dat pryswaardig oogmerk, heeft doen munten; om daar mede alle de zodanigen te vereeren, die het menschlyke geſlagt of het Vaderland waare dienſten betoonen. Dit Eerteken wierd den Capitein, in tegenwoordigheid van zommige Magiſtraats perſoonen, van de meeste Engelſchen in Dantzig woonende, en van veele vreemden, overhandigd; die allen zyn moed en zyne menschlievenheid, eenpaarig, den regtmaatigen lof toekenden.

By den ongelukkigen Brand, te *Warasdin* (*) in Hongaryen, in het Jaar 1776, heeft een Koopman zig, door een bedryf dat der beſtendige gedachtenisſe waardig is, beroemd gemaakt.

Als een Burger te *Warasdin* zyn huis zag afgebrand, en zig onherſtelbaar verlooren rekende, zadelde hy zyn Paard, en reed na *Agram* (†), naa den Koopman, van wien hy gewoon was zyne meeste waaren te koopen. —— Vriend! (zeide hy,) gantsch Warasdin is verbrand; —— en, dus ook al het myne. Wy zyn allen arme Bedelaars. Wy kunnen niet alleen onze ſchulden niet betaalen, maar ontbeeren ook geld, om andere waaren te koopen. —— Gy bedroeft my, myn Vriend, voerde hem de ander te gemoet; —— maar, zyt niet verlegen. Wat gy in het vervolg nodig hebt, geef ik op *credit*; en wat gy my ſchuldig zyt, ſcheld ik u geheel kwyt. Ik ben verzekerd, gy zoudt, in een gelyk geval, ook zoo met my gehandeld hebben.

De

(*) *Warasdin*, eene Stad aan den Drawſtroom, in Slavonien; en de Hoofdſtad van een Graafſchap van dien naam.

(†) *Agram*, een dergelyk Stadje aldaar, aan de Rivier de Save.

Digitized by Google

De Troepen van HENRIK DEN IV, die uit Vrankryk na Duitschland gingen, hadden in Champagne eenige Boeren-huizen geplunderd. De Koning, zoo dra hy dit vernam, zeide tot zyne Officieren: „ Begeeft u terſtond op weg; houdt de Troepen in orde; Gyl. moet 'er voor inſtaan. Als men myn Volk doet ten gronde gaan, Wie zal my dan ſpaaren? Wie zal de kosten van den Staat draagen? Wie zal Ul. myne Heeren, de Soldye betaalen? Waaragtig! men vergrypt zig aan myn perſoon, als men zig aan myne onderdanen vergrypt".

Iemand werd eens door een arm oud man om een aalmoes gebeden. Hy was op dien weg reeds verſcheiden maalen van bedelaars aangeſprooken; dit maakte, dat hy deswegens by zig zelven verdrietig wierd: en bragt te wege, dat hy, met een toornig gelaat, tot den Grysaart zeide: „ Wat dat vervloekte bedelen! laat „ my met vrede"! De Grysaart trad vol ſchrik te rug, en ſprak hem niet verder aan; maar liet deeze zugt hooren. „ ô God! zyt „ gy niet zoo hard tegens hem, als hy tegens my is"!

S. PHILOMUSUS.

HET JAARGETYDE.

AAN EELHART.

Vriendlyke Eelhart! ziet ge weder 't wentlen der Getyden aan;
Winter wyken; Lente komen; Hof en Veld vol bloemen ſtaan;
Bladren ſpruiten; kruiden groeien; de aarde alöm in 't groen gekleed;
Onze Tuinen, waar de Lente mild haar gaven aan beſteedt;
De oogen lokken, 't hart bekooren; ziet ge 't leven als herſteld;
Zomerwarmte, Regendroppen, Zuidewindjes, 't vruchtbaar veld
Kweeken, koestren, ſtreelen, ſchenken, wat het groeizaam maken kan;
Ziet ge weer Natuur herſchapen; geeft ze 'er blyk by blyken van;
Dringen jeugd en vreugd en leven weder al 't geſchapen door;
Brengt de ſtatelyke Lente alles weêr in glans en gloor?
Ziet ge 't Eelhart? ja! gy ziet het, en 't verrukt uw braaf gemoed.
Lagchend ziet ge, hoe de voortyd vrolykheên en liefde voedt.
Ja, my dunkt, ik hoor u ſpreken, daar gy de oogen weiden laat,
Langs de verschbegroende velden, Lentes geurig pronkgewaad:

„ Wel-

Digitized by Google

„ Welkom, blyde vreugdekweekſter! welkom in myn vaderland;
„ Strooi uw bloemen: ſprei uw geuren rond, met onbekrompen hand:
„ Laten onze hoven pralen, onze beemden, ryk verſierd,
„ Mildelyk den voorraad ſchaffen voor ons Vee, dat weelig tiert."
Eelhart, zie, hoe 't vuur der liefde heerſche by de jeugd van 't jaar;
Zie hoe alle de ſtomme dieren zich vervoegen paar aan paar:
't Schynt de min ſpreidt vlam en vonken, door geboomte en land en lucht;
Al wat ademt zwymt van minne; alles gloeit van liefdezucht.
't Eéne diertje ſtrookt het ander; 't leeft in zoete vryery.
't Vrolyk muschje piept van liefde; zie! daar vliegt de weerga by.
Tak en telgen ruiſchen ſtadig van 't gewoel der vogelſchaar,
Die al ſpringend' zingend wemelt, juichende in den bloei van 't jaar.
Alles maant en troont en trekt u tot gezelligheid en min:
't Windje kuscht de jonge bladren. — Kloris vrydt zyn hartvriendin:
't Zonnevuur doet ſteenen gloeijen; Vischjes dartlen in de ſloot;
Alles roept, op Lentetoonen, Eelhart! zoek een mingenoot.
't Minziek vederkoor, geſcholen in de bladren, zingt u toe:
Eelhart! zie ons minnen, paren; Herder, zyt ge noch niet moe'
Dus te leven zouder minnen? blyft ge, in 't prilſte jaargety,
Zonder liefde in uwe zinnen, zonder Dafnis aan uw zy'?
Alles lokt en trekt tot paren: 't zelfde vuur dat ons bezielt,
Vlamt dat minder by de menſchen? daar 't het menschdom onderhield?
Hoe veel malen roept de Leeuwrik, daar gy wandelt langs het riet;
Eelhart! zie de Lente pryken: Vryer! waarom trouwt ge niet?
Zult ge weer den voortyd ſlyten; 't leven ſlyten zonder min?
Loof en lucht en water prenten 't heil der trouw in ziel en zin.
Lente helpt Natuur aan 't minnen, in verrukkelyken dosch:
Vee en vogelkoor houd bruiloft in 't begroende veld en bosch:
Vriendlyke Eelhart! ziet ge weder 't wentlen der getyden aan;
Tevens ziet ge uw jaren wentlen, jeugd en krachten ras vergaan.
Zet gy 't minnen uit uw zinnen; zoekt uw liefdezucht geen vrouw,
Jaar op jaar, zal u de Lente toch weêr noopen tot de trouw.

N. N.

LUCHT-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, JANUARY, 1779.

	Bar:	Th:	Wind	
*	28. 11½	38	NNW 16	R. d. Sn.
1	29. 5½	37½	NtO 10	donk. zb.
	— 10 -	34	— 3	b. oh. Sn.
	30. 1 -	31	NNO 1	oh. nev.
2	— 3 -	35	O2.NO 3	z. bet.
	— 5½	30	OtN 2	— oh.
	— 6½	29	O 1	
3	— 6½	30	ZtO 0	helder
	— 6½	25*	ZW o. 2	o. held.
	— 5½	25½	ZZW 3	
4	— 5 -	31½	ZWtZ 2	
	— 4½	30½	ZZW 1	donker
	— 3 -	33	— 0	— damp.
5	— 2½	37½	ZW 1	z. b. z w. M.
	— 2½	41	N 0	donker
	— 2½	37	NO 2	z. b. held.
6	— 3½	37	ONO 3	helder.
	— 4½	33	O 4	
	— 6½	31	— 2	
7	— 6½	33	— 3. ZO 6	— z. b.
	* 7½	30	— 4	o. held.
	* 7½	28	ZO. 1. o	
8	* 7½	32	OtZ 2	z. betr.
	— 7½	29	NO 0	betr.
	— 6	33½	Stil	z. b. damp.
	— 5½	40	N 0	
9	— 5 -	35	OtN 2. 6	o. b. d. vogt
	— 5½	32½	OtZ 5	donker
	— 6 -	38½	OtN 4	helder
10	— 6 -	29½	O 3	
	— 6 -	25*	OtZ 1	
11	— 6 -	31	O 2	
	— 6 -	28	— 1	
	— 5½	26	NO o. 1	
12	— 5½	34	— 0	oh. damp.
	— 4½	33½	W 0	donker
	— 3½	36	N o. 2	— iets R.
13	— 3½	41	— 1	oh. nev.
	— 3½	39	NtW 0	d. mist
	— 3 -	37	— 0	mist b.
14	— 3 -	43	— 1	— oh.
	— 3 -	38	— 0	— b.
	— 3 -	38	N 0	zw. M. iets R.
15	— 3 -	42½	NtW 0	motr.
	— 3 -	39	N 0	donk. mist
	— 3 -	37½	NO 0	
16	— 3 -	39	— 0 O. 1	
	— 3½	35	O 1	

	Bar:	Th:	Wind	
	30. 4 -	34½	O 0	z. betr. M.
17	— 4½	39	— 1	betr. —
	— 4 -	34	OtZ 2	d. omt. h.
	— 3½	28½	ZOtZ 1	helder
18	— 3½	34	Z 2	—
	— 4 -	28	— 0	—
	— 4 -	25½	— 2	—
19	— 4 -	38	WZ,W 2	— z. b.
	— 5 -	36½	ZW 1	mist
	— 5½	37	— 0	—
20	— 5½	41	— 3. NNW 4	betr. —
	— 6 -	38	W o. 1	zw. mist
	— 5½	37	ZtW 2	donk. mist
21	— 4½	36	Z 5	—
	— 3½	33½	— 4	—
	— 3 -	31	— 2	o held.
22	— 3½	41	ZtW 0	—
	— 4 -	37	Z 0	donker
	— 4½	36½	— 3	betr.
23	— 5 -	42	ZWtZ 4	o. held.
	— 4½	34	ZtW 1	betr.
	— 4½	35	Z 0	zw. mist
24	— 4 -	38	ZZW 0	helder
	— 3 -	32½	Z 1	—
	— 1½	30	— 3	—
25	— 0½	39½	ZtW 4	—
	— 0 -	35	ZWtZ 1	z. b. iets R.
	— 0 -	35	Z 0	mist
26	29. 11 -	40	— 4	donker
	— 10½	38	ZtW 1	—
	— 9½	36	Z 3	— iets R.
27	— 9½	40½	ZtO 2	betr.
	— 9½	37½	Z 0	—
	— 10 -	35½	— 0	— M
28	— 10½	41	— 0	donk —
	30. 0 -	39	ZW 0	Reg.
	— 1½	38½	— 0	mist b.
29	— 2½	45	NW 2	helder
	— 3½	34	W 0	— da mp.
	— 3½	31	ZtW 4	o held.
30	— 3½	39½	ZW 5	b. iets R.
	— 3½	40	WZW 4	donker
	— 4½	42	— 2	zw. mist
31	— 4½	46*	ZW 5, 3	betr.
	— 4½	40½	W 5	z. betr.
	30. 3 11/16	35 10/16	1 1/16	

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, FEBRUARY, 1779.

	Bar:	Th:	Wind			Bar:	Th:	Wind	
1	30.	3½	NW 2	donker	15	30.	4½	WtZ 0	o. h. nev.
	—	4½	NWtN 2	mist		—	5½	ZW 4	M. z. betr.
	—	5½	Stil	—		—	5½	ZZW 4	donker
2	—	5½	ZW 0	—	16	—	4½	ZtW. 4,6	z. b. o. h.
	—	4½	— 3	d. b. iets R.		—	4½	ZW 6	iets. R. do.
	—	3½	WNW 1	o. held.		—	5½	WtZ 1	donk. M.
3	—	3-	W 2	— wolk.	17	—	5½	WZW 6	—
	—	2½	NW 4	wolk.		—	6-	ZW 5	z. b. o. h.
	—	2-	ZW 2	o. h. donk.		—	5½	— 2	o. held.
4	—	0½	NW 2	iets R. oh.	18	—	5½	— 4	helder
	—	0½	WNW 4	bet.		—	5½	— 4	—
	—	0½	WZW 1	bet. damp.		—	5½	ZZW 2	—
5	—	0-	— 7	donker	19	—	4½	ZW 4	—
	—	0-	WtZ 5	—		—	4½	WtZ 5	—
	—	0½	W 6	—		—	5½	NW 0	donker
6	—	0½	— 7	o. held.	20	—	5½	ZtO 0	— M. v.
	—	0½	WZW 8,10	½ betr.		—	6-	W 0	z. betr.
	—	0-	WtN 6	z. betr.		—	5½	WtN 0	wolk. o. h.
7	—	2½	NNW 2	o. held. wo.	21	—	4½	ZW 1	— held.
	—	3½	NW 2	—		—	4-	WZW 3	helder
	—	3½	— 1	donk.		—	3½	WtN 0	mist
8	—	3½	W 0	mist	22	—	2½	ZW 4	donker
	—	4-	NW 0,1	o. held.		—	2½	— 6	—
	—	4½	N 0	—		—	2½	— 3	—
9	—	4½	Stil	zw. nev.	23	—	2½	Z 2	— M.
	—	4½	O 0,1	donk. b.		—	2	— 1,0	wo. held.
	—	3½	OZO 3	held. NL.		—	1½	ZtW 2,1	helder
10	—	2½	ZO 2	—	24	—	1-	WZW 2	mist vogt
	—	2½	ZtW 1 W 1	— z. b.		—	2½	W 3	donker
	—	2½	ZW 1	donker		—	2½	Z 3	—
11	—	2½	— 3	iets R. do.	25	—	3-	ZtW 2	mist R.
	—	1½	WZW 3	z. betr.		—	3½	ZZW 2	— z. b.
	—	1-	ZtW 0	betr.		—	3½	ZtO 1	— vogt
12	29	11½	Z 2	— o. h.	26	—	3½	— 1	nev. o. h.
	*	11½	ZtW 3	o. h. betr.		—	3½	Z 2. ZZW 2	o. held.
	*	11½	— 2	wolk. NL.		—	4½	ZtW 1	—
13	30.	0½	— 3	o. h. donk.	27	—	5-	— 1,ZW 3	helder
	—	0½	ZZW 7	betr.		—	6-	W 1	—
	—	0½	ZtW 8	donker		*	6½	ZZW 0	—
14	—	0½	— 6	— iets R.	28	—	6-	Z 0	—
	—	1-	ZWtZ 6	— betr.		—	5-	— 0	—
	—	2½	WtZ 2	o. held.		—	3½	ZZO 2	—
						30.	3 17/98	45 10/98	2 6/18

EXTRA WAARNEEMINGEN.

Den 3. 's av: 12 u: weder 39 gr: — den 23 's nam. 3 u: 44.
. .26. 's mor: 6 à 7 u: 36. 8 u: 38 nam: 1½ u: 55. 2 u: 56. 2½ u: 57. 9½ u: 56.
. .27. 's mor: 8 u: 42, 's mid: 12. u: 56. 2 à 2½ u: 58½. 3 u: 56. av: 6 u: 51. 11 u: 45.
. .28. 's mor: 6 u: 41½. 8 u: 43. mid: 12½ u: 58. 1½ à 2½ u: 60. 3 u: 61. av: 8 u: 52. 11 u: 46.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN DE VROEGSTE DEÏSTEN.

Verſcheide Woorden zyn 'er van eene oorſpronglyk onverſchillige betekenis; doch die, met den tyd, door eene bykans beſtendige duiding, in eenen ongunſtigen zin, eenen kwaaden gekreegen hebben, en meest altoos zo opgevat worden: van deezen aart zyn, gelyk bekend is, de woorden *Tyran* en *Kettery*, en wy mogen 'er de benaaming van DEÏST nevens voegen. Deeze beteken, in den oorſprong, zo veel als een GODGELOOVER, een GODIST, in tegenſtelling van ATHEÏST, een GODVERZAAKER: en, op eenen Aanhang overgebragt, eene zamening van Menſchen, die in den WAAREN GOD geloovden.

Men is, in 't algemeen, van gevoelen, dat zulk een Aanhang van zeer laate herkomſte zy, en niet voor de zestiende Eeuwe beſtaan hebbe; (*) wanneer de Voorſtanders van den Natuurlyken Godsdienst, en de Beſtryders der Openbaaringe, met dien naam benoemd werden;

(*) PIERRE VIRET, die, in 't midden der zestiende Eeuwe bloeide, ſchryft in den Opdragt-Brief van het II Deel zyner *Inſtruction Chretienne*. „ Ik heb gehoord, dat 'er een hoop menſchen is, die zich *Deïsten* noemen, een geheel nieuw Woord, „ 't geen zy tegen het woord *Atheïst* willen overzetten. Want „ daar *Atheïst* zodanig iemand aanduidt, die zonder GOD leeft, „ zoeken zy daar door te verſtaan te geeven, dat zy niet geheel „ zonder GOD zyn: dewyl zy wel gelooven dat 'er een GOD is, „ dien zy voor den Schepper van Hemel en Aarde houden, even „ als de *Turken*: maar ten opzigte van JESUS CHRISTUS weeten zy niet wie hy is, en houden geheel niet van hem, noch „ van zyne Leere. Deeze *Deïsten* ſpotten met allen Godsdienst, „ niettegenſtaande zy zich voor het uiterlyke ſchikken naar de „ Menſchen, onder welken zy leeven." Zie verder de klagten van deezen Man in de DICTON. de BAYLE Art. VIRET. N. C.

Digitized by Google

den; en het woord *Deïst* dus, met grond, eene haatlyke betekenis kreeg. Maar wy vinden reeds zeer vroeg gewag van Menſchen, die, hunne gevoelens in aanmerking genomen zynde; deezen Naam verdienen. De Geleerde Heer EAST APTHROP, M. A. *Vicaris van Croyden*, heeft in *zyne Letters on the Prevalence of Christianity before its Civil Etablisſement*, &c. 1778, ons, ten deezen opzigte, eene Aantekening medegedeeld, welke wy onzen Geſchiedlievenden Leezer niet willen onthouden, en met eene en andere aanmerking zullen voordraagen.

In alle Eeuwen der Kerke, merkt die Schryver aan, heeft de *Deïstery*, de zegepralen des *Christendoms* vergezeld, of als een vyandin, of als een wederſpannige, of als een gevangene. Eenige *Heidenen* gaven, ten tyde van de eerſte verkondiging der *Euangelieleere*, den voorrang aan eene redelyke *Deïstery* boven eene ongeregelde *Afgodery*, en werden *Joodengenooten* te *Jeruſalem* (†), zonder zich aan het waarneemen van der *Jooden* plegtigheden te onderwerpen. ——— Veelen van de *Jooden*, die, naa de verwoesting van hun Stad en Tempel, in ballingſchap, onder verſchillende Volken, omzwierven, ſchynen geene andere byzonderheid van hunnen Voorvaderlyken Godsdienst overgehouden te hebben, dan het hoofdleerſtuk van GODS EENHEID. *Heidenen* en *Jooden*, van deezen ſtempel vereenigden zich, en vormden eenen Aanhang, in de Kerklyke Geſchiedenisſe maar weinig bekend; te weeten, de *Hypſistariaanen*, of *Coelicolæ*, van de derde Eeuw. Zy maakten een Aanhang uit van *Deïsten*, beſtaande uit zulken van *Joodſche* en *Heidenſche herkomſte*; als den Godsdienst hunner Voorvaderen verlaatende, den *Natuurlyken Godsdienst* in ſtede daar van ſtelden. Het blykt niet, dat zy verlaaten of afvalligen van den *Christelyken Godsdienst* geweest zyn.

Men ontmoet eenige kundſchap van deezen Aanhang by den Hoogleeraar WETSTEIN, die, in de *Prolegomena* van zyn *Nieuwe Testament*, te Amſt. 1751, in 't licht

(†) De *Joodengenooten der Poorte*, dus genoemd in de onderſchieding van de *Joodengenooten der Geregtigheid*, die, beſneden zynde, zich verbonden hadden, om de ganſche wet te onderhouden. In de Gewyde Schriften word alleen van de laatstgemelde ſoort gewaagd. Zie WAGENAAR, *Euangeliſche Geſchiedenisſe*, bl. 153.]

Digitized by Google

licht gegeeven, p. 31, verſlag doende van het Handſchrift der *Euangelien* en *Handelingen* te *Cambridge*, in 't Grieksch en Latyn, zich dus laat hooren: „ Bovenal „ ſtaat hier aan te merken, dat τους Σεβομενους, in de Han„ delingen door *Cœlicolas* wordt overgezet. Deeze „ vertaaling verſpreidt licht over de woorden der Inſtel„ linge van HONORIUS, die GOTHOFREDUS, in ee„ ne breedbewerkte verhandeling, niet heeft kunnen „ verklaaren. Met dit woord worden de zodanigen aan„ geduid, die de *Jooden* eertyds *Joodengenooten der Poor„ te* noemden, en, in *Engeland*, eer dat woord in eenen „ geheel anderen zin gebezigd werd, den naam van „ *Deïsten* droegen." Vervolgens ſchryft hy: „ 't geen „ ik p. 31. van de *Coelicolæ* gezegd heb, verdient eenig„ zins breeder ontvouwd te worden: naamlyk, dat zy „ Menſchen geweest zyn, die geen *Geopenbaarden Gods„ dienst*, 't zy waaren of valſchen, aanneemende, alleen „ den *Natuurlyken Godsdienst*, die de Rede voorſchryft, „ beleeden. Dan, ſchoon dusdanige Lieden, van den „ aanvang der wereld af, beſtaan hebben, ſpreeken HO„ NORIUS en AUGUSTINUS van de *Coelicolæ* als van „ een Nieuwen Aanhang. Doch het valt niet bezwaarlyk „ dit over één te brengen. Eenige zonderlinge Men„ ſchen, in deezervoege over den Godsdienst denken„ de, zyn 'er, van de vroegſte tyden af, gevonden; „ doch het is een toen nieuwe Aanhang geweest; dat „ is, eerst in de Derde Eeuwe, hebben de *Coelicolæ* „ zich van de *Heidenen*, *Jooden* en *Christenen* beginnen „ af te zonderen, en eene Maatſchappy op te rigten; „ een Overſten of Patriarch verkooren, en een Doop in„ geſteld hebbende, waar door de Aankomelingen in „ deeze nieuwe Kerk ingelyfd werden. Onder deezen, „ door de *Grieken* ὑψιστιανοι geheeten, behoorde, in zyn „ jeugd, GREGORIUS, de Vader van GREGORIUS „ DEN NAZIANZENER."

Deeze byzonderheid der Kerklyke Oudheid verdient haauwkeuriger nagegaan te worden. De Hekeldichter JUVENALIS ſchynt het oog te hebben op eenen dergelyken Aanhang, wanneer hy, de *Jooden* van zynen tyd, afſchilderende, ſchryft XIV. 96 — 106.

Quidam, ſortiti metuentem ſabbata patrem,
Nil præter nubes & cœli numen adorant.

BINGHAM geeft in zyne doorgeleerde *Antiquities of the Christian Church.* B. XVI. Sect. 2. VII. Vol. p. 305, het breedſte berigt van de *Coelicolæ*, 't welk ik ergens heb aangetroffen; hy beſchryft ze als eene ſoort van *Syncretisten*, „ die het *Joodendom* en *Christendom* zamen „ voegden, de Beſnydenis en den Doop bedienden: met „ *Jooden* en *Christenen* zamenſtemmende, in het verwerpen der Afgoden, en den *Hemel*, dat is, den GOD *des* „ *Hemels*, alleen dienende: van waar zy den naam van „ *Coelicolæ*, of *Hemel-eerders*, gekreegen hebben: doch „ hierin kwamen zy met de *Jooden* alleen overeen, dat zy „ de Leer der Drieëenheid in de Godheid verwierpen, en „ God in één Perſoon eerden." ——— „ 'Er was een „ andere Aanhang, die zich *Hypſiſtariaanen* noemden, „ dat is, *Dienaars* van den ALLERHOOGSTEN GOD, „ dien zy als de *Jooden*, in één Perſoon, dienden. Zy „ onderhielden hunne Sabbathen, en maakten onderſcheid in reine en onreine Spyzen; ſchoon zy de Beſnydenis niet onderhielden: gelyk GREGORIUS DE NAZIANZENER, wiens Vader een van deezen Aanhang „ was, berigt. NAZ. *Orat.* 19, *in Funere Patris*, Tom. „ I. p. 289. 't Is zeker dat de Kerk nimmer deeze „ vermengde Aanhangen erkende; maar als Ketters veroordeelde en uitſloot van haare Gemeenſchap. En de „ Wetten van den Staat waren byzonder ſtreng tegen de „ *Cœlicolæ*, die de Beſnydenis en den Doop zamenvoegden. Drie Wetten zyn van HONORIUS, in het *Theodoſiaanſche Wetboek*, rechtſteeks tegen hun gemaakt. „ In de eerſte, ſtelt hy hun in eenen rang met de *Donatisten*, de *Manicheen*, de *Priscillianisten* en de *Heidenen* (*); „ last geevende, dat alle de Strafwetten, tegen de Ketters gegeeven, tegen hun zouden volvoerd worden: „ wel byzonder beveelende, dat de Huizen der *Cœlicolæ*, waarin de nieuwe Aanhang de vergaderingen „ hieldt, met alles aan de Kerk verbeurd zou verklaard „ worden, *Codex Theod.* Lib. XVI. Tit. 5. *de Hæret.* „ Leg. 43. In de tweede, noemt hy hun een nieuwen en

[(*) Gelyk CROMWELL onze *Engelſche Deïſten* deedt, voegt 'er APTHROP tuſſchen beiden. „ Deeze liet, gelyk „ MOSHEIM het uitdrukt, de *Deïſten* ſtrafloos te voorſchyn „ treeden, en een ſoort van Godsdienſt prediken, beſtaande in eenige weinige eenvoudige voorſchriften ontleend uit de Natuurlyke „ Rede. Zie MOSHEIM's *Kerkelyke Geſchied.* IX. Deel bl. 215.]

Digitized by Google

„ en ſtouten *Joodſchen Aanhang*; die het zich onderwondt, „ de Sacramenten der Kerke te ſtooren; dewyl zy de „ *Catholyken*, even als de *Donatisten* gewoon waren, her„ doopten. *Ibid.* Leg. 44. In de derde, noemt hy hun „ wederom, den nieuwen Aanhang der *Cælicolæ*, die eene ongehoorde Bygeloovigheid invoerden; en bedreigt „ hun, dat, wanneer zy niet, binnen één Jaar, weder„ keerden tot den dienst van GOD en den *Christlyken* „ *Eerdienst*, alle de Wetten, tegen de Ketters gemaakt, „ aan hun zouden worden uitgevoerd. *Ibid.* Leg. 19. „ Vader AUGUSTINUS gewaagt ook, in eenen zyner „ Brieven van den Aanhang der *Cælicolæ*, en geeft te „ kennen, dat zy met de *Donatisten* zamenſtemden, in „ het herdoopen der *Catholyken*. *Aug. Ep.* 164, *ad Eleu„ ſium* p. 284. SPONTANUS en FLEURY, ad Ann. „ 408. 409."

Dr. CAVE, in 't Leeven van GREGORIUS DEN NAZIANZENER, van diens Vader ſpreekende, laat zich in deezer voege, op dit ſtuk, uit: „ Zyn Vader „ was een goed Man; doch ongelukkig opgevoed in een „ vreemden Godsdienſtigen Aanhang, eene ſoort van „ *Samaritaansch Mengzel*, uit het *Jooden*- en *Heidendom* „ zamengevoegd, die eenige plegtigheden daar van o„ vergenomen hadden. Met de *Heidenen*, eerden zy „ het Vuur, en ontſtooken Lichten; maar zy verwier„ pen de Afgoden en Offeranden: met de *Jooden*, onder„ hielden zy den *Sabbath*, en zy vermydden zeer ſtrikt „ eenige ſoorten van ſpyzen; doch zy verzaakten de Be„ ſnydenis: voorgeevende, geene andere Godheid te die„ nen dan den Almagtigen, Opperſten en Hoogſten GOD; „ waarom zy zich ook den naam van *Hypſistariaanen* „ toëeigenden. Een Aanhang, die ons op de lyst der „ Oude Ketteren niet voorkomt, ſchoon men iets der„ gelyks aantreft by de *Euphemitæ* (†), vermeld door „ EPIPHANIUS, *Hæret.* LXXX. p. 450. Deeze was, „ zo 't ſchynt, de Godsdienst zyner Voorvaderen ge„ weest, en die, waar aan hy, in zyne jongere jaaren ſterk „ gehegt was. NAZ. *Orat.* 19. p. 289. Vid. *Orat.* X. „ p. 161. XI. p. 178. De *vita ſuâ*. p. 2. *De Rebus ſuis*. „ p. 33. GREGOR. *Presb. in vita Naz.* p. 3.

LE

[(†) Deezen ſtamden, volgens het berigt van EPIPHANIUS, uit de *Heidenen* af.]

Digitized by Google

LE CLERC ſchryft, in zyne *Biblioth. Hist. Univ.* XVIII. 1. „ GREGORIUS werd, in den Jaare CCC, „ geboóren. Zyn Vader ſtamde af van Ouders die ik „ weet welk een Godsdienſt hadden, naar het *Heidendom* „ en 't *Joodendom* ſmaakende. Zy hadden geen Afgoden, „ geen Offeranden; maar zy aanbaden het Vuur en „ ontſtooken Toortzen. —— Zy eigenden zich den „ naam toe van *Hypſistariaanen*, om dat zy voorgaven „ alleen den Opperſten God ὑψιστον te dienen. Deeze „ Menſchen ſchynen den dienst des Vuurs van de *Capa-* „ *dociſche Magi*, die den naam van *Pyreſhes* draagen, „ ontleend te hebben." *Strabo*, L. XV. p. 1065.

'Er is eene blykbaare onbeſtaanbaarheid tuſſchen deezen Vuurdienst, en hun voorgeeven van *Deïstery*, die WETSTEINS bovengemelde giſſing verzwakt (*). Het zou

[(*) Wie de berigten uit de Oudheid, wegens de *Culicolæ*, en *Hypſistariaanen* by een verzameld, naagaat, zal moeten erkennen, dat wy daar van een zeer gebrekkig en onvolkomen verſlag hebben; in 't welke verſcheide ſtrydigheden voorkomen: en waar op wy ons dus niet kunnen verlaaten. In de Wetten van HONORIUS worden ze op 't leelykst afgeſchilderd; doch wat kan men op de beoordeeling van eenen, die, van de *Culicolæ* ſpreekende, en hun veroordeelende, zegt: *quæ nescio cujus Dogmatis novi Conversus habens*, en elders berigt dat zy ſchuldig ſtonden aan een *inauditum novum crimen ſuperſtitionis*? [Zie de boven aangehaalde plaatzen, in het *Cod. Theod.*] —— Te midden van deeze ſtrydigheden doet zich deeze overeenſtemmig op, dat zy den éénen God eerden; dit Leerſtelzel is het grond leerſtuk der *Godvrugtige Mannen* geweest, van welke in de *Handelingen der Apostelen* geſproken word't; doch by 't zelve zyn, met den tyd, naar allen ſchyn, andere byzonderheden, van de *Joden* en *Christenen* ontleend, gevoegd; en die ſtand greepen, toen zy, in de Derde Eeuwe, eenen afgezonderden Aanhang maakten. De oorſpronglyke *Deïsten*, gelyk men die *Joodengenooten*, met regt, mogt noemen, betoonden zich leerzaam, en waren, zo als de *Handelingen der Apostelen* uitwyzen, bereidvaardiger dan de *Joden*, in het aanneemen der *Christelyke Leere*; zy hadden niet te ſtryden met de vooroordeelen, die de *Joden* te rugge hielden: zy hadden, door het Veelgodendom te verzaaken, en den éénen waaren GOD te belyden, eene goede en Godsdienſtige gemoedsgeſteltenis betoond: zy hadden, by 't groote Leerſtuk, reeds beleeden, alleen het Geloof in CHRISTUS te voegen, dus te voldoen aan den eisch des Heillands. *Gy lieden gelooft in* GOD, *gelooft ook in my.* JOAN. XIV. 1, en langs dien weg ten eeuwigen leeven te ge-

zou niet moeilyk vallen, de Geſchiedenis der *Deïstery*, veronderſteld zynde, dat dit de oorſprong was, voort te zetten, en te agtervolgen door de *Mahomethaanſche Ketery*, in de Zevende Eeuwe, en den *Joodſchen Afval*, in de eerſte bloeiende tyden des *Saraceenſchen Ryks*, ter oorzaake, dat zy de redenen van MOSES Wet niet ontdekten, en de voorkeuze gaven aan de *Ariſtoteliſche Wysbegeerte*. Zie WARBURTON, *Div. Leg.* B. IV. § 6. Vol. I. 124.

BESCHRYVING VAN EEN GENEESMIDDEL, 'T WELK, IN SIBERIE, TEGENS DE JIGT EN ZINKINGEN, GEBRUIKT WORDT.

(*Medic. & Philoſ. Comment. Vol. V. p. 4.*)

De Heer GUTHRIE, de Geneeskunde oefenende te Petersburg, geeft 't volgende verhaal, in een Brief aan den Heer DUNCAN, M. Dr. te Edenburg, aangaande een Geneesmiddel, 't welk, in Siberie, tegens Jigtige en Zinkingagtige aandoeningen, gebruikt wordt. „Ik neem de vryheid, u een verhaal mede te deelen van een Plant, die men, langen tyd, in Siberie, voor verſcheide Ziekten gebruikt heeft, voornaamentlyk, met zeer goed gevolg, in Jigtige aandoeningen, als ook in gevallen van Zinkingen (*rheumatismi*). Ik zend u tevens een kleine zak, waarin de gedroogde Plant, om deszelfs kragten ook in uw Werelddeel te beproeven. ——— 't Is de *Rhododendron Chryſanthemum, nova Species*, behoorende onder de *Claſſis* van de *Decandria*, 't eerst ontdekt door myn geleerden Vriend, den Hoogleeraar PALLAS, in

geraaken, volgens het woord van dien zelfden Godlyken Meester: *Dit is het eeuwig leeven, dat zy u kennen den éénigen waaren* GOD, en JESUS CHRISTUS, *dien gy gezonden hebt*, JOAN XVII. 3. Hoe zeer ware het te wenſchen, dat zy die thans den naam van *Deïsten* voeren, in alle opzigten, naar de oorſpronglyke geleeken; doch hoe wyd zy daar van verſchillen is hier de plaats niet om aan te toonen. Wy hebben alleen dit verſlag van de Oude *Deïsten* mede gedeeld als een ſtuk der Geſchiedkunde, 't geen misſchien ſtrekken kan, om den Onderzoeklust van anderen op te wekken.]

Digitized by Google

in zyne reize door Siberie. Deeze Alpiſche Heester groeit digt aan de toppen van de hooge gebergten, *Sajanes* genaamd, in de nabyheid van de Rivier *Jeniſa*, in Siberie, en wordt 't meest gevonden op de kanten van de met ſneeuw gedekte toppen, boven 't gedeelte, dat vrugtbaar is in boomen. —— Wanneer de Inwoonders van 't genoemde land hier van gebruik maaken in Jigtige en Zinkingagtige ongemakken, neemen ze, ten naasten by, twee dragmen van de gedroogde Plant, met ſteelen en bladen, op negen of tien Oncen kookend water, en doen dezelve in een aarden pot, van boven met leem digt gemaakt; welke ze, geduurende één nagt, in de oven plaatſen. Dit aftrekſel, 't welk niet mag kooken, drinkt de Lyder, den volgenden morgen, in één gifte. 't Verwekt een gevoel van hitte, te gelyk met een ſoort van bedwelming, (*intoxication*) gelykende naar de werking van geestige dranken: hierby heeft plaats een zonderling ſoort van onaangenaame aandoening in de aangedaane deelen, vergezeld met een ſoort van krieveling (*vermiculatio*,) welke insgelyks bepaald is tot de aangedaane deelen. 't Wordt den Lyder niet toegelaaten, den dorst, welk dit Geneesmiddel veroorzaakt, te leſſchen; dewyl alle vogten, inzonderheid koud water, braakingen te weeg brengen, die de kragten van 't ſpecifyke middel verminderen. Binnen weinige uuren verdwynen egter de onaangenaame aandoeningen, door dit middel veroorzaakt, gemeenlyk met twee of drie ſtoelgangen. De Lyder vindt dan zichzelven zeer verligt van zyn ongemak, en 't is zeldzaam dat de Lyder in de noodzaaklykheid is, van dit middel boven de twee of drie maalen te herhaalen tot de bewerking van een volkoomene geneezing. —— De Inwoonders van Siberie noemen deeze Plant *Chei*, of Thee, om dat ze 'er in 't gemeen een ſlap aftrekſel van drinken, zo als wy doen van de Chineeſche Plant van dien naam. Dit gebruik toont, dat de Plant, in een kleine hoevcelheid gebruikt, niet ſchadelyk is. —— De Hoogleeraar PALLAS deelt my mede, dat hy, eenigen tyd geleeden, een gedeelte van deeze gedroogde Plant gezonden heeft aan den Hoogleeraar KOELRIN, te *Stetin*. Hy heeft my een brief van dien Heer getoond, waarin hy meldt dat hy dezelve met goed gevolg in verſcheide gevallen gegeeven heeft, inzonderheid in 't geen hy noemt de *Ar-*

thri-

Digitized by Google

thritica Venerea, met een *tophus Arthriticus* aan de hand; 't zelve bewerkte een volkoomene geneezing. ——— Men moet in aanmerking neemen, dat de gifte, welke deeze harde Siberiërs gebruiken, die tevens de gewoonte hebben 't zelve als Thee te drinken, voor onze Landsgenooten, naar alle waarschynlykheid, te sterk zoude zyn; dog 't is een Geneesmiddel, 't welk wy voorzeker met veiligheid mogen geeven, beginnende met kleine giften. De nutte liefderyke instelling, waarover gy de bestiering hebt, schynt my toe u genoegzaame gelegenheid te zullen verschaffen, om deszelfs kragten te beproeven".

WAARNEEMINGEN OVER HET NOORDERLICHT.

Door den Heer TONDU.

Myn Heeren!

In de Natuurkunde, zo wel als in andere weetenschappen, zyn de proeven de eenigste Bouwstoffen: en deze juist ontbreeken dikwerf, ongelukkig, aan de Natuuronderzoekers; zelfs omtrent verschynzelen die zeer gemeen zyn. ——— Hoe veele menschen, by voorbeeld, hebben het Noorderlicht van den 22sten September des verloopen jaars gezien; en ondertusschen, hoe weinige naauwkeurige Waarneemingen zou men 'er van hebben, zo men dezelve opzamelde. De rede van deze schaarsheid der daadlyke proefneemingen heeft men in dit geval, zo ik denke, hier in te zoeken, dat men geene genoegzaame kundigheid heeft, noch van het nut dat men 'er uittrekken kan, noch van de manier om het verschynzel na te gaan. Dit, myn Heeren, noopt my, alvorens UEd. mede te deelen de Waarneemingen, die ik omtrent de Noorderlichten, in 't voorgaande jaar, gedaan heb, in verslag te treeden over de natuur van dit verschynzel, en 't geen men ten zelfden tyde daar by heeft gade te slaan.

De Noorderlichten zyn een lichtend verschynzel, dus genaamd, om dat zy gemeenlyk van de zyde van het Noorden komen; en dat hun licht, wanneer het na-

Digitized by Google

by den Horizon is, zeer gelykt naar dat van den Dageraad. De Natuurkundigen hebben eertyds verſcheide gevoelens, over de oorzaak van dit verſchynzel, gehad; maar heden ten dage ſchynen zy tusſchen twee onderſtellingen verdeeld, die beide hun trap van waarſchynlykheid hebben. De Heer *de Mairan*, Authour van het eerſte, meent de oorzaak van het Noorderlicht gevonden te hebben, in het Zodiacaal licht, of in den dampkring der Zon; die, de bovenſte deelen van onze lucht ontmoetende, in den dampkring der aarde, tot eene meerdere of mindere diepte valt, naar maate de eigen of byzondere zwaarte meer of minder groot is. Dan, aan den anderen kant, ſchynen ſommige Noorderlichten veel overeenkomst te hebben, met de Electrieke verſchynzelen; zy doen, zeer merkbaar, de richting van den Compasnaald veranderen; zy Electrizeeren de rechtopſtaande punten, in glazen buizen geplaatst. De Heer *de Mairan* zelf verzekert, in de Noorderlichten eene vlam gezien te hebben, gelyk aan die van Electrieke vonken. Men denkt dan, uit hoofde van de betrekking, die men elders waarneemt, tusſchen de ſtof van den Zeilſteen en die der Electriciteit, dat het zou kunnen zyn, dat de Electriſche ſtof zich naar het Noorden vervoegt, en door de poolen der aarde uitgaat, vooral naar die gedeelten, daar de meeste Mineraalſtoffen zyn. De Heer *de Maupertuis* verhaalt, dat de Noorderlichten duurzaam in de Noordelyke ſtreeken heerſchen (*). Eén punt, in 't welke de voorſtanders dier verſchillende onderſtellingen onderling overeenſtemmen, is, dat de plaats der Noorderlichten in onzen Dampkring zy; dewyl ze, beſten-

(*) MAUPERTUIS, *Figure de la Terre* p. 51, 60, enz. —— Zo dra de duisterheid der nacht aankwam, zag de Heer de *Maupertuis* dat de lucht een licht aannam het welk den geheelen Hemel overdekte, met de leevendigſte kleuren van den Regenboog gemengd. Dit licht was echter tegen het Noorden niet ſterker, dan in eenige andere ſtreeken; dewyl glansryke boogen zich over den geheelen Hemel ten Noorden en Zuiden verſpreidden. Meestentyds vereenigde zich dit licht in 't toppunt, en vormde daar, als 't ware, eene glinſterende kroon. Doch, niet tegenſtaande alle aangewende moeite, heeft de Heer de *Maupertuis* de oorzaak van dit verſchynzel niet kunnen ontdekken. &c. SCHMID, *Beſchouw. van 't Waereldgeſtel* p. 61.

Digitized by Google

ſtendig in dezelfde plaats blyvende, op geenerlei wyze in de beweeging der aarde eenig deel hebben.

Men ziet dezelve in verſchillende Landen, op verſchillende Aardkloots breedte. Indien 't verſchil van deeze ſchynbaare hoogten wel wierde waargenomen, zou zulks de waare hoogte van de ſtreek, alwaar het verſchynzel geplaatst is, geeven; en bygevolg zou het ons ook eenige ontdekking verleenen, wegens die van onzen Dampkring, welks hoogte men waarſchynelyk te klein maakt.

Zie hier het geen men, myns oordeels, omtrent deeze verſchynſelen noodzaakelyk behoorde waar te neemen. 1. De gedaante der Cirkelſneden, of Segmenten, of der vlammende Segmenten; (want daar zyn 'er dikwyls verſcheidene, die een gemeen middenpunt met elkander hebben;) welke, het duisterſte der Noorderlichten uitmaakende, altoos het meest in den Dampkring bedolven, en het allernaaste aan den Horizon zyn. 2. De gedaante en het getal der lichtende Segmenten, of doorſneden, die de vlammende Segmenten omringen. 3. Het getal, de richting, de kracht en de koleur der ſtraalen van het licht, die 'er uitkomen. 4. De veranderingen, die de Barometer, de Thermometer, en vooral de Compasnaald ondergaan, geduurende het verſchynzel. 5. De uitgeſtrektheid, en de hoogte van het lichtend Cirkelſtuk, dat gemeenlyk het meest bepaalde deel is, en de gedaante van een Cirkelboog heeft. Veele lieden kunnen dit ſlag van waarneemingen doen; tot dezelven is geen kostbaar werktuig nodig. Het is genoeg de Starren, die het Noorderlicht bepaalen, in alle gedeelten, en het uur der waarneminge aan te wyzen.

Weinige jaaren zyn zo vruchtbaar geweest, als het tegenwoordige (1778.), in verſchynzelen van deezen aart (*); en ondertuſſchen heeft men 'er nergens be-

richt

(*) Indien het voorige jaar vruchtbaar is geweest in Noorderlichten, het tegenwoordige jaar 1779 is het niet minder. 't Is als of de Noorderlichten hier in Holland en elders, van jaar tot jaar, gemeenzaamer en menigvuldiger worden; weinige avonden zyn 'er van dit jaar voorby gegaan, dat men het niet meer of min gezien heeft. ——— Zo dezelve voorboden van iets dat aanſtaan-

richten van gekregen. De Journaalen, welken de bewaarders van zodanige waarneemingen dienden te zyn, maaken 'er geen de minſte melding van. De *Gazette de France* van den 31ſten Augustus alleen, verhaalt, „ Dat „ men den 28ſten Juny te Cadix, om 11 Uuren des „ avonds, gezien heeft, een Noorderlicht, dat zich „ uitſtrekte van het Noorden naar het Zuid-Westen, „ met een witachtig licht, door verſcheidene wolkjes „ van een zeer leevendig rood, uitgediept, in de gedaante van een Colom, die zich ter hoogte van omtrent „ 30 graaden verhief." —— Het is te verwonderen dat men dit verſchynzel te Cadix, waar 't zich zeer zeldzaam vertoont, op eene aanmerkelyke hoogte gezien heeft, en dat 'er te Parys niemant van heeft geſproken. Ongetwyfeld is het, myn Heeren, door weinige Menſchen te Parys gezien, om dat de tyd van deszelfs grootſte kracht geweest is tegen middennagt. 't Is begonnen om 9 Uuren s'avonds, en ten half twaalf Uuren was 't nog zeer flaauw; het wakkerde om half één nog

ſtaande is zyn, zou men kunnen giſſen, dat dezelve droogte voorſpeld hebben; dewyl men dit jaar wejnig of geen regen, en doorgaande eene heldere lucht gehad heeft; want het is niet te denken dat zy voortekenen zyn van Aardbeevingen, ſtormen &c. gelyk *Lulofs* en *Derham* meenen. — Ik zal over de oorzaak van het Noorderlicht hier niet uitweiden; en nog minder over de verſchillende gedachten der Natuurkundigen daaromtrent. Het gevoelen van den Heer *de la Lande*; dat ik, in het III Deel der *Hed. Vaderl: Letter-Oeff.* Mengelwerk, *bladz.* 560, nedergedeeld heb, geeft my aanleiding om dit verſchynzel aan de Electriciteit toe te ſchryven. Voor 't Jaar 1716 zou men het zelve, volgens *Muſſchenbroek*, hier te Lande weinig of niet gezien hebben; dan 't kan zyn, gelyk ook de Heer *van Berkhey* aanmerkt, dat men 't voor dien tyd, met zulk eene aandagt, niet heeft waargenomen, als wel daar na; ——— of dat men het verſchynzel aan iets anders toe geſchreven of anders benoemd heeft. 't Jaar 1716 is in alle Landen wegens dit verſchynzel merkwaardig geweest; zints dien tyd heeft men zich meerder op waarneemingen van zelve toegelegd, ſchoon het in de Noordelyke Landen reeds vroeger bekend ware. Men mag hier omtrent niet ongegrond giſſen, dat het een licht zy, 't welk by de Schepping der Waereld geformeerd wierd; en voorts zyn beſtaan aan zwavelachtige en electrieke ſtoffen verſchuldigd is; dat het by de Ouden reeds bekend was, en dat JOB 'er van ſpreekt, *Cap.* XXXVII. *vs.* 15. V.

Digitized by Google

nog aanmerkelyk aan; en deszelfs uitgeſtrektheid was 130 à 140 graaden. De pylen volgden elkander onmiddelyk; waren met verſcheidene koleuren aangenaam geſchakeerd, en genoegzaam verdikt om Sterren, van de eerſte grootte, te bedekken. Deszelfs hoogte ging ver voorby het Zenith; en het breidde zich zeer onderſcheidenlyk uit, tot op den twintigſten graad voorby den Arend, die op dat oogenblik het middagrond paſseerde. ——— De lichtpylen hadden eene beweeging die naar het Oosten gericht was.

Ik zal hier niet treeden, in een omſtandig verſlag van alle de Noorderlichten, die ik waargenomen heb; deeze brief is reets te lang; en zal my des vergenoegen met UEd. de voornaamſte mede te deelen.

Den 26ſten Maart, zag ik een vry ſterk Noorderlicht, van omtrent 120° uitgeſtrektheid, en 20° hoogte. ——— Den volgenden dag een ander, maar flaauwer; 't welk een vervolg van 't voorgaande ſcheen te zyn.

Dat van den 28ſten Juny wierd ook den volgenden dag van een ander gevolgd; het welk, door de betrokken lucht, niet verder kon worden waargenomen.

Den 28ſten Augustus vertoonde zich een flaauw Noorderlicht, van omtrent 40 à 45° uitgebreidheid, en 15 à 16° hoogte.

In den nacht tuſschen den 15den en 16den September, heb ik het begin van een Noorderlicht gezien, om 2 U. 40 M. 's morgens. De maan was toen genoegzaam verheven boven den Horizon. De pylen van het licht waren ſchoon en menigvuldig; ik begon de vlammende en lichtende Segmenten, of Cirkelboogen, niet eerder te zien dan tegen 3 Uuren. Ik beſloot 'er uit, dat de uitgeſtrektheid van het Noorderlicht 15 à 20° en deszelfs hoogte 5 à 6° was. Het heeft tot aan den ochtenſtond geduurd. Dit Noorderlicht was te merkwaardiger, om dat het na middernacht begon, 't geen de Heer *de Mairan* aanmerkt, als iets buiten gemeens en zonder voorbeeld. ——— Op den daar op komenden dag, was 'er, in het Noord- noord-Westen, een zeer ſterk witachtig licht; het welk ik dacht het vervolg van het voorige Noorderlicht te zyn: maar een geheel met wolken overtogen Hemel belettede my het wel waar te neemen. ——— Den 17den was het Noorderlicht zeer merkbaar. Om

Digitized by Google

9 U. waren 'er eenige Pylen of Pylaaren, de vlammende boog had omtrent 3 graaden hoogte en de lichtende 4 graaden. Het Middelpunt was in het Noord-noord-Westen, en het verſchynzel had 60 à 80 graaden uitgeſtrektheid.

Den 21ſten 's avonds om 8 U., zag ik het begin van een nieuw Noorderlicht, 't wakkerde aanmerkelyk aan tot 11 U. 'Er waren in het Noord- noord-Oosten en Zuid- zuid-Oosten Pylen van een zeer ſchoon en verheven rood. De hoogte van de vlammende Cirkels mede was 3° en die van den lichtenden boog 10 à 12°; deszelfs geheele uitgebreidheid was 110°. De lichtende en de donkere boog waren in elkander gemengd. Het duurde den gantſchen nacht, en bleef genoegzaam even ſterk, uitgezonderd dat de lichtpylaaren, na middennacht, eene witachtige kleur aannamen. De volle dag deed het verdwynen.

Den 22ſten maakte ik my gereed, om des avonds het vervolg van 't voorgaande Noorderlicht te zien; en wel aanſtonds na den ondergang der Zon. Ik zag ook werkelyk, zo dra de ſchemering flaauw genoeg was, 'er een begin van. 't Was toen niet dan eene groote witagtigheid, naar het Noorden en 't Noord-Westen. Om 8 Uuren begon ik pylen te zien; maar zy wierden van tyd tot tyd zwaarder en menigvuldiger. Om 9 U. was hunne koleur die van een zeer levendig rood; zy verhieven zich tot boven de Pool-ſtar. Om 9 U. 30 M. had de vlammende kring 4 graaden hoogte, de lichtende 20 graaden; de een en de ander was van eene onregelmaatige en vermengde gedaante. Om 10 U. zag men zeer onderſcheidenlyk een vlammenden boog; voorts een lichtenden boog; daar boven een nieuwen vlammenden boog, mede omringd van een lichtenden boog; dit alles had de hoogte van 15 graaden. Om 10 U. 30 M. zag men niets meer, dan een vlammenden en lichtenden boog: de hoogte was zeer verminderd. De uitgeſtrektheid was 130 graaden, en deszelfs grootſte kracht was in het Noord-Westen. Om 4 U. des morgens was het verſchynzel in denzelfden ſtand, als om 10 U. 30. M., en 't was weder het volle licht dat het deed verdwynen.

Geduurende alle deeze waarneemingen, heb ik geene bui-

buitengewoone veranderingen in de hoogte van den Baromer of Thermometer kunnen ontdekken. (*)

Ik ben, enz.

Op het Obſervatorium, te Parys, den 24ſten September, 1778.

ANTWOORD OM TE DIENEN OP DEN VOORGAANDEN BRIEF.

Door den Heer DARQUIER.

Myn Heer!

Ik heb met veele genoegen geleezen den Brief van den Heer *Tondu*, over de Noorderlichten. Hy ſpreekt van twee bekende ſtelzels over de oorzaak van dit verſchynzel; waarvan hy 't eene met reden aan den overleeden Heer *de Mairan*, dien beminnelyken en zedigen Philoſooph, toeſchryft; welke der weetenſchappen en fraaije letteren zo veel eers aangedaan heeft. Dan hy noemt den Autheur van het tweede ſtelzel niet.

Ik meen 'er eenig recht op te hebben; naardien ik, op den 22ſten April 1752, in eene openbaare vergadering van

(*) De Noorderlichten hebben ook werkelyk geen invloed op deeze twee werktuigen; dit heb ik verſcheiden maalen waargenomen. ——— Den 9den February 1779, om 10 Uuren, had men alhier (te Amſterdam,) zulk een zwaar Noorderlicht, als my voorſtaat ooit gezien te hebben. De Noordelyke en Noord-Oostelyke Horizon vertoonde zich dermaate vuurig, met bloedroode en Vlammende wolken, dat men zich verbeeldde, dat 'er elders een zwaare brand was; het duurde tot in den nacht. Een dergelyk verſchynzel had men den 25ſten Maart 's avonds om 8 à 9 Uuren: de Noordelyke Horizon had eene Vuurroode kleur aangenomen die zich zelfs ver boven het Zenith verhief; het duurde niet lang. Het een en 't ander gaf een zeer akelig gezicht. ——— De Heer *van Berkhey* ſpreekt mede van zulk een ſchrikbaarend Noorderlicht, in zyne *Natuurl. Historie van Holland, Eerſte Deel, pag.* 344. In deeze twee verſchynzelen heb ik geene veranderinge in den Barometer of Thermometer kunnen merken; in het eerſte geval bleef de Barometer den volgenden dag nog in denzelfden ſtand, als 's avonds te vooren; in 't tweede zakte hy den volgenden dag een weinig; en zo was 't ook met den Thermometer; de Wind was in beide de gevallen Oostelyk.

Digitized by Google

van onze Academie, eene Disfertatie voorlas; in welke ik, na dat ik verscheidene van myne waarneemingen over het Noorderlicht hadde bygebragt, byzonder die van den 3den February 1750, (welke de Heer *de Mairan*, in wiens handen zy kwam, in de tweede uitgave van zyne verhandeling, van aangelegenheid noemt, de Electriciteit tot eene oorzaak van dit verschynzel stelde. Ik heb van deeze waarneemingen een uitvoeriger bericht gegeeven, op *Bladz.* 22. van myn *Astronomisch Journaal*, in 4to. uitgekomen te Avignon in 1777. Ik gaf in de Disfertatie, van den 22sten April 1752, de benaaming van Pool-Noorderlicht aan dit verschynzel, om dat *Don Antonio d'Ulloa*, een der Spaansche Officieren, benevens anderen, geschikt tot de meeting der Aarde te Peru, tegenwoordig Chef d'Escadre van zyne Catholyke Majesteit, den 12den December 1750, schreef, „ dat „ hy, by de Zuidpool, Noorderlichten had gezien, ge„ heel overeenkomstig met die, welke wy in onze luchts„ streeken waarneemen."

Ik zeg niet, dat ik de eenige Autheur van deeze onderstelling ben; maar ik beweer alleen, tot dien tyd toe, niets gezien te hebben, noch gedrukt, noch geschreven, dat 'er eenige melding van maakt. Voor 't overige zou de onderstelling van *Alexander Volta*, die het aan de ontvlammende lucht toeschryft, de voorkeur wel konnen verdienen.

Schoon ik van harte overtuigd ben, dat wy de oorzaak van eenig natuurkundig uitwerkzel zelfs het allereenvoudigste niet kennen, ja 'er niet gegrond naa raaden kunnen, belet zulks echter niet, de verstandige Berspiegelingen van onze hedendaagsche Natuurkundigen te bewonderen. Ik beschouwze, niet als stelzels, om wezentlyke Systemaas op te bouwen; maar als hulpmiddelen, om ze hooger te verheffen, en ons gezicht verder te brengen; als werktuigen ontdekkende, die aan onze beschouwingen zouden ontglipt zyn. Ik ben &c.

Deze waarnemingen waren reets door my vertaald en afgeschreeven, wanneer ik, in de *Haarlemsche Courant*, het volgende Articul vond.

„ ST. OEDENROODE, (*Meyery s'Hertogenbosch*,) den „ 25 Maart. Deezen avond omtrent één kwartier na „ 7 Uuren, zag men hier, met een zeer heldere

Lucht,

Digitized by Google

„ Lucht, een grooten vuurigen Bol, die met zyn ſter-
„ ken glans de Maan verdoofde; doch de gantſche
„ Lucht als een geweldige Blixemſtraal geheel verlicht-
„ te. Dezelve kwam uit het Zuid-Oosten, paſſeerde
„ over ons toppunt, met de ſnelheid van een Vuurpyl,
„ en vloog in een rechten lyn voort, naar het Noord-
„ westen, tot omtrent 25 graaden boven onzen Horizon,
„ alwaar men denzelven in verſcheiden ſtukken zag van
„ een berſten, en vervolgens verdwynen; ruim één mi-
„ nuut daarna hoorde men een zwaaren Donderſlag,
„ even als een van verre opkomend Onweêr."

Ik zou dit Bericht niet uitgeſchreven hebben, dewyl het op ons onderwerp geen betrekking altoos ſchynt te hebben; indien niet het volgende my daar toe aanleiding had gegeven. ——— Op denzelfden avond, en by naar ten zelfden tyde, van den Vuur-bal te Oedenroode, had men alhier dat bloedrood Noorderlicht, waar van ik hier voren in myne Aantekening heb gewag gemaakt. Het ſtuk vordert zekerlyk de beſpiegelingen van een Wysgeer, die het verband der oorzaaken en gewrogten weet na te gaan; welke bekwaamheid ik my niet vermeet te bezitten.

G. H. E.

BRIEF AAN DE UITGEEVERS DER VADERLANDSCHE LETTEROEFFENINGEN, NOPENS EENE VERBETERING DER VUURBAAKENS.

Myne Heeren!

„ De Aanhaaling der onlangs in Engeland uitgevonde-
„ ne verbetering der Vuurbaakens of Kust-vuuren,
„ in den opmerkelyken brief van *Oeconomicus* geplaatst,
„ in N°. 201 van den *Vaderlander*, en de aanmerking
„ van het groot belang, dat onze Natie heeft, by al-
„ les, het geen tot vermeerdering der veiligheid in de
„ Scheepvaart kan ſtrekken, hebben my aangemoedigd,
„ om eene korte beſchryving deezer uitgevondene ver-
„ betering, in het *Town and Country Magazine*, van Au-
„ gustus deezes Jaars geplaatst, in onze taal over te
„ brengen, en aan UEs. toe te zenden, met verzoek
„ om dezelve in uw geagt tydſchrift eene plaats te gun-
„ nen;

Digitized by Google

„ nen; in hoope dat dezelve daardoor onder het oog
„ van die geenen onzer beſtierderen mooge vallen, aan
„ wien het opzigt over de Pilotagie onzer Zeegaten is
„ aanbevolen; vertrouwende dat dezelve hun dermaate
„ voldoen zal, dat zy 'er door bewoogen zullen wor-
„ den, om alles aan te wenden, ten einde onze Scheep-
„ vaart, hoe eerder hoe liever, door deeze aanmerke-
„ lyke verbetering, (op onze Kusten zoo hoog nood-
„ dig,) te bevoordeelen."

Ik blyve met alle agting,

Myn Heeren!

UE. D. W. Dienaar
MECHANICUS.

Rotterdam,
16 *November*, 1778.

P. S. Ik voege eene Copy der afbeelding van de Lamp, by de vertaaling; dewelke veel toebrengt tot een beter begrip van derzelver beſchryving.

De Beſchryving is, in deezervoege, briefswyze, medegedeeld aan den Uitgeever van het *Town and Country Magazine*.

Een verſlag van eene fraaije nieuw uitgevondene, door weêrſchyn werkende, Lamp, om Steden, by nagt, te verlichten, in een openbaar tydſchrift geleezen hebbende, heeft my zulks aanleiding gegeeven, om, door middel van uw nuttig Maandelyks Werk, de volgende beſchryving van eene nieuw verbeterde, door weêrſchyn, volgens dezelfde gronden werkende, *Zee-* of *Kust Lamp*, aan het algemeen mede te deelen.

Dit fraaije werktuig beſtaat in eene glazen Lantaarn, omtrent zeven voeten hoog, en van zes voeten middellyns; de ruiten van best glas; de riggels of raamhouten van rood koper; het bovendekzel, of de top, van het zelfde metaal gemaakt. In het midden van deeze Lantaarn is, op een daar toe vervaardigden toeſtel, geplaatst, eene groote zeskante het licht te ragkaatzende rol, vier voeten hoog, en van drie voeten middellyns. Deeze rol is mede van rood koper gemaakt; derzelver buitenzyde is bedekt met eene kleevende zig verhardende

Digitized by Google

de ſtoffe, door welke omtrent 2000 kleine Spiegeltjes, ieder van omtrent één duim vierkant op dezelve vastgehegt worden. In het binnenſte gedeelte van deeze rol is een olybak geplaatst, dewelke, door middel van zes pypen, door de zeszydige verdeeling der rol doorgaande, de oly toevoert aan eene wyde ronde buis, dewelke omtrent 18 duimen van de met ſpiegeltjes bekleede rol afſtaat; en op deeze buis zyn 126 lampen vastgemaakt.

Eéne van deeze Zee- lampen was gemaakt op ordre van de Leden van 't Collegie van de Piloragie (*), door eenige dier Leden aan boord van hun Jagt genomen, en gevoerd naar *Leoſtaff*, in de Provincie van *Suffolk*, om derzelver nuttigheid te beproeven. Vervolgens wierd dit werktuig, na dat eene, voor dien tyd zullende dienen, houten ſtellagie was opgeregt, in den nagt van den 23 Juny deezes Jaars, naar boven gehyst: en de Lampen aangeſtooken zynde, bevond men, dat het zelve, boven alle verwagting, beantwoordde, als vertoonende een kloot Vuurs van eene geſtadige en allerleevendigſte helderheid. Deeze proeve wierd genomen, op een kleinen afſtand van het gewoone Zeevuur; welks licht, door middel van een Vuur van koolen, verwekt word; en 't geen, by deeze gelegenheid, tot deszelfs uiterſte vermogen wierd aangezet, om deszelfs meerdere voortreffelykheid, (indien mogelyk) te bewaaren; en 't welk als het punt van beſliſſing wierd geſteld, waar by men het verſchil zoude konnen bepaalen. Het Jagt, van eenige Booten vergezeld, was des daags te voren Zeewaards gezeild; ten einde buiten het gezigt van 't Land te zyn, voor het ondergaan der Zon, de tyd tot het aanſteeken der Lampen bepaald. Het zelve zeilde daar op naar land, en ontdekte de nieuwe Zeelamp, zoo dra de bolrondheid der Zee zulks toeliet; zynde ten minſten twintig mylen van den Wal. Het zeilde voorts nog wel vyf of zes mylen nader Landwaards, eer dat men het

(*) In 't Engelsch ſtaat woordelyk, *de Oudſte Broederen van 't Drieëenigheidshuis*; zynde een oude Stigting, aan welker Leden het opzigt over de Rivieren, Kusten en Zeegaten is toevertrouwd; 't geen ik, met het op deeze wyze te vertaalen, voor onze Nederlanders verſtaanbaar heb getragt te maaken.

Digitized by Google

het Vuur van het oude Zeebaaken konde beſpeuren. De Leden van 't Collegie der Pilotagie, dus van derzelver groote nuttigheid overtuigd zynde, gaven den volgenden dag orde, om de nieuwe Zeelamp naar het Eiland *Scilly* te voeren, 't welk zig in een volſtrekte noodzaakelykheid van een Vuurbaaken bevond.

Verklaaring van de nevensgaande *Plaat*.

a, a, a, a, De Lantaarn.

b, b, Derzelver Bovendekzel of Kap.

c, c, c, c, De zeskante rol.

d, d, Het voetſtuk, 't geen de rol onderſchraagt.

e, e, e, e, De ronde buis, aan welke de Lampen gehegt zyn.

f, f, f, f, Vier van de pypen, die van den olybak, in 't midden der rol geplaatst, door derzelver zeszydige verdeelingen gaan, om de Lampen, op de ronde buis geplaatst, van oly te voorzien.

g, Een rood koperen bakje met eene kraan, om de te overvloedige oly af te voeren.

THOMAS HUNT.

Harleston, Norfolk.

ALGEMEENE AANMERKINGEN OVER DE NATUURLYKE HISTORIE DER VISSCHEN.

(*Vervolg van Bladz.* 170.)

Tot dus verre hebben wy de Viſchen beſchouwd, als, in bykans alle opzigten, beneden de Landdieren; doch, in deezen laagen rang, hun door de Natuur toegeſchikt, is hun een langer leevensperk dan andere Dieren geſchonken. „ De meeste ongeſteldheden, die het Mensch„ dom overkomen," zegt BACON, „ ontſtaan uit de „ veranderingen in den Dampkring; doch de Viſchen „ onthouden zich in eene hoofdſtoffe, aan weinig ver„ andering onderworpen; zy hebben een eenpaarig be„ ſtaan; hunne beweegingen gaan zonder moeite toe,

Digitized by Google

Nieuw uitgevonde

Digitized by Google

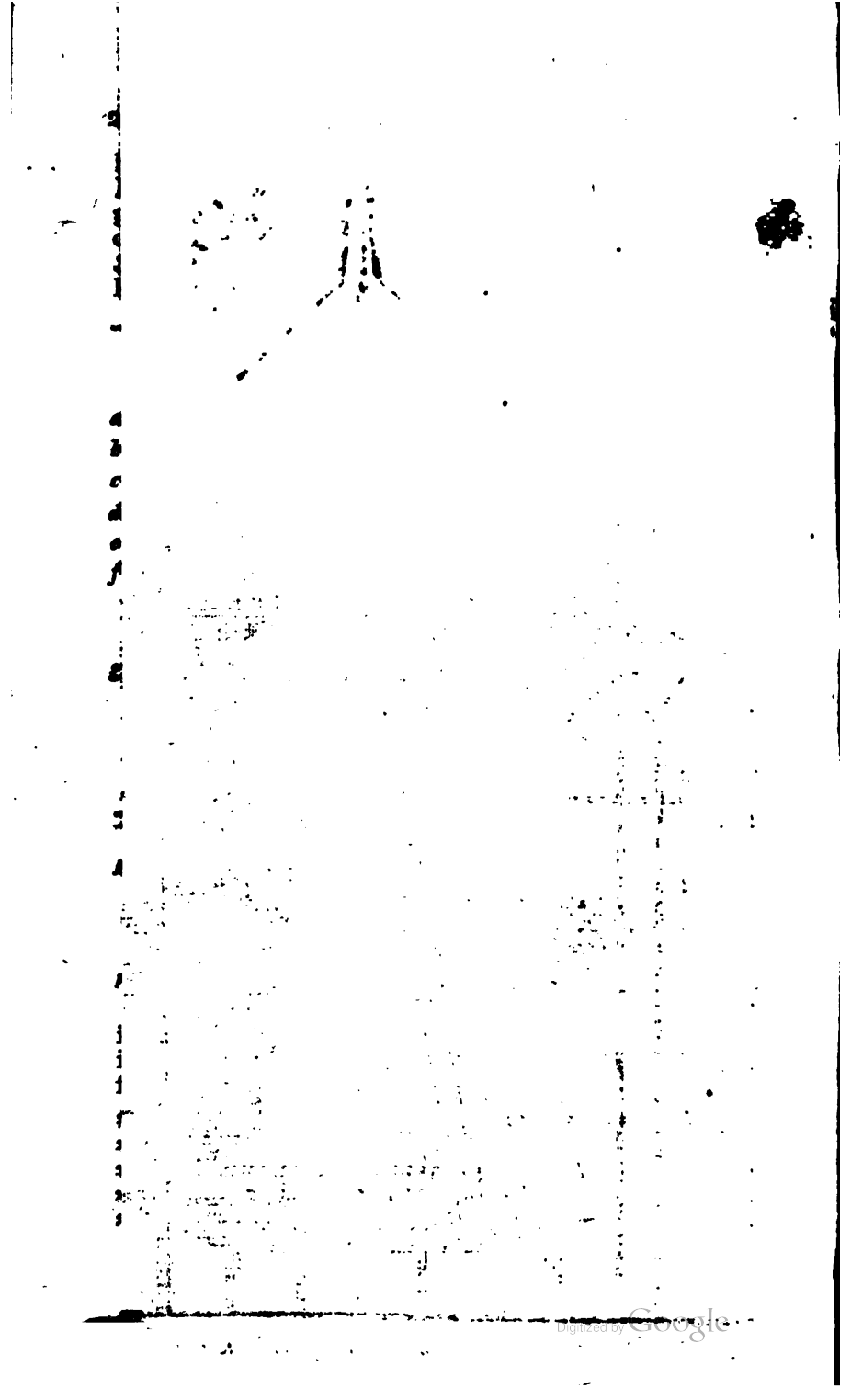
Digitized by Google

„ en zy ſlyten hun leeven zonder arbeid. Hunne been-
„ deren ook, die door kraakbeenderen vereenigd zyn,
„ laaten zich onbepaald uitſtrekken, en de verſchillende
„ grootte onder Visſchen van dezelfde ſoort is zeer ver-
„ ſchillende. Zy blyven ſteeds groeijen; hunne lichaa-
„ men, in ſtede van de verſtyving des ouderdoms te
„ voelen, 't welk de oorzaak van 't natuurlyk verval
„ der kragten in de Landdieren is, vernieuwen ſtaag met
„ de jaaren, en als het lichaam groeit, krygt het meer-
„ der ſterkte. Hoe lang een Visch, wiens groei geen
„ paalen ſchynt te kennen, kan leeven, is tot nog niet
„ bepaald; misſchien zou het leeven van een Mensch
„ niet lang genoeg weezen om dat van den kortstlee-
„ venden Visch te bepaalen."

Men heeft twee wyzen uitgedagt, om den ouderdom der Visſchen te bepaalen, die meer aartig, dan zeker zyn; de een door de plaatjes der Schubben, de ander door het tellen hoe veel ringen 'er zyn in de wervelen van den ruggegraad. In het eerſte geval, gaat men op den trant van LEEUWENHOEK te werk, onderzoekt de ſchubbe van een Visch, met een Microscoop, en vindt dat ze beſtaat uit een getal van plaatjes, de een over de ander liggende; eenigzins gelykende naar de kringen, die men in een dwarsdoor gezaagden boomſtam ziet, en veronderſteld worden dezelfde kundſchap op te leveren: gelyk men dan, volgens dit beginzel, den ouderdom van een boom kan weeten, zo geeft het getal der plaatjes, waar uit de ſchubben beſtaan, den ouderdom van den Visch te kennen. Gemelde Heer nam eenige ſchubben van een ongemeen grooten Karper, welke zo groot waren als een daalder. Die ſchubben weekte hy in warm water, en ſneedt ze daar op overdwars door, beginnende met het eerstgemaakte, en het middelpunt, dat een zeer klein ſchubbetje was geweest, en onderſcheidde, met zyn Microscoop, duidelyk veertig plaatjes, of ſchubbetjes, die als op elkander gelymd waren, dit deedt hem beſluiten, dat die Visch veertig jaaren oud was. De Heer BUFFON, op deeze wyze, een Karper onderzoekende, vondt dien niet minder dan honderd jaaren oud; een ouderdom, waarover men zich niet te verwonderen, of onder het ongelooflyke te ſtellen hebbe; want de Graaf DE MAUREPAS hadt, gelyk die zelfde Heer aantekent, in de gragten van zyn

Digitized by Google

Slot, te *Pontchartain*, Karpers, die men met zekerheid wist, dat honderd en vyftig jaaren telden; deeze was egter nog jong, in vergelyking van een' Snoek, dien Keizer FREDERIK DE II een ring hadt laaten aandoen, en toen men hem ving twee honderd en zestig jaaren oud was.

De Ouderdom van Visschen, die geen schubben hebben, als de Vleet en de Roch, wil men dat ontdekt worde op de wyze van den *Zweedschen Heer* HEDERSTROEM, door de wervelen van den ruggegraad van een te scheiden, en dan nauwkeurig het getal der ringen op de oppervlakte des gelids waar te neemen.

Doch de langleevendheid der Visschen, wat 'er ook zyn moge van de meerdere of mindere zekerheid der gemelde middelen, tot het ontdekken van hunnen ouderdom, wordt nog overtroffen door derzelver Vrugtbaarheid. Eenige Visschen baaren leevende Jongen; anderen, en wel de meesten, schieten kuit, of zyn eijerleggend. De eerstgemelde teelen 't minst sterk voort; schoon zy een groot aantal Jongen teffens werpen. De Maag-aal, by voorbeeld, wordt gezegd, tusschen de twee- en drie honderd Jongen te gelyk uit den dikgezwollen buik hervoort te brengen, die alle rondsom de Moeder leevend speelen. Dan de Visschen, die kuit schieten en hunne eytjes aan 't geval overlaaten, of op den grond des waters of aan de oppervlakte, zyn ongelyk veel vrugtbaarder; en het aantal der kuitkorrelen schynt geëvenredigd aan de gevaaren, welke zy loopen, en de grootheid der verslindinge, waar voor zy bloot staan. Van deeze geschoote kuitkorrels, brengt geen een van de honderd een Visch voort; zy worden opgeëeten, door de kleindere Visschen, die zich op de ondiepten onthouden, door de grootere in de diepte, en door de Watervogelen, aan den oever. Nochtans zyn 'er genoeg, om de wateren met bewoonderen te vervullen, en het Menschdom te spyzigen. In de daad, wanneer wy het getal nagaan, 't geen één enkele Visch kan voortbrengen, 't zal ons met rede verbaazen. De meermaals aangehaalde LEEUWENHOEK berekende, door het tellen van een afgewoogen gedeelte eener Kabbeljauw's-kuit, dat 'er, in de kuit van een gewoonen Kabbeljauw, meer dan negen millioenen korrels waren. Kwamen alle deeze en de Kuitkorrels der andere Vis-

Digitized by Google

Visschen tot volkomenheid, de natuur zou opgepropt, en de wyde Oceaan te klein worden om de bewoonders te bevatten en te voeden. Dan tot twee zeer wyze oogmerken strekt deeze verbaazende overvloed; dezelve bewaart elke soort van Visch voor den ondergang, te midden van ontelbaare vyanden, en dient om de rest een voedzel, naar derzelver natuur geschikt, te verschaffen.

De Visschen schynen alle, uitgenomen de Walvischaartige, die zeer veel zorge voor hunne leevend ter wereld gebragte en zuigende Jongen betoonen, geheel ontbloot van die ouderlyke teederheid, zo zigtbaar in de Landdieren, voor hunne Jongen. Hoe de Visschen paaren is nog niet opgelost. De beroemdste Dierbeschryvers verschillen, in dit stuk, wyd en verre van elkander. BUFFON schryft: „De Mannetjes Visschen „naderen het Wyfje, ten tyde van het kuitschieten, „het schynt zelfs dat zy buik tegen buik wryven: „want het Mannetje keert zich somtyds op den rug „om den buik van het Wyfje te ontmoeten; doch „niet te min heeft 'er geene koppeling plaats: dewyl „het noodige lid daar toe hun ontbreekt: en, wanneer de Mannetjes Visschen de Wyfjes zodanig nade„ren, geschiedt zulks niet, dan tot uitspreiding van „het vogt, in hunne Hom vervat, op de eijeren van „de kuit, die het Wyfje laat loopen. De eijeren schy„nen hun meer aan te trekken dan het Wyfje: want, „indien het ophoudt met kuitschieten, laat het Man„netje haar vaaren, en volgt driftig de eijeren, die „door den stroom weggevoerd, of van den wind ver„strooid worden. Men zjet het honderdmaal heen en „weer gaan, op alle plaatzen daar eijeren zyn; 't is „zeker niet uit minnedrift jegens het Wyfje dat hy „alle deeze beweegingen maakt; dikwyls kent hy 't „zelve niet, en stort zyn vogt uit over alle eijeren die „hem voorkomen, voor dat hy het Wyfje ontmoet „hebbe." Dr. GRAND, daarentegen, schryft den Visschen uiterlyke Teeldeelen toe, en wil dat zy, even als andere Dieren, paaren. De Heer TULL beweert mede, dat de Visschen daadlyk zich vermengen. Wat van dit verschil zy, zullen verdere en naauwkeuriger waarneemingen moeten beslisfen; en wie twyfelt, of 'er heeft, ten deezen aanziene, onder de Bewoonders der Diepte, eene groote verscheidenheid plaats; vast gaat

Digitized by Google

het, dat de Mannetjes, op zommige tyden van het jaar, geheel van Hom ledig; doch voor den tyd van 't Homſchieten daar mede opgevuld zyn, en dit vogt, ter bevrugtiginge geſchikt, uitwerpen.

Verſchillende ſaiſoenen neemen de Visſchen waar om zich van kuit te ontlasten: eenigen, die in de diepte des Oceaans leeven, zegt men, doen dit in de Wintermaanden; doch de meesten, die wy kennen, verkiezen de heetſte Zomermaanden; en geeven de voorkeuze aan zulk water als eenigzins verwarmd is door de Zonneſtraalen. Zy verlaaten dan de diepſte en koudſte plaatzen van den Oceaan, en ſchoolen rondsom de Kusten, of zwemmen op na de versch-water Rivieren, die warmer zyn, naar maate van derzelver ondiepte. Zich de vrugt kwyt gemaakt hebbende, keeren zy weder en laaten de geworpen kuit aan zich zelve over. Schoon dit over 't algemeen waar zy, draagen zy misſchien meer zorg daar voor, dan men tot nog toe heeft opgemerkt. JOHN HALL vereerde aan BRADLEY het nest van een *Tickleback's Visch*, welks maakzel hy van 't begin tot het einde hadt waargenomen. Met het einde van Mey gingen zy aan 't werk, en vervaardigden een nest uit de vezelen van wortelen, deeze zodanigerwyze in elkander voegende, dat zy een holle buis in 't midden lieten. De Heer BRADLEY oordeelde deeze buis eer geſchikt om 'er de kuit in te leggen, dan tot een verblyfplaats van den Visch zelve: want de Tickleback heeft een ſcherpen doorn in de rugvinnen, genoeg om hem tegen de Roof-Visſchen te beſcherpen; doch dewyl zy zich altyd in de ondiepſte wateren onthouden, zou derzelver kuit zeer blootgeſteld weezen voor Zwaluwen, en andere Vogels, die boven de oppervlakte des waters zweeven, indien dergelyk eene bewaarplaats ze niet beſchermde. Dr. GRAND, die het paaren der Salmen waarnam, ſchryft van een kuil, door een Kuiter gemaakt, en, naa de vereeniging met den Hommer, weder gevuld; dat men in die groeven kuit vindt; en dat deeze kuit bevrugt is: dewyl in dezelve kleine Salmpjes zyn, die zich in de kuit niet openbaaren, eer zy van den Visch is uitgegaan.

De kuit blyft, in den eijerſtaat, by deeze Visſchen langer dan by geene. In den Salm, by voorbeeld, van 't begin van December, tot het begin van April. In den

Digitized by Google

den Karper niet langer dan drie weeken; de kleine *Chineesche Goudvischjes* komen veel schielyker te voorschyn. Deeze alle, wanneer zy eerst uit de eytjes gekomen zyn, ontsnappen, door derzelver kleinheid en radheid, het oog. Zy ryzen, daalen, en wenden zich veel schielyker dan groote Visschen, en kunnen op zeer ondiepe plaatzen de vervolging ontwyken. Maar, met alle deeze voordeelen, ontsnapt, uit de duizend, nauwlyks één, de veelvuldige gevaaren der jeugd. Het eigen Mannetje en Wyfje, waar aan zy de geboorte verschuldigd zyn, belaagen hun even zeer als de rest, alle betrekking tot hun kroost vergeeten hebbende.

Eenigen onder de Visschen, met scherper zintuigen en hooger gewaarwordingen, dan de overigen, beschonken, betoonen al de tederheid der Viervoetige Dieren voor hunne Jongen; voeden ze met de grootste zorgvuldigheid, en verdeedigen ze dapper tegen gevaaren. Tot deezen rang behooren de Walvischaartige Visschen. Anderen, schoon buiten staat om hunne Jongen te voeden, doch die nogthans leevende Jongen te water brengen, beschermen hun kroost; dit is 't geval der Kraakbeenige Visschen. Doch de Graat-Visschen schynen, over 't algemeen, van alle zorge, ten dien opzigte, ontbloot.

Men kan deeze Water-bewoonders in drie hoofdsoorten verdeelen. De Walvischaartige, de Kraakbeenige en de Graat-Visschen, die in maakzel, neiging, 't voortbrengen en opvoeden der Jongen, van elkander verschillen. Deeze onderscheidingen zyn geen grillige of willekeurige verscheidenheden, door de Stelzelmaakers verzonnen; maar van de Natuur zelve aangeweezen: en elk in 't oog loopende.

De Visschen van alle soorten, leeven meer of min, zo verre buiten het bereik van 't oog der Menschlyke waarneeming, dat 'er, met volkomene zekerheid, weinig van gezegd kan worden, dan voor zo verre zy ons betreffen. Hoe veele boeken zyn 'er geschreeven over derzelver vangst, bereiding, het voedzel, 't geen ze opleveren, en de veelvuldige nuttigheden, die de Maatschappy van de Inwoonderen der diepte trekt. Dit alles zal, by de byzondere soorten, onze nadere overweeging verdienen. Het thans voorgestelde oordeelen wy genoegzaam tot eene Inleiding.

Digitized by Google

EENIGE BYZONDERHEDEN WEGENS DEN WINTER EN DE LENTE DEEZES JAARS 1779.

Door W. VAN BARNEVELD, *Apothecar te Amſterdam, Medelid van het Provinciaal Utrechts Genootſchap.*

De ongemeene vrugtbaarheid, en voordeelige geſteltenisſe van dit voorjaar, met betrekkinge tot al het groeibaare des aardryks, in ons Climaat vooral, byna zonder voorbeeld, ſpoorde my aan, om de volgende aantekeningen te doen. Kunnen dezelven van geene weezenlyke nuttigheid zyn, ter opheldering van dit natuurlyk verſchynzel, ze zullen nogtans, zo ik vertrouwe, mogen dienen, om ons tot verwondering en erkentenis op te leiden; of men mag ze in allen gevalle aanmerken, als aantekeningen eener gebeurtenisſe, die wel waardig is, dat men dezelve voor de vergetelheid behoede, en, ten dienſte der Nakomelingen, der nagedagtenisſe aanbeveele.

De algemeene Liefhebbery, in het waarneemen der Lugtsgeſteldheid, maakt het byna onnoodig te melden, dat de Thermometer, als wy eenige weinige dagen in January uitzonderen, in deezen Winter naauwelyks op het Vriespunt geſtaan heeft; en het verſchrikkelyk onweder, op den laatſten dag des afgeloopen Jaars, behoef ik zekerlyk niemand breeder te herinneren. Ook is het overbekend, dat men bykans nooit zo weinig Regen of Sneeuw, in deeze Winter- en Lentemaanden, zag vallen. Genoeg zy het, nopens de Lugtsgeſteldheid in 't algemeen, het volgende, wegens den ſtand des Thermometers en Barometers, in dat tydsverloop, nog by te brengen. De hoogſte Thermometer was in Jan. den 29ſten 45, én den 31ſten 46 gr. — in Febr. den 18den 57, den 27ſten 58½, den 28ſten 60 en 61 gr. — in Maart den 25ſten 60, den 26ſten 62, den 27ſten 63 gr. — in April den 4den 68, den 5den 70, den 14den 68, den 15den 73½, den 19den 69, en den 20ſten 66. gr. — De Middelbaare Stand des Thermometers was over 't geheel in Jan. 35$\frac{23}{28}$. Febr. 45$\frac{18}{28}$. Maart 46$\frac{25}{28}$. April 53$\frac{4}{28}$, daar, op andere Jaaren, volgens een Tafel van des kundigen, de Middelmaat is in Jan. 34$\frac{16}{28}$. Febr. 37$\frac{25}{28}$. Maart 40$\frac{15}{28}$. April 47. May 54$\frac{4}{28}$. Dus zyn de Maanden Febr. Maart en April door een gerekent, warmer geweest dan anders Maart, April en

en May. — In den Jaare 1750 ſchynt de Maand Maart dooreen iets warmer dan in dit Jaar geweest te zyn; maar Febr. is omtrent 1½, en April omtrent ½ gr. warmer geweest, dan tot hier toe is aangetekend. De doorgaans gelyke en ongemeen hooge ſtand van den Barometer, geduurende deezen tyd des Jaars, is geene van de geringſte byzonderheden.

Het zagte weder heeft de Muggen en Vliegen toegelaaten, den gantſchen Winter by ons te verkeeren. — In 't begin van February, zag ik, op zekeren helderen dag, ganſche zwermen muggen op verſchillende plaatſen byeen. Misſchien hebben wy 'er ook aan toe te ſchryven, dat wy de Schol zo vroegtydig aan de Vismarkt zagen verkoopen. Maar zekerder is het, dat de Leeuwerik, door dit aangenaame Saiſoen, uitgeloke wierd, om vroeger dan naar gewoonte te zingen. Volgens het getuigenis van een myner Vrienden uit Diemen, liet de Leeuwerik zyn verheugend gezang, reeds den 29 January, aldaar in de lugt hooren: en men heeft my uit Gelderland berigt, dat hy aldaar nog vroeger gehoord is.

Den 21 February, heeft men den Ojevaar te Hattem waargenomen; doch in den Diemermeer is hy den 12 Maart eerst gezien.

In de Veenen, by Woubrugge en de Oude Wetering van waar jaarlyks aan onze Groenmarkt, de eerſte, op den blooten grond gegroeide, peultjes gebragt worden, hadden deezen den 23 en 24ſten February reeds bloeiſem; die op zekeren nagt door de Vorst verlooren ging. Dan in 't begin van Maart bloeiden dezelven vry eenpaarig. Een verſchynzel, van 't welke de Natuur, volgens het getuigenis der Oudſte Lieden, op dergelyken tyd, aldaar nimmer een voorbeeld getoond had.

Ter zelfder tyd, bloeiden reeds verſcheiden zoorten van Hyacinthen te Haarlem.

In het midden van Maart, ſchooten eenigen Kikvorſchen, die ik den Winter over bewaard had, in een Glas, hun *Sperma:* en omtrent vier weeken laater, vond ik in het Weidland, langs de Slooten, hier en daar een jong Kikvorschje; ten blyke dat dit Gedierte in het Land hun *Sperma* nog eerder geſchooten moet hebben. By deeze gelegenheid vond ik in het Gras, dat elders een half voet lang was, zo veele vliegende Inſecten als in het midden van den Zomer; het welk my deed vermoe-

Digitized by Google

moeden, dat 'er reeds Inſecten in het water zouden zyn. En, inderdaad. ik ontdekte terſtond, met het Microscoop, in het Regenwater de Raderdiertjes: vervolgens het Slootwater onderzoekende, mislukte het my niet, 'er zeer veele zoorten uit te ſcheppen: als daar zyn geſchulpte Raderdiertjes, Water-luizen, zogenaamde Water-torretjes, Slangetjes, Krabbeldiertjes, en een menigte Muggediertjes, in onderſcheiden ſtaat van gedaantewisſeling.

De 18den Maart, vond ik, in eene mande *Taraxicum*, verſcheiden Bloemen en Bloemeknoppen; daar men anders deeze plant, als dan, zeer zeldzaam, boven den grond ziet uitſpruiten.

De ongemeen tedere Zwaluwe vloog, den 24ſten Maart, by veele Boeren, reeds uit en in hunne Stallen; en ik zag 'er op den 1ſten April, verſcheiden aan den Diemerbrug, by den daar woonenden Rietdekker, bezig, met hunne Nesten in de Riethoopen te maaken. Dit verſchynzel, was, op dien tyd des jaars, volgens het verhaal der Lieden aldaar woonende, zo vreemd, dat het zonder voorbeeld ſcheene te zyn.

Den 26ſten dito, zag iemand myner bekenden een bont Capelletje; en drie dagen daar na, vloog een Hommel by myne Glazen.

Den 4den April, wierd op veele plaatſen in deeze Stad, de Nieuwe Gras-boter verkogt. En ſchoon, gelyk bekend is, hier mede wel eens bedrog gepleegd worde, is het egter zeker, dat veele Boeren in Holland hunne Melkbeesten, vóór het midden der Maand April, in het Land gejaagd hadden, na dat het jonge Vee, reeds eenige weeken, geweid had.

Uit Vriesland en Overysſel, heeft men my berigt, dat de meeste beesten aldaar, vóór dien dag, reeds in de weide gingen. 'Er zyn zelfs Boeren geweest, die ſommig jong Vee en Paarden, den Winter door, in het Land lieten loopen.

Op deezen dag, zyn de eerſte, op den blooten grond gegroeide, Aspargien, aan de Groenmarkt ter koop gebragt; en twee dagen daaraan de eerſte Kroppen, terwyl op den 16den April de eerſte Kroppen gebragt zyn, welken nog in dit jaar (*a*) gezaaid waren. In

(*a*) Men dient te weeten, dat de eerſte Kroppen, van welke hier geſproken word, in 't Najaar des voorigen Jaars, planten zyn geweest, die onder opſtaand riet overwinterd hebben.

Digitized by Google

In verſcheiden Tuinen, zo hier als op andere plaatſen, bloeiden nu reeds de Aardbeijen. —— Op deezen of den voorigen dag, zoude te Hattem de Meykever zyn waargenomen; dog dit berigt is my, om eenige reden, wat twyffelagtig voorgekoomen.

Den 7den April, heb ik geen Boom in, noch buiten, deeze Stad, by den weg, of in de Tuinen, aangetroffen, die aan zyne Bladen niet kon onderſcheiden worden. ——— De Doornhaagen waren zo groen, als in het midden van den Zomer; de Lindeboom ſtond in vollen Blad; de Caſtanjeboom begon te bloeijen; de Eyken Moerbeziënboomen waren aan hunne uitkomende blaadjes te kennen; de Wyngaard, over de Zon ſtaande, had Looten van een voet lang, voorzien van tien of twaalf Bladen, nevens eenige druivetrosjes, die gezet waren. Intuſſchen is deeze laatſte, wegens den tyd, zo zeldzaame vertooning, reeds in het midden van Maart, aan een warmen Muur te Aalsmeer waargenomen. De Meykerſen hadden meest overal uitgebloeid; terwyl de Morellen- en Appelboomen, vry eenpaarig, in vollen bloei ſtonden. Ik zag op deezen dag te Overdiemen een Vlierboom bloeijen, en voorzien van eene menigte bloemknoppen, die eerlang ſtonden uit te breeken. Geen Raapzaad werd gezien dat niet bloeide. Het weidland was wit van Madelieven. Het riet hier en daar anderhalf voet hoog. De *Myrrhis major* (wilde Kervel) vond ik in den Diemermeer, by den weg, ter hoogte van 5 voeten.

De Vogelen hebben zich mede naar het aangenaame Saiſoen geſchikt; eenige Jongens te Hattem beroofden, op den 1ſten April, een Ravennest, van de daarin zynde jonge Ravens. De broeityd der kleine Vogeltjes, die doorgaans met Mey gerekend word te beginnen, was, volgens berigt van daar, in 't gemeen drie weeken vroeger dan in andere Jaaren; zelfs broeide het Kwikſtaartje en het Roodborſtje, ſchoon de Koekkoek, die genoodzaakt is, in derzelver nesten haare Eijeren te leggen, toen aldaar nog niet vernomen was.

Den 10den April, zag ik, dat de moeste Besſeboomen uitgebloeid, en hunne Besſen gezet hadden; dat de Abricozen zo groot waren, als eene maatige graauwen Erwt.

Op deezen dag, vond ik Rupſen van veelerleie ſoort, op alle Appel- en Peereboomen, die ik tot dat einde onderzogt hebbe.

Den

Den 12den, is te Aalsmeer de Nagtegaal gehoord; op denzelfden dag te Haarlem; als mede op dien, den voorigen, of den volgenden dag, te Hattem.

Den 14den, heb ik een Pylſtaart gezien; welke anders zelden voor de Maand Juny vernomen word.

Heden heb ik, onder de Geneeskundige Planten, op den blooten grond, zien bloeijen: *Primula Veris*, *Acetoſella*, *Ruta*, *Rosmarinus*, *Cochlearia*, *Viola tricolor*, *Aſarum*, *Scrophularia minor*, *Doronicum romanum*, *Pulmonaria*, *Cheiri*, *Carui*; en in den Bloemknop ſtaan, *Asperula odorata*, *Aquilegia*, *Chelidonium majus*, *Sigillum Salomonis*, *Rhabarbarum*, *Pæonia Mas et Fœmina*, en *Pimpinella*; de *Taraxicum* had reeds lang gebloeid, en was nog bezig; de *Viola*, *Vinca pervinca*, *Ariſtolochia cava*, hadden reeds daar mede gedaan. Het *Sigillum* was 2½ voet, en de *Lupulus* tot een mans hoogte opgewaſſen; de *Patientia* was van een blad voorzien, met zyn ſteel, drie voeten lang; even ongemeen vond ik de *Fraxinella* en *Parietaria*.

Den 19 dito, zyn de eerſte, op den blooten grond gegroeide, Peulen, uit de gemelde Veenen aan onze Groenmarkt gebragt. Dit is, wegens den tyd, even zo vreemd, als wegens derzelver hoeveelheid. Niemand weet een voorbeeld, dat 'er voor de eerſte maal 34, en voor de tweede maal byna 250 pond Peulen gebragt wierden, even zo min, als dat dit op den 19 en 23ſten April gebeurde.

Volgens inhoud der berigten, hebben de Boeren, in 't gemeen, drie weeken vroeger, dan in andere Jaaren, hun Land toebereid. 'Er zyn te Hattem Lieden, die den 15 Maart al Aard-appelen geplant hebben. Ook is my van daar berigt, dat de Aard-appelen, door de zagtheid van 't Saiſoen, in de Kelders nieuwe Aard-appels geteeld hebben; ſommige zo groot als Castanjes, als waren ze op het Land voortgebragt.

Den 26ſten dito, zag ik groene Kruisbesſen, aan de Markt ter koop brengen.

Den 28 dito, zag ik een Hagedoorntak draagen, Hagelwit van Bloeizem.

Ik zou deeze Lyst met een aantal van diergelyke zaaken kunnen vermeerderen; dan, daar het myn oogmerk ſlegts was, om den zagten Winter en de vrugtbaa e Lente van dit Jaar eenigzins te ſchetſen, dunkt my, dat het by-

Digitized by Google

bygebragte genoeg zal zyn, om 'er meer uit af te leiden. Het is, ik erken het, niet onwaarſchynelyk, dat ik wel iets heb aangetekend; 't welk men op denzelfden tyd, in een ander jaar, ook gezien heeft: dan met dit alles is uit het gemelde ten overvloede op te maaken, dat dit Voorjaar by uitſtek gunſtig geweest zy.

Amst. den 5 May 1779.

HISTORISCHE SCHETS VAN DE VERVOLGINGEN, WELKE DE JOODEN IN MEEST ALLE LANDEN ONDERGAAN HEBBEN.

(*Uit het Fransch.*)

Wy zullen ons verſlag, wegens de droevige lotgevallen deezer ongelukkige en zonderlinge Natie, niet aanvangen, dan met het tydperk, toen zy haare vryheid, haare wetgeeving, en haare koningen verloren hadden; dat is te zeggen, ſedert dat het Menschdom haar hadt moeten beklaagen en helpen, in plaats van haar te haaten en te vervolgen.

Ook gaan wy met ſtilzwyzen voorby, die kleine geweldenaaryen, welke groote volkeren haar dikwils hebben doen ondergaan; en de groote geweldenaaryen, waarmede kleine volkeren haar dikwils gedreigd hebben: want overal daar dezelfde geestdryvery en domheid heerscht, brengt zy dezelfde onregtvaardigheid en woede in 't hart zo wel van kleine Gemeenebesten of Volksregeeringen, als van groote Staaten, voort; 't is de magt alleen, die den eerſten zomtyds ontbreekt, om die woede bot te vieren. Wy zullen des met haaren jammerlyken toeſtand onder de Romeinen beginnen.

§. I. ONDER DE ROMEINEN.

In het Romeinſche Keizerryk weet elk, wat het den Jooden kostte, dat zy de overweldigers der wereld hadden durven wederſtreeven. *Justus Lipſius* maakt eene berekening, dat 'er, in de belegering van Jeruſalem 1,337,490 menſchen van deeze Natie moeten geſneuveld zyn (*a*); en men weet, dat het Titus, de weldoener der wereld, de wellust van 't menſchelyk geſlagt, was, die haare Stad omkeerde, en vernielde.

De Jooden ſcheenen, als de Phenix der Ouden, uit hunne asch herboren te worden; want men wil, dat, onder de regeering van *Adrianus*, in den opſtand van *Barchochebas*, nog 580,000, door het ſtaal der Romeinen, ſneuvelden; behalven die verbaazende menigte, welke door den honger of andere elenden omkwam,

(*a*) JUST LIPS. de *Conſtantia*, Lib. II. Cap. 21.

Digitized by Google

kwam, of het leeven in de gevangenisfen en op de ſchavotten eindigden. (*a*). De drift, de wilde drift inderdaad, voor de vryheid, hadt den geest dezer Natie zo ſterk overmeesterd, dat men de Scholieren Forten zag opregten, of inneemen; waar in zy zig tegen de aanvallen hunner makkers manhaftig verdedigden; en waaruit zy hen, op hunne beurt, als helden beſprongen. Dezelfde byzonderheid hadt, geduurende de laatſte belegering van Rhodus, plaats; geheel Europa verhefte toen tot den Hemel die onverſaagde jeugd, en de Turken zelven vatteden daar door eene grootere eerbied voor de Maltheeſche Ridders op. Maar de Romeinen, die men billyker en edelmoediger dan de Turken noemt, hielden een geheel ander gedrag ten opzigte van de jonge Hebreeuwen. Zy veroverden hunne fortjes, bonden hen met hunne boeken aan elkander, en wierpen hen in 't vuur. De Voorouders dier veragtelyke overwinnaaren hadden zo niet gehandeld met de ſlaaven, welken onder *Spartacus* voor hunne vryheid geſtreeden hadden.

Men ſpreekt van eene wet van *Conſtantinus*, die alle de Jooden verpligt om op Paasſchen varkensvleesch te eeten (*b*); deeze wet is alleenlyk belagchelyk; maar, die van *Conſtans*, welke yder Jood, die eene Christinne trouwt, of een ſlaaf beſnydt, (*c*) ter dood veroordeelt; en die van *Leo Iſaurus*, die deeze ongelukkigen beveelt van zig te laaten doopen, onder bedreiging van leevende verbrand te worden (*d*), zyn zo barbaarsch als ongerymd. Eene vervolging, door een volſtrekten Vorst of dwingeland verwekt, is de geeſſel van een oogenblik; maar zogenaamde geloofswetten, geheiligde voorſchriften van eene wreede dweepery, zyn eeuwige bronnen van ramp en jammer in yder ongelukkigen burgerſtaat, daar zy ſtand grypen. Ik verge'yk dezelve by die Eilanden van de nieuwe wereld, alwaar *Columbus* de yſelykſte en ſchandelykſte onzer ziekten vond, en alwaar de Reizigers onophoudelyk nieuw ſmetgift gaan haalen, om den oorſprong van ons beſtaan in onze wereld te vergiftigen.

§. 2. ONDER DE KALIFEN.

Terwyl de Keizers de Jooden vervolgden, om hen te verpligten van zig te laaten doopen, martelden de Kalifen hen, om hen te dwingen van Muſulmans te worden. *Hakem* beval aan de regters van Egypte, hen met ſtokken te laaten ſlaan, om hen te bekeeren. *Motawakel* onderſcheidde hen van de overigen zyner onderdaanen, door hen te verbieden van anders dan op Muilezels of Ezels te ryden; en *Abdallah*, een der vermaardſte Ge-

(*a*) Dio in *Adriano*.
(*b*) Eutych. *Annal.* Tom. I. p. 466.
(*c*) Sozomen. Lib. II. Cap. 9.
(*d*) Cedren. I. in *Leone Iſauro*.

Digitized by Google

Generaals onder de Arabieren, deedt hen met een gloeijend yzer in de hand brandmerken (*a*). Dit zwervend volk, even haatelyk voor de beide Godsdienſten, die uit hen geſproten waren, ſleepte hunne elendige dagen onophoudelyk voort, tuſſchen den dood en de ſchande. Even zeer het verlaaten van hun Vaderlyk geloof, als de doodſtraffen, dugtende, was het des te meer te beklaagen, om dat, het geen ten minſten de troost is van andere verdrukten, de onbillyke menigte hen nooit wegens den haat en de verdrukking der Vorſten beklaagde.

§. 3. IN DUITSCHLAND.

De eerſte ſtorm, die tegen de Synagogen in Duitschland opſtak, wierdt door de Kruistogten verwekt. Die domme geestdryvers, door de vlammende hebzugt hunner geestelyke en wereldlyke geleiders aangehitst, waanden zig in gemoede verpligt te zyn, de Jooden om hals te brengen, om zig tot de ſlagting der Muſulmannen te bereiden. Men maakte dan een aanvang met 1,400 derzelver te Mentz te verbranden, en de yver, of liever woede, dier verbranders wierdt met zo weinig voorzigtigheid beſtierd, dat de vlammen der Hebreeuwſche huizen die der andere inwooneren aanſtaken, en de helft van de Stad in de asſche leiden. To Trier vermoordden de Joodſche vrouwen, haare beulen, met de kruiſen op den arm ziende aankoomen, haare eigen kinderen; zeggende, dat zy hen liever in Abrahams ſchoot wilden doen overgaan, dan den Christenen ten prooi geeven (*b*). De woede der Kruistogtenaaren ſcheen zig toen aan derzelver ſlagtoffers medegedeeld te hebben; maar die der Hebreeuwen was het haastig uitwerkzel eener dolle wanhoop; terwyl die hunner vervolgeren geen ander beginzel hadt dan eene langzaame boosheid; eene overdagte zugt om onſchuldig bloed te gaan plengen; eene afgryslyke Godsdienſtigheid, om zig, ter verheerlyking van den goedertierenen Vader des Menschdoms, tegen de jammerkreeten der rampzaligen te verharden.

De razerny van het onſtuimig krygsvolk wierd eindelyk moede; maar de vervolging tegen de Jooden bleef ſteeds aanhouden. To Frankfort beſchuldigt men hen, dat zy de bekeering van eenen hunner medeburgeren verhinderd hadden. Straks koomen de ingezetenen der Stad op de been, en men doet 180 dier ongelukkigen in de vlammen omkoomen (*c*).

In 't jaar 1286 leide men hen in Beyeren de ongerymde misdaad te last, van een kind aan Adonaï opgeofferd te hebben. Men

(*a*) THEOPHAN, ſub A. C. 759.

(*b*) PISTOR. *Hist. Germ.* Tom. III. ad. A. C. 1089. —— *Hist. Trev. Apud* D'ACHERI *ſpicileg.* Tom. XII. p. 236.

(*c*) BASNAGE, *Hist. des Juifs.* Liv. IX. Chap. 22.

Digitized by Google

Men onderzogt niét, of 't mogelyk ware, dat menſchen, die de boeken van Moſes als Goddelyk erkenden en volgden, zig aan eene offerhande konden ſchuldig maaken, door Moſes zo ſtreng verboden; en men verbrandde hen in hunne Synagoge. (a)

Zesentwingtig jaar daarna, joeg eene gelyke ongerymde, en beſpottelyke, laſtering een gedeelte van Duitschland tegen hen in de wapenen (b). Een Boer beſchuldigde een Rabyn van eene Hostie geſtolen te hebben. Het grauw, den gruwel der verwoesting in de Heilige plaatſe meenende te zien, viel de Jooden in verſcheiden Steden tevens op 't lyf, en maakte zig eene eer en pligt van hen te vermoorden.

In 't jaar 1492, wierdt dit wreed tooneel eener woeste dweepery, te Mekelemburg herhaald, en men voegde 'er nog nieuwe trekken by. Een dweeper gaf voor, eene bebloede Hostie gevonden te hebben; hy beſloot 'er uit, dat zy met een mes geſneeden moest zyn. Maar wie kon anders een mes op eene Hostie zetten dan een Jood? Op dien wisſen grond van beſchuldiging veroordeelde men dertig menſchen om levendig verbrand te worden; de vrouwen en kinderen waren, zo wel als de mans, in dit vonnis begreepen. Eene Moeder doodde in haare wanhoop twee haarer kinderen, om hen te onttrekken aan de wreede ſtraf, die hen dreigde; maar de Christenen, (goede God welk een naam voor zulke monſters!) rukten het derde uit haare armen, en wierpen het voor haare oogen in den brandſtapel (c).

Eene meer verlichte Eeuw heeft de menſchelykheid in Duitschland doen herleeven. Zy is egter nog verre af van tot haare volkomenheid geraakt te zyn; daar zyn zelfs in de wetten nog voetſpooren van de oude barbaarsheid voor handen. ——— Zie hier den Eed, welken men in Hongarye een Jood verpligt te doen, om tegen een Christen te mogen pleiten. „ Ik zweer by den le-
„ vendigen God, enz. Zo ik meineedig ben, dat de Aarde zig
„ opene om my te verzwelgen, gelyk Dathan en Abiran! Dat de
„ Melaatsheid, waar van Eliſa Naäman verloste, my overvalle!
„ Dat ik terſtond worde aangetast door vallende Ziekte, door
„ bloedvloeijing, en door de Pest. Dat myn Lighaam en myn
„ Ziel te ſamen vergaan! Dat ik nooit in den ſchoot van Abraham
„ koome! en dat Adonaï my, door zyne Goddelyke kragt, uit
„ het boek des levens uitſchrappe!" Daar is een merkelyk onderſcheid tusſchen dezen belagchelyken Eed, en het geloof, dat men in Engeland aan een Kwaaker, en in Holland aan een Mennoniet, op zyn enkel JA of NEEN, geeft.

§. 4. Uit

(a) AVENT. *Annal. Bojor* Lib. VII. p. 441.
(b) BASNAGE, Liv. IX. Ch. 23.
(c) NAUCLER, Tom. II. p. 1100.

§. 4. IN ITALIE.

Hoe konden de Jooden hier het Zwaard der vervolging ontkomen! Het Concilie van Elvire hadt reeds den Christenen verboden met eenen Jood ſpyze te nuttigen, op ſtraf van uit de Kerk gebannen, en derhalven aan allerleie verſchriklykheden, in en na dit leven, overgeleverd te worden.

De bloedraad der Inquiſitie was inzonderheid werkzaam tegen de Jooden; en de Pauſen beyverden zig dikwils, om de brandſtapels aan te ſteeken, daar de elendige overblyfzels van hen, die zig Abrahams geſlagte noemen, op geofferd moesten worden. *Johannes* XXIII drong, in het begin der vyftiende Eeuw, het Spaanſche Hof, om deeze geboren vyanden van den Christelyken naam uit te roeijen; en de Koningin Regente, den zagten raad van den Vader der Geloovigen volgende, dwong 16,000 Jooden hun geweten te verkragten, en veroordeelde de anderen tot verſchillende doodſtraffen (*a*). *Pius* V vatte het vóór twee Eeuwen nog beter aan, en poogde hen allen, als 't ware, met eenen ſlag, den ſtrot af te ſnyden. Hy blikſemde eene bul tegen hen, waarin hy hen beſchuldigde van verraad, van tovery, van vergiftigingen, enz. (*b*) Dit was door geheel Europa de alarmklok tegen deeze ongelukkigen trekken. Gelukkig veinsde men dezelve niet te hooren; niet om dat men den dolk der dweepery in de ſchede wilde houden, maar om dat men bang was, dien uit de handen der Pauſen te ontvangen.

In 't midden dier algemeene ſamenzweering tegen de menſchelykheid, toonde Venetie ſteeds die wysheid, welke oud Rome waardig was. In 't jaar 1226, hadt men de Jooden van Trente beſchuldigd, van den zoon eens handwerkers, in eene tover-offerhande, omgebragt te hebben. De Raad verachte die lompe vertelling, en het bygeloof troostte zig wegens die verachting, door het gewaand geval te laaten ſchilderen, om die Schildery in een Kérk te laaten ophangen. Men vertoonde daarin de knyptangen, waarmede dit kind zou gemarteld zyn, de naalden die gebruikt waren om zyn bloed uit te haalen, en de koppen, waar uit men dat bloed gedronken hadt. Omtrent twee Eeuwen daarna kreeg *Sixtus* IV, de tweedragt in Venetie willende zaaijen, in 't hoofd, om het gewaande Slagtoffer der Synagogen te kanonizeren. Nauwelyks hadt de nieuwe Heilig een dienst, of het grauw van Trente viel op alle de Jooden dier Stad, en bragt hen moorddadig om. Die woede was op 't punt van zig door al het gebied van de Republiek te verſpreiden, toen de Raad aan de Magiſtraat van Padua ſchreef, dat de Jooden verdienden behandeld te worden

(*a*) SALOMON BEN VIRG. pag. 312.
(*b*) *Bullar.* Tom. II. PII V. *Conſtit.* 80.

Digitized by Google

den als menſchen; dat het gerugt, te Trente verſpreid, ongegrond was; en dat de noodlottige gevolgen der nieuwe Kanonizatie te wyten waren aan bedoelingen, welke zy niet liefst onderzoeken wilden. (a) *Sixtus* IV hoorde dit met ſpyt, maar hy dorst geen Raad in den ban ſlaan, die een ontzaggelyk leger onder zyne orders hadt. De Schildery wierdt niet geſcheurd, de Heilig bleef in de Legende; maar de vervolging hield op.

§. 5. IN SPANJE.

De Tyrannen van de nieuwe wereld hebben zo wel tegen Israël als tegen Amerika gewoed. Men vindt, in 't *Viſigotisch* Wetboek, eene oude wet, waar by yder Jood, die zig niet laat doopen, tot honderd Zweepſlagen en uitbanning veroordeeld wordt (b). Die wet, gelyk men begrypen kan, maakte niet één Christen, en duizenden huichelaars.

In de dertiende Eeuw verwekten de Kruisgangers van alle volkeren van Europa, te Toledo verzameld, zulk eene geweldige vervolging tegen de Jooden, dat de vermaarde *Abarbanel* zegt, dat 'er meer Jooden uit Spanje gedreeven wierden, dan God door den dienst van Moſes uit Egypte hadt doen gaan. (c). Schoon die rekening ongetwyffeld veel vergroot is, moet men zig ondertuſſchen geduurig verwonderen, over het getal der Jooden en hunne voortteeling; byzonderlyk in Spanje, in weerwil van de Viſigothiſche wet, het Concilie van Elvire, en den dommen haat der Koningen.

Onder de regeering van *Alphonſus* X, wierpen drie Devooten een lyk in 't huis van een Rabbyn, en beſchuldigden denzelven, van dien perſoon vermoord te hebben. Het volk vliegt terſtond op, en brengt te Orſona en te Palma alle de Jooden, die hen ontmoeten, om 't leeven; vooral de zulken, welker goederen waardig waren geplunderd te worden. (d)

In de veertiende Eeuw verzamelde een Priester, die uit zyne Kerk was gejaagd, en een afvallige Monnik, eenige Proſelyten, en gaan met dezelven de Jooden in Navarre ombrengen. Zesduizend werden in de eene Stad van Estella gedood. (e)

Zie daar dan een ſhooden Priester, een afvalligen Monnik, en drie Schurken, die het lot van een Natie beſliſſen. Hoe geweldig moet men niet beeven voor onkunde en bygeloof!

Onder de regeering van *Alphonſus* XI beſchuldigde men een Jood,

(a) Zie de *Ordonnantie* van den Doge MOCENIGO, 22 April 1475. in CARDOSO *las excellencias*, pag. 27.

(b) *Leges Viſigoth*, Lib. 12. tit. 3.

(c) Zie de *Commentarie van dien Rabyn over* JES. 46.

(d) SALOMON BEN VIRG. p. 72-92.

(e) BASNAGE. Lib. 9. Cap. 18.

Digitized by Google

Jood, van gewaterd te hebben in een kelk, welken men in eene processie staatelyk omdroeg. Straks tekenen de Koning en zyn Raad een Edikt, waar by de Jooden voor altyd uit Spanje gebannen wierden. Gelukkig voor de eer des Konings, verzogt de Kroonprins, die meer gezond verstand hadt dan de Raad van Kastilie, dat het vonnis op nieuws onderzogt mogt worden; en men bevond, dat de eenige Misdaadiger een jonge Christen was, die by toeval eenig water op een Priester gestort hadt. (*a*)

Zulk een geval mogt men verwagten, dat het Hof voor altyd de oogen zou geopend hebben; doch, in 't jaar 1492, kwam 'er een bevelschrift van *Isabella* en *Ferdinand*, waar door 800,000. Jooden uit Spanje gedreeven wierden. Na dit godvrugtig werk schonk *Alexander* VI aan *Ferdinand* den tytel van *Catholyken Koning*.

Eenigen tyd daar na strekte *Emmanuel*, Koning van Portugal, die ook zin hadt aan den tytel van Katholyk, de barbaarsheid nog verder uit. Hy verbande de Jooden uit zyne Staaten, en verboodt hen, de zulken hunner kinderen mede te neemen, die beneden de veertien jaaren oud waren. Die menigte van vlugtelingen vonden even weinig veiligheid op Zee als te land. De Scheeps-Kapiteins lieten de Vaders sterven, terwyl de Matroozen de Moeders schoffeerden, en de Priesters de agtergebleven kinderen martelden om 'er Christenen van te maaken. (*b*)

Verscheiden Historieschryvers hebben de Spanjaarden gepreezen, dat zy de Jooden vervolgd, de Mooren gebannen, en de nieuwe wereld veroverd hebben. Ik zou mogen vraagen, of tien Eeuwen wysheid en deugd drie zulke misdaaden tegen 't menschelyk geslagt konden goedmaaken.

§. 6 IN ENGELAND.

De Jood en de Kwaaker zyn thans menschen te Londen. Dit is altyd zo niet geweest; en 't is eenige verstroosting voor de overige Natiën van Europa, te vernemen, dat 'er een tyd was, waar in die beroemde Engelschen zo barbaarsch waren als zy.

Men geloofde, in de elfde Eeuw, vry algemeen aan betoveringen; en dewyl dit de misdaad was der zulken, aan welken de nyd geene andere wist aan te tygen, misste men niet, van 'er de Jooden mede te beschuldigen. Zommigen hunner hadden het gewaagd, om de Krooning van *Richard* by te woonen; en het volk kreeg in 't hoofd, dat zy hem mogten betoverd hebben. Men vervolgde een jaar lang alle Jooden, die in Engeland handel dreeven, en veelen hunner wierden omgebragt (*c*). In zeker Volks-

op-

(*a*) MARIANA, *Hist. d'Espagne*. Liv. 15.
(*b*) IDEM, *ibid.* Liv. 26.
(*c*) *Spicileg.* D'ACHERY Tom. 3. p. 498.

Digitized by Google

oproer bemagtigden de Jooden, om zig aan het geweld hunner vyanden te onttrekken, de Stad York, en beſlooten zig daar te verdeedigen. Men belegerde dé Stad, en welhaast verzogten de belegerden te Kapituleeren. Die genade zouden de Engelſchen thans aan geene Zeeſchuimers of Wilden weigeren; maar zy weigerden dezelve toen aan de Jooden. Deeze, door wanhoop vervoerd, bragten hunne vrouwen en kinderen om; beſlooten zig in 't paleis, ſtaken het in de brand, en verteerden tot den laatſten man in de vlammen. (*a*)

Wy ſpreeken niet van andere kwellingen den Jooden aangedaan, om zig van hunne goederen meester te maaken; de armoede is niets in vergelyking van de wreedheden, die wy aanroeren. Eene byzonderheid egter kan ik niet voorby te melden, om dat zy, in meer dan één opzigt, aanmerkelyk is. *Jan zonder Land* pynigde de Jooden, om hen geld af te perſen. *Jan van Bristol* weerſtondt die pyniging, en de Tyran, over zyne ſtandvastigheid verwonderd, beval hem te ontbinden, en geen verder leed aan te doen, dan hem dagelyks éénen tand uit te trekken, tot dat hy de gevorderde ſom betaalde. De Hebreeuw verdroeg dit zeven dagen lang; maar toen men den agtſten tand kwam haalen, betaalde hy. (*b*)

De geweldigſte vervolging, welke de Synagoge in Engeland heeft moeten ondergaan, was onder de regeering van *Eduard*. De Hongersnood en de Pest hadden een gedeelte van het Eiland ontvolkt; de dweepers ſtelden dien dubbelen ramp op rekening der Jooden; en de Koning beſloot, om de lugt te zuiveren, en den overvloed te doen herleeven, dit volk ter dood te brengen, of te bekeeren. Hy liet twee groote Tenten op den oever der Zee oprigten; boven de eene pronkte een kruis, en voor de andere was de beeldtenis van den Pentateuchus. De Jooden, die in de eerſte tent wilden gaan, wierden als Christenen beſchouwd; de meesten traden in de tent van Moſes, en wierden, naarmaate dezelve vol raakte, gedood en in Zee geworpen. (*c*)

De Jooden bieden thans den Koning van Engeland een request aan, op den dag zyner huldiging. Zy gehoorzamen de wetten, en zy zyn verknogt aan den Staat; zy eeren de Martelaars hunner Natie; en de Engelſchen durven de naamen hunner Voorouderen, die tegen dezelve gewoed hebben, ten opzigte der Jooden, niet noemen.

§. 7. IN FRANKRYK.

De beſchaafde Franſchen hebben zekerlyk geen reden, om andere volkeren verwytingen, met betrekking tot deze vervolgingen, te

(*a*) POLYDOR, VIRGIL. Lib. 14. p. 248.
(*b*) MATTH. PARIS. A°. 1210.
(*c*) CARDOSO, *los excell.* pag. 382.

Digitized by Google

te doen. Onder *Charlemagne* beſchuldigde men de Jooden, van de Saraſeenen in Languedoc geroepen te hebben (*a*). Die Vorst, welke gewoon was met ſtaal, vuur, of koord te bekeeren, offerde de Hebreeuwen op aan de woede van geestdryvers en bedriegers, die zig Christenen noemden; deedt de hoofden der Synagogen ſterven; en beval, dat in 't vervolg alle de Jooden, te Touloufe woonende, driemaal 's jaars, aan de deur van de Hoofdkerk, een ſlag aan 't hoofd ontvangen zouden. Onder de regeering van *Karel den Kaalen* was het ſlegts de Syndicus, of de eerſte opziener, die dezen klap in den naam zyner natie plegtig ging ontvangen. Men begon vervolgens, zelfs in Languedok, te vermoeden, dat het met het natuurlyk regt ſtreedt, de kinderen te vervolgen, om dat men de Vaders mishandeld hadt; en niemand kreeg langer oorvygen.

Philippus Augustus, nog bygelooviger, en zeekerlyk barbaarſcher, dan *Charlemagne*, verbande alle de Jooden uit Frankryk, en nam hunne goederen in beſlag; om den dood van een jongman te Parys, wien men zeide, dat zy gekruifigd hadden, te wreeken. (*b*) Eene vry gewoone beſchuldiging, gelyk men reeds gezien heeft, als men geene beſchuldiging hadt.

Zelfs onder betere Vorſten hadden de Jooden veel te lyden, om dat het volk met den dood van een ſlegten Vorst niet terſtond van 'zyn bygeloof en blinden haat herkoomt. De Paryſenaars kreegen, onder de regeering van *St. Louis*, in 't hoofd, dat het een ſtandvastig gebruik in de Synagogen was, op vrydag vóór Paasſchen, kinderen aan Jehova te offeren. Straks koomt het volk op de been, en valt op alle de Jooden, die het aantreft; die woede ſlaat vervolgens naar de Provintiën over, en 2,500 dier ongelukkigen, die hun geloof niet verzaaken wilden, ſneuvelden. (*c*) Het beste gedeelte der Natie betreurde deezen moord; de overigen gingen hunne ſchuld in een Kruistogt uitwisſchen.

St. Louis, in Aſie gevangen, gaf een edikt uit, waarby alle Jooden gebannen wierden uit een Ryk, daar hy toen niet regeerde. (*d*) Zy kwamen te rug, en *Philippus de Schoone* verdreef hen op nieuw, om zyne geldmiddelen te herſtellen (*e*). Eindelyk wierdt dit zwervende Volk, in 't jaar 1358, volſtrekt verbannen; en 't is enkel by oogluiking, door een wyzer geest der Eeuwe, dat de Jooden thans in Frankryk geduld worden.

§. 8. IN

(*a*) BASNAGE toont hunne onſchuld. Liv. IX. Ch. 3.

(*b*) RIGORD *de gestis* PHILIP. AUGUST. *Hist. Franc.* Tom. 4. pag. 61.

(*c*) *Salomon Ben Virg.* p. 417.

(*d*) MATTH. PARIS. *Hist. Angl.* p. 576.

(*e*) *Chron. gul. de Nangis*, ſub. A. C. 1310.

Digitized by Google

§. 8. IN PERSIE.

Perſie is het toneel van den laatſten volks-ramp, dien de Joodſche Natie in onze oude wereld ondergaan heeft. Het voorval, dat 'er aanleiding toe gaf, verdient in de jaarboeken der Wysgeerte bewaard te worden. In de zestiende Eeuw beval de Sophy *Schach-Abbas*, den Rabbynen den tyd te bepaalen, binnen welken de Meſias verſchynen zoude, met belofte dat het geheele Ryk zig aan hem zou onderwerpen, zo hy op dien tyd verſcheen; maar ook, onder beding van hunne zyde, dat zy Mahometh als hunnen Propheet erkennen zouden, zo de voorzegging niet bewaarheid wierdt; en ondertusſchen twee millioenen gouds betaalen voor 't wachten. De Jooden bepaalden zeventig jaar, en gaven hunne voorzegging in geſchrift over. De Sophy ſtierf, en zyne Opvolgers, door andere voorwerpen afgetrokken, dagten 'er niet aan, tot dat *Abbas* II, in 1663, dit geſchrift gevallig in handen kreeg; waarop hy, met overleg van zynen Raad, alle de Hebreeuwen, in zyne Staaten verſpreid, zonder onderſcheid van ouderdom of kunne, liet ombrengen; en na deeze heilige ſlagting zyn 'er geene Jooden meer in Perſie. (*a*)

CIRCULAIRE BRIEF VAN RABBI DAVID BEN ANROU, *Prins van de gevangenis*, AAN DE SOUVERAINEN DER OUDE EN NIEUWE WÉRELD.

Het hoofd van een verbannen, zwervend, ongelukkig volk, bezweert uwe Majeſteit, om wezens, die waarlyk menſchen zyn, niet langer als wilde beesten te behandelen.

Opvolger van *David* en *Ezechiel*, zoude ik met de Vorſten der Aarde op den voet van gelyken mogen handelen; maar ik wil my wel vernederen tot verzoeken, tot gebeden; want de Arke des verbonds is niet meer: de Heiligen Israëls zyn gevallen, en ik voer het gebied niet dan over ſlaaven, welker leeven in uwe hand is.

Van de hoogte des bergs Libanons, wiens Cederen my den tempel van *Salomo*, waar van de puinhoopen zelve verſpreid zyn, herinneren, heb ik myne oogen over de aarde laaten gaan; ik heb gezien, dat alle volkeren tegen de ongelukkige overblyfzelfs der ſtamme van Juda ſamenſpannen; ik heb de beiden werelden in beweeging gezien om een zandkorrel te verpletten.

By aldien die zandkorrel nog eenige verwarring in de Maatſchappyen maakte, zo hy de troonen deedt wankelen, of de welvaart

(*a*) BASNAGE, Liv. IX. Cap 26.

Digitized by Google

vaart der volkeren verſtopte, ik zoude, al zugtende, zeggen: Babylon is regtvaardig. Maar ik bezweer, in den naam van Adonaï, de Souverainen van de oude en nieuwe wereld, te verklaaren, of zy eenige andere misdaad in ons kunnen aanwyzen, dan dat wy afſtammelingen zyn van Jacob, en even getrouw zyn aan den Godsdienst onzer Voorvaderen als zy zelve.

Ondertusſchen laat gy toe, dat de laster, en de ſchande, zich over ons verſpreide, die niet dan op onze vervolgers behoorde te vallen. Zo de vyand uwe grenzen verwoest, zyn wy het, die hem ingehaald hebben; zo een uwer onderdaanen door ſnoodaarts wordt omgebragt, zyn wy het, die hem gekruiſigd hebben; en zo de pest in uwe landen woedt, moeten de rivieren door ons vergiftigd zyn. Welhaast zal men ons over de wanordes der elementen ſtraffen; en men zal ons misdaaden aantygen, welke in hem, die dezelve begaan kon, bovennatuurlyke kragten onderſtellen.

Die ongerymde beſchuldigingen worden ondertusſchen als een wettigen grond van barbaarſche ſtraffen beſchouwd. Dan eens overlaadde men ons met drukkende belastingen; dan weder ſtelde men ons leeven veil voor den eerſten dweeper, die ons wilde omhrengen; en in andere tyden en landen vertoonden zig de galgen, raderen, en brandſtapels zo dikwils voor ons gezigt, dat wy het leeven nooit een oogenblik gerust genieten konden. Men zogt ons door de vrees en wanhoop den God onzer Vaderen te doen verlochenen; men zogt ons tot ſnoode huichelaars te maaken, onder voorwendzel van ons te bekeeren; en aller haat en afgryzen te doen verdienen, om 'er ons van te ontheffen.

Wy kunnen niet beſtaan in de burgerlyke Maatſchappyen, of wy hebben daar mede eenige betrekkingen. Dat derhalven de bloedraaden, die tegens ons opkoomen, bepaalen onder welke tytels, op welken voet, wy in uwe ſtaaten leeven? Zyn wy vyanden, wees ten minſten zo edelmoedig van ons met gelyke wapenen te beſtryden! zyn wy uwe onderdaanen, zo beoordeel ons naar uwe wetten. Zyn wy vreemdelingen, laat daar uw Wetboek en uw Zwaard; en oordeel ons naar de eeuwige Wetten der Natuur!

Uwe rang, en listige bedriegers, die de laagſte oogmerken met den geheiligden naam van Godsdienst bewimpelen, maaken u tot Barbaaren; maar de Natuur en de waare Godsdienst hadden u menſchen gemaakt. Pleegt dan uw hart raad; ſpeelt niet met ons leeven, waarvan de Hemel u de zorg heeft aanbevolen; gedenkt aan eenen *Mully Ismaël*, die, om zyne bekwaamheid en de deugd van zyn zwaard te toonen, daaglyks eenige Christenen de hoofden affloeg.

Ik ſchryf niet voor uwe Inquiſiteurs, die het bloed uwer beste onderdaanen drinken, gelyk de Priesters van Saturnus: De Grooten, die u omringen, hebben al te veel belang om de waarheid te verbergen; het gemeen des Volks kan dezelve niet verſtaan, en

Digitized by Google

wordt eenigiyk geleid van hen, die meest al bedoelen hen te verleiden: Gy zyt het alleen, die ik wenschte te overtuigen; Gy draagt het Zwaard; Gy kunt één woord ſpreeken, en uwe onderdaanen zullen menſchen worden; Gy kunt één woord ſpreeken, en wy zullen gelukkig zyn; maar om dat ééne woord te ſpreeken moet gy u gewennen billyk te denken, en ſtandvastig te handelen.

Gy moet onze beſtiering alleen door uwe vriendelykheid, ten minſten door uwe billykheid, poogen uit te werken. Ja billykheid! By aldien onze Godsdienst niet ſtrydig is met de rust der ſamenleeving, wat regt hebt gy om ons denzelven met geweld te ontrukken? waarom ſtelt gy u in de plaats van den Almagtigen, en wel den Almagtigen met zynen blikſem gewapend, terwyl hy ons in zyne gunst wil beſchouwen, zo lang wy hem met een opregt hart zoeken en dienen? Gy wilt ons gelukkig maaken, zegt gy; maar moet gy dan beginnen met ons te verdrukken? Gy wilt onze zaligheid namaals uitwerken, maar moet gy ons dan eerst van den aardbodem verdelgen? Jehova begint zyne zegeningen nooit met vloeken.

En nog mogt gy met eenigen ſchyn het Zwaard opvatten om ons tot uwen Godsdienst te dryven, by aldien de geheele aarde zig tot den zelfden Godsdienst vereenigde; by aldien de Gods-regeering de regeering ware van 't menſchelyk geſlagt, en alle de Volkeren Israëliten wierden; eene gunst door Jehovah aan onze Propheeten en Rabbynen beloofd; Amen. Maar hoe zouden wy, in den verdeelden ſtaat, waarin de waare Godsdienst kwynt, ons thans bepaalen? Zo gy my moogt vervolgen om my tot een Christen te maaken; de Sophi heeft het zelfde regt als gy, om my een Muſulman te doen worden. De afſtammelingen van Abraham zullen dan verpligt zyn van Godsdienst te veranderen, naar maate zy in verſchillende landen zwerven; zy zullen een Prieſter in Tartarye, den grooten Haas in Kanada, en een Kever onder de Caffers eeren moeten?

„ Het is de waarheid", zeggen uwe verleiders en onze verdrukkers, „ die het regt geeft van te vervolgen, om de dwaalen„ den tot de waarheid te dwingen"; maar vertoont zig de dwaaling niet altyd als waarheid aan hen, die haar gelooven? Meent niet elk de waarheid op zyne zyde te hebben, en moeten wy dan, volgens uw beſluit, niet allen tegen elkanderen woeden? Moeten dan alle volkeren niet zo wel tegen elkanderen als tegen Israël ſtryden, om de waarheid voort te planten? Moeten zy zig dan niet onderling tot den laatſten man verdelgen, om de dwaaling uit te roeijen?

Gy roemt onophoudelyk op de zuiverheid der Christelyke zedeleer; maar is 't genoeg eene zuivere zedeleer te hebben, zonder die te beleeven? Wien zoudt gy aangenaamer in de oogen van de Godheid achten? Den Christen, die met galgen en brand-

ſta-

Digitized by Google

ſtapels bekeert, of den Hebreeuw, die gemarteld wordt en vergeeft?

Het geweld bewyst eeniglyk de magt, niet de billykheid. Zo de zaak, welke wy voorſtaan, ons ooit regtvaardig moest voorkoomen, het is, na dat men ons heeft beginnen te vervolgen. De waarheid ſchynt zo vreemd aan den mensch, dat, de zelve te onderdrukken, is, haar te doen erkennen.

Wilt gy myn Volk de waarheid van uwen Godsdienst doen vermoeden, wilt gy hen allengs tot denzelven leiden, laat ons in uw gedrag zien, dat het een vriendelyke Godsdienst is. Beſchouw, behandel ons als uwe medemenſchen! Gy regeert over een punt van deezen Aardbol; God, de Opperheer van tienduizend maal tienduizenden waerelden, beſchouwt ons als zyne kinderen; volgt hem na, en ons hart zal u volgen.

Ik heb onbewimpeld geſproken: dit toch is de taal der onſchuld; en ik heb geloofd, dat gy groot genoeg waart om te verdienen, op die wyze aangeſprooken te worden.

De taal der onſchuld duldt egter verzoeken; zelfs daar men regt heeft van te eiſchen. Ik ben daar mede begonnen; ik eindig daar mede. Nog eens dan! Gy, die u in 't licht der Zon verheugt, laat het licht van gerechtigheid en goedheid over uwe Ryken ſtraalen! Wees de weldoender van een Volk, dat uwe gunſten met woeker zal wedergeeven! Behandel ons als uwe onderdaanen, en wy, die ons verbeelden zullen in uwen ſtaat onder de Palmboomen van Jericho, onder de Ceders van den Libanon, of aan de Oevers van den Jordaan te zitten, zullen u, als onzen Vader, eeren; en ik, Opvolger van David en Salomo, zal met vermaak de eerſte uwer dankbaare onderdaanen worden.

RABBI DAVID BEN ANROU, *Prins der gevangenis.*

OLICÉRE.

Door den Heer GESSNER.

Glicére was ſchoon en arm. Naauwlyks had zy zestien Lentetyden gezien, of zy verloor hare Moeder aan welke zy hare opvoeding verſchuldigd was. ——— Door den nood geperst een ander te dienen, weidde zy de kudde van Lamon, die het Landgoed van een ryken burger van Mitylene bebouwde. Op een' zekeren dag, ging zy, terwyl hare oogen in tranen ſmolten, het graf, waar in hare moeder rustte, bezoeken. Zy ſtortte aldaar een vloed van zuiver water, en bevlogt het met kranzen van bloemen van hoestergewasſen, die zy rondom het graf geplant had. Onder deze droeve ſchaduwe zich neêrgezet hebbende, barstte zy indezervoege uit: „ ô Tederſte der moeders, hoe dierbaar is de

„ her-

Digitized by Google

„ herdenking uwer deugden aan myn hart? Gy hebt alles aange-
„ wend, om myne onnozelheid te onderſchragen! Zo ik ooit de
„ raadgevingen en onderrichtingen, die gy my met zulk eene
„ zachtzinnige glimlach gaf, in dat oogenblik, na 't welke ik u,
„ daar gy het hoofd in mynen ſchoot geleid had, den geest zag
„ geven; zo ik ooit die vergeete, dat dan de gunſtige God heden
„ my verlate, en uwe zalige ſchim my voor altoos ontvluchte!
„ —— O, myne Moeder! Gy, gy waart het, die myne onnozel-
„ heid onderſchraagde! Ik zal alles aan uwe zalige ſchim verhalen.
„ Ongelukkige, als ik ben! Is 'er iemand op aarde aan wien ik
„ myne ziel durf openleggen? Nicias, de Heer van deze Land-
„ hoeve, kwam hier, om de herfstvermaken te genieten. Hy
„ zag me; hy beſchouwde my, met een zacht, met een vriende-
„ lyk gelaat; hy roemde myne kudden, en de zorg die ik 'er over
„ had; hy zeide my dikwyls, dat ik een zeer aartig meisje was,
„ en deed my geſchenken, Goôn! hoe bedroog ik my! Maar heeft
„ men op het Land mistrouwen? Dikwyls zeide ik; wat is onze
„ meester goed! Ach! dat de Goden hem mogten zegenen! Alle
„ myne wenſchen zyn voor hem! —— Dit was alles wat ik voor
„ hem konde doen, maar ik deed het zonder ophouden. De ry-
„ ken zyn gelukkig, en beminnen de ſtervelingen. Weldoenende,
„ gelyk Nicias, verdienen zy het te zyn. Dus ſprak ik in my zel-
„ ve; liet hem myne hand nemen, en dezelve in de zyne druk-
„ ken. Den volgenden dag bloosde ik, en durfde de oogen niet
„ opſlaan, toen hy my een' gouden ring aan myn' vinger ſtak;
„ ziet ge, zeide hy, wat 'er op dezen ſteen geſneden is? Dit
„ gevleugeld kindje glimlacht, gelyk gy, en het is dat, 't welk u ge-
„ lukkig moet maken. Terwyl hy deze woorden ſprak, ſtreelde
„ hy myne kaken, roder dan 't vuur. —— Hy bemint u; hy
„ heeft voor u de tederheid van een' Vader. Waardoor kunt gy
„ zo vele goedheden van zulk een vermogend Heer verdienen?
„ —— O, myne Moeder! dit was 't al, wat toen uw arm kind
„ dacht. Hemel! hoe groot was myne dwaling! Dezen morgen
„ my op myne hoeve vindende, en my voorbygaande, ſtreelde
„ hy met zyn hand my onder de kin. Kom, zeide hy, kom,
„ breng my in het mirthe-boſchje wat verſche bloemen; dat ik
„ van haren aangenamen geur geniete. Ik haaſtte my, om de al-
„ lerſchoonſte en geurigſte uit te zoeken; en vol van vreugde
„ yilde ik naar het boſchje. Zephir is minder ſpoedig, was zyne
„ taal; en de Godinne der bloemen minder ſchoon dan gy. Toen,
„ ik beef 'er nog van, toen trok hy me in zyne armen; drukte
„ my tegens zynen boezem; al wat de liefde kan beloven, en al
„ wat zy zachts en teders kan zeggen, vloeide van zyne lippen.
„ Ik weende; ik beefde; ware ik te zwak geweest, om de ver-
„ leiding te weêrſtaan, voor altoos was uwe Clicére ongelukkig
„ geweest. Neen, gy had geen kind meer gehad, zo uwe ge-
„ dachtenis niet over myn hart gewaakt had. —— Ach! zou

„ ooit

„ ooit uwe eerbiedenswaardige Moeder zulke onwaardige liefkozingen, zo zy dezelve gezien had, hebben kunnen verdragen. „ ——— Deze enkele gedachte gaf my het vermogen, om my „ uit de armen van myn' verleider te ſcheuren, en te.... vluchten. Thans koom ik hier. Ach! hoe verkwikkelyk is 't my, „ dit te durven beſtaan, te durven beſtaan, hier op uw graf te „ komen wenen. Helaas! arm, ongelukkig, moest ik u, nog zo „ jong zynde, verliezen; ik kwyn, even als deze angelier, beroofd van den eenigen ſteun, die hare bevende ſteng onderſchraagt. Zie daar eene ſchaal zuiver water, die ik ter eere „ van uwe gedachtenis uitſtort; ontvang dezen bloemenkrans', „ ontvang myne tranen. Konden zy tot uw duister graf, tot u, „ doordringen! Hoor, myne Moeder, hoor, uwe asch, welke onder deze bloemen rust, en die ik, zo dikwerf, met tranen beſproeid heb; aan uwe zalige ſchim is 't, dat ik de bekentenis van „ myn hart vernieuw. De deugd, de onnozelheid, de eerbied „ voor de Goden, zullen het geluk van myn leven uitmaken. Dus „ zal de behoefte nimmer de rustverſtoorſter myner dagen zyn. „ Dat ik niets verrichte, 't welk gy niet, door een glimlach van „ uwe tedehreid, zoudt hebben willen goedkeuren! Dan zal ik „ zeker zo zyn, als gy geweest zyt; bemind van de Goden en de „ menſchen; ik zal zacht en zedig zyn, en den arbeid beminnen. „ O, myne Moeder! dus levende, hoop ik te ſterven, gelyk gy „ geſtorven zyt; vreugdetranen ſtortende by het uitblazen van „ mynen laatſten adem".

Glicére, deze doodſche plaats verlatende, ondervond alle de bekoorlykheden der deugd. De zachte kalmte, die zy in hare ziel gebracht had, ſchitterde in hare betraande oogen. Zy was ſchoon gelyk een dier Lentedagen, op welken de zon, na een frisſchen regen, de toppen der bomen vergult. De geest meerder opgeruimd zynde, haaste zy zich om tot haren arbeid weder te keren, wanneer Nicias haar te gemoet kwam. ô Glicére, was zyne taal, terwyl zyne tranen langs zyne kaken vloeiden; Glicére ik heb u gehoord, toen gy op het graf van uwe Moeder uw hart voor haar open lei. Vrees niets, deugdzame Dochter! Ik heb eerbied voor de deugd. Zy heeft my bewaard voor de misdaad van uwe onnozelheid te verſchalken. Vergeef, kuiſche Glicére! vergeef; en vrees van my geen nieuwen aanſlag. Myne deugd zegepraalt door de uwe. Wees wys, wees deugdzaam; maar wees ook veel gelukkiger. Dat weiland, omzet met bomen, naby het graf van uwe Moeder, en de helft van de kudde die gy gehoed hebt, behoren u. Schrei niet, ſchrei niet, deugdzame Dochter, ontvang de gift, welke Nicias u, uit een oprecht hart aanbied, en vergun hem voortaan over uw geluk te waken. Zo gy het my weigert, de wroeging, van uwe deugd beledigd te hebben, zal de ſtraf van myn leven zyn. Vergeet, ach! vergeet myne misdaad! Ik bemin u als eene weldoende Godheid, die, in weêrwil van my zelven, my weêrhouden heeft.

G. H. L.

DE

DE BEMOEIALLEN.

(*Journal de Paris.*)

Voor eenige dagen ging ik naar Luxemburg; myne wandeling volbracht hebbende, nam ik plaats op eene bank, om 'er op myn gemak uit te rusten. Ik had niet lang gezeten, of 'er zetten zich twee Vrouwen, die 'er welgemaakt uitzagen, naast my neêr, die ik wel dra gewaar wierd, dat Zusters waren, en in onderscheiden plaatzen woonden. Apropos, zeide de een van de twee, weet gy al dat de Heer P... zyn Dochter uittrouwt. Ja, antwoordde de ander, en ik weet ook, dat hy een zeer zot paard berydt; hy geeft tot een huwelyks goed zestig duizend Livres; en neemt in zyn geslacht eene, die geen twee honderd Livres rente heeft; en de veertig jaren reeds is gepasseerd. Waarlyk dit is belachelyk! *maar ik bemoei my nooit met de zaken van anderen.*

Ik ook niet, hervatte de andere; maar het is, om dat men voorwend, dat hy deze dochter niet bemint, en 'er zich van tracht te ontdoen om vervolgens zelf te trouwen. Men zegt het, en geeft zelfs voor, dat hy, naa den dood van zyne Vrouw, de broederschap heeft geschonden; en zyne kinderen te kort gedaan, om eene hoer te trouwen, die hy zedert langen tyd gehad heeft, en die hem ten gronde zal brengen; maar dat raakt hem; *ik bemoei my nooit met de zaken van anderen.*

Die arme Heer F... is dan dood? ——— Ja, men heeft hem zeer armlyk begraven: ——— Die arme man heeft zyn gantsche leven zeer zuinig geleefd, zyn goed bespaard, en waarom? Om zyne schraapzuchtige Erfgenamen ryk te doen worden; die zich nu met zyn goed vermaken, en niet anders zullen doen, dan zyne gedachtenis onteeren. ——— Dat is wel waar; het was der moeite wel waardig, om zich van het nodige te onthouden; maar het raakte hem; *ik bemoei my nooit met de zaken van anderen.*

De Heer B... heeft een Ampt voor zyn zoon gekocht; maar hoe heeft hy 't gedaan; hy was voorleden jaar op het punt, om, gelyk zyn Oom, banqueroet te gaan. ——— 'Er is hoop, dat hy dezen jongeling zal uittrouwen, een meisje voor hem krygen, en iemand bedriegen. Let 'er op; *maar ik bemoei my nooit met de zaken van anderen.*

De kinderen van den Marquis L... hebben een verschrikkelyk proces: de Moeder heeft ongelyk; maar de kinderen zyn evenwel niet buiten alle naspraak. Deze zaak zal hen ten gronde brengen; *maar ik bemoei my nooit met de zaken van anderen.*

Naa een gesprek van dien aart, dat al vry lang duurde, gingen deze twee Bemoeiallen heen; en ik wierd gewaar, dat het twee van die babbelaarsters waren, welke hun leven doorbrengen met van anderen kwaad te spreken; terwyl het woord, *ik bemoei my nooit met de zaken van anderen*, in hun mond bestorven is.

Digitized by Google

DE RECHTE KRISTEN.

Hy, die nooit aan deeze aarde, of 't aardſche goed blyft kleeven;
Nooit vreest voor 't doodlyk uur, noch gruuwt van 't taaklig graf;
Het heilig Weezen mint, dat hem den oorſprong gaf;
Den Heiland, door 't Geloof, in Deugd poogt na te ſtreeven;

Die door een zuiv're zucht in alles word gedreeven;
De deugd oprecht betracht, maar niet uit vrees voor ſtraf,
En rukt Geveinsdheid zelv' haar listig momtuig af;
Zyn eed'le Ziel verheft naar 't allerzaligst leeven;

Gods Woord alleen ten richtſnoer van zyn daaden ſtelt;
Door allen ramp en druk kloekmoedig heenen ſnelt;
In voor-en tegenſpoed bewaart een rein geweeten;

Zyn Evenmensch altoos gelyk zichzelv' bemint;
Zich ſteeds bedaard van Ziel in al zyn doen bevind;
Die mag wel inderdaad een rechten Kristen heeten.

M. N. N.

DRUKFEILEN IN 'T UITTREKSEL DER WAARNEEMINGEN, VAN 1778.

p. 123 ſtaat den 2 Jan: 24. 25. 28. moet zyn den 5
p. 126 —— den 15 Juli 's Av: 65 ———— 66.
p. 137 —— den 9 Aug. 1770 's Av: } 75 —— 74.
NB. op Zwaanenburg }

IN DE TAFEL VAN DEC: 1778.

de wind den 3 's morg: Z. O. moet zyn Z. Z. O.

IN DE EXTRA WAARNEEMINGEN.

den 31 Dec: nam: 2 u: Z. W t Z. moet zyn Z. W t W.

LUCHTS;

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, MAART, 1779.

	Bar:	Th:	Wind		
1	30. 2	39	Z 2	helder	
	— 1¾	54	ZW 5	——	
	— 1½	46	W4. NW 2	—— wolk.	
2	— 2¼	44	NW 1	omt. held.	
	— 2½	50	NWtW 6	wolk. ——	
	— 2½	41½	WtN 2	helder ((	
3	— 2¾	41½	NW 2.4	—— wolk.	
	— 3¾	49½	NWtN 5	omt. held.	
	— 5	42½	NW 0	held. damp.	
4	— 6¾	39	Stil	nev. o h.	
	— 7	48	O 1	helder.	
	* 7½	38½	—— 0	——	
5	* 7¾	34	Stil	——	
	* 7½	50	N 0	——	
	— 7¼	41	NO 0	——	
6	— 7	40½	N 0	mist	
	— 6¾	53	NNO 2	betr.	
	— 6¼	45	—— 4	——	
7	— 6	43	ONO 3	mist	
	— 6	45	O 3	——	
	— 6	43½	—— 3	omt. held.	
8	— 6	41	OZO 2	helder	
	— 5½	50½	NO 2	——	
	— 5¼	44	ONO 2	——	
	— 4¾	40½	O 2	——	
9	— 4	45	ONO 4	wolk. donk.	
	— 3¼	42½	—— 4	donker	
	— 2¾	40½	O 1. OZO 1	helder	
10	— 2½	50	—— 8	——	
	— 2¼	44	—— 1	——	
	— 1¾	32*	ZZO 2	——	
11	— 1·	49	O 3	——	
	— 0¼	39	OtZ 1	——	
	— 0¼	33	ZO 2	——	
12	— 0¼	53	O 1	——	
	— 0¼	43	Stil	——	
	— 1·	38	W 0	——	
13	— 1½	57	WtN 3	——	
	— 1¾	43	WNW 0	walsig	
	— 1¼	44	W 2	—— oh.	
14	— 0¾	56	—— 6	bet. iets R.	
	29. 10·	47	—— 8	donker R.	
	— 8¾	47	NW 2	—— iets. R.	
15	— 8½	49	NWtN 6	z. b. R. buien	
	— 9¼	44	N 7	donk. R.	
	— 11¼	45	NO 2	R. z. betr.	
16	30. 0·	46½	—— 2	donk. R.	
	— 0	45	N 0	——	

	Bar:	Th:	Wind		
17	29. 11¾	44½	Stil	donk. mist	
	— 11·	50	——	——	
	— 10¾	45	——	——	
18	— 10¾	44	Z 2.4	z. b. o. held.	
	— 9·	54	ZZW 4	wolkig	
	— 8¼	48	ZtO 2	donk. wolk.	
19	* 7·	44	Z 4	iets R. z. b.	
	— 7¾	50	ZW4. NW4	——	
	— 9·	45½	W 1	omt. held.	
20	— 10¾	42½	ZW 1.4	mist wolk.	
	— 10·	56	ZtW 6	z. betr.	
	— 8¾	52½	ZWtZ 3. 8	iets R. do. NL.	
21	— 7½	50	W 8	z. b. o. held.	
	— 8·	55	WtN 6.	—— iets R.	
	— 10½	47	NNW 10	zw. wolken	
22	30. 2¾	45½	W 7	omt. held.	
	— 3·	54	—— 6.8	—— betr.	
	— 3¼	49½	NZW 6	donker	
23	— 3½	49	W 4	——	
	— 4·	55	—— 4	——	
	— 4·	50	ZW 2	——	
24	— 4·	42	ZZW 2	helder	
	— 4·	59	W 2. N 1	——	
	— 4·	50	O 0	——	
25	— 4·	48	—— 0.2	——	
	— 3½	60	—— 4	——	
	— 2¾	53	—— 2	—— NL.	
26	— 2·	46½	— 2 ZO 1	——	
	— 1·	62	—— 2	——	
	— 0¾	53	NO 2	—— NL.	
27	— 0¾	50½	O 0	——	
	— 0¾	63*	NtO 2. 6	——	
	— 3·	47½	NO 8	z. betr.	
28	— 3¾	46	—— 7	omt. held.	
	— 4½	53	—— 6	——	
	— 4¼	44½	—— 7	—— z. b.	
29	— 4·	44	NOtN 5	z. betr.	
	— 3¾	49½	—— 3	omt. helder	
	— 3½	42½	NO 2	helder	
30	— 3¼	42	OtZ 0	——	
	— 3·	52	NtW 0. 2	——	
	— 3·	43	NO 1	o. held. NL.	
31	— 2¾	44	NtO 0	helder	
	— 2½	55	NWtN 3	omt. held.	
	— 3½	49	NoNO 2	z. betr.	
	30. 2 $\frac{6}{30}$	46 $\frac{5}{30}$	2 $\frac{8}{30}$		

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ONDERZOEK NAAR DE REDEN, WAAROM JESUS DEN VYGEBOOM GEVLOEKT HEEFT.

Markus XI. 12—14. vergeleeken met *Mattheus XXI.* 17—22.

Veele geleerde Bybeltolken hebben, ter beſchaaming en vernietiging van de bedieningen des geloofs, het verhaal der Euangelisten, nopens den onvrugtbaaren Vygeboom, in een allerduidelykst licht geplaatst, en onweerſpreeklyk aangeweezen, dat de Zaligmaaker, op goeden grond, van denzelven Vrugten verwagten konde. Dan niet zo gelukkig is het meerendeel der uitleggeren, myns bedunkens, geweest in het aanwyzen van de eigentlyke en waare reden, waarom de Heiland den Vygeboom deedt verdorren. ——— De groote vraag is namentlyk, wat bewoog JESUS, om deezen Boom te vloeken? Deedt hy zulks, om dat dezelve dit jaar onvrugtbaar was? Maar verdiende hy daarom te ſterven? Was het geen Boom, die by den gemeenen weg ſtondt? Kon hy in zich zelven niet goed weezen, en alleen nu geene vrugten draagen, om dat hy verwaarloosd was? ——— Zou het wel een groot verſtand in iemand aanduiden, die, voor de eerſte reis by een' Boom koomende, denzelven verwenschte, om dat hy daar aan geene vrugten vondt? ——— Die ſoortgelyke vraagen en bedenkingen over dit ſtuk in het oog houdt, en naar behooren beantwoorden wil, zal ras begrypen kunnen, dat CHRISTUS deezen Vygeboom, niet om dat hy onvrugtbaar was, maar met een geheel ander oogmerk, liet verdorren.

Dit oogmerk hebben de meeste uitleggers (*) hier in ge-

(*) Zelfs de geleerde en leezenswaardige ESSS, wiens om-

Digitized by Google

gezogt. „ Onze Zaligmaaker wilde, door de vervloe-
„ king des onvrugtbaaren Vygebooms, zynen leerlin-
„ gen aantoonen, dat het Joodſche Volk, 't welk te
„ regt by eenen onvrugtbaaren Boom mogt vergeleken
„ worden, om dat zy geene vrugten der bekeering waar-
„ dig voortbragten, door den Goddelyken vloek geheel
„ en al verdorren zou, en verwoest worden". ——
Dit blykt, zegt men, vooreerst, om dat CHRISTUS even te voren, *Lukas* XIII. 6—9. de Jooden by eenen Vygeboom vergeleken hadt, welken een zeker Heer in zynen wyngaard geplant hebbende, en by denzelven te vergeefs 3 jaaren agter elkander om vrugten te zoeken gekoomen zynde, beſloot uit te houwen, dog die, op het verzoek van den Hovenier, nog een jaar ſtaan bleef. —— Dit is klaar, oordeelt men ten tweeden, vermits de Zaligmaaker, kort na dit geval, *Markus* XII. 1. enz. het verbasterd Israël afmaalt, onder het zinnebeeld van landlieden, die eenen wyngaard gehuurd, dog geen agt geſlaagen hebbende, om de bedongen vrugten, ten behoorlyken tyde, den Landheer op te brengen, in weerwil zelv' dat deeze, by herhaalde reizen, zyne dienstknegten uitzondt, ten laatſten door deezen Landheer uit den wyngaard geworpen werden. —— Laaten wy deeze bewyzen eens aan den toetſteen des oordeels brengen, en ik twyfele niet, of zy zullen ons zeer zwak voorkoomen.

Deeze twee aangehaalde gevallen zyn gelykenisſen; —— hier hebben wy eene geſchiedenis, een verrigt wonderwerk voor ons. 't Is waar, daar zyn meerdere beeldſpraakige handelingen. Ik oog op de aantekening, hier boven, onder het O. Verbond door de Profeeten verrigt, *Jeſ.* XX. 2—6. *Jerem.* XIII. 1—11. *Hoofdd.* XIX. 10—13. *Zach.* II. maar dan wordt het oogmerk daar van by die zelfde gelegenheid ontknoopt. —— JESUS ſpreekt, ten deezen opzigte, nergens van, ſchoon

ſchryvingen der Euangeliſche gebeurtenisſen, by alle beminnaars van oordeelkundige verklaaringen, hoog geſchat worden, merkt de vervloeking van den Vygeboom, in de eerſte en voornaamſte plaats, aan als eene *Beeldſpraakige handeling*, dienende om JESUS Discipelen aan te wyzen, *dat de Joodſche ſtaat, om dat ze onverbeterbaar was, te gronde zou gaan.* HESZ, *Leeven van den gr. en best. aller menſch.*, JESUS, *IIde D.* 1. *St.* bladz. 20,21.

Digitized by Google

ſchoon hy 'er overvloedige gelegenheid toe hadt; vermits hy naderhand, gelyk wy beneden zullen aanwyzen, een bepaald geſprek hieldt met zyne Discipelen over deeze verbaazende daad. CHRISTUS ſprak de bewuste gelykenisſen, in de tegenwoordigheid van en ten dienſte der ongeloovige Jooden. —— De vervloeking van den onvrugtbaaren Vygeboom, in tegendeel, geſchiedde alleen in het byzyn zyner Jongeren. Eindelyk, zie ik 'er geene noodzaakelykheid ter weereld in, dat Heiland JESUS, door zulk eene Beeldſpraakige handeling, die om dat 'er geene verklaaring van dien aart by gegeven wordt, door hen zeer verſchillend geduid en uitgelegd kon worden, zynen navolgeren de verwoesting van der Jooden Burger- en Kerkſtaat onder het oog bragt; dewyl hun Meester voorneemens was dit vreeslyk onheil, 't geen den Israëlieten boven het hoofd hing, opzettelyk en met ronde woorden te voorſpellen, *Matth.* XXIV, *en andere plaatſen.*

Hierom moet 'er eene andere reden geweest zyn, waarom de gezegende Verlosſer den Vygeboom liet verdorren; en deeze zullen wy, naar myne gedagten, gemakkelyk kunnen vinden, wanneer we eens nazien, 't geen de Euangelist Markus, met betrekking tot dit geval, geboekt heeft. —— Voor eerst meldt hy, *Hoofdſt.* II. 14, *en* JESUS, *antwoordende, zeide tot denzelven; niemand eete eenige vrugt meer van U, in eeuwigheid,* EN ZYNE DISCIPELEN HOORDEN HET, dat is te zeggen: zy gaven agt op CHRISTUS woorden, en hy deedt deeze ontſaggelyke vloekſpraak, op dat zy daar op agt zouden neemen. ——— Vervolgens berigt ons de Historie-Schryver *in het* 20 *Vers, en very.* de redenwisſelingen, die onze Zaligmaaker des anderen daags met zyne gemeenzaame vrienden over den verdorden Vygeboom voerde, en die zyn het, welke deeze byzondere gebeurtenis een groot licht byzetten, en het oogmerk, waartoe dezelve voorviel, allerduidelykst ontvouwen. ——— *En des morgens vroeg voorbygaande, zagen zy, dat de Vygeboom verdort was van den wortel af. En Petrus, zulks indagtig geworden zynde, zeide tot* JESUS, *Rabbi! ziet, de Vygeboom, dien gy vervloekt hebt, is verdort. En* JESUS, *antwoordende, zeide tot hen; hebt geloof op* GOD. *Want voorwaar zeg ik U, dat zo wie tot deezen berg zal zeggen, word opgeheeven en in de Zee geworpen, en niet*

Digitized by Google

zal twyfelen in zyn hart, maar gelooven, dat het geen hy zegt geſchieden zal, het zal hem geworden, zo wat hy zégt. Daarom zeg ik U, alle dingen, die gy biddende begeert, gelooft dat gy ze ontvangen zult, en zy zullen U geworden. —— In deeze klaare woorden wordt ons het einde opengelegd, waartoe onze Heer den Vygeboom liet verdorren. Niet om dat hy te loor geſteld wordt in het ſtillen van zynen honger; ſchoon zulks de eerſte aanleiding gave tot het doen van dit opmerkenswaardig wonder. Noch om de omkeering en verdelging van Israëls Stad en Tempel af te beelden. Maar enkel en alleen, om voor zyne Discipelen een verbaazend teken te doen; ten einde hen, langs dien weg, vertrouwen op GOD te leeraaren; 't welk deezen eerſten voortplanteren van zyn Euangelie zo byzonder te ſtade zou koomen. Dat dit het oogmerk van onzen Zaligmaaker alleen, in het verrigten deezes wonderwerks, geweest zy, blykt, behalven reeds uit het aangetekende van Markus, nog nader uit *het 21 Hoofdd. van Mattheus;* alwaar de Euangelist, ten einde ons het oogmerk aan te wyzen, waar toe CHRISTUS den Vygeboom vloekte, het geſprek, 't welk hy met zyne Leerlingen, des anderen daags, volgens Markus, daar over gehouden hadt, aanſtonds laat volgen op het gedaane teken zelve. *De Vygeboom*, verhaalt hy, *vs.* 19 *en* 20, *verdorde terſtond; en* JESUS *Discipelen dat ziende, verwonderden zig: zeggende, hoe is de Vygeboom zo terſtond verdort?* Ware het oogmerk van onzen Heiland geweest, om den verdorden Vygeboom tot een zinnebeeld te ſtellen van de verwoesting des Joodſchen Volks, die ſchielyk, en eer de Discipelen zelven het verwagtten, gebeuren zou; wat was natuurlyker en eigenaartiger, dan dat de Verloſſer hun, op deeze vraag, ten minſten eenige uitlegging van zyn bedoelde gaf? Dan in het antwoord, 't geen Mattheus heeft opgetekent, koomt niets van de verdelging des Joodſchen Staats voor; maar het hangt, in allen deele, het Zegel aan myne gedagten. *Voorwaar zeg ik U*, ſprak JESUS, *indien gy geloof hadt, en niet twyfelde, gy zoudt niet alleenlyk doen het geen den Vygeboom is geſchied, maar indien gy ook tot deezen berg zeide, wort opgeheeven, en in Zee geworpen, het zou geſchieden, Vs.* 21. —— De Zaligmaaker wilde, derhalven, zynen Jongeren, door zyn eigen voorbeeld, leeren, dat zy, die, in 't vervolg van

tyd,

Digitized by Google

tyd, hunne Goddelyke zending met wonderen en tekenen op alle plaatſen, werwaarts de H. Geest hen leiden zou, bevestigen moesten, zou zulks gelukkiglyk ſlaagen, een ſterk geloof en vertrouwen op dien GOD behoorden te hebben, wiens eer door hunne zending bedoeld werdt, en wiens ontſaggelyk vermogen hen daar toe alleen kon in ſtaat ſtellen. Dit wilde JESUS, zeg ik, door zyn eigen voorbeeld, zynen Discipelen onder het oog brengen. Hy ſprak tot den Vygeboom: *niemand eete eenige vrugt meer van U, in eeuwigheid!* Maar dit ſprak hy, in vertrouwen, dat zyn Vader, wiens ondersteuningen hy altoos genoot, ook in dit geval zynen Hemelſchen invloed niet weigeren zou.

En, in de daad, niets was noodzaakelyker, dan dat CHRISTUS zynen Apostelen tot zodanig een leevendig en byblyvend geloof opwekte. Zonder zulk een allersterkst vertrouwen op de Goddelyke Almagt, konden zy het nimmer onderneemen, om met vrymoedigheid voor 's Heilands zaak uit te koomen, en dezelve met tekenen te bevestigen. De omſtandigheden van dien tyd vorderden van de eerſte grondleggers en voorſtanders des Christendoms bewyzen voor de waarheid en Goddelykheid der Euangeliſche zaaken, welke zo zeer niet redenkundig betoogd, als wel, door wonderwerken, op heeterdaad, beſlist moesten worden.

Ook vereischten deeze tegenwoordige tydsomſtandigheden, waar in de Zaligmaaker den Vygeboom vloekte, dat hy zyn byzonder werk maakte, om den Discipelen dit ſterk vertrouwen in te boezemen. Het laatſte Paasch-feest, dat CHRISTUS met hen hier op Aarde zou bywoonen, naderde. In dit Feest zou hy hen door den dood begeeven, en zy zouden aan zichzelven overgelaaten worden. Hoe noodig was het daarom, dat hun dat geloof in de Goddelyke Almagt by bleeve, waar door ze alleen, en anders niet, geſchikt zouden weezen, den Christelyken Godsdienst weezenlyk dienst te doen.

G.

Z. . . . . den 7den Mey, 1779.

Digitized by Google

VERHAAL VAN EEN GEVAL, WAARIN HARDNEKKIGE AANDOENINGEN VAN DE INGEWANDEN GEHEEL EN AL GENEEZEN WERDEN, DOOR DE ONTLASTING VAN EEN GROOTE MENIGTE STOFFEN, GELYKENDE NAAR WATERBLAASEN (*Hydatides*). Door Dr. WM. SCOTT, medegedeeld aan Dr. DUNCAN.

(*Medical and Philoſophical Commentaries Vol. V. p. 2.*)

Een Heer, tuſſchen de vyf en twintig en dertig jaaren oud, was, geduurende agttien Maanden, dikwyls onderworpen aan kolyk-pynen, vergezeld met winden, hardlyvigheid, en ondraagelyke pynen in de ingewanden, voornaamelyk ter plaatſe van den navel (*regio umbilicalis*): hier by kwam nog een laage kruipende pols, flaauwten, met 't gevoel van een zwaarte en walging in de maag. Ik zag hem, in deeze omſtandigheid, dikwyls, en vond dat hy altoos verligting kreeg door verzachtende en windbreekende inſpuitingen, en door pynſtillende koeldranken te gebruiken. Wanneer de pyn ophield, gaf men hem gemeenlyk een gifte van 't Heilige Uittrekſel, (*Elixir Sacrum*). De Lyder kreeg deeze toevallen dikwyls wederom, byzonder als hy koude gevat had, of windrig voedſel gebruikt; ze hielden gemeenlyk, op 't gebruiken van deeze geneesmiddelen, binnen de twaalf of vier- en twintig uuren, op. Dog, eens wederom aangetaſt zynde met deeze toevallen, dewelke weinig naar deeze Geneesmiddelen in den tyd van vier of vyf dagen luisterden, werd 'er een ander Geneesheer ingeroepen, welke de volgende Geneesmiddelen voorſchreef. ℞ *Elix. Propr. ſefunciam. Tinct. ad ſtomach. uncias quinque. M.* Hiervan moest de Lyder 's morgens en 's avonds een lepel vol, in een glas witten wyn, neemen. Zo het te veele ontlastingen maakte, wierd 't gebruik 'er van voor een of twee dagen agtergelaaten. Op denzelfden tyd, nam hy alle morgen een theekop vol van een ſterk aftrekſel van Chamille bloemen. Hier mede hieldt hy ten naaſten by twintig dagen aan. In de laatſte week begon hy, door den ſtoelgang, kwyt te raaken, ſtukken van een bruine kleur, ſommigen ter grootte als neuten en anderen wel ter groot-

Digitized by Google

grootte van walneuten: dezelve waren zakken dewelke een ſtoffe bevatten van een geele kleur, gelyk etter. Behalven deezen waren 'er een groote menigte, die, om dat ze gebroken waren, ledig gevonden werden. Ik heb 'er agt of tien in een ſtoelgang gezien. 't Getal was groot, want hy ontlastte 'er van, geduurende zeven of agt dagen, agter een, nu eens meer, dan eens minder. Naa deeze ontlastingen kreeg hy zyne krachten, eetenslust en leevendigheid wederom. Hy heeft vervolgens geen aanval weder van deeze toevallen gehad.

PROEVEN, GENOMEN MET TWEE ELECTROPHORES VAN VERSCHILLENDE SOORT; OM TE ONTDEKKEN, MET WELKE DOORGAANS DE MEESTE ELECTRICITEIT KONDE VERWEKT WORDEN.

Door J. VAN BREDA, *Med. Doct. te Delft.*

Eene der Electrophores, waar mede de navolgende Proeven genomen zyn, is gemaakt door den Heer *J. Cuthbertſon* te Amſterdam; en beſtaat:

1°.) Uit eene ronde Schyve of Plaat, byna 1 Duim (*) dik, en 18 Duim in middellyn; welke uit Zwavel, met byvoeging van andere ſtoffe, gegooten ſchynt; en op deszelfs eene oppervlakte veele ondiepe ſtreepen of vooren heeft; die van het midden tot aan den omtrek onregelmaatig voortloopen.

2°.) Uit twee ronde houten Schyven, of Conductors, met Bladtin bekleed. —— Aan eene van deeze kunnen 3 glazen voetjes worden geſchroefd; en aan de anderen zyn 3 Zyden Linten vast gemaakt. —— Ieder heeft een ſtukje Koper, waar in Koperdraden, aan welke Vlierpit-balletjes hangen, geſtoken kunnen worden; dienende, om by zekere Proeven, die met de Electrophore genoomen kunnen worden, den Poſitiven of Negativen ſtaat van den eenen en anderen Conductor aan te wyzen. De middellyn van den bovenſten Conductor, aan welken de Zyden Linten gehegt zyn, is 16½ Duim; en dus deszelfs oppervlakte 210,6 vierkante Duimen.

De andere Electrophore, waar mede de evengemelde ver-

(*) Rhynlandſch.

Digitized by Google

vergeleeken wordt, is gemaakt door den Heer C. *Cuipers* te Delft, en vervaardigd naar de wyze, in zyn Werkje, genaamd *Verſlag van zeekere Behandeling* &c. §. 19 &c., beſchreven; met dit onderſcheid; dat onder het glas een Bekleedzel van Bladtin gelegd is; met het welke een ſtrook van dat zelve Tin, gaande door den rand van den houten Bak, waar in het glas ligt, gemeenſchap heeft. Dit byvoegzel is door *Cuipers*, na de uitgaave van zyn werkje, uitgedagt; ten einde, by de vonktrekking uit de opgeligte Bovenplaat, eenen Electriſchen Schok te doen gevoelen; wanneer men met dat Bladtin gecommuniceerd is.

De omtrek van de Bovenplaat of Conductor van deeze Electrophore is een Ellips, welke, Aſſen van 19,25, en 14,5, Duimen hebbende, eene oppervlakte van 219,2 vierk. Duimen heeft; dus ſlegts 8,6 vierk: Duimen grooter, dan de oppervlakte van *Cuthbertſons* Electrophore.

Deeze Electrophores waren dierhalve zeer geſchikt, om, ten aanzien van hunne kragten, met elkander vergeleeken te kunnen worden; als zynde zeer naby even groot.

Een Bericht, dat door den Hr. *Cuthbertſon* by zyne Electrophore was gevoegd, heeft my doen zien, dat men, om met de meeste kragt te werken, de Zwavelſchyve, liggende op den onderſten Conductor, de glazen voetjes niet aangeſchroefd zynde, met een bereid Hazevel, (het welk tot vryver was gegeeven,) *zeer ſchielyk en redelyk hard* moest vryven. Dat men terſtond daar na den anderen Conductor, aan de Zyden Linten zynde opgeligt, op de gevreeven ſchyve moest leggen; den zelven met den vinger aanraaken; en vervolgens, tot op 7 of 8 Duim hoogte, boven de Zwavelſchyve opligten. Dat 'er als dan eene Vonk, op den afſtand van 1 of 1½ Duim, zoude kunnen getrokken worden; en dat men, indien de Vonken op dien afſtand niet afſloegen, zo lang vryven moest, tot dat zulks plaats had.

By het bewerken, heb ik my naar dat Bericht geſchikt; en, ſchoon het ſomtyds veel arbeids kostte, om de Electrophore tot dien trap van werking te brengen; heb ik echter geen der navolgende Proeven begonnen, dan,

na

Digitized by Google

na dat de kragt tot zo ver was opgewekt, dat de vonken tusschen 1 en 1½ duim lang waren.

Cuipers Electrophore is met een Leeren Kussentje gevreeven, van zodanig een samenstel, als hy in zyn genoemd werkje §. 15. &c. beschryft; en zelden is het nodig geweest langer, dan geduurende eene halve minuut, te vryven, om de Electrophore, buiten werking zynde, genoegzaam op te wekken.

Geene andere bedoeling hebbende, dan om onzydig, en met zo veel naauwkeurigheid, als my mogelyk zoude zyn, te beproeven, welke Electrophore doorgaans de sterkste in werking was; —— tot welke de minste vryvingen, en den minsten arbeid zouden vereischt worden, om zekere bepaalde uitwerking te verkrygen; —— en eindelyk, welke, na eens in werking gebragt te zyn, geduurende den langsten tyd daar in zoude volharden; scheen het my toe, dat eene zeer eenvoudige Proef, met beide de Electrophores genomen, en dikmaals, op verscheide Dagen, herhaald, my tot een veel zekerder besluit zoude brengen, dan, indien ik, het uiterste vermogen deezer werktuigen willende toetzen, getracht had Proeven te doen, tot welke veel Electrik vuur word vereischt.

Ik heb my bediend van eene Vles, welke 40 vierk. Duimen bekleed glas had. —— In de zelve was een koperdraad, dat, het binnenste bekleedzel aanraakende, van boven twee armen, in de gedaante van eene T, had. —— Elk deezer Armen eindigde in eenen ronden koperen Knop; waar van de één geschikt was, om de vonken uit de opgeligte Conductors te ontfangen; terwyl, by den Knop van den tweeden Arm, een andere Knop, gehegt aan een Koperdraad, dat met het buitenste bekleedzel van de vles in aanraaking was, wierd vast geplaatst; op zulk eene wyze, dat 'er tusschen de twee laatst genoemde knoppen een afstand van ¼ duims overbleeve. ——

Aldus kon de vles eene laading ontfangen; welke, zekeren trap van sterkte bekoomen hebbende, op den bystaanden knop moest overslaan, en zich ontlasten. En die ontlasting moest éér geschieden, en te weeg gebragt worden, door een kleinder getal vonken, uit die Electrophore, welke met elke vonk het meeste Electrik

Digitized by Google

vuur zoude aanbrengen; en die dus voor de ſterkſte in werking zoude moeten gehouden worden.

Honderdmaal heb ik met ieder Electrophore de vles gelaaden; naauwkeurig tellende, en aantekenende, de getallen der vonken, die telkens vereischt wierden, om de ontlaading te doen geſchieden; en, geduurende de Dagen, dat de Proeven zyn genomen, zyn beide de Electrophores op het zelve vertrek, en, zo veel mogelyk was, in dezelve omſtandigheden gehouden. Ook is door geen hulpmiddel of kunstgreep, aan de eene, eenig voordeel, boven de andere, toegebragt; uitgezonderd, dat ik, één en andermaal, den vryver van *Cuthbertſons* Electrophore, in den Zonneſchyn geleegen hebbende, zeer warm heb gebruikt; het welk door dien Heer niet was gevorderd, en zyne Electrophore nogtans ſterker doet werken.

De volgende Lyst bevat de getallen der vonken, zo als die Dagelyks, by het neemen der Proeven, zyn aangetekend; en de daar nevens geſtelde Letters v wyzen aan, tusſchen welke Proeven de Electrophores gevreeven zyn. ——— Door ééne vryving van *Cuipers* Electrophore verſta ik 20 of 25 ſtreeken met het kusſen over het glas; met eene maatige drukking en ſnelle beweeging: en door eene vryving van *Cuthbertſons* Electrophore, 30 of 35 ſtreeken met het Hazevel over de Zwavelſchyve, met eene ſterke drukking, en beweeging, zo ſnel als mogelyk was. ——— Meest zyn drie, ſomtyds twee, en zeer zeldzaam ééne zodanige vryving genoeg geweest, om *Cuthbertſons* Electrophore, wanneer die geheel buiten werking was, zo ſterk op te wekken, dat de vonken op 1 en 1¼ duim affloegen: doch zelden zyn 'er twee vryvingen noodig geweest, om *Cuipers* Electrophore te doen werken, met die kragt, waar mede de proeven zyn gedaan. Ik heb evenwel de vryvingen, welke voor het beginnen der Proeven, op elken Dag zyn gedaan, voor ieder Electrophore, ſlegts als ééne vryving geteld en aangeſchreeven.

Voorts dient nog gezegd te worden; dat, by het laaden van de vles, derzelver buitenſte bekleedzel heeft gecommuniceerd, door middel van een kettingje, of, metden onderſten Conductor van *Cuthbertſons* Electrophore, op welken de Zwavelſchyve lag; of, met het Bladtin, dat onder het glas van *Cuipers* Electrophore is; waar door de vonken, uit

Digitized by Google

uit de opgeligte bovenſte Conductors, leevendiger, en met meer kragt, op den Knop van de vles afflaan.

CUIPERS Electr. doet de Vles afflaan met		CUTHBERT. Electr. doet de Vles afflaan met
	1778.	
	9. *September.*	
V		V . . . .
15		25
16		26
V		40
15		V . . . .
15		30
V		37
14		V . . . .
15		32
V		32
14		V . . . .
16		25
V		V . . . .
15		29
15		V . . . .
		19
	10. *Sept.*	
V		V . . . .
16		42
15		V . . . .
15		24
15		35
16		55
16		V . . . .
		32
		33
V . . . . De Electr. en het	Het Hazevel is	V . . . .
17 kusſen zyn aan	in den zonne-	23
V . . . . de Zon blootge-	ſchyn gelegd	21
14 ſteld geweest.	gewcest.	26
13		31
15		
Na één uur te	Na één uur te	V . . . .
15 hebben ſtil ge-	hebben ſtil ge-	24
15 ſtaan, is de	ſtaan, zyn de	26
17 Electr. niet ge-	vonkjes, zon-	28
17 vreeven.	der vryven,	32
V	zo klein, dat	V . . . .
14	'er niet mede	19
15	gelaaden kon	23
16	worden.	27

CUI-

Digitized by Google

CUTHBERTS Electr. &c.		CUTHBERTS. Electr. &c.
	12 *Sept.*	
V		V . . . .
16		34
V		50
12		V . . . .
13		35
14		V . . . .
V		37
11		V . . . .
V		29
10		31
10		V . . . .
. . . .		42
	13 *Sept.*	
V		V . . . .
14		40
14		48
14		V . . . .
15		31
14		31
15		37
15		V . . . .
16		30
17		32
15		35
		V . . . .
		24
		29
	14 *Sept.*	
V		V . . . .
18		50
18		V . . . .
16		38
18		V . . . .
19		39
V		V . . . .
17		32
17		V . . . .
17		40
16		V . . . .
18		34
17		38
		36
		40
		V . . . .
		47
		V . . . .
		37

CUI-

Digitized by Google

CUIPERS Electr. &c.		CUTHBERTS. Electr. &c.
	16 *Sept.*	
▼....	De Electr. en het	Het Hazevel in ▼....
15	kusſen aan de Zon	den Zonneſchyn 17
15	bloot geſteld.	gewarmd. 24
15		24
16		23
15		25
▼....		Het Hazevel ▼....
16		wederom warm. 17
16		17
16		19
17		19
17		20
	17 *Sept.*	
▼....		▼....
14		25
14		30
14		33
14		36
16		40
16		▼....
16		36
17		37
18		42
17		▼....
		19
		22
▼....		Het Hazevel ▼....
16		wederom warm. 23
16		33
16		▼....
▼....		33
13		▼....
13		23
14		23
14		24
15		25
		26

Digitized by Google

CUIPERS Electr. &c.	CUTHBERTS. Electr. &c.
18 Sept.	
▼....	▼....
13	21
17	26
17	▼....
▼....	28
15	40
14	42
16	46
▼....	▼....
16	26
16	28
15	32
15	33
▼....	47
18	49
19	▼....
▼....	27
19	39
19	▼....
17	34
18	▼....
17	30
	35

Wanneer nu gemiddelde getallen uit deeze beide Ryën worden genomen, zal men, uit de reeks van *Cuipers* Electr. 15,49, en uit die van *Cuthbertſons* Electr. 31,43 bekomen; welke middelgetallen geacht kunnen worden, de doorgaans plaats gehad hebbende werkingen der Electrophores uit te drukken; en dus tot elkander te zyn, omgekeerd, als de kragten van de Electrophores. Uit deeze Proeven zou des blyken, dat de kragt der werking van *Cuipers* Electrophore, tot dien van *Cuthbertſons* Electrophore, is, als 2,03 tot 1; en dat dierhalve *Cuipers* Electrophore tweemaal zo veel Electrik vuur heeft aangebragt, als die van *Cuthbertſon*.

Cuthbertſons Electrophore is, by het neemen deezer Proeven, 43 maal, en die van *Cuipers* 26 maal gevreeven; en de vryvingen van den eerstgenoemden zyn, behalven eenige weinige, volſtrekt noodig geweest, om dezelve met genoegzaame kragt te doen werken; daar verſcheiden vryvingen van *Cuipers* Electrophore agter gelaaten hadden kunnen worden, zonder dat de werking veel min-

Digitized by Google

minder zoude geweest zyn. Dit blykt ten klaarſten uit het gering verſchil, dat 'er tusſchen de getallen, tot die Electrophore behoorende, gevonden word.

Derhalven moet ook *Cuipers* Electrophore als veel gemaklyker om te bewerken worden aangemerkt; vereiſchende nauwlyks half zo veel vryvingen; terwyl nog, daarenboven, elke vryving veel minder arbeids vordert, en den Proefneemer minder vermoeit, dan elke vryving van *Cuthbertſons* Electrophore.

In de aanhoudendheid der werking van de Electrophores, heb ik geen minder verſchil gevonden. Ik heb dezelve menigmaal, de eene terſtond na de andere, gevreeven, tot dat de kragt volkomen was opgewekt; voorts eenigen tyd in rust gelaaten; en vervolgens, zo door enkele vonktrekking als door de bekleede vles te laaden, onderzogt; en altoos bevonden, dat *Cuthbertſons* Electrophore zeer ſchielyk in kragt verminderd was; en nimmer heb ik, na dat de zelve 4 uuren had ſtil geſtaan, eenige blyken van Electriciteit kunnen ontdekken. *Cuipers* Electrophore was daarentegen, geduurende denzelven tyd hebbende ſtilgeſtaan, zeer weinig in kragt afgenomen; voor al by eene gunſtige Luchtsgeſteldheid. ——— Ik heb ook meermaals bevonden, dat deeze des morgens nog vonken gaf, ſchoon ze niet gevreeven ware ſedert den middag van den voorigen Dag. De gemelde Proeven had ik genomen, in onderſtelling, dat de Electrophore van den Hr. *Cuthbertſon*, welke ik behandelde, zodanig eene was, als waar van hy in zynen Brief aan den Hr. C. *Cuipers* §. 13 &c. ſpreekt. Ik meende ook dezelve met alle omzigtigheid behandeld te hebben, op zulk eene wyze, als vereischt wierd. Doch, daar de uitkomst der proeven zo weinig beantwoordde aan de verwagting, welke men door dien Brief, van dit werktuig, had kunnen opvatten; kwam by my in bedenking, of niet wel die zwakke en onbeſtendige werking toe te ſchryven ware, aan eenig verzuim, door my, by het werken, onweetend begaan. Om nu met zekerheid te kunnen weeten, of ik de Electrophore wel naar derzelver aart had behandeld, maakte ik aan den Hr. *Cuthbertſon*, door een brief, de wyze bekend, welke ik by het bewerken had gehouden: te gelyk meldende, dat eenige genomen Proeven geheel niet voldeeden, aan het geen van zyn werktuig, in gevolge van zynen

Brief

Digitized by Google

Brief aan *Cuipers*, te verwagten was; en ik verzogt hem, my te willen berichten, of 'er aan de Electrophore iets anders moest worden verricht, dan ik tot hier toe had gedaan.

De onderrichting, welke ik van den Hr. *Cuthbertſon* ontfing, beſtond hoofdzaakelyk in het volgende: ——— Dat hy vier ſoorten van Electrophores maakte, (die echter, naar het my toeſchynt, met opzicht tot hunne kragt, en duurzaamheid van werking, tot twee Hoofdſoorten te brengen zyn,) waar van het één niet zeer gemaklyk om op te wekken, ook niet aanhoudend, maar wel ſterk van werking; en het ander gemaklyker om op te wekken, langduuriger van werking, en ook ſterk van kragt is. Dat de Electrophore, welke ik had, één van die ſoort was, welke ſterk van kragt, doch niet langduurig in werking is. ——— Dat met dezelve, by eene rechte behandeling, de Proeven konden worden gedaan, waar van in zynen Brief aan *Cuipers* geſproken word; de langduurigheid uitgezonderd. ——— Dat, om by het werken zeker te gaan, (by aldien aan de Electrophore iets mogt zyn gedaan, dat derzelver werkende kragt kon verminderd hebben;) de oppervlakte der Zwavelſchyve, met een rond mes, geheel moest worden afgeſchrapt; en een nieuw Hazevel tot vryver moest worden genomen. ——— Dat de vryvingen tamelyk hard en ſchielyk moesten gedaan worden; tot zo lang, dat men, houdende een knokkel van den vinger by de oppervlakte der ſchyve, Electriciteit gewaar wierd, geevende in het Duister ſchittering. ——— Dat men, dit bevonden hebbende, op nieuw de Schyv, op dezelve wyze, vryven, terſtond daar na den Conductor 'er op leggen, en de vonken trekken moest.

Aan dit onderricht heb ik getracht nauwkeurig te voldoen: ik heb de Zwavelſchyve behoorlyk afgeſchrapt, een nieuwen vryver gebruikt; en telkens zo lang gevreeven, tot dat, op het bybrengen van den knokkel by de ſchyve, Electriciteit beſpeurd wierd; en ik heb op nieuw de volgende proeven met beide de Electrophores genomen; gebruikende dezelve vles waar van boven geſproken is.

Digitized by Google

CUIPERS Electr. doet de Vlas afflaan met	CUTHBERTS. Electr. doet de Vlas afflaan met
	19 *Octob.*
V	V . . . .
14	20
14	24
16	24
15	25
16	27
V	V . . . .
16	19
15	21
15	23
15	26
15	30
V	V . . . .
16	19
14	26
17	V . . . .
16	22
17	28
	V . . . .
	37
	20 *Octob.*
V	V . . . .
16	27
16	29
16	31
15	V . . . .
16	27
V	32
15	V . . . .
16	26
16	28
17	37
17	V . . . .
	28
	35
	26 *Octob.*
V	V . . . .
16	24
16	28
16	V . . . .
15	22
16	22
17	24

Digitized by Google

CUIPERS Electr. &c.		CHBERTS. Electr. &c.
	26 *Octob.*	
V		V . . . .
16		20
15		21
15		22
15		V . . . .
14		17
14		19
		23
Niet gevreeven;		25
V	Zonder vryving kan niet geladen worden, na één uur te hebben ſtil geſtaan.	V . . . .
De Electr. 14		20
heeft één 14		20
uur ſtil ge- 14		25
ſtaan. 14		23
V		24
. . . . 14		V . . . .
14		18
. . 14		19
. . 14		19
V		20
14		21
. . 14		V . . . .
15		23
15		22
	28 *Octob.*	
V		V . . . .
16		45
15		V . . . .
16		34
16		V . . . .
		37
		V . . . .
		39
	3 *Novemb.*	
V		V . . . .
16		40
16		V . . . .
19		38
18		V . . . .
17		34
18		V . . . .
19		26
		44
		V . . .
		25
		29

By

Digitized by Google

By het neemen van deeze Proeven, heb ik bevonden; dat de kragt van *Cuthbertſons* Electrophore nu eenigermaate ſterker konde worden opgewekt. —— De eerſte 8 of 10 vonken, terſtond na de vryvingen getrokken, waren nu eenigzins leevendiger en ſterker dan voorheen; doch na deeze verflaauwde de werking merkelyk; en vorderde ſpoedig weder nieuwe vryvingen; welke ongemeen ſterk en langduurig moesten zyn, wilde men, op het houden van den knokkel by de ſchyve, Electriciteit gewaar worden. Ook bevond ik, door dikmaals herhaalde Proeven, dat de duurzaamheid der werking, wanneer de Electrophore, gevreeven zynde, had ſtil geſtaan, niet was vermeerderd.

De laatstgenomen hier gemelde 60 Proeven gaven my tot middel getallen, voor *Cuipers* Electrophore 15, 53, en voor die van *Cuthbertſon* 26, 15, dus toonen dezelve aan, dat nu de kragt van de eerſte, tot die van de laatstgenoemde, was, als 1, 7 tot 1; dat is byna tweemaal zo groot.

Het is dan, uit alle de opgegeeven Proeven, naar myne gedachten, blykbaar; dat *Cuthbertſons* Electrophore, ſchoon die, op zich zelve aangemerkt, niet te verachten zy, gemerkt 'er veele fraaije Electriſche Proeven mede gedaan kunnen worden; echter ver beneden de Electrophore van *Cuipers* moet geſteld worden; als zynde moeilyker om te bewerken; —— ongeſtadiger in werking, onder het doen van Proeven; —— en minder van vermogen, in het opwekken van Electriciteit; waarby nog komt dat derzelver kragt, (de Electrophore in werking gebragt zynde,) veel eer verflaauwt en verdwynt, wanneer het werktuig in rust word gelaaten.

Of nu, het geen de Proeven ten opzicht van deeze Electrophore hebben aangetoond, op alle Electrophoren van die ſoort moet worden toegepast, is iets, dat ik met geen volkomen zekerheid bepaalen kan; als hebbende geene andere beproefd. Maar dit is zeker, dat de behandelde by den Hr. *Cuthbertſon*, als eene van zyne ſterkstwerkende, na de uitgave van zynen brief aan *Cuipers*, was gekogt; en in uiterlyke gedaante volkomen overeenkomt met anderen van deeze ſoort, door dien Heer geleverd; ook was 'er geheel geen gebrek aan te bemerken. 'Er was, 't is waar, mede gewerkt, voor dat ik ze ontving; doch dit was door een kundigen

Digitized by Google

Liefhebber gedaan, en had 'er geen nadeel aan kunnen toebrengen; ten zy, dat Electrophores van dit ſoort in Deugd verminderen, door dikmaals gebruikt te worden; het welk my niet geheel onwaarſchynelyk voorkomt; dewyl de Hr. *Cuthbertſon* het afſchrappen der Zwavelſchyve, tot verbetering van het werktuig, en om van deszelfs werking zeker te zyn, heeft aangeraaden. —— En is dit zo, dan zullen de Electrophores van *Cuipers*, ook in dit opzicht, zeer veel voor hebben; als welken, door een behoorlyk gebruik, hoe dikwerf ook herhaald, niet benadeeld, maar veel eer tot eene ſchielyke opwekking der Electrike ſtoffe bekwaamer zullen gemaakt worden.

Indien nu de Electrophores van *Cuipers* in vermogen boven de ſterkſtwerkende van den Hr. *Cuthbertſon* moeten geſteld worden, wat zal men dan denken, van den grooten Ophef, dien de Hr. *Cuthbertſon* in zynen brief aan *Cuipers* van zyne Electrophores maakt? Zeggende, dat men dagen en nagten zoude moeten beſteeden, om dezelve door vonktrekking te doen ophouden met werken: — dat ze dagen, weeken, ja maanden, na eens wel gedreeven te zyn, aan 't werken blyven: — dat zyne 18 Duims Electrophore vonken geeft, die tweemaal zo ſterk zyn, als die welken getrokken worden uit de grootſte Electrophore der twee, welke *Cuipers* in zyn *Verſlag &c.* beſchreeven heeft, en dat hy met 200 vonken uit de genoemde 8½ voet bekleed glas ſterk genoeg laad, om door den afſlag yzerdraad te ſmelten. Ik voor my zou 'er op antwoorden: —— Voor *eerſt*, by aldien dit alles niet als enkele grootſpraak moet worden aangemerkt, maar, als gezegd door iemand, die, zich overreed houdende, dat zyne Electrophores de beſte waren, die ooit by mogelykheid konden gemaakt worden, zich niet verwaardigd had, om die Electrophores van *Cuipers* te zien werken: het welk men, by het leezen van den gemelden Brief aan *Cuipers*, gereedelyk zoude kunnen denken. Dat men daar benevens de langduurigheid en de ſterkte van werking, waar van in dien Brief word geſproken, niet beſchouwen moet, als in één werktuig vereenigd; maar als in de werking van twee onderſcheiden ſoorten van Electrophores beſtaande. 't Is waar, niemand, die de Electrophores van den Heer *Cuthbertſon* niet kende, zoude, by het leezen van zynen Brief, dit hebben kunnen vermoeden, doch uit het bovengemelde bericht, door dien

Digitized by Google

dien Heer aan my gegeeven, blykt, dat die ſoort, welke ik had, in zynen brief aan *Cuipers* wel word bedoeld, als ſterk van werking; maar dat daar van geene aanhoudenheid te verwagten was; als zynde deeze eene Eigenſchap van eene andere ſoort. —— En hier uit kan dan worden opgemaakt, dat die ſoort, welke langduurig werkt, die kragt niet heeft, welke aan die ſoort, die niet langduurig werkt, eigen is; ſchoon de Heer *Cuthbertſon*, in zyn bericht aan my gegeeven, alle ſoorten die hy maakt, met den naam van ſterkwerkende beſtempelt. Was dit zo niet, dan zou die Heer my ongetwyfeld hebben moeten ſchryven, dat de Electrophore, welke ik had, niet was van die ſoort, welke hy in zynen brief aan *Cuipers* bedoelde; —— of, (zo 'er de Proeven, daar gemeld, al mede konden gedaan worden,) dat die Proeven even goed met eene van zyne andere ſoorten, die ſterk en langduurig werkend te gelyk waren, konden verricht worden. Hy zou dus niet in de noodzaakelykheid geweest zyn, om my te doen blyken, dat hy in zynen brief aan *Cuipers* twee ſoorten bedoeld had, zonder 'er eenige melding van te maaken.

Ten *tweeden*, —— Dat de Heer *Cuthberſon*, de kragt van zyne 18 Duims Electrophore zullende vergelyken, met de kragt van de grootſte der twee, die door *Cuipers* beſchreeven zyn, niet zeer nauwkeurig gedagt heeft; wanneer hy onderſtelde, dat deeze beide Electrophores ten naasten by in grootheid van oppervlakte elkander zouden gelyk zyn; dewyl de oppervlakte van den bovenſten Conductor van zyne 18 Duims Electrophore, als men dien ſlegts op 16½ Duim in middellyn rekent, (hoedanig de middellyn van den Conductor der Electrophore is, welke ik behandeld heb,) nog omtrent 58 vierk. Duimen grooter is, dan de oppervlakte van den Conductor der Electrophore, die *Cuipers* beſchreeven heeft; welke 153 vierk. duimen groot is.

Ten *derden*, —— zal ik niet ontkennen, dat de Hr. *Cuthbertſon* met 200 vonken uit zyne Electrophore yzerdraad heeft geſmolten; ſchoon ik volkomen zeker ben, dat dit met 200 vonken, uit die, welke ik behandeld heb, met myne Battery, niet mogelyk is; welke, ſchoon niet meer dan 5 voeten bekleed glas hebbende, met dat getal van vonken, uit dit werktuig, niet ten vollen kan gelaaden worden. Doch de Battery, door den Hr. *Cuth-*

Digitized by Google

bertſon gebruikt, is, zonder twyfel, veel naauwkeuriger en kunstryker gemaakt, dan de myne, welke ik zelv heb toegeſteld; en zal dus bekwaamer zyn, om al het Electrik vuur, dat 'er by vonken word ingebragt, te behouden; tot dat dezelve ontzet word; al was het, dat men genoodzaakt ware, onder het laaden de Electrophore meermaals te vryven, om de vonken kragt genoeg te doen hebben.

Behalve de Electrophore van *Cuipers*, met welke de Proeven zyn gedaan, heb ik verſcheide anderen, door hem gemaakt, gezien en behandeld; en ik heb bevonden, dat met dezelve niet minder ſterke Electriciteit, naar maate van haare grootheid, heeft kunnen opgewekt worden. ——— Zelfs heb ik 'er eene, naar het voorſchrift van *Cuipers*, toegeſteld; welker Conductor een Ellips is, Aſſen van 30 en 22 Duimen hebbende; en met deeze kan ik alle Proeven, waar toe zeer ſterke Electriciteit word vereischt, doen; met veel minder vermoeijing, dan by het gebruik van eene zeer goede Electrizeer-machine, met twee ſchyven van 16 Duim middellyns, plaats heeft. ——— Het gewigt van den Conductor word, ſchoon het gering zy, door een tegenwigt verminderd; en dus kan de nederlaating en opligting zeer vaardig en gemaklyk geſchieden. ——— Myne Battery laade ik met deeze Electrophore, in minder dan 4 minuten tyds, ſterk genoeg, om yzerdraad van N°. 12. 2 Duim lang, te ſmelten; zo, dat het geheel tot gloeijende Bolletjes gemaakt en verſpreid worde. Eindelyk kan ik hier nog by voegen, dat ik, by allerleie Luchtsgeſteldheid, met myne Electrophores kan werken; ſterker, en met minder vryving, wanneer dezelve gunſtig is; voor al, als de Electrophores, en de vryvers, aan den Zonneſchyn zyn bloot geſteld geweest. ——— Ik hervat de even gemelde Proeve dan wel eens met goeden uitſlag, na dat de Electrophore twee uuren heeft ſtil geſtaan, zonder op nieuw te vryven: ——— Doch als de Lucht ongunſtig zy, is het nodig, den vryver te warmen, en ook zomtyds de Electrophores eenigen tyd voor een vuur te ſtellen.

NB. In de voorheen gegeeven *Electriſche Proeven met een Vlieger*, gelieve men Bladz. 81 Reg. 28 voor *afſcheidende* te leezen *afſchietende*.

Digitized by Google

BERIGT VAN HET EILAND SUMATRA, EN VAN EEN NABUURIG EILAND, 'T GEEN MEN NIET WEET DAT OOIT VOORHEEN, DOOR EENIG EUROPEAAN, BEZOGT GEWEEST IS; getrokken uit Brieven van Mr. CHARLES MILLER, Zoon van wylen den Kruidkundigen MILLER, woonende op het Fort *Malbro*, digt by *Bencoolen*, aan zyne Vrienden in Engeland. Der Koninglyke Societeit medegedeeld door EDWARD KING, *Esq.*

(Uit *The Philosophical Transactions Vol.* LXVIII. *Part* I.)

Het Fort *Malbro*, waar van de vastigheid haaren naam ontleent, is omtrent één en eene halve myl ten zuiden van *Bencoolen* geleegen. Het Fort blyft nog in den zelfden ſtaat als de *Franſchen* het, in den Jaare MDCCLXI, gelaaten hebben, wanneer zy, naa het inneemen der plaatze, dezelve niet houdenswaardig oordeelende, de vestingwerken lieten ſpringen, en de vastigheid verlieten.

De Huizen zyn hier meest alle gebouwd, beſchooten en gezolderd, met eene ſoort van riet, *Bamboo* geheeten, en gedekt met boombladeren; in *Engeland* zou men ze alle Hutten noemen, van wegen het gering vertoon, 't welk dezelve maaken. Zy ſtaan in geenerlei orde: de meeste zyn boven den grond verheeven, op houten of ſteenen pylaaren, van zes of acht voeten hoog; van binnen gelyken zy eenigermaate naar de kamers in een Collegie: dewyl zy beſtaan uit een groot vertrek, *de Zaal* geheeten, waar in twee deuren zyn; met de eene gaat men na de Slaapkamer, met de ander na een afgezonderd Boek- of Werkvertrek.

De Lugtsgeſteldheid is, op verre na, zo heet niet, als men dezelve beſchryft, of als iemand veelligt zou verwagten uit onze nabygelegenheid aan de Evennagtslyn. De Thermometer, die ik een Jaar lang waargenomen en opgetekend heb, is, des morgens ten zes uuren, nooit laager dan 69° of hooger dan 76°. Op den middag loopt dezelve van 79°, tot 88°, en ten acht uuren 's avonds van 73°, tot 78°, of 80°; één enkele reis heb ik denzelven op 90° waargenomen, en in

Digitized by Google

het Landſchap *Batta*, onmiddelyk onder de Evennagtslyn, zag ik den Thermometer, 's morgens ten zes uuren, meenigmaalen op de laagte van 61°. Wy hebben altoos een Zeewind, die omtrent negen uuren begint te waaijen, en duurt tot Zonne ondergang; deeze is doorgaans zeer fris; en maatigt de Hette zo zeer, dat dezelve my nimmer zo lastig is gevallen, zelfs op het midden van den dag, als de Zonnehette in *Engeland* my dikwyls viel. Regen valt hier overvloedig: zomtyds zeer zwaar, en dezelve gaat meesten tyd met Donder en Blixem vergezeld. Aardbeevingen zyn niet zeldzaam: zints myne aankomst hebben wy 'er in 't byzonder eene gehad, die zeer zwaar was, en groote ſchade in 't land aanrigtte. 'Er zyn verſcheide brandende Bergen op het Eiland: een, in 't gezigt van *Malbro*, werpt bykans aanhoudend rook uit, en ten tyde der Aardbeevinge ſpoog dezelve vuur. De *Engelſchen*, hier woonagtig, maaken, de Krygslieden niet mede gerekend, tusſchen de zeventig en tachtig uit. Zy leeven volkomen zo onbeſchroomd als in Engeland, en nogthans is 'er, in de laatſte zes maanden, maar één Heer overleden: een bewys dat deeze Lugtsgeſteltenisſe niet zeer ongezond moet weezen.

Het volk, dat de kusten bewoont, zyn *Maleyſen*, die herwaards kwamen van het Schier-eiland *Malacca*: doch de binnenſte gedeelten zyn bevolkt met een geheel ander Volk, 't welk tot hier toe geene gemeenſchap met de *Europeaanen* gehad heeft. Hun Taal en Schrift verſchilt veel van dat der *Maleyſen*: deeze laatſten gebruiken *Arabieſche Letters*; maar alle de binnenlandſche Volken, door my bezogt, ſchoon zy in Taal van elkander verſchillen, bedienen zich van dezelfde Letteren. Het Volk, tusſchen de landſchappen van de *Engelſche Compagnie* en die der *Hollandſche*, te *Salimban*, aan de andere zyde van het Eiland, ſchryft op lange ſmalle ſtrooken van boombast, met een ſtuk *Bamboo*; zy beginnen van beneden af en ſchryven van de ſlinke na de rechte hand, 't geen, myns bedunkens, ſtrydt met de gewoonte van alle andere *Oosterſche Volken*.

Het land is zeer bergagtig, en het reizen gaat gansch bezwaarlyk toe, dewyl het niet mogelyk is te paard over die bergen te trekken. Ik was genoodzaakt den geheelen weg te wandelen, en op veele plaatzen bloots voets, om

Digitized by Google

om de ſteilte der afhellingen. De Inwoonders zyn een vry Volk, en leeven in kleine Dorpen, *Dooſans* geheeten, zyn van elkander onafhanglyk, en worden elk van hun eigen Hoofd beſtuurd, 't geen zy *Doopatee* noemen. Allen hebben zy Wetten, eenige beſchreevene, volgens welke zy de Overtreeders ſtraffen en de geſchillen beſliſſen. Bykans allen hebben zy, en inzonderheid de Vrouwen, groote gezwellen aan de keel, eenige bykans, zo groot als het ei eens Struisvogels, zeer gelykende na de gezwolle keelen van eenige bewoonders der Alpiſche Gebergten. Men ſchryft dit toe aan het drinken van zeker koud wit water. Ik verbeeld my, dat zy hier door zeker mineraal water verſtaan. Naby hun Land is een Vuurbraakende Berg: 't geheele Land is zeer bergagtig, en heeft overvloed van zwavel, en ik durf zeggen dat 'er ook Metaalen zyn, ſchoon men geene Mynen tot nog bearbeid heeft. Indien de gemelde ongeſteldheid hier uit deeze oorzaake ontſtaat, kan dezelve in het *Alpiſche Gebergte* uit eene dergelyke voortkoomen, en niet gelyk men zich verbeeld heeft uit het ſneeuwwater; vast gaat het dat de ſneeuw hier niet mede werkt (*). In meest alle middeldeelen van *Moco-moco* noordwaards, vinden zy Goud en eenig yzer; doch deeze ongeſteldheid is daar onbekend. Ik heb hier een beek aangetroffen, welker water ſterk met zwavel bezet was, en een vierde myl beneden de bron nog zo heet, dat ik 'er niet door kon waaden.

Het Landſchap, *Caſia* genaamd, legt op 1° Noorderbreedte landwaards in van onze vastigheid *Tappanooly*: het is wel bewoond door een Volk, *Battas* geheeten, 't welk van alle andere Inwoonders van *Sumatra* in Taal, Zeden, en Gebruiken verſchilt. Zy hebben geen Godsdienſtoefening, maar eenige verwarde denkbeelden van drie hoogere Weezens; twee deezer agten zy dat eene goede Natuur bezitten, het derde houden zy voor een boozen Geest, dien zy *Myrgiſo* noemen. Ten opzigte van deeze hebben zy eene ſoort van beleezing in gebruik, om te beletten dat hy hun geen kwaad doe. Zy ſchynen te denken, dat hunne Voorouders eene ſoort van hoogere Wee-

(*) Men zie hier van geheel andere redenen opgegeeven door den kundigen BOURAIT, in zyne *Reis na de Ts-bergen van Savoijen*, bl. 255. 256.

Digitized by Google

Weezens zyn, die altoos de wagt over hun houden. Zy hebben geen' Koning; maar leeven in Dorpen of Gehuchten, volſlaagen onafhanglyk van, en in geduurigen oorlog met elkander: hunne Dorpen verſterken zy zeer met paliſaden van gepunte Kampher-planken, met de punten voorwaards uitſteekende, tuſſchen deeze paliſaden leggen zy ſtukken *Bamboo*, in 't vuur gehard en desgelyks gepunt, deeze zyn met graszooden overdekt; doch zo dun dat ze zeer ras den voet des betreeders doorwonden. Buiten deeze paliſaden planten zy een doornig ſoort van *Bamboo*, die ſchielyk eene ondoordringbaare haag maakt.

Nooit gaan zy ongewapend buiten hun Dorp: hunne wapens zyn vuurroers, die zo wel als het buskruid in hun land gemaakt worden, en ſpietzen, met lange yzeren punten. Zy vegten niet in 't open veld, maar by wyze van hinderlaagen, en neemen enkele perſoonen in de bosſchen of in het veld gevangen, of ſchieten ze dood. Deeze gevangenen, indien zy behooren tot het Volk, waar mede zy in vyandſchap zyn, brengen zy om hals en eeten ze, en hunne ſchedels hangen zy als zegentekens op in de huizen, waar de ongetrouwde Mannen en Jongens eeten en ſlaapen.

Zy ſtaan de veelwyvery toe: een Man mag zo veele Vrouwen koopen als het hem behaagt; doch derzelver aantal is zelden meer dan acht. Zy hebben geene Huwelykspligtigheid, behalven dat de Man, wanneer de koop met den Vader geſlooten is, een Buffel of een Paard ſlacht, en zo veel Volks, als hy kan, noodigt: waarop hy en de Vrouw te zamen voor de geheele vergadering zitten en eeten: en vervolgens als Man en Vrouw aangemerkt worden. Indien de Man verkiest van zyne Vrouw te ſcheiden, zendt hy haar te rug na haare Bloedverwanten, met alle haare beuzelingen; doch zy behouden het geld der Huwelykskoope: indien de Vrouw geen behaagen in haaren Man vindt, moeten haare Bloedverwanten dubbel het geld der Huwelykskoope weder geeven.

Een Man, op overſpel betrapt, wordt met den dood geſtraft, en het lichaam door de beledigde Party, en de Vrienden, tot dezelve behoorende, opgeëeten: de Vrouw, aan dit misdryf ſchuldig, wordt vernederd tot Slaavin van haar Man, en voor eerloos verklaard, door

het

Digitized by Google

het afsnyden van haar hair. Openbaare diefstal wordt desgelyks met den dood gestraft, en het lichaam des Diefs opgeëeten. Alle hunne Vrouwen leeven in 't zelfde huis met den Man, en de huizen hebben geen afgescheide kamers; dan elke Vrouw heeft haare afzonderlyke vuurplaats.

Meisjes en ongetrouwde Vrouwen draagen zes of acht groote ringen, van koperdraad, om den hals, en een groot getal tinnen ringen in haare ooren; doch alle deeze cieraaden worden, wanneer zy trouwen, afgelegd.

Dikwyls bewaaren zy de Lyken hunner *Radja's*, (dus noemen zy elk Vryman, die eigendom heeft, hoedanig 'er zomtyds maar één is, en zomtyds meer zyn in elk Dorp, alle de overigen zyn als Leenmannen aan te merken,) drie maanden lang, en ook wel langer, eer zy dezelve begraaven: dit doen zy, met het lyk te leggen in een kist, wel bestreeken met *Dammar*, eene soort van Harst: deeze zetten zy in het beste deel van 't huis, en een gat in den bodem gemaakt hebbende, steeken zy 'er een stuk *Bamboe* in, dit door het huis heen, en drie of vier voeten in den grond, gaande, dient om alle besmettende stank van het lyk weg te neemen. Zy schynen veele plegtigheden te hebben, by deeze begraafnisſen; doch zy wilden my niet toestaan dezelve te beschouwen. Ik zag verscheide figuuren gekleed als Menschen, en hoorde een soort van gezang en dans, den ganschen nagt vóór dat het lyk ter aarde besteld werd: zy deeden ook verscheide schooten. By deeze begraafnisſen slachten zy eene groote menigte Buffels. Ieder *Radja*, tot op eenen grooten afstand van de verblyfplaats des gestorvenen, brengt een Buffel, en doodt denzelven by het graf: zomtyds zelfs een jaar naa de begraafnisſe: wy waren tegenwoordig by het slachten van den honderd zesden Buffel, by het graf van één *Radja*.

De *Battas* hebben een overvloed van Vee, Buffels en Paarden, die zy eeten: als mede een menigte van kleine Honden, met opstaande spitsuitloopende ooren, die zy mesten en tot spys nuttigen. Rotten en alle soorten van wilde Dieren, welke zy dooden of dood vinden, dienen hun tot voedzel. Menschenvleesch, mag men eer zeggen dat zy ten afschrik eeten, dan dat zy het tot gemeene spyze gebruiken; nogthans geeven zy daar aan de voorkeus boven allen ander vleesch, boven al houden zy de voetzoolen en handpalmen voor een lekker beetje. Zy

ston-

Digitized by Google

ſtonden zeer verwonderd op het berigt, dat de *Europeaanen* hunne Gevangenen niet doodden, veel min opäten.

Dit Volk, ſchoon Menſchen-eeters, ontving my met veel gastvryheids en beleefdheids; en hoewel men het zeer gevaarlyk oordeelde voor een *Europeaan* zich onder hun te waagen, daar zy niet alleen zeer ſtrydbaar, maar ten uiterſte jalours omtrent vreemdelingen zyn, nam ik, egter, ſlegts zes *Maleyſen* als een lyfwagt mede; doch ik werd, van plaats tot plaats, begeleid door dertig, veertig, en zomtyds honderd Inboorelingen, gewapend met vuurroers en brandende lonten.

Uit dit Land krygt men de meeste *Caſſia*, die na *Europa* gezonden wordt. Ik ging derwaards, in hoope van de *Cinnamon* te zullen vinden; doch werd te leur geſteld. De *Caſſia-boom* groeit ter hoogte van vyftig of zestig voeten, de ſtam haalt omtrent twee voeten over 't kruis, de kroon ſpreidt zich ſchoon en geregeld uit: de bloezem of vrugt kon ik toen niet zien; en het Volk deezes Lands denkt dat ze geen van beide voortbrengen.

Campher- en *Benjoin-Boomen* vondt men in dit land veelvuldig: de eerstgemelde groeit ter hoogte van onze grootſte Eiken, en dient tot het gemeenſte timmerhout in deeze ſtreeken. Ik heb boomen gezien van omtrent honderd voeten hoog. De bladen zyn gepunt en zeer verſchillend van die des *Campher-booms*, ons in de verzamelplaatzen van uitlandſche Gewaſſen vertoond; deeze is de Boom van welken de *Japanners* hunne *Campher* bekomen, door eene ſtookkundige bewerking: terwyl in de boomen alhier de *Campher* gevonden wordt geheel van zelve voortgebragt. De egte *Campher*, zo als zy hier valt, wordt voor meer dan twee honderd Ponden Sterling, de honderd ponden, verkogt, om ze na *China* te verzenden: wat de *Chineeſen* daar aan doen, kan ik niet zeggen; maar, ſchoon zy dezelve koopen voor twee honderd vyftig of drie honderd Ponden Sterling, leveren zy die weder na *Europa* af voor omtrent de helft van dien prys. Ik heb den bloem des Campherbooms niet kunnen te zien komen; een en andere onrype vrugt vond ik meermaalen onder de Boomen: deeze is beſlooten in een kelk als een Aker, doch de *laciniæ calicis* zyn vier of vyf maalen kleinder dan het zaad.

*** *Dit Berigt van het* Caſſialand, *en het Verhaal des Eilands* Enhango, *nooit voorheen door eenen Europeaan bezogt, zullen wy in eene volgende ſtukje beſluiten.*

AAN-

Digitized by Google

AANSPRAAK DOOR DEN TEGENWOORDIG REGEERENDEN KONING VAN ZWEEDEN, GEDAAN, BY HET OPENEN DES RYKSDAGS TE STOKHOLM, op den zesden van Slachtmaand des Jaars MDCCLXXVIII.

„ Zeer onlangs hebben wy, uit C. FR. SHERIDAN'S, „ *History of the late Revolution in Sweden*, een Verhaal ontleend van de wyze, waar op de tegenwoordig „ Regeerende Koning van *Zweeden*, de groote Staats„ omwenteling, in den Jaare MDCCLXXII, te wege „ bragt (*). De ondervinding heeft dus lang getoond „ dat dezelve voor dat Ryk zo gelukkig als groot was. „ Eene allertreffendſte Schets hier van, vonden wy in „ eene Aanſpraak door dien Vorst, by het openen van „ den Ryksdag te *Stokholm*, in den voorleden Jaare, ge„ daan. Eene Aanſpraak, door dien bekwaamen Koning „ zelve opgeſteld, en waar in de trekken eener manlyke „ welſpreekenheid, ons dermaate troffen, dat wy ons „ niet konden wederhouden, dezelve te vertaalen en „ 'er ons *Mengelwerk* mede op te cieren. In deezer voe„ ge liet zich die Monarch hooren":

EDELEN en MEDEBURGERS!

Toen wy de laatſte keer van elkander ſcheidden, verbond Ik my, om u, naa het verloop van zes jaaren, weder by één te doen vergaderen. Dat tydſtip is gekomen, en behalven de uitſteekende voldoening die 't my altoos zal geeven, myne toegenege Onderdaanen rondsom mynen Throon te zien, ſmaak Ik thans het hartſtreelend genoegen, van u te ontmoeten, zonder my in de onaangenaame noodzaaklykheid gebragt te zien, om van u eenigen Onderſtand te vorderen tot het goedmaaken der Ryksonkosten. De Staatsbehoeften en uitgaven zyn, 't is waar, groot, en de noodwendigheden dringende geweest; maar, door eene bezuinigende beſchikking der openbaare inkomſten, vond ik gelegenheid om het Koningryk

(*) Zie de *Algemeene Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, I Deel, II Stuk. bl. 173.

Digitized by Google

ryk in eenen allerweerbaarſten Staat te ſtellen, en den ouden luister aan ons Vaderland weder te geeven.

Eén oogenblik bedenkens kan u herinneren den toeſtand onzes Ryks, op dien tyd, wanneer het u behaagde het Ryksbeſtuur geheel aan myne zorge alleen over te laaten. Uit de Rekeningen, die Ik bevolen heb dat voor u opengelgd zullen worden, zult gy kunnen oordeelen of ik gelukkig geweest ben om de goede orde in alle de onderſcheiden deelen des Ryksbeſtuurs te herſtellen. De beſtendigheid, die ernst, welke tot dus lange in onze Raadſlagen uitblonken; en het ſtandvastig aankleeven aan onze verbintenisſen, hebben de byeen trekkende wolken eens dreigenden oorlogsbui's, die over dit Ryk ſtondt los te barſten, doen overdryven: en Ik ontmoet u, myne Edelen, in 't vol genot des Vredes, op een tyd, wanneer eenige Mogenheden van *Europa* daadlyk in Oorlog zyn, en andere zich daar toe bereiden. Ik ben zeer omzigtig geweest, om den letter en 't oogmerk der Verdragen, zints lang aangegaan met zodanige Mogenheden, die als Natuurlyke Bondgenooten van *Zweeden* mogen aangemerkt worden, ſtipt aan te kleeven. Ik heb eene yverige, beproefde, en onwankelbaare Vriendin gevonden in eene Vorſtinne (†), die, door de banden van Bloedverwandſchap aan myn Geſlacht gehegt, met rede geregtigd is, tot de verwondering haarer Tydgenooten, en de luister haarer bedryven zal haar van den eerbied der nakomelingſchap verzekeren.

Ik vermeet my niet te zeggen, dat de rust en het geluk, 't welk wy genieten, alleen moet toegeſchreeven worden aan myn Ryksbeſtuur: gy, myne Edelen, en gy myne Medeburgers in 't algemeen, gy hebt onderling het uwe toegebragt tot het Staatsgeluk, door uwe opmerkenswaardige eensgezindheid; door uwen eerbied voor de Wetten, en door uwe bereidvaardige onderwerping aan die Inſtellingen, welke Ik voorſchreef als de beſchermmiddelen van uw welvaaren, en van den voorſpoed onzes gemeenen Vaderlands. 't Is het gevoeligſt vermaak myner ziele, te ontdekken, dat *Zweeden* tegenwoordig aan andere Staaten tot een heerlyk voorbeeld dient. De Burgerlyke oneenigheden zyn 'er niet meer.

In-

(†) De Keizerin van *Rusland*.

Digitized by Google

Indien ik het myne gedaan heb, om onze agting buiten 's lands op den ouden voet weder te brengen, ik was niet min zorgvuldig om onzen ſtaat binnen 's lands te verbeteren. Het herſtellen van de handhaaving des Regts is myn eerſte voorwerp geweest, en ik heb getragt het zelve derwyze door goedertierenheid te maatigen, dat de ſtrengheid daar van gelenigd wierd. Waar de oude Regtbanken, ongenoegzaam ſcheenen, heb Ik nieuwe opgerigt. Op de bediening dier Regtbanken is nauwkeurig gepast, en elke afwyking van den aart der Wetten eerst berispt, vervolgens verbeterd.

Op het inzamelen en uitgeeven der Ryksgelden is zeer ſtipt gelet. Tweeuitgeſtrekte Landbeſtuuren zyn ingekort. De wedde der Landvoogden is verminderd. Verſcheide ſtukken, de Geldmiddelen betreffende, hebben eene algemeene hervorming ondergaan. Stukken van een minder aanbelang zyn niet onaangeraakt of onverbeterd gebleeven. Tot een ſpoediger en gemaklyker gemeenſchap van de onderſcheide deelen des Ryks, heeft men de oude Kanaalen herſteld, nieuwe geopend, en andere, nog dienſtiger, zyn in bewerking of ontworpen.

De Landbouw is grootlyks verbeterd; en de Voorzienigheid, als ſloeg zy een gunſtig oog neder op onze poogingen, heeft de ſchaarsheid, welke wy voorheen ondervonden, ruim en ryklyk vergoed. Zulke overvloedige, en ryke oogſten als wy de laatſte jaaren hebben ingezameld, vinden bykans geen wedergade onder de zegeningen des Hemels.

Uit de berigten die uwe Afgevaardigden u zullen geeven, zult gy, met genoegen, ontdekken hoe veel zorgs 'er gedraagen is voor de onderſcheide takken ten welſtande des Ryks dienende. Ik maatig my geene uitzonderende verdienſten toe uit deezen hoofde. Myne Bedienden, aan welken ik het beſtuur dier belangen toevertrouwde, hebben door de wysheid hunner raadſlagen, en de onvermoeide bevlytiging ten algemeenen nutte, eisch op de dankbaarheid hunner Medeburgeren, en regt op die der volgende Geſlachten.

Op den ſtaat onzer Land- en Zeemagt is met veel aandagts gelet, en gy zult bevinden, dat, in die beide, groote verbeteringen gemaakt zyn. Heeft men alle misſlagen niet verholpen, is al het gebrekkige niet verbeterd;

Digitized by Google

teerd; bleeven 'er, niet tegenſtaande alles wat 'er gedaan is, nog veele dingen ongedaan; gedenkt, myne Vrienden, dat de Koningen ſlegts Menſchen zyn; en dat de wonden, door een lang verloop van tyd veroorzaakt, meer tyds ter volkomene geneezinge behoeven dan ons voorhanden was.

Gy hebt myn Koninglyk Huis zien vermeerderen met eene Prinſes, (*) die tot het grootſte cieraad ſtrekt van myn Stam: met my eene Afſtammeling van den grooten GUSTAVUS VASA, en die, ſchoon geene *Zweedin* van geboorte, nogthans dien band van genegenheid, welke altoos beſtaan heeft tuſſchen my en een Broeder, van wegen zyne veelvuldige deugden dierbaar aan myn hart, verſterkte. Zyne verregaande verknogtheid aan myne belangen, zyne genegenheid voor myn Perſoon, en boven al zyne rechtſchaape liefde tot zyn Vaderland, zyn hoedanigheden, welke menigmaal veel toebragten tot het verligten myner zorgen: tot het verzagten van het doornig hoofdkuſſen, waar op de Koningen rusten, en om den last des Ryksbeſtuurs min drukkende te maaken. De Broeder, van wien ik ſpreek, bleef, te midden van allen lotwisſel, altoos dezelfde. Geene beweegredenen konden hem verleiden; geene gevaaren hem afſchrikken: geen belang kon hem aftrekken van dien pligt, welke alleen de rust en het geluk zyns Vaderlands ten oogmerke hadt. Van de tedere ontluiking der kindsheid, paarden zich onze genegenheden, en zy wiesſen in ryper ouderdom met ons op. Nimmer ſchondt deeze Broeder het vertrouwen ééns op hem geſteld. Van Vriendſchapsbreuke was zyn hart een vreemdeling. Deeze gevoelens, myne Vrienden, hebt gy ongetwyfeld uit myne daaden kunnen leezen: myn gedrag heeft ze beſtendig te kennen gegeeven: doch ik kon deeze gelegenheid niet laaten voorby glippen, zonder in uw boezem deezen ſtroom myner Broederlyke genegenheid te ontlasten.

Het Koningryk, myne Edelen, geniet, op dit tydſtip, de zegeningen van inwendige rust. Van het middelpunt tot de buitenſte grenzen, van de Hoofdſtad tot de Grensſteden, is alles in vrede. De hand des ALLERHOOGSTEN is te onzer onderſteuninge uitgeſtrekt. Die on-

(*) De Hertogin van *Sudermanie*.

Digitized by Google

onzigtbaare hand heeft ons menigmaalen verlost van dreigende gevaaren, en ſchynt nu bezig om vastigheid aan onzen Throon te geeven. Gy, myne Vrienden, gy kent myne gevoelens. Dubbelhartigheid verſmaadende, heb Ik my uitgedrukt als een Vorst voegt, die alleen eene heerſchappy van genegenheid wenscht te bewaaren, en in uwe harten te regeeren. —— Een *Zweed* geboren, beminde ik het Land myner geboorte. Gunſtige indrukzels van een Volk, 't welk myne Voorvaders ten Rykstroon verhief, werden in de tederſte jaaren der kindsheid in myn hart gegraveerd. Zints het oogenblik, dat het den Opperbeſchikker aller Gebeurtenisſen behaagde my op den Throon myner Voorvaderen te plaatzen, heeft één enkel voorwerp al myne aandagt getrokken en bezig gehouden; Ik ben alleen bezorgd geweest om u te overtuigen, dat Ik myn Volk bemin even als ik myn eigen Naakroost zou beminnen. Zy zyn my zo dierbaar als Kinderen, en als een Vader wil Ik hun koesteren. —— My zelven niet alleen als een Koning, maar als een Burger, aanmerkende, word de band der genegenheid nog nauwer toe getrokken. Ik voel het gewigt eens tweevoudigen pligts, en hoe zeer wordt dit gevoel vermeerderd, daar Ik welhaast als een Vader voor de Erflanden van myn Kind zal zorgen! —— Ja, myne Edelen, Landgenooten en Vrienden, ſlegts weinige dagen, vertrouw ik, zullen 'er verloopen, of ik zal in ſtaat zyn om in uwe handen het Kind over te leveren, 't welk my de Voorzienigheid zal ſchenken. Uwe armen zullen openſtaan, ter omhelzinge van het pand, 't welk Ik, vol vreugde, uwer beſcherminge aanbeveel. Het Kind, gefchonken, om my, in 't klimmen myner jaaren, ten ſteun te ſtrekken, zal, dit wensch ik van GOD, myn Throon ſchraagen. En wien kan ik eigenaartiger dit dierbaar pand myns Huwelyks aanbeveelen, dan aan u, die, zamenvergaderd, het *Zweedſche Volk* verbeeldt? Indien de ſpruit myner lendenen van de Vrouwlyke Sexe zy, dan zal haare Sexe zelve haar uwer tederhartigſte zorge aanpryzen. Behaagt het den Hemel my een Zoon te vergunnen, vergeet dan niet als gy hem tot het altaar brengt, om het behulp van de heilige invloeden des Godsdiensts te ontvangen, hem diepgaand gevoel in te prenten van de wederzydſche Pligten, die u aan elkander verbinden. Veréénigt, ô veréénigt u met my, myne Edellieden,

Digitized by Google

om den Hemel een Zegen over myn Kind af te ſmeeken! Indien ik uwe liefde waardig ben; indien ik eenige dankbaarheid van u verdiend heb, dat die liefde, die dankbaarheid aan myn Kind betoond werde, zo lang myne Regeering duurt. Brengt uwe genegenheid van den Vader op den Nazaat over! Mogt het Kind, voor 't welk ik nu ſmeek, in vervolg van tyd waardig zyn om den Schepter van GUSTAVUS ADOLPHUS te zwaaijen!—— Maar indien een Zoon, van my voortgeſprooten, ooit het gezigt der dierbaare verpligtingen, welke uit de aanzienlykheid zyner geboorte ontſtaan, uit het ooge mogt verliezen; indien hy vergeete, dat de eerſte pligt eens *Zweedſchen Konings* is: een vry Volk te eeren en te beminnen; week hy af van de paden betreeden door de grootſte Vorſten, die deezen Throon bekleed hebben, dan zou ik het eene goedgunſtigheid des Hemels agten, dien onwaardigen gift te herneemen, hoe blyde ik als Koning ook mogt weezen in het ontvangen, en hoe zwaar het my als Vader mogt vallen daar van afſtand te doen. Ontroostlyk zou myne droefheid zyn, wanneer ik bemerkte, dat eenige myner Naakomelingen, na mynen uitgang, in vergetelniſſe ſtelden, dat de Voorzienigheid hen aan 't hoofd des Ryks plaatſte enkel als Beſchermers der vryheden van het Volk, wiens voorſpoed de Koningen verpligt zyn in agt te neemen, en wiens geluk zy op het ſterkſt verbonden zyn te bevorderen. Het welvaaren eens Volks is in de handen van den Vorst; Wanneer hy naalaat dat welvaaren te bevartigen, gedraagt hy zich onwaardig der hooge waardigheid, die de Hemel zyner zorge aanbeval.

Dit, Edelen en Medeburgers, zyn myne gevoelens. Ik deel ze u mede by de opening van den Ryksdag met al die openhartigheid, die ten kenteken ſtrekt dat ik de taal van 't hart ſpreek. Tweedragt, dank zy den Hemel! is van onder ons verbannen. Wy hebben alleen onze vereénde poogingen zamen te ſpannen om de overgebleeve zaaden van verdeeldheid uit te rooijen. Onze voorgaande oneenigheden moeten de Naakomelingſchappe vermaanen, dat wraak niets anders dan wraak teelt. Burgerlyke verſchillen, en de geest der Partyſchappen hebben de magtigſte Koningryken der wereld het onderſt-boven geworpen. —— Mogt de tegenwoordige Ryksdag, in tegendeel, een onloosmaaklyke vereeniging tus-

ſchen

ſchen den Koning en het Volk bekragtigen! Mogt het vertrouwen, 't geen gy op my ſtelt, ten prikkel dienen om my uwer goede gevoelens waardig te maaken. Mogten myne Afſtammelingen het nut bezeffen van de harten des Volks te winnen! En mogt uwe Naakomelingſchap uit uw voorbeeld leeren, hoe ſtaatkundige eensgezindheid en onderling vertrouwen tuſſchen Medeburgers, de ſterke zuilen zyn, die den Tempel der vryheid onderſtutten, aan de Wetten kragt en leeven byzetten.

De voorſtellen, die thans uwer overweeginge zullen worden aanbevolen, kunnen tot een beſlisſend blyk verſtrekken van de oprechtheid myner betuigingen. God gebiede zynen zegen over uwe raadſlagen! Blyft verzekerd van myne hartgrondige hoogagting. Ik zal niet ophouden om u alle mogelyke proeven te geeven van de zonderlinge tederheid waar mede ik myn Volk bemin.

ZOMER-BESPIEGELING, OF SAMENSPRAAK TUSSCHEN ARISTIPPUS EN MELANDER.

Wat verrukkelyke morgenſtond! Hoe zacht, hoe lieflyk is 't gelaet des Hemels! Schoon het ſchittrendst licht van 't uitſpanzel, die bron van vreugd en leven, het glansryk hoofd nog niet ter kimme heeft uitgeſtoken, vertoonen zich echter alle voorwerpen ten duidelykſten aen myn gezicht. De voorbode van den dag, de bloozende Auroor, heeft over alles een' tederen gloed verſpreid. Wat bly geſchal verheft zich uit alle de omliggende ſtreeken! Het geluid van allerleie vogelen en dieren vervult de lucht met een aenhoudend geſchater. Welke hartverkwikkende geuren ſtreelen mynen gretigen reuk! Hoe word myn alöm weidend oog door de verſterkendſte, de ſchoonſte, de betoverendſte kleuren getroffen! Myne ziel baed geheel in weelde! — Maer zacht! Het Oosten begint te gloeien! Wel dra zal de Zon te voorſchyn treeden! Myn boezem hygt van verlangen naer haere komst! Daer zie ik reeds een gedeelte van haere ſchyf! Daer vertoont zy zich in alle haere heerlykheid! Wees welkom weldaedige Star! Pronkſtuk van den grooten, almagtigen, wyzen en goeden Maeker der natuur! Oirſprong van al het aengenaeme en wenſchelyke; dat uw Vormer ons geringe en nietige Schepzelen op deeze aerde doet genieten! Hoe beginnen de dampen door haere pas geſchootene ſtraelen naer boven te ſtygen! Hoe word een gedeelte der zelven, door de koude der lucht, geſtold, tot peerelen gevormd, die op boomen, kruiden en bloemen neder zygen! Wat betoverende flikkering ontdek ik op alle gewaſſen! — Myne huivering verlaet my; eene genoeglyke warmte glyd door alle myne aders; myne zinnen worden opgewakkerd; ik ben niet die ik was, toen ik, voor een half

half uur, het vaekrig dons verliet. — Maer! wie nadert my daer met deftige en langzaeme ſchreden? Hoe waert zyn gezicht aen alle zyden! Dees lagchende morgen ſchynt zyn' geest ook genschte hebben ingenomen. Ik zie reeds wie hy is, de deugdzaeme, de kundige Melander, myn naeste Buurheer, hy heeft my ook al ontdekt; dat ik hem begroete, en myne achting betuige. Wat verheug ik my. Heer Melander, u in dit verfriſchend uur hier te ontmoeten, en u deelgenoot van myn geluk te maeken.

MELANDER.

Eén zelfde reden heeft ons mogelyk zo vroeg het leger doen verlaeten; de beſchouwing namelyk van eenen ſchoonen morgen, en het verryzen der Zonne. Het genoegen zweeft op uw wezen: my dunkt, dat het landleven u gevalt, niet tegenſtaende gy, zo veele Jaeren, aen het Stadsgewoel gewoon zyt.

ARISTIPPUS.

Zou het landleven my niet gevallen? Kan 'er, voor een verſtandig en leergierig ſterveling, eene heuchlyker levenswyze uitgedacht worden? Het ſchouwtooneel der natuur' word daeglyks voor hem geöpend; hy mag, in dien betoveren'en beemd, zynen graegen lust boeten; by elk onderzoek nieuwe en nuttige kundigheden verkrygen; zyn hart met de edelſte gevoelens vervullen; yder oogenblik ſtof vinden, om, verrukt en verbaesd, den oneindigen Schepper te looven; zyne kragten en gezondheid vermeerderen door het inademen eener zuivere en balſemachtige lucht, door het neemen eener verſterkende beweginge, zo in 't wandelen, als 't bearbeiden van zynen tuin. Nimmer, Heer Melander, nimmer had ik gedacht, dat het veld zo veele zalgheden opleverde, als ik thans ſmaek.

MELANDER.

Weinigen zyn 'er, waerde Aristippus, die het landleven op zulk eenen regten prys weeten te ſtellen. Wanneer de lieve Lente, met bloemkranſen gehuld, als eene Jonge, bevallige en keurig opgerooide bruid, het ontlooken aerdryk vriendelyk heeft toegelonkt, haesten zich de Aenzienlyken, de Ryken, wel elk om 't eerst, om de rookerige ſteden te verlaeten, en hunne lusthuizen te betrekken; doch veeltyds méer uit gewoonte en mode, dan om aldaer een leven te leiden, dat veel verkiesbaer is boven het ſtedelyk gedruisch; en hun zou kunnen verpoozen van die lastige en drokke Ampts-en beroeps-bezigheden, welke hen, in de ſtad, den ganſchen dag beſtormden; en, zo de zucht tot kundigheden, en wel voornamelyk tot het onderzoek der natuur, hunnen boezem ontgloeide, hun ruimen tyd zou laeten om dien heeten trek te voldoen. Doch, helaes! by veelen is het ſlechts eene verandering van wooninge, waer de zelfde dwang, de zelfde pligtplegingen ſtond grypen, als die in hunne ſtedelyke gezelſchappen, het oppermagtig gebied voerden: de zelfde kluisters boeien de ſteeds geprangde zielen. Zy vinden de kalmte niet, welke zy zich verbeeld hadden daer te zullen aentreffen; het kan voor hun geen landleven genoemd worden.

ARIS-

ARISTIPPUS.

Daer het de goedgunſtige Voorzienigheid behaegd heeft my, in den loop van dertig Jaeren, zodanig te zegenen, dat ik mynen koophandel, die my weinig rust gunde, aen een' myner zoonen heb kunnen opdraegen, om myne overige levensdagen in deeze aengenaeme landsdouwe te eindigen; wensch ik van die vrye ſtonden een zodanig gebruik te maeken, als ik my altoos heb ten doel geſteld, en 't welk ook uwe uuren, geachte Heer Melander, in de onſchuldigſte, de nuttigſte en ſtreelendſte genoegten, reeds den tyd van drie Jaeren in dit lieflyk oord heeft doen henen rollen. Welk onderſcheid toch tusſchen de denk- en handelwyze der meeste ſtervelingen.

MELANDER.

Een treffend onderſcheid voorzeker. Dit heb ik in de Maetſchappye altoos opgemerkt, dat lieden, die, terwyl zy hunne beroepsbezigheden nog by de hand hebben, hunne uuren van ruste jammerlyk doorbrengen met de tyd verſlindende kaert, logge vadzigheid of lanterfanten, in ſtede van die tot het opdoen van nuttige en aengenaeme kundigheden aen te leggen, gemeenlyk de ellendigſte voorwerpen zyn, wanneer zy, door ruime winſten, een gedeelte van hun leven beroepeloos kunnen ſlyten: waer zy ook hun verblyf houden, in de ſtad of op 't land. Elk oogenblik is hun een last; 's morgens haeken zy naer den middag; de middag doet hen om den avond wenſchen; en die wederom hen den ſtillen nacht met ongeduld verbeiden, om, ware het moogelyk, door den kwelling verdryvenden ſlaep, een bedwelmden troost te genieten. Bevinden zich niet, hier en daer, lieden van aenzien in de zelfde omſtandigheid? Moesten zy, op hunne buitenwooningen, hunne ſtaetige dinés, die hen tot den avond bezig houden, en daer na de kaert, welke hen tot het ſoupé geleid, derven, het land zou hun dra walgen; hunne ſierlyke lusthuizen werden rasch verlaeten. Gelukkige ſtervelingen, die, by eene vrolyke, gulhartige, losſe en ongedwongene verkeering op het land, met ſtreden van kunde en ſmaek, de genoeglykſte afwisſeling van bezigheid, ſtille en eenzaeme beſpiegeling, en aengenaemen en nuttigen omgang genieten!

ARISTIPPUS.

Hoe veelen die, met zwoegen en ſlaeven van den vroegſten morgen tot den laeten avond, naeuwlyks hun beſtaen kunnen winnen, en echter eene zucht tot onderzoek voeden, wenſchen niet het geringſte gedeelte van den onſchatbaeren tyd, welke door de evengenoemden zo ſchandelyk verkwist werd, daer toe te mogen kunnen beſteeden. Welk eene heuchlyke Maetſchappy! welk eene bevalligſte verkeering, zo ieder, die tyd, ook lust, had om kundigheden op te doen.

Zou ik, ſchandere Heer Melander, die, ſchoon thans amteloos, voor drie Jaeren verre boven my in ſtaet verheeven waert, my met uwe dierbaere vriendſchap en verkeering mogen vleien?

Digitized by Google

Wat heilryk gezelſchap zou zou dit voor my weezen! Hou zouden wy ſamen onze tuinen, onze beemden, onze boſchaedjen doorwandelen! Het oog der wysbegeerte zou ons in bloemen, planten, gewaſſen, boomen, en allerlei ſoorten van dieren, wonderen doen opmerken; gy zoud my in alles voorlichten. By elke beſchouwing zouden de aengenaemſte geſprekken, en uwe kundige verklaeringen, ons tot den grooten Bouwheer van 't Heelal opleiden, en onze dankbaere tongen zyne deugden en volmaektheden roemen en verheerlyken. In onze huizen beſlooten, zou ons onderzoek daer door niet geſtremd worden, maar uwe uitmuntende, en myne geringe boekery, zouden ons de keurigſte letterbloemen aenbieden, om onzen graegen lust te kunnen boeten.

MELANDER.

Geene vriendſchap is my waerder, dan die op deugd en kunde gegrond is; de uwe zal my des ten hoogſten aengenaem weezen. Op hoofſche pligtplegingen ben ik niet geſteld; myne deur, myn hart zal, ten allen tyde, voor u openſtaen. Laeten wy, zo veel andere wettige beletzels ons zulks niet verhinderen, ons dikwerf bezoeken; myn geluk, zo wel als uw genoegen, zullen daer door dagelyks vermeerderd worden! En dewyl thans de ſtond daer is, dat myn gezin zich aen het ontbyt zal begeeven, en my verbeiden, moet ik, hoewel ongaern, u verlaeten, na u allen geneugten op deezen bekoorlyken dag van harte te hebben toegewenſcht.

ARISTIPPUS.

Gy ſtort in myne ziel de zuiverſte blydſchap, hooggeſchatte Heer Melander. By myne te rug komst zullen myne huisgenooten het genoegen uit myn gelaet zien blinken, terwyl ik hen van de ſtreelendſte ontmoetinge deelgenooten maek.

L. STOPPENDAAL P. Z.

PALEMON.

Herders-Zang.

Door C. V. D. G. *voor deszelfs Vriend* W.....

Thans, ſprak de bedrukte Harder *Palemon*, ga ik, terwyl de morgenſchemeringen naar het Westen vlugten, en de Dageraad de randen der wolken aan de Oosterkimmen met een gloejend rood beſchildert, de eenzame Oevers van het Scheld vervullen met myne zuchten, alwaar het ſtil geruisch der kronkelende baertjes myne kermende Zangtonen zal ondersteunen.

Hy bekommerde zich niet met de zorg van zyn vee; maar zogt alleen de ſchaduw van een ouden Ypenboon, wiens dooreengevlogten takken over zyn hoofd een donker gewelf maakten; aldaar zet-

Digitized by Google

zette hy zich op een klein heuveltje, dat maar nauwlyks met gras overdekt was, en begon zynen bangen boezem op de volgende wyze lugt te geven.

De ſchoonſte, de beminnelykſte Harderin heeft ons verlaten! Ik wil onder dezen Ypenboom, wiens bevende takken het ware beeltenis van myn kloppend hart dragen, hier wil ik een treurlied aanheffen; en hangen dan myne Ruiſchpyp aan enen der takken; want ze zal voortaan zwygen.

Ach! *Celeste!* allerbekoorlykſte *Celeste!* ik roep: ——— maar gy antwoord me niet! ——— Ach! hoe word myn bange boezem van droefheid overkropt! ——— een ſtroom van ſmarten overloopt myne benaude ziel! Iets onuitſprekelyks is het, uw byzyn te derven! ——— Harders helpt my weenen, en de ſtille Oevers van het zagt ruiſchend Scheld met klagten! vervullen! ——— Gy preest voorhenen de ſchoonheid, en de innemende bevalligheid van *Celeste*; billyk beweent gy dan ook derzelver heen gaan. ——— Maar neen! ——— Zwygt Harders, *Palemon* zal alleen een treurzang zingen.

Eenzame Oevers, langs welke de deugdzame en bevallige *Celeste* gevoerd werd, en langs welke nu myne kermende treurzangen weergalmen, gy zyt getuigen van myn doodlyk hartzeer. ——— Vertoef niet langer gy ligte Zefiers; maar komt haastig, en dryft over de hobbelende golfjes myne kermende Zangtonen de beminnelyke agter na!

Geheiligde Nimfen, die uwe woningen verkiest in het golvend Kristal, *Celeste* is uwe zorgen aanbetroud; gebied de golven, om die ſchone tog zorgvuldig op hare ruggen, door den ſtroom, in veiligheid, te dragen; of ſmeekt met my den gryzen Watergod, dat hy, met zynen drietand, het geweld der golven bedwinge; op dat ze, zachtjes voort rollende, die ſchone geen ongemak toebrengen! En gy, ô heerſcher der winden, zend voor dit maal alleen een ligten Zefirus, die, dartel in de zeilen ſpelende, het Schip, dat *Celeste* voert, zagtjes over den ſtroom zal dryven!

Hier! ——— hier niet ver van daan, ach! met welk ene tederheid! gaf ik voor weinige ogenblikken *Celeste* den laatſten vaarwel kus! ——— Helaas! met ene gebroken ſtem, zeide ik hier, die beminnelyk tedere tegen myne borst drukkende, vaar.... vaar wel, lieve harderin! Welke ene gevoelige ſmart drong 'er op dat ogenblik in myn droevigen boezem! hoe klopte my het hart te, en toen ze myn gezicht verliet, liep een vloed van tranen langs myne wangen!

Nu, nu heeft ons de bevallige *Celeste* verlaten! —— nu, ja nu, wil ik de Oevers van het Scheld met myne klagten vervullen! —— en nu wil ik..... maar zagt, daar bruiſcht het Schip door de golven! *Celeste!*.. ach!... ze is doof!... De winden!.... De golven!.... Myne Ruiſchpyp ontzinkt myne bevende handen!.... *Celeste* word van onze Oevers weggerocid!.... Herhaald myne klagten, gy eenzame Oevers, en doet myne treurzan-

gen verre langs de golven voortrollen! lieftalige *Celeste*, waarom verlaat gy deze vermakelyke ſtreek?.... Ze is doof, zy antwoord niet. Ach! nu zal ik niet meer, verrukt van vreugde, en opgetogen door de ſchoonſte bekoorlykheden, die beminlyke langs de geurige en bloemryke velden leiden, noch haar, op de heuvels klimmende, de welriekendſte bloempjes vergaren; waarvan zy, dezelve geestig door elkander ſlingerende, een tuiltje breidde! Nu kan ik niet meer die verrukkende, doch onſchuldige, vermaken met haar genieten, die ene onbedwongen vergenoegdheid ons in 't harte baarden! —— noch my verlustigen in hare hart innemende bekoorlykheden! Nu kan ik haar gene tedere kusjes op hare Rozen lipjes meer drukken, noch, haar omhelzende, my neder vlyen op dien malzen boezem!.... Nu ſtrelen hare lieve Oogjes, die de glansryke ogen van Belinde's ringelduifjes verre overtreffen, de mynen niet meer; nu hoor ik hare ſtrelende tong gene verrukkende woordjes meer ſpreken!.... Nu blyven de duifjes niet meer klapwiekende in de lugt hangen, terwyl hare liefelyke tonen hen in ene zagte verrukking brengen; ook ſtaken de zwaluwtjes hunne ſnelle vlugt niet meer, om aandagtig te luisteren naar haar verrukkend zingen!.... De Nachtegaal blyft niet meer in de dichte bosſchen op teere telgjes aan haar hart innemend gezang gehoor ſchenken; noch poogt veel minder vlytig hare ſchelle klanken met de zachte en vleiende orgeltoontjes van *Celeste* te paren! —— De Harders leggen hun ſpeeltuig niet meer neer, om met vermaak het oor te leenen aan het ſtreelend geluit, waar mede zy al zingende de aargename vlakten vervulde; deze ſtreek, helaas! is niet meer vervuld met hare zielſtrelende zangen! Nu treuren de ſtille bosſchen om haar heen gaan; de wyde vlakten bewenen haar vertrek! de bomen verliezen hunne bladers, die verwelkt op den grond vallen! De teere bloempjes weigeren langer verkwikkelyke geuren te verſpreiden, of verdoren! En *Palemon* vervult de Oevers van het Scheld met klagen, terwyl de Echoos zyne klagende tonen de ganſche ſtreek overvoeren.

De bekoorlykſte Harderin heeft ons verlaten! *Celeste* heeft ons begeven! ik wil onder dezen Ypenboom voor 't laatst een treurzang aanheffen! voortaan zal myne Ruiſchpyp zwygen! De bloempjes rontom myne hut zal ik uitroejen, en de heuveltjes van myne groene kamillen zal ik omſpitten, om dat ze myne ſmarten vergroten door my het voorledene te herinneren.

Wanneer de Harders myne hut voorby gingen, en al 't gebloemte rondom dezelve zo verkwikkelyk zagen, wanneer de ſpelende weste windjes hun myne liefelyk ruikende Marjolein geuren reeds van verre te gemoed voerden, ſpraken ze onder elkander: gewis is deze plaats eene Godin of ten minſten ere der Veldnimfen geheiligd. (Want de tegenwoordigheid van *Celeste* verkwikte al het gebloemte, en het tedere kruid dat by myne hut ſtond.) Welk ene Godheid verkeerd 'er tog zo gemeenzaam in *Palemons* hut? en dit zeggende, traden ze myne Stulp voor-

Digitized by Google

voorby met een zoort van eerbied, die men gewoneliyk een Godheid bewyst. Maar nu heeft die ſchone my verlaten; daarom verwelkt nu gy geurige bloempjes; want gy zult u niet meer verkwikken, door de verkwikkelyke ſtraaltjes van haar bekoorlyk gezicht! verdort nu gy liefelyk ruikende Marjoleinen: dat 'er in uwe plaatzen doorns en diſtels opgaan!.... Maar neen, verwelkt niet.... blyft, door ene kleine flikkering van hoop, om haar in deze ſtreek' weerom te zien, nog in leven. Verwelkt daarom niet, ô geurige bloempjes, of, wanneer gy verdort, ſpruit dan by de aankomst van de verkwikkelyke Lente weder uit; zo de aanvallige *Celeste* dan weer in onze buurt komt, zal ik u met vlyt aankweeken. Dan zal ik daarenboven nog uw getal vermeerderen, met het ſchoonſte ſieraad, dat ons de liefelyke Lente oplevert. Dan wil ik de verkwikkelyke heuveltjes en aangename vlakten bezoeken, de digte bosſchen en de groene waterkanten zullen van my niet onbezogt blyven. Van daar zal ik de ſchoonſte planten en geurigſte bloempjes verzamelen: gevlakte Erenprys, purperen Fiolen, welrieken de Lis, waaraan de Godin Iris de ſchoonſte kleuren geſchonken heeft; de ruikende Meibloemen, en de Koningin der weien, zal ik byéén vergaren; die zal ik rontom myne hut planten, en zingen dan onder de hooggetopte bomen, die hen tegen de gure noordewinden zullen dekken; en welker ſchorſen met den naam van *Celeste* pronken, ter eere van die aanbiddelykſte Harderin; terwyl myne Schaapjes de jeugdigſte telgjes alomme van de velden afſcheren. Dan zullen de Bytjes, azende op de honingzoete geuren, die myne bloempjes uitwerpen, rontom my ſnorren. De duifjes zullen boven myn hoofd kirren, ze zullen liefelyk trekkebekken, en dan klapwiekende in de lugt vliegen. De wildzang, zich onder de digte blaedjes verbergende, zal my onthalen op een liefelyk veldmuzyk. Ongeſtoord zal het pluimgediert hier zyne nestjes maken, en zyne teere Jongen opkweeken. Dan zullen ze my, by het aanbreken van den morgen, hunne dankbare toontjes al toe zenden, voor de vryheid die ik hun ſchenk. De tjilpende Musſchen zullen, door ene heimelyke liefdedrift, elkander van tak tot tak vervolgen; terwyl de geſpikkelde Kapelletjes, alom myne bloempjes bezoekende, my tonen zullen, hoe zelfs in hunne tedere ingewandjes die zelfde liefdevlam ontſtoken is. —— Hoè? Zult gy dan aantrekkelyke *Celeste*, zult gy dan onze buurt weer met uwe tegenwoordigheid vereeren? Dan zal deze ganſche ſtreek in een Tempe veranderen. —— Gy twyfelt —— en die twyfeling vervult reeds myne ziel met wellust.

Dus zong *Palemon*, en de flauwe hoop om *Celeste* weer te zien, deed hem vergenoegder naar zyne ſtulp keeren, dan hy die verlaten had. Hy nam de zorg zyner Schapen weer op zich, en dreef ze ten ſtalle uit, veldwaards.

C. V. H. G.

DE

DE OPSTUIVING, EN VALSCHE EER.

(Uit het Engelsch van Dr: PERCIVAL.

Het gebeurde, dat twee Haanen, die elkander hinderlyk waren omtrent hunne aanzienlyke mesthoopen, met alle de trotsheid van eene bewuste waardigheid, zeer ſterk, op den zelfden tyd, kraaiden. Beiden hoorden zy, met verontwaardiging, elkanders ſtem, om dat ieder het voor eene beſpotting en uitdaaging hieldt; en de eer van beiden eischte, dat eene zoo groote ſmaad moest gewrooken worden. Zy klommen van hunne mesthoopen, en gingen, met ſtaatelyke ſtappen en met opgezette veêren, elkander te gemoet. Wel dra begon het gevecht; de party was gelyk, en het was onzeker, tot wiens zyde de overwinning zou overhellen. Een Vechthaan, geſlooten in een hoenderhok, beſchouwde de Kampvechters, met eene brandende begeerte om in den roem van het gevecht te deelen. By toeval had men de deur van het hok los laaten ſtaan; by ſtootte ze open, en liep ſchielyk om zich in 't gevecht te mengen. De Haanen van de mesthoop verre overtreffende in vlugheid en kragt, verſloeg en dwong hy hun de vlugt te kiezen. Hy toonde zich verheugd, over het treffelyk bedryf, door gekraai, door fieren gang, en 't klappen van zyn vlerken. De kracht en moed, echter, afgeleid van de eerlooze kunſten van opvoeding, zyn maar van korten duur. Binnen weinig uuren merkte men op, dat hy verzwakte, en zyne beſtryders, nu tot den aanval wederkeerende, vonden hem zwak, kleinmoedig, en zo ligt te overwinnen, dat hy, op den eerſten aanval, viel.

In de Haanen van den mesthoop kunt gy de beeldtenis zien van hem, die zich een *Man van Eer* noemt; en de Vechthaan wil u aanduiden eenen losſen jongeling, die, door den wyn bevangen, uit een Wynhuis koomt om zich te vermengen in het eerſte gekyf, dat hem ontmoet. Zyn kragt en moed zyn maar de voorbygaande uitwerkingen van den drank, en, ſchielyk uitgeput zynde, is hy geſchikt, om, op eene nadruklyke wyze, de zotheid en haastigheid van zyn gedrag gewaar te worden.

Ik heb hooren voorſtellen, dat het vermogen geheel afhangt van den ſtaat der lichaamelyke werktuigen, en dat een Bloedaart kan opgekweekt worden tot een Held, en een Held tot een bloedaart. Schoon dit gevoelen ſcheidkundig ſchynt te zyn, nogthans moet men bekennen, dat de uitwerkingen der Leevenswyze zeer verbaazende zyn. Drooge prikkelende Spyſen en ontlastingen, verminderen de zwaarte van het Lichaam, door de vermindering van het vet, en het afneemen der lever; en zy vermeerderen de zwaarte van het hart, door de hoeveelheid en beweeging van het bloed te vermenigvuldigen.

Een Vechthaan is, in tien dagen, gebragt in een ſtrydbaaren ſtaat,

Digitized by Google

ſtaat, en gereed om te vegten. Zo de ſpys, de ontlastingen, en de oeffening langer geduurd hebben, zal de kracht, moed en vlugheid van den Haan verzwakken; beſtaande mogelyk in het verlies van de zwaarte, vallende ten laatſten op het hart, bloed en ſpieren.

Het is bekend door de ondervinding, dat een Vechthaan, niet boven de vier en twintig uuren, in zynen ſtrydbaaren ſtaat kan blyven; en dat hy zeer veel vermindert in twaalf uuren. Wanneer hy op zyn best is, is zyn Kam van een gloeiend roode kleur, zyn hals breed, en zyne dye dik en ſterk. Den volgenden dag is zyn uitzigt min vuurig, zyn hals dunner, en zyne dye ſlenker: en den derden dag zal zyne dye zeer zagt en ſlap zyn. Vier Vechthaanen, gebragt tot den ſtrydbaaren ſtaat, werden gedood, en bevonden zeer vol bloeds; hebbende wyde harten, breede ſpieren, en geen vet.

DE HELD.

Toen Mops de venſters van zyn huis
Gegrendeld, en de deur op 't nagtſlot hadt geſlooten;
Ontdekte zich een vreemd gedruis,
Dat hy, nu hier en daar, hoorde aan zyn glazen ſtooten,
„ Hoe! 't ſchynt dat elk myn kracht niet weet!"
Riep dapp're Mopſus uit: „ Wil men myn huis bevegten!
„ Men koom' vry hier! Ik ſta gereed!
„ Ik tart een Kompagnie van moedige Oorlogsknegten.
„ Gord ik myn ſlagzwaard ſlechts op zy;
„ Al kwam dan Ceſar zelfs 'k zou hem ontzien noch vreezen,
„ Het dapperst Regiment, ſchynt my,
„ Een Zwerm van Vliegen en van Vlindertjes te weezen!
„ Myn hand gelykt naar Simſons hand!
„ Myn bulderende ſtem zou Goliath verjaagen.
„ Ik heb, in 't onbekende land,
„ Een Beer, een Olyphant, ja zelfs een Leeuw verſlagen.
„ Ik ben de Man, die nimmer vreest...."
Hier kwam een Vledermuis door een der ruiten vliegen:
„ Ach!" riep myn Held! „ Ach! lieve beest,
„ Ga geen! Ik bidde u ga! Dan zal ik nooit weer liegen."

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, APRIL, 1779.

	Bar:	Th:	Wind		
1	30. 4½	48	O 3	z. b. o. held.	
	— 5½	56	OtN 4 6	helder	
	— 5½	47	O 4	—	
2	— 6-	44	— 2	—	
	* 6½	56	OtN 4	—	
	* 6½	48	NO 1	—	
3	— 6-	45	OtZ 0	—	
	— 5½	62½	O 1	—	
	— 4¾	52	— 2	—	
4	— 4-	48	OtZ 0	—	
	— 3¼	68	ZZO 0	—	
	— 2¾	57	O 0	—	
5	— 2-	51	ZZO 0	omt. held.	
	— 1¾	70	WtZ 2	helder	
	— 1½	54	ZW 1	z. b. o. held.	
6	— 0¾	51	W 2	omt. held.	
	— 1¾	60	NW 5. W 3	z. b. iets R.	
	— 2¼	48	— 1	wolkig	
7	— 2-	49	ZZW 1	— beer.	
	— 2-	58	NW 2	z. betr.	
	— 1-	51	ZW 1	donker	
8	29. 10½	52½	WZW 4.8	— iets R.	
	— 9-	59	ZW 10	z. betr.	
	— 7½	50	WZW 12,10	Regen	
9	— 7-	48	WtN 6a10	R. en H. bui.	
	— 7½	54	W 8a10	—	
	— 8½	44	NW 13.4	—	
10	— 10-	43	— 2	—	
	— 11¼	54	W 4	wolk. betr.	
	— 11-	47	WtZ 3	donk. iets R.	
11	— 10¾	53	ZW 4	z. betr.	
	— 11-	60	— 4	helder	
	— 11-	52	WtN 6	betr.	
12	30. 0-	53	NW 2	—	
	— 1-	60	— 2	—	
	— 1¼	52½	W 1	—	
13	— 1-	53½	WZW 2	—	
	— 1¼	61	— 6	o. helder	
	— 1¾	51	WtZ 1	helder.	
14	— 1-	53	ZZW 3	—	
	— 1-	68	WNW 0	—	
	— 0-	56½	O 1	—	
15	29. 10¼	56	Z 2 ZW 3	—	
	— 10½	72½	W 2.0	—	
	— 10-	59	NoNO 4	o. held. W. L.	
den 15 's av. 9 u. 6.		4½	u. 59 11 u. 57½		

	Bar:	Th:	Wind		
16	29. 10½	53	NO 9	z. betr.	
	— 11½	59	NO 7	omt. helder	
	30. 1½	48	ONO 10	donker	
17	— 2¾	46	— 7	z. betr.	
	— 3½	52	OtN 6	o. held. z. b.	
	— 3-	49	— 6	z. betr.	
18	— 2½	45	ZO 2	betr. o. h.	
	— 1¾	61	O 2	helder	
	— 1-	54½	— 1	—	
19	— 0-	54	ZZO 2.1	—	
	— 0-	69	WtZ 2	—	
	— 0¾	54	— 1	betr. o. h.	
20	— 1-	55½	— 4	helder	
	— 1-	66	— 5	—	
	29. 11¾	53	— 3.4	—	
21	— 9½	53	ZWtW 10	o. held. NL.	
	— 9½	60	WtZ 8	R. wolkig	
	— 10¾	52	W 4	donk. R.	
22	— 11-	54	— 4 ZW 7	o. held. NL.	
	— 9¾	61½	WZW 11	donk. R. b.	
	— 7-	58	— 16	—	
23	— 8½	52	— 10. 14	—	
	— 8½	57	WtZ 14	zw. w. —	
	— 8-	51	WtN 13	wolkig	
24	— 7-	53	WtZ 8. 15	—	
	— 6½	58	— 11	z. b. R. b.	
	— 5½	46	WtN 6	—	
25	— 5¼	44	WNW 4	wolkig	
	— 8½ 9½	52	NW 8	R. H. z. b.	
	— 8½	41	ZW 2	R. wolkig	
26	— 5-	44	— 8	helder	
	— 5½	57	WZW 4.8	R. z. betr.	
	— 6½	47	W 6	omt. held.	
27	— 6½	46	WtZ 5	z. betr. R.	
	— 6½	46	— 9	— R. H.	
	— 6-	42½	W 12a8	wolkig	
28	— 5½	44½	— 4a12	H. zw. R.	
	— 6½	47½	WtN 6	D. B. H. R. zw. w.	
	— 6½	44	ZW 1	R. o. held.	
29	— 6½	48	WtZ 8	omt. held.	
	— 7½	54	— 10	z. betr. H.	
	— 8-	44½	NW 1	zw. wolk. R.	
30	— 8½	47	Stil	omt. held.	
	— 9½	55	O 3	— z. b.	
	— 9½	48	— 4	wolkig	
	29. 11	53		betr.	
		4			

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANSPRAAK AAN DE JEUGD, OVER DE RECHTE KEUZE EN HET REGELEN DER VERMAAKEN EN UITSPANNINGEN.

Onſchuldige vermaaken, geſchikt om de ledige uuren der uitſpanning van gewigtiger bezigheden op te vullen, zyn, buiten tegenſpraak, noodzaaklyk. De Vermaakneemingen der Jeugd kunnen, in 't oneindige, veranderd worden; nogthans zyn 'er, met de daad, ſlegts weinige, in vergelyking van de groote menigte, die de Rede kan goed keuren: het meerendeel, ten beste genomen, tot een goed einde kunnende ſtrekken, is ydel en dwaas, zy verſchaffen geen onderwys aan den geest.—— Beuzelagtig en onvoordeelig in zichzelven, laaten zy geene behaaglyke gedagten naa, en zyn te laag voor redelyke weezens om 'er eenige waardye in te ſtellen. Doch het Vermaak vertoont zich in eene verſcheidenheid van bekoorelyke gedaanten, die een nuttig en onſchuldig voorkomen hebben, ſtrekkende om ons geluk te bevorderen, door de ſomberheden des leevens te verdryven, en de zorgen van 't zelve te verligten.

Vermydt, in de keuze uwer Vermaaken, alle die eenigzins tot zedeloosheid ſtrekken, ——— onder deezen moogen geteld worden, alle Spelen, die ſtrekken, om eenige maat van ſmert eene mindere ſoort van leevende Schepzelen aan te doen. —— Deeze zyn, zo wel als de Menſchen, geſchapen tot het genot eens geluks, geëvenredigd aan hunne bevattingen, en den rang die zy in de ſchepping bekleeden: hun onnoodige ſmert te veroorzaaken is, derhalven, zondig. Vermaak te ſcheppen in eenig bedryf, 't welk pyn verwekt aan andere weezens, is onredelyk en wreed teffens; het geeft eene zielsgeſteltenis te kennen, rechtſtreeks over geſteld tegen goedertierenheid, en is berispenswaardig in 't oog der Verſtandigen en Braaven, haatlyk in dat van GOD,

Digitized by Google

„ wiens Barmhartigheden gaan over alle zyne werken."
Hier uit volgt, dat veele der meest gezogte en gebruiklykste Spelen deezer Eeuwe, met rede, te wraaken, en zeer onvoeglyk zyn voor Menschen, die belydenis doen van den *Christlyken Godsdienst*, die Goedertierenheid ademt. De veelmaals voorgewende wettiging der geenen, die, door hun rang en meerdere bekwaamheden, een beter voorbeeld behoorden te geeven, kan in 't minst niet dienen tot het verminderen van de misdaadigheid der bedryven, welke, in hunne eigene natuure, zondig zyn: het voorbeeld van millioenen overtreeders zal, in den dag des Oordeels, niet betekenen, of, in eenige maate, de zwaarte onzer veroordeeling verminderen.

De dolle drift tot buitenspoorigheid en onwettig Vermaak, zo zeer heerschende onder lieden van bykans alle rangen, in deeze eeuwe van weelde en valsche beschaafdheid, levert een bedroevend bewys op onzer verbasteringe van de eenvoudigheid der oude Zeden.

De wreede Vermaaken van Wedloopen, Haanengevegten, enz., strekken tot een verwyt van een beschaafd Volk: naauwlyks kan men zich eene grooter strydigheid verbeelden, dan te veronderstellen, dat zy, die daar in deel neemen, daar in vermaak scheppen, met de daad Christenen zyn: zy zyn zo verre van de minzaame en goedertierene voorschriften der Christenheid te gehoorzaamen, dat zy de algemeene aandoeningen der Menschlykheid verzaakt hebben, of tragten te verdooven. —— Deeze bestraffing zal, misschien, te streng geoordeeld worden door hun, die vermaak scheppen in zulk slag van vreemde vermaakneemingen: doch 't gezond Verstand zal dezelve staande houden tegen alle de uitvlugten der drogredenkunste, en wat men, ten voordeele daar van, in 't midden brenge.

'Er zyn ook veele andere Vermaaken, welke gy zorgvuldig moet vermyden; onder deeze betrek ik alle, die strekken om uwe dierlyke driften, welke altoos in ondergaanigheid aan de Rede moeten gehouden worden, te ontvlammen of aan te stooken.

Onze Hartstogten vorderen een naauw toevoorzigt: want, wanneer zy, door onmaatige toegeevenheid, aan 't muiten slaan, of zich de heerschappy in de ziel aanmaatigen, volgt oproer, verwarring en regeeringloosheid: en, als die eenstemmige orde en gepaste geregeldheid,

heid, waar uit een geregeld gedrag gebooren wordt, verlooren raakt, mist men ook die zoete gerustheid en vrede des gemoeds, die het hoogst genoegen baaren.

't Is waar, 'er zyn andere Vermaaken van eenen onſchuldiger aart, dan de bovengemelde; doch, welke gy, indien gy ze niet geheel verwerpt, ten minſten, met zeer veel behoedzaamheids moet gebruiken. Deeze mogen, (om ons tot geen byzonderheden in te laaten,) in 't algemeen begreepen worden onder de bepaaling van Uitſpanningen, die tot geen ander einde kunnen ſtrekken dan om een oogenblik Vermaak te ſchenken; of, om het met eene gebruikelyke doch ongeſchikte ſpreekwyze uit te drukken, „ den tyd te dooden."

In het najaagen van dusdanige Vermaaken verſpillen wy, ten besten genomen, onzen tyd onnut, en dikwyls op eene wyze waar voor onnut eene te zagte benaaming is.

Ons verblyf op deeze Wereld is onzeker, en het werk, 't welk ons in dit Leeven te doen ſtaat, van onuitſpreeklyk aanbelang. Die tyd, welke, ééns verloopen, nimmer herroepen kan worden, te verſpillen, is een ſoort van dwaasheid, waar van wy rekenſchap zullen moeten geeven als het zelve ten einde is geloopen. De Verſtandige Man waardeert zyn tyd naar maate van deszelfs onſchatbaare waardye. De grootſte bevlytiging in het volbrengen van de pligten des leevens wordt ten ſtriktſte afgevorderd van weezens, die omtrent deszelfs duur onzeker zyn: de pligten die wy moeten volbrengen zyn aan den dag des leevens geëvenredigd, „ en wanneer de nagt des doods komt kan niemand werken."

Maar mogelyk zal men hier aanvoeren, dat de geſteltenis van ons maakzel geene onafgebrooke benaarstiging van de pligten deezes leevens toelaate, dat deeze taak te zwaar is voor de Menschlykheid: ——— dat wy, in deezen onvolmaakten ſtaat, eenige uitſpanning van gedagten en werkzaamheid noodig hebben. Dit ſtem ik gereedlyk toe. En dit brengt my tot het overweegen van Vermaaken, die, met de Rede niet onbeſtaanbaar zynde, onſchadelyk en onſchuldig moogen genooten worden in de uuren der uitſpanning van gewigtiger bezigheden. Van deezen aart is eene aangenaame en vrolyke verkeering; van deezen aart zyn manlyke en gezonde Lichaamsoefeningen; van deezen aart is de Natuurkunde,

Digitized by Google

zo beſchouwende als proefondervindlyke, de Kruidkunde, het Hovenieren, en het beſpiegelen der Natuur in de ſchoone vertooning van de verſcheidenheid haarer voortbrengzelen. Deeze leveren een onuitputbaare bron op van Vermaaken, voor een verſtandig en onderzoeklievend gemoed. In bezigheden van deeze redelyke natuur word de voldoening, welke wy ontvangen, grootlyks vermeerderd, door de overweeging, dat zy niet alleen een tegenwoordig genoegen ſchenken; maar tevens ſtrekken om onze zielen te veredelen, en onze gevoelens, ten opzigte van den Godlyken Oorſprong van alles wat groot, uitmuntend, en goed is, te verheffen. „ Door „ de dingen, die gezien worden, (het verbaazend ver„ toon van GODS Magt en Wysheid in de zigtbaare „ ſchepping,) vindt de ziel zich opgewekt om de on„ zigtbaare GODS eeuwige kragt en Godlykheid" na te ſpeuren. Hoe meer wy ons verledigen in die aanbiddelyke Magt, Wysheid en Goedheid te beſchouwen, waar van de verſchynzels der Natuure zo heerlyke blyken opleveren, hoe ſterker onze aandoeningen van Liefde en Dankbaarheid jegens den grooten en algemeenen Oorſprong zullen weezen.

In deezervoege onze gedagten onledig houdende met voorwerpen, zo zeer paſſende aan de waardigheid onzer Natuure, zullen wy afgetrokken worden van dingen onzer najaaginge onwaardig, wy zullen onze bekwaamheden en vermogens van bevatting en werkzaamheid uitbreiden en verſterken, om wederſtand te bieden aan de begogelingen der ydelheid, en om de valſtrikken der ondeugd te ontwyken.

De Vermaaken, voortvlociende uit de beſchouwing van de wonderen der Schepping en der Voorzienigheid, het vergelyken van de middelen met de einden, het nagaan van de onderſcheide betrekkingen, welk wy tot elkander hebben, en eene opgeklaarde beſchouwing van de werken der GODHEID, zyn zo verre verheeven boven die van eenen zinlyken en dierlyken aart, als de Hemelen hooger zyn dan de Aarde. Door zich in de laatstgemelde toe en daar aan over te geeven, ontaart de Ziel, ſchoon van eene Hemelſche herkomſte, en onſterflyk in haare Natuur, van haare oorſpronglyke uitmuntenheid, — door de eerstgenoemde te zoeken, wordt haare gehegtheid aan de laagere goederen verzwakt, en zy

ver-

Digitized by Google

verheft zich tot het toppunt haarer volkomenheid, en den eigenlyken roem haarer Natuure.

Op deeze wyze ſtrekken onze Vermaaken, wyslyk gekoozen en gemaatigd nagejaagd, om onze Ziel te verheffen, niet tot hoogmoed, maar tot weezenlyke waardigheid, en ons bekwaam te maaken tot het volbrengen onzer gewigtige pligtsbetragtingen. ——— Zy neemen niet alleen het ſombere deezes leevens weg, maar bevorderen tevens de volmaaking van ons weezen.

De redenen, waarom zo veelen onzer hedendaagſche Jeugd, vermaak zoeken in enkele ydelheden, of zelfs in dingen van een misdaadigen aart, zyn veele. ——— Het gebrek van een goede Opvoeding ——— de kragt der Hebbelykheid, ——— de invloed van ſlegte Voorbeelden ——— ſpannen zamen om hun aan te zetten tot beuzelagtige en zondige najaagingen. Zy hebben nooit gehadt, of door onopmerkzaamheid verlooren, dien rechten ſmaak van vermaak, die fynheid en kieschheid van gevoel, welke aandoenlyke en deugdzaame gemoederen gewaar worden, door het recht gebruik hunner Natuurlyke en Zedelyke vermogens. Dus verſtooken zynde van de middelen, om dat gemis te verkrygen, en dat ledige waar in zy zich bevinden op te vullen, zoeken zy geluk in een leevenswyze, recht geſchikt om allen geluk te verbannen.

Naardemaal Voorbeelden meer treffen dan leſſen en voorſchriften, zal ik, met een zedekundig penceel, de beeldtenisſen maalen van twee Jongelingen, die, in 't najaagen van Vermaak, de twee tegen elkander overgeſtelde wegen van Deugd en Ondeugd opſloegen.

FLORIO hadt zyn achttiende jaar bereikt. ——— Hy, welgemaakt, goedaartig, leevendig, bezat zo veel tydlyke middelen als de meesten zyner medegenooten. ——— Vermaak was het voorwerp zyns bejags. ——— Hy zogt het langs alle de paden der ydelheid. ——— Hy kleedde zich weidsch, en twyfelde niet of zyn perſoon, zyne leevendigheid, zyne middelen, en begaafdheden, zouden hem den vryen ingang in den Tempel des Vermaaks bezorgen. ——— Hy meende dit te zullen aantreffen in het lustig gezelſchap, op woelige gasteryen, in de ſlaapkameren der ontugt: ——— dan helaas! te vergeefsch, ——— een ſchim, die den naam en de gedaante van Vermaak aannam, zweefde dikwyls voor zyn

Digitized by Google

begogelde verbeelding; en omhelsde hem: maar 't genot was altoos laf, altoos met bitterheid vergezeld, of werd gevolgd van eene knaaging, door de ſtillende middelen van Vermaak niet te verbannen.

Uit het voorbeeld zyner lastige Medegenooten, hadt hy geleerd met alles, wat ernst heet, te lachen; te ſpeelen, tot dat zyne middelen verteerd waren; te drinken, tot dat zyn lichaam bedorven, en zyn verſtandelyk vermogen in den beker der dronkenſchappe verlooren was; voldoening te ſchenken aan alle dierlyke lusten, en zyne geſprekken te beſmetten met heiligſchendende eeden en onkuiſche taal. Dus ſleet hy zyne dagen in onmaatigheid, zyne nagten in ongebondenheid, dit noemde hy verkeerdlyk Vermaak.

De plaatzen, waar men gemeenlyk zamenkomt, waar de ondeugd zegepraalt in 't afweezen der Reden, waren getuigen van zyne dwaasheden en agteruitgangen. De Herbergen, de Billiardkamers, de Speeltafels, de Schouwburgen, bezogt hy dagelyks. Op het drinken volgde het Spel, en by 't zelve koos hy doorgaans eene Bedgenoote voor den nagt, in wier misdaadige en vuile omhelzingen hy allen bezef van eer en zedelykheid verloor. In 't einde, niet te vrede met deeze verkeerdheden, werd hy bedagt op nog verfoeilyker onderneemingen: de bekoorlykheden van geen kwaads vermoedende maagdlyke onſchuld werden het voorwerp zyner ſnoode wenſchen. In ſpyt van de heiligſte, menſchelyke en Godlyke wetten, heeft hy dit helſche plan niet beraamd of hy volvoert het: eene onſchuldige Maagd ſtrekt ten prooije van zyne verraadelyke kunſtenaaryen: hy bederft haar, en laat haar over aan de knaagingen van haar eigen geweeten en den wreeden ſmaad des Menschdoms, terwyl hy zegepraalt op deeze overwinning, „ en heerlykheid ſtelt in zyne ſchande". — Door deezen loop van ondeugende vermaaken te volgen, verkeerd een vermaaklyk leeven geheeten, heeft hy zyne goederen verſpild, zyn agting onherſtelbaar verlooren; zyn lichaam met ſmertlyke kwaalen opgevuld, en allen redelyk vermaak uit zyn bedorven hart verbannen. In de oogenblikken van bedaardheid en opmerking, vertoont de niet vleiende ſpiegel, het Geweeten, hem zyn eigen beeldtenis; zo ſnood, zo boos, zo elendig! — Hy ziet zyn einde naderen, — onbeſchryflyke angſten grypen hem aan, — de ontzaglyke eeuwigheid doet zich

Digitized by Google

zich op aan zyn oog, — hy verſtomt op 't gezigt! de ſchriklyke lyst zyner overtreedingen vermeerdert de akeligheid der vertooninge! In deeze ondraaglyke bitterheid der ziele wordt het leeven hem een last, en zyn elendig beſtaan eindigt met een troostloozen dood, vol van de ontrustende zekerheid, dat hy, in eene andere Wereld, voor den regtvaardigen Regter zal moeten verſchynen.

Laat ons het oog op een aangenaamer voorwerp vestigen; eenen Jongeling beſchouwen, die, in het zoeken van Vermaak, zyne Driften beſtuurt, en zyn gedrag regelt naar de heilige voorſchriften der Deugd.

EUGENIUS hadt desgelyks den ouderdom van achttien jaaren bereikt, en, door het geluk eener goede Opvoedinge, een vasten grondſlag gelegd om zyne volgende vorderingen op te laaten rusten: hy was, zo wel als FLORIO, welgemaakt, leevendig, en van een allergezondst geſtel. Zyne middelen, ſchoon minder dan die van FLORIO, waren genoeg om hem boven afhanglykheid te verheffen, en voldoening te ſchenken aan alle redelyke begeerten. Hy hadt even ſterke en woelige driften als alle Jongelingen van zyne jaaren; doch zy vonden zig aan den band van Rede en Godsdienst gelegd. Hy gevoelde een heftigen trek tot Vermaak, dan hy zogt het op de paden der Deugd — en hy zogt niet vrugtloos — hy genoot het op de beste en uitgeleezenſte wyze. Zyn ganſche gedrag was beſtempeld met het merkteken der wysheid. Zyne Vermaaken zelve waren manlyk en redelyk, geſchikt tot duurzaam genot, zo wel als voor tegenwoordige voldoening.

Vermids hy een natuurlyk goedaartig hart omdroeg, 't welk zich uitbreidde tot alle gevoelige weezens, ſchiep hy geen Vermaak in uitſpanningen, die dezelve pyn veroorzaakten, of het ongeluk, voor 't welk zy vatbaar waren, vermeerderde.

In tegendeel, zo verregaande was de liefderykheid zyner geſteltenisſe, dat hy het wreedheid oordeelde den ſpot te dryven met, of genoegen te ſcheppen, in het lyden van mindere weezens; hy oordeelde, en met rede, dat, naar maate wy dezelve mishandelen, of onnoodig hun ongeluk vergrooten, wy ſtrydig handelen met de Rede en de natuurlyke beginzelen van medelyden, in 's Menſchen boezem ingeplant, die ons leeren, dat elke daad van wreedheid GODE mishaagt. Wanneer, derhalven, ver-

Digitized by Google

maaken van eenen wreeden aart aan hem werden voorgeſlaagen, poogde hy derzelver onwettigheid te toonen, door aan te merken, dat, hoe gebruiklyk zy ook geworden waren, en hoe zeer ook aangeprezen door het voorbeeld van aanzienlyken en geringen, zy egter tot ſchande ſtrekten voor redelyke weezens.

Uit deezen hoofde, waren zyne Vermaaken van eene onſchuldige natuur, en eer geſchikt om verſtandlyk dan zinnelyk genoegen aan te brengen. Hy ſtelde zich ook tot een onveranderlyken zetregel om geene uitſpanningen te herhaalen, die éénmaal eenen onaangenaamen indruk in zyne ziel hadden nagelaaten.

Het gezelſchap en verkeering met verſtandigen en braaven ſchonk hem veel voldoenings; hy bevlytigde zich in de Letter-oefeningen, — hy onderzogt de verſchynſels der Natuure, en beſchouwde, met een genoegen ſchenkenden eerbied, de wonderen der Schepping en der Voorzienigheid. Hy vondt de Natuur vervuld met eene verſcheidenheid, welken hy met voordeel en vermaak kon overweegen; en toonde zich vlytig in zyne naſpeuringen van de verborgene oorzaaken haarer werkzaamheden. De keurige voortgang des groeis, het kunſtig maakzel der Planten en Bloemen; het zagt geraas van vlietende beekjes, het leevendig groen der bosſchen, het zoet gezang van derzelver gevederde bewoonderen, ſchonk alles aan EUGENIUS eene onuitſpreeklyk Vermaak.

De beſtendige opeenvolging der Jaarſaiſoen, de veelvuldige onwentelingen der hemelſche lichaamen, trokken zyne aandagt; en terwyl hy deeze verbaazende vertooningen der Godlyke Magt en Wysheid beſchouwde, verhief hy zich met MILTON „ boven den zigtbaaren da„ gelykſchen kring".

Hy nam desgelyks in opmerking den onderſcheiden invloed der Dwaalſtarren, berekende derzelver ontzaglyke afſtanden, grootte, de onveranderlyke geregeldheid en ſnelheid van elks beweeging in de onderſcheide Loopkringen. De helder ſchynende Maan, met onleenden glans de ruimte des uitſpanzels omwandelende, omringd van Starren en Planeetgeſtellen, leverde, zyns oordeels, een veel heerlyker vertoon op dan het kunſtig verlichte *Ranelagh*, met alle de prachtige cieraaden van beeldhouw- en ſchilderkunst.

Hy

Digitized by Google

Hy hief het oog op na het ongemeeten uitſpanzel des Hemels, en zag, met Godsdienſtige eerbiedenisſe, het verbaazend vertoon van ontelbaare Zonnen, van ontelbaare Werelden. De beſchouwing van een zo grootsch tooneel wekte hem op tot het aanbidden van dat Weezen 't welk alles vervult, leeven, ſchoonheid, en kragt aan de geheele ſchepping geeft. Te midden van deeze beſchouwingen, boezemde hy menigmaalen de woorden uit van den verrukten Pſalmdichter. „ Als ik uwen „ Hemel aanſchouw, het werk uwer vingeren, de Maan „ en de Starren, die gy bereid hebt, wie is de Mensch „ dat gy zyner gedenkt, of de Zoon des Menſchen, dat „ gy hem bezoekt". Het oneindig onderſcheid, 't welk zich opdoet by de vergelyking van dit groots vertoon der Godlyke Magt en Wysheid met den Mensch (een kind der aarde, ſchoon bezield met den adem des Hemels,) trof hem met de gemengde aandoening van nederigheid en verbaazing.

Op andere tyden volgde EUGENIUS zyne neiging om den aart der Hoofdſtoffen, de oorzaaken der zwaarte, der Electriciteit, van de eigenſchappen der lichaamen, en de onveranderlyke wetten, waar aan de ſtoffe in haare beweeging onderworpen is, na te gaan. De Lugtpomp verſchafte hem eene menigte van keurlyke proeven; het Microscoop bragt hem eene Nieuwe Wereld onder 't oog — een vertoon niet min met wonderen opgevuld dan 't geen bloot ligt voor het ongewapend gezigt — een vertoon, 't welk ſchoonheid en gepastheid op eene verrukkende wyze ontdekt in leevende bezintuigde ondeeltjes, die het ſcherp van het ſcherpſte gezigt onduiken.

Met deeze en andere ſoortgelyke redelyke en leerzaame Vermaaken, hieldt hy zich alleen, of in 't gezelſchap zyner Vrienden, bezig, op die uuren, welke FLORIO aan onmaatigheid, dwaasheid en zonde opofferde.

Niet min verlustigde hy zich in de beſchaafde Letteren, in de Werken dier groote Meesteren van Zedelyke Wysheid, die het Menschlyk gemoed, en de vermogens der ziele, ten voorwerpe hunner nauwkeurige beſchouwinge geſteld hebben. Hy bevlytigde zich op het beſpiegelend gedeelte der Zedekunde, niet enkel om een ledig uur door te brengen, maar gedreeven door het edeler beginzel, om die met de daad te betragten.

Digitized by Google

Zyn leezen beſtondt niet in het opdoen van bloote kundigheden; want hy droeg zorg, om, in zyn eigen gedrag, die voorſchriften van Wysheid, welke hy bevondt dat tot welzyn des Menschdoms ſtrekten, te werk te ſtellen. De grondregels van Voorzigtigheid en Deugd, welke hy in de ſchriften van vroegere en laatere Wyzen aantrof, dienden om de deugdzaame beſluiten zyns harten te verſterken, en tot de daadlyke volbrenging aan te zetten.

In bezigheden van deezen aart, bragt EUGENIUS zyne ledige uuren door, en daar in vondt hy die waare voldoening en Gelukzaligheid, welken de Dienaars van valsch vermaak, de harsſenloozen en ligtmisſen deezer eeuwe, uit onkunde mogen belachen, doch noit ondervonden.

Zyne middelen geraakten niet weg door baldaadige verkwisting; hy bezat altoos genoeg, om zich dat geen te verſchaffen, 't welk iemand, redelyker wyze, kan begeeren; en hy lag beſtendig iets weg, tot liefdedaaden.

Zyn tafel was toegewyd aan gulheid, vriendſchap, en gastvryheid: dan luidrugtig misbaar met weelde waren verbannen; zy was fraai maar niet prágtig. De ſmeekende aanzoeken van lydende behoefte troffen zyn oor nimmer vergeefsch. De armen, de ongelukkigen, de ouden deelden in zyne goedheid, en genooten 'er geluk door. Het Vermaak, 't geen hy gevoelde in het geeven, evenaarde het gehoegen der deelgenooten zyner mildaadigheid.

Naardemaal Deugd de Noordſtar was, naar welke hy den koers van alle zyne daaden inrigtte, poogde hy zyne Begeerten en Hartstogten te beperken binnen de paalen welke zy voorſchryft. Zyn hart was niet onaandoenlyk voor Liefde. Hy voelde haar kragtig werkend vermogen, en vormde het verheevenſte denkbeeld van de voortreflykheid der Vrouwlyke Sexe, en zogt in het genot daar van te deelen, door de geheiligde verbintenis, die voor deugdzaame gemoederen een bron van 't zuiverst genoegen doet ontſpringen. —— Zyn eerlykheid, en het waarneemen der voorſchriften van den Godsdienst, wederhielden hem van zich op eenigerlei wyze die onkuiſche en beſmette genietingen te veroorloven, waar in FLORIO zyn gewaanden welluſt vondt.

Hy

Digitized by Google

Hy was de Beſchermer zo wel als de Bewonderaar van Vrouwlyke onſchuld en ſchoonheid. Onder zyne beſcherming waren de Schoonen veilig voor den maalſtroom der verleiding, voor den aanval der ligtmisſen; en de ſtrikken der ſnoode bedriegeren. Dit maakte hem dierbaar by de deugdzaamen onder de Sexe, dit deedt hem een ſterken en byblyvenden invloed op haare harten verkrygen. Hy zag om in den kring der Schoonen na eene bevallige Leevensgezellinne, met welke hy de vermaaklykheden van 't zelve mogt genieten, en de zorgen verdeelen: zodanig een vondt hy welhaast in de uitmuntende SERAPHINA. —— Zy bezat alles wat in eene Vrouwe kon gewenscht worden: haare lichaamsbevalligheden werden alleen overtroffen door de tederheid van haare deugdzaame ziel. Met haar werd EUGENIUS vereenigd, door den geheiligden huwelyksband, die de dood alleen kan verbreeken, en hy beklom in den Egtenſtaat het hoogſte toppunt van aardſche gelukzaligheid. Hun leeven was eene aaneenſchakeling van de verrukkendſte vriendſchaps betooningen, zo wel in tyden van onvermydelyken rampſpoed als in den zonneſchyn van gezondheid en geluk. Een Kinderzalig Huis, de vrugt hunner gewenschte vereeniging, verdubbelde hun genoegen: hunne ſpruiten, gezegend met eene deugdzaame Opvoeding, volgden het voorbeeld hunner Ouderen, en ſchonken hun in den ouden dag den zoetſten troost.

Dus leefde EUGENIUS, een edel voorbeeld van alle Deugden, —— bemind door zyne Vrienden, —— geagt door allen, die hem kenden, — een zegen voor de armen rondsom hem, —— en een Vriend des Menſchdoms.

In de oogenblikken van bedaarde overdenking en herziening zyns gedrags, genoot hy de gelukwenſchingen van een goedkeurend Geweeten; en de heimlyke goedkeuring van dat Weezen, 't welk hem bewaard hadt, in alle de lotwisſelingen deezer Wereld, en het heuchlyk vooruitzigt vergunde dat hy deezen Proefſtaat in diens gunſte zou voleindigen. Wanneer hy verder zag, de belangen der toekomende Wereld overdagt, en in zyne overdenkingen het ontzaglyk uur van zyn verſcheiden vervroegde, was dit vooruitzigt opgeklaard, helder; geen donkere wolken maakten het hem vreeslyk. Zyn voorgaande leeven, en zyn tegenwoordig gevoel, verſchaf-

Digitized by Google

ſchaften hem een redelyken grond van hoope, dat hy dit tydlyke zou verwisſelen voor eene eeuwige erfenisſe.

Van deezen uitmuntenden ſtempel was het Character van EUGENIUS. Ik heb het te uwer onderwyzinge geſchetst, te uwer navolginge voorgeſteld; „ gaat heen „ en doet desgelyks." —— Eerbieden moet gy 't zelve, —— en 'er uwen weg volgens in te rigten, naar de maate van uwe bekwaamheden en leevensſtanden, is teffens uw onvermydelyken pligt, en uw grootst belang (*).

BERIGT VAN VIER SPONSWYZE UITWASSEN EN GEZWELLEN, TER ZWAARTE VAN EEN POND, GELUKKIG VAN DE NEUS GENOMEN.

Door JACOB VAN DER HAAR.

Schoon men, en misſchien te regt, oordeelt, dat eene korte Beſchryving en vertooning van eenige monſtreuſe ſponswyze Uitwasſen en Gezwellen aan de Neus, welke gemaklyk en gelukkig kunnen worden weggenomen, niet veel tot verbetering en vermeerdering der ſchoone Heelkonst toebrengt, ſtrekt het haar nogthans tot eere, zulk een wanvormig en tevens lastig kwaad uit te roeijen, en, als het ware, van eenen Man en menſchenvriend, die in de oogen van de zynen tot ſchrik, en uit het gezellig leeven als gebannen, is, daar van te bevryden, en wederom aan de Maatſchappye gemeenzaam te maaken.

De uitmuntende *Koninglyke Academie der Heelkonst te Pa-*

(*) By het affchryven der Vertaalinge van dit Leerzaam Vertoog, herinner ik my, eene alleruitmuntendſte Redenvoering *over 't nemen van Vermaak en Uitſpanning*, te vinden in het IIde Deel der *Redenvoeringen voor Neêrlands Jonglingſchap*; onlangs by de Drukkers deezes, YNTEMA en TIEBOEL, uitgegeeven. Welker leezing wy niet kunnen nalaaten aan te pryzen: als grootlyks ſtrekkende, tot opheldering van veele byzonderheden, in het thans geplaatst Vertoog, onbepaald gelaaten. Deeze Redenvoeringen, uit eene Vaderlandſche pen gevloeid, verdienen het handboek te weezen van Vaderlandſche Jongelingen, die op de belangen van waarheid en deugd eenigen prys ſtellen.

Digitized by Google

Parys (*), ſchroomde niet *twee* dergelyke gevallen, en misſchien de eenigen in hun ſoort, in vier Afbeeldingen, door de Heeren CIRADIER en THEULOT medegedeeld, in hun onſchatbaar Werk te plaatzen. Ik ſchroome dan mede niet 'er eene *derde* by te doen; vooral, daar deeze weinige voorbeelden dienen kunnen, om anderen, gelyk ook my gebeurd is, aan te moedigen, om derzelver aantal in geneezingen, ten dienſte van het menschlyk geſlagt, te vermeerderen.

Een Heer van drie- en zeventig Jaaren kreeg, zedert veele Jaaren, vier ſponswyze Uitwaſſen, als Erwten, op en ter zyden de Neus, welke, van tyd tot tyd, zodanig aangroeiden, dat het eene Gezwel ter grootte van eene kloeke hand met de vingeren, van boven by-éénegetrokken, niet alleen den geheelen mond bedekte, maar ook tevens meer dan twee duimen lang, tot onder de Kin afhing. De oorſprong van dit Gezwel bevatte byna den geheelen regten vleugel der Neus. Daar nevens, dog aan de linkerzyde, hong eene tweede, van grootte als een Hoender-ei. Agter deze Gezwellen zaten, aan beide zyden, twee andere, naby de boven Lip, als eene kloeke Hazelnoot, dog wordende door de twee voorgaande, meerendeels, bedekt. — Uit de nevensgaande Afbeelding, welke, kort voor de Operatie, naar 't leeven is gemaakt, kan men het best van dit geval, ſchoon de kleine Gezwellen niet geheel te zien zyn, oordeelen.

Deze Gezwellen waren jeukerig, en wierden deswegens, zo als op het grootſte nog kan gezien worden, met de nagels open gekrabd, dog buiten dit geheel pynloos; in het aanvoelen zagt, altyd koud, met veele blauwe Aderen bezet, en, naar maate van hunne verbaazende grootte, ongemeen ligt. By het gebruik van eenig voedzel moesten zy altoos met de hand worden opgeligt; ſluitende meerendeels de openingen van de Neus en den Mond; waarom de Ademhaaling, vooral, wanneer de Lyder wilde gaan, zeer bezwaarlyk, en deszelfs aanzien, afkeerig was.

Schoon de Heeren CIRADIER en THEULOT by hunne Lyders, telkens na verloop van eenige dagen, één der Gezwellen wegnamen, beſloot ik nogthans, dit, by mynen Lyder, in eene reis te doen, om te meer gelegenheid te hebben van de Neus te konnen drukken, het bloeden

te

(*) Tom. III. p. 511.

Digitized by Google

te ſtillen, en door een paar kleefplaasteren het bloedſtillend verband vast te houden.

Om by een deel, dat moeilyk was om gedrukt en verbonden te worden, minder bloeding te hebben, beſloot ik, om deeze Gezwellen met de ſchaar, en niet met het mes, weg te ſnyden; overtuigd zynde, dat de meerdere pyn, door de ſchaar veroorzaakt, door by de bloeding minder te moeten drukken, rykelyk zoude vergoed worden.

Aldus ſneed ik, aan de regte zyde, eerst het kleinſte Gezwel, aan het agterſte der Neus, met de ſchaar weg. Na daar op een ſtukje fyne drooge ſpons gelegd, en het zelve eenige oogenblikken met de vingeren gedrukt te hebben, wierd het bloeden geſtuit, en ik ſneed op dezelfde wys het tweede en grootſte Gezwel aan die zelfde zyde weg. Vyf kleine ſlagadertakjes bloedden vry ſterk, maar, met fyne ſpons gedeke, en insgelyks gedrukt, hield dit aanſtonds op. Vervolgens ſneed ik de twee andere aan de linkerzyde weg, en dekte de openingen met ſtukken ſpons, welke, op gelyke wyze, het bloeden ſtilden, waar na ik ſlegts voor eenige uuren een paar kleefplaasters en een eenvoudig verband, aanbragt.

Den derden, vierden en zesden dag, nam ik de ſtukjes ſpons weg, en dekte de algemeene openingen met Lindwerkers ſtof. Daar na beſmeerde ik de wieken, of ook de Neus met een der onſchuldigſte zalven. (*Ungt. Althaeae Simpl.*) Vyftien dagen daar na, was de Lyder zoo verre herſteld, dat hy naar huis keerde; zynde zoo fraai geneezen dat hy van de zynen naauwlyks herkend wierd.

Een uur na de Operatie, en na dat de Gezwellen hadden uitgebloed, deed ik ze weegen; het grootſte woog maar vyf-entwintig, en alle te zamen dertig en een half lood; zoo dat ze zekerlyk, nog aan de Neus zittende, ruim een burger pond zullen gewoogen hebben.

's Hertogenbosch,
$17\frac{10}{10}78$

VER-

Digitized by Google

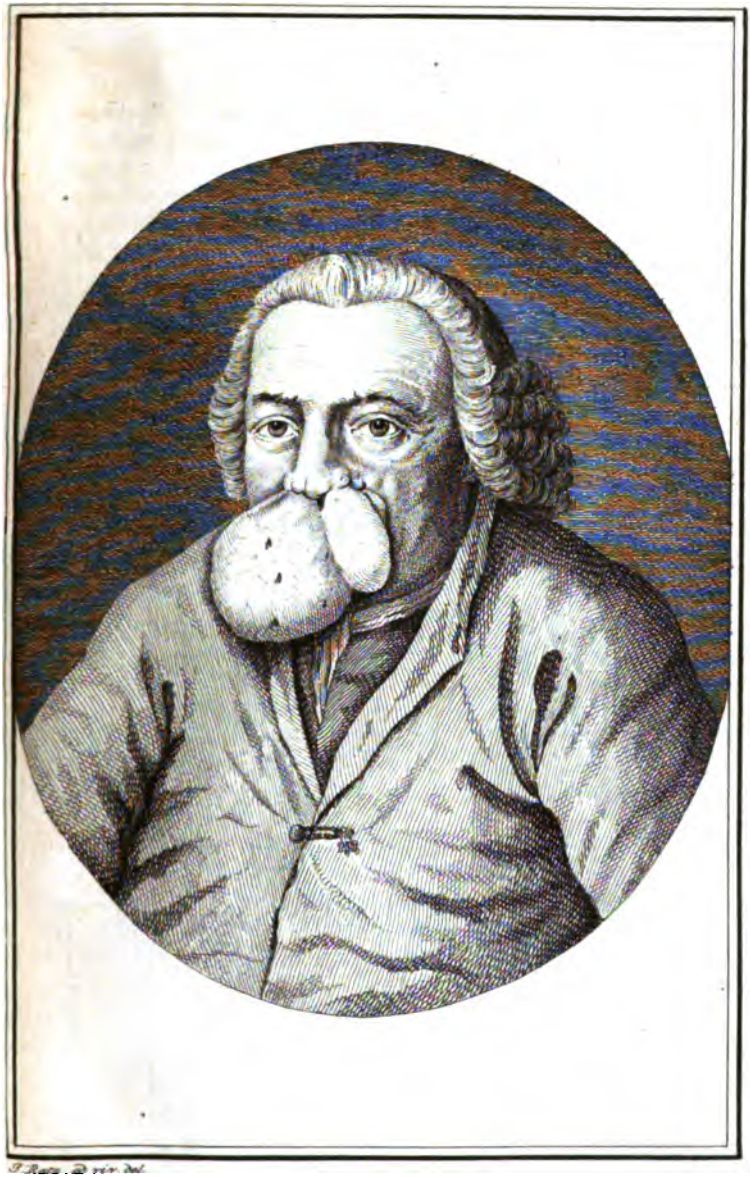

SPONSWIJZE UITWASSEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

VERTOOG OVER 'T GEBRUIK 'T GEEN MEN ZOU KUNNEN MAAKEN VAN HET VERSCHYNZEL, HET VUUREN DER ZEE GENAAMD, TEN OPZIGTE VAN DE ZEEVAART.

Door den Heer *Abt* DICQUEMARE, *Lid van verſcheide Societeiten en Academien in Frankryk, Spanje, en Duitſchland.*

„ Niet lang geleden, hebben wy eenen Brief van den „ Heer DE LA LANDE, *over het Vuuren der Zee*, in „ ons *Mengelwerk* geplaatst (*), waar in de onderſchei„ de gedagten der Natuuronderzoekeren, wegens dit „ Verſchynzel, gevonden worden. Waarneemingen op „ waarneemingen te ſtapelen, zonder dezelve tot eenig „ ander einde dan het voldoen eener bloote weetgierig„ heid te doen dienen, is zeker maar gedeeltlyk aan 't „ einde der waarneemingen beantwoorden: 't is ons „ altoos aangenaam een ſtap verder te mogen treeden, „ en onze Leezers dus hooger op te leiden, om hun „ nuttigheden, daadlyke nuttigheden, uit de waarnee„ mingen voortvloeiende, te leeren kennen. Hier toe „ geeft ons, ten opzigte van het *Vuuren der Zee*, de „ Abt DICQUEMARE gelegenheid, waarom wy ook niet „ kunnen nalaaten, daar van, ten dienſte onzer Leeze„ ren, gebruik te maaken. Die Heer heeft van voor„ lange zich op dit Verſchynzel toegelegd: en daar over „ geſchreeven. Hy houdt een zeker ſlag van Diertjes „ voor de voornaamſte oorzaak: dan nooit hadt hy 'er „ een zo groote menigte van gezien, als op den twintig„ ſten van Bloeimaand, des Jaars MDCCLXXVIII, te „ *Havre de grace*. Hy geeft 'er ons dit berigt van, ver„ gezeld met de volgende aanmerkingen".

Myn Knegt, die myn Zeewater haalt, zeide my, op den twintigſten van Mai MDCCLXXVIII, dat myne Beesten dien dag geen nieuw water zouden krygen: om dat de Zee met olie bedekt was, buiten twyfel uit een Schip, met olie gelaaden, gebleeven, of anders geſtort; dat de Viſchers, en hunne Vrouwen, het water ook niet hadden willen neemen voor hunne wormen en andere gebruiken, *enz.* Wel bewust hoe ligt de een zo wel als de anderen zich laaten bedriegen, door den uiterlyken ſchyn

(*) Zie 't VII Deels. II Stuk, bl. 543.

Digitized by Google

ſchyn en het eerſte voorkomen, wilde ik alles zelfs zien. Ik belastte dat my Zeewater, hoe 't ook mogt weezen, zou gebragt worden: en ik ontdekte, op 't eigen oogenblik, toen ik het zag, dat het myne welbekende ronde Diertjes waren, die 't zelve, door hun aantal, dit vreemde voorkomen gaven; doch welk een aantal! Het was zo groot, dat de Zee, met de daad, daar mede overdekt ſcheen, als met eene geheele dikke laag olie, in kleine klootjes geſcheiden: ik ſtond 'er zelve van verſteld, en deedt eenige Viſchersvrouwen by my komen, om dezelven gerust te ſtellen, en over te haalen om 't gewoon gebruik van het Zeewater te maaken; haar verzekerende, dat 'er geen olie in was, die aan haare wormen *enz.* nadeel kon toebrengen; dat, integendeel, het water alleen opgevuld was met Zee-inſecten, die aan dezelve tot voedzel konden dienen. Het verſchilde weinig, of haar betrouwen op my zou gewankeld, en zy hunne wormen het friſche water, voor dezelve zo noodzaaklyk, onthouden hebben. Ik was ditmaal genoodzaakt, myne gevoelens met bondige bewyzen te ſtaaven: zo zeer liep het oogſchynlyke tegen myn zeggen aan: het was een zonderling vertoon in een anderzins algemeen verſchynzel. Het is, derhalven, niet onnut, om de geſteltenis des Dampkrings, en der Zee, op te tekenen. De Barometer ſtondt op 28 Duimen 2 en eene halve Linie: de Thermometer op zestig graaden; de Wind was Noordwest geweest zints het begin der Maand, en waaide toen ſlap: de Zee was weinig beroerd en helder genoeg, uitgezonderd de oppervlakte door deeze Diertjes bezet: want zy geeven geen licht dan in 't donker.

Zedert omtrent eene Maand, zag ik 's nagts over de Zee zeer ſchitterende phosphorique flikkeringen, en de Diertjes waren 'er veelvuldig. De vaten, die ik altoos vol Zeewater hou voor myne Zee-Diertjes, de voorwerpen myner waar- en proefneemingen, gaven een veel ſterker glans dan naar gewoonte. Ten tien uuren 's avonds den twintigſten en éénentwintigſten Mai was de Zee zeer verlicht, en het water myner vaten zo ſterk, dat, wanneer ik een weinig aan de plank ſtoorte, hetzelve flikkerde, en meer dan drie minuten de ſchinſtering behieldt. Het water, 't geen ik overgoot, veroorzaakte een zo phosphorique licht geevende en ſchitterende ſtroom, dat ik naauwlyks de gedaante van het loopend water kon zien.

Digitized by Google

zien. De hals van een groote waterkruik was dermaate vervuld met dit van alle kanten wedergekaatst licht, dat ik 'er redelyk fyn schrift by kon zien te leezen: het licht van een kaars vernietigde dat van het Zeewater niet, het verzwakte 'er alleen door, en werd blauwagtig: dit alles hadt geen plaats wanneer ik het water door een katoenen doek liet loopen, waar in alle die kleine Diertjes hangen bleeven: doch dan gaf die geheele doek den schoonsten phosphoriquen glans. Indien ik ooit hadt kunnen twyfelen aan de oorzaak van dit verschynzel, deeze dag, deeze nagt van den twintigsten Mai, zou alle myne twyfelingen verdreeven hebben. Het kwam 'er nu niet toe om proeven te neemen, geen vooroordeel zou het tegen de spreekende blykbaarheid hebben kunnen uithouden, en ik dring 'er thans niet op aan, dan om de Geleerden, die het voordeel niet hebben om steeds aan den Oever der Zee te leeven, van onzekerheid te ontheffen.

Laat ons voortgaan tot het gebruik, 't geen men van dit schoon verschynzel in de Zeevaart zou kunnen maaken. Gelukkige ontdekkingen, nutte aanmerkingen en zelfs eene aaneenschakeling van waarneemingen, zyn dikwyls niet dan zeer laat toegepast op het voorwerp, waar mede zy de meeste overeenkomst scheenen te hebben, of die zy tot hooger trap van volmaaktheid konden opvoeren. Men heeft enkel oogen noodig om te zien, onderrigting en handeling om waar te neemen, het vernuft alleen kan nutte toepassingen maaken; het zou, derhalven hoogstwenschlyk weezen, dat Menschen, daar mede begaafd, zich geene gelegenheid lieten ontglippen; en indien men verlangt na dit rechtmaatige gebruik van eene der schoonste begaafdheden, het moet billyk weezen ten voordeele der Zeevaart, een der grootste en gewigtigste voorwerpen der Maatschappye, en waarin de Menschlykheid zelve zo aanzienlyk een belang heeft. De aantrekking tusschen den Zeilsteen en het Yzer (welke ook de oorzaak daar van moge weezen,) is ontdekt, en vervolgens de richting, in welke dezelve werkt, waar van men eene allergelukkigste toepassing gemaakt heeft; men merke 't zelfde op ten aanziene van de laater gevondene miswyzing, een bron van waarneemingen, door de veranderingen daar in ontdekt; men kan 't zelfde zeggen van de duiking der Kompasnaald, ik gaa al het overige met stilzwygen voorby: en heb dit alleen aangeroerd om de

Digitized by Google

noodzaaklykheid te duidelyker te doen bemerken van niets in de Natuur te verwaarloozen, als men in de verſchynzelen, welke ons deselve aanbiedt, de minſte overeenkomst ontdekt met onze behoeften: zou men gedagt hebben dat deeze plaats hadt tuſſchen een Steen en het beſtuuren van den koers eens Schips door de Zee? Het licht, waar door de Zee dikwyls, 's nagts, ſchittert, is een dier ſtukken, welke men, tot nog, in dit opzigt, verwaarloosd heeft, men verliest daar door waarſchynlyk iets; misſchien verliest men veel, door de waarneemingen niet te vermenigvuldigen, en een groote menigte in vergetelnisſe te laaten. Mogt dit kſein ventoog, waar in ik niets meer zal doen dan alleen de zaak ſchetzen, tot een voorlooper dienen van waarneemingen van deezen aart.

Vader GUI TACHARD, een *Jeſuit*, ontdekte, op eene Reis na *Siam*, in den Jaare MDCLXXXV, dat, tuſſchen de Keerkringen, de Zee zomwylen geheel met vonken bedekt is, wanneer dezelve een weinig onſtuimig ſtaat, en de golven breeken; dat eene groote ſtreek zich vertoont agter het Schip, bovenal indien het ſterk zeilt: de weg dien het neemt ſchynt als dan een vuurſtroom: en, wanneer men iets in Zee wierp, werd het Zeewater rondsom flikkerende. Hy oordeelde dat dit uitwerkzel toegeſchreeven moest worden aan eene phosphorique ſtoffe, die zich hegtte aan linnen, 't welk men daar in doopte, en dit helder en blaauwagtig licht van zich gaf, gelyk aan dat van Glimwormen. Onder de Evennagtslyn, deedt zich het zelfde verſchynzel op, by ſtil weer, even als zwakke weerlichten: veelen ſchreeven het toe aan vuurdeelen, waar mede de Zon de Zee over dag bezwangerd hadt, en die, zich 's avonds vereenigende, uit dien dwang 's nagts losbraken: doch deeze verklaaring, die men bewonderde in één enkel en oogenbliklyk verſchynzel, kon zich niet ſtaande houden: want by ſtil weer was het ſchitteren geduurig, en het ging niet over: het gezigt van eenige ronde of langwerpig ronde lichtplekken, meer dan één voet over kruis, die langs het Schip heenen gingen, deedt hun wederkeeren tot het denkbeeld van eene phosphorique ſtoffe, of tot doode Viſſchen, die natuurlyk blinken.

De ſchryver van het Werk, getyteld: *Neptune Oriental*, de Heer D'APRES DE MANNEVILLETTE, aan wien de

Zee-

Zeevaardy zo veele en zo groote verpligtingen heeft, is dikwyls getuigen geweest van dit verſchynzel; onder andere in het doorzeilen van de *Indieſche Zee* na de *Maldives* en *Laquedives Eilanden*, waar de zee, ten allen tyde, eenen meer dan gemeenen glans van zich geeft; want hy zeilde daar in, alle Jaarſaiſoenen. Hy heeft, nogthans, opgemerkt, dat in de Maanden Mai, Juny, July, Auguſtus, en September, deeze glans zich het helderst vertoonde. Wanneer het donkere maan is, ſchynt, hoe weinig het ook waaije, de golving der Zee in die plaatzen vuurbaaken te maaken; men zou veelligt gelooven dat men in een Vuur-zee ſtak, bovenal in het Kanaal van negen en een halven Graad, of in dat van acht Graaden tusſchen de *Maldives* en *Laquedives Eilanden*. Wanneer deeze beroemde Zeeman, in den Jaare MDCCLIV, daar door zeilde, bevel voerende over het Schip *le Montazan*, veroorzaakte dit verſchynzel eene geweldige verbaasdheid, niet onder de ſcheepslieden, voor welken dit geen nieuws was; maar onder de Bevelhebbers der Soldaaten en de Soldaaten zelve, die dagten dat zy in 't vuur gingen. Wat onzen kundigen Scheepsvoogd betrof, dit verſchynzel verzekerde hem, dat hy zo digt aan de *Malabaarſche Kust* was, als de Starrekundige waarneemingen hem hadden aangeduid (*): want, naar giſſing, voer hy tachtig mylen buiten den koers! Dit bewyst, dat het zeer nuttig zou zyn, zekere bepaalingen op te geeven van den tyd, de plaatzen, en de ſoorten van Inſecten en andere omſtandigheden, die het verſchynzel van eene *vuurende Zee* verzellen, en waar dezelve het ſterkst vuurt: want men kan niet te veel verkenningen hebben, geſchikt om ons te verzekeren van de plaatzen waar men zich met een Schip bevindt. By het nuttige voegt de Heer D'APRES het vermaaklyke. Men vulde, op zyn bevel, waterputzen, om aan de nieuwsgierigen, door een geruster vertoon, het genoegen te ſchenken, om te onderzoeken welke de oorzaak was van dat verſchynzel.

Het Schip *le Duc de Bourgogne* voer eenigen tyd daar naa

(*) Men herinnere zich hier, dat de Heer D'APRES de eerſte Zeeman is, die de Lengte op Zee bepaald heeft, door den afſtand der Maane van de Zon en Starren. *Memoires de l'Academie des Sciences de Paris*, 1750.

Digitized by Google

naa door die zelfde Zeeën. De Heer GODHEU, die 'er zich op bevondt met den Heer DE RIVILLE, Commandeur van *Malta*, Conrespondent *van de Academie der Weetenſchappen te Parys*, deedt de laatstgemelde waarneemingen met het Microscoop, om de oorzaak van dit licht te ontdekken, en liet den Heer D'APRES, terwyl deeze zich te *Pondichery* onthielt, zyne gekleurde tekeningen zien: het waren lichtende Inſecten, zeer ſchoon, en van onderſcheide gedaanten, onder welke men 'er een vondt met een ſtaart als een Paauw (*).

De Heer D'APRES heeft ook het verſchynzel, het vuuren der Zee, in de ſtraat van *Malacca* en de *Chineeſche Zeeën*, waargenomen; doch het is veel ſchoonder omſtreeks de *Maldiviſche Eilanden*. 't Is niet alleen door het onderſcheid van de ſterkte of de kleur der lichten, dat men zich zou kunnen verzekeren van de plaatzen waar men zich bevondt; maar door de ſoort van Inſecten, die de Zee doen vuuren. Die van *Indie*, van *Venetie*, en van de Kusten van *Ponant*, verſchillen: deeze zyn kootagtig van gedaante, geene ſoorten van *Stolopanders*, het valt gemaklyk dit verſchil van gedaante met het Vergrootglas, of ook zomtyds met het bloote oog, te ontdekken.

Wy mogen dan hoopen, dat kundige Zeelieden, des betreffende, wel waarneemingen zullen willen doen, en dezelve mededeelen. Welke hulpmiddelen hebben zy niet reeds ontleend uit de kennis van de diepte der Zee, en hoe veel zouden zy 'er niet van trekken, indien dezelve beter bekend ware, indien men daar op agt gaf in het vervaardigen der Zeekaarten, en misſchien zouden wy niet minder voordeels hebben uit de kundigheden van 't geen op de oppervlakte zich voordoet.

(*) Men zie onze Aantekening ter boven aangehaalde plaatze in onze *Letter-Oefeningen*.

Digitized by Google

BERIGT VAN PERSOONEN, DIE DE KLEUREN NIET KONDEN ONDERSCHEIDEN. Door den Heer JOSEPH HUDDART, in eenen Brieve aan den Eerwaardigen JOSEPH PRIESTLEY, L. L. D. F. R. S.

(*Phil. Transact.* Vol. LXVII.)

Londen den 15 Jan. 1777.

Myn Heer!

Toen ik laatstleden winter het genoegen had van u te zien, hoopte ik veel eer dan tegenwoordig u een volkomener verslag te doen van eene byzonderheid, het Gezigt betreffende, in een Persoon my bekend: ik zend u thans het beste dat my mogelyk is, en verzoek verschooning voor het verwyl.

Ik beloofde u een geschreeven verhaal te zenden van den Persoon zelve; doch hier in vond ik my ongelukkig te leur gesteld, dewyl hy schielyk aan eene Pleuris gestorven was, korten tyd naa dat ik op 't land wederkeerde.

Gy zult u herinneren, dat deeze Persoon woonde te *Mary-port*, in *Cumberland*, digt by welke plaats ik myn verblyf heb, naamlyk te *Alonby*. Ik heb hem omtrent tien jaaren gekend, en veelvuldige gelegenheden gehad om met hem te verkéeren. Zyn naam was HARRIS, van handwerk een Schoenmaaker. Dikwyls had ik uit anderen verstaan, dat hy de gedaante en de grootte van alle voorwerpen zeer wel kon onderkennen; doch de Kleuren niet onderscheiden. Dit verhaal wekte myne nieuwsgierigheid op, en ik sprak eenige keeren met hem over dit stuk. Hy gaf my 't volgende berigt. Dat hy reden had om te gelooven, dat anderen iets in de voorwerpen zagen, 't geen hy niet kon zien: dat zy met verzekerdheid en bepaald scheenen te spreeken van zekere hoedanigheden, na welke hy twyfelagtig giste, en waar in hy dikwyls dwaalde. By toeval op straat een kinder kous gevonden hebbende, bragt hy dezelve in een nabuurig huis om den eigenaar te ontdekken: hy bemerkte dat de lieden het een *Roode Kous* noemden, schoon hy niet begreep, waar om zy 'er die benaaming aan gaven; dewyl hy het genoegzaam beschreeven agtte met het enkel een

Digitized by Google

Kous te noemen. Deeze omſtandigheid bleef hem in 't geheugen, en bragt hem, benevens andere volgende waarneemingen, tot bezef van zyn gebrek. Naardemaal het denkbeeld van kleuren onder de eerſte is, die in de ziel opkomen, moge het zonderling ſchynen, dat hy dit gebrek niet vroeger ontwaar wierd. Hier van kunnen wy, egter, eenigermaate rede geeven, door aan te merken, dat zyn gezin tot de *Quakers* behoorde, onder welken, gelyk bekend is, eene algemeene eenpaarigheid van Kleuren plaats vindt.

Hy merkte ook aan, dat, in zyne kindſche dagen, andere Kinderen de Kersſen aan een boom konden onderſcheiden, door zeker voorgewend verſchil van Kleur, ſchoon hy alleen in ſtaat was ze van de Bladeren te onderkennen, door 't verſchil van maakzel en grootte. Hy verklaarde, wyders, dat zy, door middel van dit verſchil in kleur, de Kersſen op een grooter afſtand konden zien dan hy: hoewel hy andere voorwerpen, op even grooten afſtand als zy, kon beoogen: ingevalle naamlyk het gezigt niet geholpen wierd door de Kleur. Groote voorwerpen kon hy even goed zien als anderen; en ook kleine, als zy onder andere niet vermengd waren, gelyk de Kersſen onder de Bladeren.

Ik geloof dat hy niet meer kon doen, dan na den naam van eenige Kleur raaden: nogthans kon hy *Wit* van *Zwart* onderkennen, of *Zwart* van eenige ligte of heldere Kleur. *Stroogeel* noemde hy *Wit*, en verſchillende Kleuren noemde hy dikwyls met denzelfden naam; nogthans kon hy 'er onderſcheid tuſſchen ontdekken, als ze by elkander gelegd wierden. In 't algemeen verwarde hy Kleuren, die eene gelyke maat van helderheid hadden, hoe zeer ze anderzins mogten verſchillen, door elkander. Nogthans kon hy een geſtreept lint onderſcheiden van effen gekleurd; doch met geene naauwkeurigheid altoos zeggen welke de Kleuren waren. Donkere Kleuren nam hy dikwyls voor *Zwart*; doch nimmer hieldt hy *Witte Kleuren* voor *Zwarte* of *Zwarte* voor *Witte*.

Hy was een verſtandig Man, en zeer begeerig om de natuur van 't licht en de Kleuren te weeten, ten welken einde hy ook leſſen bygewoond hadt over de Natuurkunde.

Hy had twee Broeders, ten aanziene van het Gezigt in dezelfde omſtandigheden; en daar benevens nog twee an-

de-

Digitized by Google

dere Broeders en Zusters, die, zo min als zyne Ouders, dit gebrek hadden.

Een' der eerstgemelde Broederen, nog in leeven, Schipper op een Koopvaardy Schip te *Mary-port*, ontmoette ik in de maand December des jaars MDCCLXXVI te *Dublin*, en nam die gelegenheid waar om met hem te spreeken. Ik wenschte zyne bekwaamheid te toetzen, om de kleuren van een Prisma te onderscheiden; doch 'er geen by my hebbende, vroeg ik hem of hy ooit een Regenboog gezien hadt? Dikwyls, was zyn antwoord, en hy kon de verschillende Kleuren onderscheiden; hier mede alleen bedoelende, dat dezelve bestondt uit onderscheide Kleuren: want hy kon niet zeggen welke Kleuren 't waren.

Ik haalde een stuk Lint uit, en toonde het hem: hy verklaarde terstond, dat het een gestreept en geen effen Lint was. Hier op bestonde hy onderscheide Streepen te noemen: verscheide *Witte Streepen* noemde hy eenpaarig, en zonder in twyfel te hangen, *Wit*: in de vier *Zwarte Streepen* was hy bedroogen: want drie derzelven hieldt hy voor *Bruin*, schoon ze volstrekt van dezelfde Kleur waren als die hy te recht *Zwart* noemde. Hy sprak nogthans, wat deeze Streepen betrof, met wantrouwen: en ik moet bekennen het *Zwart* was niet zeer onderscheiden: *Ligt Groen* gaf hy de naam van *Geel*; doch sprak niet stellig; zeggende: „ Dit denk ik is 't „ geen gy *Geel* noemt". De middelstreep, die iets van 't *Roode* hadt, hieldt hy voor een soort van *Blaauw*. Doch 't meest van alle tastte hy mis ten opzigte van *Oranje kleur*, zeggende: „ Dit is de Kleur van Gras, „ dit is *Groen*". Ik toonde hem eene groote menigte van onderscheide Linten, welker Kleur hy somwylen recht noemde; doch by wylen zo ver verschillende van de waare Kleur als mogelyk was.

Ik vroeg hem, of hy het mogelyk oordeelde, dat alle de onderscheiden Kleuren, welke hy zag, enkel ontstonden uit het verschil van licht en schaduw; of hy dagt dat zy onderscheiden graaden tusschen *Wit* en *Zwart* konden weezen: en dat alle Kleuren konden zamengesteld worden uit deeze twee mengzels alléen? Met eenige twyfeling antwoordde hy, „ Neen", hy dagt dat 'er eenig onderscheid was.

Welvoegelyk kon ik van deezen Man geen eigen ge-

Digitized by Google

ſchreeven bekentenis vorderen; maar ik heb zyne eigen woorden opgegeeven; die ik terſtond opſchreef. Daarenboven is dit geſprek, den tienden der laatstverloopene maand voorgevallen, my nog vers in 't geheugen. Ik heb my bevlytigd om een getrouw verhaal van dit ſtuk te doen, en het niet wonderbaarder te maaken dan het met de daad is.

Alleen moet ik 'er nog byvoegen, dat de Proeve, met het geſtreepte Lint genomen, by dag, en in helder licht geſchiedde.

Ik ben, enz.

WAARNEEMINGEN OVER DE AANGEZIGTEN DER MENSCHEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Het ſchynt my vry duidelyk toe, dat het Aangezigt der Menſchen veelvuldige veranderingen ondergaan hebbe, zo in gedaante als weezenstrekken. Ik zie, in de tegenwoordige eeuwe, zulke Aangezigten niet als wy vinden in oude Schilderyen en Boeken. De Aangezigten, voor twee of drie honderd jaaren gedraagen, zyn thans geheel en al uit de mode. Ik erken, dat de Plaatſnyders voorheen zo bedreeven niet waren als tegenwoordig; doch men moet tevens toeſtemmen, dat eene gelykende gedaante af te tekenen, en wel te graveeren, twee onderſcheide dingen zyn, en dat eene waare gelykenis gemaakt kan worden, door een gemeene hand. Een Aangezigt van ter zyde getekend naar de ſchaduw op een papier vallende, zal men dikwyls terſtond kennen. Eenige weinige trekken van het penceel maaken dikwyls eene gelykend Portrait, 't welk in 't opſchilderen alle gelykenis verliest; weshalven de onbekwaamheid der Plaatſnyderen hier niet in 't midden gebragt kan worden, als een bewys tot omverſtooting van myn gevoelen, dat de gedaante en weezenstrekken van der Menſchen Aangezigten, gelyk alle andere dingen, onderworpen zyn aan geduurige veranderingen; en wat de Schilders betreft, zyn de Ouden nog door de Hedendaagſchen niet overtroffen; zy, nogthans, zo wel als de Plaatſnyders, maakten zulke Aangezigten niet als nu in gebruik zyn. Waar in het onderſcheid

ſcheid byzonder gelegen is, valt zo gemaklyk niet te beſchryven, dat 'er, nogthans, zulk een verſchil plaats grype is, myns bedunkens, zeker. Vermids alle veranderingen haare oorzaaken hebben, hel ik over om te gelooven, dat de veranderingen in de Aangezigten der Menſchen, voornaamlyk uit de volgende oorzaaken hervoortkomen.

Wat de veranderingen betreft in de figuur des Aangezigts, merk ik aan, dat alle Volken oorſpronglyk een Aangezigt hebben, hun byzonder eigen. Het Aangezigt van een *Spanjaard* is niet gelyk aan dat van een *Engelschman;* de *Franſchen* verſchillen van die beiden; de *Hollanders* van deeze drie, enz.

De uitgebreidheid des Koophandels, in de twee jongst verloopen eeuwen, heeft eene gemeenſchap van Huwelyken te wege gebragt. En het ſchynt my toe, dat Ouders van verſchillende Natien geen echt Nationaal Aangezigt hunnen afſtammelingen kunnen mededeelen: de oorſpronglyke onderſcheide Characters van elk zullen vermengd worden: en het Kind deel hebbende aan beide de Natien, zal geen echte beeldtenis van een van beiden opleveren, en, gevolglyk, zal 'er een nieuw gelaat te voorſchyn komen. In deeze Eeuwe heeft het over en weder huwelyken der *Engelſchen* en *Schotten*, *Welchen* en *Ierſchen*, druk aangegaan. *Franſchen* en *Duitſchers* zetten zich ook dikwyls in *Engeland* neder, en trouwen aldaar. Twee Eeuwen geleeden was het gansch anders; de Mannen reisden niet veel, en de Vrouwen hielden zich meest t'huis. Dit hou ik voor een der redenen, waarom de hedendaagſche Aangezigten zo veel van die in de oude Schilderyen verſchillen.

Behalven het Aangezigt, dat aan eene Natie in 't algemeen eigen is, vindt men een Aangezigt eigen aan elk byzonder Landſchap: en deeze kunnen wederom verdeeld worden in Stad en Land Aangezigten; uit welken hoofde dezelfde Natie, door het over en weder huwelyken der Inwoonderen van onderſcheide gedeelten, eene Gelaatsverandering, ſchoon in eene mindere maat, zal ondervinden.

Ten anderen, hangen de Weezenstrekken van geheele Volken, even als die van byzondere Perſoonen, voor een groot gedeelte, af van hunne Zeden en Gevoelens; de bezigheden, welke zy verrigten, en de Vermaaken, wel-

Digitized by Google

welke zy neemen. Elk draagt zyn Gelaat naar zyne Hanteeringe, als hy zich zyns Beroeps niet ſchaamt. Men heeft een Soldaaten, een Matroozen, een Boeren, een Koopmans, een Edelmans en Leeraars Aangezigt, enz., enz., enz.

Daar is eene ſoort van houding, of gelaatsſchikking, welke iemand ongevoelig aanneemt onder het voortzetten zyns bedryfs, en, in 't einde, hem natuurlyk wordt: en het is, door de zamenvoeging onzer denkbeelden over de Aangezigten der Menſchen, die wy nimmer zagen, met die voeglykheid des uiterlyken characters, welke by hunne bezigheid past, dat wy ons eene algemeene gelykenis verbeelden van een Man, wanneer wy zyn rang en ſtaat in deeze wereld kennen: een krygsheld, een Zeeman, een Winkelier, een Geestlyke, enz. hebben hunne byzondere weezenstrekken, waar door zy zo gemaklyk onderkend kunnen worden als een *Quaker*, door het fatzoen en de kleur van zyn kleed, de gedaante van zyn hoed, en zyne geheele houding.

Een aandagtige waarneeming zal elk overtuigen, dat de Zeden, een magtigen indruk maaken op het vormen, veranderen en hervormen onzer weezenstrekken. Wanneer eene geheele Natie onder den invloed ſtaat van een byzonder ſlag van Zeden, zullen hunne Aangezigten eene algemeene verandering ondergaan. Wanneer ongebonde Zeden de overhand hebben, zullen zedige Gelaatstrekken uit de mode geraaken, en, als gezetheid van Zeden heerscht, het tegendeel plaats grypen. In tyden van algemeene droefenisſe en onheil, draagt men lang uitgerekte en huilende weezens. In dagen van algemeene vreugde zyn korte en vrolyke Aangezigten de doorgaande dragt. Druk reke het aangezigt uit, vreugde verwydert het zelve: want het lachen verbreedt het gelaat, het huilen doet het verlangen.

Desgelyks zal een oplettend beſchouwer, door 't gelaat van anderen in opmerking te neemen, den algemeenen loop of verandering der Staatszaaken kunnen bevroeden, zonder zich de moeite te geeven om de nieuwspapieren in te zien. Menſchen, die de dingen ter harte neemen, kunnen ze niet van hun gelaat weeren; en ik heb altoos opgemerkt, dat het inloopen van eene nieuwe tyding nimmer mist de gelaatstrekken van dien dag te veranderen.

Uit

Digitized by Google

Uit deeze en verscheide andere dergelyke waarneemingen, die ik in 't midden zou kunnen brengen, denk ik blykt het, dat het Nationaal Character in de Aangezigten, door het over en weder huwelyken, verandert; en dat de weezenstrekken van Zeden en Hebbelykheid afhangen.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN HEER HUMPHRY GILBERT.

(Uit het Engelsch.)

Hoe gemeenzaam, door het dagelyksch bezoeken, heeden de overtocht zy van *Groot-Brittanje* na *America*, kunnen wy ons, over den yver en onbezweeken moed onzer vroegere Zeehelden, die het eerst waagden den ongemeeten en ongebaanden Oceaan, welke deeze Gewesten van een scheidt, over te steeken, niet genoeg verwonderen. Onder die moedige en welafgerigte Reizigers, hebbe men te tellen den Heer HUMPHRY GILBERT, een Edelman, onder de Regeering van Koningin ELIZABETH, even zeer uitsteekende door zyne bekwaamheden als door zyne dapperheid.

Hy stamde af van een zeer oud en aanzienlyk geslacht, in het Land van *Devon*. Zyn Vader was OTHO GILBERT, van *Greenway*, Schildknaap: zyne Moeder, CATHARINA, Dogter van PHILIP CHAMPERNON, van *Modbury*, in 't zelfde Landschap, die naderhand WALTER RALEIGH, van *Fardel*, Schildknaap, trouwde, en Moeder werd van den beroemden WALTER RALEIGH, niet min in aart dan in bloed aan hem verwant.

GILBERT, wiens Leevensbyzonderheden wy voor hebben te boek te stellen, denkt men voor 't naast dat geboóren wierd in den Jaare MDXXXIX, en hoewel een tweede Zoon, liet zyn Vader, die wonderwel op zyne zaaken paste, hem een goeden stuiver naa. Doch voornaamlyk hadt hy aan de zorge zyner Moeder dank te weeten de heerlyke Opvoeding, die hy eerst te *Eton*, en naderhand *Oxfort*, ontving, en hem in staat stelde om zulk een figuur in de wereld te maaken, en zich te doen uitmunten in eene eeuw zo vrugtbaar in groote Mannen.

Zyn

Digitized by Google

Zyn geest ſtrekte zich natuurlyk uit tot het beoefenen van de Aardryks-, Zeevaard- en Krygskunde; hier op bevlytigde hy zich, en in de beſpiegeling en in de daadlyke beoefening: want, naa een kort verblyf ten Hove, waar hy tot kennis by de Koningin ingeleid was door zyn Moei, begaf hy zich vroeg in den dienst zyns Lands en verwierf grooten roem.

Het eerſte blyk door hem gegeeven van zyn beklonken oordeel en onderneemenden moed was in den Tocht na *Newhaven*, in den Jaare MDLXIII, waar hy zo veel beleids betoonde, en zyne poogingen met zulk een gelukkigen uitſlag bekroond werden, dat zyne voorzigtigheid en zedigheid allen, die hem kenden, met de grootſte verwagtingen van dien jongen Heer vervulden. Op verſcheide Tochten, in die onrustige tyden ondernomen, vermeerderde hy zyne middelen en zyn roem; hy werd ten Hove van Koningin ELIZABETH aangezien als iemand in ſtaat om zyn Vaderland grooten dienst te doen, byzonder in *Ierland*, waar men in dat tydsgewrichte Mannen van weezenlyke bekwaamheden hoognoodig hadt. De denkbeelden, van den Heer GILBERT gevormd, ſtrookten met zyne eigene inzigten; hy aanvaardde de voordeelige aanbiedingen, hem gedaan, en na dat Eiland overſteekende, verkreeg hy, door verdienſten, de post van Opperbevelhebber en Landvoogd des Landſchaps van *Munſter*, waar hy, in den Jaare MDLXIX, met een hand vol Volks, groote dingen volvoerde, en gedugter werd in 't oog der *Ieren* dan eenig *Engelschman*, daar ooit voorheen in Krygsdienst gebruikt. In een ſlag te *Kilkenny*, onder het bevel van de Heeren PETER CAREW, Kapitein GILBERT en Kapitein DAWELS, hadt hy, alleen van tien Soldaaten vergezeld, de ſtoutheid om den ſlag aan te vangen, waar door hy den weg baande tot eene roemryke overwinning. Daar hy rechtſtreeks op *Limerick* aantrok, en hier door het Volk in de uiterſte verlegenheid bragt, bewoog hy den Graaf van GLENCAR, of GLENCARTY, tot onderwerping: en deeze aangenomen zynde, kwam die Graaf en MAC-DONNOGH tot den Bevelhebber, en beleeden, op de knien gevallen, hunne misdryven. Dus de rust des Landſchaps herſteld hebbende, bezorgde hy in de tweede plaatze de volduuring daar van, door geſchikte bezettingen te leggen in alle de ſterkten, zo noodig om de tot oproergezinde inboorelingen in

in vrees te houden: ook ſtelde hy Overheden in de Steden aan; ten einde elk ſtrikt regt mogt wedervaaren. Wanneer hy alles in de hem best mogelyke orde geſchikt hadt, ging hy verſlag doen van zyne verrigtingen aan den afgevaardigden Lord, HENRY SIDNEY, die, ten bewyze zyner goedkeuring van de gedaane dienſten, onzen GILBERT, te *Drogheda*, op den eerſten dag des Jaars MDLXX, met de eer der Ridderorde beſchenk, en kort daar op vryheid gaf om na *Engeland* weder te keeren, waar huislyke zaaken zyne tegenwoordigheid vorderden. Zyn Opvolger in de Landvoogdye was de Heer JOHN PERROT, bekleed met den tytel van *Lord Preſident van Munſter*, en dien men ten deezen tyde in 't algemeen hieldt voor den Natuurlyken Broeder der Koninginne.

Niet lang naa zyne wederkomst in *Engeland*, trouwde hy eene jonge Juffrouw, een ryke Erfdogter, dit Huwelyk vermeerderde zyne bezittingen grootlyks, en verminderde zyn yver voor 't gemeene welzyn niet het minſte: want, in den Jaare, MDLXXII zeilde hy met eene Vloot van negen Schepen na *Vlaanderen* met eene verſterking voor Colonel THOMAS MORGAN, die ten deezen tyde voorhadt de Haven van *Vliſſingen* te herwinnen. Hoe lang hy zich daar onthieldt, blykt niet; doch, by zyne wederkomst in *Engeland*, ſchynt hy zyne Letter-Oefeningen, met nieuwen lust, hervat, en een oogmerk gevormd te hebben om den roem zyns Lands te vermeerderen door eene edelmoedige en nutte onderneeming, zyner reeds verworven agting waardig.

De eerſte openlyke ontdekking, die hy deedt, zo van zyne bedreevenheid in het wiskundige als van zyne Vaderlandlievende oogmerken, was in zyn Vertoog om te bewyzen, dat 'er een Noordwestlyke Doortocht is na de Oost-Indien, eerst gedrukt in den Jaare MDLXXVI. Dit is een zeer duidelyk, geregeld opgeſteld en oordeelkundig ſtuk; aan 't einde waar van men een berigt vindt van eene andere Verhandeling over de Scheepvaart, welke hy toen geſchreeven en voor hadt uit te geeven; doch die waarſchynlyk verlooren raakte. Het gezag deezes Schryvers, en de groote agting welke zyn Vertoog verworven hadt by de bevoegdſte oordeelaaren, waren, naa allen ſchyn, de reden, dat men zo veel hoops opvatte van den Tocht, door Kapitein MARTAIN FORBISHER, die, het zelfde Jaar dat dit Vertoog het licht zag, uitzeilde,

Digitized by Google

de, ondernomen, om de daadlyke ontdekking van den Noordwestlyken Doortocht te doen: enz., ſchoon het dien grooten Zeeman mislukte, hadden nogthans de bewysſtukken en de rederen, door HUMPHRY GILBERT bygebragt, zulk een diepen indruk gemaakt, dat zyn Broeder naderhand een Gezelſchap oprigtte onder openę brieven van de Koningin, genaamd *het Gezelſchap ter Ontdekkinge van den Noordwestlyken Doortocht*; hier in nam de Heer WALTER RALEIGH, en andere Perſoonen van hoog aanzien, deel. Het oogmerk van het bovengemelde Vertoog was, naar alle waarſchynlykheid, om een geest van ontdekking in zyne Landgenooten op te wekken; en om het oogmerk, tot het bevolken van onbekende Landen zo wel als het vinden van den Noordwestlyken Doortocht, te gemaklyker te volvoeren: want dat hy dit onder andere Vaderlandlievende en roemryke bedoelingen in den zin hadt, blykt uit de opene brieven verleend aan zynen Broeder ADRIAAN GILBERT.

Voor tegenwoordig hieldt hy zich nogthans alleen aan 't oogmerk om Volkplantingen op te rigten, en verwierf met dat inzigt een breeden lastbrief van de Koningin, gedagtekend 11 Juny des Jaars MDLXXVIII, waar in hy volmagt kreeg, om de ontdekking te doen van de Noordlykſte Deelen van *America*, en bezit te neemen van alle landen, in dien tyd nog niet bezeten, door Christen Vorſten of derzelver Onderdaanen. Onmiddelyk naa het verkrygen deezes lastbriefs, bevlytigde zich de Heer HUMPHRY om Medegenooten te krygen in zo groot eene onderneming, hier in ſcheen hy, by den aanvang, zeer gelukkig te zullen ſlaagen, zyn agting als een kundig Man was zeer groot, en zyn gezag als Bevelhebber wel gevestigd: egter, wanneer het 'er op aankwam, om het ontwerp met de daad te voltrekken, verbraken veelen hun gegeeven woord, anderen ſcheidden zich af, en verkoozen het hunne te waagen op eene wyze, die met hunne zinlykheid overeenkwam. Deeze te keurſtellingen beletten de Heer GILBERT niet om zyn plan voort te zetten, waar in hy ondersteund werd door zyn Broeder den Heer WALTER RALEIGH, en eenige weinige andere Vrienden, die hem getrouw bleeven. Met deeze zeilde hy na *Newfoundland*, waar hy zich ſlegts een kleinen tyd ophield, en toen genoodzaakt zynde weder te keeren, ontmoette hy, op zyn' hertocht, een-

ni-

Digitized by Google

nige *Spaanſche Schepen*, van welke hy zich niet zonder groote moeite ontſloeg. Dit ſchynt voorgevallen te weezen in den zomer des Jaars MDLXXIX; doch wy hebben 'er geen dan een duister berigt van, zonder dagtekeningen of het vermelden van meer omſtandigheden dan wy reeds bybragten.

Het mislukken deezer eerſte onderneeming was wel verre van GILBERT mismoedig te maaken: want, naa zyne wederkomſte, zette hy zyne poogingen even ernſtig voort, om nieuwen byſtand te verkrygen tot het volbrengen zyner oogmerken, en om de kennis van den Christlyken Godsdienst te bevorderen, door *Engelſche* Volkplantingen in de nog onontdekte Landen op te rigten. Ten deezen tyde ontving hy, waarſchynlyk van Koningin ELIZABETH, als een Merkteken haarer byzondere gunſte, een zinnebeeldig Juweel, zynde een klein anker van geſlaagen Goud, met een groote paarl aan het einde, het geen hy vervolgens altoos voor zyn borst droeg: dus hadt hy het genoegen van te ontdekken, dat zyne agting by de Koninginne niet gedaald was door zyn afweezen; noch door zyn ongelukken: het bezef hier van bemoedigde hem om alle gevaaren buiten te braveeren: dewyl hy overtuigd was van t'huis geene ſchipbreuk in agting te zullen lyden.

Tot het voortzetten van zyn tweeden Tocht werd hy ſterk aangepord, door zyn Lastbrief, die, hoe uitgebreid, in het ſlot voor van geener waarde verklaard werd, indien hy binnen den tyd van zes jaaren geene landen in bezit nam. Dit geſtelde tydperk ten einde loopende, zette hy en zyne Vrienden in de Lente des Jaars MDLXXXIII, de zaak met zo veel yvers voort, dat zyne kleine Vloot den eerſten van Juny zeilree lag. Dezelve beſtondt uit vyf Schepen: I. *The Delight*, van 120 Tonnen, Admiraal, hier op ging de Generaal HUMPHRY GILBERT, WILLIAM WINTER was Kaptein. II. De Bark *Raleigh*, een ſterk nieuw Schip van 200 Tonnen, Vice Admiraal, gebouwd, bemand, en van alles voorzien door Mr. WALTER RALEIGH, onder het bevel van Mr. BUTLER. III. *The Golden Hind* van 40 Tonnen, Schout by Nagt, gevoerd door Kapitein EDWARD HAYES, die dit Schip in eigendom behoorde. IV. *The Swallow*, van gelyke grootte, hier op was MAURICE BROWN Kapitein. V. *The Squirrel* van 10 Stukken, onder Kaptein WILLIAM AN-

Digitized by Google

ANDREWS. Zy zeilden uit *Plymouth* den 11 den van Juny, en op den 13 keerde de Bark *Raleigh* te rug; de Kapitein, met het meeste Scheepsvolk, ziek zynde aan een befmetlyke kwaale. Op den 30ften van die zelfde Maand kreeg het overige der Vloote *Newfoundland* in't gezigt. Op den 3den Augustus landden zy. De Generaal las zyn lastbrief, waar aan zich alle Engelfche Schepen op de Kust onderwierpen; hy nam bezit van de Haven *St. John*, in den naam der Koninginne van *Engeland*, en vergunde landeryen aan alle die ze begeerden. Ten zelfden tyde werd 'er eene ryke Zilvermyn ontdekt door zekeren DANIEL, een *Sax*, in de Mynkunde ervaaren, en door den Generaal met dat oogmerk medegenomen. Hy verkoos hier op weder in Zee te fteeken, en het beste gebruik van tyd te maaken om zo verre hem mogelyk was landontdekkingen te doen; en *The Swallow* na huis gezonden hebbende, met de zodanigen als ziek of mismoedig geworden waren door de reeds uitgeftaane moeilykheden, zeilde hy den 20ften van Augustus uit de haven *St. John*; zelve aan boord gegaan zynde van de kleine Sloep *The Squirrel*, die, ligt zynde, en vlot gaande, best gefchikt was om in kreeken en havens op te vaaren. Kapitein BROWN was in *The Delight*, en Kapitein HAYES in *The Golden Hind*. Op den 29ften ontftondt 'er in den avond een fchielyke ftorm, waar in *The Delight* verging, alleen twaalf man ontkwamen in een boot. Dit was een zwaare flag GILBERTS hoope toegebragt; want, met dit Schip, verloor hy zyn *Saxifchen Mynkundigen*, en het zilver Erts in *Newfoundland* gevonden: hier in ftelde hy zo veel, dat hy eenige zyner Vrienden betuigde, niet te twyfelen, of hy zou van de Koninginne tot zynen volgende Tocht tien duizend ponden krygen. Op den 2den September ging hy aan boord van *The Golden Hind*, om zyn voet te laaten verbinden, die gewond was door het treeden in een fpyker. Hy bleef dien dag daar aan boord; alle Scheepslieden hielden by hem fterk aan, dat hy op dit Schip de t'huis reize zou doen, 't geen hy voluit weigerde, zeggende dat hy zyn Scheepje en weinige Scheepsgenooten, met welke hy zo veel gevaaren was ontworfteld, niet wilde verlaaten. Een edelmoedig, doch heilloos, befluit: want dit Scheepje te klein zynde om de hooggaande en ongeftuime Baaren dier woeste zeeën te wederftaan, werd op den 9den September omtrent

Digitized by Google

trent middernagt door de golven ingezwolgen, en nooit weder gezien. In het vallen van den avond, toen het reeds zeer groot gevaar liep, zag men GILBERT by den agterſteven zitten, met een boek in zyn hand, en hoorde hem herhaalde keeren, met eene harde ſtem, zeggen: „ *Houd moed, myne* „ *Makkers! wy zyn, op Zee, zo na aan den Hemel als aan* „ *Land*"! Dus ſtierf hy als een Christen Held, vol hoope; hebbende het getuigenis van een goed geweeten. Kapitein *Edward Hayes*, die den Heer HUMPHRY op deeze reis vergezelde, en 'er ons een verhaal van heeft naagelaaten, verzekert, dat hy, voornaamlyk, tot het heilloos beſluit kwam om met *The Squirrel* te zeilen, om een kwaadaartig verſpreid gerugt, dat hy bang op Zee was, te leugenſtraffen, waar by hy zeer juist aanmerkt, dat het eer roekloosheid dan een beraaden beſluit was, de beuzeling van een ydel gerugt zwaarder te laaten weegen dan zyn eigen leeven.

Wat de Perſoon van deezen verſtandigen en kloekmoedigen Man betreft, deeze was zodanig, dat hy, op 't eerſte voorkomen, agting en eerbied inboezemde; zyne geſtalte was kloeker dan gemeen, zyn kleur wees de bloedrykheid zyns geſtels uit, dat zeer ſterk was. De uitgebreidheid zyner kundigheden, en de kragt zyns oordeels, deedt zyne voorzigtigheid uitmunten, toen hy nog zeer jong, en ſchoon hy van een vuurigen en haastigen aart was. Zyne liefde tot zyn Vaderland, en zyn yver voor den dienst der Koninginne, zetten hem aan tot het doen van onderneemingen en kosten, ver boven zyne middelen: dit bewoog den Heer CAMDEN tot het maaken van de volgende aanmerking op den uitgang deezes Mans. „Om„ trent deezen tyd", ſchryft hy, „ kwam de Heer „ HUMPHRY GILBERT op Zee om. Een Man van eenen „ ſtoutmoedigen en vrolyken aart, even zeer uitſteekende in de kunſten des Oorlogs als des Vredes: hy leedt „ ſchipbreuk op eene t'huis reize, uit dat gedeelte van „ *Noord-America*, waar aan wy den naam van *Newfoundland* gegeeven hebben: werwaards hy ſlegts korten tyd „ te vooren heen voer; een gedeelte van zyn vaderlyk „ erfgoed verkogt hebbende, in de hoope van het dubbel weder te zullen krygen uit eene Volkplanting, welke hy voorhadt daar op te rigten. Doch wanneer hy „ openlyk het regt der *Engelſche Kroon* op dat gedeelte „ Land, eerst ontdekt door SEBASTIAAN CABOT, in den Jaar-

Digitized by Google

„ re MCCCCXCVII, bekragtigd en landvergunningen
„ aan verſcheide zyner Tochtgenooten geſchonken hadt,
„ vondt hy zich door ſchipbreuken, en 't gebrek aan al-
„ le noodwendigheden, in zo groot eene verlegenheid,
„ dat hy verpligt was dit opzet te ſtaaken; te laat ge-
„ leerd hebbende, 't geen zyn voorbeeld anderen mag
„ leeren, dat de zwaarigheid om Volkplantingen op te
„ rigten in afgelegen deelen der wereld, op de kosten
„ van byzondere lieden, veel meer in heeft, dan hy, en
„ veele anderen, door eene te groote ligtgeloovigheid,
„ en tot hunne eigen ſchade, zich verbeelden". ——
Het valt gemaklyk te begrypen, hoe veele en hoe groote hinderpaalen 'er te boven gekomen moesten worden in het vaſtſtellen van het ſtuk der Volkplantingen, daar zo opregt, zo oordeelkundig en Vaderlandlievend een Schryver als CAMDEN, met de daad was, de heerlyke Plans van een Patriot aanziet voor de geldzugtige inzigten van een Ontwerpmaaker. Om de waarheid, en niet meer dan de waarheid, te zeggen, HUMPHRY GILBERT en zyn Broeder, WALTER RALEIGH, waren de Vaders onzer Volkplantingen: zy lagen den grondſlag van den *Engelſchen Handel*, en gevolglyk van onze Zeemagt; zaaken van zulk eene aangelegenheid, dat zo niet te veel, niet te ſterk, kunnen gepreezen worden.

Behalven den roem dien hy door zyn Zwaard en Pen inlag, verdiende hy ook den lof dat hy een groot Redenaar was, veel nuts heeft hy zyn Vaderland gedaan door zyne Redenvoeringen in het *Ierſche* en *Engelſche Huis der Gemeenten*, waar hy ſteeds het weezenlyk belang deezer Volken bepleitte met eene welſpreekendheid, voortvloeiende uit zynen yver voor de waarheid en genegenheid ten algemeenen nutte. Hy werd in zyn Land geagt, bemind door zyne vrienden, en die hem geen goed hart toedroegen, konden hem alleen beſchuldigen van een weinig te veel vuurs, 't welk zy vermetelheid noemden, terwyl het, in de daad, niets anders was, dan eene edelaardige geestdrift, die laage zielen veragten, om dat zy 'er niet vatbaar voor zyn.

Hy trouwde, uit het Hof zyner roemryke Vorſtinne, eene Dame van aanzienlyke geboorte en groote middelen, ANNA, Dogter van Sir ANTONY AGER, van *Kent*, by welke hy, naar 't verhaal van PRINCE, negen Zoonen verwekte. HOOKER, die hem in perſoon kende, en onmidde-

lyk

Digitized by Google

lyk naa deszelfs dood ſchreef, zegt van maar vyf Zoonen en éene Dogter, in welke laatſte zy beide overeenſtemmen. Zyn oudſte Zoon, JOHN GILBERT, volgde zyns Vaders voorbeeld, en verwierf, ſchoon hy in den bloei zyns leevens ſtierf, den naam van een dapper Krygsman, en een groot Bevelhebber. Hy liet geen kroost naa, 't welk ook het geval was van alle zyne Broederen, uitgenomen den jongſten, RALEIGH, Schildknaap, die in den Zeedienst uitmuntte, en het geluk hadt om een gedeelte van dat Plan, 't welk zyn Vader bedagt, uit te voeren. Aan zyn Kleinzoon, HUMPHRY GILBERT, die zich te *Compton*, digt by *Torbay*, nederzette, was de Heer PRINCE veel van zyne Kundſchappen verſchuldigd: deeze bezat eene Schildery van zyn Grootvader, hem verbeeldende, met de eene hand den Generaals ſtaf houdende, de ander laatende rusten op een aardglobe, waar op VIRGINIA geſchreeven ſtondt; voor op zyn borst was het boven beſchreeven gouden Ankertje, afgebeeld.

PROEVE OVER DE UITSPRAAK EENS REDENAARS. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD, L. L. D. *Lector in de Fraaije Letteren op de Academie te Warrington.*

„ Het is meer dan veronderſtellen, het is weeten, dat, onder „ het aantal onzer Leezeren, 'er niet weinigen gevonden „ worden, die zich ſchikken, om, met den tyd, in 't openbaar „ te ſpreeken: en dewyl wy ons ten hoofdregel geſteld hebben, „ alleen, zo veel mogelyk, nuttig te weezen, moet zomtyds on„ze keus zich bepaalen tot ſtoffen, die eene bepaalde ſoort van „ Leezers betreffen: de volgende Proeve is, derhalven, voornaam„lyk ten dienſte der zodanigen geſchikt. Wy weeten zeer „ wel, dat de zaak, daar in verhandeld, geenzins door nieuwig„heid zich aanpryst; doch de eenvoudigheid, de klaarheid, de „ juistheid, de kortheid, met welke zy behandeld is, zal het „ plaatzen in ons *Mengelwerk* billyken: meer ſtukjes uit de wel„verſheede penne van den Eerw. ENFIELD hebben 't zelve op„gecierd".

* * * * * *

Veel omhaals en opheſs van woorden heeft men gebruikt, om de wereld te overtuigen van eene zeer eenvoudige waarheid, dat bekwaam te zyn om wél te ſpreeken eene verciérende eene nutte begaafdheid is. Zonder de uitgewerkte loffpraaken der

Digitized by Google

oudere en laatere Redenaaren, blykt het aanbelang eener goede uitſpraake klaar genoeg. Een ieder zal erkennen, dat het eene zaak van gewigt is, iets, 't welk ons dagelyks te paſſe komt, wel uit te voeren. Ieder byzonder gezelſchap, en bykans ieder openbaare byeenkomst, verſchaft gelegenheid om het onderſcheid op te merken tusſchen eene juiste en bevallige, of eene gebrekkige en onnatuurlyke Uitſpraak: weinigen zyn 'er, of zy ondervinden dagelyks de voordeelen van de eerſte, en de nadeelen van de laatſte. De groote zwaarigheid beſtaat niet in te bewyzen, dat het een wenschlyk ding is bekwaam te zyn om naar eisch van zaaken te leezen en te ſpreeken; doch in het aantoonen van eene volvoerbaare en gemaklyke wyze, waarop deeze bekwaamheid kan verkreegen worden.

VOLG. DE NATUUR, is zeker de Grondwet der Welſpreekenheid, zonder daar op agt te geeven, zullen alle andere Regels niets anders hervoortbrengen dan een gemaakt gezwets, geene juiste Uitſpraak. Zommige keurige waarneemers, misſchien oordeelende uit eenige ongelukkige voorbeelden van hedendaagſche Welſpreekendheid, hebben beſlooten, dat de gemelde Grondwet de éénige is, die voorgeſchreeven moet worden; dat alle kunstregels noodloos en overtollig zyn; dat gezond verſtand, en een gezuiverde ſmaak, alleen vereischt worden om een goed openlyk Redenaar te vormen. Dan het is in de Kunst der Welſpreekenheid even eens geſteld als in andere, dat algemeene Voorſchriften weinig te beduiden hebben, wanneer zy niet ontvouwd en op byzondere gevallen toegepast worden. Het waarneemen van de onderſcheide wyzen, waar op de Natuur de verſchillende bevattingen, beweegingen, en hartstogten uitdrukt, en deeze te onderſcheiden van het enkel uitwerkzel eener willekeurige gewoonte of valſchen ſmaak: het ontdekken en verbeteren van die toonen en hebbelykheden in 't ſpreeken, welke verre van de Natuur afwyken, en daar zy den overhand verkrygen al het eigenlyke en bevallige der Uitſpraake verderven: eene keuze te doen van zulke leſſen, als den Redenaar gelegenheid geeven om zich in allerlei ſoorten van Uitſpraak te oefenen; dit alles moet de vrugt van opmerking en arbeid weezen: en hier in kan men zeker veel byſtand van Onderwys ontvangen. Wat zyn Regels of Leſſen, tot het verkrygen van deeze of eenige andere Kunst, dan de waarneemingen van anderen, in een beknopt begrip zamen gebragt, en in eene natuurlyke orde geſchikt, tot onderregting van den onkundigen en onervaaren Leerling? En wat is 'er in de Kunst van ſpreeken, 't welk zou beletten dat zy hulp van voorſchriften ontving.

My, derhalven, overtuigd vindende, dat de Spreek-kunst, even als alle andere daadlyke Kunſten, gemaklyker gemaakt kan worden door Regelen, gaa ik voort, om op eenen eenvoudigen Leertrant zodanige Regels, de Uitſpraak betreffende, voor te ſtellen, als best geſchikt ſchynen om een nauwkeurig en bevallig Redenaar te vormen.

EER-

Digitized by Google

EERSTE REGEL.

LAAT DE KLANKVORMING UWER WOORDEN ONDERSCHEIDEN EN ECHTIG ZYN.

Eene goede Klankvorming beſtaat in het geeven van eene klaare en volkome Uitſpraak aan verſcheide enkele en zamengeſtelde Klanken. De natuur deezer Klanken moet, over zulks, wel begreepen, en veel moeite genomen worden tot het ontdekken en verbeteren van de misſlagen in de Klankvorming, die, ſchoon dikwyls aan eenig gebrek in de Spraakdeelen toegeſchreeven, doorgaans de gevolgen zyn van onoplettenheid of van een kwaad voorbeeld. Veele deezer betreffen den Klank der Medeklinkeren. Eenigen kunnen de Letters *l*, *r*, *th*, *ſch*, niet uitbrengen; anderen ſlaan mis in de *h*. Deeze gebreken kan men verhelpen, door het leezen van volzinnen, zo ingerigt, dat die moeilyke klanken daar in menigmaal voorkomen, en door 'er zich voor te wagten in de dagelykſche verkeering.

Andere gebreken in de klankvorming betreffen de zamengeſtelde Klanken, en zyn gelegen in eene verwarde en dooreengemengde Uitſpraak der Woorden. Het kragtdaadigst middel om deeze kwaade gewoonte vóór te komen, is het overluid leezen van Stukken uit eenig Werk tot dat einde gekoozen (by voorbeeld, de zodanige waarin men veele lange en zeldzaam voorkomende woorden, of veele korte ſyllabes by elkander aantreft,) als mede het, op gezette tyden, veel langzaamer leezen dan de zin en een juiſte Uitſpraak vordert. Meest alle Perſoonen, die zich op de Kunst van ſpreeken niet hebben toegelegd, zyn gewoon hunne woorden zo ras te uiten, dat dit laatst voorgeſtelde hulpmiddel, in den beginne, een geruimen tyd dient gebezigd te worden: want zo lang 'er een eenpaarige raſe Uitſpraak plaats heeft, is het volſtrekt onmogelyk, dat 'er een ſterke klemtoon, een natuurlyke toon of gepaste Uitſpraak in 't geheel gevonden wordt. —— Bedoel niets hoogers, vóór dat gy onderſcheiden en keurig kunt leezen. Leer eerst langzaam ſpreeken, alle andere bevalligheden zullen, op haare beurt, volgen.

TWEEDE REGEL.

LAAT UWE UITSPRAAK VOL KLEMS EN KRAGTIG WEEZEN.

Eene laffe platheid en koelheid is bykans het algemeen gebrek in 't leezen; en zelfs zy, die in 't openbaar ſpreeken, laaten menigmaal de woorden op zulk een flaauwen en zwakken toon van hunne lippen rollen, dat het duidelyk blyke, dat zy niet verſtaan of voelen wat zy zelve zeggen, of dat zy 'er geen belang in ſtellen om verſtaan te worden, en het gevoel hunner Toehoorderen te treffen. Dit is een hoofdmisſlag; een Redenaar zonder

Digitized by Google

klemmende uitſpraak, heeft veel gelykheids met een leevenloos Standbeeld.

Om eene kragtige wyze van het uitſpreeken uwer woorden te verkrygen, moet gy uzelven gewennen, om, onder het leezen, zo veel lugts in uwe longen te hebben als gy daar in met gemak kunt bergen, en die met kragt daar uit te brengen in het uiten der Klanken, welke nadruk in 't zeggen vorderen: lees overhard in de open lugt zo ſterk als u doenlyk is; hou uw lichaam recht over einde terwyl gy ſpreekt; laaten alle Medeklinkers uitgedrukt worden met eene volle uitzetting van den adem, en een kragtige werking van alle de leden, die in het vormen daar van te paſſe komen; en draag zorg dat alle Klinkletters een volkomen en ſterken klank hebben. Neem deeze Regels by aanhoudenheid waar, tot gy klem en nadruk in 't ſpreeken u hebt eigen gemaakt.

Doch wees op uw hoede, om, deezen Regel volgende, niet in het uiterſte van *ſchreeuwen* te loopen. Deeze misſlag treft men meest aan by Menſchen, die, in ſpyt, en met verſmaading, van allen regel en voeglykheid, ſchynen beſlooten te hebben, over de aandagt des gemeens te heerſchen. CICERO vergelykt zulk ſlag van Redenaars by Kreupelen, die te paard ryden om dat zy niet kunnen wandelen; zy bulken om dat zy niet kunnen ſpreeken.

DERDE REGEL.

VERKRYG REINE MAAT, EN VERSCHEIDENHEID IN DE HOOGTE VAN UW' STEM.

De Eentoonigheid, waar over men in de openbaare Spreekers zo zeer klaagt, heeft men voornaamlyk toe te ſchryven aan 't verzuimen van deezen Regel. Zy vergenoegen zich doorgaans met één zekeren Sleutel, die zy, in alle gelegenheden, en by elk onderwerp, gebruiken; of, indien zy verſcheidenheid willen maaken, is dit alleen naar gelange van het aantal hunner Toehoorderen, en de grootte van de plaats, waar in zy ſpreeken; zich verbeeldende, dat, op een hoogen Sleutel te ſprecken, 't zelfde is als luid ſpreeken: en niet bedenkende, dat het hooren of niet hooren van een Spreeker meer afhangt van de onderſcheidenheid en klem, waar mede hy zyne woorden uit, dan van de hoogte waar op hy zyne ſtem brengt.

Maar het is een weezenlyk vereiſchte in een goed Redenaar, dat hy in ſtaat zy om de hoogte zo wel als de ſterkte en toon zyner ſtemme, naar eisch der omſtandigheden, te veranderen. Verſchillende ſoorten van voorſtellen vorderen verſchillende hoogten van ſtem. De Natuur leert ons het verhaal eener gebeurtenisſe, het voordraagen van een bewys, het bevelen van een dienſtknegt, het uitboezemen van ſchrik of toorn, het voortbrengen van zugten en klagten, niet alleen op onderſcheide toonen, maar met ver-

Digitized by Google

verſchillende verheffingen van ſtem, te doen. De Menſchen ſpreeken op onderſcheide trappen des ouderdoms, en in verſchillende omſtandigheden, uit zeer verſchillende Sleutels. De Landlooper als hy bedelt; de Krygsman als hy beveelt; de Nagtwaaker als hy het uur des nagts roept; de Overheid als zy een Bevelſchrift aankondigt; de Raadsheer als hy redenvoert; de Minnaar als hy zyne teedere minnetaal uit, verſchillen niet min in de Toonen, die zy gebruiken, dan in den Sleutel uit welken zy ſpreeken. Het Leezen en Spreeken, derhalven, waar in men al de verſcheidenheid van uitdrukking van 't weezenlyk leeven naaboorst, moet geduurige veranderingen in de hoogte der Stem hebben.

Tot het verkrygen van het vermogen van den Sleutel, waar uit gy ſpreekt, naar welgevallen, te veranderen, moet gy u zelven gewennen uw ſtem te ſchikken naar verſchillende Sleutels, van de laagſte tot de hoogſte nooten, die in uw vermogen zyn. Veele deezer zouden noch voeglyk, noch aangenaam in 't ſpreeken weezen; doch de oefening zal u zulk een bedwang over uwe ſtem geeven, als nauwlyks op eenige andere wyze kan verkreegen worden. Deeze proeve herhaald hebbende, tot dat gy met gemak de ſtem op onderſcheide hoogten kunt verheffen, lees dan, om deezen Regel meer en meer te beoefenen, opſtellen, waar in verſcheide ſpreekers voorkomen, of zamenſpraaken, in agtneemende de hoogte der ſtem aan elk voegende, en tragtende die te veranderen volgens het voorſchrift der Natuure.

In een en het zelfde Opſtel zal het dikwyls noodig weezen de hoogte der ſtem te veranderen, van het eene gedeelte tot het andere overgaande, zonder eenige verwiſſeling van Perſoonen. Waarlyk, elke volzin, die geleezen of geſprooken wordt, laat verſchillende ſtemverheffingen toe, in de onderſcheide gedeelten, en hier van hangt voornaamlyk, misſchien geheel en al, de welluidenheid der uitſpraake af.

VIERDE REGEL.

SPREEK UWE WOORDEN EIGENAARTIG EN FRAAY UIT.

Het valt niet gemaklyk een regelmaat op te geeven, waardoor het eigenaartige der Uitſpraake bepaald wordt. Geleerden, de afleiding der woorden tot een regelmaat der Uitſpraake willende maaken, ſpreeken dikwyls de woorden uit op eene wyze, die hun den naam van gemaakten en Pedanten doet krygen. Lieden, van de groote Wereld, behouden, niet tegenſtaande al hunne beſchaafdheid, dikwyls zo veel van de Uitſpraak aan hunne Landſtreek byzonder eigen, of begaan zo grove misſlagen in ſpreeken en ſchryven beide, dat de eer, om tot voorbeelden eener naauwkeurige Uitſpraake te ſtrekken, hun althans niet toekomt. Misſchien zouden wy deeze regelmaat alleen moeten zoeken

Digitized by Google

ken by Menſchen, die de beide bovengemelde Charakters vereénigen, en, met de keurigheid van rechtſchaape Letterkunde, de fraaiheid van het leeven in de beſchaafde wereld paaren. Het agtſlaan op zulke voorbeelden, en een vrye ommegang met Menſchen van opvoeding, zyn de beste behoedmiddelen, tegen de wanſtallen van eene laage en landſchaps Uitſpraake. —— De wanklanken, ten opzigte van de uitſpraak der woorden, zyn ontelbaar: eenigen plaatzen de *h* waar dezelve niet zyn moet, en laaten dezelve agterwege daar ze behoort; zommige verwarren de *f* en de *v*; anderen geeven een' misvormden klank aan de dubbele Klinkers *aa*, *oo*, of voegen eene menigte van Medeklinkers zamen, zonder op de Klinkletters behoorelyk agt te geeven. —— Deeze misſlagen en ontelbaare andere van denzelfden aart moeten verbeterd worden volgens de Uitſpraak van een Heer, dien men veronderſtellen mag te veel van de wereld gezien, en daarin verkeerd te hebben om den byzonderen Tongval van het Landſchap zyner herkomſte te behouden.

VYFDE REGEL.

SPREEK ELK WOORD, UIT MEER DAN ÉÉN SYLLABE BESTAANDE, UIT MET ZYN EIGEN ACCENT.

Het is noodig deeze onderrigting te geeven, om dat veele Redenaars eene vreemde en pedantſche wyze hebben, in het *Accent* op de woorden te zetten; het voor een' Regel houdende, het *Accent* zo verre agter aan te brengen als eenigzins mogelyk is: een Regel, die niet gegrond is op de wetten der welluidenheid. In het *Accent* op de woorden te zetten, dienen de doorgaande gewoonte, en een goed oor, tot de beste Leidslieden: alleen hebbe men op te merken, dat het Accent niet moet geregeld worden, volgens de eigendunklyke regelen van de hoeveelheid der Sylleben, doch naar het getal en de natuur der enkele klanken.

(*Het vervolg by de eerſte gelegenheid*).

EENZAAME OVERDENKING, BY GELEGENHEID VAN EEN GEDUGT ONWEDER.

Ach! had ik nu den ſchelklinkenden toon der Serafynen, op dat ik myn verheven onderwerp niet ontheilige door de laagheid van myn gezang! —— Doch, waarom zoude ik my het onmooglyke toewenſchen? —— Waarom neem ik voor, zulk eene ſteile hoogte te beklimmen? —— Laat ik liever myne gedagten langs vlakke paden doen weiden, op dat een uitglippende tred mooglyk niet eenen gedugten val te wege brenge.

Myne zinnen, door verſchillende voorwerpen aangedaan, terwyl de Zon zig nog in vollen glans vertoonde, begonnen, kort na

Digitized by Google

na dat dezelve de Westerkim met goud bezoomde, van langzamerhand te verſtompen, en hielden zich minder opmerkzaam omtrent de voorwerpen buiten zich. —— Myn Geest, door ingeſpannenheid vermoeid, voelde eene wanorde in haare redeneerings kragt. —— De Slaap, my dus geſchikt vindende voor zyne verrasſing, breidde zyne donsachtige Vlerken over myne oogleden uit, en maakte my voor alles onverſchillig.

Wanneer dus eene doodſche ſtilte eene algemeene rust te kennen gaf, en de nagt, door zyne floerſe ſprei, waar mede hy het Halfrond bedekte, aan oog en oor alle voorwerpen onttrok, wierd eene ſluimerende waereld, door het gedruis der opgeroide hemelen, uit eene onſtuimige Zee van inbeeldingen, eensklaps tot haare voorgaande denkenskragt opgewekt. —— De Blixem zweefde ginds en weder, en ſcheen alles, wat zyne vaart wilde breeken, te zullen nedervellen. —— Ieder ſtraal wierd beantwoord door het ſchor geluid des donders, die den Aardkloot dreigde te ſplyten, of uit zynen As te rukken.

Deeze gedugte ontwaaking ſcherpte myne zinnen, en wekte mynen geest op tot ingeſpannenheid. —— Nu lag ik verbaasd ter neder tusſchen vrees en hoop; —— doof door het gekraak der donderklooten; —— duizelig door het blixemvuur, dat de vaale ſprei des nagts vergulde, en my een uitgeſtrekten Horiſon verſchafte. —— De maan ſcheen, op dit vreeslyk gezigt, haare koets te rug te mennen; en 't was, als of de ſterren uit hunne kringen geſtooten wierden. —— De hemelen kraakten, door het aanraaken van Gods vinger; —— de pylers der aarde beefden; —— het gebergte, het woud, waggelde door het uitbarſtende vuur, en het gehuil der ſtormwinden. —— Het Geheelal ſcheen nu tot een Tophet geſteld te worden; en de ganſche natuur, dreigde t'onderſte boven te zullen keeren. —— Mensch en vee zugteden; —— al wat myn oog zag, en myn oor hoorde, was gevaarlyk; —— leevende was ik gelyk aan de geenen, die de grafkelders bewoonen.

God leeft! —— zelde myne Ziel; —— mooglyk wenkt Hy den dood, om het aangeſtooken Salpeter zich tot een masker te maaken, ten einde my, van agter het zelve, te beſpringen. —— Mooglyk voert my de eerstkomende blixemſtraal met zich naar het gaapende graf. —— Zal ik my verſchuilen? —— Maar waar? —— Mooglyk nog één oogenblik, en het graf zelf zal my tot eene ſchuilplaats verſtrekken.

Deeze nagt ſchilderde aan mynen geest het leevendigst tafereel van den jongſten dag; wanneer dulzend donderſlagen, die de hel zullen doen wedergalmen, den boozen zo gedugt zullen zyn, als de uitſpraak van het vloekvonnis, dat zy wanhoopend verwagten te zullen hooren.

O nacht, waar in de wraake Gods boven myn hoofd zweefde; —— en wie weet, hoe veelen getroffen zal hebben; daar ik, die in de voorſte ry ſtond der geenen, die Hem beledigen, nog geſpaard ben; —— gy levert my ſtof om hem groot te maaken, die

Digitized by Google

den donder ten mynen opzichte in zyn vermogen bepaalde, en de pylen des blixems verſtompte.

Mogt ik, by het geduurig denken aan denzelven, de hoogheid uwer Majeſteit, ô God, diep in myn hart voelen zinken. —— Zyt gy het voorwerp van myne vreeze; de regel van myn doen; het leeven van myn leeven; het licht van myn verſtand! —— Dan zal, wanneer het gedugte tydſtip gebooren word, waarop de dood die vreeslyke maaijer, zich bereidt om my in te oogſten; en zynen ſikkel in mynen wortel ſlaat, het ſombere graf my tot eene rustplaats verſtrekken; dan zult gy my ryp bevinden om overgeplant te worden in het ryk der Serafynen; om aldaar, met de duizenden, die het Lam hulde doen, U en den Lamme, eeuw uit eeuw in, het driemaal heilig toe te zwaaijen.

C. P.

LEEVENSREGELS VOOR DE JEUGD.

(*Uit het Engelsch.*)

ZELFKENNIS.

Wanneer gy de Gebreken van anderen opmerkt, overweegt dan of gy 'er zelve niet aan ſchuldig ſtaat. Kennis van ons zelven te krygen is het beste middel, om de Gebreken van anderen tot een ſpiegel te maaken ter ontdekking van onze eigene.

Wy kunnen zo veel leeren uit de Misſlagen onzer vrienden als uit hunne Leſſen.

NIEUWSGIERIGHEID.

„ Luistert niet na alles wat geſprooken wordt", zegt SALOMO, op dat uw knegt u niet vloeke. 't Is nauwlyks te gelooven, hoe veel ongemaks de Nieuwsgierigheid baart, wanneer zy tot geheimen, die best onbekend blyven, wil indringen. Het ontdekken van zodanige geheimen vervult het gemoed met agterdogt, maakt ons gedrag onbeſtendig en verward. Een toverglas te bezitten, 't welk ons al de boosaartigheid, die rondsom tegen ons zamenſpant en werkt, ontdekt, zou een groote ſtraf weezen.

Het werdt voor een proefſtuk van voorzigtigheid in POMPEJUS gehouden, dat hy alle de Papieren van SERTORIUS verbrandde, zonder een oog in dezelve te ſlaan. Het voldoen deezer Nieuwsgierigheid zou hem, 't is waar, zyne vyanden ontdekt, doch hun teffens overzoenlyk gemaakt hebben.

Indien gy een gerust leeven bemint, verbant uit uw byweezen de Leugenaars, Kwaadſpreekers en Lasteraars. Onderzoek niet nauw wat anderen van u zeggen, noch omtrent de misſlagen uwer Vrienden. Wie dit doet handelt als iemand, die 't hout verzamelt om zyn eigen huis te verbranden.

Gaf

Digitized by Google

Geef niemand aan Leugenaars, Kwaadſprookers en Lasteraars gehoor, hun geſlacht zou binnen kort geheel uitſterven.

HOOGMOED.

Nauwlyks ooit toont iemand zich in het voordeeligſte licht, als hy het meest bezorgd is, om zulks te doen.

Brengt die rustlooze drift om in alle zelfs de minſte omſtandigheden, den voorrang te hebben, te onder. Deeze werkt, gelyk veele andere driften, ſtrydig met het einde, 't welk zy bedoelt. In ſtede van u agting te verwerven, maakt zy u een allerlastigst Medgezel.

Legt 'er u meer op toe, om Kennis te verkrygen, dan met de verkreegene te ſchitteren. De Menſchen geeven zich dikwyls veel moeite, om den kleinen voorraad, dien zy bezitten, te verkwisten, doch weinig, om meer te verkrygen.

Wy zyn zeer geneegen, om, in gezelſchap, anderen te onderrigten, om dus onze meerderheid te toonen. Het zou verſtandiger weezen, ſpaarzaam met onze kundigheden te zyn, en anderen gelegenheid te ſchenken, om de hunne aan den dag te leggen. Zulk eene ſpaarzaamheid zou ons, zo geen Vrienden, ten minſten Begunſtigers, verwerven.

Laat het voor andere over uwe verdienſten te ontdekken: zy zullen u te hooger ſchatten als het hunne eigene vinding is.

Een verſtandig Man zal zich wagten van eene uitſteekenheid in beuzelingen te toonen. Hy zou 'er door bekend worden, ten koste van veel waardiger begaafdheden.

TROTSHEID.

In ſtede van met veragting neder te zien, op Menſchen naar den Lyve, of naar de Ziel gebrekkig, past het ons GOD te danken, dat hy ons beter gemaakt heeft.

De Trotsheid ging met DIOGENES in zyn ton, en daar in maatigde hy zich aan over ALEXANDER, den trotsſten aller ſtervelingen, te gebieden.

EERZUGT.

Waare verdienſte is een geneesmiddel tegen valſche Eerzugt.

Een Man van verdienſten kan zyn Eerzugt niet bepaalen tot middelen, of gunstbejag: in deeze vindt hy niets weezenlyks tot voldoening van zyn hart: dit kan alleen berusten in de Eere, uit waare Deugd voortſpruitende.

STYFZINNIGHEID.

Duldt eerder dat gy ongelyk krygt wanneer gy gelyk hebt, dan dat gy gelyk zoekt te krygen, wanneer gy ongelyk hebt.

Indien de geest eens Regeerders tegen u ontſtooken is, wykt: toegeeven heeft den zoen van groote beledigingen te wege gebragt.

Twistredent nooit om de overwinning: maar om de waarheid te

Digitized by Google

te ontdekken; en hoort de Stem der Rede uit wiens mond dezelve ook voortkomt.

Laat nimmer uw Moed trots, uw Besluit hardnekkig, uwe Wysheid doortrapt, of uw Geduld laf weezen.

Een onbuigzaam ſtyfzinnige geaartheid moet veel verdraagen, en zal weinig winnen.

Alles naar de maat van onze eige Rede te willen afmeeten en daar op te ſtaan, is onregtvaardigheid, en een inbreuk op de algemeene Regten des Menschdoms.

Doet altoos wat gy oordeelt Regt te zyn, en laat anderen 't zelfde voorregt. Het laatstgemelde is een Pligt aan den Naasten verſchuldigd, en beide zyn het Pligten, ons door onzen Maaker afgevorderd.

Verſchil van begrippen is zo natuurlyk als het verſchil van weezenstrekken: en 't maakt, om zo te ſpreeken, het zout des geſpreks uit. Waarom zullen wy dan geſtoord weezen, op lieden die anders denken dan wy.

GEHEIMHOUDING.

Indien gy anderen Geheimhouding wilt leeren, begint met u zelven. Hoe immers kunt gy verwagten dat een ander uw Geheim zal bewaaren; wanneer gy zelve daar toe niet in ſtaat zyt?

Het is zo groot eene ondankbaarheid, de gunſten van eene Minnaares te openbaaren, als die van een Vriend te bedekken.

De bekwaamheid om in zaaken van gewigt geheimen te bewaaren, wordt best bedekt door eene openhartigheid in beuzelingen.

'T BESTUUR DER TONGE.

Weest omzigtig in 't ſpreeken. Dit kan nooit ſchaaden en veel hinders voorkomen.

Meermaalen heeft iemand, door zyn Tong, dan door zyne Deugden, zyn Fortuin gemaakt; doch ook meermaalen daar door, dan door zyne ondeugden, zyn Welvaaren om ver geſtooten.

Spreekt, op eene openbaare plaats; of aan een gemeene tafel, van niemand veragtlyk; op dat geen Vriend van den beſprookenen u ten ſtryde daage, of u tot herroepen dwinge.

Eens veronderſteld zynde, dat het een gebrek is van elk gunſtig te ſpreeken, zal men egter moeten toeſtaan; dat het den voorrang verdient van eenige Deugden: dewyl het de zekerſte beſcherming oplevert tegen anderer opſpraak.

Ten opzigte van die met ons in rang gelyk ſtaan, is het eene mindere onvoorzigtigheid meesterlyk te handelen, dan op een meesteragtigen toon te ſpreeken.

Noodzaaklykheid zal eenige bedryven verſchoonen; dan die te regtvaardigen kan nooit noodzaaklyk weezen.

Wagt u zo wel van ſchielyk laaken als van voorbaarig pryzen.

„ Die

Digitized by Google

„ Die zynen Vriend zegent met luider ſtemme, zich 's mor-
„ gens vroeg opmaakende, het zal hem tot een' vloek gerekend
„ worden" luidt SALOMONS ſpreuk. Gemaatigde lof, ten rechten tyde gegeeven, is van grooten dienst tot het verwerven van de agting der menſchen. Ongemaatigde, luidrugtige, en onbepaalde lof doet in ons een wanſmaak ontſtaan tegen den lofredenaar, en tegen zyn Vriend het voorwerp zyns lof.

Hoe vreemd is het dat de Menſchen ſtaan blyven op de minſte byzonderheden van zaaken hun betreffende, en vergeeten hoe dikwyls anderen hun verveeld hebben met hun verdrietig verhaal?

WELDAADIGHEID.

Beſteed uwe gunstbetooningen aan die het verdienen: en elk zal dankbaar weezen.

Weldaaden al te ligt en te veelvuldig beweezen, hebben doorgaans ondankbaarheid ten gevolge.

Waare weldaadigheid beſtaat niet in ruim en ryklyk maar in gepast en ten rechten tyde te geeven.

Geef liever niets dan beneden 't geen men van u verwagt. Gy verliest deeze gifte en behaalt geen dank.

Hy weigert maar half die in éénś weigert.

Een eenvoudig kleed, aan een arm man gegeeven, zal u grooter cieraad weezen dan het rykſte gewaad 't welk gy zelve aantrekt.

Eigenbelang is een beweegreden tot Weldaadigheid. Weinigen zyn zo gering, of 't is in hun magt, u eenigen dienst te doen.

Niets is grootmoediger dan gunſten te bewyzen aan de zodanigen, die in hunnen pligt te onswaard gebrekkig en verzuimlyk geweest zyn: en niets laager dan die van ons te ontvangen.

VRIENDSCHAP.

Het zy een der groote oogmerken uws leevens een opregt Vriend te verkrygen. Vriendſchap vermeerdert allen genoegen en verzagt alle ſmert.

Niets kan de agting van een Man krenken, die zyn agting in den kring zyner Vrienden ophoudt.

Vermydt het beſlisſen eens geſchils tusſchen twee uwer Vrienden.

't Is nuttig, de gebreken eens Vriends te weeten; doch verkeerd, hem deswegen te haaten.

Geen Mensch behoud langen tyd de agting en genegenheid zyner Vrienden, als hy zich veroorloft vry uit van hunne gebreken te ſpreeken.

Niets geeft meer voets tot ongetrouwheid dan wantrouwen. Aan een Vriends trouwe te twyfelen, is hem verliezen. Doet iemand denken dat gy hem voor eerlyk verſlyt, hy zal u doorgaans eerlyk behandelen.

Zyt gy genoodzaakt een aangevange Vriendſchap af te breeken, doet het ongevoelig, en met zo weinig gerugts als u mogelyk is.

Digitized by Google

HET CITROENBOSCH.

Een Fabel.

(Uit het Engelsch.)

In de vroegſte eeuwen der wereld was 'er een groot Bosch van Citroen-boomen, dat de ſchoonſte, grootſte en keurlykſte vrugten droeg. De takken der boomen kromden zich onder den last, en de lugt werd, tot op eenen verren afſtand, vervuld met den aangenaamſten geur. Door 't geweld des winds werden 'er eenige Citroenen afgeſlaagen, en eenige takken afgebrooken. Zommige Reizigers, dien weg langs trekkende, leschten hunnen dorst met het ſap der vrugten, en wierpen de ſchel weg.

Dit toeval bewoog de Citroenboomen, om Oppaſſers te kiezen, die de Voorbygangers zouden afweeren, en het Bosch met hooge heggen omtuinen, om de ſtormwinden te keeren. Deeze Oppaſſers gedroegen zich, in den beginne, getrouw en onbaatzugtig: doch zy voelden welhaast dat zulk een zwaare arbeid eenen geweldigen dorst verwekte: gevolglyk deeden zy deezen voorſlag aan de Citroenen. „ Met voor u te werken, loopen wy „ gevaar om van dorst te zullen verſmagten, geeft ons de vryheid „ om in elk uwer een ſneedje te maaken, ten einde wy een drup „ vogts hebben om onze verdroogde keelen te laaven: gy zult 'er „ niets by verliezen, wy en onze Kinderen zullen 'er nieuwe „ kragten door krygen, om ze ten uwen dienſte te beſteeden."

De ligtgeloovige Citroenen vonden dit verzoek niet onredelyk, en onderwierpen zich aan deezen nauwmerkbaaren last. Doch wat was het gevolg? De Inſnyding eens gemaakt zynde, drukten de handen der Oppaſſeren ze van dag tot dag ſterker. Zy bemerkten, eindelyk, dat Citroenſap in al hun voedzel noodzaaklyk was: zy ontdekten tevens, dat de Vrugten, hoe meer geneepen des te meer vogts uitleverden. —— De Citroenen, zich zo ſterk geneepen voelende, wilden de hoeveelheid van Sap op den eerſten en ouden voet der afſpraake brengen: doch de Oppaſſers, ſterker geworden, zetten, alle klagten in den wind ſlaande, de Citroenen onder de pers; en als 'er niet meer over was, perſten zy een vogt uit de ſchellen, door 't behulp van verſchriklyke werktuigen. In 't einde baadden zy zich in 't Citroenſap. Welhaast was het geheele Bosch bedorven: het geſlacht der Citroenboomen dood: en deeze dwinglandſche Oppaſſers, hebbelyk gewoon aan dit verfriſſend vogt, hadden zich door hun kwistig misbruik daar van geheel beroofd. Zy werden allen ziek, en ſtierven aan een Rotkoorts.

DE

Digitized by Google

DE KRISTEN IN ZYNEN OUDERDOM.

Alleenſpraak.

Al waggelen myn zwakke ſchreên;
Al moet ik eerlang graſwaards treên,
'k Zal nooit de dood, hoe machtig, vrezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

Beneem me, ô Wereld! vry uw Vreugd;
'k Lach met dat onderwerp der Jeugd;
'k Min u niet meer gelyk voor dezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

Weet, weet, ô Vorst der duisternis,
Dat uw vermogen krachtloos is;
'k Zal nooit uw helſche machten vrezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

En gy, myn Vleesch! vermoei u niet,
Al uwe Vreugde is myn verdriet;
Uw Lokſtem zal my nooit belezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

Sny Vry, ô Dood! myn leven af;
Ik vrees niet voor het duistre Graf:
Myn Heilzon is 'er uit verrezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

Al waglen dan myn zwakke ſchreên;
Al moet ik eerlang graſwaards treên,
'k Zal nooit den Dood, hoe machtig, vrezen;
Myn JEZUS *zal myn Heiland wezen.*

K. V. AZ.

Rotterdam.
den 9 April, 1779.

DRUKFEILEN IN DE TAFEL VAN APRIL, 1779.

Staat		moet zyn
den 10 's av. Bar.	11	11½
11 's morg. —	10	10½
den 5 's morg. Th.	51	52-
22 's av. —	58	58½
27 's mid. —	46	56-

de regel onder de eerſte Kolom moet dus ſtaan,
den 13 's av. 9 u. 64½. 10 u. 59. 11 u. 57½.

WAAR-

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, MAI, 1779.

	Bar:	Th:	Wind			Bar:	Th:	Wind	
1	29. 7-	47½	O 3	Regen	17	29. 10-	61½	ZW 6	R. donk.
	*5½	43½	ZW4. NW 3	—— z. b.		—10-	66	—— 9	—— z. b.
	—5½	46½	NWtN 8	——		—10-	57	—— 6	omt. held.
2	—7½	43	W4. NNW 4	—— hag.		—10½	59	VZW 7	z. b. wolk.
	—8½	52	NNW 2	z. betr.	18	—10-	63	—— 8	iets R. ——
	—10½	41*	Stil	omt. helder		9-	56	W 6. 10	z. betr.
3	—9½	43	ZO 2	betr.		—8½	57	ZW 7	——
	—8½	60	ZZO 4. W 6	wolk. o. h. R.	19	9-	63½	WZW 7	——
	8-	49	ONO 1	omt. held.		9-	54	WtN 5	wolkig
4	—7½	50	ZZO 2	donk. Reg.		—9½	55	W 7	R. z. b. R.
	—7½	60	WtZ 2	——	20	9-	59	WtN 7	z. betr.
	—7½	48	W 4	zw. R. hui.		—9½	48	W 7	—— R.
5	—7½	46	ZW 4	zw. wolk.		30. 0-	54	WtN 6	—— iets R.
	—7½	57	ZtW 2	——	21	—0½	61½	W 7	—— wolk.
	—7½	44½	NW 0	wolkig		—0½	54	NW 6. W 4	——
6	—8½	48	—— 6	z. b. R. hui.		1-	56	WZW 4	—— iets R.
	—9½	57½	W 6	wolkig	22	—2½	63	NW 2	wolkig
	—9½	50½	ZW 0	——		—4*	52	ONO 2.4	o. held. NL.
7	9-	54	ZtW 4.6	donk. R.		4-	54	ZO 3	helder.
	9-	58	ZWtW 4.2	z. betr.	23	3-	72	OtZ 2	——
	9	48½	ZW 1	omt. held.		—3½	64	ZO 2	——
8	9-	52	ZO O 3.	——		—1½	63	ZtO 1	——
	—8½	65	O4. W 1	bet. D. B. R.	24	1-	81	ZtW 1. W 1	omt. held.
	—7½	58	—— 2	o. held. Wl.		1-	69	—— 0	helder NL.
9	—7½	58	ZtW 1	betr. iets R.		—1½	72	NO. OtN 0	omt. helder
	—9½	60	W 1	z. betr.	25	—2½	81*	NNW 0. N 4	——
	—9½	54½	NNW 0	betr.		—1½	61	NNO 4	donker
10	—8½	57	Stil	z. b. iets R.		—1½	60½	NO 2	iets M. bet.
	—8½	68	Wo. O 0	——	26	1-	76	—— 2	helder
	8-	56	ZZO 0	——		—0½	61½	NNO 5	betr.
11	—7½	58	ZZW 6	——		1-	64	NO 3	omt. held.
	—8½	65	W 5	wolkig	27	1-	75	—— 3	——
	—9½	52	WtZ 2	omt. held.		—0½	62	ONO 5	——
12	—10-	56	NW 2	——		—0½	67	OtN 1	helder
	—10½	64	N 0	wolkig.	28	—0½	77	ONO 2.4	omt. held.
	—10½	53	NO 0.2	betr.		29. 11½	66	NO 3	——
13	—10-	57	—— 2	omt. held.		30. 0-	67	—— 2	——
	—10½	66	N 2.4	betr.	29	—0½	74½	OtN 3	—— zw. w.
	—10½	58	—— 2	——		—1½	63	NO 6	——
14	—10½	58	NO 1	——		—1½	59	—— 8	d. iets R.
	—10½	66	N 2	zw. wolk.	30	—1½	63	ONO 10.4	z. b. o. held.
	—11-	54	NW 2	omt. held.		2-	58½	O 9	helder
15	—11-	57	ZW 2	kl. w. iets R.		2-	60	ONO 4	omt. held.
	—11-	67	—— 4	betr.	31	2-	70	—— 4	wolkig
	—11-	57	NNW 0	donker		—1½	58	NO 2.4	o. held. b.
16	—11-	57	ZZW. 2	——					
	—11-	71	ZW 3	bet. iets R.		29. 10	59 15/16		3 1/16.
	—10½	61	W 2	donker.					

Den 2 nam. 11½ u. 39. den 4 nam. 3 u. 54.
—— 5 nam. 3 u. 53. —— 9 nam. 12½ u. 66.
—— 24 av. 7 u. 77. 9 u. 72. 11 u. 68.
—— 25 nam. 1½ u. 83. 3½ u. 78. av. 9 u. 62. 11 u. 60.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE HOOP.

Thales rogatus, quid maxime commune esset omnibus? Spes inquit. *Hanc enim etiam illi habent qui aliud nihil.*

Ongetwyfeld is de Hoop eene der ſterkſte, en tevens ook eene der aangenaamſte, eene der verkwikkelykſte aandoeningen des gemoeds, die een mensch hebben kan, en van den alwyzen Schepper verordend, om een groot, om een zeer aanmerkelyk gedeelte van ons geluk uit te maken. Zy word tog geboren uit een bezef van eenig goed, op eenen zekeren afſtand van ons geplaatst. —— Uit een bezef van wenschbare voorſpoedige zaken, of omſtandigheden, om welke te bezitten, en te eenigertyd onder onze magt, of eigendom, te krygen, men eenigen grond heeft. —— Uit een bezef van goederen, die aanſtaande zyn; die wy wel op eenen zekeren afſtand van ons beſchouwen, dog zo, dat zich tot derzelver verkryginge, niet ſlegts eenige mogelykheid opdoet, maar dat 'er zelfs zeer veel waarſchynelykheid zy, dat wy dadelyk tot derzelver bezit komen zullen.

De Hoop neemt niet weinig af of toe, naar mate de verkryging mogelyk of gemaklyk zy. Hare vermogens, hare kragten vermeerderen, als 'er zich eene groote waarſchynelykheid opdoet, om in het bezit van zaken, door ons ernſtig begeerd, te komen; en zy vermindert, wanneer de waarſchynelykheid afneemt. —— Zy vermeerdert nog het meest, als men in de bejaagde voorwerpen ons byzonder geluk vindt opgeſloten; naar mate dat grooter en uitgeſtrekter zy, verwydert zich de kring van onze Hoop merkelyk; en waarlyk de voornaamſte grond, waar uit de Hoop geboren word, is de verwagting van het geluk. —— De voorſtelling der bezitting van een goed, in

Digitized by Google

welks bezitting wy een voornaam deel van ons geluk agten gelegen te zyn, deze voorſtelling doet de Hoop in het hart geboren worden. —— Want, waarlyk, indien de mensch zich niet een gelukkiger ſtaat verbeelde, in de bezitting van zeker gewenscht goed, dan hy nu dadelyk bezit, wat zou zyn hoop opwekken, wat gaande maken? immers niets. By mangel van dusdanig voorgeſteld geluk, moet de Hoop, die ſtrelende gemoedsaandoening, dra verzwakken; zo niet den boezem ten eenemaal verlaten en ontledigen.

Deze ſtrelende aandoening des gemoeds, de Hoop, waren de Ouden gewoon onder verſcheiden zinnebeelden, en onder verſchillende tekeningen af te ſchilderen; welke alle, waarvan zy zich in hunne ſchilderyen, en beeldſpraken, bedienden, hier op uit kwamen, dat zy 's menſchen verwagting op de bezitting van een zeker goed, 't geen men zich in een aangenaam, in een zeer gunſtig licht voorſtelt, aanduiden. Maar, terwyl men gewoon was de Hoop op vele en zeer onderſcheiden wyzen te vertoonen, had men nogtans merendeels de gewoonte om by derzelver beeltenis een anker te plaatzen. ——— Hiermede gaven zy deels te kennen, hoe de Hoop ſtandvastig en onbewegelyk is; en deels, dat zy, even gelyk een Schip in de holle baren, aan zeer vele wederwaardigheden onderhevig, geduurig bloot ſtaat, om door ſtormen en tegenheden beloopen te worden; en de aanvallen en woede van verſchrikkelyke onweersbuien te moeten doorſtaan. ——— En, in de daad, hoe volſtandig de Hoop den mensch byblyft, hoe zeldzaam zy hem in den allergrootſten nood zelfs begeeft, blykt overvloedig; dewyl men, van alles verlaten, bezwaarlyk tot zulk eenen deerniswaardigen ſtaat vervallen kan, dat 'er nog niet eene kleine flikkering van het verkwikkelyk licht der liefelyke Hoope in onzen boezem blyft ſchynen.

De Heilige Schrift bedient zich van het zelfde zinnebeeld, en ſpreekt van de Hoop, als van een Anker der Ziele, 't welk zeker en vast is. ——— Deze Hoop, waar van de Heilige Schrift gewag maakt, rust ontwyfelbaar op den zekerſten, op den onwankelbaarſten grond. ——— Zy ſteunt niet op iedele of vergankelyke dingen; op verdigte fabelen, uit de verdorven begrippen der blinde Heidenen voortgekomen, noch op inzettingen en

leer-

Digitized by Google

leeringen van zondige en ligtdwalende menſchen: ze is gegrond op het eeuwig blyvend woord van God, het geen doet vooruit zien op goederen, welke gelegen zyn in de boven Hemelſche gewesten, in de gewesten der Eeuwigheid. —— Goederen, in de Hemelen bewaard; daar ze door motte, noch roest verteerd worden, noch de Dief kan doorgraven; beſtaande in dat gewigte dat eeuwig gewigte van Zaligheden, 't welk nooit menſchen oog gezien, nooit menſchen oor gehoord heeft, noch ooit in het hart van ſtervelingen is opgekomen. —— Goederen, waar van de gemartelde Stefanus, en de doorgeleerde, de verlichte Paulus, eenige weinige, eenige zeer flauwe trekken met ſterfelyke oogen hebben mogen aanſchouwen. —— Op zulke goederen doet ons de Heilige Schrift ſtaroogen. —— Goederen, die niet falen kunnen, nimmer falen zullen; aangezien de Schenker, van wien zy afdalen, de milde, de oneindige Gever alles goeds, God zelve is. —— Ook zyn ze, ten aanzien van hunne volkomenheid, om den mensch ten toppunte van geluk — van onveranderlyk geluk te voeren, ver boven het bereik van alle wisſelvalligheden; ver boven het bereik van onvolmaaktheid, zyn ze van dien aart, dat zy alle de begeerten, de wydstuitgeſtrekte begeerten der ziele vervullen kunnen, en dezelve ten hoogſten trap van volmaaktheid opvoeren. —— Tot zulk een hoogst volmaakt Goed leid de Hoop, van welke de Heilige Schriftuur melding maakt, den mensch op. —— Daar alle de Hoop, welke van elders geleerd word, in waarheid geen vasten grond altoos heeft; om dat zy ſlegts gebouwd is op wankelbare begrippen van onverlichte ſtervelingen, niet beſcheenen door den helderen glans van het Euangely; of dat ze rust op inſtellingen van menſchen, op leeringen van eigen vinding.

Men vertoont wyders de Hoop beeldſprakig, onder anderen, ook als eene Godin, geboren uit de duisternis en gezoogd door de ligtgeloovigheid. —— Achter haar laat men volgen een ſtoet van Nimfen, die haar geſtadig vrolyk toejuichen, terwyl de kommerlyke, de angstvallige vrees haar vooruitgaat. —— Zy wend intusſchen haar gezigt ten Hemel, als van daar de eenige vervulling harer begeerte verwagtende. — Zy heeft een zeer helder gezigt, doch trekt het zelve een

Digitized by Google

weinig donkeragtig, om dat zy zich zo menigmaal bedroeven moet, als zy hare begeerte niet vervuld ziet. Men laat ze, leunende op eenen ſtok, krom en voorovergaan; om dat de Hoop, zich veelmalen, met eene blinde verbeelding ydel vleiënde, heimelyk opklimt tot het laatſte tydſtip van 's menſchen leven; 't welk al hopende, langzamerhand, door den bevenden, den trillenden ouderdom bekropen word. —— Men doet haar wankelen in hare treden; verbeeldende de onzekerheid, en bedriegelykheid der Hope, in vele gevallen; dewyl de hopende menſchen dikwils verliezen, 't geen zy menen reeds in handen te hebben, 't geen zy zich verbeelden alrede in vollen eigendom te bezitten.

Hoe aartig deze tekening, hoe vernuftig de uitdenking in dezelve ook wezen moge, ze mist dien zekeren, dien onbewegelyken grond, waar op de Hoop, in de Heilige Schrift afgebeeld, rust. —— Want, ſchoon men deze beeltenis de ogen ten Hemel doe verheffen, om van daar de vervulling harer begeerte te verwagten; zyn hare grondvesten, op welke ze bouwt, veel te zwak, om 'er een volledig gebouw op te ſtutten, om 'er volkomen op te kunnen vertrouwen. —— Hier van daan voegt men by dat zelfde Beeld de kommerlyke vrees, en doet het uit de duisternis geboren worden. —— Voorwaar Zinnebeelden, welke volmaakt aanwyzen, hoe zwak een vertrouwen deze Hope hebbe. —— 't Geen te meer plaats heeft, om dat zy geen ander uitzigt heeft, dan op aarſche, tydelyke en vergankelyke goederen; op zyn best, binnen den engen kring van dit kortſtondig leven, en veeltyds binnen nog veel enger perk bepaald.

Ik kan niet nalaten, hier nevens nog eene andere Beeltenis van de Hoop te voegen; welke niet minder levendig, niet minder geestig dan de voorgaande uitgedagt; dog te gelyk niet beter geſchikt is, om een volledig vertrouwen, zonder welke tog de Hoop niets is, te kunnen vestigen.

In deze twede Beeltenis word eene Vrouw afgetekend, kerende het gezigt opwaards naar den Hemel; gekleed in een groen gewaad; in de hand houdende eenige gebroken pylen; terwyl ze geplaatst is op den mond of opening van eene kist. —— By haar voegt men ee-

ne

Digitized by Google

ne Kraai, de goede uitkomst, en Nemesis, de Godin der wraak. —— Voor haar henen gaan de verbeeldingen. —— Deze schildery is niet min levendig dan de eerste, om dat de Hoop zich hier in alle derzelver trekken duidelyk vertoont, zo als zy plaats heeft by hen, die door geen klaarder licht dan dat der Rede alleen bestraald zyn. Laat ons ieder derzelver byzonderheden eens wat nader beschouwen, en ons eenige ogenblikken by dezelven ophouden.

Het is een schoon denkbeeld, de Hoop het gezigt Hemelwaards te doen verheffen. —— Alle Hoop, welke niet derwaards uitziet, is loutere ydelheid. —— De Hoop eenes Kristens kan zich met grond tot den onveranderlyken God verheffen; zy kan starogen op den Hemel, de plaats der ware bustendigheid, de eenige plaats van waar vergenoegen, van onveranderlyk geluk. —— Dan deze kennis verlichtte slegts in zo ver het verstand der Ouden, der Heidensche Wysgeren, dat zy uit de Rede begrepen, hoe de oorzaak van alles, de Formeerder van al het geschapene, haren grondslag in de onveranderlykheid had; en dat uit deze Bron van Eeuwige Gelukzaligheid eeniglyk ons geluk moet voortvloeijen. —— Dit begrypende, deden zy de Hoop daarom het gezigt ten Hemel heffen. —— Het groen gewaad geeft te kennen, hoe de Hoop nimmer verandert, maar altoos jeugdig blyft; schoon de mensch in jaren opklimme. —— De geduurzaamheid der Hope, hare onveranderlyke standvastigheid, word ook door de gebroken pylen verbeeld; naardien de mensch niet slegts zyn leven lang blyft hopen; maar, gesterkt door de Hoop, de felste pylen van tegenheden verbreekt. —— Zy tog verwint dikwils de grootste wederwaardigheden; tart de schromelykste gevaren, en weet derzelver aanvallen te verydelen. Dit vermogen behoud de mensch gewonelyk tot het jongste ogenblik zynes levens.

Men verziert, dat Pandora de kist, door Jupiter met rampen voor het menschdom opgevuld, geopend hebbende, alles daar uit vloog, en zich over de gehele wereld verspreidde, uitgezonderd allenig de Hoop, die, onder in zynde, in den mond der kist hangen bleef; terwyl Pandora, door deze vertoning verschrikt, vol verbaasdheid, het dekzel toe smeet, eer de Hoop 'er nog uit was. —— Dus ontdekte Pandora de Hoop in

Digitized by Google

het midden der Rampen. Dit is de reden, dat men de Hoop plaatst in den mond van de kist.

By de Ouden was 'er geen twyffel; of de Kraai voorſpelde toekomende dingen, en men hield ze doorgaans voor eene aankondigſter van geluk; waarom zy dan ook de Kraai gewoonlyk plaatſten in den ſtoet, die de Hoop verzelde.

Gemerkt alle Hoop op eene goede en gelukkige uitkomst wagt, zo mag dezelve haar ook niet verlaten. Deze trek en ſtrelende begeerte an word nog ſterker uitgedrukt door een Cupido; beduidende die geweldige drift, daar de Hoop veeltyds van verzeld gaat; 't geen uit het woord Cupido zelve gevoegelyk is af te leiden.

De verbeeldingen treden voor uit. Menigmalen vliegen onze denkbaelden onbedenkelyk ver. Ze ſtellen ons de heerlykſte vertoning der dingen voor; zy vliegen de Hoop voorby, dikwils zeer ver vooruit. Hoe vaak verbeelden wy ons de genieting van zekere gewenschte goederen, waar op wy nauwlyks regt hebben, om ſlegts ſlauw te hopen; en hoe menigvuldig malen verbeeld de Hoop iets groots van eene zaak, waar van de bezitting ons nauwlyks aandoet. ——— De Hoop der ſtervelingen is veelal zo vlug in het vooruitlopen, dat zy zich maar al te zeer uitſtrekt tot gansch onmogelyke dingen, of tot beuzelingen, die zulk eene vuurige bejaging onwaardig zyn, en ſlegts in loutere inbeeldingen, in enkele iedelheid beſtaan.

Dan de Wraakgodin by de vleiende Hoop! ——— Wat zal deze, vraagt men billyk? ——— Stervelingen bepaalt uwe losſe, uwe wufte begeerlykheden; bepaalt iedele wenſchen; op dat zy zich nimmer uitſtrekken, tot het bejagen van ongeoorloofde, en onbetamelyke, of het driftig begeren van onmogelyke dingen: dan zult gy in vollen nadruk ontwaar worden, hoe gepast deze Godin by de Hoop voegt. Gy zult in uwe eigen boezem de wraak gevoelen, en tevens overtuigelyk zien, met hoe veel nadruk deze Godin den ſtoet der Hope vergezelt. ——— Al te jammerlyk word zulks te dikwerf ondervonden van hun, welken de iedele begeerten van hun hart den losſen, den vollen, teugel vieren. —— De Godin Nemeſis wierd verbeeld, als de Temſter, de Bedwingſter van 's menſchen hoogmoed; om hem hier door te leren, dat hy te vergeefsch een beſtendig geluk,

Digitized by Google

luk, eenen onwankelbaren voorſpoed, in aardſche goederen, in wereldſche grootsheid waant te vinden. ——— Twyfelt in het minst niet aan deze waarheid, gy allen, die eenig belang ſtelt in uw waar en wezenlyk geluk. ——— Uwe Hoop moet beperkt blyven binnen zekere palen, of gy loopt ieder ogenblik gevaar, dat u de Wraakgodin met hare ſtraffen agterhalen zal. ——— Zyne Hoop, zyne iedele begeerten niet vervuld te krygen, is doorgaans de ſcherpſte doorn, de gevoeligſte prikkel in ons vleesch. Dwaze ſtervelingen als wy zyn, wy begeren veelmalen, dat alles om onzent wil zal omgekeerd, in een anderen vorm gegoten, en de ganſche orde der dingen veranderd worden. ——— Mist gy daar in, en word al het geſchapene niet aan uwe dwaze begeerten onderdanig gemaakt, zie daar de Wraakgodin ontneemt u op éénmaal al uw genoegen, al uw geluk, en verſcheurt op eene bloedige, op eene allerſmertelykſte wyze, uw Hart en Boezem. ——— Niet zonder reden plaatſten des de Ouden de Wraakgodin, by de zagte en vleiende Hoop. ——— Alle menſchen tog, welke hopende niets anders op het oog hebben, dan aardſche vergankelyke goederen, welke niets anders bejagen dan de wellustigheden dezes levens, gevoelen de werking, de wrange werking van de Wraakgodin, maar al te vaak in hunnen boezem; telkens naamlyk, als zy misſen in hunne oogmerken, als hunne hoop en verwagting word te leur geſteld.

Ziet daar, dusdanige Zinneprenten hadden de Ouden van de Hoop, en met zoortgelyke koleuren wisten zy dezelve zeer levendig af te beelden. ——— Zo ſchilderde men die ſtrelende gemoedsaandoening af, welke alle ſtervelingen in den boezem gevoelen, en velen op de minzaamſte wyze vleit, in welke omſtandigheden zy zich ook bevinden mogen. ——— Zodanige ſchilderyen van dezelve hingen ze op, om elk een levendig denkbeeld in te boezemen van hare verſchillende en onderſcheiden werkingen.

(*Het vervolg en ſlot by de naaſte gelegenheid.*)

Digitized by Google

OVER DE BEREIDING DER POTASCH.

Door B. TIEBOEL, *Apotheker &c.*, *in Groningen.*

De bereiding der POTASCH rust op dezelfde ſcheikundige gronden, als die der gewoone vaste Plantaartige Loog-zouten; weshalve men ze ook voor een *product* des vuurs moete houden. Het onderſcheid beſtaat alleen daarin, dat de Potasch gewoonlyk uit hout bereid wordt.

Dit *product* is van een onontbeerlyk nut in veele Fabriquen, b. v. *Zeepziederyen*, *Verweryen*, *Glasſmelten*, *Bleiken* van *Gaaren* en *Linnen* enz., des ook het vertier daar van een voornamen tak van Negotie uitmaake. —— Men zendt de Potasch uit *Duitschland*, *Poolen*, *Muscovien*, *Zweeden*, *Frankryk*, *Spanje*, en *Noord-Amerika*, enz.

De ondervinding heeft geleerd, dat alle zoorten van hout Potasch geeven. Zommige zoorten, nochtans, geeven zeer weinig; waarom men zich, zo 'er een genoegzaame voorraad van voorhanden is, voornaamlyk tot die zoorten bepaalt, die 't meest daar van uitleveren.

De hier toe best geſchikte hout-zoorten zyn, *Witte Beuken*, *Roode Beuken*, *Elderen*, *Berken*, *Wilgen*, *Ahorn*, *Eſchen*, *Olmen* en *Vlier*; zo wel ſtam- als wortelhout. —— By gebrek hier van bedient men zich ook van *Eiken*, *Elzen*, *Dennen*, *Pik-Dennen* en *Pynboomen*-hout: en ook wel van *Vaarenkruid*, *Moſch*, *Boonſtroo*, afgevallene bladeren, *Kegels* (*coni*) van *Pyn-* en *Denneboomen*, of ſchoon zy, op zich zelven, weinig Potasch geeven.

In *Zweeden*, en byzonder in *Bohemen*, waar veel hout groeit, wordt veel houts in de bosſchen gebrand; en de Asch wordt, door opkoopers, voor de Potasch-branderyen, opgekogt; of ook wel, op de plaats zelve, in medegevoerde ketels, uitgeloogd, en uitgedampt, om naderhand, in de branderyen, verkalkt te worden.

De Eigenaars der bosſchen hebben, behalven het voordeel der Asch, 'er noch dit oogmerk by, van zich dus, niet alleen te ontſlaan, van het ſlegte afgevallene, en half verrotte hout; maar ook, om aan het nog overgebleevene gewas meerder doorſpeeling van lucht, en dus

Digitized by Google

eenen beteren groei te verſchaffen. Ook verkrygen zy, dus doende, meerdere doorgangen, om, by eenen ontſtaanen brand, raſſer by de hand te zyn.

Deeze in de bosſchen gebrande Asch, die veelal goedkoop is, is niet zo goed als die zoort, welke, in byzondere daartoe vervaardigde ovens, gebrand wordt. — Het aardryk trekt veel zouts in zich; wind, en voornaamlyk de regen, zyn zeer nadeelig; 'er mengt zich veel zands by; en zelden is deeze Asch volkoomen doorgebrand.

1. Zo ras de Potaschkooker eenen genoegzaamen voorraad van Asch by de hand heeft, dan neemt hy zo veel Asch als tot drie kuipen noodig is, en bevogtigt ze met water.

2. Legt hy eerst eene laag ſtroo op den doorgeboorden houten bodem der kuip, op dat de Asch 'er niet doorvalle. Verders

3. Onder het vullen der kuipen met deeze vogtige Asch, drukt hy ze met de voeten of houte ſtampers ſtyf op een.

4. Daar na giet hy 'er kookend water op. — By het uitloogen in de bosſchen gebruikt men de arme of zwakke loog; ter bevogtiging der Asch.

5. Zo ras 'er eene genoegzaame hoeveelheid loog is uitgelekt, dan vangt hy aan met kooken. — Deeze loog moet zo ſterk zyn, dat ze een versch Ey kan draagen. Zo ras deeze ſterke loog begint te lekken, dan vult hy de kuip op met zwakke loog; en houdt daar mede aan, tot de uitlekkende loog de vereischte zwaarte behoudt.

6. Intusſchen worden wederom drie andere kuipen ingezet, en met zwakke loog bevogtigd.

7. Het uitloogen en uitkooken van drie kuipen, van 6 tot 7 ſcepel, duurt meestal 48 of 50 uuren. Men houdt, geduurende de kooking, beſtendig drie kuipen in de loog.

De kooking geſchiedt best in yzeren pannen, om dat de vogtigheid daar in raſſer uitdampt, dan in ketels. — Het vuur moet, geduurende de kooking, niet ſterk zyn: genoeg is 't, dat de loog altoos zagt en eenpaarig kooke. — Een ſterk vuur doet ze ras overkooken. Wanneer de loog begint dik te worden, dan vermindert men het vuur, om het zout, tot het droog is, uit te dam-

Digitized by Google

pen. —— Hoe drooger men het zout heeft uitgedampt, des te minder verliest men by de verkalking. —— Indien de bewerking wel uitvalt, dan geeven drie kuipen gewoonlyk drie *Centner* Potasch. —— Gemerkt echter niet alle Asch in ovens gebrand wordt; en de opgekogte niet zo veel zouts in zich heeft, rekent men doorgaans op 2½ *Centner*.

De dus uitgedampte Potasch is bruinagtig van kleur. Hier van bevrydt men ze door eene volgende verkalking.

Deeze *Verkalking* geſchiedt in gewelfde ovens, waarin het vuur op roosters legt, langs de geheele lengte van den oven. Tuſſchen den middelſten grond en de roosters is, ter wederzyden, een muurtje van zes duim hoog, het welk belet, dat de koolen op het zout vallen. —— De vlam ſtuit, langs het gewelf des ovens, op het zout, 't welk, geduurende deeze verkalking, onophoudelyk met ſchoffels of haaken geroerd moet worden, ter betere doorgloeijing, en om te beletten, dat het zich niet op den grond van den oven vast zet. —— Deeze verkalking is het aangelegenſte ſtuk der geheele Potaschbrandery, en vereischt zeer veel oplettenheid en handigheid.

Men draagt zorg van de groote ſtukken te breeken, op dat 'er geene zwarte ſtukken overblyven, en op dat de kleine ſtukken niet zouden ſmelten, voor dat de groote waren doorgebrand. —— In 't begin ryst 'er een blaauwe damp uit het zout, en het koomt 'er op aan, te beletten, dat het zout niet vloeije. Behalven dat deeze vloeijing, om dat 'er veel zouts door vernietigd wordt, ſchadelyk is; zou ook de overgebleevene Potasch bezwaarlyker oplosbaar zyn in water; en ook was ze, uit hoofde der meerdere ſcherpheid, of *Cauſticiteit*, minder tot alle gebruik, geſchikt. —— Na deeze verkalking heeft de Potasch eene blaauwagtige kleur; zonder dat 'er ruwe ſtukken onder gevonden worden. —— Deeze kleur verdwynt door den tyd, en wel te raſſer, wanneer de Potasch niet droog genoeg wordt bewaard. Geduurende deeze verkalking verliest de Potasch 10 of 12 op het 100. —— Dit is met weinig veranderingen, de gewoone manier van de bereiding der Duitſche Potasch; en men noemt deeze zoort *Witte Hollandſche Potasch*.

De uitgeloogde Asch bezit nog eenige zoutdeeltjes.

De

Digitized by Google

De Heer WALDENHAM, van wiens bekroonde Verhandeling (a), ik in veele opzichten gebruik gemaakt heb, heeft meer dan éénmaal gepoogd, om de hoeveelheid van dit zout, door eene herhaalde *calcinatie*, of branding, te vermeerderen; doch te vergeefsch. —— Zommige zeggens hebben de mogelykheid hier van ſtaande gehouden. —— Ik zie ook geene redenen waarom dit plaats zou moeten hebben, voornaamlyk zo de uitlooging wel gelukt ware. —— Het middelzout, 't welk altoos by de Potasch gevonden wordt, is, zegt men, de oorzaak, van de vermeerdering des loog-zouts in deeze herhaalde verkalking; om dat dit zout door het vuur vernietigd, of *gedecomponeerd* wordt, en dus het loog-zout, waar uit het gedeeltelyk beſtaat, te rug laat. —— Heo is zeer mogelyk dat 'er nog een klein gedeelte van dit middel-zout by de uitgeloogde Asch kan te rug blyven; om dat het, zal alles ontbonden zyn, veel en heet water noodig heeft. Doch, daar dit middel-zout een *Tart. Vitriolatus* is, in welken het vuur zeer ſterk met het loog-zout vereenigd blyft, zo twyffele ik ten hoogſte, of dit zout zich wel zo gereed zal laaten *decomponeeren*.

De uitgeloogde Asch is zeer geſchikt ter meſtinge van zwaare, leemige en koude gronden; en derzelver krugt duurt gemeenlyk 3 of 4 Jaaren. In twaalf ſchepels dus gemeete aarde zaait men één ſchepel (Dresder maat) Koorn; 't welk dan 8 of 10 voudig vrugt geeft. —— Ook is zy dienſtig op drooge landen, waar op veel Mosch wast; maakende, na het ſterven van het Mosch, het land geſchikt ter voortbrenginge van uitmuntende Klaver.

In zommige landen, voornaamlyk in *Zweeden*, brandt men deeze Asch nog eens, tusſchen laagen van Beukenhout. Hier uit vloeit het zout in groote ſtukken. —— Dit is eene ſlegter zoort van Potasch; om dat ze gewoonlyk veel middel-zouts in zich heeft.

Men verzendt ook van deeze zoort uit *Archangel* naar *Holland*, onder den naam van *ruwe (rohe) potasch*. —— De *Dantziger* Potasch, welke ook veeltyds op deeze wyze wordt bereid, heeft meer Kalkaarde of ruwe Asch in

(a) *Abhandlung von Potaſchſieden*. Dresd. 1771.

in zich. Men houdt ze nogtans in zommige Verweryen beter dan de gewoone Potasch, en ze koomt naast overeen met de gewoone Wiedasch.

Zommige Zeepzieders, die veel houtasch in voorraad hebben, mengen ze met de loog, die na het kooken der (witte) zeep is overgebleeven, en verkoopen dit mengzel voor Potasch. Ook mengen zy het wel eens, onder goede Potasch. Men noemt deze zoort *Flurz*; zynde eene der allerslegtste zoorten van Potasch; zeer onzuiver en bezwaarlyk in water oplosbaar. Men verkoopt ze aan de Aluin-Kookers, of om 'er zwarte zeep van te maaken.

In eenige plaatzen neemt men dunne Beuke spaanders, en laatze in sterke dikke loog kooken; waarna men dezelve tot een wit zout verkalkt, en onder den naam van *fyn gemaakte Potasch* verkoopt.

De WIEDASCH (*Cendres Gravelées, Cinis Infectorius*) is ook eene zeer slegte zoort van Potasch. Men brandt ze uit Wyn-moer met wyngaard-ranken en takken van boomen.

Aan den *Rhyn-* en *Moezel-kant* steekt men half verrotte stukken Beuken hout in de loog, en na dat zy zo veel loogs, als mogelyk is, hebben ingezogen, verbrandt men ze, laags-wyze op yzeren roosters, boven kuilen waarin het vloeijend zout van de brandende houtstapel vloeit, en het wordt, eer het stolt, met yzeren roeden, geroerd. De Franschen noemen deeze slegte zoort van Potasch, *Potasse en Terre*. Men bereidt 'er eene betere zoort van, door dit zout te ontbinden, en op nieuw uit te dampen; deeze noemen zy *Potasse en Chauderon*, Ketel-(*Kessel*) Potasch.

Men brandt ook eene scherpe zoort van Potasch uit de staaven der Potasch vaten, voornaamlyk zo de Potasch daarin vogtig geworden is.

De zogenaamde PEERELASCH is eene allerbeste zoort van Potasch; wordende uit de beste Potasch, na eene 3 of 4 maalen herhaalde ontbinding en uitdamping, bereid. —— Zy heeft veele Zout-, maar weinig Asch- of Aarddeelen by zich.

In *Noord America* brandt men twee zoorten van Potasch. De eerste, welke door den Heer LEEWIS voor zuiverder wordt gehouden dan de Europesche, is zeer zuiver, en vry van alle brandige Olie- en Zwavel-deelen; by-

Digitized by Google

byzonder geſchikt ter bleiking van Linnen en gaaren. De tweede zoort is bruinagtig en onzuiverder. (*b*).

In de *Opperlausnitſche* en *Sileſiſche* bleikeryen, gebruikt men eene zoort van Potasch, *Sinter Asch* genaamd, om dat zy beſtaat uit veele kleine ſtukjes, die tot een glanzig zout ſamen geſmolten of *ſamen gefinterd* zyn. De bruinſte zoort brandt men van harsagtig *Wit Dennen* hout; de witte zoort van *Eiken*, *Beuken* en *Populieren*.

In *Engeland* wordt eene ſlegte zoort gebrand, uit de beide zoorten van *Vaaren Kruid*.

Schoon nu genoegzaam alle zoorten van hout Potasch geeven, is 'er nogtans een groot onderſcheid in de hoeveelheid, welke zy uitleveren. —— Hoe meer zuur het hout bezit, en daar by niet zeer zappig is, des te meerder loog-zout, in gevolgelyk ook Potasch, zal het geeven. —— Agt vierkante voeten *Populier* hout geeven, 2½ ℔ zuivere Potasch: zo veel *Beuken hout* 1 ℔; *Dennen hout* veel minder, om dat het harsagtiger en olieagtiger is.

De Heer MEYER (*c*), verkreeg uit 3 ℔ op den haard verbrand *Beuken* hout, zes oncen en twee drachmas zout, waar onder ½ waare *Tart. Vitriolatus*. De beste Potasch moet

1. Droog en vast zyn. 2. Zonder merkelyken reuk; en voor al niet ruikende als *Hepar Sulphuris*, of Zwavellever. 3. Blaauwagtig wit van kleur. 4. Wel doorgebrand, zonder zwartagtige of bruine ſtukken. 5. Zy moet aan 't water geen kleur mededeelen, behalven, zo zy fris is, eene ligt blaauwagtige. 6. Weinig overblyfzel na de ontbinding te rug laaten. 7. Een ſtuk linnen of papier, in de ontbinding nat gemaakt, moet, gedroogd zynde, geene vreemde kleur bezitten. Ook moet zy, in Tin of Zilver gekookt, geene bruine vlekken aan deeze Metaalen mededeelen. —— Over het geheel is die zoort altoos de beste, welke het meeste loogzout bezit: en dit zout vindt men altoos het meeste, in die Potasch, welke door eene welbeſtierde uitlooging en uitdamping bereid is. —— Eene te ſterke en lang aanhoudende *Calcinatie* of *Verkalking* vernietigt veel van het

(*b*) Zie ook MITCHEL *Nouvel, Economiq. & Litter.* T. V p. 137.
(*c*) *Von Kalch.* S. 211.

Digitized by Google

het loog-zout, en dus blyft 'er altoos, niet alleen veel aarde, maar ook veel middel-zout, in vergelyking met het loog-zout, te rug.

Behalven de aardagtige en andere *heterogene* deelen, is de *Tartarus Vitriolatus* dat middel-zout, 't welk altoos in de Potasch gevonden wordt. Twee ponden Potasch hebben my van 4, tot 4½ en 5½ oncen van dit middel-zout gegeeven. —— De Hoogleeraar HAHN (*d*) verkreeg uit 10 ponden *Eiken* hout 70 gr. vast loog-zout, en 33 gr. *Tart. Vitriolatus*; en naderhand, uit een zelfde hoeveelheid van dat hout, 5 scrup. voor het grootste gedeelte uit middel-zout beſtaande; verders uit 2 ponden Potasch, 43 drachmas en 5 gr. middel-zout; uit 32 oncen ſterk gedroogde Ruſſiſche Potasch, 21 dr. en 2 ſcrup. middel-zout; uit 4 pond van dezelfde Potasch, minder gedroogd, omtrent 9 oncen; dus maakte, volgens deeze proefneemingen, het middel zout omtrent ⅓, $\frac{1}{11}$, of ¼ van 't geheel. —— Zomtyds vindt men 'er ook in een klein deel gemeen zout; en ook wel eens wat mineraal loog-zout.

Men heeft, nog niet zeer lang geleeden, geloofd, ja byna als een algemeen gevoelen aangenomen, dat dit middel-zout ontſtond, ter oorzaake, dat het loog-zout het vitrioool-zuur uit den dampkring tot zich had getrokken. Myne eigene proefneemingen echter, en die van voortreffelyke Scheikundigen, b. v. BRAND (*e*), LANGE (*f*), VOGEL (*g*), en HAHN (*h*), hebben getoond, dat dit gevoelen geen den minſten grond heeft. —— Wil men nu hier omtrent eene proefneeming in 't werk ſtellen, dan moet men zorg draagen

1. Van uit de Kryſtallen, die 'er, na verloop van eenigen tyd, in eene gezuiverde ontbinding van dit loog-zout, konnen ontſtaan, aanſtonds, zonder nader onderzoek, geene rekening te maaken, op het *ſal medium*; om dat deeze kryſtallen niets anders zyn, dan gekryſtalliſeerd *alcali fixum*, door middel van den zogenaamden *aër fixus*.

2. Men

(*d*) LELYVELD, *Diſſ. de ſal lix. Plant.* p. 30.
(*e*) *Act. Sueciæ.* Vol. XVII.
(*f*) *Diſſ. de Acido Nativo.* Hafn. 1754. §. 29.
(*g*) *Inſtit. Chemit.* §. 601.
(*h*) *Diſſ. cit.*

Digitized by Google

2. Men moet het loog-zout niet zetten op plaatzen, in welker nabuurſchap zich vlugge dampen van een of ander mineraal-zuur bevinden. Deeze immers konnen de oorzaak zyn van de geboorte eens middel-zouts. De Heer HAGEN (*i*) heeft 'er een voorbeeld van gezien, in de geboorte van *Tart. Vitriol.*, uit *alcali fixum*, en daar by geplaast Vitriool-zuur.

Men zal nu vraagen, waar aan is de waare geboorte van dit loog-zout toe te ſchryven? De ſcheikundigen zyn het hier omtrent niet eens; en nog minder over de vraag, of dit middel-zout een bewys oplevert van de vooraf beſtaanbaarheid van het vast Plantaartig loog-zout. Ik zal 'er nu niet meer van zeggen, maar dit ſtuk, misſchien, by nadere gelegenheid, onderhanden neemen. Intusſchen kan men zien wat ik daaromtrent gezegd heb, in het *Jour. Phyſ.* van den Abt ROSIER Sept. 1778.

Men kan met geene mogelykheid bepaalen, wanneer, en door wien, dit loog-zout eerst in gebruik gebragt zy. Reeds in de vroegſte tyden gebruikte men de Asch der verbrande Planten, tot zuivering van het Lynwaad: wel voornaamlyk, die der Zee-planten; uit ondervinding, misſchien, om dat dit loog-zout zagter is dan het gewoone. De Arabieren hebben het naderhand *Alcali* genoemd. ARISTOTELES (*Meteor.* Lib. II C. 3.) meldt, dat de *Umbriers* uit de Asch van Biezen en Riet veel zouts verkreegen. Men zie ook PLINIUS L. XVII. C. 28. L. XXX, C. 7. De Latynen noemden het *Sal Lixivioſum*, om dat het uit de Asch uitgeloogd wierd; van het oude woord *lixare* kooken. —— *Cineres Clavellati*, om dat de Potasch hier en daar gebrand word, uit ſtukken houts, die naar knodzen (clavi) gelyken. By ons heet het *Potasch*, om dat het in potten uitgekookt wordt.

De zuivering der Potasch, ten Scheikundigen gebruike, geſchiedt, 1. door *Deliquescentie* of vloeijing. Hier by wordt ze tot poeder geſtooten, en op eene holagtige verglaasde, en in 't midden doorboorde, aarden of glazen Schotel geſtrooid. Dus trekt ze het vogt uit den Dampkring tot zich, en vloeit, als eene verzadigde ontbinding, in het, daarondergeplaatſte, glas.

2. Door

(*i*) *Uber die herkunft des feuerbest. Veg. Laugenſalzes. Koningsb.* 1769. §. 26.

Digitized by Google

2. Door ontbinding in koud water. Best is het, dat men weinig waters neemt.

De eerſte ontbinding is altoos de zuiverſte, en vry van middel-zout, waar van de tweede altoos een klein gedeelte by zich heeft. —— De eerſte is bekend onder den naam van *Ol. Tart. per deliquium*, *Liq. Tartari;* ook is zy ſterker dan de andere, ſchoon ze beiden even ſterk met zout verzadigd zyn. Men moet, derhalven, de eerſte gebruiken, by zodanige bewerkingen, waar in het alleen op de zuiverheid van het *Alcali* aankoomt. By andere bewerkingen, welke zulk een zuiver *Alcali* niet noodig hebben, is de tweede toereikend; b. v. by de bereiding der *Magneſia alba* uit *Sal Ebſom;* om dat 'er toch, uit de vereeniging van het *Alcali* met het zuur van het *Sal Ebſom*, een zelfde middelzout ontſtaat.

De aarde, welke na de zuivering der Potasch te rug blyft, laat zich, volgens de ondervinding van BRAND, in Salpeter-zuur ontbinden; maar na eene ſterke *Calcinatie*, blyft ze daar in onoplosbaar. Het is derhalven eene *Alcaline* aarde, welke, door de *Calcinatie* even als de *Magneſia*, *gedecomponeerd* wordt, en dus is de overblyvende zuivere aarde niet meer oplosbaar in zuur.

De van alle vreemde deelen gezuiverde Potasch is, even goed als het *Sal Tartari*, geſchikt tot alle bewerkingen, waar in zulks te paſſe koomt.

Voor het laatſte moet ik myne Konstgenooten waarſchouwen, dat zy het Loog-zout 't welk de *Laboranten* of Chymisten, onder den naam van *Sal Tartari*, verkoopen, 't zy ze het zelf bereiden, 't zy ze het uit Duitschland ontvangen, vooraf onderzoeken, om te zien of het wel zuivere *Alcali* zy dan niet. De ondervinding heeft my meer dan eens getoond, dat het niets anders ware dan witte Potasch, 't zy door eene behoedzaame *Calcinatie*, 't zy door eene herhaalde ontbinding wit gemaakt; bezittende genoegzaam nog zo veel middelzouts als de gewoone Potasch.

TA-

Digitized by Google

TAFEL

van de hoeveelheid der Potasch uit zommige zoorten van Hout, Planten, enz. volgens de Proefneemingen van den Heer WILDENHAIN.

Zoorten van Hout.	Vademen. gewigt.		De daar van gebrande Asfche.			Uit die Asch verkreegen.			
	In ſtukken van 3 voet.		Dresder maat.	Gewigt.		Ruwe Potasch.		Gebrande of Verkalkte.	
				℔	Lood	℔	Lood	℔	Lood
Eiken, Stamhout.	¼	4¼	1	10	●	¾	6	¼	2
—— Wortel H.	●	4¼	1¼	10½	●	1	2	1	●
Wit Beuken, S. H.	¼	4¾	1½	12	●	1½	3	1¼	6
—— W. H.	●	4¾	1	11½	●	1½	●	1¼	5
Rood Beuk. S. H.	¼	5⅛	1¼	9½	●	1	●	¼	2
—— W. H.	●	5⅛	1	9	●	●	27	½	7
Elderen, S. H.	¾	3½	1⅛	8¾	4	1¼	4	1¼	●
—— W. H.	●	3¼	1¼	6	4	¾	●	½	4
Berken, S. H.	⅛	4⅛	¾	6¼	●	¾	1	½	7
—— W. H.	●	4½	1¼	9¾	●	1	4	1	●
Wilgen, S. H.	¼	4⅛	¾	4½	●	½	4	½	1
—— W. H.	●	4⅛	⅝	4	●	½	1	½	½
Pynboom, (Kieferen) S. H.	¼	4⅛	⅜	5	●	¼	5	¼	2
—— W. H.	●	4⅛	⅛	4	●	¼	2	●	7
Ahorn, S. H.	¼	5⅛	1¾	15½	●	2¾	●	2½	●
—— W. H.	●	5⅛	1¼	11½	●	2	6	2	●
Eſchen, S. H.	¼	5⅝	1½	6¾	●	1½	2	1	4
—— W. H.	●	5⅝	2	8¾	●	1½	4	1¾	7

Digitized by Google

Linden, S. H.	$\frac{1}{8}$	$4\frac{1}{4}$	$\frac{3}{8}$	$13\frac{1}{2}$	"	$\frac{3}{4}$	"	$\frac{1}{8}$	6
Populier, S. H.	$\frac{1}{3}$	$8\frac{3}{4}$	$\frac{1}{4}$	$8\frac{1}{2}$	"	$\frac{1}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	1
—— W. H.	"	$8\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{8}$	$9\frac{1}{4}$	"	1	"	$\frac{3}{4}$	$2\frac{3}{8}$
Vlier, S. H.	$\frac{1}{8}$	$2\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	$4\frac{3}{8}$	"	$\frac{3}{4}$	4	$\frac{3}{4}$	"
—— W. H.	"	$2\frac{1}{4}$	$\frac{5}{8}$	4	"	$\frac{1}{2}$	6	$\frac{1}{2}$	3
Hazelnoot, S. H.	$\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{4}$	$8\frac{1}{4}$	"	$\frac{3}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	4
—— W. H.	"	$2\frac{1}{4}$	1	9	"	$\frac{3}{4}$	3	$\frac{1}{2}$	6
Olmen, S. H.	$\frac{1}{4}$	$4\frac{3}{4}$	2	$10\frac{3}{4}$	"	$1\frac{1}{2}$	3	$1\frac{1}{2}$	5
—— W. H.	"	$4\frac{3}{4}$	$1\frac{1}{2}$	10	"	$1\frac{1}{2}$	"	$1\frac{1}{4}$	3
Gewoone Oven- of Kachel Asch der meest voorgaande zoorten.	"	"	$1\frac{1}{8}$	$16\frac{1}{4}$	"	$1\frac{3}{4}$	4	$1\frac{1}{2}$	2
	Kleine Boere voeders.								
Heide.	1	"	$\frac{3}{4}$	$9\frac{1}{4}$	6	"	9	"	6
Varenkruid.	1	"	$5\frac{1}{2}$	10	"	$1\frac{1}{4}$	7	1	2
Witte Mosch.	1	"	$4\frac{1}{2}$	54	"	$\frac{1}{2}$	4	$\frac{1}{2}$	1
Groene Mosch.	1	"	3	$25\frac{1}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	7	$\frac{1}{2}$	"
Turf.	1	"	$4\frac{1}{2}$	$23\frac{3}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	2		5
Kegels (*coni*) van Pynboomen.	1	"	$3\frac{3}{4}$	$25\frac{1}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	2	$\frac{1}{4}$	5
Pynboom bladen.	1	"	3	$22\frac{1}{4}$	"	$\frac{1}{2}$	"	$\frac{1}{4}$	3
Benken- en Eikenloof.	1	"	4	$15\frac{3}{4}$	"	"	7	"	6

In de Asch van deeze was veel Zand.

Slegte zoort.

Veel Zand onder de Asch.

Zaag-

Digitized by Google

Zaagsel van Hout, volgens No. II der Leipziger *Intell. blätter.*	Dresd. Schep. 2½	Asch Dresd. maat. ½	Daar uit verkreegen. Ruwe Potasch, Lood. 4⅞	Gebrande. Lood. 4⅜
Aardappel-loof.	⅛	½	6⅞	4
Steelen van Paardeboonen.	⅛	½	4⅜	3⅝
Rogge-stoppelen.	⅛	½	8⅜	5⅜
Riet uit Broekland.	⅛	1	8⅜	5⅜
Queek-gras.	⅛	½	3⅞	2⅝
Maankop-steelen	⅛	½	13⅝	4

Volgens de Proefneemingen van den Heer UHDEN, in Coppenhagen.

Hout en Plant zoorten.	1000 ℔ hebben gegeeven zuivere Asch. Cubiecq voet.	Cubiecq duim.	De Cubiecq voet ruwe Asch heeft gewogen. ℔	Lood.	Dus hebben 1000 ℔ van deeze zoorten gegeeven, uitgeloogde gecalcineerde, en zuivere *Alcali.* ℔	Lood.
Eiken hout.	⅛	800	11	19	89	⅛
Rood Beuken.	1	⅛	11	50	182	⅛
Zwart Elderen.	1	100	6	42	168	⅛
Berken.	⅛	800	8	56	125	⅛
Roode Dennen of *Fichten.*	1	⅛	5	59	100	⅛
Pynboom.	⅛	800	5	62	200	⅛
Witte Dennen.	⅛	800	5	50	190	91
Heide.	¼	⅛	⅛	⅛	100	⅛
Vaaren.	⅛	⅛	⅛	⅛	83	⅛

Alles Stamhout. Het Hout eerstgedroogd, en in eenen diepen yzeren Ketel of Oven, zonder togtgaten, aan de zyden, of van onderen, langzaam tot Koolen en Asch verbrand. Verder alles naauwkeurig behandeld.

BRIEF VAN NATHANIEL POLHILL, *Esq.* AAN MR. JOHN BELCHIER, F. R. S. OVER MR. DEBRAW'S ONTDEKKINGEN WEGENS DE SEXE DER BYEN, VERKLAARENDE DE WYZE OP WELKE ZY HAAR GESLACHT VOORTZETTEN; BENEVENS EEN BERIGT VAN HET NUT, 'T GEEN GEHAALD KAN WORDEN UIT DEEZE ONTDEKKINGEN, DOOR DEZELVE TE WERK TE STELLEN.

(*Phil. Transact.* Vol. LXVIII. *Soutwark.* Oct. II. 1777.)

Waarde Heer!

Mr. DEBRAW's Vertoog over de Byen (*), 't welk gy my zo verpligtend ter hand gesteld hebt, heeft my veel vermaaks verschaft. Als eene verdere ontdekking van de natuur en werkingen deezer wonderbaare Insecten, is het een stuk der weetgierigheid waardig, en moet veel genoegen geeven aan den Natuurkenner, die deeze Diertjes ten voorwerpe zyner waarneemingen stelt; by my neemt de verdienste van zyn medegedeeld geschrift hier geen einde. Zyne ontdekkingen, worden ze behoorlyk voortgezet, kunnen van zeer groot nut voor 't algemeen weezen: Menschen, die, voordeels halven, Byen houden, kunnen nu het getal hunner Korven, naar welgevallen, vermeerderen, door op de wyze, die hy voorschryft, de gemeene Byen aan te zetten tot het voortbrengen van eene *Koninginne*.

Dat de Werkbyen in staat zouden weezen, om eene *Koningin* te vormen, op de wyze als Mr. DEBRAW voorstelt, moet ik bekennen, dat my, in den eersten opslage, ongelooflyk was; en schoon de Proeven het scheenen te beslissen, kon ik, daar het geheel op de waarneemingen aankwam, niet nalaaten, hem een bezoek te gaan geeven. Ik vond dien Heer zedig, verstandig en spraakzaam, en heb zo veel met myne eigene oogen gezien, als het Jaarseisoen toeliet. Met één woord, ik ben overtuigd van de waarheid deezes zonderlingen verschyn-

(*) Dit Vertoog is te vinden in *The Phil. Transact.* Vol. LXVII. en door ons vertaald geplaatst, in het VII Deel IIde Stuk der *Hedendaagsche Vaderl. Letteroefeningen.* bl. 77, enz.

Digitized by Google

ſchynzels; doch even min in ſtaat, om 'er reden van te geeven.

Zyne andere ontdekking is de dienst der *Hommelbyen*: een ieder, die, over dit onderwerp, ſchreef, heeft eenig gevoelen, deeze betreffende, ter baane gebragt; doch ze zyn alle zeer onvoldoende. Veelen hebben hunne onkunde beleeden: eenigen de Hommelbyen volſtrekt nutloos verklaard, en derzelver verdelging aangeraaden, om het noodloos ſpillen van Honing te voorkomen. BUTLER beſchryft zelf, in zyne *Feminine Monarchy or History of Bees*, 't geen hy een Boek noemt, uit de ondervinding opgemaakt, een *Hommelbyen-val*, welks gebruik hy, ten dien einde, aanpryst: en dit is, ten deezen dage, een zo algemeen denkbeeld onder de Byenhouders in dit Koningryk, dat ik my verzekerd hou, dat niets anders, dan de moeite en zwaarigheid om ze te vangen, veelen wederhoud van hunne Korven, op die wyze, te bederven. Ik ſpreek hier uit eigen ondervinding: eenige jaaren geleden, verloor ik een ſterk bevolkte Byenkorf, door deeze proef in allen deele door te zetten.

Ik kan desgelyks Mr. DEBRAW's berigt, wegens het beſtaan van *Hommelbyen*, niet grooter dan *Gemeene byen*, ſtaaven; hetzelve jongſtleden Zomer, by toeval, in een myner Byenkorven ontdekt hebbende. Hy betuigt, te vreezen, dat de reden van dit verſchil in de grootte der *Hommelbyen*, onder de geheimenisſen der Natuure, zal verborgen blyven: doch ik zal eene gisſing waagen, gegrond op de algemeene huishouding deezer Inſecten. ——— De groote *Hommelbyen* verſlinden een verbaazenden voorraad van voedzel; en, zo ras de werking voorby is, worden zy alle verdelgd door de *Werkbyen*, blykbaar om de kosten, van deeze vraaten te voeden, te ontgaan: en zy vertoonen zich niet weder vóór het midden van April, wanneer 'er overvloed van Honing is, ſchoon het broeden begint in Maart, of, met een vroegtydig voorjaar, in 't laatst van February: hier uit denk ik te mogen beſluiten, dat de kleine *Hommelbyen* bewaard worden om de Eitjes in de Lente te bevrugten in voorkeus boven de groote, naardemaal zy minder Honings verſlinden, en dit is geen ſtuk van gering belang; weinig Korven zyn zo wel voorzien dat zy veel op dat ſaiſoen over hebben.

Het eenige, 't welk nog ontbreekt, om Mr. DEBRAW's

Digitized by Google

ontdekkingen algemeen in zwang te brengen, is eene wyze uit te vinden, om zyne proeven zo gemaklyk, en met zo weinig gevaar voor het ſteeken van de Byen, te neemen, dat zy aan de geringe en arme Boeren op het land kunnen worden aangepreezen. Dit zal ik den naaſtkomenden Zomer tragten te doen, en ik ben niet zonder hoope van te zullen ſlaagen: dit eens gelukt zynde, kan elk arm landman, die plaats genoeg in zyn tuin heeft om twintig Byenkorven te zetten, op grond, verwagten, dat hy met zeer weinig moeite, en zonder eenige kosten, ten minſten tien Ponden in 't jaar zal winnen.

Ik ben.

N. POLHILL.

BRIEF AAN DE SCHRYVERS DER ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN.

Myn Heeren!

Het is myn oogmerk geenszins, uw Letterkundig Werk te gebruiken, als een gepast middel, om my voor het Publiek te beklaagen, wegens zo onheuſe als tegens de vriendſchap ſtrydige middelen, welken men tegens my heeft believen in 't werk te ſtellen, betrekkelyk tot den *Orang-Outang* in 's Prinſen Diergaarde, zo voor als na deszelfs dood. Ik bedoele geenszins, herhaale ik nogmaals, my daar over te beklaagen, als van zyne Doorl. Hoogheid, mynen voornaamen Rechter in deezen, in myn daaromtrent gehouden gedrag, niet alleen ten vollen gebillykt, maar daarenboven gemainti-neerd; gelyk dit vrywel opgezette zeldzaame Dier, met s'Vorſten volmaakte goedkeuring, ter beſchouwinge in deszelfs uitmuntend Kabinet geplaatst, met andere niet min genoegzaame bewyzen kan doen blyken. Veel minder wil ik hier ter nederſtellen, myne aanmerkingen, of wederleggingen, tegens eenige gedeeltens van het zogenaamd kort berigt van den WEL. ED. HEER P. CAMPER, geplaatst in het eerſte Stukje van 't *Mengelwerk* uwer *Algemeene Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, betreffende de ontleding van den *Orang-Outang* der Vorſtelyke Diergaarde. Dit tot een voor my gevoeglyker Tydſtip uitſtellende, zoude ik voor het tegenwoordige gezweegen hebben; (hoewel myne wederleggingen, my by-

Digitized by Google

byzonder raakende, gelyk anderen, den *Orang* betreffende; gereed zyn;) was het niet, dat ik my verplicht achtte te zorgen, voor de eer van eenen Perſoon, die my zelfs beledigd heeft, gelyk men ſtraks zien zal; doch, misleid zynde, door zeer wel bekende Perſoonen, waar van ik thans, om derzelver eer als nog te ſpaaren, niet ſpreeken wil. Deze verdediging die ik voor hebbe, raakt den HEER G. FORSTER, zo beroemd door zyne *Reize rondom de Wereld*, welke zyn WEL. ED., benevens deszelfs Vader, met den KAPITEIN COOCK, heeft volbracht. Gemelde HEER G. FORSTER, door misleiding vervoerd, in de Beſchyving zyner Reize, by het artikel van den *Orang-Outang*, door zyn WEL. ED. aan de Kaap gezien, my, gelyk de WEL. ED. HEER CAMPER zelve zig niet zonder reden uitdrukt, *onſchuldig, onwaar en onverdiend gelasterd hebbende*, gaf my, (by zyne komst in Holland reeds anders onderricht, en daar na, alhier by my komende, verder overtuigd zynde,) niet alleen by monde, maar teffens by Misſive, het navolgende ſchriftelyk en edelmoedig bewys van zyn leedwezen desaangaande; met volkomen vryheid, om daar van, waar my zulks goeddacht, gebruik te maaken. Van dien Brief zyn door my eenige afſchriften, op aanhoudend verzoek, gegeeven; dan onlangs is my daar van een zodanig verminkt en mishandeld afſchrift onder het oog gekomen, dat ik, ter bewaaringe der eer van den HEER FORSTER, thans noodig achte deszelfs Brief algemeen bekend te maaken.

De eerſten reden van dezen mynen Brief aan UWEL. ED. is dus, het verminkte afſchrift van den Brief van den HEER G. FORSTER; en te gelyk, om dat de WEL. ED. HEER P. CAMPER, in Uw gezegde *Mengelwerk*, heeft kunnen goedvinden, als ter dier tyd, zo als het zig uitwendig laat aanzien, onkundig van de aan my gegeevene voldoening, myne party tegens de beſchuldiging van den HEER FORSTER te neemen; waar voor ik ZYN WEL. ED., in zo verre myne verplichting betuige, met die dankbaarheid, welke ik daar over gevoele.

Het zyn dan deze redenen, Myne Heeren, welken my eindelyk verplicht hebben, dezen Brief aan UW. ED. af te zenden. En vermits UW. ED. oordeelkundig *Mengelwerk* genoegzaame blyken oplevert van gevallen, geſchikt om het hart te treffen door voorbeelden van edel-

Digitized by Google

moedigheid, zo twyfel ik geenzints, of deze, en de hier bygevoegde Brief van den WEL. ED. HEER G. FORSTER, (thans Hoog-Leeraar der Nat. Hist. te Casfel,) welke een zo zeldzaam als leeyendig bewys daar van oplevert, zullen, naar UW ED. goedvinden, vertaald of onvertaald, waardig geacht worden, om daar in te worden geplaatst.

Ik betuig met waare hoogachting te zyn.

Myne Heeren!

UW. Edele
Dienstwillige Dienaar
A. VOSMAER.

's Hage 29. Juny 1779.

Lettre de Mr. G. FORSTER, a M. A. VOSMAER, Conseiller de Cour & Directeur du Cabinet d'Hist. Nat. de son Altesse Serenissime Mgr. le PRINCE D'ORANGE, de NASSOUW &c. &c. &c.

Monsieur!

Comme les circonstances que vous me marquez me prévent de la satisfaction de vous rendre mes devoirs ce soir, (perte d'autant plus sensible que mon départ prochain m'empêchera de la reparer,) souffrez au moins, que je jouisse du plaisir de vous temoigner combien j'ai l'ame touchée de vos bontés. L'attention particuliere dont vous m'avez distingué en me demontrant le Cabinet de S. A. S. de la maniere la plus instructive & la plus agréable, restera toujours presente à ma Mémoire, pour y soutenir les droits, que vous vous êtes acquis sur ma réconnoissance. Mais votre conduite généreuse, rapport à la Note dans le 2d. Tome de mon Voyage autour du Monde, *qui a du meriter votre indignation, exige des sentimens plus élevés & plus vifs encore. Mes Errreurs n'ont jamais manqué de me faire de la peine, & je ne retrouve le repos, qu'à mésure que je reviens de mes imprudences. C'est pourquoi il m'est doux de vous repéter ici les Excuses que je vous ai fait tantôt.*

Non seulement il me paroit, Monsieur (d'après les pièces justificatives que vous avez bien voulu me communiquer de votre propre mouvement,) que j'ai été induit en Erreur rapport à l'Orang-Outang, par des récits où j'aurois du déchifrer quelque partialité; mais qu'à l'injustice de vous condamner

sans

Digitized by Google

sans vous entendre, j'ai ajouté la frivolité de me mêler d'une dispute qui ne me touchoit en aucune façon. Le Zèle pour les sciences m'a conduit jusqu'à l'extravagance de m'ériger en Censeur public; c'est ainsi que les meilleures inclinations de l'homme sont sujettes aux Abus. J'en ai fait l'expérience, & je ne rougis point d'avouer que je ressemble à mes freres par la faiblesse; & vraiment l'homme sans tache, seroit un être malheureux, haï ou envié de tout le genre humain. Il n'y a donc de la honte qu'à persister dans l'Erreur. Je me suis trompé & vous avez eu l'honnêteté & la candeur de recevoir en bonne part les excuses que je devois vous demander à ce sujet.

Du reste, Monsieur, vous voudrez bien m'en croire, qu'il y a des Gens qui m'ont rendu de mauvais services; de faux Amis, comme vous en avez rencontré vous même. C'est de ce côté que doit être venu le bruit que je n'étois pas l'Auteur du Voyage publié sous mon nom. Il est très certain cependant que ce fut mon coup d'essai; & je ne sçais de quel avantage on a voulu me priver, en me l'ôtant, puisque le Monde n'a pas manqué d'y trouver une foule de fautes imaginaires & réelles, qui en diminuent le mérite jusqu'à le rendre invisible. Tel qu'il est il est à moi. Mon Pére à qui on l'a attribué en Angleterre vient de publier son Ouvrage.

Agréez Monsieur, les sentimens de Considération & d'Estime parfaite avec lesquels je suis.

Monsieur!

Votre très humble & très

A la Haye *Obéissant Serviteur.*

Ce 1 Novembre 1778. (*Signé:*) GEORGE FORSTER.

Ten gevalle van hun, die der Fransche Taale niet magtig zyn, zullen wy hier eene Nederduitsche Overzetting van deezen Brief plaatzen.

Myn Heer!

Daar de omstandigheden, my door UEd. gemeld, my berooven van het genoegen van UEd. deezen avond mynen dienst aan te bieden; (eene schade, die my te gevoeliger is, om dat myn op handen zynde vertrek my beletten zal, dezelve weder in te haalen;) zo vergun my,

Digitized by Google

ten minſte, het vermaak van UEd. te betuigen, hoe ſterk my uwe beleefdheden getroffen hebben. Uwe bysondere oplettendheid, ten mynen gevalle, in my het Kabinet van Z. D. H., op de leerzaamſte en tevens aangenaamſte wyze, te ontvouwen, zal beſtendig leevendig in myn geheugen blyven, om 'er het regt te handhaaven, dat UEd. op myne dankbaare erkentelykheid verworven heeft. Maar uw edelmoedig gedrag omtrent my, met betrekking tot de Aantekening, in het tweede Deel myner *Reize rondom de Wereld*, die te regt uwe verontwaardiging verdiend had, verdient nog verhevener, nog leevendiger aandoeningen in myne Ziel. Myne misſlagen hebben my altoos verdriet gebaard; en ik vind geene rust, dan naar maate dat ik myne onvoorzigtigheden herſtelle. 't Is my ter deezer oorzaake aangenaam, alhier te herhaalen, 't geen ik voorheen aan UEd., om verſchooning voor mynen misſlag te erlangen, gezegd heb.

Ik zie, Myn Heer, (na alle de voldingende bewys ſtukken, welken UEd. my, uit eigen beweeging, heeft gelieven mede te deelen,) dat ik, met betrekking tot den *Orang Outang*, niet alleen misleid ben, door verhaalen, in welken ik eenige partydigheid had behooren op te merken; maar dat ik, by de onregtvaardigheid van UEd. te veroordeelen, zonder UEd. te hooren, nog gevoegd hebbe, de dwaasheid van my met een verſchil te bemoeien, dat my op geenerleie wyze betrof. De yver voor de Weetenſchappen heeft my tot dien trap van buitenſpoorigheid vervoerd, dat ik my tot een openbaaren Keurmeester aangeſteld hebbe. Zo zyn de beste geneigdheden van den Mensch vatbaar voor misbruik: ik heb 'er ondervinding van, en ſchaam het my niet te belyden, dat ik, ten aanzien van zwakheid, naar myne Broeders gelyke. Ook zou inderdaad een Mensch, zonder eenige vlek, een ongelukkig Weezen zyn: het geheele Menschdom zou hem haaten of benyden. 'Er ſteekt des zo zeer geen ſchande in het doolen, als wel in 'er hardnekkig in te volharden. Ik heb my bedroogen, en gy hebt de heuschheid en braafheid gehad, van myne verſchooning, die ik gehouden was UEd., nopens dit onderwerp, te verzoeken, ten goede op te neemen.

Voor 't overige, Myn Heer, gy zult my wel willen gelooven, wanneer ik zeg, dat 'er Menſchen zyn, die

my

Digitized by Google

my slegte dienſten gedaan hebben, valſche Vrienden; hoedanigen ook UEd. zelve wel aangetroffen heeft. Van dien kant moet het gerugt gekomen zyn, dat ik de Autheur niet ben van die Reisbeſchryving, welke op mynen naam het licht ziet. 't Is ondertusſchen volſtrekt zeker, dat dit Werk myn Proefſtuk zy; en ik weet niet van welk voordeel men my heeft willen berooven, met het my te ontneemen: gemerkt de Waereld oplettend genoeg geweest is, om 'er eene menigte van ingebeelde en weezenlyke misſlagen in te ontdekken, die deszelfs verdienſte dermaate verminderen, dat het genoegzaam veragtelyk geworden zy. Het is egter, zo als het is, myn Werk. Myn Vader, aan wien men 't in Engeland toegeſchreeven heeft, brengt zo even zyn eigen Werk in het licht.

Gelief, Myn Heer, goedgunſtig aan te neemen, de gevoelens van volmaakte hoogagting, met welken ik ben enz.

BERIGT VAN HET EILAND SUMATRA, EN VAN EEN NABUURIG EILAND, 'T GEEN MEN NIET WEET DAT OOIT VOORHEEN, DOOR EENIG EUROPEAAN, BEZOGT GEWEEST IS; getrokken uit Brieven van Mr. CHARLES MILLER, Zoon van wylen den Kruidkundigen MILLER, woonende op het Fort *Malbro*, digt by *Bencoolen*, aan zyne Vrienden in Engeland. Der Koninglyke Societeit medegedeeld door EDWARD KING, *Esq.*

(Uit *The Philoſophical Tranſactions, Vol.* LXVIII. *Part* I.)

(*Vervolg van* bl. 272.)

Ik heb meer andere reizen gedaan na verſcheide deelen, landwaards in geleegen, nooit voorheen door eenig *Europeaan* bezogt. Deeze reizen deed ik te voet, door zulke wegen en moerasſen als, ten eerſten aanziene, onbegaanbaar en ondoorkomelyk ſcheenen. Ik ben, tot dus lang, zo gelukkig geweest, dat ik geen tegenſtand van de Inboorelingen ontmoette; doch, in tegendeel, over-

Digitized by Google

overal herbergzaam ontvangen wierd. Bykans het geheele Land is met digt gegroeide bosschen bedekt, welker Boomen voor den *Europeaan* meest nieuw en onbeschreeven zyn.

Weinig soorten van Zoogende Dieren en Vogelen worden 'er, in deeze Landstreeke, gevonden. De Aapen, door BUFFON *Gibbons* geheeten (*), zyn hier in grooten overvloede, zy zyn geheel zwart, omtrent drie voeten hoog, hunne armen of voorpooten raaken op den grond, wanneer zy overeinde staan: zy loopen alleen op hunne achterste pooten; doch ik geloof dat zy zelden beneden komen. Ik heb 'er honderden by elkander gezien, op de toppen van hooge boomen. Men vindt 'er ook verscheide andere soorten van Aapen; doch ontdekt dezelve meest al op een grooten afstand. Van den *Orang-Outang*, of het Bosch-mensch, heb ik veel hooren spreeken, doch nooit gezien: en geen der Inboorelingen aangetroffen die denzelven aanschouwd hadt. Hier op dit Eiland, hoort men van de Tygers spreeken; ik heb tot nog toe 'er geen gezien, schoon dezelve dikwyls gehoord als ik den nagt in de bosschen doorbragt, ook menigmaalen de voetstappen daar van ontdekt. 's Jaarlyks verscheuren zy wel honderd Menschen in het Land, daar de Peper groeit; nogthans zyn de lieden dwaas genoeg van ze zeldzaam te dooden; ingenomen zynde met het denkbeeld, dat de Zielen hunner Voorvaderen daar in huisvesten.

'Er zyn twee of drie soorten van Tyger-Katten; Olyphanten, Rhinocerossen, Elanden, een of twee andere soorten van Harten, Buffels, twee of drie soorten van Wezels, Egelvarkens, en kleine Varkens; deeze maaken bykans de geheele lyst der Zoogende Dieren uit.

Vogels heb ik 'er, in de daad, weinige gezien, als mede weinig soorten van Insecten. De Mieren, van verscheidenerlei soort, zyn hier zo veelvuldig, dat het byna onmogelyk is, Vogels of Insecten te bewaaren. Ik heb het menigmaal beproefd, doch te vergeefsch.

Een enkel voorbeeld is my voorgekomen van eene Bed-

(*) DE BUFFONS Beschryving daar van is te vinden in onze *Nieuwe Vaderlandsche Letter oefeningen*. II. Deel, II. Stuk, bl. 363.

Digitized by Google

Bedding Delf-Schulpen. My ſtaat voor, dat het eene waarneeming is, zo ik meen van den Heer CONDAMINE, dat 'er niets dergelyks tusſchen de Keerkringen gevonden wordt.

Het Eiland *Enganho*, ſchoon ſlegts negentig mylen ten Zuiden van *Malbro* gelegen, was zo weinig bekend, ter oorzaake van vervaarlyke Rotzen en Klippen, dat men twyfelde of het bewoond wierd: na dit Eiland heb ik een tocht gedaan. Met groote moeite en veel gevaars zeilden wy de geheele Zuidwest zyde van 't zelve langs, zonder eene plaats te ontdekken waar wy konden landen: wy verlooren twee Ankers, en hadden bykans Schipbreuk geleden, eer wy eene veilige plaats konden vinden, om met ons Schip in te loopen. Eindelyk, egter, ontdekten wy eene ruime haven, aan 't Zuid-oosten van het Eiland, terſtond voeren wy met de boot daar in, last gegeeven hebbende dat men ons met het Schip zou volgen, zo ras men kon: want het was dood ſtil. Wy roeiden terſtond deeze baay op, en zo ras wy den hoek van een Eilandje, voor in de haven liggende, omgevaaren waren, zagen wy het geheele ſtrand bedekt met naakte Wilden, allen met ſpietzen en ſtokken gewapend: twaalf Canoes vol Wilden, die, tot wy 'er voorby waren, zich bedekt gehouden hadden, kwamen terſtond op my af, en zy maakten een verſchriklyk geluid; dit, kunt gy ligt denken, ontſtelde ons grootlyks: en dewyl ik niet meer dan één *Europisch* en twee zwarte Soldaaten by my hadt, behalven de vier roeiers, oordeelde ik het best, indien het mogelyk ware, onder het geſchut van het Schip weder te keeren, eer ik het waagde met hun in onderhandeling te treeden. Indien wy aangevallen wierden, beval ik de Soldaaten niet te ſchieten eer zy vast verzekerd waren dat het zou treffen: dan zich van de onſteltenis, waar in ons ſchieten de Wilden zou brengen, te bedienen, en met de bajonetten op hun in te ſtooten. De Canoes nogthans, na ons een myl of een en een halve myl naagezet te hebben, hielden gelukkig eenigen tyd op, om, als 't ware, te raadpleegen; dit gaf ons gelegenheid om hun te ontroeijen, dewyl zy ons niet na Zee vervolgden.

Dien zelfden naamiddag kwam ons Schip in de Baay ten Anker, en wy kreegen terſtond bezoek van vyftig of zestig Canoes vol Volk. Zy roeiden rondsom het Schip, en

Digitized by Google

en riepen tot ons in eene taal, welke niemand aan boord verſtondt; ſchoon ik daar volk had, 't geen de taal, op alle andere Eilanden geſproken, zeer wel verſtondt. Zy ſcheenen alles wat aan het Schip was zeer aandagtig te bezien; doch meer met oogmerk om iets te rooven, dan uit nieuwsgierigheid: want zy wagtten eene gelegenheid, af en namen het roer van de boot weg, met het zelve heen roeijende. Ik ſchoot een ſnaphaan over hun hoofd af: dit geluid ontſtelde hun dermaate, dat zy allen terſtond in Zee ſprongen; doch zy bekwamen ſchielyk, en roeiden weg.

't Is een kloek en welgemaakt Volk: de Mannen zyn in 't algemeen vyf voet, acht en tien duimen hoog: de Vrouwen korter en gedrongener van geſtalte. Zy zyn roodagtig van kleur, en hebben rechtuithangend zwart hair, 't welk de Mannen kort afſnyden; doch de Vrouwen laaten het groeijen en rollen het op in een kring, die zy boven op het hoofd netjes vast maaken. De Mannen gaan geheel naakt, de Vrouwen draagen niets anders dan een klein ſchort van bladeren. De Mannen gaan altoos met zes of acht ſpietzen gewapend, gemaakt van het hout des Kool-booms, 't welk zeer hard is: ze zyn omtrent zes voeten lang, aan 't einde voorzien met groote geſcherpte en gebaarde vischgraaten; of met een ſtuk *Bamboo*, in het vuur gehard, zeer ſcherp gepunt; en in de holte voorzien met visch-kaakebeenen en tanden, zo dat het bykans onmogelyk is dezelve uit de wonden te trekken. Zy hebben geen Yzer, of ander Metaal, zo verre ik kan ontdekken, nogthans vervaardigen zy zeer nette Canoes; zy zyn gemaakt van twee dunne planken aan elkander gezet, en in den naad beſtreeken met eene harstagtige zelfſtandigheid. Zy hebben de langte van omtrent tien voeten, zyn een voet breed met een uitlegger aan wederzyden, om het omſlaan te voorkomen. Zy ſplyten de boomen tot planken met ſteenen wiggen.

Hunne Huizen zyn rond van gedaante, en ſtaan op tien of twaalf ſtokken van Yzer-hout, omtrent zes voeten lang: zy zyn netjes met planken gevloerd, en het dak gaat onmiddelyk van den vloer af kegelswyze op; zo dat het gelykt naar een byenkorf, van ſtroo gevlogten: over 't kruis gemeeten zyn ze niet wyder dan acht voeten.

Dit

Digitized by Google

Dit Volk heeft geen ryst, vogels; of vee om te eeten: het ſchynt te leeven van Cocusnooten, Aardappelen en Zuikerriet. Zy vangen visch, en droogen denzelven in den rook: deeze visch ſteeken zy met hunne ſpietzen, of vangen ze met een treknet, 't welk zy kunſtig weeten te maaken. Zy kaauwen geen Bete, welk gebruik anderzins onder de *Oosterſche Volken* de overhand heeft.

Ik ging op den dag, naa dat het Schip voor Anker was gekomen, de Baay in, hoopende dat ik iets van het Land zou te zien krygen, en eenige der Opperhoofden ontmoeten. Ik zag eenige Huizen niet verre van het ſtrand; en ging derwaards; doch de Eilanders kwamen, ten getale van zestig of zeventig ſterk, welgewapend met hunne ſpietzen, na ſtrand toe, om ons te weeren: wanneer wy, nogthans, naderden, gingen zy, met dreigende gebaaren, traaglyk te rug. Ik beval toen myne Medgezellen ſtaan te blyven, en wel op hunne hoede te weezen: en ging alleen op hun af: zy ſtonden my toe te naderen, ik gaf hun eenige mesjes, ſtukjes laken, en ſpiegeltjes; met dit alles ſcheenen zy wonder in hun ſchik, en ſtonden my toe hunne ſpietzen af te neemen, deeze gaf ik aan myn knegt, dien ik geroepen had. —— Bemerkende dat zy zich heusch aanſtelden, gaf ik door tekens te verſtaan dat ik in hun huizen gaan wilde, en met hun eeten. Zy zonden terſtond eenigen tot my met Cocusnooten; doch ſcheenen myn oogmerk, om in hunne huizen te gaan, niet goed te keuren. Ik beſloot nogthans het te waagen derwaards te trekken, en een pad ontdekkende, 't welk 'er op aanliep, trad ik voort van omtrent twintig hunner vergezeld, die, zo ras wy agter eenig geboomte waren, 't welk belette dat myn Volk ons zien kon, geweldigerhand aan myne kleederen begonnen te trekken, om ze my van 't lyf te rukken; doch een kleine hartsvanger op zyde hebbende, trok ik dien, en ſlaande na den voorbaarigſten uit den hoop, keerde ik met zo veel ſpoeds my mogelyk was, naden oever. Kort daar naa hoorden wy het geluid van opeen gewreeve ſchelpen: hier op keerde al het Volk ſchielyk te rug na eene party van omtrent twee honderd Inwooners, op omtrent eene myl afſtands by één verzameld. Het was nu tegen het ondergaan der Zonne, en wy waren bykans eene myl van onze boot af: en vreezende dat wy in onze

te

Digitized by Google

te rug tocht mogten omzet worden, als wy langer vertoefden, beval ik myn Volk, met allen ſpoed te rug te keeren; doch eerst gingen wy in de huizen, die de Inwooners verlaaten hadden; wy vonden ze van alles ontbloot: waar uit ik veronderſtel dat deeze party ons op den tuil gehouden heeft, terwyl de andere bezig waren met hunne Vrouwen, Kinderen, enz. na de bosſchen te voeren.

Ik had ten oogmerk, den volgenden dag, weder aan land en 'er dieper in te gaan, en 'er myn Volk toe overgehaald; doch de onbedagtzame haastigheid van een Officier, met my na land geroeid, deed dit ontwerp misluk ken. Hy was in de boot gebleeven: eenige Inboorelingen waren by hem gekomen, zy hadden eenige Cocusnooten gebragt, waar vóór hy hun ſtukjes laken gaf: een hunner zyn hartsvanger naast hem in de boot ziende liggen, nam dien weg, en vlood 'er mede heen: hier op ſchoot hy, en zette hun na tot hunne huizen, die hy ledig vondt, en in brand ſtak. Dit bragt het geheele Eiland in oproer: het gerammel der ſchelpen klonk over de geheele Baay, en, in den morgenſtond, zagen wy eene groote menigte Volks, op verſcheide plaatzen byéén vergaderd, geene andere dan dreigende gebaaren maakende. Ik vond het ongeraaden, my andermaal onder hun te waagen; dewyl wy, door het niet verſtaan der ſpraake, met hun in geene onderhandeling konden treeden. Ik beval dat het Anker zou geligt worden, en zeilde de Baay uit; twee der Inboorelingen mede voerende.

Op onze te rugreis zette myne begeerte, om nog eenige onbezogte deelen van *Sumatra* te zien, my aan, om bevel te geeven, dat men my aan ſtrand zou zetten op eene plaats, *Flat Point* geheeten, aan den Zuidlykſten hoek des Eilands, van waar ik te voet ging na het *Fort Malbro.* Op deezen tocht had ik met veele moeilykheden te worſtelen; nu eens moest ik op den zandigen oever, in de heete zon, van 's morgens ten zes, tot 's avonds ten zes uuren, wandelen, zonder eenige ververſching; dan eens hoogten op en neder klimmen, zo ſteil, dat wy 'er op moesten kruipen, en ons met een touw aflaaten; op andere tyden, ſtroomende rivieren doorwaaden of overzwemmen, en het overige van den dag, in natte kleederen, den weg vervorderen. Het gevolg deezer moelykheden was een gewelige koorts; doch hoe zeer ik my beklaagd had, het Schip verlaaten te hebben, vond ik re-

Digitized by Google

reden om my daar over te verblyden, als ik aan het Fort *Malbro* kwam; want toen hoorde ik dat het Schip, op de t'huis reis, met man en muis, vergaan was. Dit smertte my nogthans geweldig: want dewyl ik onmogelyk alles met my over land kon neemen, had ik myn reisgoed, myn kleederen, myn boeken, aantekeningen, zeldzaamheden en wapens van het Eiland *Enganho* aan boord gelaaten.

Ik heb vergeeten te melden, dat ik, te *Tappenooly* zynde, den Plant zag, in PURCHA'S PILGRIM de *Wonderplant van Sombrero* geheeten: zyn berigt is nogthans niet vergroot, als hy zegt, dat dezelve bladeren draagt, en tot een grooten boom opgroeit. By de *Maleyzen* is dezelve bekend onder den naam van *Lalan-lout*, dat is, *Zeegras*. Men vindt deeze Plant in zodanige baayen, by laag water; dezelve vertoont zich als een dunne rechte stok; doch, als gy 'er na grypt, verschuilt zy zich terstond in 't zand. Ik kon 'er geen armen (*tentacula*) aan ontdekken: een gebrooken stuk, van omtrent een voet lang, 't welk ik, naa veele mislukte poogingen, uit het zand trok, was volkomen recht en effen, en geleek naar een worm, om een breinaald geslingerd: droog zynde, was het Koraal.

De Zee-Cocusnoot, die men lang verkeerdlyk als een voortbrengzel der Zee aangezien, zeer zeldzaam en kostbaar geagt heeft, blykt thans de vrugt te weezen van een Palmboom met gefronzelde bladeren, die in groote menigte groeit op de kleine Eilanden, ten Oosten van *Madagascar*, in onze *Engelsche Kaarten Mahi* geheeten, en by de *Franschen* bekend onder den naam van *Les Isles de Sechelles*. Naa deeze Eilanden hebben de *Franschen* eene sterke Volkplanting gezonden, en ze beplant met Nagel- en Nootemuskaat-boomen, gelyk zy ook de Eilanden *Bourbon* en *Mauritius* gedaan hebben.

Digitized by Google

PROEVE OVER DE UITSPRAAK EENS REDENAARS. Door den Eerw. WILLIAM ENFIELD, L. L. D. *Lector in de Fraaije Letteren op de Academie te Warrington.*

(*Vervolg en slot van bl.* 328.)

ZESDE REGEL.

ONDERSCHEI, IN ELKEN VOLZIN, DE MEEST BETEKENENDE WOORDEN, DOOR EEN NATUURLYKEN, STERKEN EN VERANDERDEN KLEMTOON.

De Klemtoon duidt de juiste meening aan van eenig zeggen, toont op welk eene wyze het eene denkbeeld met het andere verbonden is, en uit het ander hervoortkomt, merktekent de verscheide deelen van een volzin, geeft aan elk deel den eigenlyken klank, en deelt dus aan de Ziel des Leezers de volkomene meening van 't geheel mede. 't Is in 't vermogen van den Klemtoon, lange en zamengestelde volzinnen verstaanbaar en duidelyk te maaken. Doch ten dien einde is het noodig, dat de Leezer volkomen kundig is van de zamenvoeging, en de geheele meening van elken volzin, welke hy voortbrengt. Zonder zulks is het onmogelyk die buigingen, en veranderingen aan de Stem te geeven, welke de Natuur der zaake eischt; en het ontstaat uit mangel aan deeze voorafgaande beoefening misschien meer, dan uit een ge andere oorzaak, dat men en dikwyls de Menschen hoort leezen met een oneigenlyken Klemtoon, of met geen Klemtoon in 't geheel, dat is, met een verveelende eentoonigheid. Veel bevlytgings, veel moeite wordt 'er vereischt, om de hebbelykheid eener juiste en sterke Uitspraake te verkrygen: het kan alleen het uitwerkzel weezen van diepe aandagt en lange gewoonte, in staat te zyn, om by den eersten opslag een stuk voor te leezen, zo dat alles onderscheiden en de Klemtoon op de rechte plaats is.

De Klemtoon dient, ten anderen, om de tegenoverstelling tusschen de onderscheide deelen van een volzin uit te drukken, als de styl kort en vol tegensteilingen is. De Spreuken van SALOMO kunnen ons in deeze soort van spreeken zeer oefenen. In eenige is de tegenstelling twee-, in zommige drievoudig: dit behoort in 't leezen uitgedrukt te worden, door een zeer onderscheiden Klemtoon, of by elk deel der tegenoverstelling.

Voorts strekt de Klemtoon, om eene byzondere meening, niet onmiddelyk uit de woorden zelve ontstaande, maar van het oogmerk des Spreekers, of eenige tusschen beide komende omstandigheid afhangende, uit te drukken. De volgende korte volzin kan drie onderscheide betekenisen hebben, naar het verschillend plaatzen

Digitized by Google

zen des Klemtoons: *Hebt gy over deezen Zomer na Londen te gaan?*

Om eene bekwaamheid te verkrygen van met een' juisten en kragtigen Klemtoon te spreeken, is 'er niets meer noodig dan vooraf de zamenvoeging, de meening en aart van elken volzin na te gaan, en ons, zo nauw als mogelyk is, te houden aan de wyze, waar op wy, in de dagelykſche verkeering, het eene woord van het andere onderſcheiden; want in een gemeenzaam gesprek, misſen wy bykans nooit ons met nadruk te doen hooren, en zelden plaatzen wy den Klemtoon verkeerd. Wat de behulpmiddelen der Kunst betreft, om de woorden of volzinnen te onderſcheiden, door byzondere letteren, of merktekenen; ik geloof dat de ondervinding ons zal leeren, dat zy den Leezer misleiden, in ſtede van helpen, door hem geene volkomene vryheid te laaten, om zyn eigen verſtand en aandoeningen te volgen.

De algemeenſte misſlagen, ten opzigte van den Klemtoon, zyn, dat men eenen zo ſterken zet op één woord, dat ons de kragt ontbreekt, om byzonderen klem te geeven aan andere woorden, die, ſchoon niet even gewigtig, geenzins van allen gewigt verſtookken zyn; dat men de meeste kragt zet op Koppelwoordjes, en andere van een minder belang.

Menigmaal geraakt de Klemtoon verlooren, door eene van allen oordeel ontbloote pooging, om welluidend te leezen. Aangenaame ſtembuigingen en zagtvloeiende toonveranderingen, verdienen, in zo verre zy ontſtaan uit, en beſtaanbaar zyn, met juist ſpreeken, onze aandagt. Maar een nietsbeduidenden toon te ſtellen, in de plaats van alle de eigenſchappen en bevalligheden eener goede Uitſpraake, en dan deeze toe te juichen, onder de benaaming van *Muzikaal Spreeken*, kan alleen het uitwerkzel weezen van groote onkunde en onopleettenheid, of van een' bedorven ſmaak. Indien het ſpreeken in 't openbaar *Muzikaal* moet weezen, laaten dán de woorden op nooten gezet worden; ten einde, deeze welluidende Redenaars niet langer blootſtaan voor de ſpotvraage. *Leest of Zingt gy? Indien gy zingt, gy zingt jammerhartig.* ——— In goeden ernst, men moet zich zeer verwonderen, dat deeze trant van leezen, die als *Muzyk* beſchouwd, zo weinig, en, als *Spreeken* aangemerkt, geene verdienſten altoos heeft, dermaate door veelen die in 't openbaar redenvoeren gezogt, en zo zeer van de meeste Toehoorders bewonderd word. — Kan eene wyze van leezen, zo gansch en al verſchillende van de gebruiklyke wyze van ſpreeken in den ommegang, natuurlyk, kan zy de rechte weezen? Is het mogelyk, dat alle de verſcheidenheden van aandoening, die een openbaar Redenaar moet uitdrukken, eigenlyk uitgedrukt kunnen worden door één welluidenden toon en ſtemval, in alle gelegenheden en tot alle oogmerken gebruikt?

Digitized by Google

ZEVENDE REGEL.

VERKRYG EENE BEHOORELYKE VERSCHEIDENHEID VAN TUSSCHEN-POOZING EN STEMVAL.

Een der grootſte misſlagen in een Spreeker is, dat hy geene andere Tusſchenpoozingen maakt, dan die hy nodig vindt, ter ademhaaling. Ik weet niets waar by zulk een Spreeker eigenaartiger kan vergeleeken worden, dan by een wekker, die, eens aan 't gaan geraakt, voortrammelt, tot het gewigt is afgeloopen. Zonder tusſchenpoozingen moet de zin altoos verward en duister zyn, en dikwyls verkeerd begreepen worden: de ziel, de kragt van een ſtuk, kan niet behouden blyven.

Voor een Redenaar is het, tot volvoering van dit gedeelte zyns pligts, geenzins voldoende, te letten op de zinſnydingen, in 't drukken en ſchryven gebruiklyk: want deeze zyn zeer verre van alle de Tusſchenpoozingen, in het ſpreeken noodig, aan te duiden. Een werktuiglyk letten op deeze rustplaatzen is, misſchien, eene hoofdoorzaak van de Eentoonigheid, door den Leezer te vervoeren tot een gelykluidenden toon, by elke onvolkomene zinſnede, en een eenpaarige Stemval, by elken volzin. De tekens der zinſneden dienen, om den Leezer de behulpzaame hand te bieden, in het onderſcheiden der Spraakkunſtige woordſchikking, niet om zyne Uitſpraak te regelen. In 't leezen zal het menigvoud voeglyk weezen, op te houden, waar de drukker geen punt gezet heeft. Ja, het is zeer dienſtig, om zekeren zin ſterker uit te drukken, en de Toehoorders voor te bereiden tot het geen zal volgen, of den Redenaar in ſtaat te ſtellen, om den toon of de hoogte zyner ſtem te veranderen, zomwylen eene vry groote rusting te maaken, waar de Spraakkunſtige woordvoeging geene rusting in 't geheel vordert. Wanneer men dit doet, is het, nogthans, noodzaaklyk, dat in het woord, onmiddelyk voor de rusting, de ſtem derwyze worde opgehouden, dat de Toehoorder ontdekke, dat de zin niet voleindigd is.

Het is eene vry algemeene gewoonte in 't leezen geworden, om, eer men tot eene volkome Tusſchenpoozing komt, de Stem op eene eenpaarige wyze te laaten daalen, en dit heeft men den naam van *Stemval* gegeeven. Doch zeker kan 'er niets bedagt worden, 't geen alle eigenaartigheid, en klem aan 't ſpreeken, meer beneemt dan deeze gewoonte. De toonen en hoogten, op 't einde van een volzin, moeten in 't oneindige van elkander verſchillen, volgens den algemeenen aart des Onderhouds, de byzondere ſchikking en meening des volzins. In een eenvoudig verhaal, en bovenal in 't aanvoeren van een bewys, zal ons de minſte oplettenheid op de wyze van het verhaalen eener Geſchiedenisſe, of het beweeren eener zaake in gezelſchappen, toonen, dat het zeer dikwyls te paſſe komt, de ſtem aan 't einde eens volzins eer

Digitized by Google

ser te verheffen, dan te laaten daalen. Vraagswyze voorſtellen, waarin de Spreeker een antwoord ſchynt te verwagten, moeten bykans altoos aan 't einde ſterk zyn, eenen byzonderen toon hebben, ter aanduidinge dat 'er iets gevraagd wordt. Zommige volzinnen zyn derwyze ingerigt, dat het laatſte woord een ſterker Klemtoon vordere dan een der voorgaande; terwyl andere zich met een zagten en ſtreelenden klank laaten ſluiten. Wanneer 'er niets in den zin is, 't welk vordert, dat de laatſte klank verheeven, of nadrukkelyk zy, zal eene langzaame daaling, genoegzaam om te toonen dat de volzin ten einde loope, genoeg zyn. In hartstogtlyke ſtukjes, inzonderheid die van een klaagenden, tederen of ſtaatlyken aart zyn, zal de toon der drift meenigmaal een veel grooter Stemval vorderen. Doch eer een Redenaar in ſtaat kan weezen, om zyne ſtem eigenaartig, en met oordeel, te laaten vallen aan 't einde van eenen volzin, moet hy in ſtaat weezen, om die voor vallen te bewaaren, en op te heffen met al de verſcheidenheid, die de betekenis der woorden vordert. De beste wyze, om een eenzelwigen Stemval te verbeteren, is dikmaals *uitgekipte ſpreuken* te leezen, waar in de ſtyl kort is, en afgebrooken, waar in veel tegenoverſtellingen voorkomen, als mede ſtukjes, in een betoogenden trant geſchreeven, of die vol zyn van vraagswyze voorſtellen.

ACHTSTE REGEL.

LAATEN DE AANDOENINGEN EN HARTSTOGTEN, DIE UWE WOORDEN UITDRUKKEN, VERGEZELD GAAN, VAN DAAR AAN BEANTWOORDENDE TOONEN, WEEZENSTREKKEN, EN GEBAAREN.

Daar is een Taal der Aandoeningen en der Driften, zo wel als der Denkbeelden. De laatſte uit te drukken is eigenlyk het werk der woorden; tot de eerſte leert ons de Natuur gebruik te maaken van Toonen, Weezenstrekken en Gebaaren. Wanneer toorn, vreeſ, blydſchap, droefheid, liefde, of eenige andere werkende drift in onze ziel ontſtaat, ontdekken wy dit eigenaartig door de byzondere wyze, waar op wy onze woorden uiten; door de trekken van ons gelaat, en door andere welbekende tekenen. En zelfs als wy ſpreeken zonder een dier geweldige Aandoeningen, vergezelt zeker ſoort van gevoel doorgaans onze woorden, en dit, welk het ook zyn moge, heeft eenig uitwendig daar aan beantwoordend teken. Dit uit te drukken, is, in het openbaar ſpreeken, dermaate, verwaarloosd, dat wy bykans de Taal der Natuure ſchynen vergeeten te hebben, en gereed zyn, om elke pooging tot het herkrygen daar van aan te merken, als eene gemaakte pooging der Kunst. Doch de Natuur is altoos dezelfde: en elke welbeoordeelde naavolging daar van zal ſteeds behaagen. Niemand verdient den

Digitized by Google

naam van een goed Spreeker, veelmin, dien van een volmaakte Redenaar, of hy moet by de onderſcheide Klankvorming, by een behoorelyk bedwang der ſtemme, by het recht plaatzen van den Klemtoon, de onderſcheide Uitdrukkingen van Aandoening en Drift voegen.

Deeze Uitdrukkingen op te tellen, en alle derzelver veranderingen te beſchryven, is ondoenlyk. Men is eenigzins geſlaagd in de poogingen, om de Taal der Denkbeelden te ontvouwen; maar de Taal des gevoels der gemoedsbeweeging heeft men nog nimmer eene ontleedende ſchets van gegeeven: en misſchien is het niet binnen het bereik der menſchlyke bezwaamheid eene Wysgeerige Spraakkunſt der Driften op te ſtellen. Of, indien het mogelyk ware dit oogmerk eenigermaate uit te voeren, kan ik my niet verbeelden, dat het voor iemand mogelyk zyn zou zich zelven te onderwyzen in 't gebruik dier Taale. Alle poogingen, derhalven, om Redenaars te vormen, door hun, met woorden te beduiden, op welke eene wyze zy hunne Stem, Houding en Handen te gebruiken hebben, zyn, myns oordeels, zwak en kragtloos. En mogelyk is het eenigſt onderwys, 't welk, met vrugt, in dit geval, kan medegedeeld worden, begreepen in deeze algemeene les.——Neem waar op welk eene wyze de onderſcheide Aandoeningen en Driften in het leeven worden uitgedrukt, of hoe zy het doen, die met veel arbeids en ſmaaks het vermogen verkregen hebben, om de Natuur te volgen; en gewen u, om, of het groot oorſpronglyke zelve, of de beste naamaakzels, die u voorkomen, na te bootzen; altoos, egter, met deeze byzondere behoedzaamheid: „ DAT GY DE ZEDIGHEID DER NATUURE „ NIET OVERSCHREEDT."

In de toepaſſing deezer Regelen ter beoefeninge, om, op die wyze, een goede en bevallige Uitſpraak te verkrygen, zal het noodig weezen een geregeld plan van oefeningen te houden: eenen aanvang maakende met de ligſte, en van ſtap tot ſtap voortgaande tot de zwaardere. In derzelver keuze moet de Leerling byzonder zyne aandagt vestigen op zyne heerſchende gebreken, of ten opzigte van de Klankvorming, het bedwang der Stemme, den Klemtoon, of den Stemval; en hy behoort zich te bepaalen tot leezen en ſpreeken met een byzonder oogmerk, tot het verbeteren zyner hoofdgebreken, eer hy het beſtaa iets hoogers te onderneemen. Dit moge verdrietig en onaangenaam weezen; dit moge veel geduld en moeds vereiſchen; het is de volſtrekt eenige weg om te vorderen. Want, indien iemand geen enkele volzinnen, of, eenvoudig verhaalende en onderwyzende ſtukken kan leezen, met eene onderſcheidene Klankvorming, juisten Klemtoon, en eigenaartige ſtemveranderingen, hoe kan hy dan verwagten, regt te zullen doen, aan de verheevene beſchryvingen der Dichtkunſt, of de ſterk bezielde Taal der Hartstogten.

In

In het volvoeren deezer Oefeningen moet de Leerling dagelyks overhard leezen, en, zo dikwyls het hem mogelyk zy, onder het aanmerkend opzigt van een Leermeester of een Vriend. Dikwyls moet hy ook van buiten geleerde ſtukjes opzeggen. Deeze wyze van doen heeft verſcheide voordeelen; zy noodzaakt den Spreeker zyne gedagten te laaten gaan, op de denkbeelden, die hy z. l. uitdrukken; hy wordt daar door in ſtaat geſteld, om derzelver byzondere meening en kragt te onderſcheiden; zy geeft hem voorshands kennis van de veelvuldige buigingen, Klemtoonen en klanken, die de woorden eiſchen. Door zyne oogen niet in 't boek te houden, word hy voor een gedeelte ontheeven van den invloed des aanwendzels der Schooljongens, om uit een anderen Sleutel en op een anderen Toon te leezen, dan die men in den ommegang ſpreekt: hy heeft, desgelyks, eene meerdere vryheid in zyne houding en gebaaren.

Het was zeer te wenſchen, dat alle Spreekers in 't openbaar hunne denkbeelden en gevoelens, of van buiten geleerd of voor de vuist bedagt, voorſtelden: want, behalven dat 'er eene kunſtige eenzelvigheid is, die meest altoos Leezen van Opzeggen onderſcheidt, zyn de vastbepaalde houding, de bukkende geſtalte des hoofds tot het leezen nodig, onbeſtaanbaar met de vryheid, de onbelemmerdheid en verſcheidenheid in de welſpreekenheid onontbeerelyk. Maar, indien dit te veel gevorderd is, inzonderheid van Leeraaren, die zo veel moeten opſtellen en zo dikwyls predikken, dit mogen wy, nogthans, wenſchen, dat zy hunne Leerredenen zich zo eigen zullen maaken, dat zy in ſtaat zyn, om, met den enkelen opſlag van het oog, een groot gedeelte van eenen volzin, of denzelven geheel, te doorzien (*).

Ik heb hier alleen nog by te voegen, dat, naa het neemen der uiterſte moeite, om een goede Uitſpraak te verkrygen, en het gelukkigst ſlaagen in die onderneeming; 'er geene geringe zwaarigheid is, om de Kunst van welzeggen uit de School in de Pleitzaal, in den Raad, of op den Predikſtoel, over te brengen. Een Jong Heer, die geleerd heeft, verſcheide beoefeningen van deezen aart in de School te verrigten, kan zich niet gemakkyk overreeden, om, als hy 't openbaar verſchynt, het werk, dat hy verrigten moet, in een ander licht te beſchouwen, dan als eene proeve van bekwaamheid, en het vertoonen van zyne bedreevenheid in de Kunst van welzeggen. 't Is te deezer oorzaake, dat men, in den laatſten tyd, een Redenaar dikwyls uitgelachen, zomtyds met ſmaad behandeld heeft. Wy ſcheppen genoegen in de bevallige beweegingen, die een Heer zich eigen gemaakt heeft, door te leeren danſen; doch

[(*) Men weet, hoe, in *Engeland*, het Leezen der Leerredenen, in algemeen gebruik is; over dit gebruik, 't welk hier ook meer en meer ſchynt veld te winnen, zullen wy, misſchien, in 't vervolg onze gedagten mededeelen.] DE VERT.

Digitized by Google

doch wy ergeren ons aan den Ligtmis, die altoos zyne ſtaatlyke dansbuiging maakt, en ſtapt, als of hy een minuët danst. Zo verwonderen wy ons over de manlyke welſpreekenheid, en het edel vuur van een Britsch Regtsgeleerden, opſtaande om de regten van zyn Land te verdeedigen; over de vaardige bevatting, de kragtige redenkaveling, en de vlotte uitſpraak der Pleiters; over de verheevene Godsvrugt, de ernſthafte deftigheid, en den ongeveinsden ernst van den Heiligen Redenaar: doch wanneer een Man, in een van deeze posten geſteld, zo verre de einden vergeet en het gewigt zyner bedieningen vernedert, dat hy zich in 't openbaar vertoont als een Bootzemaaker, en met al den optooi van eene kunſtige welſpreekenheid, het oor en oog des Gemeens zoekt in te neemen, moge de onkundige hoop hem met verrukking hooren en toejuichen, de verſtandigen zullen daar over ſmerte en wederzin gevoelen.

Bedien u, derhalven, van uwe bedreevenheid in de Kunst der Welſpreekenheid; doch maak altoos met voorzigtigheid en zedigheid gebruik van uw vermogen der Uitſpraake; ſteeds gedagtig, dat, ſchoon het wenschlyk zy bewonderd te worden, als een voortreffelyk Redenaar, het van oneindig meer aanbelangs is, de agting van een verſtandig Staatsman, van een bekwaam Regtsgeleerden, of een nuttig Prediker, weg te draagen.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Wanneer 'er eene mengeling van verwarde harstogten, in den mensch ontſtaat, dan vervangen vrees en hoop, beurtelings de ziel; en de mensch word nu ginds, dan herwaards, heen gesleept. ——— Gelukkig hy, die eene ſterkte en bedaardheid van Geest bezit, waar door hy deze aanvallen moedig weêrſtaan kan.

Men ſchrikt, wanneer men meent, dat zyn hart aangename denkbeelden en ontwaarwordingen, waar mede het vervuld is geworden, ſtaat te verliezen, en in deszelfs plaats onaangename ſtaat te ontvangen. De mensch tragt dan zichzelven te ontvlugten, maar 't zyn iedele pogingen. ——— Eenige graden Lydzaamheid en Geduld zyn de eenige hulpmiddelen tegens deze kwaal.

Dankbare menſchen doen het menschdom eer aan; maar ondankbaren onteren het geſlagt der redelyke wezens.

Een ſchielyk voorval bedwelmt ons veeltyds, zodanig, dat men, als het blydſchap moet aanbrengen, die niet toonen kan; en als het droefheid verwekt, dezelve voor een poos agterblyft.

Onze ogen zyn wel eens de tolken van ons hart, en ze ſpreken op dien tyd kragtiger, dan onze tong, ſchoon zy geen geluid geven.

Elk

Digitized by Google

Elk mensch behoorde te overwegen, dat de Algoede Schepper nooit te vergeefsch iemand uitmuntende gaven ſchenkt. Velen bezitten waarlyk eene edelmoedige Ziel, bezitten menschlievenheid, en zouden in Deugden uitſchitteren; dan, of beſlommerd in de werelſche goederen, of overrompeld door de Vermaken en Wellustigheden, worden die ſchoone gaven veelal in hun verduisterd, of by zommigen ten eenemaal uitgedoofd.

Kan iemand wel meêr begeren, om naar de Wereld gelukkig te wezen, dan een genoegen te ſmaken, dat uit de grootheid en verhevenheid van de Ziel voortſpruit? Zulk een blyft gelukkig, al ſchoon hem Wederwaardigheden mogten aanvallen; hoewel hy met tegenheden te worſtelen hebbe. In 't midden van dit alles blyft hy gelukkig; om dat zyn geweten hem over gene Wandaden beſchuldigt, en hy een vooruitzigt heeft op een kort lyden, en eenen altoosdurenden Gelukſtaat.

Het hevigſte lyden, en de grootſte Wellusten hebben dit met elkanderen gemeen, dat zy doorgaans zeer kort van duur zyn.

Indien iemand een geluk verliest, bykans even ſchielyk als hy het ontvangt, dan is het verlies een dubbel ongeluk.

Wanneer men reikhalzend, dog met eene zeer flauwe hoop, naar een perzoon of zaak verlangt, dan vermeerdert ieder verſlonden ogenblik de benauwdheid van den boezem, en vervult het hart met de hevigſte ontroeringen. ——— Vertoeft de gewenschte zaak, 'er valt eene verdubbeling van angst op het hart; vooral indien ons geluk of ongeluk grootlyks van dezelve afhangt.

Niets treft een gemoed, tot weldaden genegen, meêr, dan de erkentenis. Alle onaangename gewaarwordingen verdwynen door dezelve; en de Ziel ruimt alle plaatzen in aan de ſtrelendſte aandoeningen.

Iemand, die zich niet dan een jammerlyk lot kan voorſtellen, ziet zyn toekomend niet dan met de yſelykſte benauwdheid, en ontroering des harten, te gemoete; en yst tegen het ogenblik van deszelfs verſchyning.

Men kan uit het karakter van één eenig mensch dat eener ganſche Natie niet opmaken. Eén ſchurk maakt alle menſchen niet ondeugend; en één deugdzame kan eene ganſche Natie niet braaf maken.

Het is niet wel mogelyk te begrypen, dat 'er eene Maatſchappy zou kunnen zyn, die ten eenemaal uit ſchurken beſtaat. Hoe verdorven een Volk ook wezen moge, altyd zyn 'er nog eenige deugdzamen onder; en dezen ſchitteren uit, even gelyk een kostelyke Diamant, onder de onedele geſteentes; want deugden zyn des te treffender, hoe minder zy algemeen zyn. ——— Zoo is het in een min of meer bedorven ſtaat; maar als de Deugd meer algemeen is, dan kunnen alleen byzondere Deugden

Digitized by Google

recht treffen; en deze zyn dan ook te treffender, naar mate ze minder algemeen zyn.

Eene zaak, waarop men eenen hoogen prys ſtelt, te moeten derven, is veel ongelukkiger, dan dezelve nimmer bezeten te hebben; en naar mate men aandoenelyker zy, des te treffender is het verlies.

Waarom zou ons het Leven en de Zamenleving niet welgevallig zyn, als men in dezelve veel deugd ziet uitblinken? Nooit verlaat men de Wereld, en het Leven, met meer tegenzin, dan by zulke gelegenheden.

Zomtyds kan een Volk tot een hogen trap van dienſtbaarheid en ſlaverny gebragt worden: maar eindelyk de dienſtbaarheid moede, en poogingen doende, om het juk van dienſtbaarheid af te ſchudden, kan men verzekerd zyn, dat de Tiran, vroeg of laat, 'er onder moet, ten ware hy het ganſche land wilde verwoesten.

Verzwakking, en daarop volgende veragting van den Godsdienst, bederf en verbastering van Zeden, door het overnemen veler gebreken der Naburen; verkwisting, pragt en weelde, hebben doorgaans ten gevolge, den ondergang van het ganſche land; om dat het gunſtige omſtandigheden zyn voor andere Volken, om het te overheerſchen.

Onder de kenmerken der echte leringen van den waren Godsdienst zyn ook dezen te tellen. Zy offeren een mensch op aan de eer van zynen Schepper; en onderwerpen hem aan zyne bevelen en geboden. Zy doen het hart gehoorzamen aan de Wetten, en bewaren hier door de beste orde. In de beoefende leer der Zedekunde hellen zy eer naar eene geſtrenge dan naar eene ſlappe Zedekunde over. Zy ſtrekken tot een teugel voor de hartstogten en driften. — Zy beuren den mensch in rampſpoeden en wederwaardigheden op; en ſtrekken eindelyk om hem in den tyd gelukkig, en in de eeuwigheid zalig te maken.

Het is niet wel mogelyk, dat iemand, dien een onverwagt en treffend geluk ſchielyk overkomt, het zelve in eens ten eenenmaal volkomen overzien kan. Dit breid de aangename gewaarwordingen van het zelve uit; en hoe langer wy werk vinden, om het ten eenemaal te overzien, des te langer houden onze aangename gewaarwordingen aan; daar zy in tegendeel ſchielyk verdwynen in een geluk, dat wy in eens overzien.

Wanneer men Weldaden beſyst, zonder daarom aangezogt te worden, dan oefenen ze eene verdubbelde kragt op hen die ze ontvangen; mits dat ze Zielen bezitten, welke voor aandoeningen vatbaar zyn.

In de Wereld word het Lot zeer onderſcheiden uitgedeeld. Zy die het minst waardig zyn, die het minst verdienen, valt wel eens, en al dikwils, een ſchoon lot te beurt. De vergeldingen geſchieden in de Wereld zelden evenredig aan de verdienſten. — De grootſte bekwaamheden worden niet altyd voorgetrok-

trokken; noch de braafste en deugdzaamste verkozen. De ondeugd zegepraalt niet zelden over de Deugd. Zy, die de verhevenste deugden bezitten, worstelen wel eens met een drom van tegenheden, van ongelukken, en jammerlyke wederwaardigheden; terwyl hun, die vele ondeugden in den boezem koesteren, alles mede loopt. ——— Een bewys voorwaar, dat de Deugd een beter en duurzamer loon vordert, dan een Aardsch; 't geen ras vergaat, en aan duizende wisselvalligheden onderworpen is.

Hem, wien een ongeval treft, kan men 't geenzins kwalyk nemen, als het treffend en gevoelig is, dat hy 'er ook dadelyk, op de gevoeligste wyze, door aangedaan worde; anders zou het eene ongevoeligheid aanduiden, welke misdadig, en ten eenemaal af te keuren is. Ook is het een kristelyke pligt, dat anderen daar in deel nemen. ——— Intusschen vordert Gods woord tevens, dat een Kristen zig bevlytige om alle menschelyke gebeurtenissen standvastig, en met gelatenheid, te verdragen.

Zulken, van welken men eene groote verwagting heeft, hebben deeze verwagting aan te merken, als de scherpste en oplettendste Toezienster. Alle hunne bedryven tog worden uit dien hoofde, op het nauwkeurigste, gadegeslagen, en slegts één wanbedryf kan dikwils al de opgevatte hoop van verwagting in rook doen verdwynen.

Ongelukkige tyden, rampen en wederwaardigheden maken veelal de beste en deugdzaamste menschen. Voorspoed verwekt dikwils onagtzaamheid; en men ziet niet zelden de grootste gebreken heerschen onder een Volk, dat gezegend is. Het schynt dat de mensch voor rampen het gevoeligst, en voor voorspoed min aandoenelyk zy.

Hy, die in ongelukken gestort, de vereischte middels niet weet aan te wenden om zynen staat te verbeteren, is gelyk aan een onbedreven Geneesheer, die zynen kranken verkeerde geneesmiddelen doet inzwelgen, (en hoe dikwils gebeurt dit niet helaas!) Hy verergert de Ziekte, waar mede de Goede Natuur niet zelden iets beters voorhad.

Hy, aan wien de gulden middelmaat, om zich van twee uiterssten af te houden, onbekend is, en dus de middelmaat niet weet te houden, word gestadig gints en herwaards geslingerd; valt van het een uiterste op het ander; stoot van de eene Klip op de andere; even gelyk een Schip, zonder Roer of Stuurman, door de golvende, baren en de loeiende winden ginds en herwaards geslingerd word.

Die zich aan de Ledigheid, aan de Luiheid overgeeft, geeft zich over aan de rykste bron van alle kwaad.

Waar is de woonplaats van het waar genoegen, tot het welk de ziel zich neigt? Is zy aan het Hof te zoeken? —— Neen. Is zy door de schatten te verkrygen? Neen. Noch hoogheid, noch rykdommen kunnen het waar genoegen aanbrengen. Is zy in den middelbaren staat? Dees is 'er gewis geschikter voor. Dan de on-

Digitized by Google

onrust kwelt den zulken ook. —— De Woonplaats van zuiver genoegen is alleen by de hoogſte Wysheid te vinden.

Men vervalt niet zelden tot uitſpoorige dwaasheden, als men naar uitſchitterende daden ſtreeft, en geen kragt van geest genoeg bezit, om ze uit te voeren.

Zwaarmoedige gedagten grieven het hart; ze zyn eene Ziekte, en voor de Ziel en voor het lighaam; zy ondermynen de gezondheid, verſtoren alle rust, en ontrooven de Ziel hare edele vermogens van werken. —— Zy ſpannen, met één woord, alles aan om alle waar genoegen te verbannen.

Moedeloosheid en vertwyfeling maken den mensch het jammerlykst Slagtoffer van het rampzaligst ongeluk.

Elk mensch moet iets hebben tot zyne uitſpanning; gelukkig zo de Ondeugd zyne uitſpanning niet word.

C. V. D. O.

DE BUITENPLAATS.

Een Buitenplaats is, volgens myn denkbeeld, een Landverblyf, van het gewoel en geraas der wereld afgezonderd: dan veelen, die zulk ſoort van Huizen hebben, geraaken, mag ik my dus uitdrukken, in eene wereld van hun eigen maakzel, en houden een Buiten, tot zo lang zy hun eigen Huis in de Stad niet kunnen blyven bewoonen.

Een myner verre Bloedverwanten, die een druk koopbedryf om handen heeft, vindt zich verpligt, het grootſte gedeelte van het Jaar, in de Stad te weezen. 't Is natuurlyk te denken, dat een Man, in die omſtandigheden, zeer gaarne, nu en dan, een dag voor zich zelven hebbe, ontheeven van ſtoorenisſen der anders drukke bezigheden, om die uuren te ſlyten in eene aangenaame afzondering met zyn Gezin. Met dit inzigt heeft hy een Buitenplaats, niet verre van ..... gekoozen.

Dewyl Zondag de dag van myn Neef is, en hy my herhaalde keeren verzogt hadt by hem te komen eeten, beſloot ik eens derwaards te gaan, enkel om te zien hoe hy voer, en het op zyn Buiten maakte. Ik vond de plaats zo als ik verwagt had. Het Huis, zeer net en gemaklyk gebouwd, ſtondt een weinig van den weg af; by 't zelve was een welaangelegde Hof, een Stal, en agter aan een ſtuk Lands, waar eenige Koeijen en Schaapen weidden. Alle deezen dingen waren fraai en zeer wenschlyk, gingen zy niet vergezeld van eenige zeer droevige gevolgen. De natuur van den handel myns Neefs brengt mede, dat hy met zeer veel Menſchen te doen hebbe, die het zeer gemaklyk vinden, op Zondag, naa zyn Buiten te wandelen, of te ryden. Hy heeft ook bedden, om Vrienden te logeeren, die meest altoos van Saturdag tot Maandag be-

Digitized by Google

bezet zyn: want zy vinden zo veel vermaaks in zyn gezelschap, dat zy alle gelegenheden, om by hem te weezen, zorgvuldig waarneemen: veelen hunner, schoon hy altoos 's Maandags 's morgens vertrekt, blyven 'er tot den anderen Maandag, enkel, zo zy zeggen, uit Vriendschap, en om Mevrouw gezelschap te houden. —— En waarlyk, zy zouden, daar zy de streelende aangenaamheden eener frisse lugt kunnen inademen, op een zagt bed slapen, en den overvloed van een welvoorziene tafel genieten, zeer tegen zich zelven moeten weezen, indien zy schielyk vertrokken van eene plaats, zo bekoorlyk, en in allen deele gemaklyk. Behalven dit, hebben zommigen deezer Vrienden Vrouwen, die, als zy uit het Kraambed komen, zich verheugen, met het jonge wicht de buitenlugt te mogen smaaken: andere, die ziekelyke kinderen hebben, agten zich zeer gelukkig als zy elken morgen voor dezelve de vers gemolken melk mogen gebeuren. In deezervoege is het Buitenverblyf myns Neefs volkomen aangenaam voor zyne gelukkige Vrienden, die zich, om stryd, bevlytigen, daar het vette der aarde te vinden. Zy slyten 'er zeker zeer verlustigende dagen; doch, zo ik my verbeeld, tot groot nadeel van hunnen vriendelyken Gastheer.

Op den dag, toen ik myn Vriend ging bezoeken, vond ik de zydkamer vol Vrouwen en Kinderen, van verschillenden ouderdom: voor de laatsten hadt de goede Huisvrouw bezorgd dat een tafel gedekt wierd een uur vóór den gewoonen eettyd, „ten „ einde zy niet mogten wagten tot dat zy al te hongerig wa„ ren", gelyk een der bezorgde Moeders zeide, „ want dat was „ om de maag te bederven". Lekkere gebakjes waren voor de kleinste, gekookte spyzen voor de grootere, met eenig vleesch, gereed gemaakt; want zy waren te oud om zonder vleesch te leeven, en te jong om een plaats aan de groote tafel te hebben. Dit kleine gastpartytje aan zich zelve over laatende, ging ik den hof in, waar ik zes Heeren vond, zich op onderscheide wyzen vermaakende. Eenigen plukten de schoonste Bloemen, die myn Neef, met geen geringe kosten, hadt laaten planten; andere de fynste vrugten, eer zy nog ryp waren, en wierpen ze, dezelve geproefd hebbende, als of zy anderzins des niet verzekerd konden weezen, in den vyver. Aan den kant deezes vyvers zaten twee Heeren te hengelen, die hunne hengels den Tuinman gaven op te passen, toen zy geroepen wierden om te eeten: dit was een half uur laater dan gewoonlyk, dewyl myn Neef eenige zeer goede Vrienden wagtte, die wat ver afwoonden. Deeze Vrienden, niet op hun tyd passende, zaten wy aan, zonder dezelve. Juist zo als de tafel werd afgenomen kwam 'er een wagentje, en eenige Heeren te paard, met geweld aanstuiven. Dewyl het eeten nu koud geworden was, werd 'er last gegeeven, Vogels aan 't spit te steeken, Visch gereed te maaken, en myn Neef, deeze nieuwe bezending verklaarende, dat het eeten ras klaar zou zyn, toefde hun middelerwyl op keurlyken morgen

wyn,

Digitized by Google

wyn, tot verfrisſing hunner vermoeide leden; — — die smaakte wonderlyk, werd hoog gepreezen, en den Gastheer niet minder, als de beste Man in de wereld, die gaarne zyne Vrienden onthaalde, en niets agterhieldt, 't welk kon strekken om hun te vermaaken. Na alle deeze heerlyngen schikten zy zich aan tafel, verslonden, want het mogt geen eeten genaamd worden, eene groote menigte spyze, die zy geenzins vergaten, ruim en rykelyk met wyn door te spoelen. Eenigen begaven zich, van tafel opstaande, in den hof; anderen dronken, om zich te verkoelen, Koffy, Tee, enz. en namen, op dat de maag niet te zeer zou verslappen door deeze dranken, een afzetertje.

Dewyl ik het ruimste veld voor myne waarneemingen verkoos, volgde ik de Party, die in den Hof gegaan was. Ik vond, dat de Heergaars den gevangen Visch by elkander gedaan hadden om zich mede te neemen, terwyl anderen vroege vruchten plukten, en in den zak staken. Elk hadt zyn deel in deezen algemeenen roof. De Paarden zelfs stonden niet ledig, zy vraten hooi, haver en boonen, met zo veel gretigheid als hunne Heeren de schotels en de vlesſen gelegd hadden.

Welverzekerd, dat myn Neef, met geene mogelykheid, zulk eene kostbaare leevenswyze kon goed maaken, stond ik in bedenking, hoe ik hem zou verwittigen van zynen gevaarlyken stand, dien ik duidelyk voorzag, dat de deerlykſte gevolgen zou na zich heeſen, indien hy zyne verteering niet aanmerkelyk bekortte. Hier mede bezig zynde, kwam een oud Heer, die ik den geheelen dag in 't oog gehad hadt, vermids hy, met de grootſte gretigheid, alles at en dronk, en nu zo even zyne zakken met eenige vruchten vulde, my op zyde schieten, zeggende: „ Myn Heer, hier „ is een overvloed van goede dingen, — maar, in de daad — het smert „ my — ik vrees dat het niet lang zal konnen duuren; 't zal voor „ myn goeden Vriend onmogelyk weezen het zo uit te houden. — „ Misschien kan zyn inkomen het thans veelen: en zeker zyne „ winſten mooten groot zyn om in deezen trant open hof te houden." — — — Waarlyk, myn Heer, antwoordde ik, het inkomen van een Koopman is nooit voor een ander op te maaken; doch dit weet elk, dat hy bloot staat voor schielyke en zwaare slagen. — — „ Ja, myn Heer", hervatte hy, ja, gy spreekt „ als een Man van verstand; en ik zeg dat onze Vriend zeer te „ berispen is, dat hy zulk eene menigte volks laat komen, om hem, „ gelyk men zegt, de ooren van 't hoofd te eeten." Ik vervolgde daar op: „ Ik bid u, myn Heer, hoe kunt gy zo spreeken, en zo handelen? Gy, die uwen Vriend berispt over de verkeerdheid van zo veele lieden aan te houden, maakt u zelven schuldig om hem te berooven. Het schaamt zich, dat een Heer van uwe jaaren zich derwyze aanstelt. — Geef de opgepakte Bloemen en Vruchten weder; gy hebt volmaakt de rol van een Roover gespeeld. Geef weder wat gy genomen hebt, gaa na huis, en zet nooit uwe voeten hier weder".

De

Digitized by Google

De Oude Heer stondt verzet dat ik zo ras en onverwagt de battery tegen hem liet losbranden; hy vertrok schielyk, doch zonder iets weder te geeven van het reeds schandelyk genomene. Kort na myne wederkomst in de Stad, schreef ik een Brief aan myn Neef, welke ik hoop dat eene gewenschte uitwerking mag doen, en hem aanzetten om een nest Horzels van zyne Buitenplaats te weeren, en het tot een verblyf te maaken gelyk het behoort te weezen, daar hy zyne overschietende uuren met vermaak slyt, en eene geregelde Huishouding in agt neemt.

ZELDZAAM GEVAL.

't Was ochtend, en de Zon, ter Oostkimme uitgeklommen,
Verspreidde Vuurkolommen,
Langs 't versch bedaauwde veld; scheen langs de beeken heen;
Heur glans was ongemeen.
De nyvre Landman kwam op 't spoedigst stadwaarts rijden;
Men zag, van alle zijden,
Een aantal dieren, en veel mondkost aangebragt,
Als of, gantsch onverwacht,
De vijand naderde op het platte Land te plundren;
Een menigte van runderen
Wierd all' de poorten van de Stad fluks in geleid.
Elk kwam van wijd en zijd
Om voor zijn matte lijf een stille rust te zoeken.
'k Zag ieder zich verkloeken,
En zorgen voor 't behoud; dat geen te laat berouw
Hun smertlyk treffen zou.
De Landlien scheenen gantsch elkander aan te randen;
De een sloeg in 's ander handen.
Ik zag daar reeds den Stee- en Vee-man hand-gemeen.
Wat was hier van de reên?
Waar toe die toevloed hier, van rondsom, 't saam gekomen?
Wat had men voorgenomen? .....
Ach! wat beduidde dit! ..... Wat ongeval was dat! ....
„ 't Was Koemarkt in de Stad."

J. L. V. D. T.

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, JUNY, 1779.

	Bar:	Th:	Wind	
1	30. 0½	60	O 2	omt. held.
	— 9½	68	NO 3	— w.iets R.
	— 0-	56½	NtO 4	—
2	29. 11½	60	NO 3	—
	— 11-	68½	N 2	zw. wolk.
	— 11-	59	O 1	omt. held.
3	— 11½	53	ONO 6	—
	30. 0-	62	NO 5	helder
	29. 11½	54	NNO 3	omt. held.
4	— 11-	57	NW 2	— z. b.
	— 10½	61	WNW 4	donker
	— 10½	55	NW 4	— iets vogt
5	— 10-	57	NNW 2	z, betr.
	— 10-	67½	— 2	—
	— 10-	55	NtW 2	helder
6	— 10½	56	NNW 2	z. betr.
	— 10½	63	— 1	—
	— 10½	53½	N 0	omt. held.
7	— 10½	57	ZOtZ 1	—
	— 10-	69	OtN 1	—
	— 8½	63	O 2	betr.
8	— 7½	63	ZO 2. Z 6	— R.
	— 7-	66	ZZO 4	donk.
	— 7-	58	ZtW 6	wolkig.
	— 7-	61	— 8	— R.
9	— 7-	67	ZWtZ 8	z. b.
	— 7½	57½	ZtW 2	betr.
	— 7½	59½	ZZW 6	w. z. R. bui.
10	— 8½	63	WZW 4	—
	— 8½	57	Stil	—
	— 8½	60	OtZ 2	omt. h. betr.
11	— 7½	72	O 2	z. betr.
	— 7-	62	ONO 2	zw. R.
	— 6½*	62	ZZW 2	z. betr.
12	— 7-	70	ZW 3	— iets R.
	— 7½	60	NW 2	donk. —
	— 6½*	59	WtZ 3	—
13	— 6½*	67	ZW 4	—
	— 6½	58	— 0	betr.
	— 7-	60	ZZW 3	o. h. wolk.
14	— 7½	71	WZW 3	wolk. o. h.
	— 8½	60	NOtN 2	omt. held.
	— 9½	65	NO 3	helder.
15	— 10½	73½*	NNO 4	omt. held.
	— 11½	60	N 2	—

	Bar:	Th:	Wind	
16	30. 0-	58	N 4	donker
	— 0½	66	— 6	— z. b.
	— 0½	57	— 7	z. b. iets v.
17	— 0½	60	NtO 4	—
	— 0½	71½	NNO 2	—
	— 0½	59	N 1	helder
18	— 0½	59	NtW 2	wolk. held.
	29. 11½	69	NW 3	omt. held.
	— 10-	60	W 2	— wolk.
19	— 9½	60	NW 4. W 6	z. b. s. n. R.
	— 10-	66	— 6	wolk. iets R.
	— 11-	53	NNW 6	—
20	30. 0-	57	NtW 6	—
	— 0½	64	NW 7	z, betr.
	— 1-	50*	— 2	wolkig
21	— 1-	57	WZW 4	z. betr.
	— 1½	65½	W 4	—
	— 1½	55	NW 1	dun wolk.
22	— 1-	57	W 2	R. donk.
	— 1-	60	NO 4. O 4	—
	— 1½	57½	N 4	z. R. b. D.
23	— 1½	60	DtN 2	z. betr.
	— 1½	68	NO 4	— R. bui.
	— 1-	59	— 4	—
24	— 1-	61	— 4	wolkig
	— 0½	64	NOtN 5	donk. Reg.
	29. 11½	58½	— 6. 10	zw. R.
25	— 10½	58	ONO 8	—
	— 10½	62	O 4	donk. Reg.
	— 10½	61	NO 0	zw. R.
26	— 10-	60½	— 2	z, b. o. held.
	— 10-	71	— 4	omt. helder.
	— 10-	62	NtO 5	betr.
27	— 10½	61½	N 6	donker
	— 11-	70	NNO 4	omt. held.
	— 11½	58	N 6	z. betr.
28	— 11½	60	NtO 4	—
	30. 0-	69½	NNO 3	omt. held.
	— 0-	59	NO 4	helder
29	— 0-	61	— 4	z. betr.
	— 0-	76	NNO 4	— o. h.
	— 1-	58	NtO 2	helder.
30	— 2-	62	N 2	o. held. z. b.
	— 2½*	68	NtW 3	—
	— 2½*	57	O 0	helder.
	29. 10$\frac{57}{58}$.		61$\frac{17}{30}$	3$\frac{4}{10}$.

Den 10 nam. 3 u. 66.
— 14 — 3 u. 72.
— w. 6½ u. 57. 10 u. 50. 12½ u. 47.*

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE HOOP.

Thales rogatus, quid maxime commune esset omnibus? Spes inquit. *Hanc enim etiam illi habent qui aliud nihil.*

(*Het vervolg en slot van bl.* 343.)

Met het hoogste regt gaf *Thales*, op de vraag, *wat 'er by uitstek aan allen gemeen was?* ten antwoord, *de Hoop; want deze bezitten ook zy, die niets anders hebben.*

Wat sterveling leeft 'er, welke deze vleiende aandoening niet ontwaar wordt? Wat sterveling leeft 'er op de wyde Wereld zonder Hoop? ——— Voorwaar geen enkel één! Zy blyft elk onzer gewoonelyk by, tot zelfs aan 't jongste tydstip onzes levens; ja niet zelden oefent zy, op dat oogenblik, als wilde zy alle hare kragten beproeven, nog haar grootste vermogen; 't zy door den Mensch met eene gewenschte uitkomst te vleien, of de Ziel, welke op het punt staat om hare veege woning te verlaten, kragtdadig te ondersteunen. In alle gevallen waarlyk, in alle omstandigheden, zelfs wanneer de dood in onze venstera klimt, of zynen verderflyken voet over den drempel onzer woningen zet, blyft de Hoop ons by; ze verlaat, ze begeeft ons niet.

Het denkbeeld van sterven verwekt in my het denkbeeld van eenen kranken, van eenen die met ziekten en ongemakken te worstelen heeft. ——— Ik nader het ziekbedde eenes kranken. —— Welk eene diepe stilte heerscht 'er in het ganfche huis? Waar ik myn gezigt wende, 'er vertonen zich nog allerwege de levendigste, de zekerste voetstappen der Hope. ——— Zy heeft de ziekekamer in, terwyl zy den lydenden kranken ondersteunt. —— Zyn gezigt staat flauw; zyne vermogens zyn uitgeput. —— Nauwlyks bezit hy de kragten, om

Digitized by Google

het gezigt te openen, en iemand aan te zien; nochtans zie ik de Hoop uit beide zyne ogen ſtralen; zy ſtreelt hem nog lieflyk den Boezem, terwyl ze hem de viesſte dranken des Apothekers, met eene zonderlinge begeerte, doet verzwelgen, onder dien vurigen wensch, of het nog eens helpen mogte! —— Met hoe veel geduld wagt hy de werkinge dier hulpmiddelen af; — hoe lydzaam maakt hem de Hoop. Alle de lastige werkingen der geneesmiddelen doet zy den Lyder geduldig dragen, dragen met de diepſte onderwerping; terwyl zy hem van verre door eenen nevel van dikke duisternis de gezondheid met een blozend gelaat vertoont. —— Zy verzagt de ondragelykſte moeielykheden, die doorgaans de ziekte verzellen. —— Zy verzagt de byna onweêrſtaanbare aanvallen der uitgemergelde krankheid, onder welke de Lyder zou moeten bezwyken, wierd hy niet kragtdadig door de zoete en hartſtrelende Hoop ondersteund. — De Hoop verſterkt hem in de ſmartelykſte pynen, de hartgrievendſte weedommen, en de doodelykſte benauwdheden.

Dan eene andere nog aandoenelyker vertoning doet zich hier aan myne verbeelding op. —— Welk een Toneel! Het trekt al myne aandagt tot zich, —— wekt al myn medelyden op, en helpt alle myne hartstogten aan den gang. —— Duizend en duizend ongevallen leggen zich toe om den armen ſterveling aan te grypen; duizend en nog oneindig meer ſtaan gereed, om hem eenen allertreffendſten ſlag toe te brengen. —— Eén uit die ontzaggelyke menigte valt hem aan, en treft hem zo geweldig, dat zyne dierbaarſte bezitting, zyn leven, in gevaar zy. —— Dan, zie daar, de behoudenis is nu alleen maar gelegen in het verlies van ééne zyner Leden. —— Dan is 'er ten minſten nog eenige hoop van behoud. —— Zie daar, zo dra geld het 's Menſchen leven niet, zo dra doet 'er zich maar ſlegts eene flauwe flikkering van hoop op, of ik zie den Mensch gereed, dadelyk gereed, om kloekmoedig één zyner Ledematen op te offeren; het moge hem anderszins nog zo noodzakelyk, van nog zo veel nut, van nog zo veel onontbeerlyk gebruik zyn; —— de bewerking moge nog zo pynelyk, nog zo ſmartelyk wezen; —— ik zie hem kloekmoedig dat deel van zyn lighaam aanbieden, op hoop van nog behouden te zullen worden. ——

De

De zoete Hoop van behoud ondersteunt hem in deze gevaarlyke onderneming. ——— De hevigste pynen, de grievendste smarten gevoelt hy maar nauwlyks, zo vleit hem de Hoop, zo verzagt ze de uitgezogtste jammeren: — zo maakt zy den Mensch kloekmoedig, zelfs den verfaagdsten maakt ze tot eenen Held. ——— Het misfen van een enkel deel zynes Lighaams telt men in het geheel niet, wanneer het den dierbaren schat, het leven, geld. ——— Alle de Ledematen zou men opofferen, den dierſten prys zou men betalen; en waarlyk wat zou de Mensch niet geven, tot behouding van zyn leven! In die gevreesde ogenblikken doet hem noch pyn, noch smart, noch verlies van Ledematen aan; de Hoop van behoud verdooft alle de overige aandoeningen, ze mogen anders zo hevig zo geweldig zyn, als zy willen.

Het is de Hoop, de strelende Hoop, die den Mensch sterkt tegen allen aanval van aardsche wederwaardigheden; die hem troost in het verlies zyner bezittingen, die hem het zwaarste verlies zyner goederen dragelyk maakt. Het is de vleiende Hoop, die den zwaren last der drukkendste armoede verligt. ——— Het is de veelbelovende Hoop, die hem, in het midden der grievendste rampen, wanneer hy alles verloren moest agten, wanneer alles hem verlaat, bestendig byblyft. ——— Het is de versterkende, de vertroostende Hoop, die den Mensch, wanneer alles verloren gaat, wanneer hy uit alle zyne bezittingen gestort word, in eenen peillozen poel van aardsche jammeren en elenden; die hem, wanneer hy zelfs van alle zyne Medeschepzelen verlaten, van allen bystand, van alle vertroostingen, van alle ondersteuninge, van alle bewyzen van medelyden, van ontferming, van alle barmhartigheid, van alles wat hem zynen zwaren last nog eenige de geringste verligting zou toebrengen, verstoken is; het is de Hoop alleen, zeg ik, die hem, in deze troostelooze ogenblikken, in dien allerjammerlykſten toestand niet begeeft noch verlaat. ——— Deze alleen blyft hem getrouw aankleven, schoon hem alles trouwloos verlaten moge hebben. ——— Hoe wrang en bitter de vrugten van tegenheden smaken mogen, de Hoop streelt het hart met die zoete, die heuchelyke, die verkwikkelyke verwagting, van éénmaal verlost te zullen worden, uit

Digitized by Google

dien kerker van jammeren, dien modderpoel van elenden. — Dan vertoont zy nog aan den ongelukkigen, den beklagenswaardigen Menſche, een mededogend gezigt; een gezigt vol vriendelykheid, vol meêwarigheid, dat hem verkwikt, en zagtjes opbeurt in 't midden van zynen bykans hopelozen ſtaat. — Zy doet, in de vertwyfelendſte omſtandigheden, nog altyd eenige flauwe ſtralen der Gelukzon, door eene pikzwarte donkerheid van tegenheden, heen ſchieten; en al is het niet meer dan een flauw ſchemerlicht, het verleent den elendigen ſterveling meêr verkwikking, dan menig een gevoelt, die door den vollen glans zyner Gelukzon beſchenen word.

Niets dan de Hoop kan een Mensch den dood onverſchrokken in het aangezigt doen treden. ——— Zy gord den Krygsman het Oorlogszwaard op zyde; zy gord hem aan met dapperheid, met waren heldenmoed; zy voert hem, zonder ſchrik, door eene hagelbui van doodlyk lood, — door een vuur van polfer, en doet hem den Standaard planten in het aanzigt van den Dood. ——— Zy vertoont hem ſlegts een handvol Zegelauwers, en de Held ontziet vuur nog ſtaal. ——— Hy zal de Lauwers plukken; daar geeft hem de Hoop eenigen ſchyn van: of hy zal zyn dierbaar heldenbloed uitſtorten; en dan, dan verkrygt hy een ontſterfelyken naam. ——— De Hoop belooft hem zulks; zy zal hem niet beſchamen. ——— Duizend en duizend gevaren kunnen hem daarom niet wederhouden; noch met alle hunne yſelykheden afſchrikken. Het zyn integendeel de gevaren, die hy opzoekt, die hy met drift, die hy vuurig, opzoekt. — Agter deze vertoont zich de Eer, en de Hoop heeft ze hem beloofd, ja, zonder te zullen falen, met volle zekerheid toegezegd. Overwint hy, ze zal hem gewisſelyk niet ontgaan; ſneuvelt hy, dan kan ze hem altoos niet ontzeid worden. De Hoop is de moeder der ſtandvastigheid, de voedſter der onſterfelyke Helden: zy ſchenkt den onbezweken, den waren heldenmoed; de Hoop alleen maakt den Krygsman.

Wie heeft den Mensch tot den nuttigen Koophandel bewogen? wie hem geleerd, Waren van andere vreemde Lugtſtreken te halen? —— Is het niet de vleiende Hoop, die ſtrelende verwagting van geluk, die den vlytigen Koopman vele ſtoute daden heeft doen onder-

Digitized by Google

dernemen; ondersteund door gelukkige uitkomsten, aangezet, geweldig aangedreven door de vermeerdering zyner bezittingen, door den aanwas zyner rykdommen; bekoord door zulk een vleiend vooruitzigt, een vooruitzigt van meerdere en grotere voordelen, welke op 's menschen hart de onweerstandelykste vermogens oefent. —— De Hoop maakt den Koopman slaafagtig, gedienstig en ondernemend. —— De Hoop doet hem zyne schatten, zyne tydelyke goederen, zyn aardsche welvaart, aan de losse, aan de trouwloze golven betrouwen. Zy doet hem aan vreemde Gewesten, uit an-Werelddelen al den rykdom wegslepen. —— Zy stapelt bergen van schatten op, die vreemde handen vergaderd hebben; en werpt millioenen in de geldkisten der Handelaren. —— Het is niets anders dan de Hoop, die den Koopman tot dit alles beweegt, op het sterkste aandryft, en hem bekwaam maakt, zo wel tot de stoutste als tot de slaafachtigste ondernemingen. —— Het is de Hoop, die de oorzaak is, dat wy nergens aan gebrek lyden, dat alles by ons overvloeit. —— De Hoop maakt den Koopman; zy alleen is de aankweekster van alle handeldryving.

Het is de Hoop, die den stouten Zeeman alle gevaren doet tarten; het geweld van wind en golven doet bespotten; die hem gerust zich op de trouloze golven op de zorglyke baren doet vertrouwen. Het is de Hoop alleen, die hem in andere Werelddelen voert, overbrengt in onbekende gewesten, in lugtstreken, op een ontzaggelyken wyden afstand gelegen van die, waar onder hy geboren is. —— Hy verlaat gewillig, met een hart vol blydschap, den vaderlyken grond, welken zyne voeten misschien nooit weêr betreden zullen, en de Vaderlandsche lugt, welke zyne Longen mogelyk nooit meêr zullen inademen. —— Hy zoekt woeste en afgelegen Volken op, in onbekende gewesten, in de verstafgelegen delen der aarde. —— Hy vertrouwt zich, niet alleen aan een Element, dat voor zyne natuur ten eenemaal ongeschikt is; maar hy vertrouwt zich aan volkeren van eenen geheel anderen aart, van eene verschillende gesteldheid, dan hy; aan woeste Volken, aan trouwloze Barbaren moet hy niet zelden zich wagen; hy stelt zyn leven bloot aan duizend gevaren. —— Hy zwerft tyden aan een, dikwils, zonder ergens uitkomst te zien;

Digitized by Google

terwyl hem alles begint te ontbreken; terwyl hy ſpys en drank begint te derven, en gevaar loopt om van honger te vergaan; om jammerlyk, allerelendigst, door gebrek, om te komen. —— Dus zwerft hy vaak tyden agter den anderen, op den nimmer gerusten Oceaan; dikwils blootgeſteld aan loejende ſtormwinden, aan de angstvalligſte, de allerverſchrikkelykſte onweêrsbuien, en de dolle woede der hemelhoge golven. —— Hy word gints en herwaarts geſlingerd; terwyl een gapende afgrond hem in zyne holle keel dreigt te ſlokken; en de gevreesde Dood zich, met een allerysſelykst gezigt, van tusſchen elke bruiſchende baar vertoont; hem van alle kanten omringt, en, waar hy ook geſlingerd worde, vervolgt. —— Dan alle die akeligheid, alle die nare ysſelykheden, welke men onder zyne denkbeelden brengen kan, met welke de ſtoute Zeeman te worſtelen, dagelyks te worſtelen heeft, en die zo vaak het ſtoutſte hart hebben doen wegkrimpen, kunnen hem niet weêrhouden. —— Gemoedigd door de hartverſterkende Hoop, is hy zo dra het eene gevaar niet ontworſteld, of hy gaat het ander weer beproeven, weder uittarten. —— Zo veel vermag de Hoop, en zulk een onweerſtandelyk vermogen oefent zy op de harten der ſtervelingen. —— Van hoe vele goederen zouden wy niet beroofd zyn gebleven; en hoe weinig zouden wy van andere gewesten, van andere volken weten, had niet de Hoop den Zeeman aangedreven, om ze van daar te halen, en zyne kundigheden tot ons over te brengen? —— Van hoe vele wetenswaardige zaken waren wy voor altoos onkundig gebleven, had men door de nuttige Zeevaart dezelve niet ontdekt; en menſchen gevonden, die de grootſte gevaren wilden tarten, om ze op te zamelen, en der wereld gemeen te maken? —— Het is niet te zeggen, welke allerheilzaamſte voordelen de Zeevaart het menschdom hebbe aangebragt. —— Door haar heeft men kundigheid van alle vier de Werelddelen gekregen; —— door haar is het, dat men bykans alle de verſchillende Volken kent, die den wyden Aardbol bewonen. Door haar heeft men de kennis bekomen van onderſcheiden Landen, Lugtſtreken, en ontelbare zeldzaamheden, welke den onkundigen veelal verbaasd doen ſtaan. —— Zulke, en nog eene grote menigte van andere voordelen, te breed om hier op te halen, heeft

de

Digitized by Google

de nutte Zeevaart ons toegebragt: en dit alles zyn wy verſchuldigd aan de Hoop. Deze is de grond, uit welke zy alle geboren worden; zy voert den mensch naar vreemde gewesten, zy alleen maakt den Zeeman.

De Hoop kweekt de Kunſten en Weetenſchappen. —— Zy maakt den vernuftigen Kunſtenaar, en verſchaft ons, door denzelven, gewrogten van de grootſte nuttigheid, van eene verbazende zeldzaamheid. —— Wat heeft de de Kunſtenaar niet uitgedagt tot gemak, tot gerief, tot heil voor het menschdom? —— Wat heeft de Kunst niet uitgewerkt, niet voortgebragt, tot volſtrekte nooddruft voor den mensch. Zonder haar zouden wy volſtrekt onontbeerlyke zaken moeten misſen; zo voor 's levens onderhoud, als om ons te veiligen tegens alle kwade aanvallen. —— Zy kleed, zy huisvest, zy bezorgt den menſche alles wat hem nodig is. —— Zy haalt de kostelykſte metaalen uit de ingewanden der Aarde, en ſchatten van de grootſte waardy uit het diepſte der Zee. Zy draagt zorg voor den dierbaarſten ſchat, dien hy bezit, voor de gezondheid. Zy bewaart die tegen allen verderfelyken aanval: en, verloren zynde, heeft zy de middelen, benevens derzelver bereiding, uitgevonden, om haar te herſtellen. —— De Kunst verzet zich zelfs tegens den algemenen verderver van het menschdom, en weet niet zelden des menſchen leven te rekken.

De Kunst, aangeſpoord door de zoetſtrelende Hoop, heeft den mensch duizend en duizend nuttige Weetenſchappen geleerd, tot gemak, en vermaak, om ons leven op aarde gelukkig te maken; om ons tegen verdrietige en lastige wederwaardigheden te beſchutten, en om ons geen weêrzin in ons eigen leven te doen krygen. —— Dit alles werkt de Kunst; en deze is voortgeteeld door de Hoop; welke haar, als eene zorgdragende moeder, nimmer van onder het oog verliest; maar ſteeds, nog op-en aanwaſſende, blyft gadeſlaan.

En even als de nuttige Kunſten, door de ſteeds aanmoedigende Hoop, voortgebragt zyn, zo maakt zy ook den Werkman, den Ambagtsman, den Landbouwer. —— De Werkman, de Ambagtsman, worden door haar genoopt, om voor hunnen Evenmensch al dat geen in gereedheid te brengen, wat men van hun vordert. —— De Hoop, op den loon voor hunnen arbeid, is de dryf-

Digitized by Google

veer, welke haar in beweging brengt. Op eene dergelyke wyze doet zy den Landman zyne Velden bebouwen; hem het Koorn in de voren werpen; en den oogst, met oneindig zweet, met zwaren arbeid, in de ſchuren zamelen, tot levensonderhoud der menſchen.

Wat is het wyders, dat den Geleerden aandryft, om Wetenſchappen op te ſporen? Wat beweegt hem, zo veel eerbieds, zo veel moeite aan te wenden, om kundigheden van zaken te krygen? —— Is 'er wel een ſterker ſpoor en prikkel, dan een vleiend vooruitzigt, dat zyne kundigheden, naar mate zy zich wyder uitbreiden, den kring van zyn geluk zullen vergroten, en ruimer maken? Is 'er wel een vermogender dryfveer dan hoop te hebben, boven zo velen uit te munten? —— Hoop te mogen voeden van, door kundigheden en Wetenſchappen, zo ver boven het gemeen verheven te zyn; en eerlang een hogen eeretrap te zullen bereiken, die ver boven den kring van gemene vernuften verheven is? Waarlyk, niets kan den mensch meêr aandryven, dan die Hoop; 'er zyn geen vermogender ſpoorſlagen, dan die hem door de Hoop gegeven worden. —— Zy alleen is het, die hem de geleerdheid uit de verborgenſte ſchuilhoeken doet opſporen; —— aan haar zyn wy de Geleerdheid verſchuldigd; zy is de moeder der Wetenſchappen. —— De Hoop, die de Kunſten en Wetenſchappen, misgaders de Handwerken, aankweekt, maakt ook waarlyk den Geleerden.

Ja de Hoop, de vervooruitziende Hoop, is de voornaamſte Beſtierſter van ons gehele gedrag. Zy tog is de bewerkſter der gulle, der gezellige Vriendſchap, van eene aangename verkering, van den gemeenzamen omgang. —— De heilzame, de verkwikkelyke, de hartſtrelende Hoop heeft de zagtvleiende Liefde voortgebragt. —— Zy heeft de nauwe, de heilzame Huwelyksketen geſmeed, door welke twee eensgezinde harten minzaam aan elkanderen geboeid worden. Hier door is zy het behoud van 't Menschlyk Geſlagt, het behoud der Wereld, die, zonder haar, eerlang in een Bajert verkeren zou. —— De Hoop heeft de Weldadigheid voortgebragt; zy is de getrouwe, de bezorgde, de gedienſtige Moeder der barmhartigheid en ontferming. —— Zy noopt den Mensch ter betragtinge van alle de pligten, die hy Gode, zichzelven en zynen Evenmensch ver-

Digitized by Google

verſchuldigd is. —— Met één woord, zy regelt alle onze daden, en beſtiert alle onze neigingen; zy is de eerſte, de kragtigſte dryfveer van alle onze handelingen, de Ziel van ons tydlyk leven. —— En 't is eindelyk de Hoop alleen, die ons beſtendig doet ſtarogen op de ware gelukzaligheid in een toekomend leven, welke zy ons met alle zekerheid ter verkryginge voorſtelt. Die Gelukzaligheid, waarop de Mensch gegrond kan hopen, en buiten welke hy de ongelukkigſte aller Schepzelen zou wezen. Die Gelukzaligheid, waarop zyne Hoop zich, met een vast en zeker vertrouwen, kan vestigen; zo hy zich anders, door zyn gedrag, der genaderyke gunſte van zynen Maker en Verlosſer niet ten eenenmale onwaardig heeft gemaakt. —— Hier door bepaalt de Hoop, ten laatſte, het oog onzer Ziele op goederen van eene oneindige waarde, die boven het bereik van alle verandering zyn; in welker bezitting de Ziel, op de volmaaktſte wyze, zal genieten de volkomene verzadiging harer begeerten, voor het aangezigte van Hem, uit wiens volheid zy verzadigd zal worden, eeuwig en altoos.

C. V. D. G.

Aan de Weledele Heeren, Schryveren der Vaderlandſche Letter-Oefeningen.

Wel Edele Heeren!

Het volgende wonderbaarlyk verhaal (*), in de *Gazette Litteraire*, van de maand Mai deezes jaars, vindende, nam ik de vertaaling van het zelve op my; denkende het zelve niet onnuttig een plaats in uw wel Ed. geleerd Maandwerk te zullen beſlaan; hebbe de eer het zelve Ulied. aan te bieden; noemende my met agting,

Wel Edele Heeren!

Uwel Edelens gereede Dienaar

Js. RÔNOL, M. D.

Enchuiſen, 17 *Juny*, 1779.

VER-

(*) Dit verhaal is getrokken uit het *Journal Phyſique*, van den *Abt* ROSIER.

Digitized by Google

VERHAAL VAN DE OPENING EENS DOODEN LIGHAAMS VAN EEN GALEIBOEF VAN BREST, GENAAMD ANDREAS BASILIUS, GESTORVEN IN DEN OUDERDOM VAN 38 JAAREN.

Deeze Galeiboef, die, te vooren, onder de Zeetroepen gediend had, alwaar hy bekend ſtond, volgens de navorſchingen die wy deswegens gedaan hebben, voor een vraat en een halven gek, was het zodanig geworden zedert zyn verblyf in het Gasthuis, dat men met geen mogelykheid eenige opheldering wegens zyn ziekte uit hem zelfs konde krygen: hy klaagde alleen over pyn in de Ingewanden, zonder koorts, van verſtoptheid, benaauwdheid, en zomtyds pyn in het linker Been, welke hem deed ſchreeuwen; het geen men aanzag als gemaaktheid, en een list om van zyn boeijen bevryd te zyn. Van tyd tot tyd had hy braakingen van pyn verzeld, en het geen hy uitbraakte was zwartagtig; zonder veel moeite, kon hy vogtige ſpyzen, en de geneesmiddelen, doorzwelgen; maar hy had veel werk om zulks met vaste ſpyzen, zelfs meelpap en eyeren, te doen: ook vond men dikwils zyn brood op zyn tafeltje, of hy verkogt het, om tabak te hebben. Den buik bevoelende, konde men noch ſpanning, noch opblaazing beſpeuren: op het laatst van zyn Leeven klaagde hy van pyn in de keel en op de borst, wyzende op het borstbeen, zonder zig verder uit te laaten; hy zeide aan den oppaſſer, die hem wilde doen eeten, *ik heb duizend duivelſche dingen in 't lyf, die alle myne kwaalen veroorzaaken*, zonder meerder daarby te voegen. Eindelyk is hy geſtorven, ingevolge eener braaking, zeer ſchielyk, en byna zonder zieltooging, zynde zeer uitgemergeld en vermagerd; hy droeg van jongs af aan een papgezwel, zonder pyn, onder de kin. Verſcheide maalen was hy van de Venusziekte geneezen.

De Heer FOURNIER, die het Ziekenhuis bediende, liet hem, na zyn dood, op de Snykamer brengen, om de opening van het lyk te doen, ten einde de oorzaaken zyner ziekte te ontdekken.

Men vond in zyn Maag de volgende ſtukken; te weeten:

1. Twee-

Digitized by Google

1. Twee en twintig brokken hout, van verſchillend maakzel en dikte, van vier, zes en agt duimen lang.
2. Een ſtuk van een hoepel van negen duimen lang, en een duim breed.
3. Een diergelyk ſtuk van vyf duimen lang, en een duim breed.
4. Een ſtuk van de bast van een hoepel, van drie duimen en 6 lynen lang, een duim breed.
5. Een ſtuk eiken hout, geſneden als de ſtop van een vles, een duim lang, en 9 lynen diameter.
6. Een houten lepel, aan beide kanten van het blad afgebeeten, vyf duimen lang, en aan een eind een duim en 6 lynen breed.
7. Een tinnen lepel, lang zeven duimen, zynde het blad aan beide kanten geboogen.
8. Een ſteel van een lepel, ook van tin, lang vier duimen, 5 lynen.
9. Een blad van een tinnen lepel, in de langte omgeboogen, twee duimen, 2 lynen lang.
10. Een ander diergelyk blad, op dezelfde wyze geboogen, lang twee duimen, 10 lynen.
11. Een ander ſtuk tin, ſchynende een ſtuk van een lepel te zyn, lang een duim, breed in 't midden 6 lynen.
12. Drie brokken van tinne gespen van een onregelmaatige figuur, op welke men de indrukking der tanden kon bemerken.
13. De pyp van een blikken tregter, drie duimen, 9 lynen lang, aan het eene einde 6 lynen diameter, zynde het andere plat.
14. Een ander ſtuk van een blikken tregter, twee duimen 6 lynen lang, en 6 lynen middellyns, aan het eene einde; zynde het andere onregelmaatig plat.
15. Een ſtuk gebakken ſteen, hebbende twee duimen, 6 lynen in de langte, en 2 lynen dik, weegende anderhalf Once.
16. Een pyp, zynde een gedeelte daar van met touw omwonden, te ſamen drie duimen lang.
17. Een ſpyker, zonder punt, twee duimen lang.
18. Een andere ſpyker, maar zeer puntig, zynde een duim, 6 lynen lang.
19. Een knipmes, met een houten hegt, het zelve was geſlooten, hebbende dus de langte van drie duimen, 9 ly-

Digitized by Google

9 lynen, en het lemmet mede gerekend, de breedte van een duim.

20. Twee ſtukken venſter glas, waar van het grootſte een duim 4 lynen lang was, en meer dan 6 lynen breed, met verſcheide hoeken; het andere ſtuk omtrent een duim lang en 3 lynen breed.

21. Vyf pruimeſteenen.

22. Een klein ſtukje hoorn.

23. Een ſtuk van het overleer van een ſchoen, drie duimen lang, een duim, 6 lynen breed.

24. Een ander ſtuk leer, 6 lynen lang, 4 lynen breed.

Alle deeze dingen, ten getalle van 52, woogen te ſamen een pond, tien en een half Once, mark gewigt, en de afmeetingen zyn genomen met een Koningsvoet, (zynde een maat van 12 duimen.)

Vermits men van den Zieken, uit hoofde zyner gekheid, geduurende zyne onpaſſelykheid geen ligt konde krygen, en dewyl hy niet antwoordde, op de vraagen hem door de Geneesheeren gedaan, of wel gekke en ongerymde antwoorden gaf, zonder ooit iets te kennen gegeeven te hebben, waar door men giſſen konde wat 'er in zyn Maag verborgen was; heeft men, om de wonderlykheid van het geval, onderzoek gedaan, naa zyn voorgaande leeven; en zie hier het geen men 'er van geweeten heeft: de Zee-ſoldaaten die hem gekend hebben, toen hy onder de Artillery diende, hebben verhaald, dat die man van toen af aan niet wel by zyn zinnen was, dat hy een verſlindenden honger had, en dat hy maar door grilligheid at. Door afdanking uit zyn dienst ontſlaagen, keerde hy te rug naar Nantes, zyn geboorteplaats, daar hy het ambagt van Kruier begon, en wierd eindelyk veroordeeld tot de Galeijen, door vonnis van het Landgeregt, den 18 Juny 1773, om dat hy een zwerver, landlooper, was, en dieffſtal gepleegd had.

De Galeiboeven, die zyn makkers waren, in de gevangenisſen van Nantes en Rennes, tot dat een reeks van hen vertrok, hebben verhaald, dat zy hem dikwils kalk en pleister met zyn ſoepe hebben zien eeten, en kleine ſtukjes hout doorzwelgen; dat hy, op de reis van Rennes naar Brest, niet ophield met aarde te eeten.

De Galeiboeven, die op dezelfde bank in het hok waren, daar men hem opſloot, hebben bevestigd, dat deeze mensch een onverdraagelyken honger had, en dat hy een ou-

Digitized by Google

ongeregelden trek had na ſnuiftabak, welke hem een gedeelte van zyn brood deed verkoopen, om dezelve te bekoomen; dat hy alles, wat hy in de vuiligheid langs zyn bank vond, opvrat, als koolſtruiken, knoopen van ſtropkouzen, ſnippers van leer, dat hy dikwils de kalk van de muuren afkrabde, welke hy vermengde en met zyn andere ſpyzen op at. Anderen hebben verzekerd dat zy hem dikwils ſtukken hout hebben zien doorzwelgen, van verſchillende grootte en lengte, uit de vuiligheid en het opveegzel vergaderd; dat hy twee dagen, voor dat hy naar het Gasthuis ging, twee groote ſtukken op at, dat hy ſomtyds ſpuuwde, en by aanhoudenheid zong, gelyk een mensch, die van zyn zinnen beroofd is; dat hy agt dagen te vooren bloed ſpoog; dat hy pyn in de ingewanden gevoelde, en dat hy ſomtyds de hand gantsch in de keel bragt. Hy ging dagelyks naar de Secreeten, en zyn makkers meenen dat hy daar de vreemde lichaamen opſlokte, om dat men het niet zien zoude.

AANMERKINGEN OVER DE MONSTERACHTIGE VOGELS, DODAARS, GEKAPERDE ZWAAN, OF WALGVOGEL; DEN EENZAAMEN VOGEL; DEN VOGEL VAN NAZARE; EN HET KLEINE ZAND EILAND, VYFTIG MYLEN VAN MADAGASCAR. Door den Heer MOREL, *Eerſten Schryver te Port Louis, op Isle de France.*

De Vogels, bekend onder de naamen van *Dod-aars*, *Gekaperde Zwaan*, of *Walgvogel*; den *Eenzaamen Vogel*; den *Vogel van Nazare*, zo ſchoon beſchreeven door den Heer de BUFFON (*) en waar van de Heer DE BOMARE ook geſprooken heeft, onder de naamen *Dronti*, *Dondo*, *Cygne capuchonné*, *Solitaire* of *Dinde Sauvage de Madagascar*, heeft men op *Isles de France*, *Bourbon*, *Rodrigue*, en zelfs op de onlangs ontdekte *Seychelles Eilanden*, zints meer dan zestig jaaren, dat deeze Eilanden door de *Franſchen* bewoond of bezogt wierden, niet gezien. De oud-

(*) Men zie de Natuurlyke Historie deezer Vogelen in het *Mengelwerk* onzer *Hedendaagſche Vaderlandſche Letter-oefeningen*. II. Deel, II. Stuk, bl. 117, &c.

Digitized by Google

oudſte Bewoonders verzekeren allen, dat zy deeze gedrogtlyke Vogels noit gekend hebben. Ingevolge hier van is het waarſchynlyk, dat de *Portugeezen* en *Hollanders*, die eerst deeze Eilanden ontdekt en bezien hebben, daar eenige zeer groote Vogels vonden als *Kaſuariſſen*, *Tuyous*, enz. en dezelve beſchreeven naar dat zy hun voorkwamen, en dus op zo verſchillende wyzen, als onderſcheide perſoonen dezelfde voorwerpen zien: hunne verhaalen zyn uitgeſchreeven en vermeerderd door veele Reizigers, en ſlegt in 't *Fransch* vertolkt, gelyk gedaan hebben FRANCOIS CAUCHE, LE GUAT en de Heer LE CROIX, die in zyne *Relation des Isles de Afrique*, in 't jaar 1688, deeze Artykels heeft naageſchreven.

Wat hier van ook zyn moge, het is zeker, dat men, naa bykans eene Eeuw, daar geen Dier van die ſoort gezien heeft. Doch het is zeer waarſchynlyk, dat, eer die Eilanden bewoond werden, 'er eenige Vogels hebben kunnen gevonden worden, die zeer groot, log, en buiten ſtaat waren om te vliegen, en dat de eerſte Zeelieden, die daar hun verblyf hielden, ze welhaast uitgerooid hebben, door dien ze zo gemaklyk te vangen waren. De *Hollandſche Matroozen* noemden ze *Walgvogels*, om dat zy, daar van geëeten hebbende, van dit Vogelvleesch den walg ſtaken. 't Is eveneens gegaan met de Harten, de Zwynen, en Wilde Geiten, de *Lamentin*, eene uitmuntende Visch, met gedrogtlyk groote Rochen, Land- en Zee-ſchildpadden, die 'er voorheen, in zo ruimen overvloed, waren, en tegenwoordig zo zeldzaam zyn. Ondertuſschen kunnen wy verzekeren, dat 'er noit Schildpadden beſtaan hebben, gelyk aan die, waar van de Heer LAVOCAT ſpreekt, in zyne kleine *Dictionar*, *Geographique portatif*. Art. *Maurice*, (een naam dien bykans al de Wereld nog aan ons Eiland geeft, ſchoon het dien van *Isle de France*, zedert den jaare MDCCXII draagt, toen de *Hollanders* 't zelve ontruimden,) hy geeft aan dat Eiland den omtrek van *vyftien* Mylen in ſtede van *veertig* of *vyftig*. „ Men zegt", dus beſchryft hy de Schildpadden, „ dat men op *Maurice* zo groote Schildpad„ den heeft, dat zy op den rug drie of vier Schilden „ draagen, onder elk van welken, tien of twaalf Men„ ſchen zich kunnen bergen; dit moet wel een zeer zeld„ zaam Dier weezen".

Wat den *Eenzaamen Vogel* van het Eiland *Rodrigue*, een

Digitized by Google

een klein Eiland van vyf of zes mylen in den omtrek, honderd mylen van *Isle de France* gelegen, betreft, deeze is waarſchynlyk mede een *Kaſuaris* of *Touyou*, verkeerd gezien, die zich daar bevonden, wanneer dit Eiland te eenemaale woest was. Want, hoewel 'er zich noit meer dan vyf of zes Perſoonen, Blanken en Zwarten, op dat Eiland onthielden, die ons voorheen eene menigte van Schildpadden bezorgden, is dit kleine getal genoegzaam geweest om 'er alle Land-ſchildpadden te verwoesten, en 'er zelfs de Zee-ſchildpadden te verwyderen, die 'er in zulk eene menigte geen eyeren kunnen leggen, als nu twintig jaaren geleden: 'er zyn redenen genoeg, dat men 'er thans geen een enkelen grooten Vogel vindt, die buiten ſtaat is van te kunnen vliegen, en goed om te eeten: logge Dieren, buiten ſtaat om zich te verweeren, worden welhaast verdelgd op een bewoonde plaats.

De *Vogel van Nazare*, van welken FRANCOIS CAUCHE en LE GUAT ſpreeken, (Reizigers die geenzins voor de naauwkeurigſten gaan) men kan dien in denzelfden rang ſtellen van Vogels die verdweenen zyn. Voor eerst, heeft men nimmer, omſtreeks *Isle de France*, een Eiland van dien naam gehad: men vindt 'er wel de *Zandbanken van Nazareth*, welker eene aan het einde twee kleine Rotzen heeft, die zomtyds bloot komen, en de Schippers op het zorgvuldigſt vermyden: doch niet in ſtaat zyn om tot een verblyfplaats te dienen aan een Vogel, van zulk eene grootte als FRANCOIS CAUCHE beſchryft. Daarenboven verzekert hy, dien gezien te hebben op het Eiland *Maurice*: in de daad hy ſchynt geen beter Aardrykskundige, dan Natuurkundige, te weezen: dewyl hy dit Eiland *Nazare* veel hooger plaatst, dan *Isle de France*, te weeten op zeventien graaden Zuider breedte: terwyl een enkele oogſlag, op een goede kaart, ons toont dat 'er geen Eiland van dien naam aldaar ligge.

Wel is waar, men vindt niet verre van daar *Isle de Sable*, of het *Zand Eiland*: een klein Eilandje, beſtaande uit Zand en Koraal, zo weinig boven 't oppervlak der zee verheven, dat de Springvloeden het bykans te eenemaal bedekken, en op 't welke ontelbaare Zee-Vogels hunne eyeren leggen.

Het zal niet geheel buiten de zaak weezen, van dit kleine Eilandje ſpreekende, hier een zeer zeldzaam geval, tot hetzelve behoorende, te vermelden. Het is meer dan

Digitized by Google

dan een jaar geleden, dat verſcheide Schepen, na *Madagascar* zeilende, aldaar eenige Zwarten ontdekten; doch dezelve niet van nader by konden onderkennen: dewyl de klippen en de ſcherpſnydende koraalen, waar van het omringd is, het naderen zeer gevaarlyk maakte. Men deedt eenige poogingen om ze te gaan opzoeken; doch te vergeefsch: dewyl men, door mangel aan yzeren ketenen, het Schip, ten dien einde afgezonden, niet voor anker kon leggen; de Kabeltouwen werden ſtukken geſneeden door het ſcherpe koraal op de kust. Ondertusſchen hadt men vyftien of twintig zwarten gezien: en een Blank Matroos van hun, die het Eiland hadden aangedaan, vondt zich genoodzaakt by hun te blyven; door zwemmen het Schip, 't geen zich van de kust moest verwyderen, niet kunnende bereiken. Maar den vyftienden December deezes Jaars MDCCLXXVII heeft het Fregat *la Dauphine* 'er veertien te rug gebragt: te weeten vvf Zwarten en negen Zwartinnen, die 'er zich zestien jaaren onthouden hadden.

Deeze lieden maakten het jammerlyk overblyfzel uit eener laading van tusſchen de negentig en honderd Zwarten, door het Schip *l'Utile* van het Eiland *Madagascar*, in den Jaare MDCCLXI, afgevaaren: dit Schip, op de kust van dit Eiland, 't geen nauwlyks uit zee te zien is, ſchipbreuk geleden hebbende, vervaardigden de Opperhoofden, met het Scheepsvolk, 't welk weinig in getal was, door de Negers yverig geholpen, een gebrekkig vaartuig, waar mede zy het groote land van *Madagascar* bereikten, van 't welk zy tusſchen de vyftig en zestig mylen af waren. Zy hadden, met de dierſte eeden beloofd; deeze arme Zwarten, aan wier hulp zy hunne behoudenis verſchuldigd waren, te zullen komen afhaalen; doch dit niet hebbende kunnen doen, bleeven die ongelukkigen dien tyd op dit *Zand-Eiland*, zonder eenig ander voedzel dan Schulpvisſchen en rauwe Vogel-eyeren, of eenigen anderen drank dan zoutwater: eenigen, doch een klein getal, hadden getragt op een elendig Vlot, gemaakt van de nog overgebleevene ſtukken van de *l'Utile*, zich van daar te begeeven. Onder deezer getal behoorde de Matroos, dien de *Sautrelle* daar het voorgaande jaar agtergelaaten hadt, die eenige Zwarten met zich nam; doch van welken wy geen berigt hebben. Het grootſte gedeelte is omgekomen door honger en gebrek; men

Digitized by Google

men moet zich in daad het meest verwonderen, dat 'er nog vyf Zwarten en negen Zwartinnen waren, wanneer de *la Dauphine* hun opzogt, en in deeze haven bragt (*).

Maar onder alle de ſoorten van Vogelen, die men in overvloed op dit *Zand-Eiland* aantreft, als mede op de andere Eilandjes en Rotzen, omſtreeks *Isle de France*, hebben de hedendaagſche Scheepslieden 'er geen een gevonden, die naar de bovengenoemde Vogelen gelykt, en men mag ze rekenen onder de ſoorten die hebben kunnen beſtaan; doch vernield zyn door de groote gemaklykheid van ze te vangen, en niet aangetroffen worden dan op volſtrekt onbewoonde Kusten en Eilanden. Op *Madagascar*, waar men veele ſoorten van Vogelen vindt, op deeze Eilanden onbekend, heeft men 'er geene gezien, die naar deeze beſchryvingen van BUFFON en BOMARE gelyken.

VERSLAG EENER BEKLIMMING VAN DE PIEK VAN TENERIFFE, in den Jaare MDCCLIV. (Getrokken uit de Reize, op orde des Konings van *Frankryk* gedaan, door de Heeren DE VERDUN, DE BORDA en PINGRÉ (†).)

De *Piek van Teneriffe*, ook *Piek de Teyde* genaamd, kan niet beklommen worden dan naa half July tot het einde

(*) Eene deezer Zwartinnen is eene *Creole*, en heeft een Kind van één jaar. De Natuur verliest haare regten niet.

(†) Dit verhaal was aan die Geleerden medegedeeld door den Heer VAN STEIN, *Hollandsch Conſul* op de *Canariſche Eilanden*, een verlicht Philoſooph, braaf en regt van hart, vercierd met veele Kundigheden, bovenal de Natuurlyke Historie betreffende. Hy was zelve mede op dien tocht. *Journal Phyſique* Tom XIII. 1 Part. Fev. 1779. ——— Eene Beſchryving van het Eiland *Teneriffa*, door den Eerw. J. LINDSAY gegeeven, kan de Leezer onzer *Letter-Oefeningen* vinden in de *Vaderl. Letter-Oeff.* IV Deel. II. ſtuk. *bl.* 533. Deeze Heer beklaagt zich geene gelegenheid gehad te hebben om de Piek te beklimmen. In het V Deels II ſtuk, *bl.* 396 onzer *Vaderlandſche Letter Oeffeningen.* is eene Beſchryving van de Piek, door den Heer HEBERDEN; doch die wy thans mededeelen is veel uitvoeriger.

Digitized by Google

de van Augustus: in alle andere Jaarſaiſoenen laat de ſneeuw niet toe den top te bereiken. Een enkele weg loopt derwaards, deeze is aan den Zuidoost kant. Zy neemt eenen aanvang boven op een Berg, aan de Piek vastliggende, en de hoogſte, uitgenomen de Piek, op 't geheele Eiland. Deeze Berg draagt den naam van *Montan de Trige*, 't welk zo veel zegt als *Koornhoop*: deeze plaats, zelfs op geen verren afſtand gezien, vertoont zich, in de daad, onder de gedaante van een grooten hoop Koorns: weezenlyk beſtaat dezelve uit eene verzameling van zeer kleine puimſteentjes. Van *l'Orotava* (*) moet men, volgens Vader FEUILLÉE, een uur wegs te Paard afleggen, eer men komt aan eene plaats, *Aldoznagito* geheeten: hier vindt men aan den voet der rots een ſpringende bron, de eenige, zo men zegt, in dit gebergte; het water is zeer goed. Vervolgens begint men eenen berg op te klimmen, veel ruwer dan de voorgaande. Deeze berg heet *Monteverde*, ongetwyfeld ter oorzaake van hooge Vaaren, met welke dezelve bedekt is: men heeft één uur in 't opklimmen noodig. Hooger op dan de berg, *Monteverde*, is een andere, *Montagne des Pins*, *of de Pynboomberg*, genaamd: deeze ſoort van boomen was daar oudtyds in groote menigte: de ſtormen hebben het getal zeer verminderd. Men haalt 'er in den Zomer uitſteekende Harst uit. Een deezer Pynboomen heeft van de *Spanjaarden* den naam gekreegen van *Pino de la Miranda*. Vader FEUILLÉE hielt daar ſtil met zyn gezelſchap, om het middagmaal te houden. De kwik des Barometers die aan den oever der Zee op 27 duim 9¼ linie ſtondt, hield zich onder den *Pino de la Miranda* niet hooger dan 23 duim.

Naa eene plaats, *Cravelle* geheeten, voorby getrokken te zyn, waar de Pynboomen in nog grooter menigte gevonden worden, komt men, een uur wegs afgelegd hebbende, van de *Pino de la Miranda*, op eene plaats *el Poſtello* genaamd: dit is een doortogt tuſſchen twee bergen, en daar de *Pynbooniberg* een einde neemt. Als dan treedt men op eene vlakte, met zand bedekt, en met

(*) Een Stad op 't Eiland *Teneriffe*, aan den voet van de Piek.

Digitized by Google

met Brem begroeid; hier onthouden zich zeer veel Konynen en Wilde Geiten. Het zand is doormengd met eene menigte Puimsteen, 't welk de Paarden zeer afmat. De Brem, die Vader FEUILLÉE daar gezien heeft, was droog, zonder bladeren, zonder bloemen en zonder vrugten. 't Is deeze vlakte, (op welke de Piek, eigenlyk gesproken, gelegen is,) die de Inwoonders van *Teneriffe* den naam geeven van *Monton-de-Trige*: Vader FEUILLÉE besteedde drie uuren, om van de *Pino de la Miranda* op den top van *Monton-de-Trige* te komen: doch hy was van den weg afgedwaald, en in zyn voortgang gestuit geweest.

Van den top van *Monton-de-Trige*, tot dien van de Piek, moet men twee groote mylen klimmen; en men zou 'er niet wel een vierde van te Paard afleggen.

Dan komt men op eene plaats, de *Rustplaats der Engelschen* geheeten: de kwik, in den Barometer van Vader FEUILLÉE, bleef daar niet hooger dan op 20 duim 1 en ½ linie. Men brengt hier den nagt door tot 's morgens omtrent twee uuren, voorts moet men te voet gaan, vergezeld van een wegkundigen Gids. Het voetpad, weinig betreeden, is geenzins gebaand; om het te onderkennen, heeft men, op zekere afstanden, stokken gestoken. De weg is vermoeiend, men gaat somwylen eer agter- dan voorwaards. De puimsteen, waar op men treedt, heeft geene vastigheid. Deeze is zeer fyn, en ligt gemengd met eene zeer groote verscheidenheid van andere steenen. Onder andere vindt men daar eene verbaazende menigte dier steenen, welke de Inboorelingen des Eilands *Tabonas* noemen; zy zyn zwart en blinkende. Eenige deezer hebben natuurlyk de gedaante van een mes, zy zyn zeer scherp van sneede; zo dat de oude *Guanches* (*) zich daar van als messen bedienden: desgelyks treft men andere steenen, van dezelfde soort, aan; doch roodagtig van kleur, en voor een gedeelte als asch: zy geeven vuur op den geringsten staalslag; andere zyn, deels zwart, deels wit: andere helder geel; andere eindelyk blaauw, in den zonneschyn zeer schitterende. Het is onmogelyk de ver-

(*) Dit is de naam der oude Inboorelingen van de *Canarische Eilanden*.

Digitized by Google

verſcheidenheid deezer ſteenen te beſchryven, en de hoeveelheid daar van op te geeven. Vader FEUILLÉE hadt op *Monton-de-Trige* zwarte ſteenen verzameld, geheel in glas veranderd; hy zegt dezelve aan de Academie getoond en medegedeeld te hebben.

Op dit voetpad zynde, kan men den top van de Piek niet zien, dewyl de grond zich daar verheft in de gedaante van een halfrond, en eene ſoort van muts vormt. Omtrent ter helft deezer rondte gevorderd zynde, neemt de puimſteen een einde, en wordt afgewisſeld door de zwarte *Malpais* (*), hard om te betreeden, doch veel vaster dan de puimſteen, en daarom veel gemaklyker te beklimmen. Op deeze ſteenen komende, ziet men den top van de Piek weder, en ontdekt dezelve duidelyker, naarmaate men hooger ſtygt.

Het bovenſte gedeelte deezer hoogte mag vergeleeken worden by eene tafel, op welke een pyramidaal lichaam geplaatst is, welks middellyn, aan den voet, men rekenen mag dat het achtſte gedeelte van den middellyn der hoogte uitmaakt. Deeze pyramide is, van den voet tot op het midden, bedekt met roodagtige *Malpais*, zeer klein, en met zand gemengd, men kan 'er den voet niet op vastzetten: te halver hoogte ziet men groote ſteenen, van eene donkere aschkleur, behalven eenige weinige zwarte punten rots. Niets vasts treft men 'er aan. 't Is onmogelyk op te klimmen, dan langs een heen en weder loopend voedpad, aan den Zuidkant. Vader FEUILLÉE verzeerde hier zyn voet: en hieldt zich, volgens den raad des Geneesheers, die hem vergezelde, by den voet des pyramieds op: de kwik ſtondt daar op 18 duimen 7 en $\frac{1}{8}$ linie. De Heer VERGUIN, zyn Kweekeling, klom, met een gedeelte van het gezelſchap, tot den top van de Piek. Van dien top ſpraken zy met Vader FEUILLÉE, die geen een van hunne woorden miste. Hy antwoordde met die by hem gebleeven waren, dan het geluid kon den top niet bereiken.

Op den ganſchen weg, in 't beklimmen van de Piek, moet men zich hoeden tegen de koude en donkerheid des nagts: veele nieuwsgierigen zyn daar door afgeſchrikt,

(*) Deezen naam geeven de *Teneriffaanen* aan eene ſoort van ſteenen, die brokken gebrande rots zyn.

Digitized by Google

ſchrikt, en te rug gekeerd. Waar men zich ophoudt moet men geduurig vuur ſtooken in de holligheden der ſteenen: ondanks deeze voorzorge en de warmte, door het klimmen veroorzaakt, dewyl men verpligt is de laatſte rustplaats omtrent middernagt, of 's morgens ten twee uuren, te verlaaten, om een weinig na zonne opgang den top te bereiken, doet de koude de handen en voeten zwellen, de nagels worden zwart, en men voelt daar de geweldigſte pynen; de moedigſten komen in verzoeking, om den reistocht te ſtaaken: naa 's morgens ten acht uuren is de hitte zo ſterk op den top van de Piek, als de koude ondraaglyk geweest is in het opgaan des bergs: en men kan 'er zich niet lange op onthouden.

Op 't midden van den top is eene groote diepte, van gedaante als een omgekeerde kegel. Deeze wordt de *Caldera*, of de *Ketel*, geheeten. De middellyn daar van, aan den boven kant, is 282 *Caſtiliaanſche* voeten, of 55 vademen (*). Deeze is als in de Piek uitgehouwen, zo dat men, om ter diepte af te daalen, zich moet bedienen van een ſtok en handen, om voort te gaan. Verbrandde rotzen maaken den rand van deezen Ketel uit, deeze zyn rood, geene witagtig, alle ruw en ſchriklyk om te aanſchouwen. Deeze rand is niet waterpas, de Oostkant is de hoogſte, de Westkant veel laager (†): dezelve wordt afgebrooken door een ſpleet, die doortocht verleende aan het voornaamſte gedeelte der *Lava* van den vuurbraakenden berg. De rechtſtandige diepte van deezen Ketel is aan de Noord- en Zuidzyde omtrent 120 voeten. In de diepte ontdekt men plekken van eene roo-

(*) Indien de *Caſtiliaanſche* tot de *Konings voet* ſtaat, als 10 tot 12, zal de opening des Ketels tuſſchen de 237 en 238 voeten; of 45 en een half vadem, weezen. De Heer VERGUIN vermeldde aan Vader FEUILLÉE, dat deeze opening langwerpig rond was: derwyze dat de groote as op 40 en de kleine op 30 Toiſes mogt geſteld worden.

(†) De Heer VERGUIN zegt het tegendeel. Volgens hem, is de rand aan 't Noordwest 7 Toiſen hoog, aan den tegenover kant ſlegts 4. Op den hoogſten rand ſtondt de kwik 15 duimen en 5 linien: op den anderen 17 duim en 6 linien; zou een verſchil van 3 Toiſen hoogte een verſchil van éene linie in de hoogte van den Barometer kunnen veroorzaaken? *Journal Phyſique*, als boven.

Digitized by Google

roode zeer vogtige aarde; doch het grootſte gedeelte der diepte is gevloerd met eene ſoort van witte aarde, omtrent gelyk aan Pleister, van eene zeer vaste zelfſtandigheid en gemengd met zwavel. De bloem van deeze zwavel bedekt zomwylen de geheele oppervlakte, en vormt 'er een geel fyn ſchuim, ſchitterende als diamant, en zo vlug, dat het, op een papier genomen, terſtond vervliegt. Daar zyn ook andere holligheden vol vloeiende zwavel. De Geneesheer, die Vader FEUILLÉE vergezelde, deedt iets van deezen bloem der zwavel in een toegevouwen papier, om 't zelve te laaten zien aan dien Natuurkundigen: als hy aan den voet van de Piek was, vondt hy de zwavel vervlogen, het papier vol gaten, en zyn zak, en zelfs zyn broek, gebrand.

Zo buiten als binnen den Ketel, tot op een weinig beneden het Waterpas van deszelfs bodem, is de grond vol ontelbaare openingen, van 1 tot 4 duimen middellyns. Uit dezelve komt, niet geduurig, maar by tusſchenpoozen, die zeer kort op elkander volgen, even als ademhaalingen, een dikken rook, van een ſtinkenden en zwavelagtigen reuk, en zulk eene hitte, dat de hand dezelve nauwlyks eenige oogenblikken kan uitſtaan. Als men vleesch daar aan blootſtelt wordt het vervuld met dit oliagtige vogt, het zweet 'er eenigzins uit. De grootſte deezer openingen is binnen in den Ketel, op een kleinen afſtand van den ſtraksgemelden ſpleet: de middellyn daar van is tusſchen de acht en negen duimen. De rook, welke zy opgeeft, komt 'er aan den oostkant, met geweld, uit, en een geraas, gelykende naar het gebulk van een Stier. De hette van deezen rook is zo ſterk, dat dezelve, in één oogenblik het hair afbrandt van de hand des geenen, die de onvoorzigtigheid heeft om dezelve daar in te ſteeken: dit wedervoer een der Heeren, die de Piek, in den Jaare MDCCLIV, beklommen. Een ander, zich verwonderende over de ſchielykheid deezer uitwerkinge, hieldt het uiterſte van een ſtok, die omtrent drie voeten lang was, voor deeze opening; hy was genoodzaakt denzelven wel ras te rug te haalen, de hitte van den ſtok in zyn hand niet langer kunnende verdraagen. Men vindt op de Piek verſcheide ſtukken houts in kool veranderd, door de kragt deezer uitwaasſeminge. Ondertusſchen is het zeer vogtig op deezen top: de rotzen, onmiddelyk aan deeze openin-

Digitized by Google

ningen grenzende, zyn bedekt met een vogtig mosch, 't welk 'er uitziet als 't geen de ſteenen bedekt by de watervallen der Rivieren: men verbeeldde zich zelfs bykans, op eenige plaatzen, water te zien vloeijen. Doch, ondanks deeze vogtigheid, is de hette zo doordringend, dat men, 't zy zittende, 't zy ſtaande, den korten tyd van drie minuuten niet op dezelfde plaats kan blyven; het zoolleer der ſchoenen kan het tegen de hette niet uithouden, en eenige onvoorzigtigen, die aan den kant des Ketels gaan zitten, hebben het ongenoegen, dat hunne kleederen ſtukken branden.

Omtrent te halver zyde van de Piek, op den afſtand van een ſnaphaan ſchoot van den weg, ter ſlinker hand, is, in 't midden van zwarte *Malpais*, een hol, *Cave de la Glace* of het *Ys-hol* geheeten: men onderkent den ingang aan een houten kruis, daar opgerigt. De ingang is na het oosten, en heeft de gedaante van een langwerpig vierkant, tuſſchen de 7 en 8 voeten breed, en omtrent 10 voeten hoog. Van den dorpel deezes ingangs tot een ſteenen ſtoep, dien men recht daar beneden en binnen in het hol ziet, is de afſtand zeventien voeten. Dit hol is als een open *Salon* in de Piek uitgehouwen, zich in de langte van het Noorden na het Zuiden uitſtrekkende. De ingang is, gelyk wy gezegd hebben, aan 't Oosten een weinig Noordwaards gewend. De breedte, by den ingang, zal 19 of 20 voeten zyn: het is niet gemaklyk de langte te bepaalen, na het Zuidlyk deel ziet men eene lange doorſnyding: de duisterheid laat niet toe het einde daar van te ontdekken: 't geen men 'er van ontdekken kan zal eene langte weezen van 110 of 120 voeten.

De geheele grond van dit hol is, of ſchynt, Ys. Boven dit Ys, 't zy weezenlyk of ſchynbaar, is, ter diepte van twee en een halve voet, een zeer helder vloeibaar water, vreeslyk koud: de oppervlakte komt tot den ſteenen ſtoep, waar van ik boven ſprak; men daalt neder langs een houten ladder, om daar het water te putten. Wanneer men op dien ſtoep ſtaat, ziet men aan zyne voeten, onder den ingang, het begin eener openinge, die, zich een weinig krommende, het hangen van de Piek volgt. Door deeze ontlast zich het hol als het te vol water wordt. Schoon die opening vry diep onder den grond loopt, ontdekt men, desniettegenſtaande, eenige

Digitized by Google

helderheid aan het einde: hier door, zegt men, klimmen eenige Dieren op de Piek om 'er den dorst te leſſen. Na het Zuidelyk gedeelte, in die lange doorſnyding, waar van wy gewaagden, hoort en ziet men zelfs kleine waterſprongen, of waterdroppels, onophoudelyk nedervallen. Aan de Noordzyde ontdekt met eene verzameling van Ys, welke men denkt dat tot dekzel dient van eene groote diepte. Aan denzelfden kant, en als uit het midden der diepte, verheft zich een Ysklomp, van gedaante als de Piek, en als daar na uitgemaakt: deeze ſteekt twee en een halve voet boven 't water uit. In dit hol zyn nog veele andere gedaanten van Ys, als de twee Ysklompen, na Zuikerbrooden gelykende, omtrent anderhalf voet boven het water uitſteekende en aan beide zyden van den ingang geplaatst: lange Yskegels, die van het verwelfzel af ſteeken, en buiten het hol zeer wel kunnen gezien worden. Men kan, ondertuſſchen, niet verzekeren, dat deeze Figuuren altoos dezelfde gedaante houden. In den winter is het hol volſtrekt geſlooten, en men kan daar van, als dan, zo min zien als van alle andere holligheden der *Teyde*: alles is, in dat ſaiſoen, met dik opeengepakte ſneeuw bedekt, 't welk aan de Piek de gedaante en kleur geeft van een ſtuk gepolyst zilver.

De ſterke Dranken, die men op het hoogſte van de Piek brengt, worden daar niet alleen meer dan lauw; maar verliezen 'er ook, hoe heerlyk zy ook mogen weezen, alle kragt. Wyn, Brandewyn of zuiver water, ſtaat alles gelyk, en het zuiver water, 't welk men zo koud uit het Yshol geput heeft, kookt bykans op den top. Witte Wyn verliest zyn kleur, en wordt zuur. De Malveſie Wyn van *Teneriffe* heeft 'er geen ſmaak meer; men ademt 'er niets in dan een zwavelſtank, en heeft geen anderen ſmaak in zyn mond: de huid van het aangezigt puilt uit, en zwelt op, de lippen worden met blaaren bedekt.

'Er valt geen twyfel aan, of veele deezer verſchynzelen zyn het eene jaar anders dan het andere: en dit is zeker de oorzaak van de ſtrydigheden in de verhaalen der geenen, die deeze Piek beklommen hebben. De ſtrengheid der Koude aan de *Rustplaast der Engelſchen*, en de geweldige Hitte op den top der Piek, zyn omſtandigheden, die van den ſtreek en de kragt des winds,

van

Digitized by Google

van onderſcheide voorafgaande lugtsgeſteltenisſen, en veele andere veranderlyke oorzaaken, kunnen afhangen. De verzwakking der ſterke Dranken kan verſchillen, naar de plaats waar men de vlesſen nederzet, als men op de Piek komt, naar de meerdere of mindere daadlyke werkzaamheid der zwaveldampen, die de top uitgeeft, en misſchien ook naar de meerdere of mindere werking van den binnen in verhoolen brandenden vuurberg. De Geneesheer van Vader FEUILLÉE, de Heer VERGUIN, en die hun vergezelden, oordeelden dat de Brandewyn op den top der Piek ſlegts een vyfde gedeelte van de kragt verlooren hadt. Wat het Yshol aanbelangt, de opening van 't zelve was, in den Jaare MDCCXXIV kleinder dan in den Jaare MDCCLIV, waar over men zich geheel niet te verwonderen hebbe. De houten trap, geſchikt om 'er in af te klimmen, was nog niet gezet toen Vader FEUILLÉE dit hol bezogt. De aanmerking van dien Vader, dat dit hol zo koud is, dat de ſterkſte Mensch 'er geen twee minuuten in zou kunnen leeven, komt ons ongegrond voor: dewyl wy denken dat een Mensch overal, waar het water zyne vloeibaarheid behoudt, leeven kan.

Het Zand, de uitgebrande ſteenen, zwarte en roode, de Puimſteen, de Keien van verſcheidenerlei ſoorten, die de oppervlakte deezes Bergs bedekken, en inzonderheid die als in glas veranderd zyn, doch bovenal de volkomene zekerheid dat deeze Berg eertyds geduurig vuur uitbraakte, ſchynen, zamengenomen, de gedagten te bevestigen, dat deeze Piek geformeerd is door de uitbarſting eens Brandenden Bergs: men is te meer hier van verzekerd, dewyl de Brandende Bergen, die, naa de bemagtiging deezer Eilanden, uitgewoed hebben, door derzelver uitbarſting Bergen vormden, welke voorheen niet beſtonden, te weeten drie op *Teneriffe* (*) twee op *Palme*, en de laatſte, in het Jaar MDCCXXX, op *Lancerote*.

PROE-

(*) Onder anderen is 'er, in den Jaare MDCCVI, te *Garachico* eene uitbarſting geweest van een Vuurberg, die de haven dier Stad vervulde, de Stad zelve verwoestte, en den Handel van die plaats bande, welke voorheen door denzelven bloeide: eene andere uitbarſting hadt *Guimar* bedorven; wy weeten niet waar de derde losborst.

Digitized by Google

PROEVE OVER DE HOVAARDY.

Als de Hovaardigheid komt zal de Schande ook komen.
SALOMO.

(*Naar het Engelsch.*)

Naardemaal de Hovaardy bykans onafſcheidelyk is van eenen eenigzins verheeven Leevensſtand, zal het geen onnutte arbeid weezen, de dwaasheid en het gevaar deezes zielsgebreks af te ſchilderen. Men mag zich ten vollen verzekerd houden, dat deeze allerlei ſoort van Weelde tot het tegenwoordig toppunt heeft opgevoerd, en ten Afgod gemaakt van veelen uit bykans elken rang. Wy verarmen ons zelven enkel ter zaake van uitwendig vertoon, en wenden de uiterſte poogingen aan om Figuur in de wereld te maaken.

Wy zien de Weelde en Hovaardy, die, ten deezen tyde, in onze Steden ten zetel zitten, op zulk eene wyze heerſchen, dat het ten verderve der rykſte Familien moet ſtrekken wy zien die eenvoudigheid, welke onze Voorvaders onderſcheidde, hun agtenswaardig en beminnelyk deedt worden, ter voorwerpe van ſpot verkeerd. Hunne afſtammelingen ſchaamen zich over hunnen eenvoudigen opſchik, over hunnen nederigen toeſtel, over hunne eerwaardige afbeeldingen. Overal aanſchouwt men niets anders dan kwistigheid in uitgave, tot het bouwen van huizen als paleizen, tot den aankoop van het pronkigst huiscieraad, van de rykſte kleederen en ſchitterendſten toeſtel.

't Is Hovaardy, die verwyfdheid voortbrengt, en ons leert buiten 's huis bykans nimmer te voet te gaan, en altoos op bedden van het zagtſte dons te rusten; die geduurig nieuwe vermaaken verzint; die de Ziel van kragt berooft, en den kloekſten Man weinig boven de Vrouwen verheft in kleeding en leevenswyze. Wy vergeeten, onder den invloed van dit zielsgebrek ſtaande, dat wy redelyke, of menſchlyke Weezens zyn: en verbeelden ons, dat de rykdom ons alleen geſchonken is om ons alles te verſchaffen wat tot voldoening onzer driften ſtrekt.

Digitized by Google

strekt. Weelde is een gaapende afgrond, niet te peilen, en in staat om de grootste goederen op te slokken: de veranderlyke Mode die met elke nieuwe Maane een nieuwe snof bedenkt, en de beuzelingen, welke alle aandagt bezig houden, doen ons in 't verderf storten.

Weest waarlyk groot, en gy zult nimmer verwaand zyn: gy zult weeten, dat 'er een zeer voeglyke middenweg is tusschen de uiterſten van Gierigheid en Verkwisting: dit midden moet uw tafel, uw kleeding, uw toestel regelen. Bedenkt, dat de Hovaardy, ons met waan opblaazende, ons belachlyk maakt; dat, wanneer deeze de overhand krygt, de jonge Heeren, op de verwyfdſte wyze aan het Toilet verslaaven, en hunnen halven tyd onder de handen van den Kapper doorbrengen; dat zy zo ernstig denken en spreeken over de kleur van een Kleed, over de grootte en gedaante der schoengespen, en andere dergelyke beuzelingen, als of het zaaken van de uiterſte aangelegenheid waren. Geeft gy u zelven aan de Hovaardye over, gy zult slaaven worden van deeze ydelheden, en daar door de kragt dier manlyke Deugd, welke gy van uwe Voorvaderen als een erfgoed hebt ontvangen, te eenemaal verliezen.

Daarenboven zult gy allerlei soorten van grilligheden moeten opvolgen: gy zult 'er veelen gereed vinden om uwe behoeften te vervullen, door aanmerkelyke geldsommen op te schieten; men zal u diets maaken dat schulden, zelfs groote schulden, te hebben, een Heer van Fatsoen niet misstaat. Elke dag levert ons voorbeelden, ten bewyze van deeze waarheid, op. Hoe veelen, die verbaazende goederen bezaten, verteeren meer dan hunne inkomsten; vinden zich omringd door Bedienden, die zy niet kunnen betaalen; door schuldeischers, die niet aflaaten hun onophoudelyk te maanen: zy leeven in een geduurige onrust, en vervallen eindelyk tot gebrek.

Dusdanig zyn de uitwerkzels van Hovaardye: deeze vervoert ons tot allerlei buitenspoorigheden, en vertoont aan ons oog een Huis, welks huisraad nog niet betaald is, Bedienden vol morrend ongenoegen over wanbetaaling, en den Huisheer zelven ten einde raad, dewyl hy niet langer lieden kan vinden, genegen om hem geld te schieten. Deeze jammeren heeft men te wagten als men aan de toverzangen der Hovaardye het oor

Digitized by Google

oor leent; doch eens toegeſtaan zynde dat zy ons tot zo verre niet in ongelegenheden dompele; dan nog zal het genoeg zyn, om 'er u van áf te ſchrikken, te bedenken dat dezelve ſtrekt om u van uwe Deugd te berooven, u onagtzaam op en onaandoenlyk te maaken voor de elenden uws naasten, en genegen tot alle involging van dien belachlyken opſchik, waar over de Wereld met eene gaapende verwondering verſteld ſtaat.

't Is een groot ongeluk niet in ſtaat te weezen om noodwendigheden en overtolligheden des leevens van elkander te onderſcheiden: onze Hartstogten zyn zo veele dwinglanden, die ons geen rust laaten eer wy middel gevonden hebben, om derzelver eiſchen te voldoen. In gevolge hier van zien wy dat de zodanigen onder de Grooten, die naar de inboezemingen der Hovaaadye luisteren, in een daadlyke ſlaaverny leeven: zy hangen volſtrekt van de Mode af, zelfs in de geringſte omſtandigheid. Indien het aan eenig artykel hapert, te midden van al hunnen luister, worden zy raadloos, en verliezen al hun geduld; zy ſchynen zo geheel en al ingenomen met uitwendig cieraad, met opſchik en tooij, dat zy tot geen ander oogmerk ſchynen te leeven dan om hunne rustlooze begeerte tot beuzelingen voldoening te ſchenken.

Voorzeker, daar is niets zeer inneemends of aanloklyks in zulke weinig beduidende Characters: dit nogthans is de roem der geenen, die in onderdaanigheid aan Hovaardy en Weelde hunne dagen doorbrengen, dat zy niet geagt worden om hunzelfs wille, maar ten wille van hun tafel en toeſtel. Ten bewyze hier van dient, dat zy, zo ras hun rykdom hun begeeft, terſtond in veragting geraaken, en niemand bykans ooit meer denkt dat deezen ooit beſtonden, dan de ongelukkige ſchuldeiſchers, die hunner met verfoeijing gedenken. — Hoe gansch veel verſchikt van deezen ſtaat dien eens Braaven Mans! welke ongelukken hem treffen, hy wordt beklaagd, en blyft geagt. De Geſchiedenis levert ons honderden voorbeelden op van Perſoonen, wier verdienſten, zonder eenig ander behulp, hun, ſchoon in laagheid vervallen, agtenswaardige voorwerpen deeden blyven. Zo groot is de kragt en de invloed der waarheid!

Treedt in huis van den weelderigen Hovaardigen, dien ik beſchreeven heb, gy zult het opgevud vinden met fraaije Heeren van den eerſten ſmaak, die hun lee-

Digitized by Google

leeven doorbrengen met hunne middelen te verſpillen, en hunne Lichaamsgeſtellen te bederven. Gy zult ontdekken dat het de verzamelplaats is der groſſpeelderen: want het ſpel is een ernſtig bedryf voor Lieden van dien ſlegten ſtempel: met één woord, de Weelde heeft daar alle haare bekoorlykheden ten toon geſpreid, om die eigenſte Perſoonen, die hunne pogingen aanwenden om haare heerſchappy in de Wereld te onderſchraagen, te verderven.

Eene fraaije eenvoudigheid zal u ontſlaan van het gezelſchap der Ongebondenen, by welken de deugd byna onvermydelyk ſchipbreuk lydt. Waar de Hovaardy heerscht, wordt de Godsdienst veragt: een onſterflyke geest kan zich niet voegen naar deeze verganglyke voorwerpen, die alleen ſtrekken om denzelven aan de aarde vast te binden.

Verbeeldt u niet dat de Weelde in één oogenblik den vollen wasdom hebbe: zy heeft haar begin en voortgang: in 't eerst is dezelve niet meer dan eene begeerte om onze Huizen fraijer opgeſchikt, en onze Perſoonen meer naar den zwier gekleed te hebben, dan andere van onzen rang. De zugt, om de Mode te volgen, krygt ongevoelig op ons de overhand, tot dat wy niets aangenaams vinden dan waar in iets keurigs, iets nieuws, doorſtraalt. Naauwlyks hebben wy den eerſten ſtap gedaan, of de eenvoudigheid wordt een ondraaglyke last: wy veragten den Man, die geen werk van zyne Kleeding maakt, en wy hegten het denkbeeld van het hoogſte geluk aan ydele en grillige vermaaken.

De Weelde laat zich door de geheele Wereld bedienen; gy zoudt ligt denken dat 'er geen Kunſtenaars, geen Handwerkslieden, zonder haar, zouden weezen, dat de Kunſten, de Hoofdſtoffen, en de Jaargetyden haar ſchatting moeten betaalen. Dit overſtelpt den weelderigen Man met Hovaardy; hy verbeeldt zich de Heer der Scheppinge te weezen.

Die geheele zwerm van *Petit maitres*, die elk Mensch van verſtand veragt, is de oorſprong geheel aan Hovaardye verſchuldigd: deeze vervult hun met zelfliefde: en dan treedt dit nieuw geſlacht van weezens op het tooneel, hunne verwaandheid aan alle de omſtanders vertoonende, terwyl zy de Maatſchappy met den last hunne beſtaans bezwaaren.

'Er

Digitized by Google

'Er is nog eene andere zaak, welke ik wenschte dat gy in opmerking wildet neemen, naamlyk, dat gy allengskens uwe ſterkte van geest zult verliezen, wanneer gy u aan den invloed der Hovaardy overgeeft. Welk een belachenswaardig Character is een Krygsman, door Weelde verzwakt en geheel ontzenuwd? Van hem blyft niets over dan de ſchaduw van een lichaam, en een verwyfd gemoed, voor 't welk de minſte last een ondraagelyk kwaad is. Gewoon onder een rykvercierd pavilioen te ſlaapen, het lekkerſte voedzel te gebruiken, en door een aantal bedienden opgepast te worden, is hy of onbekwaam om de noodzaaklyke pligten eens Krygsmans te volbrengen, of hy brengt in de legerplaats een ſleep van Weelde mede, verderflyk voor hem zelven, en een kwaad voorbeeld voor anderen. ——— Deeze Heertjes, die geheel met zich zelven zyn ingenomen, en aan de bezigheden der kleedkamer alleen gehegt, zyn Bevelhebbers van geen gezag, van geen agtbaarheid, zy worden door den geringſten Soldaat veragt. Zy kunnen dansſen, zy kunnen zingen; doch zy kunnen niet vegten, en om dat de Oorlog iets meer vordert dan enkel perſoonlyken moed, en om dat de moed zelve verzwakt wordt door de zugt tot vermaak.

Laat de Hovaardy over aan de zodanigen, die ſchielyk ryk geworden zyn, en getroffen door het gezigt dat zy in ééns Mannen van aanzien worden, die, omringd van vleiers, al hunne verdienſten ſtellen in een vergulden en ſchitterenden toeſtel. Geen braaf Man, geen Man van rang heeft de Weelde noodig, om vertoon te maaken. Het zou een groote ſchandvlek op de tegenwoordige eeuw werpen, te veronderſtellen, dat dezelve de Menſchen alleen waardeerde naar derzelver uitwendig vertoon: daar hy alleen agting waardig is, wiens Character door eene edele eenvoudigheid uitmunt.

Wanneer wy opgevoed zyn in 't midden van Wereldſche grootheid, valt het zeer bezwaarlyk ons zelve te overtuigen dat wy zyn even gelyk andere Menſchen, en dat de glans, die ons omſchynt, ſchielyk als een morgennevel zal verdwynen. Wat hebben wy, ondertusſchen, waar op wy ons met reden kunnen verheffen? Helaas! de edelstgeboorenen komen ſchreiende, hulploos en naakt, ter Wereld: en moeten dezelve, van alles ontbloot, verlaaten. Te vergeefsch zal de Wereld u dan al-

Digitized by Google

alles aanbieden wat grootsch is, en uwe verwaandheid ſtreelt: alles zal als een droom voor by gaan, en het graf zal al uw Rykdom, al uw Hovaardy, al uw Grootheid inzwelgen.

Dit is de hoofdſom van alle uwe verwagtingen, wat dit aardſche betreft. De dood zal u gelyk ſtellen met den minſten uwer Natuurgenooten: u tot ſtof doen vergaan, in gewigt en waardye gelyk aan anderen: houdt dan uw oog altoos gevestigd op deeze eindpaal van menschlyke grootheid. Deeze zal u leeren, dat gy de broosheid zelve zyt, en dat de Hovaardy, die bykans onaffcheidelyk van een hoogen rang mag geagt worden, de hoogſte dwaasheid is. Ondanks alle de voorregten van geboorte, van tytels, en andere voordeelen, kunt gy geen oogenblik aan uw beſtaan toedoen: te midden van al uwe grootheid zyt gy onder de magt van den geringſten der Menſchen, van de Hoofdſtoffen, die u omringen, van de ziekten, welke u dreigen, en van duizend toevallen, met geene mogelykheid te voorzien. Uwe Ziel is aan zorg en uw lichaam aan pyn zo wel onderhevig als die des geringſten ſlaafs, en de arme Boer, dien gy misſchien veragt, aanſchouwt met u dezelfde zon, bewoont met u dezelfde lugtſtreek, en bezit dezelfde vermogens van gezigt, van ſmaak, van gehoor en gevoel.

Waarom zullen wy dan zulk een onderſcheid maaken tusſchen Perſoonen, in zo veele opzigten gelyk? Is het om dat 'er zulk eene ongelykheid in hunne geboorte plaats hebbe? Neen: elk weet, dat wy allen éénen Vader hebben, dat wy uit de aarde zyn genomen; en dat veelen van de Kinderen der Menſchen hunnen verheeven ſtaat verſchuldigd zyn aan laagheden, zo niet aan rechtſtreekſche ſchelmſtukken.

Bedenkt dat de verheevenſte Leevensſtand de ondersteuning der mindere rangen noodig hebbe, om zich op te houden, en dat gy, geenen onder u te gebieden hebbende, in een doodlyke eenzaamheid, en de uiterſte behoeften, uwe dagen zoudt ſlyten.

Wy zyn, derhalven, vyanden van ons eigen belang, wanneer wy de zodanigen veragten, van wier byſtand wy afhangen. De meeste Grooten zyn alleen geagt naar maate van den ſtaat dien zy voeren, zo dat zy al hun aanbelang verſchuldigd zyn aan die eigenſte Perſoonen, wel-

Digitized by Google

welke zy ten nauwen noode met een oogslag verwaardigen. ô, Hoe gelukkig is het voor ons, wanneer wy weeten hoe onszelven regt te doen! Wanneer wy oordeels genoeg bezitten om onszelven op eene weezenlyke waarde te schatten?

Niets kan verschriklyker weezen dan die trotsheid van ziel, welke een Mensch, buiten de grenzen van een Sterveling voerende, hem tot een geeszel maakt van allen, die rondsom hem zyn. Zoudt gy geen Kinderen van een Boer, van een Handwerksman, hebben kunnen weezen? En, in gevalle dit uw lot niet is, kunt gy u, uit dien hoofde, eenige verdiensten toerekenen? ——— Wat de Zielsbekwaamheden aanbelangt, hoe groot, uitgebreid en doordringend gy dezelve moogt agten, ze zyn niets meer dan een flikkerend licht; maar al te dikwyls strekkende om u te misleiden, en 't geen menigmaal schittert ten koste van waare Wysheid. Menschen, van het grootste vernuft, begaan niet zelden de grootste misslagen: waar geestigheid de overhand krygt, is bondig oordeel en bescheidenheid zelden te vinden.

Van hoe nader by een Mensch zichzelven beschouwt, hoe gereeder hy zyne zwakheid en broosheid zal erkennen: 't is alleen met betrekking tot ons onsterflyk deel dat wy waarlyk groot zyn; doch, om dit Character te verdienen, moeten wy ons boven onze Hartstogten, en boven al boven den Hoogmoed, verheffen. De Hovaardy is eene ondeugd, welke wy niet behoorden te kennen, uitgenomen op dat wy dezelve zouden vermyden; zy bezoedelt onze beste daaden, en laat den daar door bezetenen niets over dan 't geen laag is en belachlyk.

Beschouwt enkel den Man, die geheel met zichzelven is ingenomen, die zich verwondert over zyn prachtigen opschik en weidsche kleeding; en gy zult in hem eene nietsbeduidenheid vinden, die gy niet kunt nalaaten met jammerend medelyden aan te zien. Het arm en trots schepzel werkt en slaaft alleen om veragtlyk te worden: terwyl een enkele gunstige opslag van het oog, een verpligtend gelaad de genegenheid en de harten zou winnen, van allen, met welken hy verkeert. Een omganglyk voorkomen, een minzaam woord, is genoeg om duizend lof- en dankzeggingen te verwerven. Waar uit gy moogt opmaaken, dat elk Man van rang, die, door 't verzuim hiervan, 't welk hem zo weinig zou kosten, den haat

van

Digitized by Google

van anderen op den hals laadt, weezenlyk, door zyn eigene Hovaardye, bedroogen, en met de daad een veragtlyk Schepzel wordt.

Alle Menſchen boezemen een vloek uit over de zodanigen, die zich boven hunne Natuurgenooten verheeven waanen, enkel om de elenden der ongelukkigen te vermeerderen, of hun door het gewigt hunner Hovaardye te verdrukken, ten ſpeelbal hunner grilligheden te maaken, in hunne zydkamers verveelend te laaten wagten, terwyl zy vervuld worden met ongeduld en wederzin. Alle dus aangemaatigde Grootheid is niets anders dan volſtrekte dwinglandy: want de Hoogmoed is een drift, die, gelyk ze altoos hooger wil opklimmen, ook alles tot een voetbank dier verheffing wil gebruiken. De Hovaardige zal zynen meerderen het behoorelyk ontzag niet toedraagen, zyns gelyken onbillyk en met veragting behandelen, en met zynen minderen willekeurig en ondraaglyk heerschzugtig te werk gaan. „ Elks ziel wordt „ hunner veragtinge veel te zat".

EEN TAFERÉEL UIT DEN ZONDVLOED.

(*Uit het Hoogduitsch van* S. GESSNER.)

De marmeren toorens ſtonden reeds diep onder den Vloed, en zwarte baaren, die zig als een Golf-gebergte vertoonden, rolden over de toppen der bergen heenen. Nu ſtak nog alleen één der verhevenſte bergen het hoofd boven den Vloed uit. Een ſchrik verwekkend gewemel vertoonde zich rondom deszelfs beſpoelde zyden: men hoorde, aan alle kanten, het geſchrei der elendigen, die vertwyfeld zyne hoogte zogten te beklimmen, en welken de dood, die zich in de golven verſtoken had, immer op de hielen volgde. Hier ſcheurt een ſtuk van den berg los; en ſtort, met zynen gantſchen last van huilende Menſchen, in den ſchuimenden Vloed neder. Daar ſpoelen de opeengeſtapelde regenvlaagen den Zoon in den ſtroom weg, die zynen half dooden Vader nog hooger op zogt te ſleepen; en elders de troosteloozo Moeder, die onder den last haarer Kinderen zwoegde.

Nu ſtak de opperſte top nog alleen boven de verwoesting uit. *Semin*, een overbraaf Jongeling, dien *Semira*, de edelſte der Maagden, nog onlangs eerst eene eeuwige Liefde had gezworen, had zyne geliefde *Semira* op deezen top gered. Eenzaam, want

Digitized by Google

de vloed had nu allen reeds doen vergaan, ſtonden zy daar in den huilenden Stormwind. Stortregens vielen op hen neder; boven hen brulde de Donder; en onder hen raasde eene ſchuimende Zee.

Een akelig duister omringde hen, wanneer niet de blikſems dit yslyk tooneel verlichteden. Ieder wolk dreigde uit haar zwarten zoom verſchrikking; en elke baar ſleepte al rollende duizenden lyken met zich voort; de vloed klom in het onweder ſteeds hooger op, en zogt nog nieuwe Verwoestingen. *Semira* drukte haaren beevenden minnaar aan heur kloppend hart; zilte traanen vlooten, te gelyk met de regendroppen, van haare verbleekte wangen; zy ſprak, met eene ſtamelende ſtem: 'Er is geene redding meer, ô myn geliefde! Myn *Semin*! wy zyn van rondſomme door den brullenden dood ingeſlooten! ô Verwoesting! ô Jammer! De dood ſtygt immers nader tot ons! welke van deeze baaren, ô welke van deeze zal ons begraaven! Hou my, hou my in uwe beevende armen vast ô myn Geliefde! Straks, ſtraks ben ik, zyt gy, niet meer; ſtraks worden we weggeſleept in de algemeene Verwoesting. ——— Nu — ô God! ——— Daar ſpoelen de golven hier naar toe! Hoe vreeslyk! ze ſpoelen hier heenen, van den Blikſem verlicht. — Thans, — ô God! God! Regter! Zoo ſprak zy en zonk op *Semin* neder.

Semin's zidderende arm omving de onmagtige *Semira;* zyne beevende lippen zweegen ſtil: hy zag nu de verwoesting rondom hem niet meer; zag alleen zyne onmagtige Beminde, die op zyn boezem leunde, en gevoelde meer dan den trillenden doodſchrik. Nu kuste hy haare bleeke, en van den kouden regen beſproeide, wangen; drukte haar ſterker aan zyne borst, en zeide: —— *Semira!* geliefde *Semira!* ontwaak! ô Kom, nog eenmaal, in deeze tooneelen der verſchrikking te rug; dat uw oog, nog eenmaal, my aanblikke; dat uwe bleeke lippen, nog eenmaal, my zeggen, dat gy tot in den dood my bemint; nog eenmaal, eer de Vloed ons van elkanderen wegrukt.

Hy ſprak dit, terwyl zy ontwaakte; zy zag hem, met een blik vol tederheid, en onuitſpreekelyke droefheid, aan; dan wederom zag zy naar de verwoesting rondom haar heenen. God! Regter! (zoo riep zy,) is 'er geene redding, geen ontfermen voor ons? ô Hoe ſtort de Regen als ſtroomen neder! Hoe brullen de Donders om ons heenen! welke verſchrikkingen verkondigen de onverbiddelyke wraak! ô God! onze jaaren rolden in onſchuld heenen. Gy, deugdzaamſte der Jongelingen! —— Wee! wee my! zy zyn reeds alle daar heen! die myn leeven met duizend vermaaken veraangenaamden zyn allen daar heen! ook gy, die gy my het leeven gaaft! ô gezigt vol kwelling! Die vloed ſcheurde u van myne zyde af; nog eenmaal hieft gy uw hoofd en uwe armen ook hoog; gy wilde my zegenen, maar gy wierd verſlonden! Ach! zy allen zyn reeds daar heenen! En doch ——— ô *Semin! Semin!*

de

de eenzaame verwoeste waereld zou, aan uwe zyde, my een Paradys weezen! ô God! in onſchuld rolden onze Jeugdige Jaaren voorby. Ach! is 'er geene redding, geen ontfermen? ——— Dog, wat zegt myn beklemd Hart; ô God! vergeef! wy ſterven! wat is des menſchen onſchuld voor U?

De Jongman hield zyne geliefde in de armen; terwyl zy, door den woedenden ſtorm, geduurig waggelde; en ſprak: Ja, myne geliefde! al wat leeft is van de aarde weggeſpoeld; uit het woedend geraas deezer verwoesting laat zig zelfs het gehuil geenes Stervelings meer hooren. ô Dierbaarſte! myne dierbaarſte *Semira!* het naderend oogenblik is voor ons het laatſte. Ja, zy zyn heenen; deezen, op wier leeven wy onze hoop bouwden, allen zyn zy heenen. Ieder, vrolyk uitzicht, het welk wy, in onze verrukking volle uuren van onze liefde, ons uitdagten, is heenen. Wy ſterven! De dood komt reeds herwaarts tot ons, hy zweeft reeds om onze beevende ſchenkelen. Dan, laat ons, ô laat ons, niet als verworpenen en twyffelmoedigen, wanhoopig, dit ons noodlot inwagten! wy ſterven, en, ô myne geliefde! wat was ons langst vreugdenvol leeven tog? eene dauwdrop, aan den rots hangende; die voor de opgekoomen morgenzon in Zee valt. Verhef uw moed; aan geene zyde deezes Leevens is blydſchap; daar is eene Eeuwigheid. Laat ons niet beeven, nu wy derwaarts zullen overſtappen. Omarm my, en laaten wy, vol moeds, ons lot afwagten. Binnen kort, ô myne *Semira!* Ja, binnen weinig oogenblikken, zullen onze zielen, vol van onuitſpreekelyke zaligheid, boven deeze verwoesting heenen zweeven. ô God! zoo gemoedigd hoopt myne ziel. Ja, *Semira!* laat ons onze handen tot God om hoog heffen. Zoude een Sterveling over zyne wegen oordeelen! Hy, die den Adem in ons geblaazen heeft, zend den dood tot Regtvaardigen, en Onregtvaardigen. Maar, gelukkig hy, die het pad der deugd bewandeld heeft! 't Is niet het leeven, dat wy thans van u ſmeeken, Rechtvaardig God! Neem ons op tot uwe rigtbank. Maar, ô, dat die hoope in ons zy, en leeve, die zalige hoope, op een onuitſpreekelyk geluk, dat geen dood meer ſtooren zal. Brul dan vry, Donder! Verhef dan uw woedend geraas, Verwoesting! Rol over ons heenen, Baaren! Geloofd zy hy, die Rechtvaardig is; geloofd zy hy! dit zy de laatſte onzer denkbeelden! dit zy in 't ſtervend lichaam onze laatſte gedagte!

Moed en vrolykheid verſpreidden zich thans in het opgeluisterd gelaat der ſchoone *Semira*. Zy hief ook heure handen, in het onweder, om hoog, en ſprak: ja, ik gevoel nu alle die zalige hoope, en die groote verwagting. Loof den Heer! myn mond! weent vreugdetraanen myne oogen, tot de naderende dood u ſluit! Een hemel vol van zaligheid wagt ons. Gy zyt voor ons heen gegaan, gy allen, geliefde Vrienden! wy komen. ô, Straks, ſtraks zullen wy u weder zien. Zy allen ſtaan nu voor zyn throon, die rechtvaar-

vaardigen! De Alweetende heeft ze uit zyn gerigt, tot voor zyn aangezigte, byééngeroepen. Brul, Donder! Huil, Verwoesting! Ach! gy zyt een Lofzang zyner geregtigheid. Rolt over ons, Baren! Zie geliefde! daar komt hy, *Semin!* omarm my! daar komt hy, daar komt de dood, op deeze zwarte golve. Omarm my! laat my niet los! de vloed tilt my op.

Ik omarm u, *Semira!* ſprak de Jongman; ik omarm u. Wees welkom Dood! Hier zyn wy! Gelooft zy de Eeuwige Gerechtigheid! —— Zoo ſpraken zy, terwyl de vloed hen, in elkanders armen vastgeſtrengeld, wegſpoelde.

P. PHILOMUSUS.

ARMEDAS AAN ZYNE MOEDER.

Durft een Zoon, die met de grootſte euveldaaden zynen wandel beſmet, zyns Vaders dood verhaast, en uwe ſmert onherſtelbaar gemaakt heeft, durft hy nog met deeze Letteren u onder de oogen treeden, durf ik u nog myne Moeder noemen; ach ja! ik ſmeek u, lees, lees deeze weinige, deeze laatſte woorden, die ik u toezende; die ik u als toezugte, op den rand der Eeuwigheid; laat ik u dit ſtervende zeggen, ſtort nog eene traan over my, en vergeet dan uwen onwaardigen Zoon.

Ach! had ik myn Vaders..... myn Vader! ô hoe grieft dit my.... mogt ik u nog eens ſmeeken, eens u te voet vallen, mogt ik u deeze taal hooren voeren: *Zyt gerust, ik beklaag u niet by de Godheid;* maar neen, neen, myne euveldaaden roepen wraak, roepen wee voor den troon des Almachtigen: ô Kloove! ô verbaazende kloove! die zoo grouwzaam gaapt, die my afſcheidt van dat gezaligd verblyf myns Vaders;..... Ach! had ik zyn raad gevolgd; ik waar gelukkig geweest, ik had tot vermaak geſtrekt eener maagſchap, die allen deel namen, in de bewerking van myn tydelyk geluk; maar neen, verſtokt, en verhard van ziel, boog ik my voor de dartele lonken der wellust; de verkwisting, hier door gemaakt, wilde ik met het Spel herwinnen; ik kreeg verſchil met mynen medeſpeelder; bedwelmd door den wyn, deeden wy elkander eene uitdaaging; 't gevegt ging aan, en ik.... hemel!... een moord,.... daar vloog de ziel van mynen Vriend na de Eeuwigheid.... Welk een uiteinde... goede God! welk een uiteinde! Uit den ſchoot der wellust na den wyn en 't dobbelſpel; van den wyn en 't dobbelſpel na eene Eeuw.... ik kan 't woord niet uitſpreeken! ik zi lder! wroeging, wroeging, geweten, geweten, zyt gy de duivel die in myn Ziele ſpookt! ô ik zie de ſchim myns Vaders; daar, daar is zy! Zie zy is wit, daar zy nadert! help hemel! neen ach... Vader, Vader! genade! ach! neen... neen, verbeelding; 't is de ſchemering; 't is valſche ſchaduw: rampzalig leven! vervloekt uur, waar in ik gebooren ben! moest ik 't einde myns levens, myns

zon-

zondigen levens bezoedelen met een moord; moest de Gevangenis myn laatſte wooning, een ſchavot myn Sterfbed zyn!

Ach akelig verblyf der ſtrafwaardigen! ach Kerker! die myne Ziele nog meer foltert, nog meer ontſtelt! Hier hoor ik eenen rampzaligen zugten; daar een ongelukkigen beteugelen, door ratelende ſlagen, die de onmedogendheid hem toetekt; nu het geratel der yzere Keetens, en dan 't gerammel der Grendelen, het geknars der krammen, daar de vervaarlyke deuren met een dof gebons worden ontgrendeld of toegeſlooten. Hier zit 'er een te weenen, terwyl hy beeft voor de roe der gerechtigheid; daar ligt de bleeke op Stroo neder, en ſterft onder den last der boeijen. De naare de doodſche donkerheid laat niet toe elkander recht te onderkennen; niets ziet men, dan den ſchyn van bleeke, en vermagerde, aangezigten. Allerleie ſpooken allerleie aakelige vertooningen doen zich aan myne verbeelding op; dan beef ik; ieder hoofdhair is belaaden met een zweetdruppel; 't koude klamme vogt breekt my uit, en myn hart ſlaat met felle, met verhaaste ſlagen, tegen zyne boorden.

Ach Moeder! Braave Moeder! vergeef, neen, dit durve ik u niet vergen; nu dan, vergeet uwen Zoon, en alle zyne daaden. In Eeuwigheid zie ik u niet, neen nimmer! Och! nu wil ik my diets maaken, dat 'er eene volſtrekte vernietiging, na dit leeven plaats heeft; maar neen, neen, die plaag, die ziel, dat gewiſſe, dat ik altoos ſchoon wist uit te dooven, word nu wakker; deeze plaag toont my dit beter. Ik beeve! ach! duivels, duivels loeren op myne Ziele; ik weet het, ik voel het; zy loeren op myne Ziele, als zy het lichaam uit moet vaaren; vaaren! vaaren! waar na toe? hemel! waar na toe? Goede God! genade! ach! zyn de ſtraffen dan eeuwig, hebben zy geen einde! Ach, Lieve Moeder! zeg my dit, eer ik ſterve! Maar neen, gy kunt het my niet zeggen! op 't oogenblik werd ik ter ſtraffe, ter dood.... Heere, Heere, Heere! geen uitkomst! ik verwarre! alles ſchemert; de dood grynst my toe in de gevangenis! Waar ben ik dan? Zie, zie het gepeupel elkander verdringende om de ſtrafplaats.... ſterven, aakelig denkbeeld! Duivel! Hel, Eeuwigheid.... ik.... neen ik wil niet ſterven! ik wil niet, ik kan niet! Ziel, ziel blyf in 't Lichaam; gy zyt onzigtbaar; blyf maar, geen Mensch, geen Duivel zal 'er u uitrukken; maar wat ſchryve ik, ik weet niet wat ik ſchryve; ik wil nu eens bidden; ik zak op myne Kniën; naauwlyks heb ik myne oogen geſlooten, of allerleie aakelige gezigten zweeven en danſen voor myne Verbeelding; dan ſchrik ik, en ſpring ylings op; ik ben bang van bidden, ik had 'er altoos een afkeer van; en, nu ik 't wil uitvoeren, nu ik 'er troost in wil zoeken, nu opent het voor my een tooneel van verſchrik....

Daar opent men den Kerker, God, God, God! genade! Vader! Moeder! Eeuwig ramp... ik kan niet, ik ſterf, ach my! ik ſterve.....

M. N. H.

Digitized by Google

KORT VERSLAG, VAN HET LEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN DEN EERWAARDEN HEERE LAURENCE STERNE. A. M. &c.

LAURENCE STERNE was de Zoon van een Iersch Officier, en werd geboóren in de barakken van *Dublin*; maar, schoon hy onder de Krygslieden opgevoed wierd, was hy echter een Zoon der Kerk; en, indien wy het getuigenis van zekeren Bisschop over zyne Predikatien mogen gelooven, was hy dien naam niet onwaardig. Zyn Overgrootvader was een Aartsbisschop, en zyn Oom Kanonnik van eene van onze Cathedraale Kerken.

Na de laage schoolen, binnen den gewoonen tyd, doorgeloopen te hebben, begaf hy zich naar de Hooge School van *Cambridge*, daar hy zyne Studie-jaaren doorbragt, met veel te studeeren, met nog meer te lachen; en zomtyds, tot tydverdryf, zyne Opzienders te kwellen. Hy verliet *Cambridge*, met den titel en het karakter van *een gansch byzonder man*, die een zeer goed hart had, en toonde dat hy geenzins misgedeeld was van verstand, wanneer hy hetzelve maar gebruiken wilde.

Toen hy de Hooge School verlaaten had, zette hy zich vreedzaam neder in den schoot der Kerk, te *Sutton*, by het Bosch, eene kleine parochie in *Yorkshire*. Hier wachtte hy met geduld af, dat tyd en toeval, (die hedendaags de plaats bekleeden, welke te vooren door ryp oordeel en billykheid bekleed wierd,) hem zouden verheffen tot het geene zy goedvonden; en, geduurende dien tusschentyd, gebeurde 'er een geval, dat hem het eerst de eigenlyke neiging van zyn vermogens deed gevoelen; en waaraan wy, misschien, den eersten oorsprong der Historie van TRISTRAM SHANDY te danken hebben.

Daar ontstond zeker verschil tusschen sommigen der voornaamsten van den Geestelyken Stand, het geen een der vrienden van den Heer STERNE, een allerbraafst man, voornaamelyk betrof. Een Geestelyke, die een zeer voordeelig kerkelyk *beneficie* bezat, was niet te vreden, met het genot daarvan, geduurende zyn leven, maar stelde alle mooglyke kuiperyen in 't werk, om betzelve, na zynen dood, op zyn Vrouw en Zoon te doen overtekenen. De vriend van den Heer STERNE, dien, na het afsterven van deezen man, dit inkomen te wachten stond, kon niet beletten, dat zyne tegenparty de overhand behield. In deeze hachelyke omstandigheid ging de Heer STERNE den indringer te keer, met eene aartige boertery, en schreef: „ De „ Historie van een goeden warmen Waakrok, met welken het „ den bezitter niet genoeg is, zyn eigen lyf te dekken, ten zy „ hy, na het gebruik, een onderrok voor zyne Vrouw, en een „ broek voor zyn Zoon, daaruit mag snyden".

STER-

Digitized by Google

STERNE's bekeldende pen bragt te wege, 't geen de ernſtige tegenwerpingen niet hadden kunnen uitwerken. De daarin betrokken indringer beloofde hem, dat, indien hy dit ſchempſchrift wilde intrekken, hy zyne eiſchen aan den naastvolgenden candidaat zou afſtaan. Dus wierd dit losſe werkje ingetrokken; de afſtand geſchiedde; en de Heer STERNE werd, door voorſpraak van zynen vriend, met eene canonicaale prebende, in de Cathedraale Kerk van *York*, begiftigd.

Een ander toeval, dat genoegzaam ten zelfden tyde gebeurde, bragt veel toe, om de geestigheid van den Heer STERNE waereldkundig te maaken: hy zat, op zekeren dag, in het Coffyhuis te *York*, toen 'er een zeker vreemdeling inkwam, die zeer veel ongenoegen gaf aan het gezelſchap; 't geen meestal uit lieden van den tabbaard beſtond; door al te ſterk te ſpreeken over den Godsdienst, en de ſchynheiligheid der Geestelyken. Ten laatſte wende zich die jonge Heer tot den Heer STERNE zelven, en vroeg hem: wat hy hierover dacht; doch deeze, zonder hem ſtellig te antwoorden, vertelde terſtond aan dien aartigen knaap: „ Dat „ zyn hond gehouden wierd voor een van de beste ſtaande honden van de gantſche landſtreek, en dat die zeer goedaartig „ was; maar, dat hy één lelyk gebrek had, dat alle zyne goede „ hoedanigheden omverre ſtiet: en dat is, (vervolgde STERNE,) „ dat hy nooit een Geestelyken zien kan, zonder dien oogenblikkelyk aan te vliegen". ——— „ Eil en hoelang heeft hy dat „ gebrek gehad"? (vroeg de ander.) „ Van zyne eerſte jeugd af „ aan, Mynheer". De jongeling gevoelde de ſynheid van deezen ſchimpſcheut, keerde zich om, en liet de overwinning aan den Heer STERNE.

Omtrent deezen tyd kreeg de Heer STERNE een genoegzaam beſtaan; dewyl hy, behalven de parochie van *Sutton* by het Bosch, daar hy gewoonlyk des Zondags voormiddags den dienst waarnam, des agtermiddags predikte, in het *Rectoraat* van *Stillington*, dat eene prebende is van de Cathedraale Kerk van *York*. Dus had hy, als een toekomend licht der Kerk, bekwaamelyk kunnen voortleeven, indien niet zyn *Cervantiſche* geest hem, midden in de luchtigheden en beuzelachtigheden van de groote waereld, vervoerd had.

Zyn vernuft, en geestige luim, werden toen reeds onder alle zyne bekenden bewonderd; maar het gerucht van dezelven was nog niet tot de hoofdſtad uitgebreid, toen de twee eerſte ſtukken van TRISTRAM SHANDY in 't licht kwamen. Dezelven wierden gedrukt te *York*, en aan de Boekverkoopers tot een zeer maatigen prys aangebooden; maar deeze Heeren wisten zó wel over derzelver waarde te oordeelen, dat zy naauwlyks het papier en drukloon wilden betaalen. En hierop kwam het werk in de waereld, zonder één van die Kunstgreepen, welke men gebruikt om de uitgaaf van een boek wel getrokken te maaken. Het ſpoedig uitverkoo-

koopen van dien eerſten druk deed de Boekverkoopers uit hunnen doodſlaap ontwaaken; en zy yverden allen om het zeerst om de tweede uitgaaf van de Copy te koopen. De Heer STERNE verkocht dezelfde Copy voor zeshonderd ponden Sterling, waarvoor men hem, by den eerſten druk, geen vyftig ponden, voor het volkomen recht van eigendom, had willen geeven.

Nu waren de twee eerſte ſtukken van TRISTRAM SHANDY in ieders handen. Allen lazen die; de meesten vonden ze ſchoon, maar weinigen verſtonden dezelven. Lieden, welken niet bekend waren met den boertigen ſtyl van *Rabelais*, of met de ſcherpe hekeling van *Swift*, konden hem niet begrypen; maar voegden echter hunne ſtem by die der menigte, en keurden TRISTRAM SHANDY voor een recht geeſtig boek. De Maandelykſche Beoordeelaars zelven preezen den Heer STERNE aan, als een Schryver, die oneindig geeſtiger en onderhoudender was, dan eenige anderen der hedendaagſche Schryvers; en voegden daarby, dat zyne karakters treffende en byzonder, zyne aanmerkingen oordeelkundig en juist, en zyne invallen, eenige weinige trekken uitgezonderd, ongedwongen en oorſpronglyk waren.

De Heer STERNE kreeg, door het uitgeeven van deeze twee ſtukken een grooten naam; van toen af aan werd hy voor het ſchranderſt vernuft van onze eeuw gehouden. Zyn gezelſchap werd van een ieder om het zeerst gezocht; de Grooten, de Geleerden, de Geestigen, en de Luchthartigen, allen rekenden het zich eene zekere eer een avond te moogen doorbrengen met den Schryver van TRISTRAM SHANDY. En, ſchoon ſommigen der ſtrengſte Geestelyken zyne boertige ſchryfwyze afkeurden, en dezelve niet overeenkomſtig oordeelden, met die kiesheid en zedigheid, welke altoos, (volgens hun gevoelen) in alle de ſchriften van lieden van den Geestelyken ſtand behoort plaats te hebben, waren deeze berispingen, nochtans, onder de Geestelykheid zelve, gantsch niet algemeen. Wyders waren de kennisſen, die de Heer STERNE door deeze uitgaaf maakte, hem in veele opzichten zeer voordeelig. Onder veele anderen begunſtigde de Graaf van *Faulconberg* den Heer STERNE zo byzonderlyk, dat hy hem het geestelyk Rectoraat van *Cawood* opdroege; 't geen een vry aanzienlyk en tevens gemaklyk toevoegſel tot zyne jaarlykſche inkomſten was; dewyl het, even gelyk zyne andere parochiën, in de Provincie van *York*, en kort by de Stad zelve gelegen was.

Het eerſte Werk, dat hy vervolgens uitgaf, behelsde zyne Predikatiën, in twee deelen, onder den grappigen tytel van *Yorick's Sermons*; die de ſtrengſte beoordeelaars zelven genoodzaakt waren te pryzen, niet alleen van wege de zuiverheid en fierlykheid van taal en ſtyl, maar ook voornaamelyk van wege derzelver uitmuntende zedeleer. Het middel, waarvan de Heer STERNE zich bediende, om dezelven aan de man te helpen, werd door ſommigen ten hoogſte gelaakt, terwyl anderen het bejammerden, dat

Digitized by Google

dat zodanige uitmuntende Leerredenen, op zulk eene vreemde wyze, in de waereld moesten ingeleid worden; en veelen waren van gedachten, dat hy zyn TRISTRAM SHANDY enkel geſchreven had om zyne Predikatiën aan de waereld bekend te maaken, naardien hy in zyne Voorreden voor dezelven aan zyne Leezers zegt:

„ Dewyl de Predikatie, welke aanleiding gegeven heeft tot deeze navolgenden, aan de waereld is medegedeeld, als eene Predikatie van YORICK, zo hoop ik, dat de ernſtigſte Leezers zelven 'er zich niet aan zullen ergeren, dat ik deeze twee deelen insgelyks op denzelfden naam uitgeef, doch, uit vrees, dat zulks echter mogt gebeuren, heb ik een tweede titelblad hierby gevoegd, met den waaren naam van den Schryver. —— Het eerſte kan voornaamelyk ſtrekken, ten voordeele van de Boekverkoopers, naardien YORICK's naam waarſchynlyk meest bekend is; en het tweede kan dienen tot geruſtſtelling der geenen, welken dien naam als eene boertery beſchouwen, en gevaarlyke gevolgen trekken uit iets, dat zonder oogmerk van boertery geſchied is".

Toen het derde en vierde ſtuk van TRISTRAM SHANDY uitgegeven werden, was de begeerte om dezelven te koopen, over het algemeen, zo groot niet, ook vonden ze geene zo algemeene goedkeuring, als de twee eerſte ſtukken. De nieuwheid van ſtyl en ſchryfwyze was niet meer; zyne uitweidingen werden by ſommigen voor verveelend gehouden; en zyne ſtarretjes voor al te duister; ja zelfs hielden eenige nydige beoordeelaars, die oordeelden in ſtaat te zyn om hem ten volle te bevatten, ſtaande, dat dezelven niet kiesch genoeg voor kuiſche oogen en ooren waren.

Echter behield hy nog veele bewonderaars; 't geen hem aanſpoorde, om het vyfde en zesde ſtuk insgelyks uit te geeven. De hekeling bleef nog ſteeds ſcherp, geestig, en over het algemeen zeer wel geplaatst. De karakters, ſchoon hier en daar wat te ſterk, waren leevendig en natuurlyk. Hy beſtreed het belachelyke overal, daar hy het aantrof; en wist hetzelve altoos aan zyne Leezers in een zeer vermaakelyk licht voor te ſtellen. Zyne Geſchiedenis van *Le Fèvre* was meesterlyk uitgevoerd, en waarlyk hartroerend; en die alleen zou voor eeuwig zyn naam voor de vergetelheid hebben kunnen behoeden; indien, buiten dat, zyne Predikatiën niet beſchouwd geworden waren, als genoegzaam de beste zedelyke Leerredenen van geheel *Engeland*.

Het zevende, agtſte, en negende ſtuk maaken nog geene ontknooping aan dit werk; zo dat het geen 'er, by de uitgaaf van de eerſte ſtukken, in de nieuwspapieren, gezegd werd, inderdaad bewaarheid is geworden: „ De Heer SHANDY ſchynt een zo groot „ liefhebber van uitweidingen, en zo genegen te zyn om zyne „ hiſtoriſche Leezers, by alle gelegenheden, te laaten zitten, „ dat wy met groote rede vermoeden, dat hy hen, op den eenen

Digitized by Google

„ of anderen tyd, in goeden ernst zal laaten zitten, en het Werk „ laaten ſteeken éér het voltooid is".

In de drie laatstgemelde ſtukken voert de Heer STERNE zyne Leezers door *Frankryk*, en ſchetst eenige tafereelen en karakters, die naderhand verder uitgebreid worden in de *Sentimenteele Reis* van *Yorick*; en wel voornaamelyk de Historie van *Maria*; zodat deeze Reis, in zeker opzicht, te houden zy voor een Vervolg op *het Leven en de Gevoelens van* TRISTRAM SHANDY.

Het is byna onnoodig, om van een boek, dat zo algemeen bekend is als de TRISTRAM SHANDY, te zeggen, dat het leven van den Held der Historie verre weg het geringſte doelwit van den Schryver is. Hetzelve ſtrekt inderdaad enkel tot een werktuig, om eene menigte van ſchrandere hekelingen over allerhande onderwerpen te pas te brengen. Meest alle deeze ſcherpe trekken zyn ter neder geſteld, zonder eenigzins te letten op derzelver verband, 't zy met de hoofdgeſchiedenis of met andere omſtandigheden. Naardien de Schryver geen bepaald einde op het oog had, viel hy van het een onderwerp op het ander; juist zo als die in zyne leevendige en onregelmaatige verbeelding ontſtonden. Kortom, het geheele boek is eene aaneenſchakeling van te leurſtellingen: maar niettegenſtaande deeze en andere vlekken, heeft het leven van TRISTRAM SHANDY eene buitengemeene waardy; en de vryheid en oprechtheid van deszelfs Schryver kan, misſchien, door geen' ander geëvenaard worden, dan door den onvergelykelyken *Montaigne*. Men is doorgaans genegen, om de fouten van een nieuw en oorſpronglyk Werk te verſchoonen; en dus is het niet te verwonderen, dat in een tyd, als deeze, waarin eene redelyke navolging de grootſte verdienſte van de meeste boeken uitmaakt, eene zo welgeſlaagde pooging om nieuw te zyn, zo wel ontfangen wierd. Echter overtreft zyn laatſte werk, de *Sentimenteele Reis* naamelyk, TRISTRAM SHANDY hierin, dat daarin verſcheiden bevallige en aandoenlyke tooneelen voorkomen, in een gemaklyken en eenvoudigen ſtyl geſchetst, en gezuiverd van de duisterheid en losheid, die het andere Werk bevlekken.

Toen de Heer STERNE by de geleerde waereld in aanaien kwam, en beroemd begon te worden, liet hy zyne jaarlykſche inkomſten aan de zorg van zyne Kapellaanen over; en ſchoon hy ettelyke duizend ponden ſterlings met zyne ſchriften gewonnen had, was echter zyne overwinst, doordien zyn karakter wel verre af was van tot zuinigheid over te hellen, by het einde van ieder jaar, niet grooter, dan toen hy de Parochie-inkomſten van *Sutton* nog maar alleen bezat. En inderdaad, de kosten van zyne reizen buitenslands, en de rykelyke manier van leven t'huis, welke hy onderhield met lieden van een vrolyken en beſchaafden geest, bragten veel toe tot het verteeren van eene aanzienlyke ſomme gelds, die zyne ſchriften hem op-

ge-

Digitized by Google

gebragt hadden, en die, na zynen dood, zynen bloedverwanten tot een ſteun zoude hebben kunnen ſtrekken. Toen nu zyne zaaken, by zyn overlyden, in geen gunſtiger toeſtand waren, keerden zyne Weduwe en Dochter, toenmaals eene bevallige jonge Juffer, van omtrent zestien jaaren, weder uit *Vrankryk* naar *Engeland*. Zy beiden, naamlyk, hadden zich, zedert eenige jaaren, in *Frankryk*, in een Klooster begeeven, na zich van den Heer STERNE afgezonderd te hebben; om zeker opgevat misnoegen, waarvan de beide partyen elkanderen over en weder de ſchuld gaven. Begrypende, dat haar jaarlyksch inkomen nu voortaan zou ophouden, dagt het haar best naar *Engeland* te keeren, met oogmerk om zyne nagelaaten ſchriften uit te geeven. Toen zy zich by de laatstgehouden wedlooпen to *York* bevonden, namen eenige goedhartige Heeren, Vrienden, en Bewonderaars van den overleeden' Kanonnik, haaren onaangenaamen toeſtand in overweeging, en deeden haar een geſchenk van duisend ponden ſterling. Deeze onverwachte en edelmoedige onderſteuning, gevoegd by eene talryke inſchryving van den Adel- en Burgerſtand, op drie volgende deelen Predikatiën, verſchaften haar de middelen om te kunnen beſtaan, in haare voorige afzondering, werwaarts zy beſlooten hadden te rug te keeren.

Dewyl de Heer STERNE zyn eigen karakter zeer gelukkiglyk en juist geſchetst heeft, (onder den naam van YORICK,) vinden wy 't niet ondienſtig de Leezers te verwittigen, dat deeze ſchets te vinden is, op de twee-en vyftigſte en eenige volgende bladzyden, van het eerſte ſtuk van TRISTRAM SHANDY.

De Heer STERNE ſtierf even onbezorgd als hy geleefd had; en ſcheen, kort voor zyn ſterven, zeer gerust te zyn nopens zyne aannaderende ontbinding. Hy overleed op den 22*ſten* Maart 1768, en wierd, gelyk hy begeerd had, in ſtilte begraaven op een nieuw Kerkhof, toebehoorende aan de *Parochie* van *St. George* in *Hanover-Square*, ten twaalf uuren op den middag; zonder klokluiden; zyne Lykkoets wierd enkel van éene koets gevolgd, in welke twee zyner Vrienden gezeten waren.

Verbum in tranſitu,

of

EEN STOK IN 'T HONDERD.

My heugt, dat ik, in myne kindsheid, zomtyds, op order van myn Vader, die nog een Man was naar de oude wet, gelyk men zegt, in een boek geleezen hebbe, het welk men den *Bybel* plagt te noemen. Daarbenevens ſtaat my nog wel te vooren, dat ik, naderhand, van myne Grootmoeder hebbe hooren verhaalen, dat men, in haaren jongen tyd, veel met dat boek ophadde; dat 'er

Digitized by Google

'er toen Menſchen gevonden wierden, die het zich tot eene eere rekenden, daar veel in te leezen; ja zelfs hun Leevensgedrag, zoo veel het mooglyk was, naar de voorſchriften, daar in vervat, te rigten; en dat hy, die 'er best in ſlaagde, niet ſlegts voor een eerlyk, maar zelfs ook voor een verſtandig, Man gehouden wierd. Tot jaaren van onderſcheid gekoomen zynde, hebbe ik, my zulks herinnerende, zomtyds wel eens by my zelven gedagt, hoe het mogte zyn, dat men thans in de algemeene Samenleevinge zoo weinig, en byna in het geheel niet, van dat Boek hoort ſpreeken. Maar ik geloove, dat ik 'er nu de reden van ontdekt hebbe. Ik bragt my onlangs eenige leſen en vermaaningen, die ik 'er uit onthouden hadde, zoo veel my mogelyk was, leevendig voor myn Geest. Dit doende, hebbe ik 'er terſtond de reden van begreepen. Die leſen en vermaaningen tog zyn zoo regelregt ſtrydig, met de zeden onzer betere en beſchaafde tyden, dat men 'er zich geen oogenblik meer over behoeve te verwonderen, dat het genoemde Boek thans geheel in onbruik geraakt zy.

Ik kan nu wel zien, dat fatſoenlyke Ouders zeer verſtandig handelen, wanneer zy hunne Kinderen nooit, of ten minſten zeer zelden, in dat Boek laaten leezen: want

Quo ſemel est inbuta recens, ſervabit odorem
Testa diu ——— ——— ———

Vermits de tedere verſtanden der Kinderen, door de ondervinding, nog niet genoegzaam geſleepen zyn, zoo zouden die onervaaren Wichten den inhoud van dat Boek zomtyds voor nuttig aanneemen; en 'er al hun leeven eenen zekeren indruk van kunnen behouden? Indien zy dan in het vervolg naar zulke zedeleſen te werk wilden gaan, zouden zy het niet verre in de Wereld brengen. Waar toe zoude immers iemand thans de *Eerlykheid* dienen, dan om altoos arm te blyven? de *Maatigheid*, dan om van elk beſpot; de *Opregtheid*, dan om bedrogen; en de *Waarheid te ſpreeken*, dan om gehaat te worden?

't Is waar, men zal my tegenwerpen, dat die Kinderen, ſchoon men ze al niet in den Bybel laat leezen, egter, gelyk het fatzoenlyke lieden betaamt, in vervolg van tyd ter Kerk zullen gaan, daar zy dan niet ſlegts iets uit den Bybel hooren voorleezen, maar ook verklaaren. Dan deeze tegenwerping zoude mooglyk kunnen gelden, by zulke onnoozele Menſchen, die niet beter weeten, dan dat men ter Kerk gaat, alleen maar om naa de Predikaatie te hooren. Maar ze zal van weinig kragt zyn, by lieden, die de Wereld verſtaan, en een nutter gebruik van het Kerkgaan weeten te maaken. Zou men ter Kerk gaan, om naa den Leeraar te luſteren, lieven tyd! waartoe zouden zich dan de Dames zoo pragtig kleeden; zoo ſierlyk laaten kappen en krullen! indien het niet veel meer was om van de Heeren, (dien ik ook den lof moet

geo-

Digitized by Google

geeven, dat zy in dit ſtuk voor de Dames geen ſtroobreedte behoeven te wyken,) te worden gezien, en aan dezelven dies te bevalliger voor te koomen. Of, zoo 't niet ware, om aan haar's gelyken den loef af te ſteeken, door het eerst eene nieuwe Mode voor den dag te brengen; waar door, met reden, onder de ſchoone Sexe, ruim zoo groot eene jalouſie ontſtaat, als onder de Viſſchers, die den eerſten nieuwen Haring om ſtryd aan land zoeken te brengen. Dat men zich, geduurende den Kerkdienst, weinig met de Predikaatie bemoeid heeft, kan men, by het uitgaan der Kerk, ook duidelyk genoeg beſpeuren. Dan toch hoort men, eenige ouwerwetſche Sammelaars uitgezonderd, nooit ſpreeken over het verhandelde, maar wel over het fatſoen en de ſtof van dit of dat kleed; over zaaken, die men verrigt heeft, of nog verrigten zal; ——— waar men dien avond vrolyk zal doorbrengen, enz.

Ieder opmerkend Leezer kan hier uit klaar zien, dat men van dien kant weinig gevaar te dugten heeft. Veel meer gevaars heeft men, in tegendeel, van het menigvuldige Bybel-leezen te wagten. Men zou, als men daarvan zyn werk maakte, mooglyk overtuigd kunnen worden, dat het, tot ons tydelyk en eeuwig welzyn, volſtrekt noodig is, onzen wandel naar die leſſen en vermaaningen in te rigten. Om nu niet ſlegts de nutteloosheid, maar zelfs de ſchadelykheid hiervan, ten minſten voor het tydelyke, aan te toonen, zal het voor tegenwoordig genoeg zyn, maar eenige Bybelſche leſſen by te brengen. Wanneer wy dezelven maar eens ter loops nagaan, zullen we overtuigd zyn, dat dezelven regelregt, tegen de middelen om ons Fortuin te maaken, aanloopen. Neemt eens, by voorbeeld, *Alle dingen dan die gy wilt dat u de Menſchen zouden doen doet gy hen ook alzoo* (*). Dit wil zo veel zeggen, als, *zorgt, zoo wel voor het welzyn van uwen evenmensch, als voor dat van u zelven.* ——— *Zyt niemand tot ſchade om uw eigen voordeel te zoeken,* ——— *tragt, door geen ongeoorloofde middelen, een ander van zyn geld en goed te berooven.* ——— *Zyt niet uiterlyk minzaam en vriendelyk tegen denzelven, wanneer gy in uw harte eenen doodelyken haat tegens hem voedt.* ——— *Gy ryken, laat geen eerlyk behoeftig Mensch u vergeefsch om uwen byſtand ſmeeken;* ——— en nog veel andere thans ongehoorde zaaken meer; *dewyl gy allen niet zoudet willen, dat de Menſchen u zoo deeden.*

Indien men nu in het algemeen zyn gedrag hier naar wilde inrigten, zoude dit niet eene groote verwarring, ja een geheelen omkeer van zaaken, te weeg brengen? Dan zoudet gy, ô ſchrandere Geesten, die u zelven, ten kosten van het zweet en bloed uwes evennaastens, lekkere maaltyden en een gemaklyk leven weet te bezorgen, uwe handelingen tegen dit voorſchrift verge-

(*) Matth. VII. Vers. 12.

Digitized by Google

gelykende; ras beſpeuren, dat dezelven ongeoorloofd waren; en zien, dat alle uwe ſchranderheid maar dwaasheid geweest is; ja dat gy, ô ſchande, veel eer in het zweet uwes aanſchyns uw eigen brood behoorde te eeten: dewyl gy immers *niet zoudet willen, dat een ander, ten koste van uwe beurs, zweet of bloed, lui en lekker leefde.* Men mag gevolglyk elk een, die een tydelyken voorſpoed, kortſtondige wellusten, en onbezorgde dagen, meer ter herte gaan, dan een eeuwig welzyn, wel vermaanen, dat zy niet in den Bybel leezen; dewyl haar in denzelven bekend gemaakt is *wat goed is;* dewyl God daar in van hun eischt *regt te doen, weldaadigheid lief te hebben, en ootmoedigiyk met hem te wandelen* (*).

Nog eens, gy lieden, die de ongeſtoorde zinlyke vermaaken voor uw hoogſte goed rekent; die het geld voor uwe Godheid, en uw eigen lichaam voor deszelfs tempel houdt; die uwen tyd zoo gerust in alle geneugten doorbrengt, als of 'er naa den dood niets van u overbleeve; leest toch vooral den Bybel niet; dewyl u daar in geleerd wordt, dat *God ieders werk in het gerigte zal brengen, met al dat verborgen is, het zy goed het zy kwaad* (†). En wie zoude voor zulke woorden niet beeven; wiens Conſcientie zou daar door niet aan 't werken raaken? Om dit voor te koomen, moest men zulk een ſchranderen, zulk een ſterken Geest bezitten, dat men den ganſchen Bybel voor een verdigtzel konde houden. Doch dit valt niet gemaklyk; ja het tegendeel is zoo duidelyk en zoo menigmaal beweezen, dat alle poogingen van dien aart geene geruſtheid kunnen verwekken. Gy lieden zoudet dan, zulke en diergelyke uitdrukkingen met een weinig aandagt leezende, u zelven ontrusten: en in uwe gewoone levenswyze geſtoord worden; nadien ge dan zoudet beginnen te denken, op eene regtvaardige en wreekende Godheid; —— op uwe eigen ziel; —— de Eeuwigheid, ja Hel en Verdoemenis..... Ik zou dit gemaklyk verder kunnen uitbreiden, maar ik denke, dat ik genoeg gezegt hebbe, om de gevaarlykheid van het leezen in den Bybel, voor de Lieden onzer tegenwoordige Eeuwe, aan te toonen.

A. F. M.

(*) Mich. VI. Vers. 8.

(†) Pred. XII. Vers. 14.

VOOR-

Digitized by Google

VOORBEELDIGE SPAARZAAMHEID.

KLINKDICHT.

Toen 't zonnevuur den dag der Antipoôn beginnen,
En ons berooven zou van haar verwarmend Licht,
Wanneer een duistre nacht zich opdeed aan 't Gezigt,
De Slaap-God zelv', als 't waar', wierd meester onzer zinnen;

Bragt ook Pepercus zich den flegten tyd te binnen,
't Verval der zeden, en den kwistlust van den Mensch;
„ Ach! zag ik het hervormd"! dit was zyn harten wensch:
Doch 't bleek hem, dat hy door zyn woorden niet kon winnen.

Ben ik in ftaat, fprak hy, dat ik door daaden leer'.
Wel aan! dat elk zich dan leergierig tot my keer',
En zie, hoe ik fteeds tragt myn levenswyz' te ftieren.

Dus ftond hy by zyn Lamp, dien hy nog niet ontftak,
Doch, na lang overleg, nam hy 't befluit, en brak,
Alleen uit fpaarzaamheid, een zwavelftok in vieren.

J. L. V. D. T.

AAN N. N.

Waarom doet ge u *Papa* in plaats van *Vader* noemen?
Of ftrekt die eernaam u tot fchande of tot verwyt?
Zo neen? wil dan voortaan die malle mode doemen;
Dewyl gy zelf een Zoon van *Vader* Adam zyt.

WAAR;

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JULY, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.	
1	30. 1½	62	OtZ 0	helder	17	30. 3½	64	NNO 0	omt. held.
	— 0½	72	O 2	omt. h. betr.		— 3-	70½	ZO 1	
	29. 10¾	64	NO 4			— 2½	62	NO 1	
2	— 9½	66	OtN 3		18	— 2-	61	ZO 0	helder
	— 9-	76	ONO 4			— 1½	73	NO 0. 1	
	— 9-	66	Z 0			— 0¾	66	O 0	
3	— 8½	67	ZZW 0.2		19	— 0-	69	ZO 2	— 0. h.
	— 8-	81	Z 4	betr. R.		29. 11½	85½	Z 1. allerl. 0	betr. †
	— 7¾	63	ZtO 8	zw. R.		— 11½	67*	Wo. OZO 0	zw. R. donk.
4	— 7-	65	ZZW 2	z. betr.	20	— 10½	70	ZW 2	o. held. h.
	— 5-	75	Z. 4. ZZO 8	zw. R. D. W		— 10½	79	W 1. NO	b. zw. wolk.
	* 2½	63	ZW 12	zw. R. buien		— 10-	69	O 0	h. lder.
5	— 4½	62	ZWtW 10		21	— 9½	70	ZO 2	omt. held.
	— 5-	66	ZW 10	z. b.		— 7½	82½	O4. ZW 14. 0	zw. wolk. ††
	— 4½	58*	ZZW 6			— 6½	67	Z 2. ZW 10	— o. h.
6	— 4-	60	ZW 4		22	— 8½	64	ZW 9	wolkig
	— 4-	50	ZZW 6. 0 2	Hag. zw. R.		— 8¾	74	— 4. ZtW 2	o. held. betr.
	— 5½	60	N 2	omt. held.		— 7½	63	ZtO 6	zw. R. D.
7	— 6½	64	NO 4. N 4	— R.	23	— 6½	60	ZW 8	
	— 8-	72	N 3	zw. wolk. R.		— 6-	62	Z 8	— extra
	— 9¼	62½	NtW 2	R. z. betr.		— 4½	62	ZZW 2	donker
8	— 10½	63	N 3	omt. held.	24	— 4. 4¾	64	W 3	wolk. R.
	— 11¾	74	NNO 4			— 4¾	71½	ZW 2. NO 1	
	30. 1-	64	NtO 2	helder.		— 5½	63	NNW 1	— R.
9	— 1¾	65	NNO 3	omt. held.	25	— 6¾	65	NW 1	z. betr. R.
	— 2-	74½	NtO 4			— 7¾	73	NNW 1	
	— 2½	64	N 4	— z. b.		— 8¼	65	NW 0	
10	— 2½	65	NtW 2	donker	26	— 8½	65	ZtW 0	— R.
	— 2¾	73	— 2	— iets R.		— 8¾	72	— 0	wolkig
	— 2½	65	N 2			— 9½	62½	N 0	omt. helder
11	— 2¾	65	— 1	dun wolk.	27	— 9¾	65	NW 0	
	— 3¼	80	NO 1. W 4	o. h. zw. wolk		— 10¼	74½	WNW 2	
	— 3½	66	NNW 0	— betr.		— 10½	62½	W 1	betr.
12	— 3½	65	NtW 2	dun wolk.	28	— 10-	66	ZZW 2	o. h. W. iets R
	* 3¾	73	WNW 3	betr.		— 10-	74	WNW 2	wolkig.
	— 3½	63	NNW 1	z. betr.		— 10-	63	NW 0	helder.
13	— 2¼	65	NW 2	betr.	29	— 9¾	65½	ZZW 1. 3	z. betr. iets R
	— 2-	72	— 2	z. b. iets R.		— 9½	73½	ZW 4	
	— 2-	65	N 1			— 9½	65	— 1	
14	— 2¾	65½	NtO 1		30	— 9-	70	Z 1. ZtO 2	o. h. D. B. R.
	— 2¾	70½	ONO 1	omt. held.		— 8-	76	ZW 2	zw. wolk.
	— 3-	64	N 0	helder		— 8-	67	— 0	— D. B. R.
15	— 3½	66	Z o. W o	omt. held. w.	31	— 8-	62½	WZW 0	zw. R. wolk.
	* 3¾	79	WNW 1			— 9½	73	WNW 4	zw. wolken
	— 3¼	65½	— 0			— 11-	63½	WtZ 4	wolkig.
16	— 2½	72	— 2. 3	— z. b.		29. 10 15/16	67 11/16	2 6/10	
	— 2¾	74	NOtN 4						
	— 3½	61	N 2						

Den 13 nam: 2¼ u: 73½-den 23 nam: 3 u: 65.-den 30 vm: 8½ u: 75.

† Den 19 nam: 4 a 4½ tot av: 10 à 10½ u: zwaar onweêr van Donder en Bl.

†† Den 21 nam: 3½ a 5 u: weder zwaare D. en Bl. met zeer zwaare plasregen, hagel en Stukken Ys.

Digitized by Google

NB. In de tafel van *Juny* staat den 1 's mid: Barom: 9½ moet zyn 0½.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

HET DEUGDZAAME DES GELOOFS EN HET ONDEUGDZAAME DES ONGELOOFS TER PROEVE VOORGESTELD.

Het ongeloof van Thomas, omtrent de berigten van 's Heilands opſtanding, onlangs beſchouwende, heeft my aanleiding gegeeven, om in het onderzoek te treeden, naar de weezenlyke waarde en deugdzaamheid des Geloofs, en de waare misdaad of ondeugdzaamheid des Ongeloofs.

De benaaming van Geloof word dikwyls, doch zeer oneigenlyk, gebruikt, om daar mede onze toeſtemming van zodanige zaaken en gebeurtenisſen te kennen te geeven, aangaande welke wy, door het getuigenis of de gewaarwording van onze zinnen, onderrigt en verzekerd zyn. Immers in het toeſtemmen van het geene men ziet of weet, is niets van Geloof, maar alleen ondervinding en weetenſchap.

Alle zaaken, welke onder onze uiterlyke zinnen vallen, die wy met onze ooren hooren, met onze oogen zien, en met onze handen tasten, zyn niet de waare voorwerpen van ons Geloof. Wanneer onze Zaligmaaker zegt, *om dat gy my gezien hebt, Thomas, zo hebt gy geloofd*, was zyne meening niet, dat Thomas geloofde het geene hy zag; maar dat hy, door het geene hy had gezien, geloofde, dat Jezus uit de dooden opgeſtaan, of het berigt, hem door de andere Apoſtelen gegeeven, met de waarheid overeenkomſtig was.

Het Geloof, in den opgenoemden zin voorkomende, en het welk dus eigenlyker zien of weeten genaamd konde worden, bezit geene deugd, lof en waarde; want welke verdienſte is 'er te vinden, in zich van de waarheid eener zaake, welke men ziet, te laaten overtuigen? Geene de minſte moeite word daar toe vereischt: het getuigenis, of de blykbaarheid, der zinnen verpligt

Digitized by Google

en noodzaakt ons tot toeſtemming en overtuiging; dezelve word op eene onweêrſtaanbaare wyze in ons te weeg gebragt. Dit bewys is het ſterkſte en kragtigſte, dat mogelyk is; het kan geen twyfel meer overlaaten, of wy zouden aan alles twyfelen, en niets voor eene volſtrekt zekere waarheid aanneemen moeten.

Het woord Geloof word in den eigenlyken en waaren zin gebezigd, om daar mede onze toeſtemming, overtuiging en aanneeming van zommige zaaken of waarheden uit te drukken welke de uiterlyke zinnen niet aandoen; maar die, of door het gebruik van onze verſtandige vermoogens min of meer kunnen worden naagegaan; of op genoegzaam geloofwaardige getuigen rusten.

En 't word een Godsdienſtig Geloof genaamd, wanneer het zelve deeze of geene waarheden van den Godsdienst, of zommige bewyzen voor de Godlykheid eener openbaaring, tot voorwerpen heeft.

Louter Geloof of Ongeloof, omtrent welke zaaken of waarheden het zelve plaatze hebben moge, is eigenlyk geene ſtoffe van verkiezing, noch hangt geheel en al af van onzen wil of zedelyke geſteldheid, maar van de kragt of zwakheid van het bewys, het welk wy oordeelen te hebben voor de dingen, welke wy gelooven of niet gelooven.

Wy kunnen, wanneer 'er ons een genoegzaam en volkomen bewys voor de waarheid van eene zaak of voorſtelling ſchynt te zyn, onze toeſtemming daar aan niet onttrekken, noch weigeren dezelve aan te neemen; of, met andere woorden, wy kunnen in zulk een geval niet dan gelooven. En wy kunnen integendeel, wanneer ons het volſtrekt noodige bewys des aangaande ontbreekt, geene toeſtemming opregtlyk geeven, noch met grond verklaaren overtuigd te zyn: wy mogen dan grootlyks twyfelen, of in zwaare dubbing ſtaan; maar tot weezenlyk en volſlaagen geloof kunnen wy niet komen. Het verſtand moet hier als geheel lydelyk beſchouwd worden; ten minſten in zo verre 't onze vermogens te boven gaat, de dingen altoos op dezelfde wyze te begrypen; en in het eigenſte licht te plaatzen, als ze door anderen begreepen en geplaatst worden; of te gelooven het geene anderen zomtyds wenſchen en willen, dat wy gelooven zullen.

Gelyk louter Geloof of Ongeloof geene van ons zelven afhangende, noch vrywillige daad is, zo kunnen wy

Digitized by Google

wy ook daar aan alleen geene zedelykheid, deugd, of ondeugd toeſchryven: het zelve bevat noch zedelyk goed, noch zedelyk kwaad, in zich, en zal ons by alle verſtandigen noch goedkeuring, noch mispryzing veroorzaaken.

De deugd des Geloofs dieshalven, of de ondeugd des Ongeloofs in 't algemeen, en wel in 't byzonder omtrent de Godsdienſtige en geopenbaarde Waarheden, op welke wy ons oog thans bepaaldelyk willen vestigen, beſtaat niet in de toeſtemming en overtuiging, of ontkenning en loochening van deeze of geene zaaken en getuigenisſen, als welke altoos in ons verſtand of gemoed overeenkomſtig is met de trappen van klaarblyklykheid, welke ons daar voor toeſchynen te zyn. Inderdaad, indien 'er geen' andere bron, waar uit deszelfs zedelykheid afgeleid kan worden, te ontdekken ware, moest men het onderzoek, tot het welk wy ons thans inlaaten, geheel vruchtloos en zelfs ongegrond houden.

Maar hoewel het alzoo met de natuur des Geloofs en Ongeloofs gelegen zy, gelyk wy aantoonden; of ſchoon wy niet nalaaten kunnen te gelooven, wanneer wy oordeelen een genoegzaam bewys te hebben; en daar en tegen ongeloovig te blyven, wanneer wy meenen geene redenen van overtuiging te zien, zoo heeft 'er nochthans in elk regtſchaapen Gelovigen en volſlagen Ongelooven iets plaats, het welk hem, uit hoofde van zyn Geloof of Ongeloof, den naam van deugdzaam of ondeugend waardig maakt.

De deugd naamlyk des Godsdienſtigen geloofs, en wel in 't byzonder die van het geloof des Euangeliums, beſtaat in de goede geſteldheid des harte; welke hy, die het zelve op gegronde en wezenlyke overtuiging aanneemt, met 'er daad toont te bezitten.

De bewysredenen, welke voor de waarheid en Godlykheid deezer leere bygebragt worden, zyn niet zoodanig, dat ze den mensch, hy wil of niet, ter toeſtemming noodzaaken; dezelve hebben niet, noch het is in de natuur van de zaak mogelyk, dat ze zouden hebben, de baarblyklykheid der zinnen, of die der volſtrekte en wiskundige betooging. Wy moeten, indien wy in ons verſtand door die bewyzen overtuigd, en waare gelooviger worden zullen, met een onbevooroordeeld en onpartydig gemoed daarop letten; derzelver kragt en bondigheid

Digitized by Google

wikken en weegen; en met opregte liefde tot de zuivere waarheid en deugd aangedaan en vervuld zyn.

Deeze te werkſtelling van onze vermogens, en die gezindheid des harte, om de waarheid naa te ſpooren en te ontdekken, en, dezelve naageſpoord en ontdekt hebbende, volvaardig aan te neemen, en daarvan belydenis te doen, of onze overtuiging te kennen te geeven; deeze hoedanigheid of gemoedsgeſteltenis, zegge ik, is 't, welke eigenlyk de deugdzaamheid en de zedelyke waarde van ons Geloof uitmaakt.

Op geenen anderen grondſlag wierden de Jooden te Bereën, door den Euangelist Lucas, geroemd en gepreezen; zy naamlyk *ontvingen het woord met toegenegenheid, en onderzogten dagelyks de Schriften, of de dingen alzoo waren* (*). Daar door moest hun Geloof in het Euangelium als eene zeer lofwaardige en voortreflyke daad aangemerkt worden. Het is ook zulk eene goede geſchiktheid en welgeſteldheid des gemoeds, welke in die geenen plaatze had, die door denzelfden gewyden Geſchiedſchryver gezegd worden, *geordineerd te zyn tot het eeuwige leven* (†). Zy waren, wil hy daar mede te kennen geeven, onpartydige onderzoekers der waarheid en opregte beminnaars van deugd, of allezins bereid en toegerust, om het Euangelium te omhelzen, en dus het eeuwige leeven deelagtig te worden.

De deugd en zedelyke waarde des Geloofs beſchouwd en opengelegd hebbende, zal de ondeugd en misdaad des Ongeloofs zich voor alle oplettenden gereedlyk vertoonen; en weinige woorden zullen 'er noodig zyn, om dezelve in het waare licht te plaatzen.

Ons Ongeloof, naamlyk, is zondig, en misdaadig, wanneer wy weigeren onze aandagt te vestigen op de zaaken en waarheden welke ons tot voorwerpen van Geloof worden voorgeſteld; noch de bewyzen, daar voor aangevoerd, naagaan en overweegen; maar onze oogen voor het licht moedwillig ſluiten: wanneer wy ons, door onze vooroordeelen, driften en vleeschlyke hartstogten derwyze inneemen en verblinden laaten, dat wy de kragt der waarheid verſtaan noch voelen kunnen: eindelyk, wanneer wy niet ſchroomen zulke bewysredenen hard-

(*) Hand. XVII. vs. 11. (†) Hand. XIII. vs. 48.

Digitized by Google

hardnekkig te verwerpen, ten minſten aan derzelver bondigheid grootlyks te twyfelen, welke wy in andere gevallen aanneemen, en voor overtuigend houden zouden.

Het Ongeloof der Jooden, ten tyde van den Meſsias, had dusdanigen oorſprong. Immers, alhoewel onze Zaligmaaker genoegzaame bewyzen aanvoerde, en, met zyn leeven en met zyne wonderwerken, klaarblyklyk ſtaavde, een Godlyk Afgezant, de waare Meſsias, te zyn; nochthans geloofde het gros van de Joodſche Natie niet in Hem: hunne vooroordeelen en driften hadden hunne oogen verblind en hunne harten verhard. *Dit is het oordeel*, hooren wy deswege Jeſus zelven nadruklyk verklaaren, *dat het licht in de weereld gekomen is, en de menſchen hebben de duisternisſe liever gehad dan het licht; want hunne werken waren boos* (*).

A. V.

WAARNEEMINGEN OVER 'T INWENDIG GEBRUIK VAN 'T *VITRIOLUM ALBUM*, IN EEN GEVAL VAN *Epilepſia*, EN IN DE *Diarrhœa*. Door Mr. JAMES JOHNSON, *Heelmeester in Lancaster*; medegedeeld aan Dr. DUNCAN.

(*Medic. and Philoſoph. Commentaries. Vol.* V. *Part.* III.)

Eene jonge Vrouw, in haar vier- en twintigſte jaar, die, ten naasten by drie jaaren geleden, aangetast was van de Vallende Ziekte, vervoegde zich by my, omtrent 't einde van Maart, 1776. —— In 't eerst kwamen de aanvallen alleenlyk, na een tusſchenpoozing van omtrent zes weeken, wederom, dezelve waren dan nog niet hevig; doch ze kwamen trapswyze, met korte tusſchenpoozen, wederom, tot dat ze één in de veertien dagen had. Ook waren ze, ter zelfder tyd, veel heviger geworden. —— Vóór dat de Lyderesſe zich aan myne geneeswyze overgaf, had ze gebruik gemaakt van verſcheiden Geneesmiddelen, inzonderheid van *Valeriana*, *Ruta* en *Pæonia*; doch zonder dat daar door eenige verligting in haare Kwaal was toegebragt. Ik had eerst gedagt, van de *Flores Zinci* te beproeven; doch in navolging van de behandeling, welke ik gezien had

(*) Joann. III. vs. 19.

Digitized by Google

dat gevolgd werd door Dr. WILLIAM SAUNDERS, Geneesheer in *Guy's* Ziekenhuis, te Londen; en te meer nog op de aanpryzing, welke hy in zyne Lesſen geeft van 't gebruik van het *Vitriolum Album*, boven dat van de *Flores Zinci*, bepaalde ik my tot 't gebruik van dit Geneesmiddel. Ik begon vervolgens 't gebruik van 't *Vitriolum Album*, op den eerſten April, en hield daar mede aan tot in het midden van October. In 't eerst gebruikte de Lyderes vyf greinen, twee maalen daags; doch de gifte werd trapswyze vermeerderd, tot dat ze op 't laatst twaalf greinen nam. Zy hieldt met 't gebruik van dit Geneesmiddel eenpaarig aan, van den tyd af dat ze 'er mede begon; zelfs geduurende de *fluxus menſium*. 't Geneesmiddel verwekte geene zigtbaare uitwerking: uitgezonderd nu en dan een kleine walging, wanneer de gifte vermeerderd was; doch dit hieldt niet lang aan. —— Na dat ze dit Geneesmiddel begon, had ze drie of vier aanvallen, ten naasten by omtrent tien dagen de een van de ander; dezelve waren zwaarder dan eenigen, die ze te vooren ondergaan had. Hierop gevoelde ze dikwyls de toevallen van 't aankomen van een aanval; doch ze kreeg geen weezenlyk aanval in den tyd van twee maanden; wanneer ze door een zeer zwaar aanval werd aangegreepen; doch zedert is ze twaalf maanden van allen aanval bevryd geweest. Vóór dat de Lyderesſe met 't gebruik van dit Geneesmiddel begon, had men haar voorens gezegd, dat ze geen nut van dit middel kon verwagten, dan alleen door langen tyd aan te houden in 't gebruik van 't zelve. Schoon ik zelfs nauwlyks dagt, dat 't, by de uitkomst, ſchoon zo langen tyd gebruikt, van zo een gelukkig gevolg geweest zoude zyn. —— Buiten dit geval heb ik 't *Vitriolum Album*, in eenige andere gevallen van Vallende Ziekte, met goed gevolg, gegeeven, die wel niet zo hevig in hunne aanvallen waren als 't gemelde. En ik ben van gedagten, dat 't, in de meeste gevallen, een goed gevolg zal hebben, indien men lang genoeg in 't gebruik van 't zelve aanhoud. Doch, zonder 't vereischte aanhouden, kan men 'er met grond niets van verwagten. ——— Ik heb 't *Vitriolum Album* ook gegeeven, in eenige gevallen van *diarrhœa*, en heb ondervonden dat 't gelukte, na dat ik de *Ipecacuanha*, in kleine en groote giften, de *Rheum*, *Terra Japonica*, en andere *adſtringentia*, te vergeefs gegeeven had.

WAAR-

Digitized by Google

WAARNEEMINGEN OVER EENE ONTBINDING VAN 'T LICHT, VERKEERDLYK DE BLAAUWE SCHADUWEN GEHEETEN.

Door M. J. MONGER, *Regulier Kanunnik, Hoogleeraar in de Wysbegeerte te Saint-Lo, Lid van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen, Fraaije Letteren en Kunſten te Rouaan.*

Naa dat NEWTON over het Licht geſchreeven, 't zelve ontvouwd en op 't onderſcheidendst voorgedraagen heeft, hebben veele Natuurkundigen zich bevlytigd op 't zelfde voorwerp: men zogt te weeten wat het is; men wilde het weezen daar van bepaalen: onderworpen aan ons onderzoek, heeft men den loop van 't zelve berekend, de uitwerkzels van 't zelve bepaald, de gekleurde ſtraalen geſcheiden, en op duizend wyzen geboogen; maar de Schaduw, die ontkenning van Licht of liever die byzondere ſtaat des Lichts, heeft men geheel vergeeten. Nauwlyks vinden wy eenige regels over dat onderwerp geſchreeven (*); de Geleerden hebben het der moeite en hunner aandagt onwaardig gekeurd, een ſtuk te behandelen, 't welk maar weinig vermaaks aanboodt, van luttel belangs, en nog minder nuts was. Ondertuſſchen is 'er geen gedeelte in de Natuur, hoe onverſchillig het, in den eerſten opſlage, moge ſchynen, 't welk eenen Mensch onwaardig moet gerekend worden. Alles is gemaakt om te onderwyzen en te vermaaken.

De Schilders en Tekenaars leggen zich meer toe op de uitwerkzelen der Schaduwen, dan op de Schaduw zel-

(*) Ik vind in de Werken der *Academie des Sciences de Paris*, niet meer dan éene *Memorie*, van den Heer MARALDI, over eenige Verſchynzels der Schaduwen. 1723.

Eene andere van den Heer PICARD, over de Schaduw van een ronde plek tegen over de Zon geſteld. 1666. Tom. VII.

In de Verhandeling over 't licht van den Heer BOUGUER, leest men, op de laatſte bladzyde, eene Natuurkundige Verklaaring van drie of vier Regelen, wegens de Blaauwe Schaduwen. Eindelyk weet ik niemand dan de Heer DE BUFFON, die zich daar op byzonder toegelegd heeft, in een Memorie over de Toevallige Kleuren.

Digitized by Google

zelve. Zy zoeken de natuur, tusfchen Licht en Donker verdeeld, uit te beelden. Schilderen zy de Zon, als uit het water opkomende, of door de vogtige morgendampen heen breekende, alle de Lichaamen krygen onder hun penceel een roodagtigen gloed: willen zy het ontwaaken des Heelals, vóór de opkomst der dagtoortfe, maalen, zy verfpreiden een dunnen nevel in de lugt en de Schaduwen vertoonen zich witagtig; anderen geeven 'er een blaauwen of groenen gloed aan. Men vraage hun, waarom zy de Schaduwen deezerwyze kleuren, allen zullen zy ons ten antwoord geeven: „ Slaat uw oog op „ het voorwerp 't welk wy naafchilderen, en ziet daar „ de reden van onze handelwyze!" Men kan hun niet meer, niet verder, vraagen. Dat zy de verfchynzels der Natuure getrouwlyk volgen; dat zy die kleurfchakeeringen en weerfchynen bykans onmerkbaar maaken; dat zy de flagfchaduwen van de andere onderfcheiden; dat zy, uitgeleerd in de toverkunst van te daagen en te fchaduwen, het licht en donker paaren; dat zy hunne kleuren mengen en op 't palet de natuur zoeken te treffen, zy hebben hun oogmerk bereikt, en zyn groote Mannen in de Kunst!

Maar ik vervoeg my tot de Natuurkundigen: dat zy my zeggen, waarom, by het op- en ondergaan der Zonne, de Schaduwen zich gekleurd vertoonen: waarom die Schaduwen, naa dat de Zon boven den gezigteinder komt, tot hy weder daar onder daale, van kleuren verranderen, ongemerkt in zwaarte aan-, en even zo afneemen? In den morgenftond witagtig, vervolgens grauw, welhaast donker grauw, ligt bruin, zwaar bruin; en, eindelyk, op den middag, zwart. Zy doorloopen dezelfde kleurveranderingen, doch in eene omgekeerde orde, van den middag tot den avond. Dit is eene waarneeming, welke ik zints lang gedaan heb, en door de dagelykfche ervaarenisfe geftaafd vondt.

Wat is Schaduw? Volgens alle oude en hedendaagfche Natuurkundigen, is de Schaduw en Duisternis niets; of alleen een berooving en ontkenning van Licht. Is deeze bepaaling nauwkeurig? Voldoet dezelve volkomen aan iemand, meer op zaaken dan op woorden gefteld? Want indien de Schaduw de berooving, de ontkenning, van Licht ware, zou men overal, waar Schaduw was, geen Licht hebben. Wy zouden de voorwerpen, die in de Scha-

Digitized by Google

Schaduw zyn, niet kunnen ontdekken; de lichaamen, in de daad, treffen het zintuig des gezigts niet, dan om dat zy de lichtſtraalen op duizend en duizend wyzen te rugkaatzen. Hoe nu zullen zy dezelve te rugkaatzen, als zy 'er van beroofd zyn? Daarenboven, wanneer men eensſlags uit een helder licht in eene donkere plaats komt, of in een diep hol, zal men geen voorwerp ontdekken, men vindt zich van een ſtikdonkeren nagt omvangen; doch, allengskens, ſchynt de dag weder te komen, en men begint de lichaamen, rondsom, te onderſcheiden. De ongelukkige, die door misdryf of onregt in eenen donkeren kerker geworpen wordt, ziet niets rondsom zich: zyn oogappel genoeg verwyderd, om de lichtſtraalen te ruggekaatst van lichaamen door den vollen dag beſcheenen, te ontvangen, is te zeer geſlooten in dit ſomber verblyf. De donkerſte nagt omringt hem, verſcheide dagen verloopen eer hy iets, van 't geen in zyn akelige wooning is, bemerkt. Maar ongevoelig verwydert zich zyne oogappel, welhaast ziet hy, en beſchouwt alles. Indien, derhalven, de Schaduw eene berooving, eene ontkenning, van Licht is, hoe kan het dan zyn, dat de voorwerpen, op welke geen enkelen Lichtſtraal gebrooken en te ruggekaatst wordt, zyne oogen aandoen? Alles hangt dan misſchien af van de werking onzes Zintuigs.

Wanneer de Schaduw niets was dan een zwak Licht, met eene maate van beweeging minder dan noodig is om te ſchinſteren en te ſchitteren, zouden wy gemaklyk tot de verklaaring geraaken van de onderſcheide kleuren der Schaduwen. Maar zou men, dit denkbeeld omhelzende, niet moeten beſluiten, dat de glans der Lichtbolletjes alleen afhangt van de maate van derzelver beweeginge; en dat bygevolge, hoe minder beweeging of ſoort van beweeging 'er ware, 'er ook te minder Licht zou weezen: als mede dat, alle beweeging ophoudende, alle glans met één zou ophouden? Ongetwyfeld zouden dit natuurlyke gevolgtrekkingen zyn uit die ſtelling voortvloeiende. Deeze gevolgen hebben waarlyk een wonderſpreukig voorkomen, en ſchynen van denzelfden aart als dat *Het Vuur met de daad koud is* (*), vermoed door een verſtandig

(*) *Chymie experimentale* de BAUMÉ. Tom. I.

Digitized by Google

dig Scheidkundigen van deeze Eeuw, of dat het *Water uit eigen aart niet vloeibaar is*. Schoon veelvuldige Proefneemingen my ſchynen te brengen om het Licht aan te merken als eene verzameling van enkele ſtofklompjes, op eene byzondere wyze gevormd, geenzins licht uit en van zichzelve; maar geſchikt om lichtgeevend te worden, zo ras zy eene beweeging, tot het voortbrengen van dat einde noodig, ontvangen, zal ik my, ondertusſchen, wel wagten om dit vast te ſtellen. Om een gevoelen om te keeren, geheiligd door deszelfs oudheid, geſtaafd door de waarneemingen der eerſte Vernuften, onderſchraagd door diepe berekeningen, door zo dikmaals herhaalde proefneemingen, moet men allerkragtigſte bewyzen, en onwederleglyke betoogingen, kunnen aanvoeren: een langduurig onderzoek en onvermoeide arbeid verſchaffen ze alleen. Zonder my, overzulks, over de Schaduwen in 't algemeen te durven verklaaren, zal ik my te vrede houden, met den uitſlag myner waarneemingen, op de gekleurde Schaduwen, mede te deelen, en de oplosſingen, welke men dus lang van dit verſchynzel gegeeven heeft, te toetzen.

Zints langen tyd heeft men opgemerkt, dat, by 't open ondergaan der Zonne, wanneer de hemel helder en de lugt onbewolkt was, de Schaduwen der lichaamen, op witte oppervlakten vallende, blaauw en zomtyds groen waren. Dit was niet ontglipt aan LEONARD DA VINCI, die, in zyne *Verhandeling over de Schilderkunst* (*), uitſteekende leſſen geeft over de kleur der Lugt, over die der tusſchenvallende en wedergekaatſte lichten, en der Schaduwen; en die op eene andere plaats (†), de oorzaak dier Blaauwe Kleuren zoekt te verklaaren. Men kan hier over raadpleegen met het reeds aangehaalde Werk des Heeren DE BUFFON, waar men een verſlag vindt van eenige waarneemingen door den Abt MILLOT gedaan. Het ſchynt zelfs uit de Brieven van dien Abt, dat het genoeg is, dat het Zonnelicht zeer ſchuins op eene oppervlakte valle, om Blaauwe Schaduwen te veroorzaaken, op welk een uur van den dag het ook moge weezen. De Heer BOUGUER ſpreekt 'er een kort woord van

(*) *Traite de la Peinture*, Paris 1716. Chapit. 156, 157. & 158.

(†) Chapitre, 1328.

Digitized by Google

van op 't einde zyner *Verhandelinge over de Gezigtkunde* (*); hy merkt zelfs op, dat een aangeſtooke kaars de plaats der Zonne kan vervullen, wanneer dit hemellicht aan 't opkomen is. Deeze vier Heeren verklaaren dit verſchynzel bykans op denzelfden trant; te weeten, zy denken, dat die Schaduwen niets anders zyn dan Blaauwe Straalen terug gekaatst door het Azuur der Lugt, dat deeze ſtraalen aan de Schaduwen een ligter of donkerder Blaauw geeven, naar gelange 'er min rechtſtreeks licht van de Zon is, en meer licht van den Dampkring wordt te ruggekaatst.

Ziet hier de waarneemingen door my gedaan, niet alleen by het opkomen en ondergaan der Zonne; maar op alle de uuren van den dag, geduurende deezen Winter, van het midden der maand November tot het einde der maand February: ik geloof dat derzelver enkele opgave de beste wederlegging zal weezen van de bovengemelde verklaaring.

Ik werk den geheelen winter tegen over een kruisraam, juist ten Noord-westen uitziende. Tusſchen het raam en my ſtaat myn lamp. Ik ontdekte ras dat de Schaduw van myn hand en pen op het papier Blaauw was, geduurende eenigen tyd des morgens, en by 't vallen van den avond. Getroffen door dit verſchynzel, herinnerde ik my de waarneemingen van BUFFON en BOUGUER; ik onderzogt op welk een uur die Schaduwen eenen aanvang namen, en bevond, dat zy zeer merkbaar zich vertoonden eenigen tyd vóór het opkomen der Zonne, en eenige oogenblikken daar naa; ook weinig oogenblikken voor dat dit Hemellicht onderging, en veel meer daar naa. Doch de eerſte dagen myner waarneemingen waren niet gunſtig aan den uitleg van den Heer BUFFON: want de lugt was betrokken. Ik beſloot, derhalven, een nauwkeurig dagboek te houden van het uur, waar op de Blaauwe Schaduwen zich begonnen te vertoonen en ophielden; en op den kant daar by aan te tekenen de Lugtsgeſteldheid. Beſchouw hier den uitſlag van één- en zestig Waarneemingen. Ik zal alleen het oogenblik van de opkomst der Zonne optekenen: dewyl ik, by het ondergaan, zo nauwkeurig in myne aantekeningen niet geweest ben.

Schoon

(*) *Traite d'Optique.* Liv. III. Sect. V. op 't einde.

Digitized by Google

	Dagen.
Schoon Weer, onder deezen naam verſtaa ik een Hemel zonder wolken, wanneer het Azuur der Lugt kon werken. . .	13.
Losſe en dryvende wolken. .	5.
Een betrokke lugt, of geheel graauw.	15.
Dunne of ligte Nevels. . .	15.
Veel of weinig Regen. . .	8.
Sneeuw.	5.
Geheel 61. (*)	

Op de ſchoone Dagen begonnen de Blaauwe Schaduwen, *twaalf*, zomtyds *vyftien*, ja zomwylen *twintig* minuten voor het opgaan der Zonne. Maar deeze verandering ſcheen my toe alleen van de verandering in 't licht myner lampe af te hangen, gelyk wy hier van nader zullen ſpreeken. Zy namen ook meer of min ſchielyk af naa dat de Zon op was. Doch ik moet bekennen nooit dagten my de Schaduwen zo flauw in vergelyking met die der andere dagen.

Op de dagen, wanneer de wolken door de winden voortgeſtuwd, herwaards en derwaards dreeven, veranderden de Schaduwen, op eene zonderlinge wyze: ik heb niet veel verſchils beſpeurd met de voorgaande, zo ten opzigte van den duur als met betrekking tot de ſterkheid van kleur; noch ook dat de Schaduwen tot het Groene overhelden, wanneer de wolken roodagtig waren.

Op nevelagtige Dagen, en wanneer het regende, begonnen de Schaduwen veel vroeger en het Blaauw was veel donkerder.

Maar nimmer vertoonden zy zich eerder, nimmer ſchoonder, en zwaarder van kleur dan op donkere en betrokken Dagen: dan zelfs heb ik ze meermaalen zo Blaauw als Indigo gezien. Slegts driemaalen vertoonden zy zich Groen, tegen dien tyd dat ze verdweenen, door dien 'er te veel lichts kwam; en deeze drie keeren was de lugt volſtrekt betrokken.

Door

(*) Deeze tafel bevestigt zeer wel het denkbeeld 't geen men hadt van de Lugtsgeſteldheid te *Rouaan*. Van één-en zestig Morgenſtonden, waren 'er ſlegts dertien, die ſchoon mogten heeten: ik ſpreek niet van het overige des daags.

Digitized by Google

Door deeze waarneemingen ten vollen overtuigd, dat de Blaauwe Schaduwen niet veroorzaakt wierden door het Azuur der Lugt, wilde ik onderzoeken, of zy, wat de ſterkte aanbelangde, niet afhingen van de mindere of meerdere helderheid myner lampe. Ik verdubbelde dezelve door een pit meer aan te ſteeken, en de kleur vermeerderde. Ik herhaalde deeze proeve langen tyd naa het opgaan der Zonne, en ze is my altoos gelukt door het kunstlicht te vermeerderen, dat is te zeggen, door meer lichten teffens te doen branden. 't Is waar, dat hoe verder het af was van het opgaan der Zonne, of hoe hooger die Dagtoorts boven den gezigteinder klom, hoe meer werks ik vond om de Schaduwen te veroorzaaken, dewyl het ſterke daglicht het kunstlicht, door my te wege gebragt, verſlondt. 't Is tevens waar, dat die Schaduwen, in dit geval, zo zeer na 't Groene trokken, dat verſcheide Perſoonen, getuigen van myne Proefneemingen, dezelve eer Groen dan Blaauw noemden.

Op den afſtand van *zes* voeten van het venſter waren de Schaduwen min Blaauw dan op *twaalf* voeten; maar op twintig voeten, in eene vry duistere plaats, was de kleur veel ſterker. Het papier, op welke ik ze ontving, van ter zyde houdende, vermeerderde de ſterkte van de kleur; en het papier boogswyze krommende en ſchuins houdende, was de kleurverandering aller opmerkelykst; dezelve ging van het leevendigſte Blaauw tot het flauwſte over, 't welk zich altoos tegen over de lamp vertoonde. Dit bevestigt de waarneeming van den Abt MILLOT, die Blaauwe Schaduwen gekreegen heeft, door het Licht op eene zeer ſchuinſche oppervlakte te doen vallen.

In alle deeze Proeven heb ik my alleen van het daglicht bediend, zonder dat der Zonne. Ik heb ze in het ſchynzel der Zonne herhaald, en dezelfde uitkomſten gezien, behalven de leevendigheid der kleuren. Deeze Proefneemingen my dus altoos beter gelukkende met een betrokken lugt dan met een helderen en ſterkverlichten hemel, kwam ik bykans in verzoeking, om te gelooven, dat de Blaauwe of Groene Schaduwen in eene omgekeerde rede ſtaan tot het natuurlyk licht in den dampkring verſpreid, en in eene rechte rede tot het kunstlicht, dat is, tot het getal en den glans der ontſtooke lichten.

Ee-

Digitized by Google

Eene waarneeming die ik beſtendig gemaakt heb, geduurende deeze Proeven, beſtaat hier in dat 'er altoos twee Schaduwen werden voortgebragt. De eene veroorzaakt door 't licht van het venſter, de ander door de ontſtooken lamp. Deeze twee Schaduwen waren niet van dezelfde kleur, de eerstgemelde was Blaauw, de tweede min of meer Rood; wanneer de verlichte en horizontaale As des venſters, dwars door die van de lamp heen gaande, de lichaamen ontmoette, vermengden zich de twee Schaduwen, en ik had een zeer grauw Blaauw. Wanneer, in tegendeel, die lichaamen zich buiten dien as bevonden, hooger of laager geplaatst zynde, vormde het Venſter zyne Schaduw, en deeze was Blaauw; de Lamp vormde ook de zyne, en die was Rood. Hoe meer het Blaauw van de eene vermeerderde, hoe meer het Rood van de andere afnam, en omgekeerd. Ik veranderde deeze afneemingen door den afſtand der lichaamen van dien verlichten as te veranderen. Ik heb noit een ſchoon Rood kunnen krygen. Was het zwak? het was een bly Violet of tedere Siringe kleur. Was het ſterk? het leverde een donker, bruin en bykans zwart Rood uit. De Blaauwe Schaduw, buiten den verlichten as gebragt, vertoonde zich in alle gevallen veel ſterker.

Het zou nutloos en te langwylig weezen hier te vermelden alle de wyzen waar op deeze Proefneemingen veranderden: dewyl de uitkomſten niet merkelyk verſchilden, zou het leezen daar van eer verveelen dan behaagen.

Volgens de denkbeelden, die ik my over het licht gevormd heb en over de voortbrenging der Kleuren, heb ik getragt deeze Blaauwe ſchaduwen te vereenigen, door ze te mengen met andere Kleuren, om te zien of ik 'er andere ſpreekende Kleuren uit zou krygen. Met dit oogmerk liet ik nu eens de Blaauwe ſchaduw op eene gekleurde oppervlakte vallen, dan eens ving ik dezelve op een doorſchynend tusſchen beide komend lichaam, en van achteren onderzogt ik de Kleur van de ſchaduw, die ik waarnam. Deeze twee middelen zyn my even wel gelukt. De gekleurde oppervlakten waren niets anders dan ſtukjes papier van zodanig eene kleur als my behaagde; en de tusſchen beide geſtelde lichaamen ſtukjes taf van verſchillende kleuren. Ziet hier de uitkomſten, die bykans dezelfde zyn.

De

Digitized by Google

De Blaauwe ſchaduw, de blaauwſte die ik kon krygen, door een hoog Geel lichaam laatende gaan, verkreeg ik eene Groene ſchaduw en wel te groender, naar maate het Blaauw en Geel donkerder waren. Indien ik deeze Groene ſchaduw op eene Blaauwe oppervlakte ontving, had ik een Groenagtig Blaauw, zeer nabykomende aan de kleur, onder den naam van *Zeegroen* bekend. Wanneer ik, in tegendeel, dezelve ontving op een ligt Geel, helderde de Groene ſchaduw op: en deeze verdonkerde, meer na 't Geele dan na 't Groene trekkende, wanneer het Geel, waar op ze viel, donker was. Het koſtte my, in den beginne, vry veel moeite om deeze kleur af- en aanneemingen gade te ſlaan; doch de gewoonte, om ze met elkander te vergelyken, maakte dit in 't vervolg gemaklyk. Om ze des te beter te onderſcheiden, liet ik verſcheide Groene ſchaduwen vallen op een papier met verſchillende ſtreepen gekleurd. Als dan waren de tegen overgeſtelde kleuren ſterker uitgemerkt en zigtbaarder.

Ik heb desgelyks dezelfde Blaauwe ſchaduwen vereenigd met Roode Kleuren; doch noit iets anders dan ſterk Violet kunnen krygen, of Biſchops Violet, als ik ze door een Rood tuſſchen geſteld lichaam deed gaan. Ik kan alle de kleurſchakeeringen, die ik door verſcheide vereenigingen verkreeg, niet onderſcheiden opgeeven. Het viel zeer bezwaarlyk dezelve te treffen en uit te drukken. Zeer onkundig in de Schilderkunst zynde, wist ik meesten tyds niet, welk een naam ik moest geeven aan die overgangen van de eene Kleur tot de andere. Deeze Kleurmengingen ſcheenen my alle toe bykans Violet te zyn, vervullende de tuſſchenruimte tuſſchen het zwakke Rood en 't Blaauw.

Ik heb geene Proeven te werk geſteld op de Roodagtige ſchaduwen, waar van ik boven gewaagde.

Deeze zyn nu, met weinig woorden, alle de Waarneemingen, door my gedaan op de Gekleurde ſchaduwen, waar uit wy mogen beſluiten.

Voor eerst. Dat, daar de Natuur dezelve voortbrengt by het op en ondergaan der Zonne, de Kunst ze alle uuren van den Dag kan veroorzaaken.

Ten tweeden. Dat zy niet afhangen van de te rugkaatzing der Blaauwe ſtraalen door het Azuur der Lugt: dewyl

wyl men ze ontdekt by betrokken weer, by nevel, tegen en ſneeuw.

Ten derden. Dat de ſterkte der Kleur ſchynt te vermeerderen naar maate de helderheid van het omringende Daglicht vermindert, en naar reden van den ſchuinſchen ſtand der oppervlakte, die dezelve ontvangt.

Ten vierden. Dat deeze Blaauwe ſchaduw eene weezenlyke Kleur is: of eene weezenlyke Blaauwe Lichtſtraal: dewyl dezelve verſcheide zwakker en ſterker Kleuren kan voortbrengen, door gemengd te worden met andere Kleuren van den eerſten of tweeden rang, als het Groen, het Zeegroen, en het Violet met Geel, Blaauw of Rood.

Ten vyfden, en eindelyk, dat de ſchaduwen, of ten minſten de Gekleurde ſchaduwen, niets anders zyn dan eene ontbinding van 't Licht, of het Licht zelve, zeer verzwakt, en geene werkzaamheids genoeg hebbende om met allen glans te ſchynen.

Ik zal my niet ophouden met aan te toonen, hoe ongenoegzaam de oplosſing is deezer Verſchynzelen, welke ons LEONARD DA VINCI, de Heer BOUGUER en BUFFON geeven. Indien hunne verklaaring eenige kragt konne hebben ten opzigte van de Blaauwe ſchaduwen, die zich vertoonen by het op- en ondergaan der Zonne, wanneer de Lugt helder en zuiver is, het zou hun, zo 't my voorkomt, zeer bezwaarlyk vallen dezelve toe te paſſen op die veroorzaakt worden, door de tegenſtelling van een ontſtooken kaars op den vollen middag.

Ik geloof ook geenzins dat de Groene ſchaduwen, door den Heer DE BUFFON waargenomen, veroorzaakt worden door de Roode dampen, als dan in den dampkring vlottende, gelyk hy ſpreekt. 't Is my noit mogelyk geweest Groen voort te brengen met Roode tuſſchen beide geſtelde lichaamen; doch wel met Geele, zo als de bovengemelde Proeven uitwyzen. Men moet ze, ingevolge hier van, niet toeſchryven aan de Roodagtige dampen. Want van deeze twee gevallen moet één van beiden plaats grypen, of deeze Blaauwe ſtraalen, te rug gekaatst door het Azuur des uitſpanzels, gaan door deeze Roodagtige dampen heen of niet. In het eerſte geval, moeten zy min of meer Violetkleurig worden, en aan de ſchaduwen die kleur mededeelen; in het tweede, zullen zy haare eigene kleur behouden.

Waar

Digitized by Google

Waar aan hebbe men, derhalven, deeze Groene kleur toe te ſchryven? Ik zelve heb Groene ſchaduwen gezien, zonder eenige verandering in het lugtgeſtel te bemerken, 't zelve was betrokken en graauw. Dit kwam my voor moeilyk uit te leggen volgens de aangenoome ſtelzels over het Licht en de Schaduw. De voldoende uitleggingen, die ik 'er van zou kunnen geeven, als mede van de Blaauwe en Roode ſchaduwen, die ik naar welgevallen hervoortgebragt heb, zouden tot een zeer byzonder beſpiegelend ſtelzel aanleiding geeven. Dewyl ik kan mis hebben, wil ik liever zwygen. Het is niet dan naa veelvuldige Proefneemingen, dat ik my verzekerd kan houden van de waarheid. Ziet hier, ondertuſſchen, de waarneeming. Deeze onderſcheide verſchynzels, deeze ſchaduwen verſchillend gekleurd, Blaauw, Groen, Zeegroen, Rood, en Violet zyn recht geſchikt om de weetgierigheid van kundiger en in proefneemingen afgerigter Natuurkundigen op te wekken, en aan te ſpooren om een onderwerp na te gaan 't welk van aanbelang kan worden, en licht verſpreiden over de voortbrenging der Kleuren; een voorwerp zo nuttig voor de Schilder-en Verfkunst.

PROEVEN, TE MONTMORENCI, GENOMEN DOOR DEN HEER COTTE OP EEN ALLEENSTAANDE HENNIPPLANT, DIE VRUGTBAARE ZAADEN VOORTBRAGT; MET AANMERKINGEN DAAR OP GEMAAKT. Door den Heer TROCHEREAU DE LA BERLIERE: EN EEN ANTWOORD OP DEZELVE.

(Overgenomen uit de *Gazette d'Agriculture, Commerce, Arts et Finances.*)

Men weet, dat de *Hennip* onder die Planten behoort, waar van het Mannetje en Wyfje op onderſcheide ſtengen groeijen, en heeft altoos vastgeſteld, dat de vereeniging deezer Man-en Vrouw-Planten op 't zelfde veld noodig was om vrugtbaare Zaadkorrels te teelen: doch in de *Gazette de France*, van den 13 April 1778, No. 38, maakte de Heer DAGOTY, 's Konings bezoldigde Ontleed- en Kruidkundige, bekend, dat het hem gelukt was, vrugtbaare Zaadkorrels te teelen aan een alleenſtaande Hennipplant, door dezelve ſterk te doen groeijen.

Digitized by Google

Nieuwsgierig om deeze Proeve te herhaalen, deed ik, den twintigſten van April deezes Jaars 1778, een Hennipzaadje in een pot vol zeer vette aarde. Ik plaatſte dezelve op myn venſter in een bak, die ik zorgvuldig altoos vol water hieldt. Myn Hennipkorrel kwam op; groeide in 't eerst traaglyk, buiten twyfel door het wortelſchieten; doch vervolgens kreeg myn Plant den groei, zaad, en tierde weelig: dezelve kreeg de hoogte van vyf voeten; in de langte hadt zy vier-en twintig takken, welker benedenſte achttien duimen, of twee voeten, lang waren, en de andere naar evenredigheid. Elke tak, en het bovenſte van den ſtam, was, ter langte van een voet, bedekt met een groot getal bloemen, voorzien van Helmſtyltjes: het was gevolglyk een Mannetjes Hennipplant. Deeze Plant moest geen Graankorrels voortbrengen: dewyl zy geene Stampertjes of Vrouwlyke Deelen hadt. Allen, die myn Hennipplant zagen, verwonderden zich over derzelver heerlyken groei. Het onderſte van den ſtam haalde tweeen twintig linien in den omtrek; nimmer zag ik eene zo ſchoone of zo ſterke Hennipplant. Ik had niets te vreezen van eenige nabuurige Hennipplant, om myne Proeve onvoldoende te maaken; naardemaal men in deeze ſtreeken geen Hennip teelt.

In de Maand September, begon die Plant te verdorren, ik ſneed 'er alle takken af, en zogt zorgvuldig alle de Graankorrels op, en verzamelde 'er drie honderd en twintig, die zeer volwasſen, en geſchikt waren om ander zaad voort te brengen. Ik heb 'er thans de daadlyke proeve van voor oogen. Elke bloemtros hadt aan het grondſtuk twee Graankorrels, het overige was vol Vrugtbeginzels, met Helmſtyltjes, en die, in een heeter lugt, en in een grond met nog ſterker voedende ſappen voorzien, mogelyk zo veele vrugtbaare Graankorrels zouden geworden zyn. Ik trok den ſtam uit, die eene verbaazende hoeveelheid van wortelen gemaakt hadt; in dier voege, dat de pot, die, by 't begin der proeve, met aarde gevuld was, nu maar een vierde gedeelte daar van inhield.

Deeze Proeve ſcheen my toe beſlisſende te weezen, ten voordeele van den Heer DAGOTY, en men is aan dien Geleerden de ontdekking van dit gewigtig ſtuk in de Natuurkunde verſchuldigd.

Aan-

Digitized by Google

Aanmerkingen van den Heer TROCHEREAU DE LA BERLIERE.

Myn Heer!

Ik kan niet nalaaten u deelgenoot te maaken van de verbaasdheid, welke my beving, als ik de *Proeven* las, *te Montmorenci, genomen op een alleenſtaande Hennipplant, die vrugtbaare zaaden voortbragt.*

Hemel! riep ik uit, wat zal 'er nu worden van het Sexenkundig Stelzel; dat Stelzel, zo vrugtbaar, zo duidelyk, zo overeenſtemmende met den eenvoudigen loop der Natuure; dat Stelzel beſpeurd door HERODOTUS, THEOPHRASTUS en PLINIUS, dat Stelzel, 't welk een nieuw beſtaan ontvangen heeft onder de oogen van GESNER, CAMERARIUS, BURKHARD, VAILLANT, met zo veel ſchranderheid ontvouwd door LINNEUS, die NEWTON in de Kruidkunde (*); dit Stelzel, met één woord, 't geen eerwaardig is door de Oudheid, en bevestigd door de waarneemingen van meer dan twee Eeuwen?

Ik kwam weder by my zelven, en betuigde, —— maar is die waarneeming gedaan met alle noodige nauwkeurigheid: want zomtyds kunnen de bestafgerigtſte oogen de onderſcheidende deelen der Sexen niet onderkennen, dan met behulp van een Vergrootglas of een Miscroscoop? *Nunquam Natura major quam in minimis.*

't Gaat zeker niet dan met veel wederzins toe, dat men twyfelt aan de verzekeringen van een Geleerden, zo kundig als de Heer COTTE. Maar eens toegeſtaan zynde, dat alles, wat hy vermeldt, volſtrekt en ten nauwſten genomen waarheid is, wat wil daar uit volgen?

De Hennip, die tot heden toe geplaatst is in den rang der *Tweehuizige Viermannetjes Planten* (*Diœcia Tetran-*

(*) Een verſlag van 't geen de Ridder LINNEUS, in dit ſtuk, gedaan heeft, is te vinden in de Leevensbeſchryving diens grooten Mans, geplaatst in onze *Hedendaagſche Letteroefeningen*, VII. Deels, II. St. bl. 167, en ook afzonderlyk by de Drukkers deezes uitgegeeven.

Digitized by Google

trandria), zal, in plaats van altoos *Tweehuizig* te zyn, zo nwylen *Eenhuizig* weezen.

In dit geval zou deeze nieuwe ontdekking geenen ſlag altoos toebrengen aan het Sexenkundig Stelzel, gebouwd op te vaste grondſlagen, om door ééne enkele waarneeming te worden omver geſtooten. Uit het ontdekken van volkomene zaaden aan den ſtam van een Hennipplant met Helmſtyltjes, volgt geenzins dat 'er geen Vrouwlyke Bloemen aan gevonden zyn: de zaaden, daar door voortgebragt, ſtrekken tot een bewys van het tegendeel. Ik roep hier alle de Plantkundigen der geheele wereld zamen: *defendit numerus junctoque umbone phalanges.*

Daarenboven, hebben wy veele voorbeelden van deeze ſpeeling der Natuure. Eenige Planten van den *Acer Negando* zyn *Eenhuizig*, dat is, men vindt, op denzelfden Boom, de Manlyke en Vrouwlyke Bloemen van elkander geſcheiden, terwyl andere van dezelfde ſoort *Tweehuizig* zyn, dat is te zeggen, dat de Mannetjes Bloemen op eene andere Plant groeijen dan de Wyfjes. In dit geval, is het noodig dat de laatstgemelde door de eerstgenoemde bevrugt worden. De *Gleditzia Triacantos*, en veele andere Planten, vinden zich in 't zelfde geval.

Ik zal 'er byvoegen, dat men, zints langen tyd, proeven gedaan hadt op de Distelen. (*Spinacea oleracea*, *dioecia tetrandria*, LINN.) In 't eerst ontdekte men, op de Vrouwlyke Stengels, geene dan de kenmerken der Vrouwlyke Sexe; doch naa dezelve gewend, gekeerd, en van alle kanten nauwkeurig beſchouwd te hebben, zag men met het microscoop hier en daar eenige Helmſtyltjes verſtrooid, wel weinig in getal, doch genoeg om de bevrugting te veroorzaaken. Verkeerd zou het, gevolglyk, geweest zyn, verhaast, en zonder de toevlugt tot een ſtipter onderzoek genomen te hebben, te beſluiten: *ziet daar Stampertjes, men zoeke vry, men zal geen Helmſtyltjes aantreffen.*

De Heer COTTE zal het my, uit dien hoofde, wel vergunnen, aan te merken, dat, indien hy zyne Hennipplant zorgvuldiger nagegaan hadt, hy 'er waarſchynlyk *Mondjes* zou ontdekt hebben, die in een vrugtbeginzel uitliepen. Hy weet zo goed en beter dan iemand, hoe, in de Natuurkunde, ééne ontkennende

Proe-

Digitized by Google

Proeve niets beſlist: 'er is eene menigte van overweegende waarneemingen noodig, om verzekerende Proeven om ver te ſtooten.

Ik geloof, betuigde my een zeer kundig Waarneemer, dien ik myne twyfelingen voorſtelde, dat de opkweeking gegeeven aan deeze Hennipplant, gezet in vette, dikwyls natgemaakte, aarde, en die, gevolglyk, zeer overvloedig en kragtig voedzel kreeg, dit verſchynzel heeft kunnen doen gebooren worden: en dat het geen ſtand zal houden, als men een Plant aan zich zelve op het veld overlaat.

Antwoord van den Heer COTTE, *op de Aanmerkingen van den Heer* TROCHEREAU DE LA BERLIERE.

Ik heb zo veel eerbieds, als de Heer TROCHEREAU voor het Stelzel van LINNEUS: ik had geheel niet ten oogmerke daar aan den minſten ſlag toe te brengen, met het gemeen maaken eens zonderlingen verſchynzels. Ik heb gezegd, dat ik geen *Stampertjes* ontdekt had: doch niet gezegd, dat zy 'er niet waren. Zelfs heb ik 'er, in de verklaaring deezes verſchynzels, bygevoegd, dat ik de ontwikkeling dier vrugtbaare zaaden toeſchreef aan den ſterken groei; die deelen ontwikkeld hadt, welke in den gewoonen groei onzigtbaar zouden gebleeven zyn, of misſchien geheel niet beſtaan hebben. Deeze deelen nu zyn baarblyklyk Vrouwlyke Deelen, in de Plant, van welke ik ſprak.

LEEVENSBERIGT VAN LOUIS GROTTO VAN ADRIA.

(*Uit het Italiaanſche Giornale Enciclopedico.*)

LOUIS GROTTO werd, den zevenden van Herfstmaand, des Jaars MDXLI, te *Adria*, gebooren; hy ſtamde af van eene oude en voornaame Familie dier Stad. In zyne Kindsheid troffen hem verſcheide rampen. Zyn Portrait, door den beroemden TINTORET geſchilderd, wyst uit dat hy mismaakt was. Hy hadt met veele kwaalen te worſtelen. Acht dagen naa zyne geboorte verloor hy

Digitized by Google

zyn gezigt te eenemaal. Nog in de wieg liggende, werd hy van zyn Vader, en in zyne vroegſte jeugd van zyne Moeder, beroofd. Dit verlies trof hem op 't gevoeligst: de andere verliezen hadt hy niet gevoeld. Een zyner Oomen nam hem tot zich, en de noodzaaklykheid dwong hem daar te blyven, tot hy, in 't einde, dien ſtaat van afhanglykheid en onderwerping moede, Advocaat wierd, en Kinderen onderwees.

Zyne intrede in de Geleerde Wereld was luisterryk: hy was Dichter, Redenaar, Geſchiedſchryver, Wysgeer, en een zeer geleerd Man voor zyn tyd. Hy bezat een gelukkig geheugen, veel vernufts, en eene gemaklykheid om zyne gedagten uit te drukken. Van zyne vroegſte Jeugd hadt hy zich op de Muzyk toegelegd, en ſpeelde treffelyk op verſcheidenerlei ſpeeltuigen. Dan, 't geen meer te verwonderen is, hy vondt zeer veel ſmaaks in 't danſen, en hy oordeelde zich grootlyks beledigd, wanneer hy op de Bals niet gevraagd wierd. Eene zugt, niet min vreemd in eenen Blinden, was de zyne, om te Paard te ryden en te reizen; en de veelvuldige gevaaren, aan welke deeze buitenſpoorige dwaasheid hem blootſtelde, konden hem daarvan niet geneezen. Hy deedt drie Tochten na *Bologne*, en verſcheide na *Ferrare*, en te laatstgemelde Stede eens de gewoone Redenvoering by den aanvang der Leſſen op de Hoogeſchool. Van daar vertrok hy na *Venetie*, derwaards genoodigd om de rol van TIRESIAS, in den *Edipus* van SOPHOCLES, te ſpeelen. Ook begaf hy zich, in 't jaar MDLXXXI, na *Padua*, om 'er de Lykreden te doen over den *Colonel* JEAN-THOMAS-CONSTANZO, een *Napolitaan*.

GROTTO hieldt veel van het land, en boven al beminde hy eene zeer aangenaame Landſtreeke, niet verre van *Rovigo*, en een Landgoed, *Alberazzo* geheeten: op dit laatſte maakte hy zyn Herderſpel, *Caliſto*.

In 't jaar MDLXVII kreeg hy zin om te trouwen, en ſchreef een zeer vuurigen Brief aan eene Dame, JULIA SIENA genaámd, die hy tot zyne Egtgenoote wenſchte te hebben: deeze leende in 't eerst gehoor aan zyn verzoek; doch niet onder de zodanige behoorende, die verkiezen eenen Blinden te trouwen, liet hem vervolgens vaaren, en begaf zich in het Huwelyk met eenen anderen, zonder GROTTO van haare beſluitsverandering te verwittigen. Zich dus opgeligt te zien, verwekte 't hem zo veel

Digitized by Google

veel hartzeers, dat hy vervolgens alle gedagten van trouwen uit den zin zette.

In meer dan één geval, was hy nuttig voor zyn Vaderland: de grootſte dienst, welken hy aan 't zelve bewees, was het droogmaaken der moerasſen, die voor een gedeelte *Adria* omringen; een werk, volgens zyn plan en onderrigting, ondernomen en volvoerd.

Deeze zonderlinge Man maakte Verzen, toen hy ſlegts negen jaaren oud was. Hy lag zich zeer toe op Lierzangen; doch zonder daar in te ſlaagen: zyn ſtyl miſte de edelheid, welke dit ſlag van Dichten vordert. Beter gelukten hem vrolyke losſe Dichtſtukjes. Hy bepaalde zich niet tot de *Italiaanſche Taal;* hy zogt die treffelyke Kunst ook in vreemde Taalen te beoefenen, en men heeft van hem verſcheide *Spaanſche Verzen.*

Byzonder veel werks maakte hy van het *Latyn*, en daar in zo groote vorderingen, dat de geleerde ANTONIO RICCOBUONI, Hoogleeraar in de Fraaije Letteren te *Padua*, alle de *Latynſche Verzen*, die hy maakte, aan GROTTO ter beoordeelinge overgaf. Teffens bevlytigde hy zich ook op het *Grieksch*, en leerde 'er genoeg van om het eerſte Boek der *Iliade* over te zetten. De gelykheid zyns ſtaats, met dien van HOMERUS, ſpoorde hem, buiten twyfel, tot dit werk aan: met het zelve bezig zynde zeide hy, dat de Blindeman van *Adria* den *Smyrnſchen* Blindeman deedt ſpreeken.

Best ſlaagde hy in de Tooneelſtukken. Hy maakte twee Treurſpelen, het een *la Dalida*, het ander *l'Adriana* getyteld, beide werden zy ſterk toegejuicht. Dan het meest ſtak hy uit in het Blyſpel: drie zyn 'er van hem *Emilia*, *il Teſoro* en *l'Allerie* geheeten: deeze gaven hem veel roems onder zyne Tydgenooten, en de vermaarde GRAVINA ſpreekt 'er van met veel lofs. Hy was een der eerſten die de Herderſpelen, in *Italie* uitgevonden, voortzette: hy verwierf eene algemeene toejuiching door zyne *Calisto*, en een ander ſtukje van denzelfden aart, *il pentimento amoroſo* getyteld: door deeze twee ſtukjes kreeg hy van FONTANINI den bynaam van *Grazioſo*, den *Bevalligen.* Hy vervaardigde desgelyks Geestlyke Tooneelſtukken: van hem is, in druk, *Iſacco.*

Niet min gelukkig was hy als Redenaar, en verkreeg, by veele gelegenheden, den roem, dat hy een zeer welſpreekend Man was. Nog maar vyftien jaaren bereikt

Digitized by Google

hebbende, deedt hy te *Venetie* eene Redenvoering voor de Koningin BONNA van Poolen, Hertogin van *Bari*. In 't zelfde jaar begroette hy, met eene Redenvoering, de Doge van PRIULI, by diens verkiezing. Zeven keeren werd hy als Afgezant zyns Vaderlands na *Venetie* afgevaardigd, en ſprak, in die waardigheid, eene Redenvoering uit voor HENDRIK DEN III, Koning van *Frankryk*, als deeze, op zyne terugreize na *Poolen*, door die Stad trok. Alle de Redenvoeringen van GROTTO werden, in zyn tyd, zeer hoog geagt. BARTHELEMI DE LA VIGNE zette ze in 't *Fransch* over, en die vertaaling werd te Parys, in den Jaare MDCXXVIII, gedrukt. Men maakte ook veel werks van GROTTO's gemeenzaame Brieven.

Zyne werkzaame geest ſtrekte zich tot alles uit, hy maakte groote veranderingen in de *Decameron* van BOCACIO; doch hy verloor zyn handſchrift, en men weet niet, of de uitgave van de *Decameron*, die men, zints GROTTO's dood, op diens naam, het licht deedt zien, naar dit vermiste Afſchrift gemaakt zy, of volgens een nieuw handſchrift, door hem vervaardigd, om het verlies van 't eerſte te boeten, gelyk men wil dat zyn oogmerk geweest is. Wat hier van zyn moge, deeze uitgave, welke, in dien tyd, grooten opgang maakte, is vervolgens minder geagt, en de geleerde Graaf MAZZUCHELLI ſpreekt 'er ongunſtig over.

GROTTO bezat een ſterken trek tot alle ſoorten van Weetenſchap, en deeze Leerzugt maakte hem bykans in alles eenigzins bedreeven. Bovenal bevlytigde hy zich op de Wysbegeerte, en hy ging voor een goed Wysgeer. 't Was de Wiskunde alleen, die hy niet kon leeren, dewyl hy zyn gezigt miste: dit maakte hem, over dit gemis, zeer verdrietig (*). Maar geen Wiskunſtenaar kunnende worden, wilde hy, egter, een Starrekundige zyn: hy ſtelde een Dagtafel op voor achttien jaaren, en liet verklaaringen naa over de Spheer van BONARDO, die elk over zyne kundigheden deeden verſteld ſtaan. Hy gaf zich ook over aan de Starrewichelaary, ten dien dage zeer algemeen in zwang, en deedt, gelyk anderen, voorſpellingen.

Zyn

(*) Het bekende voorbeeld van den Heer SAUNDERSON, die Hoogleeraar in de Wiskunde was, en zelfs leſſen in de Gezigtkunde gaf, ſtrekt nogthans ten bewyze, dat die weetenſchap niet buiten het bereik der Blinden is.

Digitized by Google

Zyn Vaderland betoonde zich ſteeds erkentelyk voor de eer, die hy 't zelve, door zyne Talenten, aandeedt: hy ontving van 't zelve verſcheide getuigenisſen van hoogagting. De Academie der *Illustrati*, in zyne dagen te *Adria* opgerigt, benoemde hem tot Opperſten, en de Academie der *Addormentati*, te *Rovigo*, vereerde hem met dezelfde waardigheid.

GROTTO was, gelyk wy gezegd hebben, onderhevig aan verſcheide kwaalen; tot welke zyne mismaakte lichaamsgeſteltenis niet weinig toebragt; hy droeg niet veel zorge voor zyne gezondheid, en zyne arbeidzaame leevenswyze verkortte zyne dagen. Het was omtrent één jaar voor zyn' dood dat hy na *Venetie* trok, om de rol van TIRESIAS, in de *Edipus* van SOPHOCLES, te ſpeelen; hy ſtondt even op uit eene zeer gevaarlyke ziekte; doch dit verminderde zyne zugt tot werken niet, of belette hem de reis na *Venetie* te onderneemen, waar heen hy als Afgezant gezonden werd. Hy ſtierf aan Zydwee, den dertienden van Wintermaand, des Jaars MDLXXXV, vier- en veertig jaaren, drie maanden en vyf dagen bereikt hebbende; hy werd eerst in de Kerk van St. LUCAS te dier Stad begraaven; doch weinig tyds daar naa voerde men zyn overſchot na *Adria*, waar JEAN SEGA, een Burger van *Rovigo*, die de Nigt en Erfgenaam van GROTTO getrouwd hadt, voor hem een gedenkteken oprigtte. Dit gedenkteken is naderhand, door de Familie van dien heroemden Man, op nieuw herſteld, en men leest 'er het volgende Grafſchrift op:

ALOYSIO GROTTO
NOBIL. HADRIENS. ET RHODIÆ
VIII A NATALI DIE COCO
PHILOSOPHO POETÆ ORATORI
EGREGIO
QUI PLURIES PRO PATRIA CIVIUM
HADRIENSIUM DECRETO LEGATUS
TANDEM IN MUNERE OBIIT
ANNO XP M. D. LXXXV ÆT. XLIV.
HUC TRANSVECTO CORPORE
ET SUPREMIS Q. R. P. HONORIBUS
PRÆSTITIT
ALOYSIUS J. B. F.
ET ANTONIUS FRANC. FIL. GROTTI
HOC MONUMENT. VETERE ABOLITO
P. P. ANNO XP. M. D. CC. LXII.

Digitized by Google

GESPREKKEN VAN DEN HEER DE THÉMINE.

Eerſte Dag.

Niets is ſtreelender voor iemand, die, eenzaam leevende, luſt beeft om de Natuur in alle haare gedaanteverwisſelingen te volgen, dan de tafereelen van 't Land. De beoeffening deezer groote voorwerpen voert der Ziele eene menigte onbeperkte denkbeelden toe, welken men, in den bekrompen kring der gezelſchappen, niet verkrygen kan. Terwyl men een ryk Landſchap doorloopt, voelt men dat zyne vermogens zich ontwikkelen; men gelooft te bezitten alles wat men bewondert; en 'er vormt zich eene allernaauwſte verbintenis tuſſchen den Geest, die beſpiegelt, en de Natuur, die zich ontvouwt. 't Is vooral in de ſchoone dagen van den Herfst, dat eene toegeevende Wysbegeerte zich meester maakt van een gevoelig hart, en het zelve ſchikt om bewogen te worden. Hoe kalm is alles om ons heen! hoe zwygen de driften! welk eene aandoenlyke droefgeestigheid brengt ons weder tot ons zelven, in het midden dier bosſchen, die hunne bladen affchudden, en van dat groen, 't welk reeds verdort! 't Is dan, dat de verbeelding zich met wellust verbyſtert op eene menigte voorwerpen. Men doet geloften voor de lydende Deugd; men wenscht de ongelukkigen te verkwikken. Hoe dikwerf heb ik in myn eenzaame wandelingen op het goede gepeinsd, dat my nog overig was te doen! Ik verliet nooit myne zachte mymeringen zonder den wil te hebben van beter te worden. Dan, 'er zyn oogenblikken, waar in het ons verveelt met ons zelven te zyn; waarin het gezicht eener Woesteny ons treurig maakt; waarin wy de noodzaaklykheid der verkeering gevoelen, om ons van die kwyning te redden.

Ik bevond my op zekeren dag in zulk eene laſtige geſteldheid op 't Land. Zonder doelwit wandelende, en my droefgeestig overgeevende aan den ſtroom myner denkbeelden, kwam 'er ſchielyk een onweder op, 't welk my dwong by den Heer van 't gehugt in te treeden. 't Was een Edelman, die zich op zyne Landgoederen begeeven had, en zich bezig hield met het geluk zyner Leenhouders. De Heer de *Thémine* had aan 't Hof geleefd; hy kende de menſchen. Eene langduurige ondervinding leerde hem zyn eenzaam verblyf beminnen, en hy vondt 'er zich gelukkiger, dan hy ooit in den loop eener woelige jongheid geweest was.

Zyn huis ſtond op de afhelling van een' heuvel, van waar men het oog kon laaten weiden op Bosſchen, op Dalen, met kreupelhout bedekt; op Vlakten, die door beekjes van leevendig water beſproeid werden; op eene lange keten van bergen, die zich naar het Noorden uitſtrekte, en op de Zee, die den gezichteinder bepaal-

Digitized by Google

paalde. Dit prachtig Tafereel vermeerderde de gevoelens van hoogachting, daar men van overſtelpt werdt, als men by den Heer de *Thémine* intradt. Niets byzonders trof 'er 't gezicht; maar het weldaadig Mensch, dat men 'er zag, ſcheen op alles, wat hem omringde, het denkbeeld zyner grootheid te drukken. Hy ontving my met genegenheid, en mengde een belang in zyn onthaal, dat my bekoorde. 'Er viel een hevige ſtortregen, het geheele veld was overſtroomd; van de hoogte, daar wy ſtonden, zag men de daalen in eenen diepen nacht begraaven, en de zon, die eensklaps doorbrak, ſchoot 'er ſtraalen van licht op, die ſchielyk over de Vlakten verſpreidden. Ik voorzie, zei de Heer de *Thémine*, dat het onweder lang zal kunnen duuren, en dat gy zult moeten beſluiten, om een Landmiddagmaal met ons te houden. Gy zult hier geen weelde vinden, voegde hy 'er by; myn Huisraad is eenvoudig, myne wooning is boersch, en myn voedzel maatig. Ik verzamele eenige goede lieden, wier zeden zuiver zyn; eenige arme buuren, dien ik nuttig ben, en wy maaken een zelfde gezin uit. Ik zag zyne gasten aankomen. Deeze, hervatte de Heer de *Thémine*, is een oud Krygsman, die onder de wapens grys geworden is. Wy hebben ſamen in Italie gediend; wy ſpreeken dikwerf van onze veldtochten. Wy houden veel van ons den verloopen tyd te herinneren, om dat wy geen ander genot meer hebben, en het toneel der waereld voor ons geſlooten is. Die andere is een eerwaardig Geestelyke, die den Godsdienst in myn gebucht beminnelyk maakt. Hy hadt thans ryke kerkelyke renten kunnen genieten; dan hy bezit geen eerzucht, en zyne maatige inkomſten zyn genoegzaam voor zyne nooddruft. Ik zag ook eenige akkerlieden verſchynen, die nog geheel beſtooven waren van hunnen arbeid. De Heer de *Thémine* ontving ze met eene aandoenlyke goedheid! Zie daar, zeide hy, noodige menſchen! zy oeffenen de eerſte der kunſten; wat zoude 'er van onze Stedelingen, zonder den arm des Landmans, worden? Aan tafel ſprak men niet van de gebreken of belagchelykheden der afweezenden, maar de een liet zich uit over de beste wyze om de Velden te bezaaien; en een ander maakte gewag van de zekerſte middelen, voor de Ziekten van 't vee. De Geestelyke haalde eenige trekken van weldaadigheid aan. En de Vader van een groot huisgezin ſchetſte het geluk, dat hy in 't midden zyner talryke kinderen genoot.

Het uur, tot de wandeling geſchikt, daar zynde, verſpreidde men zich in de tuinen, welker eerſte beſchouwing my verrukte. De kunst verſtak 'er zich overal onder eene eenvoudige gedaante; men ontdekte 'er die gezochte evenredigheid niet, die onze bosſchen verdeelt, onze boomen ſnoeit, en met moeite tegen de zinnelykheid der Natuure aan worſtelt. Hier waren lommerlyke bosſchen; daar groene weiden; verder weg maakten rotſen, met ſchulpen bedekt, de bekoorlykſte grotten uit; en verſcheiden beekjes, die van haare toppen neêrſtroomden, verlooren zich, met een zacht geruisch, onder de ſchaduw der lindenboomen. Het gezang der wyn-

Digitized by Google

wynoogſters weergalmde om ons heen. De wynſtokken, ryk met druiven belaaden, ſcheenen ons gezicht toe te lagchen. 't Was eene verrukkelyke vertoning, het uitwerkſel van de ondergaande Zon, op de purperen trosſen, op de met vruchten bedekte boomgaarden, op de beeken, en op de vlakten, die ze met verſchillende lichtſtraalen beſchilderde, te zien. Eene ſtreelende koelte verſpreidde den geur, die het aardryk, en al het groeiend loof, uitwaazemde in de Lucht. Nimmer hadt my de Natuur zo ſchoon geſcheenen.

Wy gingen de hutten van 't nabygelegen Dorp bezoeken. De Heer de *Thémine* werdt, door eene menigte dorpelingen, wier Weldoender hy was, aangeſproken. Hy deelde in alle hunne huiſelyke omſtandigheden; beoordeelde hunne verſchillen; gaf hun raad; onderzogt of 'er eenige ongelukkigen waren; en bezorgde denzulken werktuigen tot den Landbouw, of gebruikte hen op zyne goederen. Ik geef hun geen geld, zeide hy. Dit is eene kwalyk begreepene Liefdaadigheid. Men moet zaaien om te kunnen oogſten. Zo gy hun middelen verſchaft, om te kunnen leeven, zonder te arbeiden, dan voedt gy hunne luiheid, dan dooft gy hunne naarſtigheid uit. Ik was aangedaan van het erkentelyk gelaat deezer goede lieden. Gy ziet, zeide my de Heer de *Thémine*, hoe weinig het kost om gelukkigen te maaken! Myne inkomſten zyn middelmaatig, en ik verteer 'er de helfte niet van, om één der heiligſte pligten te vervullen, te weeten, dien van nuttig te zyn aan de Menſchen. Ik begrype niet, zeide ik hem, waarom al de Rykaards zich niet doen beminnen. Zy moeten, of wel verhard zyn, of hunne weldaaden moeten wel kwalyk beſteed worden! 'Er zyn minder ondankbaaren dan men wel denkt; en ik geloof dat de menſchen geneigd zyn, om het goede te erkennen, dat men hun bewyst. De Heer de *Thémine* glimlachte. Behoud, zeide hy, het edelmoedig denkbeeld, dat gy van 't Menſchdom vormt; het doet uwe ziele eer aan; 't is ſtreelend aan de Deugd te gelooven. Dan, zo gy ooit beter onderricht mogt worden, ontſtel 'er u niet over; herinner u dikwerf, dat het eene der ſchoonſte eigenſchappen van de Godheid zy, haare Weldaaden over ondankbaaren uit te ſtorten. Gy zult menſchen ontmoeten, die de waardigheden, de geboorte, de fortuin, eenige grillige voortreffelykheden, die door den hoogmoed uitgedagt zyn, geheel ontaart hebben. Deeze gelyken die rotzen van ys; welken de Zon met haare ſtraalen overdekt, zonder ze te kunnen verwarmen. Vreemdelingen, in de eerſte plichten der zamenleeving, verachten zo de erkentlykheid, om dat ze waanen dat hun alles toekomt: 't is zelfs te duchten, dat men 'er vyanden van maakt, door hen te verplichten. Gy moet de Waereld beklaagen van zo te zyn. Medelyden met de menſchelyke laagheid hebben; en uwe beginſelen volgen. De Heer de *Thémine* deedt my, over weg, de vruchten der naarſtigheid, die hy aangeſpoord hadt, opmerken. In alles heerſchte eene ongedwongenheid, die aan 't land eigen is; eene

een

Digitized by Google

eenvoudige en vrolyke geregeldheid, het Zinnebeeld van den Vrede, de Vryheid, en het Geluk. Wy gingen eenen geruimen tyd, doch zonder ons te vermoeien. Het gezicht dier ſchoone Landeryen ſtreelde onze oogen; en wy werden als wederhouden, van ze te verlaaten. Zie daar hoe men reizen moest, zei de Heer de *Thémine*. Men brengt zich, door groote kosten, van het een in 't ander land over, en men geniet nergens iets. Ik wil my kunnen ophouden, als 't my behaagt; een ſchoon veldgezicht natekenen; rusten op een bloeiend heuveltje; in de hitte van den middag de ſchaduw van een dikbewasſen bosch gaan opzoeken; en my geen één eenige der tafereelen, die my omringen, ongemerkt laaten ontvluchten. Ik zou niet alleen willen reizen; want het geluk heeft noodig om zich mede te deelen; en ik zou myne genietingen verdubbelen, door aan mynen vriend het genoegen over te draagen, dat my op den weg aantrof. De tyd ſnelt in een bekoorlyk geſprek zeer ſchielyk heenen! Gy ziet den weg onder uwe treeden verdwynen. Gy komt aan uwe Pleisterplaats, zonder te weeten dat gy gegaan hebt. Ik zou, zo veel als my doenlyk waar, het verblyf in de Herbergen ontwyken, en liever in een koel dal, by een kabbelend beekje, dat door eenige dikke eikentakken beſchaduwd werd, met mynen vriend ſtil houden. Daar zou ik de warmſte uuren van den dag, in eene ſtreelende rust, en voorzien van een' gezonden eetlust, door de ſterke lucht, en de beweeging van de reis aangewakkerd, doorbrengen. Een lugtige maaltyd zou ons op de groene zooden voorgediend worden; en wy zouden onze paarden aan onze voeten zien welden.

Edoch, ik zou myn' eigen haard niet dan in een' rypen ouderdom willen verlaaten. Ik wilde niet misplaatst zyn in 't werkhuis van een' konſtenaar, of van eenig beroemd ambachtsman; in de handwerkshuizen, die ik zou gaan bezoeken, zou ik willen kunnen redekavelen, over de dagloonen, over hunne voortbrengzelen, over hunne taak; en in de openbaare gebouwen, moest ik de bekwaamheden der eerſte meesteren, en de vruchten der fraaie kunſten, naar den eisch kunnen waardeeren. Ik zou my in de gezelſchappen geen denkbeeld zoeken te vormen van 't Volk, dat my omringt. Ik zou het willen leeren kennen, door my onder de verſchillende rangen des Volks te begeeven.

In eene Zeehaven zou ik my niet vergenoegen, met het beſchouwen dier werkzaame menigte, welke met één eenig voorwerp bezig is; met die eeuwigduurende beweeging, met die Zeekasteelen, welken op het ſtrand gebouwd worden, en die onze weelde, en kunſten, aan het eind der Waereld overvoeren; maar ik zou tot in 't geheim vertrek van den Handelaar willen indringen, en hem, in zyne moeilykſte bezigheden, met de rekening in de hand, willen volgen. 't Is eenige Jaaren geleeden, dat eene zaak van aanbelang my in eene beroemde Stad van Frankryk riep. 't Was daar, dat ik overtuigend gezien heb, welk een' invloed de oprechtheid, en goede trouw der Handelaaren op het *credit* hebben. Men ont-

moet

Digitized by Google

moet in deeze ſtad dat ſoort van waaghalzen in den Handel niet, 't welk niets behoeft te ontzien, om dat het niets te verliezen heeft. Zeldzaam vallen hier, in den koophandel, die ſchreeuwende bankroeten voor, welken het belang van een byzonder mensch beveiligen, ten koste van zyne eer, en van de openbaare trouw. Het vertrouwen zit voor in 't aangaan der verbintenisſen; men heeft naauwlyks een geſchrift noodig om ze te ſluiten; een woord is genoeg, en dat woord is onherroepelyk. Dan, 't geen my 't meest by deeze kooplieden verwonderd heeft, is de gelykheid, die ten naasten by in hunne goederen heerscht. Hunne gemaatigdheid in den gelukkigſten uitſlag, en hunne vroomheid, en de eenvoudige oprechtheid, die hen in de zamenleeving alomme vergezelt, deeden my hen met eerbied beſchouwen. Terwyl ik dit eerlyk en goed volk zocht te leeren kennen, heb ik het bemind; ik heb gevoeld, dat ik myn geluk zou gemaakt hebben, met onder het zelve te leeven. Zodanige en dergelyke vruchten behoorde men uit zyne reizen te trekken. Op die wyze draagt men de onſterfelyke gedachtenisſe van den deugdzaamen mensch met zich mede; en zou men, al moest men ze aan den uiterſten grenspaal des aardryks gaan opzoeken; door de uitkomst niet wel betaald worden?

De avond viel; ik verliet myn' Gastheer met tegenzin; en ik beloofde, op zyn heusch verzoek, hem den volgenden dag weder te zullen zien.

LOFSPRAAK VOOR DE DICHTERS ONZER EEUWE.

Onlangs het genoegen hebbende een gezelſchap van Geleerden by te woonen, viel, onder verſcheiden leerzaame geſprekken, ook de aandagt op een zeker geſchil, dat wel meer een onderwerp van overweeging geweest is: naamlyk of onze Eeuw wegens de vindingen der nieuwe Dichterlyke denkbeelden, wel by die van de oude Grieken en Romeinen in aanmerking kwam? Deezen, die den Griek en Romer waren toegedaan, ſpitſten alleen hun brein, om de vindingen dier eeuwen in een voordeeligst licht te plaatſen. Geenen, die onzer eeuwe gunſtig waren, hadden ook hunne toonbeelden, voerden hunne wapenen aan, en trachten zich van de overwinning te verzekeren. Na dat dit lettergezelſchap geſcheiden, en ik in myn Schryfvertrek wedergekeerd was, overdagt ik nog eens dit verhandelde geſchilpunt; ik geraakte in een zeker *Enthuſiasmus*, ten voordeele myner tydgenooten; en daar ik nooit onverſchillig ben geweest, omtrent de Dichtkunde; en op den invloed der Zanggodinnen, in de geesten onzer eeuwe, myne aandagt, nu en dan, by afgeſnipperde oogenblikken, gevestigd hebbe, konde het niet misſen, of ik moest van verſcheiden myner dichtkundige tydgenooten een gunſtig denk-

Digitized by Google

denkbeeld voeden. Dit gaf aanleiding, dat de volgende aanmerkingen uit myne pen vloeiden.

Ik zwyge, dagt ik, van de kundigheden in de Godlyke Weetenſchappen, die thans, naar maate het ongeloof de Christenwereld beſtookt, een heerlyker licht van kennis alöm verſpreiden. De tyd zal eens ſneeven in den Oceaan der oneindige eeuwen; doch de eer dier Mannen, welken de belangen van den Godsdienst handhaafden, zal, in de onſterflykheid, ſtoffe tot hunnen roem opleveren.

Ik gaa voorby, hoe, op het ſpoor der *Grotiusſen* en *Bynkershoeken*, helden, die, wegens hunne geleerdheid, de tanden der verſlindende Hoofdſtoffen, het vernielen der eeuwen ontrukt zyn, de Rechtsgeleerdheid thans door de duisterſte geſchillen heenen ziet.

Ik zal my niet inlaaten om te melden, hoe de Geneeskunst, langs het gebaande ſpoor van onzen Vaderlandſchen *Hippocrates*, den onvergelykelyken *Boerhaave*, in alle de takken der Geneeskunde, welke men toch een waare Menſchenvriendinne noemen mag, ervaaren, (ô Dood! moest gy geen weezens eerbiedigen, die het Menschdom zo veel eere aandoen!) thans tot het zenith is opgeklommen.

Ik zal niet uitweiden over de Taalgeleerdheid, altoos aangemerkt als eene der fakkeldraagſters van de Godinne der Wysheid? maar ik kan niet nalaaten met een kort woord gewag te maaken van den grooten *Schultens*? Doch waar zoude ik beginnen? waar eindigen? indien ik het nut zoude aankondigen, welke die Vorst der Oosterſche Taalkunde het ryk der weetenſchappen heeft aangebragt? 's Mans breinryk hoofd was een pakhuis van geleerdheid; het zal de verwoestingen van den tyd en de ſchokken der natuur overleeven. Welk een licht heeft die wereldberoemde geest aan het Wonderwoord niet bygezet? Hoe heeft hy, met den glans zyner onbeperkte Kundigheden, allen, by uitneemendheid die in de Letterſtad Leyden, in Hollands Athenen, aan de borſten van Minerva gezoogen worden, niet toegelicht? Hoe zyn, door 's Mans noeste vlyt, ter beſchaaminge van den Ongodist, ter verſpreidinge van het licht der Kennisſe, niet duizenden van denkbeelden aan onze Eeuwgenooten ontwikkeld geworden?

Myne geringe vermogens zyn niet toereikende om eene beſchryving te geeven van de Lauren, die alom in het lofteelend Ryksbewind van de Godinne der Wysheid, door haare waare aanbidders, in onze Eeuw, verkreegen zyn; Lauren, die nimmer dorren zullen in den Winter der volgende eeuwen!

Welke groote Mannen zyn, zints de tyd den agttienden Cirkel onzer tellinge aanving te trekken, aan den Rhyn, aan de Seine, aan de Theems, aan het Y, in alle takken der weetenſchappen, niet opgeſtaan? Helden van Geleerdheid, die aan de uitbreidinge en volmaakinge van het verſtand zo veel hebben toegebragt, dat hunne naamen en gedagtenis nimmer in het lotge-

Digitized by Google

geval van den Wonderboom van Jonas deelen zullen. Wie zal tegenſprecken, dat de fraaije letteren thans eene betere gedaante aan Europa geeven, dan in de afgeloopene Eeuwen? Moet men zelfs niet toeſtemmen, dat het kille noorden, 't welk nog in de voorige Eeuw, met zyne koude herzenen, tegens zyne bevroozen rivieren monſteren konde, nu eene oeffenſchool van alle nutte kundigheden geworden is? 't Dient, wyders, tot lof van onze dagen, dat de Vorſten thans, met nadruk, gekroonde Wysgeeren zyn. 't Nabuurig Engeland is nu eene vruchtbaare Moeder van oorſpronkelyke kundigheden, in alle takken der Weetenſchappen. Vrankryk levert in onze dagen Mannen op, wier g'orie waaken zal, zo lang hunne lichaamen in 't ſtof ſlaapen zullen. Men moet den Goliath van 't ongeloof, die de verborgenheden met de korte elle van zyne eindig verſtand meeten wilde, den beruchten *Voltaire*, eeren, daar hy als Treurſpeldichter achting waardig is; ſchoon egter deeze en geene van zyne Toneelwerken (ik bedoel inzonderheid zyn Zaïre,) ook duidelyke blyken geeven, dat hy weinig eerbied voor den Godsdienst der Christenen betoonde. Had dit weeldrig vernuft zyne vruchtbaare verbeelding alleen der Dichtkunde gewyd, zyne onvergelykelyke hoedanigheden hadden, op zyne gryze hairen, eene ſtraalkroon gezet, wier luister over ons halfrond onbezwalkt ſchitteren zoude. Duitschland mag daarom dubbel roemen op zynen onnavolgbaaren *Gellert*; welke te meer lof verdient, om dat het moejelyk te bewyzen is, of hy grooter Dichter dan Christen was. *Gellert*, nog eens, die gewoon was de Kroon van zynen roem neder te leggen aan de voeten van het Opperweezen.

Maar mag Duitschland dus roemen op zynen *Gellert*, en meer andere voortreffelyke Dichters; het ontbreekt ons Nederland niet aan belauwerde yveraars, die onzer Eeuwe eere aandoen; welken myne opmerking byzonder tot hen bepaalen. In 't algemeen ſtrekt het tot lof myner tydgenooten, dat veelen derzelven, uit den Thym van Latium en Griekenland, honig weeten te zuigen, die voor het kiesch gehemelte van den geest aangenaam is; welken allen, behalven zwynen die op roozen treeden, op den Nectar van hun vruchtbaar brein doen verlekkeren. Trouwens die laage geesten komen hier niet in aanmerking. De Dichtkunst tog, die, in haar zinnenſtreelend zangvermogen, de vruchtbaarſte verbeeldingkragt inmengt, is niet geſchikt voor engbeperkte geesten, voor zielen, die met de gezonde reden in eeuwige vyandſchap leeven; en althans niet voor de zulken, die de vermogens van hunnen geest aan den roest overgegeeven hebben. Ik twyfel niet, of *Virgilius* en *Horatius*, ja de Vergode *Homerus*, hebben alreeds in hunne dagen moeten ondervinden, hoe menigmaal hun onnavolgbaar zangvermogen weinig indruk maakte op vereelte ooren. Men zou van onze Eeuwgenooten een belodigend denkbeeld vormen, wanneer men hen beſchuldigen wilde, dat ze onwillig zyn, om, in het ſtuk der Dichtkunde, in eenen zekeren zin, voor de achtings-

Digitized by Google

tingswaardige oudheid den wimpel te ſtryken. Zekerlyk hebben onze hedendaagſche Dichters uit de bronnen van den Griekſchen *Homerus*, uit *Horatius*, *Virgilius*, en andere Latynſche Puikdichters, hunne Kunſtdorst gelescht. Nimmer zullen ze zo onedelmoedig zyn, dat ze zouden weigeren te belyden, dat zy de lekkernyen, op welken de Zanggodinnen haare rechtſchapen minnaars onthaalen, by die geesten van den eerſten rang het eerſte geſmaakt hebben. Met dit alles zou het egter, hoe zeer de achtingswaardige oudheid een gewigt van verdienſten hebbe, daar ze den grondſlag lei tot den opbouw der weetenſchappen, die in onze Eeuw bloeien, eene gemaakte vernedering zyn, indien wy onze tydgenooten derwyze in hunne zielvermogens verlaagden, dat men zoude oordeelen, gelyk wel eens geſchiedt, dat ze by de denkenskragt der Aloudheid niet eens in aanmerking komen. Het tegendeel hiervan bewyst onze verlichte Eeuw in alle ſoorten van kundigheden middagklaar.

Waar toch is 'er in de natuur der bezielde weezens eenige ſchynbaare reden te ontdekken, die ons noopt om te vermoeden, dat de menſchen, ook de Dichters van onzen tyd, minder begaafd zouden zyn dan die van de Aloudheid? Schept de goede Voorzienigheid thans een minder ſoort van geesten? of zyn de *Organa* van ons harsſengeſtel thans niet meer zo geſchikt, om de invloeden van den geest te huisvesten? Ik geloof, dat by Grieken en Latynen veele vruchtbaare denkbeelden geſchapen zyn; doch ik kan (men vergeeve my dit!) zo laag van myne tydgenooten niet denken, dat ze, ten aanzien van het ſcheppend vermogen, om nieuwe denkbeelden te vormen, by de Ouden niet in aanmerking zouden koomen. Indien men deeze gedagte al te geſtreng dryven wilde, zou men gevaar loopen van in de dwaaling van dien Geleerden te vervallen, welke met oude en verſleetene ſchriften zo veel ophad, dat alles wat nieuw en fraai was, en even daarom zyne jonge en bevallige Echtgenoote, hem tegenſtond. In tegenſtelling hier van zou men, zo ik achte, mogen beweeren, dat onze Eeuw, indien 'er ooit eene Eeuw ryk is geweest in vindingen van vernuft in 't algemeen, en Dichterlyke vindingen in 't byzonder, bovenal in aanmerkinge komt; daar zy 'er veelen voortgebragt heeft, welken inderdaad nieuw zyn, die met de vindingen der voorige Eeuwen geen gemeenſchap hebben. Om deeze lyn egter niet te ſterk te trekken, wil ik my voldaan rekenen, indien de voorſtanders der Aloudheid, alleen, zo veel gelieven toe te geeven, dat ik hun gevoelen mag brengen tot de *Problemata*, of ſtellingen, die voor- en tegenſpraak onderworpen zyn. Een ſpreekend bewys voor myn gevoelen vinden wy in onzen Eeuwgenoot, dien grooten gunſteling der natuur, den letterloozen Landbouwer *Poot*; wiens ziel alle overeenkomst met een paradys had, waaraan de natuur alle haare ſchoonheden te koste leide. In hem zagen wy, hoe natuurlyke gaven dit met ruuwe dia-

manten gemeen hebben, dat ze, door het polysten, hunne inwendige ſchoonheid doen opmerken. Dien *Orfeus* van Delfland ſcheen de magt aangeboren om zich door de Dichtkunst te vergoden; van dien vindingryken geest mag men met allen nadruk getuigen: hy was meester van zyn vernuft en penne; hy maakte zich ſtyl en ſtoffe onderdaanig. In hem ſcheen de natuur zich, in de uitdeelingen haarer Dichterlyke bevalligheden, als uitgeput te hebben. 's Mans ſpreekende ſchilderkunst, waar in hy ſteeds de natuur raadpleegde en volgde, benevens zyne eigenaartige *Epitheta*, ongedwongen rollende en vloeiende Dichtgedagten, bewyzen ten overvloede, hoe hy de kern der ſpreuke kende. *De Dichtkunst kent geen middenmaat.* Doch waar toe meer getragt 's Mans onſterflyken roem op te hemelen? zulk eene pooging zoude ongerymder zyn te achten, dan dat ik het goud met vernis zogt op te luisteren, of den Diamant wilde beſchilderen.

Onze Tydkring draagt wyders niet minder roem op den alombekenden *Huydekoper*. 't Scheen of de mededoogenlooze dood zelve den grooten man met eene zonderlinge eerbied beſchouwde, of haare alvernielende hand zich niet durfde verſtouten, deezen pærel van de Keizerlyke Kroon der Amſtelwereld te rukken. Met welk eene algemeene toejuiching zyne deftige Tooneelwerken, welken den ſcheelen nyd voorheen ſtom maakten, (trouwens het is eigen aan den laster op Laurieren te blixemen!) by al wat ſmaak heeft, ontvangen zyn, behoeve ik niet te melden. 's Mans oordeel en juiste denktrant heeft allerbyzonderst uitgemunt in zyne onſterflyke Proeve van Taal- en Dichtkunst. Dees groote burger in 't Gemeenebest der Nederlandſche Letterkunde heeft, met die mergryke Verhandeling, aan onze oefengraage Natie een onſchatbaar voordeel aangebragt. Ja 't is volſtrekt onmogelyk dit meesterſtuk te derven, voor een ieder die onder ons in het lofteelend Ryksgebied der Zanggodinnen eer tracht in te leggen. Niemand betwiste dit; maar ieder een erkenne, dat de natuur met zulke verſtanden ſpaarzaam is; welken dienen om een geheele Natie, ja om eene ganſche Eeuw, luister by te zetten.

Men zal daarbenevens niet ontkennen, dat *Arnold Hoogvliet* onder onze Letterlichten een verheven rang toekomt. Is 'er, behalven 's mans uitmuntende Dichtſtukken in 't algemeen, wel een Bybelſch Heldendicht te noemen, dat by Geleerden en Ongeleerden zulk een opgang maakte, en zodanig eene toejuiching verkreeg als zyn onſterflyke Abraham? Men hoort hem, op eene flaauwe wyze, de orgelkeelen van den Kersnacht nagalmen, wanneer hy eene raadzaal der Eigenſchappen van het Opperweezen ſchildert, om de geſchaakte, de bevallige Gemaalin van den Aartsvader, als uit de armen van den Nylvorst te rukken. Wanneer hy dien zelven Aartsvader tekent in het ſtrydperk der gehoorzaamheid aan zynen Schepper, en der natuurlyke liefde tot zynen Zoon, worſtelende; daar hy met een kloppend hart, met knikkende knien, zyn wonderkind naar het ſlagtmes, naar den

Hout-

Digitized by Google

Houtmyt voert. Hy zy dan billyk aangemerkt, als eene ſtar van de eerſte grootte onder de Dichterlichten; als een der grootſte Dichteren, wier roem de faam op hagelwitte veêren allerwegen omvoert.

Welk een ruim veld was 'er voor eene welbeſneedener pen dan de myne, indien zy in de verdienſte van den vindingryken *Langendyk* wilde uitweiden. 's Mans geestige invallen, en veel bevattende zegswyzen, evenaaren veelal den Latynſchen *Juvenalis*; daar hy, in zyne onnavolgbaare Tooneelſtukken, als een andere *Democriet*, lacht, met duizend ydelheden, die uit den ſtroom der wereld opborrelen. Vrankryk heeft met reden veel opgehad met zynen onſterflyken *Moliere*; doch indien wy in onze dagen voorſtanders waren van het gevoelen van *Pythagoras*, zouden wy geen oogenblik twyfelen, of de ziel van *Moliere* had, by haaren uitvaart, haar intrek by *Langendyk*, zynen grooten Navolger, genomen.

Veel was 'er te zeggen van den Maasdichter *Smits*: het penceel zyner ſpreekende ſchilderkunst is, over alle zyne tafereelen, even mals en vloeijende. 's Mans uitmuntende Byſchriften zyn onnavolgelyk! Zo ver de kielen der Handelaaren zyner geboorteſtad de haaren klieven, zal ook zyn naam beſtendig met den verdienden lof gemeld worden.

Hoe treffende wist daarenboven de groote *Feitema* de ziel, door gelukkige verrasſingen, door grootſche afbeeldingen, in zyne oordeelkundige Tooneelwerken, te roeren; en zyne tafereelen met die der eerſte vernuften van onzen tyd te doen evenaaren. Daarom zullen zy de verwoestingen van den tyd niet ſchroomen, maar den dood uittarten, om hunnen roem te verdooven, om hunnen naam uit te wisſchen. Men ſtelt gewoonlyk, niet ongegrond, dat voortbrengſelen van vernuft, door het overgieten van de eene taal in de andere, veel van hunne fynſte geesten verliezen. Dan dit heeft *Feitema* weeten voor te komen; zo dat men op goeden grond oordeele, dat 's Mans vertaalingen tegens het oorſpronkelyke ruim kunnen opweegen. En dit, dit alleen zou zynen roem tegen den alvernielenden tyd kunnen beveiligen.

Doch het zoude vreemd ſchynen, indien ik de tedere, de beminnenswaardige, de bevallige Sexe onzer Eeuwe, buiten de raadzaal van de Godinne der Weetenſchappen ſloot. Laat het genoeg zyn, hier ſlegts van één voorbeeld, 't welke aller voorbeelden voorbeeld genoemd mag worden, melding te maken: ik bedoele de tiende Zanggodin *Lucretia Wilhelmina van Merken*. Hoe troostlyk is haare taal, wanneer zy ons het Nut der tegenſpoeden tekent. Welk een rykdom van oordeel is 'er voor den Opmerkzaamen uit haare Brieven op te zamelen! Welk een verheven, welk een voortreflyk voortbrengzel van geest is haar onnavolgbaare David! Hoe doopt zy haar Kunstpenceel, wanneer zy den Koninglyken Harpenaar naar 't leeven maalt, in de ſchoonſte verven

Digitized by Google

der uitgeleezenſte Denkbeelden! Zo ver de wereldkloot door de baaren beſpoeld wordt, zal men met lof van haar Kunstvermogen gewaagen! zo lang Amſtels Marmeren Kapitool der Keizerlyk gekroonde Wereldſtad tot ſieraad ſtrekt, zal haare geestryke Burgeren in haare eeuwige papieren leeven. Maar ik zwyge; want zo min als de Ister haaren lof kan krenken, zo min kan myn roem haare verdienſten vergrooten.

Uit deeze loflyke voorbeelden maakte ik, na alle deeze bedenkingen, de hoofdzomma op; en beſloot ten laatſte dat onze Eeuw in alle Kunſten en Weetenſchappen in 't algemeen, en in de Dichterlyke tafreelen in 't byzonder, tot eenen trap, die naar de volmaaktheid ſtreeft, is opgeklommen.

C. V.

AANMERKINGEN OVER DE GULHARTIGHEID.

Onder de vermengde characters, die zich onder de menſchen vertoonen, is het één veel beminnelyker dan het ander: het character van eenen Gulhartigen is my altyd alleraangenaamst voorgekoomen; en uit eene beſpiegeling over die beminnelyke geäartheid zyn de volgende bedenkingen over dezelve voortgevloeid.

Gulhartigheid beſtaat in eene blykbaare toegenegene hulpvaardigheid, omtrent onzen medemensch; zy ſpruit voort uit eene Ziel, gevoelig voor de tedere aandoeningen van vriendſchap en onbeperkte menſchenliefde. Eene Ziel, die bekrompen denkt, en geheel verkleefd is aan het ſtof, het blinkend en ſchoonſchynend ſtof der waereld, kan haare kragten onmoogelyk gevoelen. Wie zag ooit eenen Gierigaart, welk een character kieze ik uit, om Gulhartigheid in te zoeken? wie zag ooit een ſpaarzaamen, een hoogzuinigen, blyken van Gulhartigheid voortbrengen? ——— Eene rust, eene kalmte der Ziel wordt in het hart van eenen waarlyk Gulhartigen vereischt; eene Ziel, door de hevige ſchokken van buiten het ſpoor hollende driften, kan de zagte aandoeningen der tedere Gulhartigheid niet gevoelen; —— een Gulhartige is overtuigd van zyne eigene behoeftigheid; hy ziet, hoe veel hy aan de hulp van zynen medemensch verſchuldigd is; en uit die overtuiging voldoet hy, met eene ongedwongen en bereidvaardige toegenegenheid, aan den gulden zetregel: „ Behandel uwen medemensch, gelyk gy van hem „ wenscht behandeld te worden". Het is geene ſtipte, geene gedwongen betragting van deezen regel, die hem Gulhartig maakt. Het opvolgen dier leſſe, in eenen allerſtriktſten zin, is alleen het werk van een braaf mensch; maar derzelver inhoud, telken oogenblik, met een vrolyk gelaat, het geen toch meesten

Digitized by Google

ten tyd de innigſte roerzels van het mensch'yk hart uitdrukt, en eene vergenoegde bereidvaardigheid, by elke gelegenheid, te gehoorzaamen, is het werk van een edelmoedig en Gulhartig Mensch. De tederheid deezer aandoeninge leert de dagelykſche ondervinding; in welke voorwerpen toch oeffent de Gulhartigheid het ſterkſte haar vermogen? Is het niet in Vrouwen en Jongelingen? De Vrouwen hebben, over het geheel genomen, tederer en zagter aandoeningen dan de Mannen. In het hart der Jongelingen vestigt de Gulhartigheid haaren zetel; doch derzelver invloed vermindert niet zeldzaam met de vermeerdering hunner jaaren; wanneer zy vatbaarder worden voor de aandoeningen van Eer en Geldzucht; eigenaartig geſchikt, om de Gulhartigheid in ballingſchap, en dikwerf in onherroepelyke ballingſchap, te verzenden. Toen immers het Geld, door misbruik, eene pest voor veele menſchelyke deugden geworden, nog in de diepſte holen der aarde begraaven lag, oeffende het zalig menschdom de geheiligde pligten van wederkeerige herbergzaamheid; en de Gulhartigheid is zeker niet eene der geringſte bronnen van die, helaas! bykans vergeeten Deugd. —— Armen, zoo wel als Ryken, kunnen de aandoeningen der Gulhartigheid ſmaaken: —— de veragte Veehoeder zal misſchien Gulhartiger zyn dan de verheven en aangebeden Ryksvorst. —— Zyne leevenswyze komt beter overeen met de behoeftige natuur; die zoo vatbaar is voor den grooten invloed der vergorgende Gulhartigheid. De zaaden der Gulhartigheid zyn wel in ieders hart ingeſtort, maar de opvoeding doet niet weinig tot derzelver uitſpruiting en vrugtbaarheid. Het voorbeeld en gedrag der Ouderen heeft een ſchier onuitwischbaaren indruk, op het hart van 't kind. —— Des niettegenſtaande kan egter een welgezind hart de zaaden der Gulhartigheid, ſchoon zy 'er jaaren lang vrugteloos in opgeſlooten bleeven, aankweeken. —— Het eerſte werk van een Minnaar der Gulhartigheid is, in dit geval, de balſtuurige driften van blankende gramſchap, van alles vergiftigenden nyd, van wrokkenden haat en wraakzucht, ten ſterkſte te beteugelen, en zich zelven te verbinden aan de zagte koorden van eene vreedzaame zielsgeſteltenis. —— Wanneer hy zich dan tevens leevendig voor den geest ſtelt, de aanſpraak, die de nooddruft op den overvloed des naasten heeft, is hy reeds eene goede ſchrede gevorderd op den weg der Gulhartigheid. —— En vormt hy daarby regtſchapen gedagten van het voortreffelyke en aangenaame der Gulhartigheid, dan zal hy wel dra met manlyke ſtappen den Tempel der Gulhartigheid naderen. —— Wat toch is 'er voortreffelyker, wat voor eene gevoelige Ziel aangenaamer, dan van zyn medemensch meer bemind, dan ontzien te worden? —— En hoe geſchikt is hier toe de Gulhartigheid. —— Eene weldaad den evenmensch te bewyzen, met een vertederd en blygeestig gelaat; met toegenegene uitdrukkingen, die de aandoening van het hart

duidelyk te kennen geeven, verſpreidt van zich een geur, die de weldaad te aangenaamer doet worden. —— Een treurigen Zieken, door eene hartelyke en tedere zamenſpraak, of daarby gevoegde geſchenken, op te beuren; —— een matten reiziger voedzel en rustplaats met open armen te verſchaffen; —— den nooddruftigen van kleders, met eene hartelyke toeſpraak, te voorzien; deeze en ſoortgelyke bedryven verleenen vermaaken en genoegens, die wel te gevoelen, maar met geen woorden uit te drukken zyn: —— en deeze vermaaken, deeze genoegens, zyn de vruchten der beminnelyke Gulhartigheid.

$17\frac{6}{11}79$. A.

DE VROLYKE JONGELING.

(*Naar het Engelsch van den Heer* PERCIVAL.)

RICHARD was een Jongeling, die het aankweeken zyner verſtandelyke vermogens verwaarloosd, en aan een vrolyk dartelend leeven vroegtydig het opdoen van kundigheden opgeofferd hadt. Hy, kon een aartig airtje geestig zingen, op eene bevalligo wyze eene Geſchiedenis vertellen: want hy bekreunde zich der waarheid niet, als dezelve kwalyk plooide met de ſchitterende ſlagen van vernuft. Zyn gezelſchap werd gezogt door de vrolyken en losbandigen; en als hy zyner bekwaamheden bot vierde, zette hy alles in rep en roer.

Doch RICHARD vondt zich onderhevig aan ſchielyke gemoedsverwisſelingen. Op een grooten maaltyd was hy bovenmaate leevendig en woelig geweest. Champanje wyn was 'er in overvloed gedronken, en de geledigde Vleſſen waren ter zyde gezet. Eensſlags werd hy peinzende: zyn gelaad verbleekte, zyne oogen ſtonden ſtyf gevestigd, en hy ſcheen in diepe gedagten verzonken. —— Het Gezelſchap lachte hem uit, en vroeg naar de rede van zulk eene onverwagten en ſchielyken overgang van vrolykheid tot neerſlagtigheid. —— „Eenige vreemde denkbeelden", antwoordde hy, „ zyn in my opgekomen; en ik voel my getroffen over de gedagten, hoe zeer ik gelyke naar de Vles Champanje wyn, hiervoor ons". Dit antwoord was eene verborgenheid; die hy, naa eene korte tusſchenpooze, ontdekte: „ Gelyk, „ deeze Vles", voer hy voort, „ ben ik alleen ſpeelend en dartelend; de bron van vrolykheid, doch van geen voldoening. „ Ziekte of ongeluk, de ſtormen des leevens, kunnen myn ver„ nuft verdooven, myne geestigheid wegneemen: de tyd zal deeze „ bekwaamheden onvermydelyk uitputten, en dan zal ik, even als „ een ledige Vles, van geene inwendige waarde, met veragting, „ worden weggeworpen."

DE

DE SCHIM VAN CLAUDIUS CIVILIS AAN DE BATAVIEREN.

Is dit het nageſlagt der ſtrydbre Batavieren?——
Zyn dit de mannen, die, voor Wodans Krygs-altaar,
De Speeren drilden, in de ſchaâuw der Veldbanieren,
Getroost, voor 't Vaderland, het uiterſte gevaar,
Met een verſtaalden vuist, manmoedig te bevegten?——
Van waar die dartelheid?... Wat ongewoone dragt!....
Gy zyt niet vry; ô neen! gy zyt tot vuige knegten,
Wat? —— tot den laagſten trap der Slaverny gebragt.
'k Had met dit Volk geen Brit in ketenen geklonken,
Noch Rome's Oorlogsheir betengeld door myn ſtaal. ——
Nooit voelt ge 't heldenvuur in uwe borst ontvonken,
ô Zielen! zoo verkleefd aan dartlen pragt en praal.
Zou hier Godvrugtigheid met blanke kuischheid woonen;
Daar ſnoode liefde in 't oog der geile maagden zit?
Beſtaat ge hier nooit 't altaar der zuivre trouw te hoonen?
Is hier de ſchoone Deugd uw grootst, uw eenig wit?
De Deugd?... de Deugd?... helaas! Zou zy hier balling wezen?
Ontaarden! roept haar weêr in dit beroemd Gewest!
Zoo niet, gy hebt den haat, en wraak der Goôn te vreezen;
Gy hebt de vrye lucht door Slaverny' verpest.
Als gy den Edlen naam van Bato's kroost wilt draagen,
Word dan aan hem gelyk in deugd, in trouw en moed;
Zoo zal, op 't glorierykst, uw oude luister daagen!
Zoo word gy nog bytyds voor d'ondergang behoed!

1779. DE

Digitized by Google

DE OLYPHANT EN DE KOE.

Een Fabel.

De grootſte Vleeschklomp, de Olyphant,
Geraakte eens met de Koe aan 't twisten.....
„ 'k Geloof, dat ge u daar ſterk vergiſte,
„ Gy, digtend Fabel-droomer! want
„ Hoe kunnen toch de dieren kyven,
„ Daar 't redenlooze Schepzels zyn?
„ Gy moet my breeder dat beſchryven,
„ Of beeldde gy 't u in? Zeg! was het ſlegts in ſchyn"?
Neen! zoud ge een reedloos Dier die eigenſchap misgunnen,
Daar dieren, die men reedlyk noemt,
Ook zonder reden twisten kunnen?
Het geen ik zeg, is waar; geen zin, geen woord verbloemd.
Genoeg is 't dan voor u; myn dieren keeven deftig;
Ja zelfs wierd hun geſchil al trapsgewyz' zoo heftig,
Dat ik hun woord'lyk kon verſtaan.
„ Ik laat, ſprak de Olyphant, my nimmer dat ontgaan;
„ Ik zelf, ik zag het voor myne oogen".
De Koe ſprak: „ waarlyk Vorst, men heeft u voorgeloogen;
„ Men tragtte, dat 's gewis, na 't ſchenden van myn Naam:
„ Voor zulk een daad vind ik me in 't minſte niet bekwaam'.
„ Durft my een Onderdaan moedwillig tegenſpreeken"?
Snaauwt de Olyphant hem grommend toe,
„ 'k Zal met myn ſnuit u ſtraks aan duizend ſtukken breeken,
„ Zoo gy 't niet fluks bekend, gy laagbezielde Koe"!
De Koe moest, om 't Ontzag, hier wel de minſte weezen,
Schoon hem zyn zuiv're zaak voor geen gevaar deed vreezen.

* * *

Hoe dikwerf ziet men niet, dat menig eerlyk Man
Moet bukken voor 't Gezag van zogenaamde Grooten;
Ja, dat hy 't best gevormde plan
Door hun, „ *Ik wil het zoo*", in eens om ver ziet ſtooten?

Iocoſa lingua veritatem dicere tolerätur.

Digitized by Google

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER HET LEEZEN, EN VAN BUITEN OPZEGGEN, DER LEERREDENEN.

Oportet eloquentem Eccleſiaſticum non ſolum docere ut inſtruat, & delectare ut teneat, verum etiam flectere ut vincat.

AUGUSTINUS.

Door eene kleine Aantekening, by myne vertaalde *Proeve over de Uitſpraak eens Redenaars*, van den Eerw. ENFIELD (*), heb ik my in de ſchuld geſtooken, om, over het Leezen der Leerredenen, myne gedagte mede te deelen: eene ſchuld, waar van ik my thans hoop te kwyten; door eenige Aanmerkingen, dit ſtuk betreffende, gemeen te maaken.

Welk is het oogmerk der Leerredenen in de Christlyke Vergaderingen? Buiten alle redelyke tegenſpraak is dit tweevoudig —— te *Onderwyzen* —— en te *Stigten*. Door *Onderwyzen* verſtaa ik het ontvouwen der Heilige Bladeren, en het openleggen der gewigtige en troostryke Waarheden van onzen allerredelykſten en allerheiligſten Godsdienst. —— Onder het woord *Stigten* begryp ik, het afleiden der Pligten uit die Waarheden: of het voordraagen der Zedekunde, opgehelderd door het licht der Euangelieleere, en aangedrongen door alle drangredenen, uit den aart der zaake of de Openbaaring ontleend.

Dit dubbel oogmerk kan bereikt worden, met geheel voor de vuist, of naar den leiddraad van een kort Opſtel te prediken; als mede door een geheel opgeſtelde en afgeſchreevene Leerreden, voor te leezen, of van buiten op te zeggen.

Ten aanziene van de twee eerſte Predikwyzen zal ik my

(*) Zie *Algem. Vad. Letter-Oef.* I. D. II St. bl. 375.

Digitized by Google

my niet breed uitlaaten: dewyl, ten opzigte van ons tegenwoordig Onderwerp, de twee laatſte bepaalder in aanmerking komen. ——— Geheel voor de vuist, of zonder voorbereiding, te prediken, zouden wy, eenige weinige zeldzaam voorkomende gevallen van dringende noodzaaklykheid uitgezonderd, volſtrekt wraaken. De gaaven van ISAEUS, van wien PLINIUS, met zo veel opheſs, ſpreekt, als een Man, die zich, om in 't openbaar te redenvoeren, nooit voorbereidde; en altoos ſprak als een weltoegerust Redenaar; de netſte ſchikking van zaaken in agt. nam, en altoos de beste woorden gebruikte om dezelve te bekleeden (*), zyn aan weinigen, zeer weinigen, geſchonken. Nooit, dan met verontwaardiging hoorde ik het *ſnoeven*, (ik kan geen ander geen beter woord vinden om myne meening uit te drukken,) eeniger Leeraaren, die een Text, eischten, en aannamen daar over, terſtond, te prediken; en de enkele reizen, dat ik dergelyk ſlag van prediken gehoord heb, vond ik reden te over om myne opgevatte verontwaardiging te billyken: ik trof nooit een ISAEUS aan: het was altoos een ydel gezwets, een overvloed van woorden, zonder zaaken, of deeze op de jammerhartigſte wyze dooreen gehaspeld; de Waarheid of Pligt, op welke het aankwam, bleef agterwegen, of werd bedolven in zulk een menigte van algemeene Waarheden en Pligten, dat ze geheel niet doorſtaken, zo dat het verſtand verlicht noch het hart verbeterd kon worden. Gelukkig zo de Zwetzer het den geſtelden tyd, gelyk men zegt, *praatende hieldt*, welke ſprongen hy ook maakte; en hoe dikmaals een kundig Toehoorder zyne verlegenheid kon bemerken. Ongelukkige Gemeenten, die met zulke begaafde Leeraars zyn opgeſcheept; berispenswaardige Leeraars, die 'er eene gewoonte van maaken om dus hun Dienstwerk waar te neemen: wat ſchryf ik *waarneemen*, die het dus verbrodden! En ik kan, te deezer gelegenheid, niet nalaaten jonge Leeraars wel ernſtig af te raaden, om, welk eene leevendigheid van verbeelding, welk een rykheid van woorden, welk eene maat van vrymoedigheid zy bezitten, zich daar aan over te geeven: hun lot is beklist, zy zullen *Halzen* blyven; *kwaalyk ſpreekende*, *zullen* zy, gelyk iemand te regt aanmerkt, *kwaalyk leeren ſpreeken*.

(*) PLIN. Lib. II. Ep. 3.

ken. Maaken zy, in 't eerst, eenige vlugt, het kan, op den duur, geen ſtand houden: zy worden, naar verdienſten, veragt, en ongelukkig kleeft de ſmette dier veragting dikwyls, hoe onſchuldig, hun Ampt aan. Hun Beroep is te gewigtig, om het zo los en ligtvaardig waar te neemen. Het zeggen van QUINTILIANUS moet hun beſchaamen. *'t Is niemand eigener dan de Tooneelzotten, roem te draagen van voor de vuist te kunnen redeneeren, zonder eenige overdenking, of zonder het gemak van zich te bereiden gehad te hebben.* Dat geen Dorppredikant, de geringe Gemeente, voor welk hy het woord voert, aanzie als een hoop Menſchen, die hy genoeg kan onderwyzen en ſtigten, door eene onvoorbedagte Redenvoering: het gezond verſtand huisvest zo wel ten platten Lande als in de Steden; onder de Boeren zyn 'er die zeer wel kunnen bemerken en beoordeelen of een Leeraar werk van zyn ſtuk gemaakt hebbe, dan niet: en ſchoon men ze minder onderweezen en min kundig veronderſtelle dan de Stedelingen, zal dit den Leeraar niet kunnen verontſchuldigen, dat hy, zonder behoorelyke voorbereiding, optreede: zy hebben het dan allernoodigst, door eene klaare, duidelyke, eenvoudige, en welgeſchikte Redenvoering onderweezen en vermaand te worden.

Het Prediken, volgens een kort Opſtel of Ontwerp, verſchilt zeer veel van het gemelde voor de vuist Prediken. Een Leeraar, in de gronden van Waarheid en Pligt wel onderweezen, die zich dagelyks bevlytigt om den ſchat zyner kundigheden te vermeerderen, en tevens de gaaf bezit om zyne denkbeelden met voeglyke woorden te bekleeden, en dus een goeden ſtyl te voeren, is eer te pryzen dan te laaken: wanneer hy zich in ſtaat ſtelle, om, des noods, op een wel doordagt ontwerp, te kunnen Prediken; —— te *kunnen Prediken*, zeg ik, my de les van den bovengemelden QUINTILIANUS herinnerende. Een Redenaar *moet niet liever zonder een vervaardigde Redenvoering willen te voorſchyn treeden; maar hy behoort het te* kunnen *doen.* Van BURNET, Biſchop van *Salisbury*, vinden wy aangetekend, dat hy, te paard rydende of wandelende, zich altyd gewende voor de vuist te redeneeren over de Texten; zulks met een harde ſtem uitſpreekende; 't welk hem bekwaam maak-

Digitized by Google

te, om met vaardigheid te denken, zich op eene gemaklyke en vloeiende wyze uit te drukken. Dit Prediken, volgens een ſchets, komt den zodanigen wonder te ſtaade, die dikwyls moeten Prediken, en wier geheugen tot het woordlyk van buiten leeren ongeſchikt is, en zich dus, door alles daar aan te vertrouwen, afmartelen. —— Jonge Leeraars worden ligt verlokt om zich van deeze Predikwyze te bedienen, en het gemak daar van, boven het ſchryven, ondervonden hebbende, laaten zy het 'er geheel op aankomen; hunne eerst uitgebreide Schetzen worden allengskens korter, en het verſchilt, by zommigen, in 't einde, niet veel van 't volſtrekt voor de vuist Prediken. Hier tegen moeten zy zich wapenen, en het is allen geraaden, van tyd tot tyd, geheel uitgewerkte Redenvoeringen te ſchryven, en die het geheugen aan te beveelen; hier door zullen zy aan een juister ſchikking gewennen, en hun ſtyl voor vervloeien bewaaren of verbeteren.

Over 't geheel genomen, zal niemand betwisten, dat voluit geſchreevene Redenvoeringen hoogst te ſchatten zyn: deeze kunnen voorgeleezen of van buiten opgezegd worden: en welke van deeze twee wyzen de beste is, zullen wy nu wat nader onderzoeken. De eerſte heeft, gelyk bekend is, voorlang in de Kerk van *Engeland* ſtand gegreepen (*): de laatſte is by ons gebruiklyk: ſchoon hier en daar eenige Leeraars zich van hun Schrift op den Predikſtoel bedienen; doch meest in geval van noodzaaklykheid: wanneer zwakheid van lichaamsgeſtel de inſpanning niet gehenge, welke het van buiten opzeggen vordert, of het vuur, daar mede veelal gepaard, niet kan veelen; ook wanneer volſlaagen gebrek aan geheugen iemand anderzins tot den dienst zou onbekwaam maaken. Doch deeze gevallen komen hier niet in aanmerking: het *Leezen* is dan niet de inzichzelve beste, maar, in die omſtandigheden, de alleen mogelyke wyze.

Buiten deeze gevallen, egter, heeft het *Leezen* Voorſtanders, en Verdeedigers, die 't zelve, in ſtede van den nog by ons gebruiklyken trant, gaarne ingevoerd en al-

ge-

(*) By welk eene gelegenheid verhaalt ons BURNET in zyne *Historie der Reformatie van Engeland*. I. Deel. bl. 524.

Digitized by Google

gemeen zagen. En, in de daad, de redenen, welke zy daar voor bybrengen, zyn niet gansch te verwerpen. Geheele Leerredenen in 't geheugen te brengen, is, voor Menſchen met geen vast of gelukkig geheugen bedeeld, een lastig werk; den langen tyd, daar aan beſteed, moet zulk een Leeraar verlooren rekenen, hy doet niets nieuws op; alleen gedagten en woorden, welker zaakelyke inhoud bekend genoeg is, herhaalende: welke ongeneuglyke uuren, welke verveelende dingen, hoe veel tydſpillens, die veel nutter zou beſteed kunnen worden: hy heeft zich gehaast om het ſtuk zamen te ſtellen, ten einde 'er tyds genoeg tot het van buiten leeren mogt overſchieten, en nogthans de geheele week noodig om zich tot het Prediken des Zondags te bereiden: alle andere Letter-Oefeningen ſtaan ſtil; de overige deelen van zyn gewigtig Ampt moeten daar om lyden: hy verveelt zich zelven, wordt wanlustig onder het werk zyner Bedieninge, en neemt, als het eenig troostmiddel in zyne verlegenheid, de toevlugt tot oude Leerredenen, welke hy, tot walgens toe, herhaalt; dit wint hem den tyd van 't opſtellen uit; doch ongelukkig moet hy dit, ingevalle hy niet ſchaamtloos zeer kort herhaale, door dikwyls te zwaarder van buiten leeren, boeten. Hoe veel tyds zou hem het *Leezen* uitwinnen? ——— Hoe veel uuren, hoe veel dagen, die hy met vrugt zou kunnen aanwenden om den voorraad zyner Kundigheden niet alleen te verryken, maar ook, om zyne Leerredenen, anders in haast opgeſteld, nauwkeuriger te overdenken, juister te ſchikken, netter te beſchaaven; tot alles de gepaste woorden en beste uitdrukkingen te zoeken: met één woord, een zo volmaakt ſtuk op te leveren als men van eene Leerreden vorderen kan. ——— Hier by zou de Leeraar winnen, en de Gemeente, wel verre van te verliezen, mede voordeel trekken; daar zy beter Leerreden hoort; en bekwaamer Leeraars krygt, die ook dus in ſtaat worden om de andere deelen des Leeraarampts, waar by de Gemeente het hoogſte belang heeft, beter te volvoeren.

Dit alles, by elkander genomen, pleit, voor het *Leezen* der Leerredenen, vry ſterk: en één ſtuk moet voluit toegeſtemd worden: naamlyk het uitwinnen van den kostlyken tyd. ——— Doch wie zal even gereed toeſtemmen, dat deeze uitgewonne tyd altoos beſteed wordt tot de

Digitized by Google

daar by gevoegde einden? Niemand zeker, die, door ervaarnis weet, hoe zommiger oogmerk is om daar door te meer uuren te krygen tot andere Letteroefeningen, die met hun dienstwerk geene, of eene zeer ver gezogte, gemeenſchap hebben; of om des te beter, en met onbekommerder harte, een goed deel van de week aan Bezoeken en Plaiſierpartyen te kunnen opofferen. Zegt men dit is een misbruik. Ik erken het: doch men moet de Menſchen, de Leeraars, beſchouwen zo als zy over 't algemeen zyn.

Wyders zie ik niet dat de Leezende Leeraar de zaaken juister zal voordraagen en een beter ſtyl voeren, dan hy, die zyn Opſtel geheel geſchreeven, en zyn Geheugen aanbevolen heeft. Hy zal ze zeker, of hy moest, dat weinigen gegeeven is, een zeer gelukkigen trant van Leezen hebben, drooger voorſtellen; hy zal geen ander woord gebruiken dan hy ſchreef; doch kan dit laatſte, mits een Opzegger zyn ſtyl niet verwaarlooze, ophaalen tegen het gemis van vuur en nadruk, welke onvermydelyk by 't leezen zeer veel verliezen, zo niet gansch en al verlooren gaan.

Men brenge hier niet in 't midden, hoe hy, die zyne Leerreden opzegt, dat vuur dien nadruk niet zelden miſſe: dewyl hy ſterk ingeſpannen, om van zyn ſtuk niet af te dwaalen, en het met de eigenſte woorden te bekleeden, welke hy in zyn Opſtel gebruikte, als verlegen ſtaat, en de geheele Vergadering door zyne bedremmeldheid verlegen maake. —— Dit kan het geval weezen der zodanigen, die een zeer zwak geheugen hebben, of de zaaken, waar over zy ſpreeken, niet genoeg verſtaan, of ſchroomen een ander woord te bezigen dan zy geſchreeven hebben: die, met één woord, hunne Leerredenen *opzeggen* als een Jongen, die zyn Les, of een Kind dat de Antwoorden, geleerd heeft, en telkens vreest te zullen miſſen. Doch dit is het geval geenzins der Leeraaren, die een eenigzins gelukkig geheugen bezitten, die geene ſtoffen verhandelen dan welke zy meester zyn, en de kinderlyke ſchroomvalligheid, van een enkel woordje of zinſnede te miſſen, ontwaſſen zyn. Zy weeten wat zy willen zeggen; zy hebben zich bevlytigd om niet alleen de zaaken in het geheugen te brengen; maar ook, zo veel mogelyk, de beſte ſpreekwyzen en woorden, waar van zy zich in 't opſtellen bedienden: in deezervoege toegerust, treeden zy ten kanſel, zonder in de enge ſchoe-

Digitized by Google

ſchoenen van één woord of uitdrukking te ſtaan, 't welk zeker zeer belemmerend moet weezen. Deeze voorbereiding geeft vuur en kragt aan hunne Redenvoering, welke zy voordraagen met eene rustigheid en vaardigheid, als of zy geen geſchreeven en van buiten geleerd ſtuk voorſtelden; maar voor de vuist ſpraken: 't welk veel doet om het hart te treffen, en het tweede hoofdeinde der Openbaare Leerredenen, de Stigting, te bevorderen. De gebaarden, de toon zyner ſtemme, de ſtyl, is vry en onbedwongen. Men kan hier van ligt de Proef neemen, door het *Leezen* of laaten voorleezen eener Leerreden van een Leeraar, die eene gelukkige gaave van opzeggen heeft; hoe veel zal dezelve dan, ſchoon goed, zeer goed opgeſteld, afvallen? hoe veel minder indruk maaken? hoe veel zwakker het hart treffen, het gemoed beweegen? Het vuur, natuurlyk ontſtaande in hem, die openbaar het woord voert, en van de Waarheden, of Pligten, welke hy verhandelt, wel overtuigd en doordrongen is, verleevendigt zyne denkbeelden, en geeft een kragt aan de uitdrukkingen, by den koelzinnigen *Leezer* zo min, als by den beſchroomden *Opzegger*, te vinden.

Een Voorſtander van 't *Leezen* zal hier mogelyk zeggen een Christen redenaar treedt niet ten kansſel, om, als een Tooneelſpeelder, zyne Rol op te zeggen, het Volk te behaagen, en te verrukken; genoeg is het dat hy onderwyze, dat hy ſtigtte. In de daad, ik ben zo verre van het Tooneelagtige op den Predikſtoel goed te keuren, dat ik het bedaard Leezen verre den voorrang zou geeven: een Leeraar, die met het gezwets eens Kwakzalvers predikt, is by my, of een beklaagenswaardig, of veragtlyk Man, daar hy zyn Ampt of niet kent, of ſlinkſche middelen aanwendt om eene ydele toejuiching te bejaagen. —— Doch behoeft hy, die zyne Leerredenen opzegt, in dit uiterſte te loopen? Geenzins. De veel voorbeelden van wakkere Leeraaren, die hier een veilig midden houden, wyzen het tegendeel uit; en toonen, dat eene manlyke en deftige welſpreekenheid haare waarde hebbe; en, de algemeene geſteltenis der Menſchen in aanmerking genomen zynde, hoogst verdient aangeprezen te worden; voerde een Leeraar het woord voor eene Vergadering van Wysgeeren, hy zou met *Leezen*, zeer droog en dor *Leezen*, volſtaan kunnen. Zy vorderen niets meer dan eene eenvoudige voordragt van Waarheden, en

Digitized by Google

van Pligten, in eene welaaneengeſchakelde Redeneering, zonder eenigen optooi: maar behoef ik te zeggen, dat 'er, in eene vry talryke Vergadering, ſlegts weinigen van dien ſtempel zyn, dat verre, zeer verre het meerder gedeelte daar in geene voldoening vindt, en het van hun niet te eiſchen zy, dat zy daar in behaagen ſcheppen. Daarenboven is de Godsvrugt niet alleen een werk van 't Verſtand, maar ook van het Hart. Om het eerſte te verlichten kan eene klaare voorſtelling der Waarheid genoeg afdoen; doch om het laatſte te treffen wordt meer gevorderd: en het is de gelukkige mengeling van verſtandige voordragt der Waarheid en van gemoedsbeweegenden aandrang der Pligten, die het vereiſchte in eene Leerreden, onzes oordeels, uitmaaken. ——— Doch ik zou, hier over uitweidende, van myn thans bedoelde ſtuk afwyken, misſchien deel ik hier over, vervolgens, myne gedagten bepaalder mede: en zal dit Vertoog met nog eenige bedenkingen beſluiten.

Daar het *Leezen* der Leerredenen nog verre is van hier te lande algemeen te zyn, is het eenen jongen Leeraar ongeraaden, zich daar aan over te geeven, het zal zyner bevorderinge gewis in den weg ſtaan. Ook is het geheugen, in dien leeftyd, doorgaans vlug en ſterk, en dus het *Leezen* min te verſchoonen. — Bejaarde Leeraars, die dus lange *opgezegd* hebben, zullen, zo 'er geene in 't oogloopende redenen voor die verandering zich opdoen, zeer bezwaarlyk, wanneer zy beginnen te *Leezen*, de beſchuldiging van luiheid ontgaan kunnen. ——— Oude Leeraars zullen, om eene genoegzaame reden, het gebrek van 't gezigt, het niet ligt onderneemen: en zy, die, terwyl de oogen nog toelaaten op een merklyken afſtand te zien, en hunne Redenvoeringen *Leezen* en den ſchyn van Opzeggen vertoonen, want deeze wil men nog al bewaaren, hoe dikwyls ook de onnatuurlyke buigingen des lichaams uitwyzen dat men de oogen digt op het papier brengt, moeten denken dat de kwaade dagen des Ouderdoms naderen: wanneer zy met het behulp van een bril, of een leesglas, het reeds op zichzelve ongevallig *Leezen* nog ongevalliger zullen maaken: en misſchien het verdriet hebben van te ontdekken, dat hunne Vergadering een origineel vertoont van een ſpotprent voor eenige jaaren in *Engeland* uitgegeeven, met het opſchrift van *The Sleeping Congregation*; waar een oud Leeraar met den

Digitized by Google

den bril op den neus, voor eene ſlaapende Vergadering ſtaat, en zichzelven naauwlyks buiten ſlaap houdt.

Wil men als een middelweg tusſchen het *Leezen* en *Opzeggen*, en een ſteun voor een zwak geheugen, aanpryzen, dat een Leeraar zyn geſchreeven opſtel voor zich legge, en, 't zelve van buiten geleerd hebbende, 'er noit dan des noods gebruik van maake; dit is niet volſtrekt af te keuren: alleen loopt hy, die dit doet, zeer groot gevaar, om, van tyd tot tyd, minder aan 't geheugen toe te vertrouwen, en ſteeds meer en meer van zyn Schrift zich te bedienen: het enkel inkyken zal vermenigvuldigen, en het volſlaagen *Leezen* wel ras volgen: want het van buiten leeren is en blyft voor de meesten een verdrietig werk, waar van men zich gaarne ontſlaagen vindt. Bezit iemand genoeg vermogen op zichzelven, om deeze aantokkeling tot gemak te wederſtaan, dat hy, is zyn geheugen zwak, dit ſteunzel te baate neeme. ——— Voor het overige kan ik niet zien, dat 'er zo veel in ſteeke, als men in 't algemeen wil, dat een Leeraar, door deeze of geene omſtandigheid van zyn ſtuk gebragt, gelyk men zegt, *het Boekje uithaale*; en, het ingezien hebbende, weder voortgaa. Dit is zeer beroemde Leeraars overgekomen, en hun noit euvel geduid, dan door onverſtand, of nyd.

Zie hier myne Aanmerkingen over dit ſtuk, ik zal ze eindigen met het zeggen van een zeer welſpreekend *Fransch Redenaar*, die, gevraagd, welke zyner Leerredenen 't meest voldaan hadden? ten antwoord gaf, *die, welker Stoffe ik het volkomenst meester was, en het best van buiten geleerd hadt.*

BESCHRYVING VAN HET MAAKZEL EN GEBRUIK EENER ZEER EENVOUDIGE TABAKS-KLYSTEER;

Door DAVID VAN GESSCHER, *Heelmeester van het St. Pieters Gasthuis te Amſterdam, enz.*

Groot is het getal der Werktuigen, ſedert eenigen tyd uitgedagt, om den rook van Tabak in de Darmbuis te brengen. Men is zulks verſchuldigd aan eene pryslyke navolging van het Menschlievend voorbeeld dier door-

doorluchte Maatſchappye, op welke onze Stad zich billyk beroemt, en gantsch Europa het oog gevestigd heeft.

Alle deeze werktuigen hebben hunne ſoortlyke Volmaaktheden; alle ook hunne gebreken. De eenvoudigheid, die altoos behaaglyk, de ſpaarzaamheid, die altoos aanprysbaar is, zyn, by de eene zo wel als by de andere, niet genoeg in agt genoomen. Veelen zelfs draagen zeer duidelyke kenmerken van het weelderig vernuft hunner uitvinders; en ſchynen meer geſchikt tot ſieraaden van het Heelkundig Tuighuis, dan tot hulp der elendigen.

Deeze aanmerkingen, van veelen gemaakt, ontſnapten geenzins de oplettendheid van den Heer OOSTERDYK, één onzer voornaamſte Geneesheeren, en Beſtierder tevens van bovengemelde Maatſchappye. Een geſprek met zyn Ed., over dit onderwerp, gehouden, gaf gelegenheid tot weêrzydſche overdenkingen, en deed ons beiden bedagt zyn op verbetering.

Wy begreepen, dat een werktuig van dit ſoort, zou het al het nut aanbrengen, 't welk men daar mede beoogt, niet alleen veilig, maar ook eenvoudig, en onkostbaar zyn moest; op dat het van een iegelyk bekoomen, en van een iegelyk behandeld konde worden.

Wy bepaalden by dit plan onze gedagten; deelden elkanderen onderling onze bedenkingen mede; beproefden dezelven aan deezen toetſteen; en zagen ons welhaast in het bezit van een Werktuig, 't welk wy ons verbeeldden dat volmaaktelyk hier mede overeenkwam; of 'er althans veel minder van afweek, dan eenigen der tot nog toe bekende Werktuigen.

Het kwam nu aan op Proefneemingen, om de juiste waarde onzer vinding te bepaalen. Wy deeden deezen op doode lichaamen: dezelven beantwoordden in alle opzigten aan onze verwagting. Hier door aangemoedigd, bragten wy ze over op het leeven; en wel, in het ſterkſte geval, dat by mooglykheid kan plaats grypen; in eene Darmbreuk naamlyk, welke, ſedert 10 dagen, in den ſtaat van beklemming geweest was; en, ter welker herſtelling, alle andere hulpmiddelen, de kunstbewerking alleen uitgezonderd, vrugtloos waren aangewend.

Deeze, genomen in tegenwoordigheid der Heeren NOVIUS, TIMMER, en anderen, ſlaagde niet minder gunſtig; en werdt, na twee herhaalingen, in den tyd van

5 uu-

Digitized by Google

5 uuren, gevolgd van de geneezing des Lyders; voor zoo veel dezelve behoorde tot de herplaatzing der uitgeweeken ingewanden. Eene byzonderheid, welke ons in dit geval vooral behaagde, was, dat de Lyder betuigde niets anders te beſpeuren, dan eene aangenaame warmte, en dat hy zich over geenig pynlyk gevoel beklaagde.

Dus overtuigd van de veiligheid deezes werktuigs, die vooral moest beweezen worden, deelden we hetzelve mede aan verſcheiden onzer Geneesheeren en Heelmeesters, die allen ons verzekerden van hunne goedkeuring. Wy beſlooten tevens, om het van een meer uitgebreid nut te doen zyn, tot deszelfs gemeenmaaking; en het is, met goedvinding van den Heer OOSTERDYK, dat ik deeze taak op my genomen hebbe.

Zie hier de ſaamenſtelling van dit Werktuig; deszelfs voordeelen; en de vereischte oplettendheid by deszelfs gebruik.

Het Werktuig beſtaat uit drie ſtukken, allen gemaakt van Palmboomen hout; en in de nevensgaande Plaat, *Fig.* 1. 2. en 3. aangeweezen.

Het eerſte, *Fig.* 1., dat ik het Mondſtuk noeme, en de lengte van 6 Duimen heeft, is eene Buis, die van boven eindigt met eene opening van vier, en van onderen met eene van zes lynen diameter. Het wordt, door een verlengden en gladden rand, welke een omtrek heeft van 5 Duimen en 2 lynen, en by *a*, *b*, *c*, *d*, is afgebeeld, vereenigd met het tweede.

Dit, *Fig.* 2., wordt de Bos genoemd, en heeft de lengte van 3 Duimen en 4 lynen. Deszelfs rolronde holte (*a*) is diep 3 Duimen, en heeft eene middenlyn van 1 Duim en 3 lynen. Gelyk met den Bodem, is, ter eener zyde van dit ſtuk, eene ronde opening (*b*), met of zonder ſchroefdraad, waar van de middenlyn gelyk is aan 5 lynen. De holte zelve is met blik bekleed, langs den bovenrand omgeſlaagen; en ter plaatze van (*b*) voorzien met eene opening, een weinig kleiner dan de voorige. Het bovenſte gedeelte (*c. d*) beantwoordt, in hoogte en omtrek, dermaate aan den verlengden onderrand van het eerſte ſtuk, dat het door deezen nauwkeurig kan omvangen worden. Voorts moet de omtrek der opening by den Bodem, (*e. f. g*) plat zyn; op dat het gedeelte (*b*) van het derde ſtuk, juist, hier tegen aan, zoude konnen ſluiten.

En

Digitized by Google

Dit zelfde derde ſtuk, *Fig.* 3, 't welk de ſamenſtelling van dit Werktuig voltooit, is niet anders dan eene kegelwyze pyp, ten lengte van 8 Duimen en 2 lynen. Derzelver omtrek is na genoeg gelyk aan die der Buis van het Mondſtuk, op dat het in deeze, en de holte van den Bos, geborgen konne worden. Het eene einde dezer pyp (*a*) heeft een olyfwys knopje; het andere (*b*) een ſchroefdraad, welke ontvangen wordt in de zydelyke opening (*b*) van het tweede ſtuk. Als deeze opening zonder draad is, moet ook dit einde glad zyn, en, in omtrek, nauwkeurig daar aan beantwoorden. De onderſte opening deezer pyp, by (*b*), moet eene middenlyn hebben van 4, en de bovenſte, by (*a*), van 1½ lynen.

Ik hebbe alle deeze afmeetingen bepaald naar de Geometriſche Maat; om dat deeze overal dezelfde is, en de minſte gelegenheid tot dwaaling geeft. Dit meende ik, in het voorbygaan, te moeten aanmerken.

Wat nu, in de tweede plaats, de voordeelen van dit Werktuig betreft, deezen zyn terſtond zeer blykbaar, als men hetzelve vergelykt met alle andere dergelyke Werktuigen. Het is eenvoudig, gemaklyk, onkostbaar, en veilig; 't welk van geene der overigen kan beweerd worden. Van het eerſte, en laatſte, kan men, uit alles, wat ik tot hier toe gezegt hebbe, oordeelen. Het tweede, is zoo waar, dat men, zonder zich merklyk te bezwaaren, hetzelve altoos, en overal, met zich kan draagen; ook zal 'er niet ligt iemand gevonden worden, die te onkundig of te onhandig is, om het naar behooren te beſtieren. Voeg hier by, dat, daar alle andere Tabaks-klyſteeren; of zeer goede Longen, of een Blaasbalg vorderen, om den rook voort te dryven; deeze Klyſteer, in tegendeel, met eene zeer geringe kragt haare werking oefent; mitsgaders dat ze, de tyden gelyk geſteld zynde, eene veel grooter hoeveelheid Rooks voortbrengt. Het derde zal van niemand ontkend worden, die weet tot welk eenen prys, zelfs de eenvoudigſten der gewoone Tabaks-klyſteeren, doorgaans verkogt worden; en daarby aanmerkt, dat de onze, by den Konstdraaijer JACOBUS VAN RAAM, hier ter Stede in de Stoofſteeg woonagtig, voor één Gulden en zestien Stuivers te bekoomen is.

Raakende voorts de vereischte oplettenheid by het ge-

Digitized by Google

gebruik van dit Werktuig; hieromtrent heeft men de volgende byzonderheden in agt te neemen; welken tevens eenigzints behooren tot de algemeene behandeling eenes Drenkelings, by hoedanige perſoonen dit Werktuig inzonderheid te paſſe koomt.

1. Men legt den Lyder, zoo dra hy van zyne natte Klederen ontdaan is, als men gebruik wil maaken van de Tabaks-klyſteer, in de nabyheid van een goed vuur, met een halfgeboogen Lighaam, ter linker zyde op eene Rustbank, Tafel, een paar Kisten, eenige Stoelen, of iets anders; beſpreid met Hooi, Stroo, de klederen van een Helper, Paarden-dekken, Beddelakens, Deekens, of dergelyken. Men omwikkelt hem tevens geheellyk daar mede; alleen het Aangezicht en de Billen uitgezonderd.

2. Intusſchen dat dit geſchiedt, en terwyl men het Lighaam met warme doeken afdroogt, 't geen nimmer moet verzuimd worden, ſteekt een der helpers de Pyp, *Fig.* 3. in de opening *b* van den Bos, *Fig.* 2. Men vult den Bos byna geheel, en maatig, vast, met Rook-tabak; en doet dezelve, door het bybrengen van de eene of andere vuurſtof, ontbranden. Voorts vereenigt men den Bos met het Mondſtuk, *Fig.* 1, en tragt, door eene zagte blaazing, eenige weinige oogenblikken voortgezet, de Tabak meer en meer te doen ontſteeken.

3. Vervolgens brengt men de pyp van het Werktuig, met eenig zagt vet, of olie beſmeerd, terwyl men tegen over den rug des Lyders ſtaat, van agteren, ſchuins voorwaards, en van buiten naar binnen, ter lengte van niet meer dan twee Duimen, of, tot aan den kring *c*, in den Endeldarm; en blaast, met eene ſlegts middenmaatige kragt, den rook in de Darmbuis.

4. Vermits by veele Drenkelingen het einde van den Endeldarm opgevuld is met drekſtof, welke, de pyp verſtoppende, zich tegen den uitgang van den Rook aankant, of denzelven althans minder in de Darmbuis doet opklimmen; zo is het goed, dat men, voor het inbrengen van de Pyp, met den vinger den ſtaat deezes Darms onderzoeke, en denzelven, zulks noodig zynde, zuivere. De vinger zelfs, een lepelſteel, een ſpatel, voorzigtig ingebragt en behandeld, is hier toe voldoende.

5. De inblaazing van den Tabaksrook niet langer dan 2 of 3 Minuuten agtervolgd zynde, doet men het Werktuig

Digitized by Google

tuig te rug gaan; en men wryft, even een zelfden tyd, den Buik des Lyders zagtelyk met warme Wolle Doeken; in alle gevallen, waar zulks zyn kan, met den damp van Wierook doordrongen, of besproeid met den Geest van Ammonjak Zout.

6. Indien de eerste Proef niet voldoet aan het oogmerk, moet men dezelve nog eens, en meermaalen, op gelyke wyze herhaalen; maakende in de tusschentyden, by beurtwisseling, gebruik, van zoo veele andere hulpmiddelen, als van verscheiden Geneesheeren, en ook door de loflyke Bestierders van de Maatschappye, tot redding der Drenkelingen, by meer dan eene gelegenheid, zyn aangepreezen.

7. By een dikmaal herhaald gebruik van dit Werktuig, kan het gebeuren, dat het uiterste einde der Pyp, door den aanhangenden Tabaksrook, meer of min verstopt worde. In dat geval bedient men zich van den tusschentyd der inblaazingen, en zuivert de opening, door middel van een Pypwisscher; een zeer gering en bekend Werktuig, 't welk ik gewoon ben in den Bos van onze Tabaks-klysteer te sluiten.

8. Om geen gevaar te loopen, dat 'er, te gelyk met den Tabaksrook, vonken in den Darmbuis opklimmen, behoeft men slegts zorge te draagen, dat de Tabak niet meer dan tot twee derden verbrande, voor dat men den Bos weder op nieuw aanvulle. Misschien ook is dit gevaar meer denkbeeldig dan weezenlyk; want deeze vonken koomen nauwlyks in den Endeldarm, of ze worden uitgebluscht. Men kan, om dit vermoeden, door gemeenzaame voorbeelden, meer waarschynlyk te maaken, eene vlammende kaars in den Mond uitdooven: eene vonk, door eene Tabakspyp, in den mond opgetrokken, verwekt geenerleie onheilen; ze wordt terstond uitgebluscht: het zelfde is waar van zulk eene, welke wy met eene eenigzints vogtige Hand onderschoppen, en van meer anderen.

Dit zy genoeg nopens de byzonderheden, welke in het gebruik van dit ons beschreeven Werktuig in agt genomen moeten worden. Ik hebbe dezelven opgegeeven, zoo als ze zich in den loop onzer Proefneemingen aanbooden; en zal, zoo dra nadere Proeven my meerder doen kennen, of gebreken aantoonen, welken ik tot

hier

Fig. 1.

Fig. 3.

Fig. 2.

Digitized by Google

Digitized by Google

hier toe' niet beſpeurd hebbe, ook deezen getrouwlyk mededeelen.

Het zy my vergund, dit Berigt te beſluiten, met den wensch, dat de eenvoudigheid onzer vinding geen oorzaak zyn mooge, die eenig beletzel toebrengt aan de voortzettinge van 't gebruik van dit Werktuig: en dat men onze poogingen houde voor het zuiver uitwerkzel eener behoorlyke Menschlievendheid; hoedanige poogingen altoos, zelfs in het geval van dwaaling, verſchoonbaar zyn.

DE VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN VAN HET KONINGRYK TONQUIN.

(Ontleend uit de *Histoire Naturelle, Civile et Politique du Tonquin, par Mr. l. Abbé* RICHARD, *Chanoine de l'Egliſe Royale de Vezelai.*)

Tonquin, geheel onder de verzengde Lugtſtreek gelegen, wordt, ten Oosten bepaald door het Landſchap *Canton*, ten Westen door de Koningryken *Laos* en *Bowes*, ten Noorden door *Yunam* en *Quanſi*, Landſchappen van *China*, ten Zuiden, door *Cochinchina* en een golf van dienzelfden naam. De uitgeſtrektheid van 't Noord-Oosten na het Zuidwesten haalt omtrent honderd en tachtig mylen, en van het Westen na het Oosten bykans honderd en vyftig.

De Hitte in *Tonquin* is, de ligging des Lands in aanmerking genomen zynde, niet ſterk: het groot aantal van Rivieren, die 't zelve doorwateren, en de Regens, die 'er 's jaarlyks vallen, van de Maand Mai tot de Maand Augustus, maatigen de geweldigheid van dezelven.

Dit Ryk is verdeeld in elf Landſchappen, en wordt doorſneeden door *Songkoy*, eene bevaarbaare Rivier, die *Tonquin* bykans in de geheele langte doorſtroomt.

De Grenzen, aan den kant van *China*, en voor een gedeelte aan den kant van *Cochinchina* en *Laos*, beſtaan uit een Keten bergen, voor het meerendeel met groote bosſchen begroeid, het ſchynt dat ze alle vrugtbaar zouden weezen als 'er de hand aangeſlaagen werd: zy zyn niet door-

Digitized by Google

doormengd met onvrugtbaare rotzen als het *Alpiſche* gebergte; maar mogen vergeleeken worden by dat gedeelte der *Appenynſche bergen*, 't welk zich van *Genua* tot de *Adriatiſche Zee* uitſtrekt. De Bosſchen tieren 'er weelig; men vindt 'er Goud-, Zilver-, Yzer- en Koper-mynen van verſcheidenerlei ſoort. Het benedenſte gedeelte van *Tonquin* gelykt zeer veel naar *Holland*, door de veelvuldige Kanaalen, Dyken, Rivieren, en Meiren.

In 't algemeen is dit Koningryk zeer ſterk bevolkt, 'er zyn weinig Steden; maar veel Dorpen en Vlekken, zo digt aan elkander gelegen, op alle plaatzen, die niet met water bedekt zyn, dat zy eene aaneenſchakeling van wooningen vertoonen, die alle tot dezelfde Gemeenſchap ſchynen te behooren.

De Stad *Tonquin*, die alleen den naam van Stad verdient, is de Hoofdſtad, en wordt *Kacho* of *Kecho* geheeten: de Koning houdt 'er zyn verblyf; dezelve is gelegen aan de Rivier *Songkoy*, veertig mylen van Zee, op één- en twintig graaden Noorderbreedte. Zy mag, wat de grootte aanbelangt, vergeleeken worden by de beroemdſte Steden van *Aſia*: in omtrek ſtaat dezelve ten minſten gelyk met *Parys*: doch geen Stad is 'er bekend, die *Tonquin* in Volkrykheid evenaart, bovenal op den eerſten en vyftienden dag der Maand, wanneer de Hoofd-marktdagen invallen: als dan heeft men veel moeite, om, op de ſtraaten van *Kacho*, in een half uur honderd ſchreeden te vorderen, ſchoon die ſtraaten zeer breed zyn.

Ryst maakt het voornaamſte voedzel uit der Inwoonderen van *Tonquin*, men oogst 'er geen Graan, noch leest 'er Wyn: het Zuikerriet groeit 'er natuurlyk, gelyk in alle Landen van *Indië*: doch de *Tonquiners* weeten de Zuiker niet te bereiden. Het Land brengt verſcheide daar aan eigene verfriſſende vrugten voort, als Vygen, Ananasſen, *Lechas*, en *Jacas*. De *Lecha*, ook *Bejay* geheeten, groeit aan beſſen, op een hoogen boom, welks bladen naar Lauwrierbladen gelyken, elke korrel heeft de gedaante van een hart, en is zo groot als een Hoender-ey; ryp zynde is dezelve rood als Carmozyn: de ſchil, die dun en ruw is, gaat gemaklyk open. Deeze vrugt duurt niet langer dan veertig dagen: zy is ryp in de maand April: omtrent dien tyd gaan des Konings Tafelbezorgers rond, en zetten hun zegel op de boomen, die

Digitized by Google

die de beste *Bejay* draagen, zonder te onderzoeken aan wien dezelve behooren; niet alleen mogen de Bezitters dezelve niet aanraaken; maar zy zyn verpligt deeze te bewaaken, en ten dienst van het Hof te bewaaren. De *Jaca* is de grootſte vrugt, die in de Wereld groeit, dewyl 'er zyn die meer dan honderd ponden weegen. Zy vallen te *Tonquin* grooter dan elders, dezelve komt uit den ſtam des Booms zelve, of uit een van de grootſte takken voort, de kleur van buiten is donker groen: zy heeft een harden bast, van alle kanten als met diamantpunten omzet, die in een korten en groenen doorn, met een zwarten prikkel, eindigen. Ryp zynde, verſpreidt dezelve een goeden geur, zy is wit van binnen, vast van vleesch, verdeeld in kleine huisjes, vol van langwerpige pitten, veel grooter dan Dadels, bedekt met een grys bekleedzel, de kern is wit, even als die van gewoone Kaſtanjes: zy zyn alleen goed gebraaden zynde: groen geëeten, is de ſmaak wrang en aardagtig.

Onder de Huisdieren in *Tonquin* zyn de Koeijen en Buffels alleen tot den arbeid geſchikt: men eet ze nooit, ſchoon het ſpaaren van dezelve geen voorſchrift van den Godsdienst des Lands zy als in andere Gewesten van *Indie*. De Paarden vallen 'er klein, doch vuurig en ſterk. Ezels en Schaapen zyn 'er onbekend: zeer klein is het getal der Geiten, doch zy mesten veel Varkens, welker vleesch gezond en goed van ſmaak is. Men vindt 'er Katten, die geheel onnut zyn tot het einde waar toe zy gemeenlyk gehouden worden; zy vangen geen Ratten: de Honden voeren den Kryg tegen dit lastig gedierte. Het Volk eet Katten, Honden en Ratten. Het Gevogelte, als Hoenders, Endvogels, en Ganzen is zeer overvloedig in *Tonquin*, en zwerft zelfs in de bosſchen, waar het onbezorgd en ſterk voortteelt.

De *Tonquiners* hebben een deftige houding, ſchoon zy natuurlyk brusk en dikwyls oploopend zyn. Zy zyn openhartig, ligtgeloovig, onrustig en oproerig van aart, dit zou ſteeds verdeeldheden onder hun verwekken, indien de waakzaamheid des Ryksbeſtuurs het niet voorkwam, en eene ſoort van eenigheid onder hun bewaarde. Veelvuldige Oproeren en Zamenzweeringen ontſtaan 'er in dit Ryk: het Volk wordt 'er veel meer ingewikkeld door Ligtgeloovigheid en Bygeloof, dan door Eerzugt of het denkbeeld van een gelukkiger lot, 't geen zy zich,

Digitized by Google

niet zouden weeten te bezorgen, zelfs als de gelegenheid zich gunſtig aanboodt. Die het bedaardſte ſchynen, zyn zo nydig en jalours, dat men zeldzaam op hun een volkomen vertrouwen kan ſtellen. De wetten des Lands verbieden allen daar uit te gaan, en de onkunde, waar in zy leeven, bepaalt hun tot hun eigen Land, en doet hun 't zelve hoog ſchatten: alles, wat men hun van andere Landen verhaalt, houden zy voor verdichtzelen.

De Mannen en Vrouwen, in *Tonquin*, zyn van eene middelbaare grootte, doch welgemaakt; het aangezigt is breed, zonder zo plat te weezen als dat der *Chineezen*; zy hebben kleine oogen en kleine neuzen, zwarte en lange hairen. De Mannen zyn eenigzins gebaard, en zy ſnyden den baard niet af, de Jongens moeten het hoofdhair halvemaanswyze afſcheeren. Men ziet onder hun geene mismaakten. De Vrouwen zyn vry ſchoon. Lieden van rang zien 'er zo zwart niet uit als het gemeene Volk: hunne kleur gelykt zeer naar die der *Spanjaarden* en *Portugeezen*. Schoon de Kinderen van beide Sexen zeer witte Tanden hebben, maaken zy, den ouderdom van achttien of negentien jaaren bereikt hebbende, dezelve zwart even als de *Japanners*. Zy laaten, op het voetſpoor der *Chineezen*, hunne Nagels groeijen, de langſte worden voor de fraayſte gehouden: doch deeze gewoonte bepaalt zich tot de Mandaryns, de Geleerden, en andere Lieden van een onderſcheiden rang. De Vrouwen verwen haare Nagels rood, gelyk in meer *Oosterſche* Landſchappen: het is zelf eene fraayheid de Handen en Voeten met eene kleur, na het roode trekkende, geverfd te hebben. Het Gemeene Volk draagt kouſen, ſchoenen, noch muilen. De kleeding der Mannen beſtaat, voor eerst, in eene foort van ſtoffe, verſcheide ellens lang, waar mede zy zich omgorden en dekken, 't geen de ſchaamte wil dat men verberge. Ten tweeden, in een lang kleed, voorzien van zeer wyde mouwen, 't welk over elkander ſlaat, en met een knoop aan de regte zyde wordt vastgemaakt, en dus het geheele Lichaam bedekt. Als zy werken of verre te gaan hebben, draagen zy doorgaans alleen den eerstgemelden gordel. De Burgervrouwen gaan zedig gekleed. Zy hebben een lang ſchort, en een of meer kleeden, van dezelfde gedaante als die der Mannen; doch veel korter. De borst dek-

Digitized by Google

dekken zy met een ſtuk doek of zyde, van gedaante als het hart, deeze borstlap dient haar tot cieraad; zy draagen baggen in de ooren, en armbanden van goud of zilver; meestal hebben zy, even als de Mannen, kousſen, noch ſchoenen aan. Ryke Lieden, of die eenige waardigheid bekleeden, draagen zeer breede en lange ſchoenen: een onderkleed met nauwe en korte mouwen, van dezelfde kleur als hun ander gewaad, en over alles heen een langen mantel. De Kleederen der *Tonquiners* zyn meestal witagtig, of van de natuurlyke kleur der zyde en katoen. Het zwart wordt alleen bewaard voor de aanzienlykſte Perſoonen. De Mandarynen en andere Staatsbedienden, draagen, als zy in hun amptwerk bezig zyn, of ten Hove verſchynen, mantels van een ſchitterend zwarte kleur, na donker violet trekkende. Het Volk kleedt de Kinders niet eer zy zes of zeven jaaren oud zyn; eenige geeven ze een Camiſool aan, 't geen tot den navel raakt: doch de meeste loopen geheel naakt.

De ſtaat des Volks in *Tonquin* is allerongelukkigst: het moet zwaare belastingen opbrengen, en is genoodzaakt zeer moeilyken arbeid te doen. Elk Mensch betaalt, zints zyn achttiende of twintigſte jaar, 's jaarlyks voor zyn hoofd, van drie tot zes ryksdaalders, dit is meerder of minder, naar de rykheid des gronds, welken hy bewoont. Hier van is niemand uitgezonderd, dan de Prinſen van den bloede, de Bedienden van 's Konings paleis, de Staatsdienaars, die Burger- of Krygsampten bekleeden, de Geleerden, de Soldaaten, en eenige andere Perſoonen, die dit voorregt in ééns koopen. Behalven dit hoofdgeld zyn alle *Tonquiners*, geene uitgenomen, verpligt tot de *Vecquan*, of Heerendienst: dat is, zy moeten in eigen perſoon, of door anderen, die zy betaalen, aan de openbaare werken arbeiden.

Dewyl de *Chineeſen* langen tyd *Tonquin* onder hunne magt hadden, hebben zy daar hunne Wetten, hunne Taal, hun Schrift, en hun Godsdienst ingevoerd. De *Chineeſche Taal* is, in dit Koningryk tot nog de geleerde Taal; doch van dit Taaleigen hebben de *Tonquiners* zulk een Brabbeltaal gemaakt, dat de *Chineeſen* hun niet verſtaan, wanneer zy in dezelver tegenwoordigheid ſpreeken: alleen leezen en begrypen zy die, als ze in hunne Characters wordt afgebeeld. De Taal der *Tonquiners* beſtaat bykans geheel en al uit woorden van één ſyllabe, en

Digitized by Google

gelykt naar eene ſoort van muzyk van verſchillende toonen: één enkel woord drukt elf of twaalfderlei onderſcheide zaaken uit: het eenig onderſcheid beſtaat in het voluit uit te ſpreeken, in de ſtem te ſmooren, te rug te houden, of meer of min den toon te verzwaaren. Het gebruik is te *Tonquin* de eenige Taalregel.

Zonder de toeſtemming der Ouderen of der naaste Bloedvrienden, die de Hoofden der Gezinnen verbeelden, kunnen de Inwoonders van dit Ryk niet trouwen. De Wetten verbieden het Huwelyk tuſſchen Lieden van denzelfden naam en denzelfden ſtam, in eene rechte line: doch in de zydlinie is geene graad verbooden: men kan zelfs twee Zusters trouwen. Het ſtaat den Man vry zyne Vrouw te verkoopen, of met zekere plegtigheden een ſcheidbrief te geeven: doch de Vrouw kan den Man nooit verlaaten zonder zyne toeſtemming. De Veelwyvery is in *Tonquin* geoorloofd, en heeft 'er dikwyls plaats. De eerstgetrouwde Vrouw, of die, welker Ouderen de rykſte en aanzienlykſte zyn, voert het bevel over de andere, en draagt alleen den naam van Egtgenoote.

De Lyk- en Godsdienstplegtigheden der *Tonquiners* komen in allen deele met die der *Chineeſen* overéén, en verdienen dus niet dat wy 'er byzonder van gewaagen.

In dit Koningryk worden de volgende Weetenſchappen beoefend. De Zedekunde, de Wiskunde, de Natuurkunde, de Sterrekunde, de Regtsgeleerdheid, en de Geſchiedenis des Vaderlands: men leert ze, even als in *China*, uit de Werken van CONFUCIUS, en diens Verklaarderen. In de Starrekunde zyn de *Tonquiners* niet zeer bedreeven. De vervaardigers der Jaarboeken, die op last van den Vorst arbeiden, worden met den dood geſtraft, als zy eenige gebeurtenisſen, die tot andere Volken betrekking hebben, daar in mengen. Zy moeten, langs onderſcheide trappen, opklimmen tot de hoogte, na welke zy ſtreeven, als ook tot de Bedieningen en Waardigheden des Koningryks, die alle belooningen zyn van Letterverdienſten. De Eerampten neemen een einde met den dood des Bekleeders. De onmiddelyke Erfgenaamen van den naam der eerſte Staatsperſoonen, hebben geene andere onderſcheiding dan dat zy vry zyn van belastingen: een voordeel, 't welk op hunne Kinderen niet overgaat, als die in den rang van gemeene Burgers wederkeeren, waar boven hunne eigene verdienſte alleen hun

Digitized by Google

hun kan verheffen. Het ſtaat elk niet vry, zich op de Wiskundige Weetenſchappen toe te leggen: men zou hem, die, zonder uitdruklyken last, zich daar in bevlytigde, verdenken van eenen toeleg tegen den Staat. Dewyl men de Wiskunde aanmerkt als de Weetenſchap van de geheimen des Hemels, en den daarin kundigen voor iemand houdt, die over het lot der Koningryken kan beſchikken: overzulks verkiest de Vorst zelve zyne Wiskunſtenaars, en ſtelt ze onder de Geleerden van den eerſten rang.

De *Tonquiners* hebben geen nauwkeurig denkbeeld altoos van de verdeeling onzes Wereldkloots in Aarde en Zee, of van de onderſcheide deelen des Heelals. Niets is ongerymder, dan de wyze waar op zy de gemeenſtvoorkomende verſchynzels der Natuure verklaaren. — Zy bevlytigen zich niet op het leeren van eenige vreemde Taal. De Koning heeft alleen eenige Tolken, in de *Chineeſche Spraake*, in die van eenige nabuurige Koningryken, en de *Portugeeſche*. De *Portugeeſche Taal* heeft den voorrang boven de andere Taalen van *Europa*, om dat een bedorven uitſpraak dier Taale de Handel-taal is door geheel *Oost-Indien*, en dat de Schepen, die van *Batavia* komen, *Indiaanſche* of *Africaanſche* Stuurlieden hebben, die zich van deeze bastaardtaal bedienen, welke veele Kooplieden, als ook hunne mindere Bedienden, Mannen en Vrouwen, verſtaan en ſpreeken.

In *Tonquin* heeft men eenige Schilders, die zich bezig houden met het vercieren van Tempelen en aanzienlyke Huizen: doch hunne kunst is nog zeer onvolkomen, en zal zeer lang werk hebben om tot volmaaktheid te geraaken: dewyl zy zo zeer gehegt zyn aan oude gebruiken. De Beeldhouwers bepaalen zich om lompe Standbeelden te maaken, voor het meerendeel geſchikt om de Geesten, daar geëerd, onder ſchrikbaarende gedaanten te verbeelden: zy ſchynen te gelooven dat het toppunt hunner kunſte beſtaat in ze afſchuwelyk en vreemd te maaken. De *Tonquiners* hebben geen denkbeeld van Plaatſnyden: doch de Drukkunst hanteeren zy even als de *Chineeſen*; Andere Konſten en Handwerken worden, in dit Land, niet zeer beoefend: de vischvangst is de bezigheid van het meerendeel der Inwoonderen.

De *Portugeezen*, de *Franſchen*, de *Engelſchen* en de *Hollanders*, hadden, in vroegeren tyde, Handelplaatzen in

Digitized by Google

Tonquin: doch, tegenwoordig gaat 'er weinig Handel om tusſchen de Kooplieden van dit Ryk en de Vreemdelingen; de *Chineeſen* alleen uitgezonderd. Doch een Land, zo ryk in zichzelven als *Tonquin*, zou in ſtaat zyn om eenen verbaazenden handel met geheel *Europa* te dryven. Het grenst aan de rykſte Landſchappen van *China*, en zou, door dit middel, in ſtaat weezen om een groot gedeelte der voortbrengzelen van dat wyduitgeſtrekt Ryk te trekken; welker vertier zeer wel zou gaan in de handeldryvende Steden van *Tonquin*. Desgelyks zou men 'er de Koopwaaren van *Europa* en *Indie* kunnen heen voeren: doch, ten dien einde zou het noodig weezen, dat men meer vryheids aan den Handel verleende, dat de knevelaaryen der Mandaryen 'er niet als gewettigd waren, en dat men het oprigten van vrye Handelplaatzen toeſtondt aan Vreemdelingen, die zich binnen in 't land wilden nederzetten om daar hunnen Handel voort te zetten: 't welk zeer veel voordeels aan het Hof en aan het Koningryk in 't algemeen zou geeven. Dan het Ryksbeſtuur van *Tonquin* heeft de oogen nog niet geopend voor deeze bronnen van winst, en is bevangen met de valſche vrees voor de omwentelingen en invallen der vreemde Mogendheden, waar toe een inlandſche Handel gelegenheid zou kunnen geeven.

'Er zyn twee Opperhoofden in *Tonquin*, ſchoon 'er maar één is, die den naam van *Dova* voert, en de onderſcheidende merktekens der Koninglyke waardigheid draagt: hy ſchynt ook de hoedanigheden daar van te bezitten. In zynen naam worden de Wetten aangekondigd: men denkt dat hy alles beſchikt, en met de daad heeft hy geen deel altoos in het Ryksbeſtuur. Hy is niet meer dan een Koning in vertooning, die binnen zyn paleis opgeſlooten zit, en enkel onder zyn bevel heeft eene kleine Krygsbende, die hem tot Verſpieders dient. Twee of drie maalen in een geheel jaar komt hy uit zyn paleis, tot het verrigten van byzondere plegtigheden, als het Zegenen des aardryks, 't welk hy, even als de Keizer van *China*, doet, door op eene ſtaatlyke wyze eenig bedryf van den Landbouw te verrigten. De Overſte van de Krygsbenden des Ryks is eigenlyk de Man, die regeert. Hy heeft de volſtrektſte oppermagt, en geeft ze aan zyne Afſtammelingen over: deeze gewigtige post

Digitized by Google

post is, zints drie eeuwen, erflyk geweest in zyn geflacht.

Deeze wonder vreemde verdeeling der Oppermogendheid, die den fchyn daar van aan den eenen, en het weezen aan den ander fchenkt, is tegenwoordig eene grondgefteltenis van den Staat geworden, en klimt op tot eene Staatsomwenteling, meer dan drie honderd jaaren geleden voorgevallen. Een Visfcher, MARK geheeten, durfde den Throon overweldigen. De Roover TRING, bekwaamer dan MARK, bediende zich behendig van het misnoegen des Volks, ftelde de Kroon weder in handen van de oude Bezitters, voor zich en zyne Afftammelingen den tytel van Overften der Krygsbenden van den Staat behoudende; hy ftelde zich aan als de eerfte onderdaan en vertrouwde Staatsdienaar des Vorften; doch, onder deezen dekmantel van onderdaanigheid en eerbied, wist hy alle de voorregten der Oppermogendheid aan zyne Bediening te hegten: de Koning zelve maakte ze erflyk in het Geflacht van TRING, 't welk dezelve nog heden ten dage bezit. De Koning heeft nooit zyn best gedaan om de regten der Kroone weder te krygen; doch de Veldoverfte het menigmaal ondernomen om het overige van de oude magt der *Dovas* zich aan te maatigen. Hy volvoert de plegtigheid, om de Staaten van *Tonquin* van boosaartige en kwaaddoende Geesten te zuiveren; eene plegtigheid die de Koning alleen behoorde te verrigten, en die hy door den Overften laat waarneemen.

Allerongelukkigst zyn de Volken, aan de Oosterfche Dwangregeering onderworpen. Te *Tonquin*, is het Volk arm, en de armoede van elk Onderdaan, uit de elende van allen ontftaande, maakt die algemeen. Het is een kring van jammeren, buiten welken de eigendunklyke Beheerfcher zich in zyne verbeelding plaatst, en doet beweegen door zyne voornaamfte flaaven, die in zyne oogen niet meer zyn dan de minften zyner Onderdaanen: dewyl alle middelen onzekere bezittingen en de waardigheden maar voor een oogenblik zyn, kan vlyt en werkzaamheid niemand verzekeren tegen de algemeene elende. De eerzugt, om, door uitfteekende hoedanigheden en eenen grooten naam, boven anderen uit te munten, wordt, onder alle willekeurige Regeeringsvormen, misdaadig gerekend, en wel byzonder onder zulk eene willekeurige Regeeringsvorm, in welke het verdeelde gezag tusfchen

Digitized by Google

twee Oppèrhoofden niet kan misſen de onrust der overweldigers ſteeds te vermeerderen. ——— Indien eenige Handwerken, eenige Kunſten, indien de Landbouw, daar nog eenigermaate bloeijen, het is om de onvermydelyke behoeften te voldoen van een volkryk Land: de noodzaaklykheid alleen doet ze in ſtand blyven; het Staatsbeſtuur bemoeit'er zich niet verder mede, dan in zo verre zy moeten ſtrekken om de belastingen op te brengen. De aanmoediging der noodzaaklykheid bepaalt zich te *Tonquin* tot zeer weinig: en 't geen de bedryfloosheid, waar toe dit Volk gebragt is, daar beſtendiger zal maaken dan in eenig ander deel van 't Oosten, ontſtaat uit de plaats, welke zy op deezen Aardkloot bewoonen; de altoos gelyke warmte der Lugtſtreeke, en de bykans zekere vrugtbaarheid der aarde. Het weinige, 't welk dit Volk behoeft om te leeven, zich te kleeden en huisvesting te verkrygen, doet het zelve den prikkel der behoefte noit zo ſterk gevoelen als de Inwoonders van gemaatigde Lugtſtreeken, waar de onbeſtendigheid der jaargetyden, de onzekerheid der oogſten, en de behoeften des leevens, hun in eene geſtadige werkzaamheid houden, en verpligten om in vlytbetooning de middelen van beſtaan te zoeken. ——— Een Oostersch Opperheerſcher ſchynt zyne rust, en de onderwerping zyner onderdaanen, te verbinden aan de elende in welke hy ze houdt: dit denkbeeld is een gevolg van de wyze waar op zyne Staatsdienaars, die alleen een oogenbliklyk belang hebben, de zaaken beſchouwen. De eigendunklyke Oppervorst, in weelde en wellust verzonken, ziet niets door eigen oogen, hy laat over niets zyne gedagten gaan: als hy uit dien ſtaat van kwyning bekomt, is hy een ontwaakte dolleman, die, onkundig zynde van de waare oorzaak des kwaads, door zyn woedend gedrag, daar aan nieuwe kragt byzet: in ſtede van deszelfs voortgang te ſtuiten, bezwaart hy het Volk, verwekt het tot wanhoop, en laat het geen ander uitzigt open, dan om, in eenen opſtand, den Dwingeland van zynen Throon te bonzen, terwyl hy in zynen val de werktuigen zyner verdrukkingen mede neemt.

In een Land, waar de warmte der Lugtſtreeke zeer veel aanleidinge geeft tot losbandige Zeden, is het eene verſtandige Wet, de Ouders verantwoordelyk te maaken voor het gedrag hunner Kinderen. Wanneer onder de Berg-

be-

Digitized by Google

bewoonders, die voor Wilden gehouden worden, eene jonge Dogter zwanger, en dit eenen Mandaryn aangekondigd wordt, is zulk een geval genoeg om den Vader en Moeder van alles te berooven, door de zwaare geldboeten, hun afgevorderd, om dat zy niet nauwer gelet hebben op 't gedrag hunner Kinderen.

De ſmaak in Schouwburgvertooningen moet zeer eigen weezen aan Menſchen in den ſtaat der Maatſchappye: dewyl men by de onkundigſte Volken; en die het minst met de fraaije Kunſten ophebben, daar van eenig ſpoor aantreft. In alle de Steden en Dorpen van *Tonquin* zyn Huizen, daar *Zinghuizen* geheeten: openbaare Zaalen, waar de Inwoonders zamen komen op Feestdagen, en zich vermaaken, met ſchouwtooneelen. De Speelders worden doorgaans voor één nagt gehuurd, en zyn vier of vyf perſoonen, op eene allervreemdſte wyze gekleed: de gezangen, die zy aanheffen, de rollen, die zy ſpeelen, zyn meest al tot eer van hunne Koningen, of Groote Mannen huns Volks: doormengd met liefdegevallen, of betrekkelyk tot gebeurtenisſen, eenige byzondere landſtreek betreffende: deeze maaken het voornaamſte gedeelte dier vertooningen uit, en loopen in vyf of zes afdeelingen af, tusſchen beiden heeft men dansſen, altoos uitgevoerd door Vrouwen. Zy zingen mede; en worden dikwyls geſtoord door een die de rol van hansworst ſpeelt, en zyn best doet, al het gezelſchap te doen lachen door zyne grimmasſen en geestige ſlagen.

De Haanengevegten maaken ook een gedeelte van de *Tonquinſche vermaaken* uit, en byzonder van het Hof. De Koning laat Haanen tot dat einde opvoeden; doorgaans zyn deeze Overwinnaars, ſchoon de Hovelingen altoos daar tegen wedden: eene wyze van hun hof te maaken, die op zeer veel gelds te ſtaan komt; doch naar welke zy zich moeten ſchikken, om door den Vorst met een gunſtig oog aangezien te worden.

In onze beſchaafde Landen is 'er niets lastiger voor een' Zieken, dan zich omringd te vinden van drie of vier Geneesheeren: allen van een verſchillend denkbeeld, en die elk het door hem voorgeſchreeven middel met halſtarrigheid voorſtaat. Te *Tonquin* hebben de Geneesheeren en de Zieken het veel gemaklyker. Wanneer iemand van aanzien ziek is, heeft men de gewoonte om eene belooning voor te ſtellen aan elk, die hem genest. Dit

Digitized by Google

veroorzaakt een' grooten toeloop van Genees- en Heelmeesteren: elk hunner geeft op zyn beurt zyn Geneesmiddel, 't welk men terſtond betaalt, en de belooning wordt geſchonken aan hem wiens middel men ontdekte dat eene groote verandering tot beterſchap in den ſtaat des Zieken te wege bragt. Dit ſlaagt menigmaal gelukkig. Verwonderlyk is het, dat deeze vermenigvuldigde en herhaalde Geneesmiddelen doorgaans den Zieken niet doen verſlimmeren: zy moeten niet zeer gevaarlyk, en eenvoudig, weezen. De Geneesheer, aan wien men de Geneezing der ziekte toekent, verwerft daar door groote agting, zonder dat zyne Kunstgenooten, en die met hem den zieken behandeld hebben, des jalours worden: zy ontmoeten elkander menigmaalen, denzelfden zieken bezoekende, en niemand hunner laat daarom naa hem op te paſſen.

GESPREKKEN VAN DEN HEER DE THÉMINE.

Tweede Dag.

Nauwlyks had ik de eerſte ſtraalen van den aanbreekenden dag ontdekt, toen ik, uitgelokt door de friſheid van den morgen, en het vermaak van den voorigen dag, my naar den Heer de *Thémine* begaf. Ik vond hem by zyne bloemen bezig. Hy kwam naar my toe, zo dra hy my gewaar werdt, en wy deeden eenige treeden door den tuin. Ik verbeeldde my in die Elizeeſche Velden te zyn, welken men ons afſchildert als bewoond door de Rechtvaardigen. De zachte gloed der opkomende Zon; de paarlen, die de dauw op alle de takken ſchitteren deedt, het gordyn van dampen, dat de gehuchten, en landen in 't verſchiet overdekte, en by trappen in een doorſchynend gaas veranderde; alle de ſchakeeringen van goud, purper, en groen, die het optooizel van den Herfſt uitmaaken; deeze ganſche mengeling van voorwerpen, zamenloopende om het gezicht te verrukken, dompelde my in eene zachte opgetogenheid.

Na my deeze tafereelen te hebben laaten beſchouwen, vroeg my de Heer de *Thémine*, al glimlagchende, of ze my naar de vermaaklykheden der Stad wenſchen deeden? In plaats van de Paleizen en pragtige Tuinen der Grooten, voegde hy 'er by, ontmoet gy hier niets, dan eene redenlooze, en boerſche natuur: doch deeze grillige verſcheidenheid, die in alle haare werken verſpreid is, ſchynt my de eerſte oorzaak te zyn van 't belang, dat zy in-

hoe-

Digitized by Google

boezemt. Dat men by zich zelven den indruk naga, dien men op het gezicht onzer Vorstelyke gebouwen, daar het menschlyk vernuft alle zyne poogingen by een gevoegd heeft, om een denkbeeld van de grootheid des bezitters te geeven, ondervindt. De eerfte beſchouwing hier van verwekt eene koele verwondering; dan het verdriet maakt zich meester van u in het midden dier eenſtemmige heerlykheid. 't Is der verbeeldinge niet gevallig zich binnen de paalen der kunst beſlooten te zien: overal daar zy de hand van den mensch ontdekt, oordeelt ze dat het mogelyk ware beter te doen; en haare verwachting wordt niet vervuld. De Mensch mag zich vry gedenkzuilen oprichten; zy worden door zyne zwakheid bepaald; maar de voortbrengzels der Natuur zyn zo verheven, als zy zelve is.

Wy gingen zitten op eene bank van Zooden, van waar onze oogen langs eene uitgebreide vlakte doolden. Gelukkig oord, zei de Heer de *Thémine* met een zoort van vervoering; gelukkig oord; daar men nog kan beminnen, genieten, denken, vry zyn, daar de wetten, door de zeden, geëerbiedigd worden! Ja! ik heb ſlegts geloefd van het oogenblik, dat ik my in deeze wykplaats begeeven heb; dan, welke moeilyke wegen heb ik moeten doorgaan, om tot hier aan toe te komen! ô hoe bekoorlyk is de afzondering op het Land! en juist te pasſe komt het, afgeſcheiden van de Waereld te leeven, als men haar onnut wordt. 't Is dan, dat men zich in den ſchoot der vriendſchap, in den omgang met de Zanggodinnen, in de vrolyke eenzaamheid van 't Land, van zynen arbeid verkwikt; 't is dan, dat de oogen, verlicht omtrent de begochelingen van het leeven, het verrukkend gezicht der natuur genieten. —— Ik houde my hier nader by dat groote Weezen, daar ik eerlang weder by vervoegd zal worden. Het ſtreelt my in het midden dier boomen te verouderen, die ik heb zien gebooren worden. In de ſchaduw van myn digtbewaſſen Laanen peinze ik in ſtilte op de orde en ſamenſtemming van 't Heelal: ik denke aan de onſtuimige tyden, die ik in den draaikring van de Waereld heb doorgebragt, en ik zegen myne ſchuilplaats. ô! Hoe treur ik over die menigte van kleine driften, welken het menschdom te vaak beſtormen! hoe ſchaam ik my thans over 't gewicht, dat ik eertyds aan de gunſten van 't lot hechtte, terwyl ik de weezenlyke goederen verzuimde; die, welken my de tyd niet kon ontrukken; naamlyk de inwendige vrede, de genietingen van de Ziel, de liefde tot de Deugd! Wat zyt gy onvoorzichtig, gy! die een bros gevaarte op het Zand bouwt, dat de wind van 't geluk vernietigen kan; en hoe gelukkig zyn de zodanigen, welken hun genoegen niet doen afhangen van de grilligheid der algemeene bevattingen, noch van den uitſlag der gebeurtenisſen!

Dit geſprek, in 't welk de Grysaart door het vuur der jeugd bezield ſcheen, deedt hem zich verder uitlaaten over 't waar geluk van den Mensch.

Hy

Digitized by Google

Hy maalde het met de alleraandoenlykſte trekken, en met de welſpreekendheid van een gevoelig hart. Ik viel hem al zuchtende in. Wy zyn voor het geluk geſchaapen, zegt gy; al wat ons omringt herroept ons tot dit eerſte beginzel; onze begeerten gaan 'er zonder ophouden naar uit: doch waarom ziet men midlerwyl zo weinig gelukkige menſchen? Heeft ons de natuur willen bedriegen, met ons begeerten te geeven, die zy niet vervult? Hoeden wy ons van haar te beſchuldigen, riep myn Wysgeer uit. De Mensch heeft zich zelven ketens geſmeed, en hy heeft geloofd, dat hy niet vry gebooren was; hy heeft zich driften verwekt, die zyne nooden vermeerderen, en hy heeft zich ongelukkig gevonden. Door zyne valſche redeneeringen verward, heeft hy in de doos van Pandora het beginzel der verdorvenheid gezocht, dat hy om zich heen hadt. Zinnelooze! wordt gy dan niet gewaar dat dit Zaad in uwe eigene dwaalingen huisvest, in het misbruik, dat gy van uwe vermogens maakt! Beſchouw dien ryken bezitter van een vruchtbaar landgoed: hy werpt een nydig oog op de akkers van zynen buurman. ô! Zegt hy, zo ik die heuvelen, met Wyngaardſtammen beplant, verkrygen kon! Zo ik meester wierd van die weide, om myn Landgoed te volmaaken! de ſchatten der beide Indiën zouden my niet bekooren! Hy verkrygt dien grond; en hy voedt weder nieuwe wenſchen. De Gierigaart, droefgeestig by zyne geldkist gezeten, telt de inkomſten van zyn goud, die hy zonder ophouden tracht te vermeerderen: hy houdt zich bezig met het in vreemde handen te laaten omloopen, om het met meerder overvloed naar zich toe te zien vloeien; hy wordt grys in deeze bezigheid, en ſterft, zonder iets genooten te hebben. Bezie den Eerzuchtigen: hy verwacht den val van een' Mededinger, om hem op te volgen; van ſport tot ſport verheft hy zich, en, altyd te ontvreden, reikhalst hy geſtadig om hooger te klimmen. De Koopman wil zynen handel uitbreiden; de Landman zyne oogsten vermeerderen; de overwinnaar zyne Wingewesten vergrooten. De Arme vormt zo wel ontwerpen in zyne hut, als de Monarch op den troon. Elk begeert, elk ontrust, en vermoeit zich; en het leven vervliegt onder het najaagen van de ydele herſenſchimmen der hoope! Ik hoor alle menſchen het voorleedene pryzen; zich over het tegenwoordige beklaagen, en naar het toekomende zuchten. Ieder is te onvreden over zynen ſtaat, te onvreden over zyne bezittingen. De walging volgt ons in de vermaaken; de zorg in den arbeid, en de verveelendheid in de rust. Even als een zieke, wiens ligchaam pynlyk blyft; naar welken kant hy zich keert, vindt hy zich nergens wel. De Hoveling neemt zyne toevlucht tot de Stad, de Stedeling tot het Land, en de Boer buiten zyne hut. Wy ontdekken het geluk op een zekeren afſtand; dan het geluk gelykt naar die kusten, welken men op Zee in 't verſchiet beſchouwt, en die ſchynen te vluchten naar

maate

Digitized by Google

maate men ze nadert. Zult gy zeggen dat de mensch tot zulk een moeilyk leven geschapen zy? Neen zeker niet! ontneem hem zyne buitensporige driften, zyne vooroordeelen, de gebreken die hy in de burgerverkeering aangenomen heeft; en gy zult zien, hoe 'er, als uit eene zuivere bron, stroomen van gelukzaligheid in zynen boezem vloeien. ô! Wat zou hy gelukkig zyn, zo hy zyn genoegen zocht in de middelmaatigheid, in de beteugeling zyner begeerten, in de kennis van zichzelven! Zo hy de onmaatige wenschen, de eerzuchtige ontwerpen, den laagen nyd, en de angstvallige zorgen voor het toekomende van zich verwyderde. Zo hy zich schikken kon naar de veranderingen der tyden; naar de slagen der Fortuin; naar de vervolgingen der boozen. Zo hy, gerust in het midden der tegenheden, en van zyne deugd verzekerd, met Socrates uitriep: „ Zy kunnen my doen sterven; maar zy zullen my geen kwaad „ doen".

En in de daad, waar over zou de deugdzaame mensch zich beklaagen, als hy het getuigenis van zyn geweten, en de inwendige kalmte voor zich heeft? De tegenspoeden, die hy ondervindt, zyn de vruchten der menschelyke instellingen; maar de vrede van zyne Ziel is 't werk van zyne deugd. Hy weet, dat hem de Natuur tot Koning van het aardryk geschapen hadt, en dat het onze wetten zyn, die hem slaaf maaken. De deugd! de deugd alleen! zie daar zyn steunpilaar, zyn doelwit in de bezigheden, zyne vertroosting in 't onheil! Gerust by zichzelven, smaakt hy meerder vreugd op zyn bed van smerten, dan de wellustige op roozen. Duizend streelende herinneringen wiegen zyne zorgen in den slaap; en de hoop van een bekoorlyker verschiet giet den balzem der blydschap in zyn hart. Hoort gy niet eene heimelyke stem, die u in de kalmte der driften toeroept: „ Betracht het goede op aarde, en gy zult 'er de belooning van „ erlangen. Bedroef u niet over de voorbygaande rampen dee„ zes levens; 't is een donkere nacht, die door een schoonen dag „ zal gevolgd worden". Helaas! hoe menigmaal heeft dit denkbeeld myne traanen wederhouden, als ze gereed waren te stroomen. Ik zeide by my zelven; laaten wy met moed lyden. 'Er bestaat een Weezen, dat boven alle Weezens verheven is; dat op dit oogenblik myne gedachten beoordeelt; dat in myn hart leest, en dat eens myne poogingen in aanmerking zal neemen. ô, Myn jonge Vriend! wat is de reis van dit leven eene geringe beuzeling, als men op de Eeuwigheid denkt! Ik begryp het oogmerk dier Wysgeeren niet, welken zich beyveren, om de streelendste hoop van den ongelukkigen te verwoesten, door hem de vernietiging, als den eenigsten eindpaal zyner wederwaardigheden, te vertoonen. Dit is een barbaarsch zamenstelzel, dat alle gelukzaligheid den bodem inslaat. Voor my, ik zou, ten koste van alle de goederen deezer aarde, het gevoelen myner onsterflykheid niet willen afstaan. Als ik in het midden myner bosschen wandele, die de

Digitized by Google

de Herfst kaal gemaakt heeft, en ik de bladen onder myne voeten hoor zuchten, dan leidt eene zachte droefgeestigheid myne ziel in het midden der tooneelen van myne jeugd. Ik herinner my de vrienden, die ik verlooren heb; ik vinde my weêr by hen; hunne vertooningen gaan voor by my heen; 't ſchynt of ik hen nog toeſpreek. Ik brenge my den tyd te binnen, dat ik hen zal gaan wederzien. Zomtyds verbeelde ik my, dat hunne weldaadige ſchimmen boven myn hoofd zweeven, en om my waaken. Als ik aan eenig gevaar kom te ontſnappen, dan overreede ik my, dat zy myne beſchermgeesten waren; als het my gebeurt eene goede daad te bedryven, dan vleie ik my dat ze 'er getuigen van zyn, en my toejuichen. Zo dit eene harzenſchim zy, 't is die van een gevoelig hart, en ik wil ze nooit verliezen. 't Is waar, wy weeten weinig van de natuur der geesten; dan 't is wreed, te onderſtellen, dat de Dood alle banden, die ons aan de liefde, aan de vriendſchap, en aan de natuur verbinden, breeken zal; en dat deeze zo dierbaare voorwerpen voor ons zyn zullen, als of ze niet meer waren. 't Is nog veel wreeder, voor te wenden, dat onze ziel, welke van eene hemelſche afkomst is, een zelfde wyze van beſtaan met de hoofdſtoffen zoude hebben. De eerſte, die het dacht, moest van ſchrik te rug deinzen. De eerſte, die het gemeen maakte, moest zich van Godslasteringen zien beſchuldigen. Een ſamenſtelzel, inmiddels, dat de ongeregelde driften begunſtigde, dat alle deugd vernietigde, dat de menſchen, noch voor eenige ſtraf, noch voor eenen rechterſtoel, na dit leven, beducht deed zyn, zulk een zamenſtelzel, ik begryp het, kan aanhangers hebben.

Toen heeft de onmenſchelyke Moordenaar zich gerust nedergezet, op het graf van eenen vriend, dien hy doorſtooken hadt, en hy heeft gezegt; ik zal geheel ſterven! Toen heeft de verachtelyke verleider, uit de armen van een ongelukkig meisje komende, dat hy aan haare traanen overliet, de wroegingen onder zyne voeten vertreeden; en de verborgen misdaadige, die aan de waakzaamheid der wetten ontſnapte, ging met een opgeheven voorhoofd. Dan, voor dat gering aantal menſchen, welken de vernietiging noodig hebben, hoe veele zyn 'er, voor welken de verwachting van een ander leven troostryk is! en welke is dan de onderneeming van die onmededogende ſnappers, welken, met hunne drogredenen gewapend, de verdrukte onnozelheid in het oor fluisteren: „ Gy ziet de ondeugd zegepraalen, en de deugd ly„ den; gy beſluit 'er uit, dat 'er voor de eene en de andere ee„ ne bedeelende Gerechtigheid na den dood bewaard blyft. Dit „ is eene dwaaling van 't gevoel, die de overweeging onver„ werpt; 't is eene gedachte, die uit den Hoogmoed gebooren is; „ welke waant dat het Opperweezen zich met dit klein gedeel„ te der waerelden bezig houdt, om de nietige aardwormen, „ die het bewoonen, te ſtraffen, of te beloonen, naar maate zy „ hunne wetten wel, of kwalyk, betracht hebben." Zoudt gy wel ge-

Digitized by Google

gelooven dat deeze redenen, met bedriegelyke bewyzen bekleed, een' geruimen tyd diepe indrukken op my gemaakt hebben? Ik moet u, myn vriend! myne eerſte onderzoekingen omtrent dit onderwerp mededeelen. 't Is geen Wysgeer die tot u ſpreekt; 't is een eenvoudig mensch, die de waarheid in de oprechtheid van zyn hart gezocht heeft. De Hemel heeft myne poogingen gezegend; hy heeft de nevelen, die myne rede overdekten, opgehelderd, en ik kan u verzekeren, dat ik thans even zo ſterk van de onſterfelykheid myner Ziele overtuigd ben, als van myn eigen beſtaan.

De Heer *de Thémine* werdt op dit oogenblik verhinderd. 'Er kwamen eenige vreemdelingen aan; hy ging zich bezig houden met de plichten der gastvryheid; en het geſprek wierd tot een volgenden dag uitgeſteld.

PROEVE OVER DE BEZIGHEDEN EN VERMAAKEN DES BUITENLEVENS.

(*Naar het Engelsch.*)

„ Zeer onlangs hebben wy onze Leezeren op een *Buitenplaats*
„ gebragt (*), die ter ſchets ſtrekte van het misbruik des
„ Buitenleevens; het lust ons thans eene Proeve mede te deelen
„ over de Bezigheden en Vermaaken van 't zelve."

* * * * * * * * *

In een ryk en beſchaafd Land zullen 'er altoos veelen gevonden worden, die, gebooren tot het genot van voorvaderlyk gewonnen of verkreegen rykdommen, zich niet zetten om eenig Ampt te bekleeden of eenig Beroep waar te neemen: ook zyn 'er niet weinigen, die verſtands genoeg bezitten en gebruiken om zich uit den woeligen drang der wereld te begeeven, als zy genoeg gelds gewonnen hebben, om de rest huns leevens, naar het plan, door hun gevormd, in ſtilte te ſlyten. Doch, waar deezen zich ook nederzetten, loutere Werkloosheid baart geen genoegen; maar is een onophoudelyke welbron van verdrietlykheden: de werkzaame geest moet eenig voorwerp vinden, of zich zelven beſchikken. Vermaak wordt, derhalven, voor den Ledigen, een ſtuk na 't welk zy ernſtig zoeken. Waar in 't zelve beſtaat, en hoe zeer zommigen daar tegen mogen uitvaaren, zal het gezogt worden door allen, die de vryheid van verkiezen bezitten. Het voegt, overzulks, den Zedeleeraar, niet alleen de Pligtsbetragting aan te dringen; maar voorwerpen op te leveren, die behaagen zonder de ziel

(*) Zie boven, *bl.* 380.

Digitized by Google

ziel te verzwakken, en het verlangen voldoen zonder de beginzels te bederven.

De Tooneelen, die het Land den oogen biedt, zyn meest alle aangenaam voor den Mensch. De groene vlakte, het bloemryk veld, de kronkelende ſtroom, de ruiſchende beek, de weidende kudde van groot en klein vee, het gezang der vogelen, is alles in ſtaat om aangenaame gemoedsbeweegingen te verwekken. Doch het ongeluk wil, dat het meerendeel zich, met eene al te groote vaart, langs het ſpoor des leevens laat heen voeren, om de aandagt te vestigen op 't geen de drift niet ſterk wekt en prikkelt. Belang en Winzugt zyn de groote dryfveeren; een nauwe ſtraat, en een ſomber huis in de Stad, waar Geld gewonnen kan worden, hebben by veelen meer aantrekkelykheids, dan het ruime Land, en het lugtig Buitenverblyf.

De groote Voorſtander van Vermaak, nogthans, EPICURUS, plaatſte den Zetel zyns genots in een Hof. Hy oordeelde een genoeglyke plek gronds, op welke zich de aangenaamheden van Natuur en Kunst verééнigden, best geſchikt tot het verſchaffen van ſtreelenden wellust. En zelfs de ſtrenger Wysgeeren der Oudheid waren niet zelden gewoon hunne leſen te houden in de ſchaduw eens wyduitgeſtrekten booms.

Het blykt ten klaarſten, dat de Natuur ten doel heeft onze oogen te vermaaken. Zy verciert het Veldtapyt onder onze voeten met eene verſcheidenheid van ſchoonheden. Zy kleedt den Boomgaard en het Bosch met eene ſteeds opeenvolgende verandering van veelvuldige kleuren. De boombladeren zelfs ondergaan eene behaagelyke verwisſeling; het friſſe en leevendige groen der Lente, het donkerder groen des Zomers, het vaale geel des Herfst, ververſchaft een ſteeds afwisſelend vermaak aan de Verbeelding, die ook genoegen neemt in de bladerlooze boomtakken des Winters. Van het naakte Mannetje tot de Moschroos ſpreidt de Bloemtuin eene oneindige verſcheidenheid van gedaanten en kleuren ten toon. Men heeft dikwyls den ſmaak der Liefhebberen van Bloemen en Plantgewaſſen, als beuzelagtig, uitgelachen, en ten voorwerp van gekkernye geſteld; doch zonder rede. Bragt de Natuur, de Tulp en de Lely, de Roos en de Angelier, bragt zy eenig Kruid voort om veragt en verwaarloosd te worden door den Mensch, die zo zeer op zyn redelyk vermogen ſtoft? Een enkelen zedelyken pligt te verzuimen om een Plant aan te kweeken, ware niet alleen belachlyk, maar ook misdaadig; doch de Schoonheden, voor ons zo ruim en ryklyk geſchapen, ongemerkt te laaten voorbygaan, is niet min ondankbaar. dan bot. Een ſlegt geſteld hart vindt weinig of geen vermaak, dan in deel te neemen aan de bedryven der woelige wereld, waar het gelegenheid vindt om kwaadaartige driften den teugel te vieren: dan eene beminnelyke zielsgeſteltenis doet zich doorgaans kennen, door ſmaak te vinden en te toonen in het Plant- of Dierenryk.

De Noordlyke Landſchappen van *Europa* oordeelt men, in 't al-

ge-

Digitized by Google

gemeen, min geſchikt dan andere gunſtige gelegene Gewesten om ons Landvermaak te bezorgen. Behalven eenige weinige jaaren van uitzondering, zyn onze Voorjaaren, door de Dichters met allen optooi der weelderige verbeeldingskragt beſchreeven, doorgaans koud en ongevallig. Zy ontleenen hunne tafereelen der Lente van de *Italiaanen*, die de hunne volgens de Natuur ſchilderden. Een lieve Voorjaars Dag is by ons een algemeen voorwerp van gelukwenſching. Terwyl de vroege Lentebloemen bloeien, wordt men niet zelden van het veld na de haardſtede gedreeven, om den guuren wind, zo geen hagelbuien, te ontwyken. Doch de gemaatigdheid onzer Lugtſtreeke verſchaft ons eene ſchoonheid onbekend in de Lusthoven der heeter Gewesten. Weinig voorwerpen behaagen meer dan een welaangelegd groen perk; doch het zagte groen, 't welk de grootſte ſchoonheid daar van uitmaakt, wordt in de Zuidelyke Landſchappen niet gevonden. En wat de ſchaarsheid onzer zachte Lentedagen aanbelangt, deeze doet dezelve, even als andere vermaaklyke voorwerpen, te aangenaamer worden. En het is uit deezen hoofde dat de Bewoonder der Noordlyke Lugtſtreeken, niet tegenſtaande alle zyne dikwyls herhaalde klagten over derzelver ongunſtigheden, de Hofvermaaken in eene vry hooge maate geniet. „ Een ſchoone Dag", zegt TEMPLE, „ is „ eene ſoort van Feest voor de zinnen; en dezelve zou ophou„ den zulk een Feest te zyn, indien elke Dag ſchoon was".

De zeden der Herderen en Landlieden zyn, mogen wy afgaan op de heerlyke beſchryvingen van VIRGILIUS, grootlyks verbasterd, en hebben zeer veel van den ouden luister verlooren. De bezigheden deezer lieden ſlaan heden ten dage, over 't algemeen, tot het laage en ſlordige over. Men laat ook thans het handhaaven der Hoven aan den Tuinman en Werklieden: en het is niet onvoeglyk, dat men het werk, 't geen vermoeit zonder te vermaaken, op den Daglooner laat aankomen. Doch 'er zyn veele Werkzaamheden tot den Land- en Veebouw, en byzonder tot de Lusthoven, behoorende, die de keurlykſte Proeven in de Natuurlyke Wysbegeerte opleveren; en dat ze zo wel vermaaklyk als aartig en nut zyn kunnen zy getuigen, die dezelve ter hand genomen hebben, en daar in ſlaagden: de zodanigen, hoe zeer ook zommigen de Landbezigheden met een oog van minagting beſchouwen, zyn alleen bevoegde Regters; en wy durven zeggen, dat niemand het eigenaartige, het recht geneuglyke des Buitenleevens ſmaakt, dan hy, die zich daar onledig houdt met den arbeid, wien zaaijen, planten en verzetten, werk geeft: en den wellust der Natuure zoekt daar dezelve te vinden is. Hoe weinig wordt dit begreepen, door veelen, die buiten als in de Stad leeven: van plaats, maar niet van bezigheid, veranderen, of met ſoortgelyke beuzelingen den langen Zomerdag verſpillen, als zy den anders verveelenden Winteravond dooden.

CICERO heeft, met vollen regt, onder de Bezigheden den Ouderdom voegende, het arbeiden in een Lusthof geteld. Deeze

Digitized by Google

arbeid vordert geen diepdenken van den geest, geen zwaare lichaamsvermoeienis: en de voldoeningen, daar uit voortſpruitende, behaagen zonder te verveelen of af te matten. Derzelver heilzame invloed op de gezondheid is eene bykomende reden om 'er zich, in dien leeftyd, aan zo veele zwakheden blootgeſteld, op toe te leggen.

In meest alle beſchryvingen van de verblyfplaatzen der Gelukzaligen, zyn de denkbeelden, van het Hof- en Landvermaak ontleend, de heerſchende. Het woord *Paradys* is een wisſelwoord voor dat van een vermaaklyk Hof. De *Elizeeſche Velden*, by de Dichters zo hoog geroemd, worden opgecierd met alles wat de verbeelding zich op het land wellustig kan voorſtellen. Eenige der ſchoonſte plaatzen van MILTON zyn deeze, waarin hy het gelukkig Paar afmaalt, bezig in het bebouwen van dien lustryken oort. De Dichters hebben altoos ruime en fraaije ſchryfſtoffe gevonden als zy zich toegaven in de Landvermaaken. Wat wonder dat onze Dichterlyke Landman POOT het *Akkerleeven* zo gedeloos beſchryft, in het overbekende Dichtſtukje.

Hoe genoeglyk rolt het leeven
Des gerusten Landmans heen
Die zyn zalig lot, hoe kleen
Voor geen Konings kroon zou geeven, enz.

Groote en prachtige Buitenplaatzen te bezitten, valt weinigen ten deele: en onder deezen zyn 'er nog maar weinigen, die daar van een genot hebben, geëvenredigd aan dien omſlag. Veel min kunnen zy 't zelve ſmaaken, wanneer de hoogloopende kosten al het aangenaame wegneemen. Maar het Land- en Hofvermaak is gelukkig niet alleen beſtemd voor de Ryken en Vermogenden. Een Landbouwer die jaarlykſche Renten geeft, waar het Wei- of Bouwland door een Boer bearbeid wordt, ſchenkt misſchien een daadlyker genot, dan de uitgeſtrektſte en prachtigſte Buitenplaats, waar Kunst niet zelden de Natuur overſchreeuwt; ja, een Tuin kan, niet zelden, in het opleveren van weezenlyk vermaak, tegen eene Hofſtede opweegen. Een welgeplante vrugtbaare Boomgaard zal veelen grooter genoegen ſchenken dan het konſtigst aangelegdſte Engelsch-bosch, met de vreemdſte Planten bezet: ſchoon wy deezen heerſchenden ſmaak niet mispryzen, zullen wy het den Tyd wel aanbevolen laaten, of dezelve duurzaam zyn zal. Plantkundigen alleen kunnen daar van het rechte nut trekken; daarin een ſtreelend vermaak vinden. Gelukkig dat onze Vaderlandſche Boomen en Gewaſſen, of die reeds hier landeigen geworden zyn, in ſchoonheid niet behoeven te wyken voor Buitenlandſche, die met groote kosten en veel moeite moeten gekweekt worden. Was fraaiheid en vreemdheid aan elkander verknogt, wy zouden veel miſſen, 't geen nu van elk, die de oogen wil openen, genooten wordt.

„ Het

Digitized by Google

„ Het ware te wenſchen", zegt Dr. YOUNG, en zyne betuiging ſluite myne Proeve, „ dat het vermaak, 't welk ons de Lust„ hof verſchaft, algemeener in den ſmaak viel. Hoe veel zou het „ tot de Gezondheid en inſtandhouding van alle onze vermogens „ tot eenen zeer hoogen ouderdom, toebrengen; wanneer men „ den tyd, nu in kaart- en dobbelſpel verkwist, beſteedde in de „ open lugt, en met Tuinbezigheden".

DUBOIS EN FANCHON.

Een zeer zonderling voorval.

(Overgenomen uit *a View of Society and Manners in France, Zwitzerland and Germany.*)

Myn vriend FONTANELLE verzogt my, eenige dagen geleden, ten zynen huize, en, zo ras hy vernam dat ik geen bepaald oogmerk hadt, ſtelde hy my voor met hem een ſpeelreisje landwaards in te doen, daar met elkander te eeten, en voor den avond weder te keeren.

Een ſtuk wegs gevorderd zynde, zag ik een jongen fiisfen Knaap, gekleed in oud montuur. Hy zat onder een Boom, op 't Gras, neder, een weinig ter zyde den weg, en vermaakte zich met op de vedel te ſpeelen. Nader komende, zagen wy dat hy een houten been hadt, waar van een gedeelte, nevens hem, aan brokken lag.

Wat doet gy hier Soldaat? vroeg de Marquis, „ ik gaa", antwoordde de Soldaat, „ na myn eigen dorp". —— *Maar*, hervatte de Marquis, *myn goede Vriend, gy zult langen tyd werk hebben eer gy uwe reis volbrengt, indien gy geen ander voertuig hebt dan dit*, wyzende op de ſtukken van het houten been. „ Ik wagt", ſprak de Soldaat, „ na myn toeſtel en al myn gevolg, en ik heb „ grootlyks mis, indien ik niet zie, dat het, op dit oogenblik, „ gindſen heuvel afdaalt".

Opkykende, vernamen wy een Kar, door één paard getrokken, waar op eene Vrouw zat, en een Boer, die het paard mende. Terwyl zy naderden, vertelde ons de Soldaat, dat hy gewond werd op *Corſica*, —— dat men zyn been hadt afgezet —— dat hy, voor het gaan na den Kryg, verloofd was aan eene Vryster, in de nabuurſchap —— dat het Huwelyk uitgeſteld was tot zyne wederkomst, —— maar dat, wanneer hy met een houten been te rug kwam, alle de Bloedverwanten van het Meisje zich tegen het Huwelyk hadden aangekant. —— De Moeder van het Meisje, de eenigſte overgebleevene van haare Ouders, was altoos, toen hy zyne vryery begon, op zyne zyde geweest; doch was geſtorven terwyl hy den Kryg volgde. —— Zyne Vryster was, nogthans, hem getrouw gebleeven, hadt hem met open armen ontvangen, en de toeſtemming gegeeven om hem na *Parys* te vergezellen, van waar zy voorhadden na zyne geboorteplaats te trekken,

Digitized by Google

daar zyn Vader nog leefde. —— Dat op den weg na *Parys* zyn houten been gebrooken was: 't welk zyne trouwe Reisgenoote bewoogen hadt hemt te verlaaten en na het naastgelegene Dorp te gaan, om een Kar te huuren, welke hen na die Stad zou brengen, waar zy zich zo lang zouden ophouden, dat een Timmerman hem een nieuw been vervaardigde. „ 't Is een ongeluk, myn „ Heer" voegde de Soldaat 'er nevens', „ het zal ras herſteld „ zyn, zie daar myne Vriendin".

De jonge Dogter ſprong van de Kar af, vatte de uitgeſtrekte hand haars Minnaars, en vertelde hem, met een lach vol teder vergenoegen, dat zy een bekwaam Timmerman gevonden hadt, die beloofde een houten been te zullen maaken, 't welk niet zou breeken, dat het morgen gereed zou weezen, en dan konden zy hunnen weg vervorderen zo ras het hun behaagde. — De Soldaat ontving deeze boodſchap met vreugde. Zy ſcheen omtrent twintig jaaren oud, was eene ſchoone welgevormde jonge Dogter, —— eene Bruinette, in wier gelaat veel vuurs en leevens ſpeelde.

Gy moet wel zeer vermoeid weezen, lieve Meid, ſprak de Marquis; „ Men wordt niet vermoeid", was haar woord, „ wanneer „ men bezig is voor dien men bemint". —— De Soldaat kuſtte haare hand met eene verliefde en tedere houding. —— *Wanneer eene Jonge Dogter*, vervolgde de Marquis zich tot my wendende, *haar hart op een Jongman gezet heeft, maakt een been meer of min by haar geene verandering.* „ Het waren", hervatte FANCHON, (dus was de Jonge Dogter geheeten,) „ zyne Beenen „ niet, die eenigen indruk op myn hart maakten". —— *Indien zy het gemaakt hadden*, zeide de Marquis, *zoudt gy de eenigſte niet geweest zyn, die daar voor geenzins onverſchillig was: maar* vervolgde hy, zich tot my wendende, *deeze jonge Dogter vind ik waarlyk aartig: haar Minnaar heeft het voorkomen van een braaven Knaap: zy hebben met elkander ſlegts drie beenen, wy hebben 'er vier: als gy 'er niet tegen hebt, zullen zy in het rydtuig gaan, en wy te voet na het digtſtbygelegene Dorp volgen, en zien wat wy voor dit Paar doen kunnen.* —— Ik gaf nimmer met meer vermaaks myne toeſtemming aan eenigen voorſlag.

De Soldaat maakte zwaarigheden om in het rydtuig te gaan. *Kom, kom Vriend*, zeide de Marquis, *ik ben een Colonel, en het is uw pligt te gehoorzaamen: gaa 'er in, zonder meer tegenſpraak, uwe Vriendin zal by u zitten.* —— „ Laaten wy 'er in gaan, „ myn Vriend", ſprak de jonge Dogter, „ dewyl deeze Heeren 'er „ zo zeer op dringen, om ons deeze eere aan te doen". —— *Eene jonge Dogter als gy*, hervatte de Marquis, *zou eere doen aan de ſchoonſte koets in Frankryk. Niets is my aangenaamer dan dat het in myn vermogen is u gelukkig te maaken.* „ Niet meer, myn „ Colonel", zeide de Soldaat: en FANCHON, „ Ik ben zo geluk„ kig als een Koningin".

Toen reedt het rydtuig weg. *Gy ziet*, verklaarde de Marquis,

met

met hoe weinig wy Franſchen gelukkig zyn: met een glimplach 'er by voegende, *het geluk is, zo men my zegt, veel duurder in Engeland.* „ Maar", voerde ik hem te gemoet, „ hoe lang zal dit by „ deeze twee jonge lieden duuren"? — *Al weder*, hervatte hy, *een aanmerking recht in den Engelſchen ſmaak*, dit kan ik u niet zeggen: ik weet ook niet hoe lang Gy of Ik zult leeven: nu zou het eene groote dwaasheid weezen, zyn geheele leeven lang te zorgen, om dat wy onkundig zyn hoe ſchielyk mogelyk eenig ongeluk ons zal treffen, en wy volſtrekt zeker weeten dat de dood zeker in 't einde alle onze genietingen op aarde zal wegneemen.

Toen wy by de Herberg kwamen, waar wy den Voerman belast hadden ſtil te houden, vonden wy daar den Soldaat met zyne FANCHON. Naa wat eeten en wyn hebbende laaten binnen brengen, ſprak ik den Soldaat in deezer voege aan. *Ik bid u, op welk eene wyze zult gy met uwe Vrouw aan de kost komen?* Hy antwoordde: „ Iemand, die vyf jaaren lang gewoon geweest is van Soldaaten „ tractement te leeven, kan weinig zwaarigheids hebben, hoe hy „ de rest zyner dagen aan de kost zal komen. Ik kan redelyk „ wel op de vedel ſpeelen, en misſchien is 'er geene plaats in ge„ heel *Frankryk*, waar, de grootte in aanmerking genomen zyn„ de, meer Paaren trouwen dan die, waar ik voor heb my ne„ der te zetten. Ik zal geduurig werk hebben. ——— „ En ik", voegde 'er FANCHON nevens, „ ik kan beurzen maaken, en kous„ ſen breijen. Daarenboven heeft myn Oom onder zich twee „ honderd Livres, die my toekomen, en, hoewel hy de Schoon„ broeder is van den Bailjuw, en nors van aart, zal ik ze hem „ tot een ſtuiver doen betaalen". ——— „ En ik", vervolgde de Soldaat, „ ik heb vyftien Livres in myn zak, behalven twee Loui„ ſen, die ik aan een arm Landman leende, om hem in ſtaat te „ ſtellen tot het betaalen der ſchatting, en die hy my zal te rug „ geeven, zo ras hy kan".

„ Gy ziet, myn Heer", zeide FANCHON tot my, dat wy geen voorwerpen van medelyden zyn, en zich tot DUBOIS, (dit was de naam haars Minnaars,) met eene allerlieftalligſte houding, wendende, „ kunnen wy niet gelukkig weezen, als het aan onszelfs „ maar niet hapere"? —— *Indien gy niet gelukkig waart*, hervatte DUBOIS met vuurigen ernst, *dan zou ik zeer te beklaagen zyn.* Ik gevoelde nooit een aangenaamer gewaarwording. De traanen ſtonden den Marquis in de oogen. „ Op myn eer", riep hy uit, „ dit is een beweeglyk Toneel". ——— En zich na FANCHON keerende, „ kom hier, myne Waarde, ontvang van my, tot „ den tyd, als gy de betaaling der twee honderd Livres kunt be„ komen, en myn Vriend zyne twee Louiſen krygt, dit van my, „ en, (haar een goudbeurs met Louiſen overreikende,) ik hoop „ dat gy uwen Egtgenoot zult blyven beminnen, en hy u. Laat „ my, van tyd tot tyd, weeten hoe uwe zaaken gaan, en waar ik „ u van dienſt kan weezen. Dit Briefje berigt u myn naam en „ woonplaats. Maar, indien gy my oit het plaiſier doet om my „ aan myn huis te *Parys* te bezoeken, draag dan zorg dat gy uw

Digitized by Google

„ Man medebrengt: want ik zou niet wenſchen u minder te agten;
„ of meer te beminnen, dan ik op dit oogenblik doe. Laat ik u nu
„ en dan zien; dooh neem altoos uw Man mede". ——— *Ik zou nooit ſchroomen haar by u te vertrouwen*, zeide de Soldaat, *zy zal u gaan zien zo dikwyls als het u behaagt, zonder dat ik haar vergezel.* ——— „ Het was", ſprak FANCHON met een glimplach tot DUBOIS, „ zo als my uw Serjant verteld heeft, door u te veel
„ bloot te geeven, dat gy uw been verlooren hebt. De Heer
„ FONTANELLE is zeer inneemend en verpligtend. Ik zal zyn'
„ raad naar den letter volgen, en wanneer ik de eer heb om hem
„ te bezoeken, zult gy altoos medegaan".

De Hemel zegene u beiden, myn Vriend en Vriendin, vervolgde hier op de Marquis; *dat hy nimmer geluk ſmaake, die het zich onderwinde uw geluk te ſtooren. — Ik zal my bevlytigen, om voor u, myn Medeſoldaat, eene voordeeliger bezigheid te vinden dan het vedelſpeelen. Blyft, ondertusſchen, hier tot 'er een koets kome, die u beiden deezen avond te Parys brengt; myn knegt zal een herberg voor u beſtellen, en den besten houtenbeenmaaker, die hy kan vinden, opzoeken. Laat ik u, als gy van alles bezorgd zyt, zien, eer gy vertrekt. Vaarwel, eerlyke Jongeling, bemin* FANCHON, *zy ſchynt uwe liefde waardig. Vaarwel*, FANCHON; *ik zal my gelukkig rekenen wanneer ik hoor dat gy* DUBOIS, *twee jaaren na deezen dag, nog zo teder bemint als tegenwoordig.* Dit zeggende gaf hy DUBOIS de hand, groette FANCHON, en wy reeden weg.

Onder het ryden na de Stad, ſprak hy verſcheide keeren met veel lofs van FANCHON's ſchoonheid: dit deedt in my 't vermoeden opkomen of hy eenig verder oogmerk op haar mogt hebben. Ik kende zyne vrye leevenswyze, en hadt kort te vooren hem op het punt gezien om eene Vrouwe te trouwen, naa dat hy alles, gelyk hy het uitdrukte, met een andere beſchikt hadt. ——— Om myzelven, ten deezen opzigte, te voldoen, vroeg ik 'er hem na op een jokkenden trant. „ Neen, myn Vriend", was zyn woord,
„ ik zal nooit eenigen aanſlag op FANCHON maaken. Hoewel ik haar
„ zeer bevallig vind, en juist zulk eene ſoort van ſchoonheid als
„ meest met myn ſmaak overeenkomt; egter ben ik nog meer be-
„ koord door haare ſtandvastigheid omtrent DUBOIS dan met eenig
„ ander ding: indien zy deeze verloor, zy zou, in myn oog, haare grootſte ſchoonheid derven. Was zy verknogt geweest aan
„ een grysaart, aan een norſſen en jalourſen Knaap, hadt zy ver-
„ losſing uit haaren druk verzogt, het zou een geheel ander geval
„ weezen; doch haar hart is geſteld op haaren ouden Minnaar
„ DUBOIS, die een hupsch Jongeling ſchynt, en haar, dit durf ik
„ zeggen, gelukkig zal maaken. Indien ik het onderſtond, haar te
„ verleiden, het zou waarſchynlyk vrugtloos weezen. Haare
„ ſtandvastigheid, die beſtand geweest is tegen het afweezen
„ haars Minnaars, en een Kanonkogel, zou niet bezwyken voor
„ de airs, de houding, en de beuzelpraat van een Petit maitre".
——— FONTANELLE kwam my nooit agtenswaardiger of beminnelyker voor, dan op dit oogenblik.

VRAA-

Digitized by Google

VRAAGE

KLINKDICHT.

Wat geeft een ruime ſtof tot twisten en krakeelen?
Wat geeft het meestendeel van 't menschdom groot Vermaak?
Wat ſtrekt, in 't algemeen, ten blyde vreugdebaak?
Wat doed aan Luijaards nooit den langen dag verveelen?

Wat geeft gelegenheid tot treurige Tafreelen?
Wat is door Mode thans een algemeene zaak?
Wat ſchat men zelfs reeds als een dagelykſche taak?
Wat doet veel menſchen vaak in tegenſpoeden deelen?

Wat is 't, dat elk betragt, op dat hy 't niet verzuim?
Wat baart aan Vrolykhart niet menig droeve Luim?
Wat kan zelfs het gemeen op 't allerſterkst beleezen?

Wat maakt, dat zelfs de Nacht, ſchoon ſlaaploos, niet verveelt?
Wat kent meest ieder, ſchoon van weetenſchap misdeeld?
Wat kan het anders, dan 't twistwekkend Kaartſpel weezen?

REEDLYK ANTWOORD.

„ Hoe kunt ge toch zo reed'loos weezen,"
Sprak Dorval tegen Lucia,
„ Met voor een Donderbui te vreezen?
„ Slaat de Almagt ons niet rondsom gâ?
„ En ook, wat wil 't gevaar beteek'nen!
„ 't Is mooglyk, over 't algemeen,
„ Als wy de kanſen eens bereek'nen,
„ Wel honderd duizend tegen één."
, Dus is 'er dan nog iets te dugten,'
Sprak op haar beurt, het Meisje toen:
, Maar, waaröm voor een Spin te vlugten,
, Gelyk ik onlangs u zag doen?'

W. H.

LUCHTS-

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, AUGUSTUS, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	30. 0-	65	WNW 2	omt. held.	
	— 1-	71½	— 3	—	
	— 1½	62½	W 1	—	
2	— 1-	63	ZtW 1	— wolk.	
	— 1-	80	ZZW 2	—	
	— 0½	70	Stil.	helder.	
3	29. 11-	67	ZW 2	z. betr.	
	30. 0-	72	W 4	omt. held. w.	
	— 0-	65½	WZW 2	—	
	— 0-	64½	ZW 2	wolkig	
4	29. 11½	75	WZW 3	omt. held.	
	— 11½	65	ZW 2	—	
	— 11-	65	ZtW 2	—	
5	— 10-	80	ZO 4	—	
	— 9-	70	NO 2	—	
	— 8-	71	ZZO 2. O	helder	
6	— 7½	85*	— o Z 4	betr. D B.R.	
	— 7½	69	ZtO 1	R. douk.	
	— 8	64	ZtW 4	donker	
7	— 8¼	73	— 3	z. b. o. h.	
	— 9-	64	WZW 2	—	
	— 9½	67	NWtN 3	—	
8	— 9½	74	N 4	donk. iets R.	
	— 9-	67½	O 2	o. held. betr.	
	— 9½	61½*	ZOtO 4	z. betr.	
9	— 10-	71	OtN 3	omt. held.	
	— 11-	65½	NNO 3	wolkig.	
	— 11¼	66	NWtN 2	z. b. donk.	
10	— 11½	74½	NNW 2	wolk. R. D.	
	— 11½	68½	— 0	—	
	— 11¾	68½	— 1	—	
11	— 11¾	80½	NW 2	— held.	
	— 11¾	70	N 1	held. wolk.	
	30. 0-	68	NO 1	wolkig.	
12	— 0½	74½	NNO 1	z. b. donk.	
	— 0½	69	N 1	donker	
	— 0¼	66½	— 1	—	
13	— 0¼	73	— 2	— z. b.	
	— 0¾	66	— 2	— —	
	— 1-	68½	NtO 2	z. betr.	
14	— 1-	75	NO 2	—	
	— 1-	66	O 0	omt. held.	
	— 0¾	65½	ZO 0	z. betr.	
15	— 0½	76	— 0	betr.	
	— 0½	64½	O 1	helder	
	— 0-	66	Z 1	betr.	
16	— 0-	80	ZW 1. NW c	—	
	— 0¼	67	N 1. 2	—	

	Bar:	Th:	Wind.		
	30. 0½	69	NOtN 2	betr. donk.	
17	— 1-	74	NNO 1	z. b. o. held.	
	— 1½	64½	N 2	helder.	
	— 1½	66	— 2	— wo.	
18	— 1½	73	— 4	wolkig	
	— 1¾	65	NtO 1	o. h. zw. w.	
	— 1¾	66½	NNO 3	— —	
19	— 2-	74½	— 4	zw. wolken.	
	— 2½	65½	N 2	— o. h.	
	— 2½	69	N 2. NO 2	—	
20	— 2½	77½	ONO 4	o. h. zw. w.	
	— 3-	70½	— 4	—	
	— 3¼	70	O 4. NNO 4	— wolk.	
21	— 3¼	77	O 4	—	
	— 3-	72	ONO 3	— held.	
	— 2½	70	OtN 3	helder.	
22	— 2-	80	— 4	b. o. held.	
	— 1-	70½	NO 4	— R. D.	
	— 0-	70	ONO 2	R. wolk.	
23	29. 11½	76½	— o. NO	zw. wolk. R.	
	— 10¾	67	NNO 2	omt. helder	
	— 11-	68½	N 2	wolkig	
24	— 11½	76	NtO 3	z. betr.	
	30. 0½	65	— 2	o. held. z. b.	
	— 0¼	66½	N 3	z. betr. drop.	
25	— 1-	74	NOtN 3	wolk. o. h.	
	— 1-	65	— 1	omt. held.	
	— 1-	65	Stil. ZO 0	R. z. b. iets R.	
26	— 1½	73	NO. NNW 2	z. b. o. h.	
	— 1¾	66	O 0	helder	
	— 2¼	63	OtZ 2	—	
27	— 2½	73½	OtN 3. O 1	omt. held.	
	— 2-	65	O 0-1	—	
	— 2½	63½	ZO 0	helder	
28	— 2½	78	Oo. NtO 1	—	
	— 2½	69	NO 0	—	
	— 2½	70	O 0 à 1	— o. h.	
29	— 2½	78	OtZ 0 à 1	—	
	— 2-	69	NO 0	—	
	— 1½	67	OZO 0. ZW 0	—	
30	— 1-	80	NO1. OZO 2	wolk. held.	
	— 0¾	1	OtZ 1	helder	
	— 0-	68	ZO 2	—	
31	29. 11¾	82	Z 3. ZW 1	—	
	— 11¾	72	ZZO 0	—	
	30. 0⅞.	70⅜ NB	1⅜. NB		

Den 10 nam: 3 u: 76—Den 13 nam: 3¼ u: 74—Den 21 nam: 2½ u: 78.
Den 22 's mid: 80 is tusschen 12 en 1 u: ten 2 u: zal 2 à 3 gr. laager zyn geweest.
25 nam: 2¼ u: 75—Den 26 nam: 1 u: 70—Den 29 mid: 12 u: 79.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

NIEUWE GEDACHTEN OVER DEN CXVIden PSALM.

Wie de Dichter van deezen Pſalm geweest, en wanneer, of by welk eene gelegenheid, dezelve gedicht zy, is niet zeker. ——— Dewyl David de meeste Pſalmen gedicht, zeer veele aanmerklyke, zeer byzondere ontmoetingen gehad, en zeer groote weldaaden van God ontvangen heeft, is het niet vreemd, dat het meerendeel der Bybelverklaarders hem ook voor den Maaker van dit ſnaarlied gehouden hebben. 't Geval, 't welk hy gehad heeft met Abſalom, is ook al te aanmerklyk, dan dat men om het zelve niet het eerst gedacht, en 'er deezen Pſalm niet op toegepast zoude hebben: *Theodoreet*, echter, en ook anderen na hem, erkennen David niet voor den Opſteller van dit Geſchrift, maar brengen het t'huis op de tyden der Maccabeën, 't zy in de dagen van Antiochus Epiphanes, of laater.

Men kan dit, het is waar, aanzien als eene zaak, die op zichzelve van geen groot belang is: dan ze verdient nochtans, met betrekking tot den inhoud van deezen Pſalm, onzes oordeels, wel eenige oplettendheid; dewyl de geheele Pſalm naar die onderſtelling verklaard wordt. Dit heeft my, om den waaren zin en meening van deezen zeer aanmerklyken Pſalm op te ſpooren, genoopt, om 'er myne gedagten op te vestigen; 't welk ten gevolge heeft, dat ik het thans waage, om, by de gemaakte gisſingen hier omtrent, nog eene nieuwe gisſing, ter opheldering van denzelven, te voegen. Hoopende, dat myne onderneeming den Bybelminnaaren niet mishaagen moge, zal ik hier, met eene zedige vrymoedigheid, zonder vreeze van voor verwaand gehouden te worden, myne byzondere gedachten, die ik betuigen kan, nergens gehoord of geleezen te hebben, over den

Digitized by Google

Maaker van, en het bedoelde in, deezen Pſalm, als ter proeve, voordraagen.

De dertiende Koning van 't Ryk van Juda, HISKIA *of* JEHISKIA *genaamd, ſchynt my toe, deezen Honderdzestienden Pſalm, by gelegenheid zyner herſtellinge van zyne doodlyke krankheid, gedicht te hebben.*

Dat deeze Naneef van David mede een Hebreeuwsch Dichter geweest zy, blykt ons duidelyk genoeg uit het Danklied, door hem gedicht, toen hy van zyne ziekte geneezen was; te vinden *Jez.* XXXVIII. 9—20.

In het ſlot van dit Lied, doet Hiskia aan den HEERE eene gelofte: *De* HEERE, zegt hy, *was* gereed *om my te verlosſen: daerom zullen wy op myn ſnarenſpel ſpelen, alle de dagen onzes levens, in den Huize des* HEEREN. Om aan deeze gelofte des te volkomener te voldoen, kan de herſtelde Vorst zekeren tyd of tyden hebben vastgeſteld, op welken hy zich, met zyn Hofgezin, in ſtaatſie, Tempelwaarts begaf, om Jehova, in het openbaar, en met al het Volk, als zynen Verloſſer te erkennen, en, door het zingen en ſpeelen van Lofzangen en Dankliederen, te verheerlyken. Tot dit openbaare gebruik nu mag hy deezen Pſalm inzonderheid gedicht en verordend hebben. Mogelyk is dit ook de reden, dat Propheet Jezaïa, niet deezen Pſalm, als ten openbaaren godsdienſtigen gebruike dienende, dus veel maalen overgeſchreeven en zeer bekend, maar wel en alleen het gemelde Danklied, als inzonderheid tot 's Konings eigen gebruike ingericht, en niet algemeen gemaakt, in zyne Rolle overgebragt, der vergeetenheid ontrukt, en voor de nakomelingſchap bewaard heeft.

Was Hiskia eenigermaate bedeeld met den Dichtgeest van David, hy was ook niet vervreemd van deszelfs Godsvrucht. Hy ſtelde zeer veel belang in, en was een zeer ieverig herſteller van, den Openbaaren Godsdienst. Dit ziet men, 2 *Chron.* XXIX. XXX. XXXI. *Hy dede dat recht was in de oogen des* HEEREN; *na alles wat zyn Vader David gedaen hadde.* 2 *Kron.* XXIX. 2. Dit gaf hem vrymoedigheid, om, in zyne ziekte, God biddende, te zeggen, *Och* HEERE! *gedenckt toch, dat ik voor uw aengezichte in waerheid, ende met een volkomen herte gewandelt, ende dat goet in uwe oogen is gedaen hebbe.* *Jez.* XXXVIII. 3. Wy mogen des in hem, niet alleen de vereischte bekwaamheid en rechte geſchiktheid, maar

ook

Digitized by Google

ook de Godvruchtige neiging vooronderſtellen; om, na het genot eener zeer groote weldaad, op het voorbeeld van zynen Vader David, een ſnaarlied, voor 't gebruik van den openbaaren Godsdienst, zamen te ſtellen.

Het veertiende jaar zyner Regeeringe hadt hem ook overvloedige ſtoffe aan de hand gegeeven, om zyn dichtvuur te ontvlammen, en zynen godvruchtigen geest in dankbaarheid te doen blaaken, om den God zynes heils, met openbaare gezangen, in zyn Heiligen Tempel te verheerlyken.

In dat voor hem zeer aanmerkelyke jaar was Sanherib, Koning van Aſyrien, opgekomen, tegen alle of de meeste vaste Steden van Juda, dewyl dat Ryk van hem afgevallen was. Hiskia, zich te zwak bevindende, ſmeekte dien magtigen Vorst wel om genade, en onderwierp zich aan de zeer groote ſchatting, hem door denzelven opgelegd; biddende dat hy dan van hem wilde aftrekken. Maar die trouwlooze zondt evenwel eenigen van zyne Legerhoofden, met een zwaar heir, na Jeruzalem, om het zelve, door list en geweld, in zyne magt te krygen. Toen was het een dag van benaauwdheid voor Sions Dochter. Hiskia zelf ſcheurde zyne kleederen, bedekte zich met eenen zak, ging in het Huis des HEEREN om te bidden, en liet Jezaïa aanzeggen, *Hef toch voor ons overblyfſel een gebedt op!* God liet zich ook verbidden. Honderd-vyf-en tachtig duizend Soldaaten ſtierven, door eene bezoeking van den Hemel, in éénen nacht, in 't vyandelyke leger; en Jeruzalem werdt, door deeze onverwachte en verſchriklyke nederlage, ontzet. 2 *Kon.* XVIII. en XIX.

Kort daar na, en wel in dat zelfde jaar, werdt Hiskia krank, tot ſtervens toe: want de voorgemelde inval in zyn Land geſchiedde in 't veertiende jaar zyner regeeringe, 2 *Kon.* XVIII. 13; God nu deedt, op zyne zickte, nog vyftien jaaren tot zyne dagen toe, 2 *Kon.* XX. 6: en Hiskia, die vyf-en twintig jaaren oud was, toen hy Koning werdt, regeerde in 't geheel 29 jaaren, 2 *Kon.* XVIII. 2. Op zyn krankbedde liggende, werdt hem, door Propheet Jezaïa, uit Gods naam, aangezegd; *geeft bevel aen uwen huize, want gy zult ſterven ende niet leven.* 2 *Kon.* XX. 1. Maar dit, in het beſte zyner dagen, in den ouderdom van *ongeveer* negen-en dertig jaaren, *tot de poorten des grafs henen te gaen, beroofd te worden van het*

Digitized by Google

overige zyner jaren; den HEERE *niet meer te zien, in den lande der levendigen; de menſchen niet meer te aenſchouwen, met de inwoonders der wereld,* (*Jez.* XXXVIII. 10, 11.) dit kwam Hiskia dermaate aakelig voor, dat hy den Albeheerſcher, van wiens goedheid en magt hy, nog onlangs, zulke treflyke blyken gezien hadt, in een geloovig vertrouwen, op het allervuurigſte om ontferminge ſmeekte; terwyl beeken van traanen uit zyne oogen vlooten, *daer hy gantsch zeer weende,* 2 *Kon.* XX. 3. Gods Propheet keert terſtond weder; hy boodſchapt hem, dat de HEER zyn leeven vyftien jaaren verlengen, en hem en Jeruzalem van den Koning van Asſyriën volkomen verlosſen zal. 2 *Kon.* XX. 5, 6. De kranke Vorst herſtelt: hy gaat ten derden dage op tot het Huis des HEEREN; en naderhand zal hy verſtaan hebben, dat Sanherib, niet alleen het Land geruimd, alle de Steden van Juda verlaaten, en zich naar Nineve gekeerd hadt; maar ook, dat hy aldaar van twee zyner zoonen vermoord, en dus niet meer te vreezen was. 2 *Kon.* XIX. 36, 37.

De geleerde *Prideaux*, 't is waar, ſtelt, dat de ziekte van Hiskia, vóór de ontzetting van Jeruzalem, en de nederlaag van Sanherib, inviel; waar tegen *Jozephus*, dezelve na den dood van Sanherib plaatst (*). Dan het komt my ten hoogſte waarſchynlyk voor, dat de geſchiedenis op de gemelde wyze best ſamenhangt; en dat myne ſchikking, dezelfde zynde met die der H. Geſchiedſchryveren, alleszins naar hunne gewoone wyze van verhaalen ingericht is.

Als men dit beloop deezer geſchiedenisſe in aanmerking neemt, en dan tevens het oog ſlaat op den CXVIden Pſalm, kan men wel dra ontdekken, dat de denkbeelden in den Pſalm vervat, by die gelegenheid, zeer natuurlyk in het dankbaare en godvruchtige gemoed van Hiskia konden opryzen; ja, dat alle de uitdrukkingen, zelfs de byzonderſten, van dit verheven ſnaarlied, in die omſtandigheden, eigenaartig in zynen monde pasten.

Zoo ongemeen beweldaadigd; nu, twee reizen achter den anderen, op zyn gebed verhoord; ſpoedig en wonder-

(*) Zie n. PRIDEAUX, *O. en N. Verb. aaneengeſch. I. D. bl.* 31 *en verv.* als mede JOSEPHUS *Joodſche Geſch.* B. X. H. 3.

Digitized by Google

derdaadig verlost en gered; mogt Hiskia, hartlyk en naar waarheid, betuigen, vs. 1, 2. *Ick hebbe lief, want de* HEERE *hoort mijne ſtemme, mijne ſmeeckingen, want hij neicht zijne oore tot mij, dies ick* hem *in mijne dagen*, in de dagen die my vergund zyn om nog te leeven, *zal aenroepen.*

Eene doodlyke krankte hadt hem getroffen; ja, een gewisſe dood was hem van Gods wegen aangezegd; zoo dat hy, vol droefheid en benaauwdheid, het aangezichte naar den wand keerde; God ernſtig bad, en gantsch zeer weende. *Gelijck een krane* of *zwaluwe*, zegt hy in zyn Danklied, *Jez.* XXXVIII. 14. *alzoo piepede ick, ick kirrede als een duive: mijne oogen verhieven haer om hooge, ô* HEERE! *ick worde onderdruckt, weest ghij mijn borge.* Dus mogt hy dan ook in den Pſalm zeggen, vs. 3, 4. *De banden des doods hadden mij omvangen; ende de angſten der helle hadden mij getroffen; ik vondt benauwtheid ende droeffenisſe. Maer ick riep den name des* HEEREN *aen, ſeggende och* HEERE! *bevrijdt mijne ziele*, myn dierbaar *leeven* van het geweld des grafs.

De Vrymagtige Opperheer, die een volſtrekt recht, over het leeven en het tydelyk geluk der menſchen, heeft, ſtondt, mag ik my zoo uitdrukken, van dit zyn recht, ten gevalle der Israëliten, eenigermaate af. God hadt een lang leeven en eene vleeſchelyke nakomelingſchap, door Israëls eerſten en grootſten Propheet, den genen toegezegd, die zyne wetten onderhielden. Dit laatſte hadt Hiskia gedaan. *Hij kleefde den* HEERE *aen; hij en weeck niet van hem na te volgen, ende hij hielt zijne geboden, die de* HEERE aan en door *Moſes geboden hadde.* 2 *Kon.* XVIII. 6. Gevolglyk mogt de vroome Hiskia, in den bloei zyner jaaren, toen hy noch geen zoon en erfgenaam hadt, door den dood gedreigd, maar nu uit deszelfs alvernielende kaaken verlost, en als van den boord des grafs te rugge geroepen was, vs. 5, 6 en 7 zeer wel zeggen: *De* HEERE *is genadigh en rechtveerdigh*, in het houden van zyne beloftenisſen; *ende onze Godt is ontfermende. De* HEERE *bewaert de eenvoudige* of oprechte, *ik was uitgeteerd, doch hij heeft mij verlost. Mijne ziele, keert weder tot uwe ruste*, tot die bedaardheid en kalmte, van gemoedsgeſteltenisſe, tot dat ſtille vertrouwen op de Godlyke beloften, waar in gy voorheen gewees zyt; *want de* HEERE *heeft aen u welgedaen.*

Digitized by Google

Hiskia mogt, in eenen eigenlyken zin, zeggen, Gy HEERE *hebt mijne ziele geredt van den doodt, mijne oogen van tranen, mijnen voet van aenſtoot. Ik zal wandelen voor het aengeſichte des* HEEREN, *in de landen der levendigen.* vs. 8, 9. Want hy lag reeds onder het vonnis des doods, en zyne groote bekommering was geweest, *Ick en zal den* HEERE *niet* meer *zien, den* HEERE *in den lande der levendigen: ick en zal de menſchen niet meer aenſchouwen, met de inwoonders der wereld. Jez.* XXXVIII. 11.

Zyn geloof aan Gods grootheid, goedheid en magt, ſtraalt in zyne gebeden, zoo om de ontzetting van Jeruzalem, als om de behoudenis van zyn leeven, zonneklaar door. Zie *Jez.* XXXVII. 15——20, en XXXVIII. 3. In beide die gevallen was hy zeer in de engte gebragt geweest; des mogt hy, vs. 10. met regt zeggen: *Ick hebbe gelooft, daerom ſprack ick. Ick ben ſeer bedruckt geweest.* Of, gelyk men dit vers ook zeer wel vertaalt, *ik hebbe geloofd, daerom hebbe ik geſproken, toen*, of, *ſchoon, ik zeer bedrukt ware.*

't Is waar, hy verzogt Jezaïa, toen die hem zyne herſtelling kwam aanzeggen, om een teken, 2 *Kon.* XX. 8—11. Dan, dit ſproot niet voort uit eenig ongeloof aan God; maar uit wantrouwen aan de menſchen. De Propheet was zoo ras niet weggegaan, na dat hy hem den dood hadt aangezegd, of keerde weder met de boodſchap van herſtelling, 2 *Kon.* XX. 4 *en* 5. De Propheet was een mensch. Mogelyk vreesde Hiskia, dat de Propheet eenige inzichten mogte hebben, om hem met de toezegginge van herſtelling te vleiën. 't Is waar, hy kende Jezaïa voor een braaf man, voor een heilig Propheet; maar zyn hart, door droefheid verſcheurd, zyne ziel ontroerd, zyn verſtand beneveld, en zyn geest eenigzins in wanorde zynde, ſprak hy dit onbedachte woord met zyne lippen; *Welck is het teecken, dat de* HEERE *my geſond maken ſal, ende dat ick op den derden dagh in des* HEEREN *Huijs ſal opgaen?* En toen de Propheet vroeg, of hy wilde, dat *de ſchaduwe tien graden voorwaerts, of tien graden achterwaerts gaen ſoude;* verkoos hy het laatſte, als, naar zyn inzien, het zwaarſte zynde. Op dit zyn gedrag ſchynt hy het oog te hebben in het elfde vers van deezen Pſalm: in de laatst aangehaalde woorden van zyn Geloof aan God, ſpreekende, en betuigende, dat hy in zynen nood God met vertrouwen hadt aan-

Digitized by Google

aangeroepen, zoo moest hem natuurlyk, het gemelde geval met den Propheet te binnen komen, en hem openlyk doen belyden, vs. 11: *Ick ſeijde in mijn haesten, alle menſchen zijn leugenaers!* Myn vertrouwen, op God, was leevendig en volkomen. Nogthans belyde ik, ééns een wantrouwend woord, onbedachtelyk, geſproken te hebben. Door drift en verhaastinge mynes harten, by gebrek van behoorlyke overweeginge, in myne verſchrikkinge of verbaasdheid, toen ik ongeſteld en verbysterd was, door de grootheid van myn verdriet, toen, zeide ik, by my zelven, in myn ontroerde harte, *alle menſchen*, Gods Propheeten niet uitgezonderd, *zijn leugenaers*. Zy zyn, als menſchen, onderhevig aan misſlagen, en zouden dus onderneemen konnen anderen te misleiden. Deeze algemeene waarheid paſte ik verkeerdelyk toe, op den vroomen en oprechten Jezaïa; dit deed my zoo voorbaarig naar een wonderteken vraagen. Ik was wel niet ongeloovig aan God, maar ik heb echter zynen Propheet beledigd. Deezen misſlag, in myne haastigheid begaan, wil ik thans openlyk en met leedweezen erkennen.

Wie kan zich nu verbeelden, dat Hiskia, de blyde boodſchap van herſtellinge ontvangen hebbende, en den Propheet min of meer wantrouwende, geene Gelofte aan Jehova zoude gedaan hebben; daar het doen van Geloften, by de Godvruchtige Israëliten zeer gemeen, en gebruiklyk was?

Dit aangenomen zynde, hoe eigen voegen dan de volgende woorden van den Pſalm, vs. 12, 13, 14? *Wat ſal ick den* HEERE *vergelden? Alle ſijne weldadigheijd is op mij! Ik ſal den beker der verloſſingen opnemen, ende den name des* HEEREN *aenroepen. Mijne geloften ſal ick den* HEERE *betalen, nu, in de tegenwoordigheid van al ſijn volck.*

De woorden vs. 15, zyn ook inderdaad zeer byzonder toepaslyk op deezen Koning. Was niet Hiskia één der Heiligen des Ouden Testaments? Is niet zyne herſtelling een allerbyzonderſt geval? Werdt hy niet als uit de kaaken des doods gered? En mogt hy dus niet zeer wel zeggen: *Koſtelijk is in de oogen des* HEEREN *de dood ſijner gunſtgenooten?*

En wat de volgende woorden, in vs. 16, *Och* HEERE! *ſekerlick ick ben uw knecht, ick ben uw knecht, een*

Digitized by Google

ſone uwer dienſtmaegd, betreft, dezelven voegden, niet ſlechts als eene algemeene ſpreckwys, maar in eenen letterlyken allereigenlykſten zin, in den mond van Hiskia.

De uitdrukking, *een ſone uwer Dienſtmaegd*, verdient inzonderheid onze opmerking. Laat zy, gelyk ſommige Geleerden willen, eene algemeene ſpreekwyze weezen, ſchoon zy ſlechts tweemaalen in den geheelen Bybel voorkomt; te weeten hier en in den LXXXVIſten Pſalm. Of, laat zy, als Hiskia de Dichter van den CXVIden Pſalm is, alhier eene navolging van David weezen, die, in den gemelden LXXXVIſten Pſalm, (welke een gebed van hem genoemd wordt,) dezelve, gelyk ſommigen willen, gebruikt, om aan te duiden, dat hy, uit Israëlitiſche Ouderen geſprooten, van zyne geboorte af met God in Verbond geweest was, en daarom, vs. 16 zegt; *Verlost den ſone uwer dienſtmaegd*; zy past toch byzonder in den mond van Hiskia. David, immers, hadt zich ook een zoon van Gods dienstknegt konnen noemen, 't gene Hiskia niet doen konde. Was Izaï, de Bethlehemiter, Davids Vader, niet een vroom Israëliet? Wordt zyn naam in de Godſpraaken van Jezaïa, Hoofdſt. XI. 1, niet met achting genoemd? Maar gantsch Juda kende Achas, den Vader van Hiskia: elk wist dat hy geen Dienstknegt van God, maar een ſnood Afgodendienaar geweest was, volgens 2 *Kon.* XVI. Dus kon Hiskia zich, by mogelykheid, in een openbaar gezang, ten algemeenen Godsdienſtigen gebruike geſchikt, om in den Tempel geſpeeld en gezongen te worden, geen *zoon van 's* HEEREN *Dienstknegt* noemen; zonder met een leugen in zynen monde voor Gods aangezichte te verſchynen. En zeker, daar Hiskia, een' godlooozen Vader gehad hebbende, echter, van zyne prille jeugd af aan, godsdienſtig en deugdzaam was, mogen we, met veel waarſchynlykheid, onderſtellen, dat zyne Moeder, *Abi* of *Abia*, de Dochter van zekeren *Zacharia*, eene godvruchtige Vrouw geweest, en hem zeer zorgvuldig in de vreeze des HEEREN opgevoed zal hebben. Op eene ſoortgelyke wyze althans leezen we van Timotheus, wiens Vader een Griek was, dat hy, door het onderwys van zyne Moeder Eunice, en zyne Grootmoeder Loïs, beiden Godvruchtige Joodinnen, *van kindts af, de H. Schriften geweten hadt*, 2 *Tim.* I. 5, *en* III. 15.

His-

Digitized by Google

Hiskia, zich nogmaals der Godlyke weldaadigheid herinnerende, zich te binnen brengende, hoe genadiglyk de HEERE hem van het geweld des grafs bevryd, hoe God hem, toen de banden des doods hem omvangen hadden, door zynen magtigen arm verlost hadt, zegt wyders, vs. 16, 17: *Gij hebt mijne banden losgemaeckt. Ik ſal u offeren eene offerhande van danckſegginge, ende den name des* HEEREN *aenroepen.*

Eindelyk ſpreekt hy nog eens van het volbrengen zyner Gelofte, vs. 18, 19. *Ick ſal mijne gelofte den* HEERE *betalen, nu, in de tegenwoordigheijd van al zijn volk. In de voorhoven des Huijſes des* HEEREN; *in 't midden van u, ô Jeruzalem! Halelu-jah.* Indien dit laatſte geen herhaaling zy, van 't gene hy, vs. 14, gezegd hadt, kan hy daarmede het oog hebben, op die gelofte, welke hy, in zyn byzonder Danklied, dat Jezaïa ons bewaarde, den Heere gedaan hadt; toen hy, gelyk wy reeds opmerkten, dit Lied beſloot, met te zeggen: *De* HEERE *was* gereed *om mij te verloſſen; daerom ſullen wij op mijn ſnarenſpel ſpelen, alle de dagen onzes leevens, in den Huijſe des* HEEREN.

Het Hebreeuwſche woord *Neginoth*, alhier voorkomende, wordt voor een zeker Muzyktuig genomen, en daarom in deezen door *Snaarenſpel* vertaald. Doch op meer dan ééne plaats der Schriften des O. T. betekent het ook zeer duidelyk het *Lied* zelve, dat op dit Muzyktuig geſpeeld wordt. Als, onder anderen, *Ps.* LXIX. 13. *Die in de poorte ſitten, klappen van mij: ende ik ben een* SNARENSPEL of SNAERLIED *der gener die ſtercken dranck drincken.* [*Zie ook Job* XXX. 9. *Klaagl.* III. 14, 63.] Dus zou men hier ook konnen leezen: *'t Behaagde den* HEERE *mij te verloſſen, daerom ſullen wij mijn* SNAERLIED *ſpelen, alle de dagen onzes levens, in den Huijſe des* HEEREN.

Dit *Snaarlied*, volgens deeze vertolking, toen beloofd, heiligde hy dan nu den HEERE, met den dus ver beſchouwden CXVIden Pſalm aan de Priesteren en Leviten te overhandigen, om, op vastgeſtelde tyden, ter gedachtenisſe en erkentenisſe der genootene weldaad, openlyk in den Tempel geſpeeld en gezongen te worden.

Maar, vreemd is het, denkt mogelyk iemant, dat Hiskia, indien dit Snaarlied van hem zij, in het zelve ook niet iets van de wonderbaare ontzetting van Jeruza-

Digitized by Google

lem gemeld heeft. Doch deeze bevreemding houd op, wanneer wy den even voorgaanden, als ook den volgenden Pſalm, dat my mede zeer waarſchynlyk voorkomt, insgelyks aan Hiskia toeſchryven. Dan mogen wy denken, dat de CXVde ziet op de ontzetting van Jeruzalem; de CXVIde op de herſtelling van Hiskia; en dat de CXVIIde niet anders is, dan een zeer kort aanhangſel van de twee voorgaande, doelende op den dood van Sanherib; by welken, niet alleen de Israëliten, maar ook zeer veele andere Volken, welker plaag hy in zyn leeven was, zeer groot belang hadden. De Volken en Natiën mogten zich over dit geval verblyden. Jehova bewees hun zoo wel, als zyn byzonder Erfdeel, zyne goedertierenheid. Hy bevestigde inzonderheid zyn woord aan Hiskia: zoo dat deeze zeer wel mogt zingen, *de goedertierenheijt des* HEEREN *is geweldig, of* zeer groot *over ons; ende zijne waerheit*, nu weder in het vervullen zyner belofte gebleeken, *is in der eeuwigheid.*

Sommigen houden den CXVIIden Pſalm voor eene voorzegging van de Roeping der Heidenen; vooral om dat Apostel Paulus, *Rom.* XV. 11. het eerſte vers in dien zin bybrenge. Doch ik meen, dat dit laatſte geen bewys voor het eerſte is; en dat de Apostel, ſchoon myne gedachten over dien Pſalm proef hielden, echter denzelven tot zyn oogmerk, by wyze van overbrenging of vergelyking, 't gene meermaalen in het N. T. geſchiedt, zou hebben konnen aanvoeren.

En wat wel byzonder den CXVden Pſalm aangaat: men vergelyke den inhoud en de byzonderſte uitdrukkingen van dat Zangſtuk, met de trotſche taal van Rabſake, *Jez.* XXXVI; met het gebed van Hiskia, XXXVII. 14—20; en met het Antwoord van Gods wegen, door Jezaïa, aan Hiskia gezonden: *vs.* 21—35. Wanneer men dit alles behoorelyk gadeſlaat, zal men myne giſſing, ſchoon vreemd, om dat ze nieuw is, echter geenszins buitenſpoorig, noch geheel onwaarſchynlyk vinden.

't Is waar, by de Griekſche Taalsmannen, by den *Sijriër*, den *Arabiër*, den *Ethiopiër*, en in de *gemeene Latijnſche Vertaaling*, wordt de CXVde Pſalm by den voorigen gevoegd: doch in de Hebreeuwſche en Chaldeeuwſche Afſchriften, wordt hy van den voorigen onderſcheiden. Wat zwaarigheid kan 't, derhalven, daar deze

Digitized by Google

ze verdeeling tog niet zeker beſlist is, baaren, wanneer wy, ingevolge van de bovengemelde gisſing, ſtellen, dat *Ps.* CXV. CXVI. en CXVII. by elkanderen zouden behooren? Elk heeft hier zyn oordeel vry; en 'er is, ter wederzyde, geen genoegzaam gezag om deeze zaak volſtrekt te konnen afdoen.

KORTE WAARNEEMINGEN WEGENS DE GENEEZINGEN VAN HET BOONGEZWEL (*LUPIA*). Door J. G. VAN WY, *Chirurgyn te Amſterdam, en Lid van het Provinciale Utrechtſche Genootſchap van Konſten en Weetenſchappen.*

(Toegezonden aan de Heeren Schryveren der Algemeene *Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, met verzoek van plaatsvergunning in hun Ed. *Mengelwerk*, indien het hun eenigzints nuttig toeſchynt. Den 16 September, 1779.)

Het ongemak, Boongezwel genoemd, meest aan de Knie voorvallende, is zo naauwkeurig en volledig beſchreeven en afgehandeld, door den ſchranderen Heer *D. van Geſcher*, in zyn fraai Werk, genaamd *Proeven over de voornaamſte langdurige Gezwellen*, dat het niet misſen kan, of een ieder kan hetzelve kennen, en van andere ongemakken, aan het Kniegewricht voorvallende, onderſcheiden en geneezen, indien men de door zyn Ed. opgegeevene behandeling opvolgt.

Dan, in ſommige gevallen, en in dien toeſtand, waarin zyn Ed., te regt, de inſnyding voorſtelt, ben ik om redenen der vreeze, welke by de Lyderen plaats grypt, zo dra men hier van gewag maakt, genoodzaakt geweest, een anderen weg te beproeven, en deze alleen is het, welke hier mede bedoeld word ten algemeenen nutte voor te ſtellen, ten einde men dezelve voor de inſnyding beproeven kan.

Het is my dikwyls voorgekomen, dat dit ſoort van Gezwellen door de gewoone middelen als de wasſchingen met den *ſp. Sal Ammon.* het *Empl. Diachil. c. g.* bedeeld met het *Puly. Sal Ammon.* zo veel 'er by mogelykheid in vermengd konde worden, of den pap ſamengeſteld uit Lynmeel, Wynazyn en *Sal Ammoniac*, konde geneezen worden; vooral dan, wanneer 'er een menigte Etter en Wa-

Digitized by Google

Watergezwelletjes of blaasjes te voorſchyn kwamen, welker geduurige ontlastingen de verdwyning zeer ſchynt te bevorderen; dog dan was men ook veeltyds genoodzaakt met het gebruik van gemelde middelen, ten minſten voor een tyd, af te zien, tot dat dezelve weder geneezen waren, om redenen dat de ontvellingen, welke gemelde blaasjes agterlaaten, oorzaak zyn, dat de Lyderen van ondraaglyke pynen klaagen, wanneer men met deze prikkelende middelen aanhoud. De tyd dan dat men gedwongen is van de gewoone behandeling af te zien, is die in welke het gezwel wederom in grootte toeneemt.

In twee ſoortgelyke gevallen, na dat ik, tot verveelens toe, alle gewoone middelen vrugteloos beproefd hadde, beproefde ik de aanlegging van het *Ung. Veſicatorium*, by herhaalingen, en hier door bereikte ik ſpoedig het oogmerk, namelyk de geneezing, zonder klieving van 't Gezwel of beurs.

Een myner Kunstvrienden, met wien ik hier omtrent geſproken had, heeft naderhand hier van insgelyks de proef genomen, en even 't zelfde ondervonden.

Ik geloove, ondertusſchen, dat men niet kwalyk doet, de geneezinge op de gewoone wyze te beproeven, dezelve weigerende, zal men ten minſten hier door het vogt in de bekende Slymbeurs vloeibaarder maaken, en te ſpoediger en gewenschter uitwerking van het *Ung. Veſicator.* te verwagten hebben. Ondertusſchen geloove ik thans dat men met voordeel van laatstgemelde middel, van den beginne af aan, gebruik zal maaken.

Eindelyk, omtrent het gebruik van het *Ung.* of *Empl. Veſicat.* heeft men in agt te neemen, dat de blein, hier door ontſtaande, aan de laagſte plaats geopend, het vogt ontlast worde, en, het *Epidermis* niet afneemende, gedekt worde, met de een of andere droogende zalve; vervolgens moet men wederom het *Ung.* of *Empl. Veſicator.* by een volgend verband aanleggen, en op dezelfde manier behandelen, en aldus na omſtandigheden agtervolgen, tot de geneezing voltrokken zy.

Digitized by Google

WAARNEEMINGEN, GEDAAN WEGENS DE GRAADEN VAN HETTE OP DEN BERG VESUVIUS.

Door den Heer JEAN HOWARD.

„ In een onzer onlangs uitgegeevene Stukjes (*) heb-
„ ben wy, *verſlag doende van eene Beklimming der Piek*
„ *van Teneriffe*, de verbaazende Hette vermeld, welke
„ uit de ſpleeten daar van voortkwam; hier by zal niet
„ kwalyk voegen, eene Opgaave der Graaden van Hette
„ op den *Veſuvius*; te meer, zal zulks, uit hoofde van
„ de jongſte ſchriklyke Uitbarſtingen deezes Vuurbraa-
„ kenden Bergs, onzen Leezeren gevallen: dus luidt het
„ berigt van den Heer HOWARD".

Den Berg *Veſuvius* beklimmende, ſtak ik menigmaal den bol des Thermometers in den grond, zonder voor eenigen tyd eene merkbaare Hette te ontdekken. De eerſte graad, waar toe de Thermometer, van FHARENHEIT opklom, was 114°. Ik deed myne waarneemingen in de twee of drie minuuten, tot dat ik den top bereikte: en bevond dat de Thermometer allengskens rees op 122°, 137°. 147°. 164°. en 174°.

Den top beklommen hebbende, ſtak ik den Thermometer in een gat, tuſſchen twee beddingen eener oude verharde Lava, en dezelve tekende 218°. Zodanig een klimming wekte myne nieuwsgierigheid op. Ondanks de ongemakken der uitwaaſemende dampen, wilde ik beproeven of de graad van Hette, by de Opening des Brandenden Bergs, nog grooter ware. Ik daalde eenigzins af in den mond; en in twee waarneemingen, die ik, met alle zorgvuldigheid, deed, op twee verſchillende plaatzen, tekende de Thermometer 240°.

Vraagt men, hoe iemand, te voet, en bukkende, of zich nederzettende op den grond, om deeze waarneemingen te doen, deeze buitengewoone maat van Hette kon verduuuren? Ik antwoord, dat die Hette, 't zy op den top, 't zy in den mond des Vuurbraakenden Bergs, al-

(*) Zie *Algemeene Vaderl. Letter-Oeffening*. I. Deel. 2de. Stuk, bl. 406.

Digitized by Google

alleen plaats hadt, op zekere bepaalde plaatzen, die rook uitgaven. De Lava hadt niet meer dan eene gemaatigde warmte, en ik kon 'er my op neder zetten, om den Thermometer 'er in te ſteeken, gelyk ik gedaan heb, zonder het minſte ongemak te voelen.

BRIEF DES GRAAVEN BORCH, *Lid van verſcheide Academien*, aan den *Abt* ROZIER;

OVER EENE WYZE OM LEDER GROEN TE VERWEN.

Myn Heer!

Dikwyls doet het geval de aangelegenſte ontdekkingen: dikwyls zyn ze der duisterheid nauwlyks ontrokken, of zy vervallen weder in vergetelniſe, wanneer men geen zorg draagt, om ze, in openbaare Geſchriften, daar voor te bewaaren. Uw *Journal de Phyſique* is tegenwoordig de Verzamelplaats, waarin alle Geleerden van *Europa* hunne ontdekkingen opleggen. Met daar in de volgende Bewerking op te tekenen, zal dezelve niet vergeeten worden, en tot een aanwinst van kundigheden in onze Kunſten dienen. PETRUS LEOPOLDUS, *Aardshertog van Oostenryk*, *Groothertog van Toscane*, *Beſchermheer van nutte kunſten*, verlicht Wetgeever, en met één woord, de Vader zyns Volks, heeft deeze Kunstbewerking ontdekt, door een *Duitſcher*, in zyne Staaten woonagtig. Zie hier dezelve.

Naa het Leder bereid, en 't zelve in dien ſtaat gebragt te hebben, dat het de Kleur, die men daar aan wil geeven, kan ontvangen, bovenal naa dat het wel gezuiverd is van vuil en vet, doopt men 't Leder verſcheide keeren in een afkookzel van *Gemeene Berberisſen*, *Berberis vulgaris*, LINN. *Sp. Pl.* Dit boomgewas is, in 't *Fransch*, bekend onder den naam van *Epine vinette*; in *Italie*, en inzonderheid in *Toscane*, onder dien van *Crespino*. Elk weet dat het afkookzel daar van eene Geele Kleur geeft, die de Verwers in *Frankryk* gebruiken, om Zyde, Wol, Katoen, enz. te verwen, en waar van de Schrynwerkers zich bedienen om het hout geel te maaken. Wanneer het Leder, naa verſcheide indoopingen, de Geele Kleur heeft aangenomen, doopt men 't zelve, droog zynde, in een Kuip met Indigo, in water ontbonden, naa dat de-

Digitized by Google

dezelve vooraf met vitriool-zuur bereid is. Men houdt met deeze Bewerking op, zo ras men bemerkt dat het Leder een ſchoone Groene Kleur begint aan te neemen. Hier in beſtaat de geheele Kunst: dewyl het kleurgeevend gedeelte der *Berberiſſen* natuurlyk in het Leder vast gehegt is, en de enkele vereeniging van het Blaauw der *Indigo*, in deeze Bewerking, die ſchoone Groene Kleur voortbrengt, onder den naam van *Saxisch Groen* bekend.

Ik ben, enz.

BRIEF VAN DEN HEER CARNUS. *Hoogleeraar in de Natuurkunde te Rhodez*, aan den *Abt* ROZIER; OVER DE KANARIE-VOGELS.

Myn Heer!

Zie hier eene Waarneeming, welke ik u verzoek, in uw *Journal de Phyſique* plaats te geeven; by aldien gy oordeelt dat dezelve van eenigen dienst kan zyn, 't zy voor de zodanigen, dit tot hun vermaak Kanarie-Vogels houden, 't zy om licht te verſpreiden over de uitwerkzels der driften in de Dierlyke Huishouding, enz.

Een myner Bekenden hadt een Kanarie-Vogel, dien hy, van tyd tot tyd, tergde, door hem den vinger voor te houden, waarin dit klein Vogeltje uit al zyn vermogen met den bek pikte. Op zekeren dag, naa dat dit tergen langer dan naar gewoonte geduurd hadt, vloog de Kanarie-Vogel, zeer verſtoord zynde, ſchielyk van zyn hand, de kamer twee keeren rond, en viel dood op den vloer neder.

Onlangs was ik by een ander Heer, die mede Kanarien hadt. Een hadt hy 'er in zyne kamer, die gewoon was op zyne hand te komen, om een ſtukje zuiker daar uit te haalen, enz. Wanneer men deezen den vinger voorhieldt om hem te tergen, vloog hy doorgaans weg, verſtak zich in zyn kooytje of ergens elders: zomtyds toonde hy blyken van verbittering: doch zeer zelden. Als hy in het deurtje van zyn kooytje zat, kwam ik langzaam digt hy hem met den vinger: zo ras hy dien zag, zette hy zich ſchrap om 'er met geweld in te pikken; doch dit duurde niet lang: want, naa het verloop van ze-

Digitized by Google

zeven of acht ſeconden ten langſten, vloog hy ſchielyk na 't bovenſte van zyn kooytje, en twee ſeconden heen en weder; terſtond daar op dood nederſtortende. De oogen en bek waren geſlooten: en niets was in ſtaat om 'er het minſte teken van leeven in te verwekken. Het was eene jonge Kanarie-Vogel, van de maand July des jaars 1778. Op den dag, toen dit voorviel, was hy zo vrolyk geweest als gewoonlyk: geen vierendeel uurs geleden hadt hy nog een airtje, 't welk men hem leerde, gezongen. Dus was 'er geene voorgaande ongeſteldheid. Ook had ik hem voorheen veel langer getergd dan op dien dag; doch nooit had ik het Diertje zo vergramd gezien.

Ik heb een anderen Kanarie-Vogel, die zeer gemeenzaam met my is, en dikwyls van my getergd wordt, ja, zomtyds twintig minuten lang. Ik doe hem meer dan tien voeten hoog vliegen, en hy komt op myn hand te rugge, ſterker dan voorheen pikkende. Nog meer, ik laat hem op myn kamer, met open venſter, en wanneer ik hem, in myn tuin zynde, waar op deeze venſters van de tweede verdieping uitzien, roep, komt hy als een roofvogel op myn hand nederſchieten, ondertuſſchen een geleerd deuntje zingende, en al dit bedryf ſchynt het Beestje geen hinder altoos te doen. Deeze Kanarie-Vogel kan, zonder getergd te worden, zich boosaartig aanſtellen. Als ik zit te leezen komt hy op het boek zitten, en, op de minſte beweeging der vingeren, om de bladeren om te keeren, als anderzins, ſlaat hy met de vleugelen, en pikt met den bek. Als ik ſchryf komt hy op 't papier, byt in pen en vingers. De Vogel, wiens dood ik veroorzaakte, was van een veel vreedzaamer aart.

Mag ik hier vraagen, welke de waare oorzaak van dien dood is? Is het een geborſten vat, een toeval van beroerte? Heeft men voorbeelden van dergelyke toevallen in verſcheide andere ſoorten van Dieren? Waarom kan de Kanarie-Vogel, van welken ik laatst geſprooken heb, geduurende eenen zo langen tyd, een terging uitſtaan, waar voor de andere zo ſchielyk bezweek? Zou men uit deeze Proeven niet eenige nuttige gevolgen voor de Dierlyke Huishouding kunnen trekken? Althans dit gevolg uit afleiden, dat zy, die Kanarie-Vogels kweeken, zich moeten myden van dezelve al te veel te tergen, en

zo

Digitized by Google

zo zorgvuldig daar in weezen, als ik in 't vervolg zyn zal.

Het dunkt my niet zeer moeilyk, op deeze vraagen te antwoorden; ondertusſchen wil ik liever zwygen, dan my blootſtellen om zaaken, op weinig gronds rustende, te zeggen.

Wel zou het der moeite waardig geweest zyn, dat kleine Diertje van binnen nauwkeurig te bezien; doch de geringe kunde, welke ik heb van de Ontleedkunde, als waar van ik nimmer myn hoofdwerk maakte, was oorzaak, dat ik dit onderzoek niet beſtond. Schoon het my te binnen ſchoot, het nedergevallen Vogeltje te Electriſeeren, kon ik het niet doen, dewyl myne zaaken my elders riepen. Ik blyf.

HERFSTBESPIEGELING.

of

SAMENSPRAAK TUSSCHEN PHILIBERT EN PRISCILLUS.

Welk een genoeglyke dag! wat heldere hemel! Geen wolkje verbergt het geringſte deel van 't azuuren uitſpanzel! geen hevig blazende wind beroert de lucht! 'er heerscht eene lieflyke kalmte! de aengename Zefier dartelt alleen tusſchen het zacht ruiſchend geboomte! Hoe ſtreelend kabbelen en murmelen de beekjes in deezen omtrek! Geene brandende zomerhitte ontgloeit den dampkring, en doet den wandelaer den avondſtond verbeiden, om eene hartverkwikkende koelte te genieten! Thans zal elke ſtond my toelaten, om, zonder hinderniſſe, het Schouwtooneel der natuur te betreeden, en myne ziel met de verrukkelykſte aendoeningen te vervullen!.... Maer wien zie ik van tusſchen het geboomte my naderen? Zo myn oog niet faelt, is het myn vriend Priscillus, welken dees aenloklyke dag zal uitgenoodigd hebben, om zyne zucht tot het wandelen bot te vieren, en my met zyn bezoek te verëeren. Wees welkom, myn dierbare Priscillus! nimmer kon uwe tegenwoordigheid my meer geneugte verwekken; nooit zal onze wandeling

Digitized by Google

bekoorlyker geweest zyn, dan op deezen blydschap schenkenden dag.

PRISCILLUS.

Geduurende drie dagen heb ik myne zaken geschikt gehad, om my, op heden, herwaerds te kunnen begeeven. Zo dra my, deezen morgen, de slaep verliet, keek ik, met een nieuwsgierig en gretig oog, het bed uit naer de glazen van myn rustvertrek; zo ver ik bespeuren kon, was het gelaet des hemels onbeneveld. Met blydschap sprong ik uit myn bedde, opende een venster, en werd, dadelyk, door den zuiveren glans eener onbefloersde zonne, aengenaem getroffen. Vol vreugde haestte ik my om het ontbyt te neemen, ten einde van de vriendelyke aenbiedingen uwes Buurheers Licidas gebruik te maken, om, vroegtydig, met zyn rytuig, in deezen oord te weezen; het geen ik, hoe dikwerf ik anders, met het uiterste vermaek, al wandelende u heb komen verrassen, niet voegzaem van de hand kon wyzen. Zo gy derhalven niet reeds door eene wandeling eenigzins vermoeid zyt, en een weinig rust wenscht te neemen, zult ge my ten hoogsten verpligten, wanneer gy my, zonder toeven, in uwen vruchtbaren tuin geleid, ten einde ik aldaer, met verwonderinge, de milde Herfstschatten moge aenschouwen.

PHILIBERT.

Ik kan uw verlangen voldoen, myn waerde Priscillus! Door eenige bezigheden die ik noodzaeklyk moest afdoen, ben ik verhinderd geworden, om, in den vroegen morgen, my tuin- en veldwaerds te begeeven. Even voor ik u ontdekte, was ik, met dat oogmerk, uitgegaen; en ik was hier naeuwlyks, toen ik het vermaek mogt hebben van u te aenschouwen. Wel aen dan; treeden wy naer mynen hof, waer gy thans uw oog, en, zo gy het begeert, uwen mond, op de keurigste vruchten kunt vergasten.

PRISCILLUS.

Ô Hoe gaet myn hart open, geachte Philibert! Welken boom bezoek ik toch het eerste! Wat aengename blos is 'er op die geurige abrikoozen verspreid! Hoe bevallig laten zich, tusschen het loof van den daer naest bystaenden boom, die ruige perziken zien! Hoe weelig breid die wat verder afzynde wyngaerd zyne fris-

Digitized by Google

frisſche bladen uit! wat menigvuldige ranken beſpeur ik al naderende, aen denzelven! welk een zacht en teder waes ligt 'er op die talryke en zware druiventrosſen! hun heilzaem, lieflyk en hartverſterkend vocht ontdekt zich door de heldere ſchillen! Myne tanden wateren! ik verbeeld my reeds hunne zeef te proeven! myn hart word al, by voorraed, verkwikt! Hoe buigt die appelboom zich onder den last zyner vrucht! hoe noodigt zy den aenſchouwer om haer te plukken, en zynen lust te boeten! Zie die verleidende pruimen ons eens toelagchen! Daer verſchuilt zich de verfriſſchende meloen onder hare bladen! Overal, waer ik myne oogen wend, werd ik eenen ryken overvloed van allerleie ſmakelyke vruchten ontwaer, die ons, in den ſchralen en behoeftigen Winter, een gezond, overvloedig, en verſterkend voedzel zullen verſchaffen! Welk eene erkentenis is de Sterveling der Aertsgoedheid niet verſchuldigd, die hem zulke overvloedige en voortreffelyke geſchenken genadig mededeelt! Hoe moet hy in vervoeringe uitroepen:

Wat dank zal ik, ô God! uw' grooten naem bewyzen!
Hoe uwe onſchatbre gunst naer heure waerde pryzen!
Gy, die ons alles ſchenkt, wat tot verkwikking ſtrekt,
En den vernoegden geest tot edle blydſchap wekt!
Het Schepslenheir doet ons uwe almagt klaer bemerken!
Gy ſtelt in 't gansch Heelāl, uw wys- noch goedheid perken!
Terwyl, by 't ruim genot, de ziel ten hemel zweeft,
En, in beſpiegeling', ſteeds naer volmaektheid ſtreeft!
De gouden zon doet nooit het kriekend oosten blaken,
Dat wy uw tedre zorg niet rykelyk mogen ſmaken!
En dees weldoende ſtar daelt nooit in 't late West,
Dat gy uw vriendlyk oog op ons niet hebt gevest!
Wil, Opperzegenaer! ons altyd dan behoeden
Dat wy de ondankbaerheid in onzen boezem voeden!

PHILIBERT.

Gewislyk, Priscillus! ligt deeze verpligting ten duurſten op alle redelyke wezens; doch hoe weinig beantwoorden zy aen dezelve! Het is hun genoeg, als hunne zolders

Digitized by Google

en kelders, dien ſchat ſlechts bezitten, en zy denzelven vervolgens op hunne tafels mogen zien verſchynen, om daar mede hunne graegte te kunnen boeten. Zy gedenken dan niet, welk eene oneindige wysheid en goedheid de Schepper der Natuur, in deszelfs voortbrenging, zo wonderlyk heeft ten toon geſpreid. Hoe hy, by de aenkomst der lente, de voedende ſappen in overvloed uit de ontdooide aerde, door menigvuldige buizen, uit de wortelen, die dezelven opſlurpen, in de boomen heeft omgevoerd; hoe hy, de boomen met bladen bekleedende, die bladen heeft doen ſtrekken tot kleinzing en bereiding dier vochten, welken zich vervolgens wederom door de boomen, tot derzelver voeding, verſpreiden; hoe hy al verder de boomen met de ſchoonſte bloezems heeft doen pryken die zo onderſcheiden van maekzel, gedaente en kleur zyn, dat zy elk in verrukkinge opgetoogen houden; hoe hy die bloeſems door de bladen heeft doen beſchermen en voeden, daer uit vruchten doen voortkomen, welke, door de ſtooving en koestering van 't zonnevuur, en geduurige aenvoering van ſappen, tot die grootte en rypheid uitgedeegen en gekomen zyn als men dezelve op onze tafels zet, en wy, op het aengenaemſte, mogen gebruiken. Dit alles zien de meeste menſchen voorby. Welk eene beklaeglyke onverſchilligheid of onkunde!

PRISCILLUS.

Hoe kan het anders zyn, ervaren Philibert! Het grootst getal der Maetſchappy heeft nimmer gelegenheid gehad, om eenige kundigheid van de werkinge der natuur' te verkrygen. Veelen, door hunne bekrompene omſtandigheden, of lastige beroepen, geen' lust, geene middelen, of geen' tyd hebbende, om dien aen het onderzoek derzelve te kunnen beſteeden, ſtaen, in dat opzichte, met het redeloos vee gelyk; 't welk de voortbrengzels der aerde nuttigt, zonder de Goddelyke almagt, wysheid en goedheid daer in te kunnen ontdekken. Ik beklaeg het lot der zodanigen. Wie weet, hoe veelen onder hen de grootſte geſchiktheid, den ſterkſten lust, de heetſte drift zouden hebben, om zich op ſoortgelyke naſpeuringen toe te leggen. Maer hoe zeer zyn dezulken te beſchuldigen, die goederen en tyd in overvloed hebben; dien 't aen gene gelegenheid ontbreekt, om na te kunnen gaen, hoe de natuur in het groeiend Ryk werkzaem is? Zal ons, zeggen ze, door deeze ken-

Digitized by Google

kennis, ééne vrucht daerom te beter ſmaken? Zullen wy, wanneer het een goed gewas is, iets van onze inzameling', om zulk eene onkunde, behoeven te derven? Wat gaen menſchen, die zo denken, de Werken der Scheppinge aen? Zouden zy zo dwaes zyn van daer aen eenen tyd te koste te leggen, dien zy, hunnes agtens, vry vermaeklyker, en tot meerder eer, kunnen doorbrengen? Hoe zou men, in de gezelſchappen, met hun lachen, wanneer zy maer van iets dergelyks durfden reppen! Wat zou men den neus over zulke waenwyze zotten optrekken!

PHILIBERT.

Och! waren alle zodanige Perſoonen Priscillusſen! Hoe moeilyk uwe Bediening ook zy, en welk eenen uitgeſtrekten tyd gy aen 't waerneemen derzelve moet beſteeden, zie ik dikwerf, met blydſchap en verwondering, hoe gy echter, nu en dan, eenige uuren, door eene onvermoeide vlyt en vlugge vaerdigheid, weet uit te ſnipperen, om het Boek der Natuure in te zien, of u in andere nuttige en aengename weetenſchappen en kunſten te verlustigen. De tyd tot het middagmael nadert; laten wy ons naer myne wooning begeeven; na het eindigen van 't zelve zullen wy, zo het u lust, vóór uw vertrek myne naestgelegen velden en akkers nog een weinig gaen bezoeken, waer uwe beſpiegelende geest wederom nieuwe en ruime ſtof zal vinden, om aengenaem te kunnen ſpeelemeien.

PRISCILLUS.

Gy hebt my eenen onverdienden lof toegezwaeid, edelaertige Philibert! Doch wat uwe uitnoodiging tot eene tweede wandeling betreft, ik neem dezelve gretig aen; en wel te meer, dewyl ik dezelve, in gezelſchap van zulk een' onſchatbaren en ſchranderen vriend, zal mogen doen.

L. STOPPENDAAL P. Z.

Digitized by Google

BEDENKINGEN VAN JOZUA TUCKER, *D. D. Deken van Gloucester*, OVER DE TEGENWOORDIGE VREES VOOR EEN INVAL IN ENGELAND OF IERLAND.

Den Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letter-oefeningen.

Myne Heeren!

„ Schoon uw *Mengelwerk* zelden Staatszaaken behandelt, of Stukken, daar toe betrekkelyk, oplevert, en het, aangezien de menigte van Nieuwspapieren van eenen anderen aart, overtollig zou weezen 't zelve daar mede op te vullen; heb ik nu en dan iets van die natuur ontmoet, en bovenal ſchynen de Heeren wel plaats te willen inruimen voor 't geen uit de pen van den Staatkundigen TUCKER komt; immers hebt ge van hem geplaatst zyn Antwoord, op de Vraag, *of een Ryk Land het kan uithouden tegen een Armer Land van gelyke natuurlyke voordeelen in het opleveren van Behoeften, en Goedkoopheid der Manufacturen? Hed. Vaderl. Letter.* III. D. II. St. bl. 124; als mede zyne *Aanmerkingen over het Gedrag der Americaanen, omtrent Engeland, en de beste wyze om die Volkplanting daar aan nuttig te maaken. Ald.* bl. 391 (*); dit vrymoedigde my om de nevensgaande *Bedenkingen over de tegenwoordige Vrees voor een Inval in Engeland of Ierland*, in 't *Engelsch* aantreffende, te vertaalen, en ze UE. terſtond toe te ſchikken, in vertrouwen dat het UE. niet onaangenaam zou weezen die te ontvangen, en uwen Leezeren niet ongevallig dezelve geplaatst te vinden. Het onderwerp, daar in verhandeld, is tog, onder onze Landsgenooten, een algemeene ſtoffe des Onderhouds eene geruime wyle geweest, en nog. Ik blyf, enz."

* * * * * *

In tyden van dreigend gevaar of algemeen gaande gemaak-

(*) Wy hebben van dienzelfden Eerwaardigen Heere zeer onlangs ook geplaatst eene *Redenvoering over de Weelde, met betrekking tot den Koophandel beſchouwd. Hedend. Vaderl. Letteroeff.* VII. Deel, II. Stuk, bl. 521.

Digitized by Google

maakte Vreeze, kan een eerlyk Man, die waarlyk ten oogmerke heeft zynen Lande dienst te doen, gemaklyk onderkend worden van den Hofgezinden Vleier aan den eenen, en van den oproerigen Gemeenebestgezinden aan den anderen kant, wanneer men naamlyk op de volgende omſtandigheid let. Hy zal nimmer de gedaane Verrigtingen van een der beide Partyen toejuichen of berispen, (hoe veel ſtofs tot het een of ander hem ook gegeeven worde,) maar hy zal voorwaards zien, om, indien het hem mogelyk is, de middelen aan te wyzen tot het voorkomen en afweeren dier rampen, met welken wy nu gedreigd worden, uit welk eene oorzaake zy ook ontſtaan, of zy van het *Ministerie*, of van de *Antiministeriaale Party*, hervoortkomen.

Dit kan hy tragten uit te werken, (want hy heeft een ruim veld voor zich open,) door de vreesagtigen en kleinmoedigen, die, om eene geringe oorzaake, ſchrikken, moed in 't lyf te ſpreeken, —— als mede door de ſtouten en onverzaagden zodanige grondregels van wysheid en voorzigtigheid in te boezemen, als kunnen ſtrekken om hun moed ten besten einde te beſtuuren.

Wy vinden ons tegenwoordig met een Inval gedreigd: maar, menschlyker wyze geſprooken, hebben wy, onder de begunſtiging der algemeene Voorzienigheid van GOD, hier voor zo weinig te dugten als eenig Volk op den geheelen Aardbodem. —— Dit durf ik ſtellig verzekeren, dit geloof ik vast: —— en heb daar voor de volgende redenen, die ik verzoek, dat elk Leezer, zo hy een eerlyk Man is, niet zal verſmaaden in overweeging te neemen.

Alle Invallen, die op de Inwoonderen van *Engeland* of *Ierland* kunnen gedaan worden, kan men uit vier onderſcheide oogpunten beſchouwen. —— I. Het inſchepen der Krygsmagt tot dien Inval geſchikt, zo Voetvolk als Ruitery, van het Geſchut, de Wagens, de Vragtpaarden, de Tenten, en den verderen Krygstoeſtel. —— II. Het zeilen van deeze ingeſcheepte Krygsmagt en Oorlogsvoorraad, in een verbaazende vloot Transportſchepen, met derzelver Convoijers, of te gelyk of in kleine ſmaldeelen. —— III. Naa eene gelukkige reis, derzelver Landing en Ontſcheeping aan onze Kusten, en eindelyk IV. Hun Optocht in het land, om 't zelve te onder te brengen of te veranderen in een *Congres-Gouvernement*, gelyk

Digitized by Google

aan dat in *America*, onder de beſcherming van *Frankryk* en *Spanje*.

I.

DE INSCHEEPING DER KRYGSMAGT.

Een Leger, dat uit *Frankryk* of *Spanje* ingeſcheept wordt, tot het vermeesteren van *Groot-Brittanje* of *Ierland*, moet niet minder weezen dan 30,000 van de beſte en geoefendſte Krygslieden, die *Frankryk* of *Spanje* kan opleveren. Ja het zou, om eenig redelyk vooruitzigt op een gelukkigen uitſlag te hebben, wel tweemaal zo groot moeten weezen. Dit Leger moet met zich brengen zo veel voorraad voor Menſchen en Paarden, als zy eene maand naa de Landing zouden noodig hebben: dewyl men niet kan veronderſtellen, dat de *Engelſchen* markten voor hunne Vyanden zullen open zetten, of hun terſtond naa de Landing het noodige zullen verſchaffen. In tegendeel, moeten zy weeten, zo wel uit het laatſte bevel zyner Majeſteit, als uit de natuur der zaake zelve, dat zy, wanneer zy landen, het land ontledigd zullen vinden van allen voorraad, paarden, vee, wagens en wat zy verder mogten behoeven. In het laatſte bevel heeft men vergeeten van Wagens te melden, dit was een verzuim 't welk zeker ſchielyk zal verbeterd worden. Deeze omſtandigheid nu, dat een Invallend Leger belast is met zulk een groot aantal werkpaarden, voorraad, enz. behalven de andere onvermydelyk noodzaaklyke behoeften zal een veel grooter aantal Transportſchepen eiſchen dan anderszins genoegzaam zou weezen. Ja, indien wy het getal der Transportſchepen, te deezer gelegenheid noodig, vergelyken met die gebruikt werden door onzen roemryken Verloſſer den Prins van ORANJE, (Zie een Verhaal hier van in RAPIN's *History*, Vol. II. 177 (*),) zullen wy bevinden, dat 'er niet minder dan 1000 Zeilen vereiſcht worden. Ja daar moeten 'er veel meer zyn: dewyl de Prins, die menigte van voorraad en vragtpaarden niet met zich voerde, welke de *Franſchen* en *Spanjaarden* moeten medebrengen, ——— zo om dat hy een veel korter overtocht voor hadt dan zy te doen heb-

(*) De Vloot, die den Prins van ORANJE overvoerde, beſtondt uit vyftig Oorlogſchepen, twintig Fregatten, en twintig Branders; waar by nog omtrent vierhonderd Transportſchepen waren.

Digitized by Google

hebben, inzonderheid als zy beoogen in *Ierland* te vallen, —— als om dat hy wist met open armen te zullen ontvangen worden, waar hy ook landde. Om deeze redenen moeten onze Vyanden een groote Vloot van Transportſchepen maaken te hebben, en tevens eene menigte van Fregatten, Kotters, en andere kleine Schepen om deeze Transportſchepen, te dekken en te beſchermen tegen de vyandlykheden der *Engelſche Fregatten*, Kotters en Kaapers. Nu is het, menſchlyker wyze geſprooken, aangemerkt de groote toerustingen, die onze Vyanden reeds gedaan hebben om hun aanzienlyke Oorlogsvloot gereed te maaken, onmogelyk.

Maar, eens toegeſtaan, dat dit mogelyk was, dan ſtaat aan te merken, dat zulk eene Vloot van Transportſchepen en Convoijers, als hier veronderſteld wordt, in geene Haven van *Frankryk* kan geborgen worden (met veiligheid naamlyk) dan misſchien in de Haven van *Breſt*. En dewyl een zo verbaazend getal noodwendig groote verwarring zou baaren, zouden zy daar zelfs niet eens alle te gelyk kunnen uitzeilen, maar dit moeten doen in verſcheide ſmaldeelen, met Convoijen, elk ſmaldeel vergezellende. Deeze omſtandigheid, daar zy noodzaaklyk hunne kragt verzwakt, zou aan de ſnelzeilende *Engelſche* Fregatten, Kotters, enz. een groot voordeel op hun geeven. 't Zelfde zou plaats hebben, als zy uit verſchillende Havens zeil gingen —— met dit bykomend naadeel, —— dat de onderſcheide ſmaldeelen minder in ſtaat zouden weezen om eenſtemmig te werk te gaan, en dat de krygsmagt aan boord van het eene ſmaldeel meer verlegen zou weezen om te weeten wat 'er geworden was van hunne Tochtgenooten, waar zy hun zouden zoeken, of wanneer zich by hun vervoegen.

II.

HET ZEILEN VAN DEEZE GROOTE VLOOT.

Laat ons nu veronderſtellen, dat de opgemelde zwaarigheden, op de eene of de andere wyze, alle te boven gekomen waren, en zien wat 'er dan natuurlyk moet volgen. ——, Een verbaazend aantal, ten minſten 1000 Schepen, tot het overvoeren van Manſchap en Goederen geſchikt, met 50 of 60 Fregatten, Kotters, Advysjagten, enz., zyn uit de haven en nu onder zeil.

Digitized by Google

—— Goed ——, En terwyl die Vloot de koers na „*Engeland* zet, houdt de groote Scheepsmagt van *Frank-*„*ryk* de groote Scheepsmagt van *Engeland* in de Ha-„vens; —— of zeilt, die geſlaagen hebbende, zege-„praalende in de *Engelſche Zeeën*". Laaten wy dit eens toeſtaan om het ſtuk te beter in te zien, en onze Snappers, volgens hunne eigene wyze van denken, te behandelen. Maar dan hebben wy regt om te vraagen, welke ſoort van Scheepslieden gy met mogelykheid kunt veronderſtellen, dat onze Vyanden kunnen krygen om deeze Transportſchepen, deeze Convoijers te bemannen, naa dat zy hunne groote Oorlogſchepen zo wel vóorzien hebben? —— Dit is eene nieuwe zwaarigheid, welke verdient opgelost te worden; want de *Franſche* en *Spaanſche Scheepslieden* zyn niet zeer bedreeven op hunne eigene Kusten, en veel min ervaaren op de onze: en, in het tegenwoordige geval, zyn hunne beste reeds geplaatst aan boord van hunne groote Vloot: weshalven de rest zeer flegt moet weezen, zo zy in de daad eenigzins het Zeebouwen verſtaan. —— En, nogthans, zal door eene Vloot Transportſchepen, bemand met zulke onervaarene Zeelieden, 't arm *Engeland* en *Ierland* aangevallen! —— en overwonnen worden! —— Ja, 't geen nog zeldzaamer is, deeze Vloot, voorzien met zulke onkundige Scheepslieden en vol van Zeezieke Soldaaten, Zeezieke en verſchrikte Paarden, zal nooit in de war geraaken by dag noch nagt —— de Bevelhebbers zullen het eene ſein nooit voor het ander neemen, of nimmer eenigen grooten misſlag, welke ook, begaan! Deeze dingen zyn, in de daad, zeer vreemd en ongehoord, en niets dergelyks wordt 'er in de Geſchiedenis des Menschdoms gevonden.

Daarenboven, wanneer deeze talryke Vloot in Zee is, wordt 'er eene ongemeene bedreevenheid en afgerigtheid in alle Scheepszaaken vereischt, om eene andere reden. Transportſchepen, van welk eene ſoort ook, zyn onbekwaam tot vegten: en hoe digter byeen zeilende, hoe minder zy zich kunnen verdedigen. Wanneer zy, derhalven, worden aangevallen, is het hunne zaak te vlugten, en het ſtryden over te laaten aan de Fregatten, Kotters, enz. beſchikt om ze te geleiden, te behoeden en te verdeedigen. Nu is het, by gelegenheden van zulk eene verwarring, nauwlyks mo-

Digitized by Google

mogelyk voor de ervaarenſte Scheepslieden en de bedaardſte Bevelhebbers, geene groote misſlagen te begaan, ſchoon ze alleen eene Vloot van 50 of 60 gewoone Koopvaardyſchepen te begeleiden en te beſchermen hebben. Oordeelt, derhalven, wat het geval moet weezen, onder eene Vloot van 1000 zeilen Transportſchepen, welker laading beſtaat uit Soldaaten, Paarden, deeze Zeeziek, geene Zeeziek en verſchrikt: en waar de Scheepslieden zelve zo onkundig en onbedreeven zyn, dat zulks veel toebrengt tot de algemeene verwarring in ſtede van die te verhelpen!

In de daad eenige onzer nieuwsſchryvers, en tydingkraamers, hebben ons willen diets maaken, dat onze Vyanden alle deeze zwaarigheden en gevaaren vermyd hebben, door hunne krygsmagt, krygsvoorraad, enz., geſchikt om ons te beſtooken, aan boord hunner groote Oorlogsſchepen te doen. Doch laaten zy allen, die 'er hun werk van maaken om vrees aan te jaagen, en verkeerde berigten te geeven, weeten, dat een groot Oorlogſchip, in een Transportſchip of een Fluit, gelyk de *Franſchen* het noemen, hervormd wordt, en belaaden met Krygsvolk, Paarden, Oorlogstuig, enz. niet langer in ſtaat is, om de onderſte laag geſchut te gebruiken: en zich te verweeren als een groot Oorlogſchip: zo dat een goed Fregat van 30 of 40 Stukken, in die omſtandigheden, wel tegen een Schip van 76 of 80 Stukken ſtaan kan. ——— Zo veel betreffende het zeilen van deeze groote inval doende Vloot.

III.

DE ONTSCHEEPING VAN HET LANDENDE LEGER.

Wy moeten nu veronderſtellen, (hoe onwaarſchynlyk het zyn moge) dat zy allen, of het meerendeel, behouden op onze Kust aangeland zyn, en gereed ter Ontſcheeping. Zulk een Vloot als deeze zou ſchielyk gezien worden, als zy digt by land kwam; zelfs indien wy geene Advysſchepen hadden om 'er ons vroeger van te verwittigen. En gezien zynde, zal het Land in rep en roere zyn, en zullen alle de Paarden, Vee, Leshogt, Wagens, enz. ten ſpoedigſten eenige mylen hooger landwaards in opgevoerd worden. Van den tyd af dat wy dezelve ontdekken door onze verrekykers, tot dat de

Digitized by Google

de Transportſchepen; en Convoijers; het anker geworpen, en zich in eene voeglyke orde ter Ontſcheepinge gefchikt hebben, moeten 'er ten minſten drie dagen verloopen: en van dien tyd tot de volkomene Ontſcheeping van de Manſchap en Krygsvoorraad zouden 'er ten minſten nog acht dagen, indien deeze niet verdubbeld, noodig zyn: en dit zelfs, als wy veronderſtellen, dat onze Fregatten, Kotters, en andere Schepen, die wy in Zee hebben, en onze ligte Troepen te land, hun geen hinder alkoos gaven; maar dit allen aankeeken als belanglooze toekykers. —— Als mede op de veronderſtelling, dat wind en weer hun zo gunſtig bleeven als zy zelven konden wenſchen. 'Er is eene byzondere rede, waarom men op de *Engelſche* of *Ierſche Kust* veel langer moet aanhouden, dan op eenige andere, byzonder op de Kusten van de *Middellandſche* of *Baltiſche Zee*: want hier loopen de getyden alle twaalf uuren zo hoog en laag, dat meer dan twee derden van den tyd, die gebruikt zou kunnen worden ter ontſcheepinge, verlooren gaan in het wagten na den vloed. Dit is een groot voordeel voor ons, als wy alleen verdeedigender wyze handelen.

Wanneer de Ontſcheeping volvoerd is, moeten 'er eenige dagen geſchikt worden om uit te rusten, ten einde de Menſchen en Paarden van hunne Zeeziekte en vermoeienis bekomen, en tot den optocht in ſtaat worden. Daarenboven verſcheide dingen, behoorende tot onderſcheide ſoorten van wagens en voertuigen, onvermydelyk gebrooken, geſchonden of verlooren by het ontſcheepen, moeten herſteld of hermaakt worden. Dit alles moet ten minſten nog zes dagen meer kosten: zo dat, van de eerſte verſchyning deezer landende Vloot op onze Kusten, tot den tyd dat zy gereed zou weezen om haar optocht aan te vangen, vyftien geheele dagen moeten verloopen: een tyd zeker; lang genoeg, om, indien wy niet geheel onze eige zaak verwaarloozen, *Engeland* of *Ierland* in een ſtaat van tegenweer te ſtellen.

IV.

DE OPTOCHT DES GELANDEN LEGERS.

Wy zyn nu tot een nieuw Tooneel gekomen: want, naa toegeſtaan te hebben, (enkel om dus de zaak te beter te beſchouwen,) dat alles gelukte naar den vuurigſten

Digitized by Google

ſten wensch der invalleren zelve, en ſtrydig met alle graaden van waarſchynlykheid —— moeten wy nu overweegen wat de gevolgen zullen weezen van den bedoelden Optocht; enkel veronderſtellende, dat 'er geene wonderen ten voordeele onzer Vyanden geſchieden, en dat wy zo veel gezond verſtands bezitten, om de noodige ſtappen te doen tot verdeediging van alles wat ons dierbaar is. Een Leger van 28,000 voetknegten en 2000 Ruiters, (want een kleinder getal dan 2000 Ruiters, kunnen wy, in dit geval, niet veronderſtellen) met omtrent 1000 vragtpaarden, tot het ſleepen van 't geſchut, het trekken der voorraadwagens, enz. verlaat de verſchanſingen, by derzelver landing opgeworpen, en beginnen den Optocht, (ſtel, indien het u behaagt,) na de Hoofdſtad. Dan zou de plaats hunner landinge naar alle waarſchynlykheid weezen op den Kusten van *Eſſex*, *Suffolk* of *Norfolk* aan de eene zyde van de *Theems*, of op de Kusten van *Kent*, *Suſſex*, *Hants* of *Dorſet* op de andere zyde, dat is zo naby als zy, met veiligheid, kunnen komen by de Hoofdſtad des Ryks, en tegen over hunne eigene Kusten (met welke zy eene beſtendige gemeenſchap moeten houden,) als de aart der zaake wil toelaaten.

Nu, naa dat zy hun Optocht begonnen hebben, zal 'er een aanmerkelyk verſchil in de wyze van den oorlog te voeren moeten volgen. Want, terwyl de Invallers op Zee waren, was het hunne zaak het vegten te myden: maar nu zy geland zyn, en hun Optocht begonnen hebben, is het hun belang zo ras mogelyk te vegten —— en ons belang juist het tegendeel. Om deeze zaak op zulk eene wyze te ontvouwen, dat de onkundigſte ze kan begrypen, en teffens den beſchroomden alle vrees te ontneemen, als of wy voor onze Vyand vlooden, verzoek ik op te merken, uit onze *Engelſche Geſchiedenis*, dat, zo HAROLD geen ſlag geleverd hadt aan WILLIAM, Hertog van *Normandye*, bykans zo ſchielyk als deeze lande; en hy, in ſtede van met den Invaller te ſtryden, alleen met hem geſchermutzeld had, enkel eenige weinige uitgeleezene benden zendende, om zommige byzondere posten te verdeedigen, en hem teffens afmattende, door geduurig zyne Convoijen op te ligten, zyne Quartieren te ontrusten, en hem geen oogenblik rust, nagt noch dag, te geeven —— zou WILLIAM van *Normandye* ver-

verpligt geweest zyn na huis te keeren, zonder den tytel van WILLIAM DEN OVERWINNAAR; indien het hem mogelyk geweest ware, in 't geheel te rug te trekken. Iets dergelyks zou overgekomen weezen aan onzen grooten Verlosser, den Prins van ORANJE, was hy in zyn Optocht van *Exeter* na *Londen* niet verſterkt door een groot getal *Engelſchen*, die wyslyk aan het zagt Beſtuur eener bepaalde Monarchy de voorkeus gaven boven dat, 't geen zyn Tegenſtander poogde te vestigen; te weeten een eigendunkelyk en willekeurig gezag. —— Het is, by gevolge, baarblyklyk ons belang den Invaller niet te bevegten, by zyne eerſte landing, of wy moesten reden hebben om te vermoeden, ('t geen ik denk dat wy niet hebben hoe dwaas de tyden ook mogen weezen,) dat onze Patriotſche Republikeinen zich met de *Franſchen* in grooten getale wilden veréénigen, om een dwingelandsch Staatsbeſtuur op te rigten, gelyk aan het *Provinciaal en Continentiaal Congres* in *America*. Maar ik vertrouw meer op hunne vrees, dat zy zich gerust zullen houden, dan op hunne beginzelen van pligtſchuldigheid en eer. En daarom dring ik den grondregel weder aan, dat, indien de *Franſchen* of *Spanjaarden* landden, het onze zaak niet is hun terſtond te beſtryden.

Wy hebben voorheen opgemerkt, dat de Invallers zouden tragten te landen zo digt aan de Hoofdſtad als zy konden, en zo naby hunne eigene kust (met welke zy eene beſtendige gemeenſchap moeten onderhouden,) als de natuur der zaake toelaat; gevolglyk kan de plaats of de plaatzen hunner Ontſcheepinge niet minder zyn dan 70 mylen, en niet veel meer dan 140 mylen, van de Hoofdſtad. Veronderſtel een gemiddelde afſtand tusſchen deeze, naamlyk 105 Mylen. Nu, in die uitgeſtrektheid lands zullen ten minſten 10, 20 of 30 plaatzen gevonden worden, ſterk door de natuur, en ſchielyk door kunst te verſterken, zo verre dat zy in ſtaat zyn om elk drie of vier Batalions te legeren, ondersteund door drie of vier Compagnien ligte Ruiters of ligt Voetvolk, bekwaam om het geheele invallende Leger eenige dagen op te houden. Deeze wyze om den oorlog te voeren op verſcheide posten, in ſtede om tot een beſliſſenden ſlag te komen, mat een invallend Leger meer dan iets anders af: dewyl het weet, dat 't ten laatſten daar door zal vernield worden. —— Laat ons, derhalven,

Digitized by Google

ven, voortgaan om het verder beloop deezer zaake te beſchouwen, —— de weinige *Engelſche Batalions*, te vooren gemeld, uit de eerſte post verdreeven zynde, trekken na eene tweede, misſchien tien of twaalf mylen verder gelegen, terwyl de ligte Ruitery en het ligte Voetvolk hun aftocht dekt. De Krygsbenden, in de tweede post gelegerd, dus vereenigd zynde met te rugtrekkende Batalions, door de Ruitery en het Voetvolk, worden naar evenredigheid ſterker, en bieden een heftiger wederſtand. —— Van de tweede zullen wy eens veronderſtellen, dat een hertocht geſchiedde op dezelfde wyze na een derde, en zo voort tot een vierde, vyfde, enz. terwyl hun getal en ſterkte ſteeds toeneemt, en het getal en de magt der Vyanden van uur tot uur vermindert, tot zy, ten laatſten, afgemat door de geduurige aanvallen der ligte Troepen, moedloos door geen einde aan hunnen arbeid te zien, lydende door 't gebrek aan voorraad, verzwakt door de verliezen in zo veele bloedige ontmoetingen geleden, gedund door overloopen, ziekten, en alle andere wederwaardigheden, die eene ten agteren loopende zaak vergezellen, verpligt zyn het deerlyk overſchot van hun groot en ontzaglyk Leger krygsgevangen te geeven; omtrent op dezelfde wyze, als het Leger, onder den beroemden CAREL DEN XII, Koning van *Zweeden*, te *Pultowa* moest doen, en de Generaal BURGOYGNE onlangs te *Saratoga* deedt.

Wat den Inval in *Ierland* betreft. —— *Ierland* is veel verder van 's Vyands kusten verwyderd dan *Engeland*: en gevolglyk loopt de groote Vloot van Transportſchepen, noodig tot zulk een Landing, veel meer gevaars om verſtrooid te worden door onze Fregatten, Kotters, Kapers, enz., om niet te ſpreeken van de veelvuldige toevallen van Stormen en Onweêren, op zo lang een tocht in die zeeën, en op deeze kusten, te dugten. —— Naa de Landing is het land van *Ierland* natuurlyk ſterker, en voller van houbaare plaatzen dan *Engeland*; men heeft 'er eene menigte van Meiren, Moerasſen, enz. —— Ook zal 'er de Vyand minder leevensvoorraad, om zich te onderhouden, aantreffen, —— en kan dezelve veel ſchielyker buiten zyn bereik gevoerd worden. —— Voegt hier by dat het gros der Inwoonderen, ik meen de *Roomſch Catholyken*, als nog niet beſmet zyn met de krankhoof-

Digitized by Google

hoofdigheid der Republieksgezindheid; en wy hebben eene ondervinding van bykans honderd jaaren, dat zy zich wel zullen gedraagen. De laatſte opſtand in den Jaare 1745, en de tegenwoordige in *America*, is niet uitgebroed of voortgezet door *Roomsch Catholyken*. En wat het gedrag der *Paapſche Prieſters* in *Canada* betreft, behaagde het GODE, dat zy, die zich *Proteſtantſche Leeraars* van het Euangelie des Vredes in *Nieuw Engeland* noemen, zich zo wel gedraagen hadden!

BERIOT VAN DEN ZWITZERSCHEN DOCTOR MICHEL SCHUPPACH.

(Overgenomen uit Mr. COXE's *Tour through Switzerland*.)

Myn Heer!

GY hebt misſchien gehoord van MICHEL SCHUPPACH, dien vermaarden *Zwitzerſchen Doctor*, van wiens ſchrander doorzigt om de zitplaats der kwaalen te ontdekken, en de geſchikte middelen tot herſtel voor te ſchryven, veele wonderlyke geſchiedenisſen verhaald worden door Reizigers, en die doorgaans, gelyk ik denk, het wonderlyke hebben doen aangroeijen op dezelfde wyze als de voortgang der Faam by VIRGILIUS, 't zelve vergrootende naar maate zy verder verwyderd waren van de plaats der gebeurtenisſe. Ik ben thans gehuisvest by deezen beroemden ESCULAPIUS, en zyn huis ſteekt boven het Steedje *Langenau* uit, gebouwd op den kant van een ſteilen berg: te deezer oorzaake wordt hy, in de wandeling, *De Doctor van den Berg* geheeten.

By onze aankomst hier, vonden wy den Doctor in zyne kamer, omringd door eene menigte Boeren, die hem elk over hunne kwaalen kwamen raadpleegen: ieder hunner hadt een klein flesje met zyn Water by zich: want het is door Piskyken dat deeze Geneesheer voorgeeft over den ſtaat der Patienten te oordeelen. *Hy is* zeer zwaarlyvig, hy heeft een doordringend oog, en een zo gul gelaad als ik bykans ooit aanſchouwde. Hy zit tegen over den Perſoon, die hem raadpleegt; nu eens ziet hy het Water dan den Patient aan, blyft beurtelings het een en den ander eenigen tyd aanzien; altoos in die tusſchenpoos fluitende. Dan doet hy opening van den ſtaat des gevals, geeft den raadvraager berigt van de natuur zyner kwaale, en heeft doorgaans het geluk van het te raaden. Met één woord, zyne kunst om de kwaalen uit het Water te ontdekken, heeft hem zulk een ingewikkeld geloof doen verwerven, dat iemand by een Roomsch Catholyken even goed aan

de

Digitized by Google

de onfeilbaarheid van den Paus mag twyfelen, als aan die des Doctors in tegenwoordigheid zyner Patienten. Hy heeft zeker verſcheide groote geneezingen verrigt, en het gerugt daar van hem Patienten uit alle oorden van *Europa* bezorgd. 'Er zyn thans in zyn huis en in *Langenau* verſcheide *Engelſchen* en *Franſchen*, benevens veele *Zwitzers*, hier om raad gekomen.

De Docter was, zo 't ſchynt, voorheen een Dorp-Chirurgyn, hy heeft een weinig kennis van de Ontleedkunde; doch wordt voor zeer bedreeven in de Kruid- en Stookkunde gehouden. Men wil dat hy weinig weete van het beſchouwend deel der Geneeskunde, het grootſte gedeelte zyner kundigheden is hy verſchuldigd aan zyne uitgeſtrekte praktyk; ſchoon hy nooit een vierde van een myl van zyn huis afgaat: want hy zou de moeite niet doen om na *Bern* te gaan, al ware het om den Koning van *Frankryk* te helpen.

't Is meer dan waarſchynlyk, dat veel van het gelukkig ſlaagen deezes zonderlingen Mans in zyne Praktyk, moet toegeſchreeven worden aan het goed geloof zyner Patienten, aan 't voordeel, 't geen zy trekken van de verandering der Lugtſtreeke, aan de gezonde lugtsgeſteldheid op deezen berg, en aan de vermaaken, natuurlyk voortſpruitende uit die geſtadige afwisſeling van verſchillend gezelſchap, 't welk zich herwaards vervoegt om van den Docter geneezen te worden. Doch, wat ook de oorzaaken mogen geweest zyn van deeze zyne beroemdheid, hy heeft dezelve, volgens het eenpaarig berigt, ongezogt verkreegen. Hy bezit zeker veele uitmuntende hoedanigheden; menschlievend en liefderyk is hy in de grootſte maate: niet alleen geeft hy den arme Boeren, die hem komen raadvraagen, de Geneesmiddelen voor niet; maar ſchenkt hun daarenboven eenig geld: altoos geeft hy een gedeelte zyner winſten aan de armen zyner Parochie. Zyne Vrouw, als mede zyne Kleindogters, die by hem inwoonen, gaan, gelyk de Boerinnen op het Land, gekleed; en hy heeft een blyk van zyn gezond verſtand betoond, in deeze laatstgemelde eene zeer eenvoudige opvoeding te geeven. De oudſte heeft hy, toen zy den ouderdom van ſlegts vyftien jaaren bereikt hadt, laaten trouwen aan een zyner Bedienden, en gaf haar 1300 Ponden ten Huwelyk: in dit Land waarlyk eene aanmerkelyke ſom. Hy liet haar, zo hy zegt, zo vroeg trouwen, om voor te komen dat zy niet verleid zou worden door jonge Heeren, die haar vertelden dat zy ſchoon was, en haar een denkbeeld, om boven haaren ſtaat te trouwen, zouden zoeken in te boezemen.

Indien Huislyke overeenſtemming en de volmaaktſte eenvoudigheid van zeden, u eenigzins kunnen behaagen, zoudt gy het grootſte genoegen ſcheppen in deeze land-huishouding. De Vrouw is allerwerkzaamst, en houdt niet alleen met de uiterſte zorgvuldigheid het oog op alles wat het huishouden betreft; maar verrigt veele zaaken met eigen handen; zy helpt hem desgelyks

Digitized by Google

in het bereiden der Geneesmiddelen: en dewyl hy geene andere taal ſpreekt dan *Zwitſers Hoogduitsch*, dient zy hem ſteeds tot tolk. Tot een blyk van zyn vertrouwen in haar beſtuur, is zy ook zyn Schatbewaarſter, en ontvangt al zyn inkomen: 't welk in een jaar een groote ſom beloopt: want, ſchoon hy nooit iets meer dan den prys zyner Geneesmiddelen vraagt, raadpleegt geen Heer hem, zonder eene gifte daar aan toe te voegen. Zyne Vrouw heeft ook veele geſchenken ontvangen van Perſoonen, die zich door de toegediende hulpmiddelen geneezen vonden: verſcheide deezer beſtaan in kostbaare cieraadien, waar mede zy zich op Feestdagen oppronkt.

Het Gezin gaat geregeld ten twaalf uuren aan tafel: 'er zyn altoos eenige Vreemdelingen van de party, beſtaande niet alleen uit een aantal Perſoonen, die onder 's Docters handen zyn, maar uit Reizigers, gelyk wy, die hier uit enkele nieuwsgierigheid komen. Wanneer het weer zeer ſchoon is, en 'er meer gasten dan gewoonlyk zyn, houdt men het middagmaal buiten deur in een open plaats, het uitzigt hebbende op een der zyden van den berg en het omgelegen land, met een vergezigt op de Ysbergen over het Meir *Thun*. Gisteren maakten eenige Boeren, die de Docter genoodigd hadt, een gedeelte van ons gezelſchap uit: naa het middagmaal deelde hy eenig geld uit aan die naast hem zaten, en beval eene zyner Kleindochteren aan andere zyne goedheid te betoonen. De weldaadigheid van den ouden Man, zyne vrolykheid en gulhartigheid, de opgeruimde blygeestigheid van zyn Gezin, de dankbaarheid der arme Boeren, de ſchoonheid van het uitzigt en de helderheid van het weer, leverden, zamengenomen, een der aangenaamſte en vervrolykendſte tooneelen op, die ik immer aanſchouwde; en ik kan my niet herinneren ooit in myn ganſche leeven met meer genoegen aan den disch gezeten te hebben.

Deeze zonderlinge Man is zeer dikwyls bezig met raadgeeven van 's morgens ten acht tot 's avonds ten zes uuren, zonder eenige rust te hebben dan wanneer hy aan tafel zit. De droogeryen, welke hy gebruikt, zyn van de beste ſoort: zelve zoekt hy de eenvoudige Geneesmiddelen op, en maakt ze gereed. Zyn huis is, even als dat der Boeren, van hout, en, ſchoon altoos vol volk, by uitſtek net en zuiver. In 't kort, alles rondſom hem heeft het voorkomen van de bevallige eenvoudigheid der vroegere eeuwen.

Bykans had ik vergeeten u te melden, dat ik zelve hem deezen morgen raadpleegde, en zeker ik heb reden om zeer wel voldaan te zyn over zyn voorſchrift: want hy betuigde my dat ik zo gezond was, dat de eenige raad, dien hy my kon geeven, beſtondt „ om wel te eeten, wel te drinken, te dans„ ſen, vrolyk te zyn, en maatige beweeging te neemen".

Ik ben zo zeer ingenomen met de verrukkende eenvoudigheid

Digitized by Google

heid deezer plaatze, en het ongemeen Character van deezen menschlievenden Docter, dat ik er met het uiterſte genoegen nog eenige dagen zou gebleeven zyn; doch de tyd wilde het niet gehengen.

Ik ben, enz.

DERIVAN'S ROUWKLAGT OVER DEN DOOD VAN SILIMNA.

Waarom heeft de Natuur nog eenige bekoorlykheden behouden? Waarom vertoont de morgenzon zich nog verkwikkelyk, en werpt hare glanzen tegen de toppen der heuvelen? —— Waarom ſpreid de middagzon nog hare liefelyke ſtralen door de Vlakten, rondsom dit éénzaam Woud gelegen? —— Waarom, ô digtgebladerde takken, waarom verbergt ge my niet, in eene pikzwarte duisternis? Waarom laat gy toe, dat 'er nog eenige Zonneſtralen door u heên dringen? —— Dat 'er veel liever eene altooduurende nacht heerschte onder uwe donkere ſchaduwen! —— Dat 'er geen enkele Zonneſtraal door dezelven mogte heên dringen! — En dat de zagte Zefirus niet meêr aangenaam ruischte door uw ſchommelend Lover!

Ongelukkige Derivan! waarom ademt gy nog den geest des levens? —— Waarom zyt gy niet de akelige Valei des doods ingetreden? —— of, moest gy leven, om uw beklagelyk lot in deze verlaten éénzaamheid te bewenen? —— Op welk een bouwvalligen grond is des menſchen geluk gebouwd? —— Niets heeft meêr voor zich te vreezen, dan aardſche voorſpoed, — niets is onſtandvastiger dan aardsch geluk, — niets is broozer dan 's menſchen leven! —— Hoe wankelbaar ſtaan de voeten der ſtervelingen op den hogen top des geluks; en met hoe veel bekommering word hunne zwakke ziel van alle kanten aangegrepen, en van rondsom beſtreden; daar de elende haar in eene geſtadige hoop doet leven; en de verwagting van een onzeker aanſtaande den boezem nog, met eenige ſtreelende aandoeningen, verkwikt! —— Dan hoe ongelukkig is de ſtaat van een mensch, wiens hoop geheel is uitgebluscht! — Zodanig is nochtans uw beklaaglyk lot, ô ongelukkige Derivan! — Uwe hoop houd op, zedert Silimna heeft opgehouden te leven! — Waarom heb ik haar ſtervend gezigt niet mogen ſluiten? Waarom wierd my geweigerd dezen laatſten liefdepligt als haaren Egtgenoot aan ha'r te betoonen? Alle blydſchap, alle genoegen, is op éénmaal verdwenen; even gelyk een ligte nevel van de toppen der bergen verdwynt. —— Nimmer is 'er voor my eenige zoete verwagting meêr te hopen; myne gelukkige dagen zyn ten einde! —— Myne gelukzon heeft voor altoos uitgeſchenen, nu de heldere levenslamp van Silimna uitgebluscht is! —— Alle myne dagen zullen voortaan dagen van droefheid zyn. —— Alle die oogenblikken, nog onlangs met zo

Digitized by Google

veel genoegen doorgebragt, zyn nu eensklaps, op het onverwagtst, veranderd in oogenblikken van ſmart, in oogenblikken van de grievendſte rouwe! —— Wee my!.. Ik aanſchouw de plaats, myne waardige Silimna! met ſiddering aanſchouw ik de plaats, die gy gewoon waart te bekleeden. —— Ach! ik vind ze ledig... van u verlaten... voor altoos verlaten...! Waar zyt gy, eenige lost myner oogen? —— Gy zyt, helaas! niet meêr! ——— De plaats, waar ik u gewoon was te zien, is my, by elke aanſchouwing, eene yſelyke verſchrikking; voor myne Ziele eene vertooning van de bitterſte ontroering! —— Te vergeefsch zoek ik u; ik zoek u te vergeefsch aan die plaats, waar ik u voormaal pleeg te vinden. —— Te vergeefsch roep ik om u al den dag. —— Ik koer te vergeefsch myn verwilderd gezigt, naar alle plaatzen, van waar ik u pleeg te wagten: maar uwe voetſtappen, helaas! uwe voetſtappen blyven agter! —— Hoe waren myne verlangens, de uitgangen myner ziele tot u, ô Silimna, als ik uwe komst ieder oogenblik te gemoete zag... Maar, ô bittere, ô allerbitterſte ſmart! in plaats van u te ontmoeten... in plaats van u in myne armen teder tegens de borst te drukken.... kryg ik...., ach ik bezwym! .... de bode des doods!.... ach Silimna zal eeuwig vertoeven te komen! ——— myne verwagting!... akelige duisternis! —— al myne hoop.... al myne verwagtingen in een eeuwigen nagt van verſchrikkelyke donkerheid verzwolgen!... Waar zyt gy Silimna? waar zyt gy, weilust myner ziele?... ach, zy antwoord niet! —— zy heeft die liefelyke ſpraak verloren, met welke zy me pleeg te antwoorden! Helaas! myn eenig vermaak... de Weilust myner ziele, de eenige Weilust van myn leven, ligt roerloos in het zwarte ſtof der aarde! —— Myne oogen zoeken u aan alle plaatzen; de uitgangen myner ziele begeren u aan alle plaatzen! ——— Ik ga uit om u, die myne ziele lief heeft, maar nergens vinde ik u! —— de zwarte nagt des doods verbergt u voor my, agter haren eeuwig duisteren ſluier! —— Uw byzyn, uwe genieting was my verkwikkelyker, dan de zagte lente aan de tedere Grasſcheutjes! ——— ô myne Silimna, in u te aanſchouwen, gevoelde myn boezem zich vervuld met de zuiverſte, met onuitſprekelyke vreugde, als ik u mogt omhelzen, en de tederſte gevoelens myner ziele u, door de lippen, levendig in het harte drukken.... Helaas! al te jammerlyk aandenken.... Helaas al te aandoenelyk onlangs!... Helaas hartgrievend eertyds!... Nooit... nooit zullen myne oogen.... myn ſtervelyk gezigt, u meer aanſchouwen!

Gelukkige Silimna, ver boven het bereik van de jammeren dezes levens! ——— Gelukkige! ſchoon van my beweend... beweend... maar hoe?.. Derivan weenen over het geluk zyner Silimna! Waar is zy dan, om welke de heete tranen over myne wangen vloeijen?.... Waar is zy?...: In den Hemel.... in de plaats der Gezaligden!... Gelukkige Silimna.... en Derivan, de beerniswaardige Derivan, in de laage gewesten der treurigheid!

He-

Digitized by Google

—— Helaas! welk eene wyde tusschenruimte tusschen ons!.... Maar neen, de Dood neemt die in één oogenblik weg! Wat blinkt gy nu schoon in dat heerlyk verblyf der Gezaligden! —— Wat blinken, wat schitteren aldaar, in dat volmaakt verblyf, uwe deugden, ô hemelsche Silimna; terwyl uw Derivan, in deze gewesten der jammeren, in den beklagelykften toeftand leeft; u geduurig beweenende met tranen van eenen opregten, van eenen doodlyk bedroefden Egtgenoot! —— Wy zyn dan, helaas! voor altoos gescheiden; wy, die voor elkanderen eeuwig schenen te leven! —— Ja, wy zyn gescheiden, in dit leven voor altoos gescheiden! —— Dan de Dood alleen kan ons weêr tot elkanderen brengen!

Maar wat zyn de vertroostingen iedel, die men in deze beneden-gewesten uit de hoop van een allerouzekerst aanstaande schept. —— Het is eene uitgedroogde bron, die den aamegtigen misleid. —— De vlugtige schaduwen, door de wyde velden verspreid, zyn dikwils minder ongestadig, dan onze staat in deze beneden-gewesten der onbestendigheid. —— Ook zyn de ligtveranderlyke winden, in den angstvalligen en ongestadigen Herfst, dikwils meer te vertrouwen, dan de staat des geluks der Zonen en Dogteren der Onvolmaaktheid. —— Vlied dan van my voor altoos weg, gy aangename gedagten van troost! —— Ontvlugt my, zoete overdenkingen van te zullen erlangen de begeerten myner ziele! —— Ydele verwagtingen, die myne ziele deerlyk misleid hebt; by u is geen balsem te vinden, om myne smertelyke wonde te verzagten. —— Vlied van my, gy vermaken, en wellusten dezes levens; al myn wellust is als eene schaduwe verdwenen; — myne vermaken rusten in het donkere graf. — Maar gy, gy leeft nogthans, ô blyvende Wellust myner Ziele, en geniet reeds vermaken, die de stervelykheid niet bereiken, niet begrypen kan!

Onherstelbaar verscheien.... Troostelooze toestand! —— Beklagelyke Derivan, in wiens boezem het vermaak nooit meêr plaats zal vinden! —— Dan, ongelukkige, waarom zoudt gy altoos treuren? —— Kunt gy dan het geluk benyden van haar, die nu een volmaakter lot geniet, dan in deze onvolmaakte gewesten te verwagten is? —— Kunt gy haar die rust misgunnen, welke hier te vergeefsch door de kinderen der vergankelykheid gezogt word? —— Neen, gelukkige Silimna, rust eeuwig in vrede; geniet de volmaaktste wellusten storeloos! —— Nochtans word myn boezem gestadig van nieuwen rouw overstelpt. —— Waarom heb ik my, helaas! al te dikwils, met eene ydele verwagting gevleid, daar 's menschen lot aan zo vele wisselvalligheden onderhevig is? —— waarom heb ik, al te ligtvaardig, myn eenig geluk op dezen onzekeren grond gebouwd! Onverwagt is het gebouw myner Hoop ingestort, en onbedagtzaam ben ik neêrgezonken in een grondeloozen poel van jammeren en elenden! — Waar is nu de toevlugt?.... Waar zyt gy zwakke Hoop, die

Digitized by Google

den elendigen ondersteunt? Zy is van my afgescheurd!... De deugdzame Silimna, helaas! zy is niet meêr!... Ik mogt hare stervende oogen niet sluiten!... Had ik de jongste straalen uit dat licht, nu voor altoos uitgebluscht, nog mogen opvangen!... Had ik den laatsten adem van dien stervenden mond met myne Lippen nog maar!... Ach! ontroerende gedagten, wykt voor eene poos van my, op dat myne ziele niet bezwyke van droefheid! —— De flauwe, de stervende stem, welke riep, Derivan, myn Derivan! dringt my nog, door den benauwden boezem, in het deerlyk geprangde harte! —— Welke smerten hebt gy in die jongste oogenblikken!.... ô deerniswaardige toestand! zonder elkanderen te zien, worden wy voor eeuwig gescheiden!... waarom gescheiden! — waarom dryft de dood niet het zelfde moordtuig my in het harte, waar mede Silimna ontzield is? —— ach! wat klaagt gy, myne ziele, wat klaagt gy te vergeefsch. —— De Deugd heeft haren regten loon ontvangen; ter plaatse, daar alle wisselvalligheden, daar alle veranderingen ophouden, daar een blyvend geluk altoos gesmaakt word!

Dan waarom ontspringt telkens op nieuw weêr de bron myner droefheid? —— Hoe gelukkig ook Silimna zy, ik beween haar nochtans, zonder tusschenpozen. —— Myne oogen zyn springende Fonteinen van droefheid, en myn boezem is de Verblyfplaats van smarte geworden. —— O Silimna, met wie ik hier op aarde alles bezat, wat ik begeeren kon; die al myn aardsch geluk uitmaakte; ô eenig voorwerp myner ziele! met wie ik alles verlies, wat my op deze weereld bekoorlyk was! —— Gy zyt waardig het lot, het zalig lot, u in de gewesten der onsterfelykheid geschonken! —— Uwe Deugd mogt met geen minder Loon beloond worden; daarom zyt gy ons zo schielyk, zo onverwagt, ontvlugt! —— ach Silimna, uwe deugden, uwe beminnelyke, uwe schoone hoedanigheden.... ach, wat waart gy aanvallig, wat waart gy beminnenswaardig! —— Vaartwel nu alle wellusten, alle vermaken dezes levens! —— Waarom dringt 'er nog een eenige straal der Zonne door deze digt in een gevlogten takken. —— Ik schuw zelfs de verkwikkelyke Zonnestralen, en vinde in de akeligste somberheid nog eenig genoegen. —— Ik schuw uw gezigt, ô vrolyke vlakten, wel eer van my zo ieverig begeerd! waarin ik alle de vermaken smaakte, welke eene ryke verbeelding, in het gezelschap van een aanbiddelyk voorwerp, schenken kan! —— Waar in myne jeugd, gestreeld door de leven ligste vreugde, alle de schuldelooze vermaken genoot, die een sterveling smaken kan! —— O, vermakelyke velden, ik schuw uwe schoonheden, alle uwe bekoorlykheden zyn my een last; want, zonder Silimna, hebben zy geene, dan smertelyke vermogens op myne ziele! Vaartwel nu zagtruischende windjes, gy zult my niet meêr verkwikken, door uw zoet spelen met de wapperende blaadjes. —— Gy zult my niet meêr, met uwe bekoorlykheden verkwikken, ô schaduwryke Lommer! —— als ik on-

langs

lângs nog onder uwe bladerryke ſchaduwe was gezeten, overdagt ik, met een zielſtrelend genoegen, myn geluk. —— Onverwagt ſtond Silimna aan myne zyde, by het dalen van eenen verkwikkelyken avondſtond. —— Dan, waar zyn die gelukkige oogenblikken! —— Vaartwel, ſchaduwryk geboomte, onder wier tedere telgjes het blyde gevogelte de zoetluidendſte toontjes laat hooren! ik zal u niet meêr aanſchouwen, noch naar het gezang uwer vrolyke bewoneren luisteren, gelyk ik eertyds gewoon was te doen! —— Dat my zelfs het bekoorlyk denkbeeld van al het voorleden zoet, van al het hartverkwikkend genoten zoet, voor altoos ontvlugte! —— Vaar dan voor eeuwig wel, al wat voorheen myn boezem ſtreelde! —— Lang, —— ja tot mynen dood toe, zal ik het verlies, myner waardige Silimna, met heete tranen, blyven beſchreijen. C. V. D. G.

PROEVE OVER DE ONBESTENDIGHEID.

Een wankelend en weifelend gedrag ſtrekt altoos ten voorwerp van uitjouwing en verſmaading. De rede daar van is duidelyk dat het ten blyke ſtrekt eener bewustheid van de onvoeglykheid onzer oogmerken en daaden, wanneer wy daar van afzien zo ras wy ze vormden, of 'er van afſtappen eer ze voltooid zyn. Een Man, die zyn eigen gedrag ſchynt te veroordeelen, zal zeker door anderen gewraakt worden. Iemands ſtandvastigheid, rustigheid en moed, zelfs in eene ſlegte zaak, ſchynt getuigenis te draagen van eene bewustheid, dat hy eene goede zaak voor heeft, dat 'er eene mogelykheid is dat hy het recht hebbe, dewyl hy klaar overtuigd ſchynt, dat hy het niet verkeerd heeft. Wy hellen natuurlyk over, ons te verwonderen over ſtoutmoedigheid: om dat wy beſcherming behoeven. Wy hebben natuurlyk eenen afkeer van vreesagtigheid: om dat deeze de algemeene zwakheid des Menschdoms vermeerdert; en, waarlyk, buiten alle aanmerking van ons eigen voordeel of zwakheden, heeft het betoon van moed en ſtandvastig beſluit, iets inneemends, 't welk menigmaal, ſchoon ſtrydig met de rede, onze verwondering en goedkeuring trekt.

Doch daar zyn 'er die de denkbeelden der Wereld kunnen verſmaaden, en voor hun zouden deeze begrippen over hun gevormd weinig betekenen, indien dit het eenig ongemak ware uit Onbeſtendigheid voortvloeiende: maar zy ſtaat niet alleen bloot voor deeze ſmaad van verregaande Dwaasheid, zy ſleept ook alle de gevolgen daar van mede: want hoe voortreflyk de natuurlyke bekwaamheden der ziele ook mogen weezen, zy zullen, indien zy niet beſtaanhaar met elkander werken, in de gevolgen niet verſchillen van zwakheid der Zielsvermogens. Tot het welſlaagen

Digitized by Google

van eenig redelyk oogmerk, zyn redelyke middelen noodig. Geene hoogte van volmaaktheid kan bereikt worden, zonder een geregelden voortgang van tusschenbeide komende ſtappen. Oorzaak en Gewrogt zyn, in 't Zedelyke zo wel als in 't Natuurlyke, ſteeds aan elkander verbonden. Hy, derhalven, die begint zonder het voort te zetten, die het middel aangrypt zonder te letten op het geen daar toe behoort, die het gevolg verwagt zonder oorzaak, zal zich te leurgeſteld vinden in elk oogmerk hoe redelyk ook gevormd. Met de kragt der Rede, en met den eisch op Voorzigtigheid, moet hy den uitſlag van alle zyne onderneemingen aan de blinde tusſchenkomst des Gevals overlaaten —— des Gevals; eene Godheid, die, met rede gezegd wordt door Dwaasheid alleen gemaakt te zyn, en door dwaasheid alleen aangebeden te worden.

Gelyk men moet erkennen dat het bewaaren van Standvastigheid groote nutheid hebbe, zal men ook moeten toeſtaan dat dit eene zwaare taak is. Naa dat men zich een redelyk einde voorgeſteld en geſchikte middelen, ter bereiking van 't zelve, beraamd heeft, ontſtaan 'er van buiten duizend toevallen, die het verhinderen, en ontelbaare zwakheden onzer eigene natuure vertraagen de volvoering. Wanneer eenig beſtaan nieuw is, gaat het gepaard met hoop, met vuurigen ernst, met vermaak: doch hoe rasvoorbygaande is het ſchoon der nieuwigheid. Hoogklimmende verwagting, en daar aan geëvenredigde drift, ruimen ſchielyk de plaats in aan blokkend werken, en koel voortzetten. De ziel, te leurgeſteld door dien zy ſmert vindt, waar zy alleen vermaak verwagtte, verlaat het aangevangen ſtuk, om een nieuw aan te vatten, waar in zy eene herhaaling voelt van 't vermaak der Nieuwigheid en van den wanſmaak der Zatheid.

Door alle tyden heen hebben de Zedeſchryvers geroemd dat de Mensch de Rede bezit; de Rede, eene Leidsvrouw, die hem met zekerheid kan heen brengen door de kronkelige paden van den doolhof der twyfelingen; die in het toekomende doordringt, en wysheid uit het voorledene haalt: dan hoe veel gronds men moge hebben om te roemen, dat de menschlyke Natuur bedeeld is met zulk een Vermogen, 'er is geen minder gronds om te klaagen, dat de werking daar van doorgaans geſtremd of verhinderd wordt, door vooroordeel en drift. Zy zelfs, die, met al de deftigheid van Wysgeeren, kunnen redenvoeren over de voordeelen van het regelen der Drifte, ſtaan dikwyls, in hun gedrag, onder de heerſchappy van Hartstogt, en Grilligheid. Men heeft zelfs beweerd, dat elk Mensch, de Mensch van één dag is: dat hy beſtuurd wordt door de tegenwoordige omſtandigheden en geſtelteniſſen, dat hy geheel geen gezet plan en vaste beginzels volgt. Honger, of verzadigdheid, de minſte ongeſteldheid des lichaams, of gemoedsberoering zal het geſtel van den Wysgeer in wanorde brengen, hem naar een veranderlyk kind of kleinhartigen bloodaart doen gelyken.

Maar

Digitized by Google

Maar dat wy aan de Natuur niet ten laste leggen, 't welk enkel een gevolg is van onoplettendheid. De Geſchiedenis der Wysbegeerte leert ons, dat 'er Mannen geweest zyn, die, zonder de minſte afwyking, een gedrag hielden op beginzelen gegrondvest. Het beſluit der *Stoïcynen* waggelde noch wankelde, door de ſterke aantokkelingen van vermaak, of de hevige ſlagen des wederſpoeds. De redelykſten van dien Aanhang gaven misſchien nimmer voor lichaamsſmerte te veragten; doch het gaat vast dat zy ongevoelig waren voor de hevigſte ſtormen des Gemoeds. 't Geen de *Stoïcynen* gedaan hebben, kunnen ook andere Menſchen doen: naardemaal het zeker gaat, dat zy dezelfde verſtands- en zielsbekwaamheden bezitten. Zy waren natuurlyk van geen verheevener ſoort; doch zy ſcheenen boven het gemeen verheeven, om dat zy de waardigheid der Menschlyke Natuur handhaafden, waar van de anderen nauwlyks eenig denkbeeld hadden.

Onbeſtendigheid wordt ſterk bevorderd door de verwyfdheid der hedendaagſche Zeden. Verfyning in Zeden en Gedrag, daar zy onze kieschheid vermeerdert, brengt ook doorgaans zwakheid mede. De ligtgeraaktheid eens verfynden ſmaaks zet ons aan, om terſtond, op de eerſte ontdekking van het geringſte gebrek, iets te laaten vaaren. Elk Vriend des Menschdoms moet, derhalven, wenſchen, dat wy, fraaiheid en beſchaafdheid aankweekende, zulk eene aandoenlykheid ten opzigte van onaangenaame voorwerpen niet mogen krygen, als ons buiten ſtaat ſtelt om de Pligten des Burgerlyken Leevens te volbrengen, met die manlyke Standvastigheid, welke alleen gelukkig kan ſlaagen en agting verwerven.

DE DORPSLEERAAR, EN DE ARME MAN.

Een waare Geſchiedenis.

De begeerte, om van anderen bemind te weezen, is eene neiging, die den mensch zo eigen is, dat zy hem volge of hy geplaatst worde in eenen aanzienelyken ſtand dan zyn leeven als een arme verſchooveling in eene laage ſtulp moet ſlyten. Weinige zyn 'er, die deeze begeerte niet kennen, en zy, welke dezelve niet gevoelen, hebben eerst hunne natuur geweld moeten doen, eer zy die verlooren. Gedankt zy de Schepper, dat hy deeze neiging onder andere onſchuldige aandoeningen in onze zielen plaatſte! —— De voldoening deezer begeerte vermeerdert de aangenaamheden des leevens, en doet den redelyken ſterveling dan nog vergenoegd leeven, als hy van andere geoorloofde vermaaken volſtrektelyk beroofd, en in kommer en behoeften gedompeld is. Men oordeele daar over uit het volgende geval.

Een arm Man kreeg, weeklyksch, van een menschlievend' Dorpsleer-

leeraar, brood en ander voedzel, welk hy tot onderhouding zynes leevens noodig hadt. Na verloop van eenigen tyd, verzogt hy wat grooter gedeelte van eetbaare waaren, en verſtoutte zich meerder tot dat einde te koomen, dan hy gewoon was. Zyn Begunſtiger kon niet begrypen, dat de arme Man zelve alles verteerde, 't geen hy uit zyn huis droeg, en begon te twyfelen, of de behoeftige ook ondankbaar genoeg mogt zyn, om het ontfangen brood te verkoopen, en het daar van gemaakte geld te verkwisten. Op eenen ernſtigen toon gaf daarom de braave Leeraar hem te kennen, dat hy genoodzaakt zou weezen zyne weldaadige hand hem te weigeren, by aldien zyne goedheid door hem misbruikt wierd. ——— De arme Man kwam tot bekentenis, en zeide, dat hy een hond hadt, die hem zedert zo veel jaaren trouwe en vriendelykheid bewees ——— en telkens, als hy een beete broods in zynen mond ſtak, met gebaarden om een ſtukje ſmeekte, zo dat hy het van zyn gemoed niet verkrygen kon het arme beest te verſtooten. ——— Is het niet genoeg, ſprak de Dorpsleeraar, dat ik uwe nooden bezorge? Moet ik uw hond ook onderhouden? Gy zoud dat beest, 't geen vry wat op kan, zeer wel kunnen misſen, en het brood, dat dit dier noodig heeft, kan tot vervulling van de behoeften van andere dienen, welke met u in dezelfde armoedige omſtandigheden zyn. ——— Ach! myn waarde Leeraar! antwoordde de arme Grysaart, terwyl een vloed van traanen zyne wangen nat maakte; nu worde ik nog van iemand bemind: maar moet ik myn getrouwen hond wegjaagen, dan blyft 'er niemand over in de weereld, die my hartelyk lief heeft. —— De edelmoedige weldoener werd getroffen door de traanen van den welmeenenden Man, en zich omkeerende, ten einde zyne ontroering te verbergen, dagt hy by zichzelven: „ Ik zal in deezen „ Man, die elendig genoeg is, de voldoening eener begeerte „ niet tegenſtaan, welke my en duizend andere menſchen een „ groot gedeelte van genoegen en geluk bezorgt".

DE BYEN.

(*Uit* PERCIVAL'S *Moral Tales.*)

Een *Hollandsch Koopman*, zich op *Batavia* nedergezet hebbende, liet zich een Korf jonge Byen bezorgen, om het broedzel deezer naarſtige Inſecten te vermenigvuldigen, en zich zelven te onthaalen op den Honing onder zyn oog gemaakt. De Byen werden in een aangenaamen hof geplaatst, die zeer groot en op 't ryklykst vervuld was met geurige Planten en friſe Bloemen. Welhaast werd der Byen geſchiktheid om te werken bedorven: en de voorraad van Honing, dien zy, geduurende de eerſte maanden haars verblyfs verzameld hadden, betekende wei-

Digitized by Google

weinig. De verwagtte Winter volgde niet, en dewyl zy overvloed bleeven genieten, onder deeze gelukkige lugtſtreek, werden zy zorgloos omtrent het toekomende; zy bekommerden zich niet langer om haare huisjes op te vullen met voedzel, 't welk de goede Natuur in alle Saiſoenen voor hun bereid en gereed hadt. ——— Zo ongunſtig was de bovenmaatige overvloed voor den werkzaamen aart der Byen. En niet min ſchadelyk is voor menig goed geaart Jongeling, die overvloed, welke ouderlyke arbeid byeen vergaderde, om ouderlyke eerzugt te voldoen; doch welke, in 't einde, ſtrekt om luiheid te voeden, door de noodzaaklykheid van arbeiden weg te neemen: of om verkwisting, en losbandigheid te veroorzaaken, door eene verkeerde rigting aan de werkzaamheid te geeven.

MORGEN-ZANG.

Zyt welkom, blyde morgenſtond!
Die thans ons halve waereldrond
Uw ſchoonheid komt vertoonen;
En, door uw luister, glans en gloed,
Ons, met verfriste kracht en moed,
Ten bedſponde af komt troonen.

Hoe, Luiaart! ligt gy nog te bed?
Heeft wellust u misſchien belet
Ter regter tyd te rusten?
Welaan! ſta op! Merk uw gemis!
Want thans ſmaakt al wat wakker is
Een wellust der wellusten.

Hoe lagchend roept Natuur ons toe,
Komt! ziet het Gejtje, — 't Schaap, — de Koe, —
Den toomeloozen Klepper —
Het vliegend, zwemmend, groeiend ryk,
Ja zelfs de Diertjes in het ſlyk;
En looft met hun uw Schepper!

't Genoegen ſtraalt uit elks gezigt.
En Vee- en Bouwman zien, verpligt,
Hun hoop en welvaart ſtreelen.
De Steedling treed ter Stadpoorte uit;
En luistert naar het maatgeluid
Der kleine Filomeelen.

Zyt welkom, blyde dageraad!
Uw invloed weet ons toonen maat
En zangſtof aan te wyzen.
Gy leert ons, door uw koest'rend vuur,
Een Onderhouder der Natuur,
Uwe en onze oorzaak pryzen.

W. H. LUCHTS.

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, SEPTEMBER, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 11½	65½	ZZO 2. O	0	helder
	— 11-	83*	— 2 OZO	1	——
	— 9½	71	ZO 3 ZZO	2	——
2	— 9½	68	ZtO 3		——
	— 10-	80	WNW 3.	4	betr.
	— 10½	66½	Stil.		helder
3	— 10½	69	ZtO 1.	0	betr. R.
	— 11½	73	NW 2 all	0	z. b. —
	— 11½	62	Stil.		betr. o. h.
4	— 11-	63	ZWtZ 5		z. b. iets R.
	— 11-	70½	—— 6		donk. R. b.
	— 10-	61½	WZW 6		—— zw.
5	— 9-	61	ZtO 1		R. donk.
	— 8-	65	Z 4. NO 1		z. b. z. RDB
	— 7*	58½	NW 2. 1		zw. wolk.
6	— 8½	57	NtW 0		z. b. iets R.
	— 9½	66	NWtN 4.	8	zw. w R.
	— 11½	57	NW 4.	0	—— ——
7	— 11½	60½	ZW 2		donker
	— 10½	66	WZW 9		R.
	— 10-	66	WtN 12		donk. R.
8	— 9½	65	WNW 10		R. zw. wolk.
	— 10½	66½	NW 8		wolk. o. h.
	— 11-	59	NWtN 5		omt. held.
	— 11-	59	—— 3		iets R. wolk
9	— 11½	65½	—— 7		wolkig.
	— 11½	57	NNW 2		——
	— 11½	60	—— 2		——
10	30. O½	65	NtW 2		——
	— 1-	58½	N 0		—— o. h.
	— 1½	55½	—— 0		z. betr. ——
11	— 1½	69	—— 2		o. held. w.
	— 1½	60	NO 0		——
	— 1-	58½	ZO 1		helder
12	— 0-	69½	O 3		——
	29. 11½	60½	NO 0		—— o. h.
	— 11	58	N 0		—— wolk.
13	— 11½	70	W 2		o. held.
	— 11½	63	Stil		betr.
	— 11½	61	Z 0		zw. wolk.
14	— 11½	71½	WNW 1		—— o. h.
	— 11-	63	ZO 1		iets R. z. b.
	— 10-	61	W 1 ZW 1		R. zw. wolk.
15	— 10½	68	NNW 5		wolkig
	— 11½	61½	—— 2		donk. n. R.
16	29. 11½	64	WNW 2		donker.
	30. O½	71	W 4		betr.
	— 1½	64½	—— 1		donker
	— 2*	64½	ZW 4		z. b. iets R.
17	— 2*	70½	—— 6		——
	— 1-	60½	Z 4		o. held.
	29. 11-	60	—— 4		helder
18	— 9½	75	ZW 4		dup. wolk.
	— 9-	60½	WNW 10.	6	zw. R.
	— 8½	58	WtN 6		zw. w. RH.
19	— 8½	64	—— 10		—— ——
	— 8-	55	—— 10.	2	—— wl.
	— 8½	54	Z 2		R.
20	— 10-	58	N 2.	8	z. betr. R.
	— 11½	50*	NNW 3		wolk. ——
	— 11½	52	ZW 4		z. betr. ——
21	— 11-	64	ZWtZ 6		—— ——
	— 7½	61½	ZW 14 W 10		zwR. donk.
	— 7½	62	W 4 à 8		—— ——
22	— 7½	66½	—— 8 à 10		z. b. zw. Rb
	— 8-	59	WNW 8.	2	——
	— 8½	58	ZZW 4		donk. R.
23	— 8½	64	ZW 8		——
	— 8-	61½	—— 6		—— zw.
	— 7*	63	ZtO 4		z. betr. R.
24	— 7*	70½	ZW 6 W 4		wolk. o. h.
	— 8-	61	ZZW 2		o. held. betr.
	— 8½	62	Z 4		wolk. o. h.
25	— 8½	76	—— 7		o. held.
	— 8½	69	ZtO 6		betr.
	— 9½	66	Z 2		o. held.
26	— 10-	78	ZtO		helder
	— 10-	68	ZZO 1		——
	— 9½	64	ZOtZ 3		—— b. iets R.
27	— 10-	73	ZW 3		donk. R.
	— 11½	62	—— 6		z. betr.
	30. O½	60	—— 3		iets R o. h.
28	— 1½	68	—— 4		o. held.
	— 1½	57	Z 2		helder
	— 1-	54	ZtO 2		——
29	— 0-	69	—— 3		c. held.
	29 10½	60	ZO 3		betr. o. h.
	— 9½	55	ZZO 0		——
30	— 8½	69	Z 2		o. held.
	— 8½	60	—— 2		——
	29. 10 41/55.	63 63/80		3 6/15	

Den 2 nam: 3½ u: 75—Den 9 nam: 1 u: 66——Den 20 nam: 3½ u: 54—Den 25 nam: 4 u: nog 76—Den 26 mid. 12 u 77 nam. 4 u: nog 78—Den 27 nam: 1 u: 74—Den 29 nam: 2½ u: 70.

NB. In de Tafel van *Augustus* is de Therm: den 30 's av. 71.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VERSCHILLENDE SMAKEN DER MENSCHEN, TER AANTOONINGE, HOE DE GROOTSTE VERSCHEIDENHEID VOORTKOMT, UIT DE VERSCHILLENDE OPVOEDING, DIE MEN AAN DE JEUGD GEEFT.

Wy menſchen zyn gewoon ons te verwonderen, wanneer wy zonderlinge voorwerpen beſchouwen, die of door hunne grootte, of door zekere byzonderheden, zich uitbreiden, buiten den kring der voorwerpen, die we dagelyks beſchouwen. Over zulke voorwerpen, die zich aan onze beſchouwing als nieuw, als ten eenemaal vreemd, opdoen, ſtaan wy gemeenlyk op de eerſte beſchouwing verwonderd. —— Zy trekken terſtond alle onze aandagt tot zich; daar voorwerpen, ſchoon in derzelver aart niet minder verwonderlyk, onze oplettenheid niet eens verdienen; wanneer wy, vooral van onze kindſche dagen af, aan dezelven gewoon zyn. —— Ja 't is zelfs eene allermoeielykſte zaak, den mensch 'er toe te krygen, om zich ſlegts eenige ogenblikken by zulke voorwerpen ſtil te houden. —— Wie neemt het, by voorbeeld, recht in opmerking, dat men, onder zo vele millioenen van menſchen, 'er gene twee ontdekt, die elkanderen volmaakt gelyken? —— Niets is ondertuſſchen klaarder, en door de bevinding ſterker geſtaafd, dan die wonderbare verſcheidenheid, welke 'er in de Wezens, en uitwendige gedaante der menſchen plaats heeft. Het kan zyn, dat men zeer vele trekken van dezen in eenen anderen vind, in zo ver zelf, dat het daar door niet zelden gebeure, gelyk vele menſchen, by ondervinding, weten, dat de een voor den anderen aangezien worde; dan met dat alles zal men, nochtans, by eene opletende beſchouwing, een allergrootst, een hemelsbreed onder-

Digitized by Google

ſcheid tusſchen hen ontdekken, en op de overtuigendſte wyze zien, dat de wyze Schepper in elk mensch iets byzonders gelegd heeft, 't geen hem, van alle anderen, ten eenemaal onderſcheid. — Deze groote verſcheidenheid, indien wy 'er onze aandagt bepaaldelyk by ſtil houden, moet ons voorwaar verbazend voorkomen, dat wy ons, over de Grootheid, de Almagt, en de onbegrensde Wysheid van den oneindigen Werkmeester der natuur, niet genoeg verwonderen kunnen.

Gene mindere, en waarlyk gene geringer verſcheidenheid doet zich daarbenevens op in het beſtaan der menſchen; ieder heeft daarin zo veel byzonders, 't geen hem van alle anderen onderſcheid, dat wy 'er ons billykerwyze ten hoogſte over moeten verwonderen. — Elk mensch heeft eene byzondere geaartheid, een byzonderen ſmaak, welke, reeds in zyne kindſche jaren gevormd, door de opvoeding eene zekere plooi krygt, die tot aan 's menſchen levenseinde blyft voortduuren. Deze byzondere geaardheden, deze verſchillende ſmaken, zyn de bronnen, waar uit het onderſcheiden beſtaan, de verſchillende manieren en bedryven der menſchen voortvloeien. — 'Er zyn menſchen, welker ziel, in hunne jeugd, door eene goede opvoeding, eene plooi krygt, die den ſmaak bepaalt tot voorwerpen, de bejaging van redelyke Wezens waardig; dat is, zy worden, door eene geregelde opvoeding, geleid, om hunne bedryven, gelyk Schepzelen van die natuur, als wy zyn, betaamt, in te rigten naar de wetten van billykheid, ons, voor alle onze daden, voorgeſchreven, door de Rede, door de Deugd, en door de Godlyke Openbaring. Welk een oneindig verſchil moet hier uit ontſtaan, tusſchen dezen, en de zodanigen, welker ziel door eene kwade opvoeding een vorm gekregen heeft, waardoor ze van een bedorven ſmaak zyn, die den mensch bepaalt, tot het bejagen van zulke voorwerpen, welken zynes ten eenemaal onwaardig zyn? — Van daar de verſcheidenheid van redelyke en redelooze menſchen!

Niemand kan, mynes oordeels, in twyfel trekken of men heeft deze verſchillende wyze van opvoeding aan te merken, als de hoofdbron, waar uit de byzondere ſmaken, en voorts alle de verſcheidenheid, onder het menschdom, opwellen. — De alwyze Schepper heeft onze zielen indiervoege voortgebragt, dat eene volmaakte

te onverschilligheid aan dezelve volstrekt onmogelyk is. —— Zy moeten zich bepalen, en omtrent opkomende voorwerpen verkiezing maken. Zy moeten dezen afwyzen, en genen uitkiezen; en die bepaling der ziele geschied wederom niet, zonder een genoegzamen grond. Wy verkiezen niets, noch verwerpen niets, zonder eene voor ons voldoenende reden, die ons 't geen wy verkiezen als goed en heilzaam, en 't geen wy verwerpen, als kwaad en verdervelyk, doet beschouwen. —— De begeerlykheid is eene eigenschap der ziele, dezelve kan zonder die niet bestaan; ze kan niet anders, dan zich uitstrekken tot dat geen, 't welk zy als heilzaam aanziet; zy kan niet anders, dan dat geen verwerpen, 't welk haar mishaagt. Dat zy niet altoos het beste verkiest, ontstaat uit eene bedorven, uit eene verkeerde redenering. —— Vóór den val was 'er eene begeerte; was 'er die niet geweest, dan zou Adam ten eenemaal onverschillig omtrent God zynen Maker geleefd hebben; daar nu in tegendeel al zyn lust, alle zyne begeerten, waren tot zynen Schepper, zo lang hy in zynen eersten staat bleef volharden. —— Deze begeerte was ook niet slegts onzondig, maar een volmaakten menschе passende. —— Deze begeerte was een goede, een allervolkomenste smaak der ziele. — Maar, na dat de zonde het menschdom verdorven, na dat de ziel hare beste, hare volmaaktste hoedanigheid, verloren heeft, is zy dienstbaar geworden aan de zondige, aan de bedorven begeerlykheden. —— Indien dit geen plaats had zouden de smaken zich bepalen tot de beste voorwerpen; zy zouden veel eenpariger zyn; zich allen tot één voorwerp, dat volmaakt is, uitstrekken; —— zy zouden allen één oogmerk zoeken te bereiken, naamlyk de verheerlyking van hunnen Maker. Maar nu wy zondig zyn geworden, nu is het verstand verduisterd, en de wil verkeerd; waardoor wy veelal onze begeerten bepalen, tot zulke voorwerpen, die wel onze zinnen bekoren, maar in den aart voor ons verdervelyk zyn. —— Wy verkiezen vaak voorwerpen, die ons gene ware vergenoeging kunnen aanbrengen; en dit is de reden, dat ze ons wel dra walgen en mishagen. Hier van daan die gestadige veranderingen, waar de menschen by leven; —— hier van daan zo veele onderscheiden en verschillende smaken. —— Ieder mensch bepaalt zyne verkiezing tot het geen hem het best voor-

Digitized by Google

komt; heeft hy een goeden, een gezuiverden ſmaak, dan verkiest hy het geen goed is; maar is zyn ſmaak bedorven, dan verkiest hy 't geen hem waarlyk nadeelig is. —— In een evenwigt van onverſchilligheid kan men de ziel niet begrypen; en overmits wy zondig geworden zyn, zo ſtrekt zy zich den meesten tyd naar dat geen, 't welk verboden, en haar zelve nadeelig is. —— Dan zo dra die voorwerpen, door ons zo ernſtig begeerd, niet meer aan het oogmerk voldoen, laat men ze varen; men zoekt anderen op; om dat ze ons niet langer meer aandoen; men is onophoudelyk in de weer, en geſtadig bezig, om van nieuwe voorwerpen byzondere denkbeelden te maken.

En hierin heeft zekerlyk de leiding, de opvoeding der tedere Jeugd een gewigtig aandeel; van deze hangt derzelver voornaamſte levenstrein grootlyks af. Word haar al vroeg eene zugt voor de Deugd en een afkeer van de ondeugd ingeboezemd, dan kan ze, opwaſſende, de ſterke ſchokken en aanvallen van verleidende voorwerpen tegenſtaan. —— Het gemoed der tederſte Jeugd is altoos het vatbaarſte voor die leiding. Men ziet wel dra, als men de kinderen nauwkeurig gade ſlaat, naar welke voorwerpen hunne neigingen zich het vuurigst uitſtrekken. —— Men tragte hen van zulke voorwerpen, welken men niet wil, dat zy ernſtig zullen bejagen, zagtjes af te leiden: men lere hen al vroeg de nadeelige gevolgen kennen, welke zy noodwendig na zich ſlepen; en boezeme hen eenen afkeer in, van dezelven na te jaagen. Men ſtrooie onder des de zaden van Deugd in die vatbare en tedere gemoederen, ze zullen 'er ſpoedig wortelen in ſchieten, opwaſſen en zich onwrikbaar vastzetten. —— Het gemoed der Jeugd is waarlyk als een akker, in welken alles welig groeit, wat 'er in gezaid word. —— Zyn 'er ondeugende menſchen, die 'er onkruid inzaien, wel dra wortelt het, en ſchiet ſchielyk op. —— Zait men onkruid onder het goede graan, het neemt niet zelden dermate in wasdom toe, dat 't het goede graan onderdrukke. —— Valt de opvoeding der Jeugd in ſlegte handen, word zy aan ondeugende menſchen toevertrouwd, zy zaien wel dra in het hart de verdervelyke zaden der ſchielyk opwaſſende ondeugd; en men ziet haar al vroeg overſlaan tot het bedryven van allerlei kwaad;

van

Digitized by Google

van de baldadigſte ondaden. —— Geraakt de Jeugd, in wier harten de zaden van Godsvrugt, de goede zaden van Deugd wel gezaid zyn, en reeds beginnen te wortelen, onder de handen van verdorven, van ondeugende menſchen, deze ſtrooien wel dra het kwade en bedorven zaad der verleidende ondeugd onder het heilzame en goede zaad; het welk ligtlyk ten gevolge heeft dat het dat van deugd onderdrukke en verſtikke. —— 't Is daarom voor hem, wien de opvoeding der Jeugd aanbevolen is, niet genoeg, der tedere Jeugd de indrukken van een goed gedrag, die der Deugd, gegeven te hebben; —— maar hy moet, even als een goed en ervaren Bouman, nog geſtadig de hand aan zynen Voedſterling houden. Hy moet het onkruid, dat zeer welig, zeer gul in 't opgroeien is, by de eerſte opkomst, by de eerſte vertooning, uit zyn hart en boezem zorgvuldig uitrooien; op dat het de goede zaden van Deugd niet onderdrukke. —— Wanneer men op die wyze het voorbeeld van een bedreven Land- en ervaren Akkerman, in het uitroeien van onkruid navolgt, dan heeft men zeer vele en goede vrugten te wagten. —— Is het dat men in tegendeel de Jeugd verwaarloost, dan heeft men niets anders te gemoet te zien, dan dat de ondeugd ſchielyk wortels zal ſchieten in de harten der Jeugd, opwaſſen, en de allerverdervelykſte vrugten voortbrengen. —— De wyze *Seneka*, van de ondeugd ſprekende, zegt: „ De ondeugd kruipt ſchielyk voort, en het kwaad word zonder meester geleerd; daar de Deugd moeielyk te vinden is, en altoos eene leider of beſtierder vereischt". —— En in de daad dit is eene waarheid, welke ons de ondervinding dagelyks leert. Laat men der Jeugd toe hare neiging op te volgen, zy krygt terſtond een bedorven ſmaak; de ondeugd kruipt ongevoelig voort, en ze is niet dan zeer bezwaarlyk uit te roeien. De Jeugd, welke niet in ſtaat is, om alles op zyn prys te waarderen, word van eene menigte verkeerde denkbeelden overheerscht. —— De Zaden van ondeugd dragen vrugten, en dezen werpen weder nieuwe Zaden in het hart; welken even ſchielyk, als de voorgaande, groeijen en dezelfde uitwerkingen hebben. —— Dit is iets dat wy dagelyks in de opwaſſende Jeugd zien gebeuren, zo wy haar anders oplettend gadeſlaan.

Doch laat ons de Jeugd nog eens in een ander licht be-

Digitized by Google

ſchouwen; dat wy agt geven op een Jongeling, als op een nieuwen inwoner dezer Wereld. Zo dra zyne vermogens zich maar eenigermate beginnen te ontwikkelen; zo dra hy maar tot eenige oefening van verſtand komt; gevoelt hy in zich een inwendige trek en lust, om zich geſtadig aan 't werk, geduurig bezig te houden. Hy is geen ogenblik in rust; alles trekt zyne aandagt tot zich, en zyne begeerte gaat uit naar alle voorwerpen, welken zich aan zyne zintuigen opdoen. —— Hy vormt zich van alles eenvoudige denkbeelden; —— en van de meesten zeer verkeerde. Zyn verſtand, nog teder en zonder ondervinding, is niet wel in ſtaat, om meer te bevatten, om meer te weten; alles is by hem eene oppervlakkige kennis; hy kan met zyne kundigheden tot in het wezen der zake niet indringen. En daar zyn lust zich allerbyzonderst uitſtrekt tot voorwerpen, die de zinnen aandoen en bekoren, zo heeft hy nu eens trek tot dezen, en dan weer ſchielyk tot anderen: wel dra volgen hem die voorwerpen, welken hy, kort te vooren, met veel drift, bejaagde. Zyn hart is eene ryke, eene vrugtbare bron van begeerlykheden; waar uit noodwendig zeer byzondere oogmerken geboren worden; en hy rigt, zo veel zyne vermogens het toelaten, alle zyne bedryven dien weg heen, om, zo niet in allen, ten minſten in eenigen zyner oogmerken, te ſlagen. — In deze geſteldheid is hem de nieuwsgierigheid by uitſtek eigen. —— Hy vraagt zeer veel, als of hy 'er zich op toeleide, om van alles de nauwkeurigſte kennis te krygen. ——— Het verſtand, midlerwyl, met de jaren aanwasſende, en de ziel gelegenheid krygende, om hare werkzaamheden uit te breiden, opent zich voor hem een wyder kring van bevatting, naar maate dat hy zyne voorige denkbeelden met nieuwe vermeerdert. Hy begint dan meer denkbeelden zamen te voegen, dezelven meer te onderſcheiden, en daar uit gevolgen te trekken. Het geweten zegt duidelyk, dat 'er een Zedelyk Goed en Zedelyk Kwaad is; waar aan het denkbeeld van het natuurlyk goed en kwaad verknogt is. ——— Dus werkzaam zynde, leert hy de betrekking kennen, tusſchen het Zedelyk Goed en de Belooning, tusſchen het Zedelyk Kwaad en de Straf. —— Hier door leert hy, wat 'er te wagten zy, op het bedryven van Zedelyk goede daden, op het betragten van de Deugd; en wat men te

vree-

Digitized by Google

vreezen hebbe op het doen van zedelyk kwaad, op het pleegen van ondeugende bedryven.

Als men nu de denkbeelden van zulk eenen, in den beginne eenvoudig, dog langzamerhand, door den tyd, zamengeſtelder en uitgebreider wordende, zagtkens derwaards henen leid, waar onze verpligting ons toe dringt; als men ze geſtadig bepaalt tot het goede, en daar omtrent werkzaam houd; als men dezen Jongeling daar toe altoos tragt aan te ſpooren, hem van goede kundigheden in dezen voorziet; hem het hemelsbreed onderſcheid tuſſchen Deugd en Ondeugd recht leert kennen, daar de een ons eeuwig gelukkig, de ander ons voor altoos rampzalig maakt. —— Als men de opvoeding op die wyze inrigt, heeft men te wagten, dat de ziel een goeden ſmaak verkrygen zal, waar van het gevolg noodwendig wezen moet, dat al het bedryf, de ganſche handelwys, van zulk eenen ingerigt worde, naar de voorſchriften van Deugd en betamelykheid.

Maar word de Jeugd aan zichzelven, aan hare verkeerde en verdorven neigingen overgelaten, wat zal 'er het gevolg van zyn? Voorwaar, niet anders, dan allerrampzaligſt; hoe ſchielyk zal ze tot allerlei kwaad overſlaan! De redenering verdorven zynde, blusscht wel dra al het Licht der Rede uit; het kloppend geweten word geſtild, en de Jongeling ontſlaat zich van alle banden van verpligting. —— Het oordeel, het verſtand, word geheel bedorven; men ſchat verkeerdlyk hoog, 't geen men veragten moest; en verkiest het geen men zorgvuldig behoorde te vermyden, en op het ſterkſte te vlieden. —— De Jeugd bewandelt verkeerde, verdervelyke wegen; hoe verder zy dezelven betreed, des te verder dwaalt zy van het regte ſpoor af, des te meer verwydert zy zich van de Rede, die, benevens de Openbaring, de Leidſtar van alle onze gangen behoort te zyn. Op dien verkeerden weg ontmoet men alles, wat de zinnen voor een korten tyd kan ſtrelen. —— De wellustigheid en het vermaak gaan hier hand aan hand. —— Zy vertoonen zich geduurig aan het gezicht van de Jeugd, die, wel dra overgehaald, niet nalaten kan dezelven te volgen. Duizend ſtemmen, als zo vele zoetluidende orgels, ſtrelen haar geduurig het oor. — De natuur is 'er mild, aangenaam, bevallig, lokkende en ſtrelende. —— Het is der Jeugd bykans volſtrekt on-

mogelyk, de zinnen 'er van af te trekken, en elders heen te leiden; die dwaalwegen te verlaten, en op het pad der Deugd te treden. 'Er zyn te veel bekoorlykheden, die hare voeten vasthouden, en hare gangen geſtadig rigten. Ja de Jeugd houd, dat verder gaat, alle de zulken, welken 't hierin met haar niet eens zyn; voor Lieden van een kwaden Smaak. Alle hare bedryven moeten in dat eene middenpunt zamenkomen; te weten, het najagen der vermaken en der wellusten, met alle kragt, met alle vermogen.

Is het nu, na dit alles, niet ten volle baarblykelyk, dat 'er onder de menſchen, met betrekking tot hun inwendig beſtaan, een verbazend verſchil moet plaats grypen, niet minder groot, dan 'er gevonden word in derzelver uitwendige gedaante? Zy, die de vermaken bejagen, moeten oneindig verſchelen van hun, die naar de Voorſchriften der Rede, naar de heilzame wetten der Deugd, leven. ——— En even zo zyn de geaartheden, het inwendig beſtaan, zo wel van hun, die het pad der Deugd verlaten, de wellusten navolgen, en eigendunkelyk leven, als van hun, die beſtendig deugdzaam zyn, elk in hare zoort, onbedenkelyk verſchillende, en van elkanderen onderſcheiden. Dan het grootst verſchil ontdekt men tusſchen Deugdzamen en Ondeugenden. —— Laten wy ons, om dit klaarder te zien, twee menſchen verbeelden, den eenen, door eene goede Opvoeding, beſtendig verkleefd aan Deugd; aan het uitoefenen van zynen pligt; die hy zichzelven, zynen Evenmensch, en bovenal zynen Maker, verſchuldigd is. —— Dat wy naast dezen zulk eenen plaatzen, die, eene verkeerde, eene kwade opvoeding gekregen hebbende, zich aan allerleie ondeugden en wanbedryven overgeeft. ——— Men verbeelde zich twee zulke menſchen, die geen van beiden gebrek hebben aan de gaven der Natuur; die beiden met een gezond oordeel en een goed verſtand bedeeld zyn: maar wier denkbeelden de opvoeding, in een onderſcheiden vorm gegoten, op eene zeer verſchillende wyze geleid heeft. —— Dat wy eens nagaan het groot verſchil van derzulker ſmaken, en de verſcheidenheid hunner bedryven daar uit voortkomende. — Doch laten wy deze beſchouwing, om nu niet te uitvoerig te worden, tot de naastkomende gelegenheid uitſtellen.

G. V.-D. G.

KORT

Digitized by Google

KORT BEGRIP DER VERONDERSTELLINGEN EN GISSINGEN OVER DE OORZAAK VAN HET NOORDERLICHT: van den Heer FRANCKLIN.

Uit eene Memorie, den 14 April, door den Heer LE ROY, *op de openbaare zitting van de Koninglyke Maatschappy der Weetenschappen, voorgeleezen.*

„ Daar wy, in ons *Mengelwerk*, niet lang geleeden, de „ *Waarneemingen des Heeren* TONDU, *over het Noor-* „ *derlicht*, en een *Brief*, daar toe betrekkelyk, van den „ Heer DARQUIER, hebben medegedeeld (*): en deeze „ derwaards heenen strekken, om de Oorzaak van dit „ Verschynzel in de Electrische stoffe te stellen, zal „ het zeer voegen, hier over den beroemden FRANCK- „ LIN te hooren, die, te midden zyner Staatszorgen, „ niet nalaat de Weetenschappen te behartigen. 't Zyn „ *Gisfingen*, 't zyn *Onderstellingen*, hy geeft ze niet „ hooger op: doch, niet zelden, hebben *Gisfingen* en *On-* „ *derstellingen* den weg gebaand tot beslisfende Waarnee- „ mingen".

1. De verwarmde Lugt wordt ligter, dan de koudere.

2. Ligter geworden zynde, klimt zy op, en de omfingende kouder en zwaarder Lugt neemt de plaats daar van in.

3. Door Koolen, of een Kachel, in 't midden van een Kamer verwarmd, ryst dezelve op, en verspreidt zich boven de frisser Lugt, tot dat zy de muuren bereikt; deeze veel kouder muuren verdikken dezelve. Aldan veel zwaarder geworden, daalt zy neder, en neemt de plaats in van de kouder Lugt, die zich by het vuur gevoegd hadt, om de plaats te beslaan, van de Lugt, welke zich rondsom verheeven hadt.

4. Dus maakt dezelve, door middel van vuur, een' geduurigen omloop in de Lugt, in de Kamer: een omloop, dien men zigtbaar kan maaken, door in die Kamer eenigzins rook te brengen: want deeze zal dezelfde rigtingen neemen. Open een deur tusschen twee Kamers, waar

(*) Zie de *Algem. Vaderl. Letteroeff.* I. Deel, II. Stuk, bl. 205, enz.

Digitized by Google

waar van de eene geſtookt, en de andere koud is; hou een Kaars nu eens boven, dan eens beneden, dan weder in 't midden van die deur; gy zult een uitwerkzel van dezelfde natuur zien: want gy zult, uit de verſchillende rigtingen der vlamme, ontdekken, een ſtroom verwarmde Lugt, die boven uit de Kamer komt; een anderen ſtroom koude Lugt, welke beneden uit gaat, en in 't midden bykans geene beweeging beſpeuren.

5. De Natuur brengt in de Lugt, die onzen Aardbol omringt, eene dergelyke uitwerking voort. De verwarmde Lugt tuſſchen de Keerkringen verheft zich ſteeds opwaards, de plaats daar van wordt vervuld door Noorde en Zuide Winden, die uit veel kouder ſtreeken waaijen.

6. De Lugt, ligter geworden zynde, door dien ze verwarmd is, en heen dryvende over eene veel kouder en digter Lugt, moet zich Noord- en Zuidwaards uitbreiden en na de beide Poolen nederdaalen, om de plaats te bekleeden van de Lugt, die na de Evennagtslyn gedreeven is.

7. Hier door geſchiedt 'er in de Lugt van onzen Dampkring een omloop, even als in de Kamer, van welke wy geſprooken hebben.

8. In de daad, de onderſcheidene en dikwyls tegenovergeſtelde rigtingen der Wolken, duiden Lugtkolommen aan, van verſchillende zwaarte, even als die van den Rook of van de Vlam in de proeve van de Kamer, of de opengezette deur.

9. De groote menigte Dampen, die tuſſchen de Keerkringen opklimt, vormt Wolken, die veel Electriciteit bevatten: eenige daalen in Regen neder, eer zy de Poolgewesten bereiken; andere gaan in die Gewesten over.

10. Indien men den Regen vangt in een vat, op glas nedergezet, zal dit vat geëlectriſeerd worden: want elke druppel brengt eenige Electriciteit mede.

11. Dit zal het zelfde zyn, wanneer het hagelt of ſneeuwt.

12. De Electriciteit, op deeze wyze in gemaatigde Lugtſtreeken nedervallende, wordt door het Aardryk ontvangen en ingedronken.

13. Indien de Wolken, door deeze trapswyze werking, niet genoegzaam ontlast zyn, ontlasten zy zich dikwyls zeer ſchielyk, door vreeslyke blixem- en donder-

ſla-

Digitized by Google

ſlagen op den grond, die in ſtaat is om de Electriciteit te ontvangen.

14. Het aardryk is, in gemaatigde en warme Lugtſtreeken, doorgaans geſchikt om dezelve te ontvangen: dewyl zy die kan doorlaaten.

15. Eene zekere maate van Hette maakt lichaamen, die zonder dezelve de Electriciteit niet zouden doorlaaten, daar toe bekwaam.

16. Dus zal vloeibaar Wasch, en Glas, door warmte week gemaakt, de Electriſche ſtoffe doorlaaten of geleiden.

17. Het Water heeft de eigenſchap om de Electriciteit door te laaten; het verliest die gedeeltlyk, als het door eene middelmaatige koude verſtyfd is, en geraakt dezelve geheel kwyt, wanneer de koude zeer ſterk wordt.

18. De Sneeuw, nedervallende op een' bevroozen grond, behoudt de Electriciteit, en deelt ze vervolgens aan andere ontvangbaare lichaamen mede, wanneer de wind dezelve voortdryft.

19. De vogtigheid der Wolken, die van de Evennagtslyn zich opheffen, en de Poolgewesten bereiken, moet daar verdikken, en in Sneeuw nedervallen.

20. De dikke Yskorst, die altoos deeze Gewesten overdekt, kan al te ſterk bevroozen zyn om toe te laaten, dat de Electriciteit, met deeze Sneeuw nederdaalende, in het Aardryk indringt.

21. Deeze Electriſche ſtoffe kan, derhalven, op de Yskorst op een gehoopt worden.

22. De Dampkring, die misſchien drie of vier mylen hoogte heeft, in de Poolgewesten veel zwaarder zynde, dan in die tusſchen de Keerkringen liggen, moet daar min verheeven, niet alleen om deeze reden; maar ook om dat de middelpunt ſchuwende kragt by de Poolen minder zynde, de hoeveelheid der Lugt en de hoogte der Lugtkolomme daar min aanmerkelyk zyn. Gevolglyk moet, in deeze Gewesten, een minder afſtand van de Aarde, en de ruimte, die boven den Dampkring is, weezen, dan in die, waar, de hette veel grooter zynde, de aarde en de zee niet bevriest, en dus de Electriſche ſtoffe kunnen ontvangen en doorlaaten. In dit geval hoopt zich de Electriſche ſtoffe op boven het ysdigt by de Poolen, en dringt gemaklyker door den Dampkring in een rechtſtandige dan in eene horizontaale rich,

Digitized by Google

richting; dit zal men te eerder gelooven, daar de weder-ſtand der Lugt allengskens afneemt, even als haare digtheid, naar maate men hooger komt; terwyl zy altoos dezelfde blyft in de horizontaale rigting, en digt by de oppervlakte der aarde.

23. De ruimte, de Electriciteit wel doorlaatende, zal, die boven den Dampkring is, dezelve (*deeze zaaken veronderſteld zynde*) ook zeer wel doorlaaten.

24. Is het niet mogelyk, dat de groote hoeveelheid van Electriſche ſtoffe, in de Poolgewesten gevoerd door de Wolken, die zich daar verzamelen, de rigting der Middaglynen volgende, ook daar zich verdikke en met de Sneeuw nedervalle? Is het niet mogelyk, dat de Electriciteit als dan in het Aardryk tragtende in te dringen, en dit niet doenlyk vindende, uit hoofde van het ys, 't welk zich daar tegen verzet, zich om hoog verheft even als in een Leidſche overlaaden fles: dat zy zich een weg baant door den Dampkring, in die gewesten zo weinig verheeven; dat zy in de ruimte boven de Lugt ſchiet, en zich eindelyk na de zyde der Evennagtslyn richt, zich verſpreidende gelyk de Middaglynen! Zal dan de Electriciteit niet zeer zigtbaar weezen in de Gewesten waar dezelve digtst is: en zal zy niet minder en minder zigtbaar worden, naar maate de uitſpreiding toeneemt, tot dat zy, in 't einde, ingang vinde in de aarde onder gemaatigde Lugtſtreeken, of zich met de boven Lugt vermenge, en, indien de Natuur op deeze wyze werke, zullen dan de verſchynzels der Noorderlichten daar uit niet voortkomen?

25. Want deeze Noorderlichten vertoonen zich het meest in den Herfst en by het aannaderen van den Winter, niet alleen om dat de nagten, in dat Jaargetyde, langer worden; maar ook om dat in den Zomer de langduurige tegenwoordigheid der Zonne de oppervlakte van de groote Yskorst in de Poolgewesten kan verzagten, en geſchikter maaken om de Electriſche ſtoffe te geleiden: 't welk de ophooping daar van in die Gewesten moet verminderen.

26. De Dampkring der Poolgewesten, veel dikker wordende door de zeer ſtrenge koude, en de vogtigheid, die denzelven bezwangert geduurende den Vorst, welk een groot licht kan dan, in den nagt, dien Dampkring niet

niet eenigzins zigtbaar maaken voor de zodanigen, die in een dunner lugt, en op breedten, verder van de Poolen verwyderd, woonen? En, ſchoon deeze Dampkring zelve een volkomen cirkel is, zich tot tien mylen breedte rondsom de Pool uitſtrekkende, moet dezelve zich niet, in 't oog der Aanſchouweren, die zich zo geplaatst vinden, dat zy 'er ſlegts een gedeelte van zien, als een cirkelſtuk vertoonen; de Pees blyft beneden den Gezigteinder, en de Boog verheft zig daar boven min of meer, naar de breedte, welke zy bereikt heeft, en moet deeze geen duisterder kleur hebben, doch doorſchynend genoeg om 'er eenige Starren door heen te kunnen zien?

27. De Electriſche Straalen verwyderen zich van elkander, door eene onderlinge afſtooting, ten minſten wanneer 'er eenig lichaam, dat tot geleider dient, 'er digt genoeg by is om ze te ontvangen; doch wanneer het verder af is, dan verwyderen zich deeze ſtraalen eerst; maar komen naderhand weder tot een.

28. Kunnen, derhalven, de uitwerkzels der Electriſche ſtoffe niet dienen om eenige der verſchillende figuuren, welke men dikwyls waarneemt in de verbaazende veelheid van Noorderlicht-ſtoffe, te verklaaren? Dewyl het mogelyk is dat die ſtoffe, boven den Dampkring heen gaande, of van de Poolen na de Evenagtslyn toeſchietende in alle de rigtingen der Middaglynen, beneden zich, op veele plaatzen diens doortogts, wolkagtige gewesten of eene vogtige Lugt aantreft, die, in een natuurlyken Electriſchen ſtaat zynde, of negatif geëlectriſeerd, geſchikt zyn, om ze te ontvangen, en tot zich te trekken. Indien deeze gewesten overtollig veel Electriciteit bezitten, kunnen de lichtſtraalen zich van die lugtkolommen verwyderen, of van deeze wolken tot andere even vogtige overgaan, en dus de figuuren formeeren, die men Kroonen noemt, en andere vertooningen opleveren, waar van wy zo dikwyls gewag gemaakt vinden in de veelvuldige beſchryvingen, ons van de Noorderlichten gegeeven.

Digitized by Google

BESCHRYVING EENER ZELDZAAME SPINNE.

Door den Abt SAUVAGES.

De Abt SAUVAGES heeft eene Beſchryving gegeeven van een ongemeene Spinne, tot nog door de Natuuronderzoekeren niet waargenomen; en daar aan den naam van de *Metzelſpin* gegeeven. Dit Inſect, een zagten grond, op een hellende vlakte, gekozen hebbende, maakt rechtſtandig in de aarde een hol, ter diepte van twee voeten, overal van dezelfde wydte, en ruim genoeg om 'er met gemak in op en neder te gaan. Dit hol beſpint deeze *Metzelſpin* overal met een dikke webbe, zo wel om de aarde te behoeden voor inſtorten als zy by de zyden op- en nederklimt, als om kundſchap te krygen van 't geen 'er aan den mond des hols te doen is: welks ingang geſlooten wordt door een deur of dekzel, van een zeer zonderling maakzel: 't zelve beſtaat uit verſcheide laagen van aarde, bewonden en vastgemaakt door veele draaden, baarblyklyk om het breeken te voorkomen, en de deelen by elkander te houden. De gedaante is volmaakt rond, en zo net ſluitend op den top des hols, dat geen het minſte teken der zamenvoeging kan ontdekt worden: de buiten kant, die met den grond even hoog komt, is plat en oneffen; de binnen kant bol en glad. Voegt hier by, dat het ook bedekt is met een zagt ſpinzel, van een zeer digt en ſterk maakzel, dat, uitgeſtrekt zynde, aan de eene zyde van de deur, vastgemaakt is aan de zyde van het hol, en dus eene ſoort van hengzel formeert, door middel van 't welke de deur open- en digtgaat: het verdient onze verwondering dat dit hengzel altoos vastgemakt is aan de hoogſte zyde van het hol, zo dat de deur door eigenzwaarte digt valt: het ſchynt dat dit Inſect denkbeeld van zwartekragt hebbe. —— By de zorg, welke dit kleine Schepzel draagt om den ingang zyner wooninge te ſluiten, mag, als even zonderling, gevoegd worden, de zorgvuldigheid waarmede het zich verbergt; de deur geſlooten zynde, is 'er geen teken altoos te beſpeuren van zulk een onderaardsch verblyf. —— De bekwaamheid van dit Inſect, om, ontdekt zynde, het openen der deur voor te komen, is dege-

Digitized by Google

gelyks zeer verwonderenswaardig. Met veel moeite, kreeg de Abt de SAUVAGES die half open met de punt van een ſpelde; de kragt betoond door een zo klein Inſect, om dezelve geſlooten te houden, deedt hem verſteld ſtaan. De opening, nogthans, zo ver opengekreegen hebbende, dat hy 'er in kon kyken, zag hy de Spin agter over liggende, zich met de pooten aan den eenen kant van het hol, en dus de deur van binnen, vast houdende; in deeze geſtalte oefende zy al haare kragt om dien te ſluiten, zo dat, terwyl de Abt de deur aan den eenen kant opligtte, de Spin aan den anderen die digt haalde, dus ging dezelve eene geruime wyl open en toe; de zwakke Spin ſcheen beſlooten te hebben, het niet, dan door den uiterſten nood gedrongen, op te geeven. Toen de Abt, in 't einde, ſchielyk het dekzel opligtte, met eene kragt, welke de Spin niet kon wederſtaan, viel zy ſchielyk na den grond des hols. Deeze proeve herhaalde hy verſcheide keeren, en nam ſteeds waar dat de Spin ſchielyk na boven klom, om den ingang van haare ſterkte te verdeedigen. — Teffens is het opmerkelyk, dat dit Inſect geen kennis nam van, en geheel ongevoelig ſcheen voor de toebereidzelen, gemaakt om zyn geheele wooning weg te neemen, door de omliggende aarde op te ruimen: de Abt vondt de Spin ſteeds de deur bewaakende, zonder eenige pooging aan te wenden om te ontkomen. Maar, niettegenſtaande dit Inſect zo veel ſterkte en behendigheid betoont, in het verdeedigen zyns verblyfs, is het zo dra niet in de open lugt gebragt, of het vertoont zich kwynend, log en opgevoelig: eene omſtandigheid, welke onzen Natuurkenner reden geeft om te denken, dat het een Nagt-Inſect is, en dat het licht de zintuigen daar van ten onbruike maakt.

PROEVE OVER HET GELUK DES HUISLYKEN LEEVENS.

Een werkzaam leeven is blootgeſteld aan veele ongemakken, die een ſtil leeven niet ontrusten; doch het is tevens, getuige zy hier de algemeene en doorgaande bevinding des Menschdoms, over het geheel genomen, vrugtbaarst in aardſche gelukzaligheden. Alle Men-

Menſchen zoeken de logge lustloosheid en kwyning der ledigheid te ontgaan. Zonder den prikkel van eerzugt, roem, belang of nayver, wikkelen zich de Menſchen in tot gevaarlyke en moeilyke ondernemingen. 'Er is eene ſchielyke opeenvolging van denkbeelden, een vloed van geesten, een ſterke aandoening, die ontſtaat uit het aanwenden onzer vermogens, en ryklyk opweegt de ſmert van te leurſtelling en de vermoeienis van onafgebrooke aandagt.

Een der nuttigſte uitwerkzelen van werkzaamheid is, dat dezelve de rust aangenaam maakt. Geduurige rust verwekt eene ondraaglyke ſmerte. Maar eene met oordeel afgewisſelde rust en werkzaamheid, een onbezorgd genot een kragtig aanwenden onzer vermogens, leveren, mag ik deeze ſpreekwyze gebruiken, de rechte ſaus des leevens op. Is het al te gerust, het wordt ſmaakloos, is het al te woelig, het verveelt.

De zagte rust, noodig om de kragten eener afgeſloofde ziel te verſterken, hebben de wysſte en grootſte Mannen in eigen huis en aan eigen haard gezogt. Hoe veele Raadsheeren en Helden zyn de toejuichingen der woelende wereld ontweeken, om het lief geſnap hunner Kinderen te hooren, en de zoetigheden der Huislyke verkeering te ſmaaken. Zy wisten, dat zelfs hunne beste Vrienden, in den doorgaanden loop des leevens, eenigermaate gedreeven wierden door baatzoekende inzigten in het betoonen hunner genegenheid; dat veelen hunner naavolgeren hunne daaden goedkeurden in de hoop op belooning; en dat de wispelturige menigte, hoe yverig ook, niet altoos met oordeel te werk gaat in het geeven van goedkeuring. Maar de agting, hun betoond in hun eigen huis, de goedkeurende lachjes aan hun eigen tafel, zyn de waare uitwerkzels van ongeveinsde Liefde.

De Kinderkamer heeft dikwyls de vermoeienisſen van den Letteroefenaar, den Staatsman en Raadsheer verzagt. Niets brengt meer toe om aangenaame gewaarwordingen te verwekken dan het zien van kinderlyke eenvoudigheid, in de verrukkingen van 't ſpel. Alle de aandoeningen der onbedwonge natuure vertoonen zich, en verſchaffen ſtoffe van aangenaame overweeging aan de ziel des wysgeerigen Waarneemers. Met de Kinderen deel te neemen in hunne kleine vermaaken is geenzins

Digitized by Google

zins beneden de waardigheid van een Man. Het is een der zuiverſte bronnen van vrolykheid. Het heeft een invloed op de verbetering van het hart, 't welk onvermydelyk iets aanneemt van het gezelſchap, 't geen ons omringt. Onſchuld zo wel als misdryf wordt medegedeeld, en vermeerderd door voorbeeld. En de groote Inſteller der Euangeliſche Wysbegeerte leeraarde ons de eenvoudigheid der Kinderen na te volgen. Hy ſchynt zelfs genoegen geſchept te hebben in hunne tegenwoordigheid, en vondt in hun, 't geen hy te vergeefsch zogt onder de zodanigen, die zich verre boven hun verheven waanden, onbeſmette zuiverheid der harten.

Onder de groote verſcheidenheid van ſchilderyen, door het leevendig vernuft en de ſterke verbeeldingskragt van HOMERUS in zyne *Iliade* gemaald, is 'er geen behaaglyker dan het Familieſtuk, verbeeldende het afſcheid van HECTOR en ANDROMACHE. Het hart wordt zo wel getroffen als de verbeelding vermaakt. Wy bewonderen hem als hy in volle wapenrusting ſtaat in 't midden der krygsdrommen; doch wy beminnen hem meer als hy zyn helm afneemt, op dat hy zyn klein Kind niet mogt verſchrikken door de zwierende helmpluimadie. Het teder tafereel van Huislyke liefde verpoost ons op eene verrukkende wyze terwyl alles rondsom woede en krygt ademt. Wy ſcheppen genoegen als wy den arm, die kortling dood en verwoesting onder de vyanden bragt, uitgeſtrekt zien om een Zoontje, met vaderliefde, te omhelzen. Zommige Oordeelkundigen zouden die aangenaame aandoening geheel toeſchryven aan de tegen elkander overſtelling deezer denkbeelden; doch, vóór allen oordeelkundig onderzoek, ontſtaat dezelve, uit de voldoening, welke wy natuurlyk ſcheppen op het beſchouwen van groote characters, bezig in tedere en beminnelyke verrigtingen.

Doch, naa alles wat gezegd is van de zuiverheid en weezenlykheid der Huislyke Vermaaken, ſchynen zy ongelukkig voor een groot gedeelte des Menschdoms, ſmaakloos, onmanlyk, en niet in ſtaat om voldoening te geeven dan aan de zwakken, de geestloozen, de onbedreevenen, en de verwyfden. Men bevindt menigwerf, dat zy, die zich op vernuft en hedendaagſche Wysbegeerte veel laaten voorſtaan, de aangenome denkbeelden van een voorzigtig en welberaaden gedrag verſmaaden;

Digitized by Google

en, terwyl zy hoog opgeven van een onbekrompener hart, hunne leevenswyze naar de baatzoekendſte beginzelen inrigten. Alles wat maar weinig ſchynt te ſtrekken om eigen vermaak en voordeel te wege te brengen, laaten zy over aan die eenvoudige zielen, die dom genoeg zyn om den weg des leevens voort te zetten langs den regten weg des gezonden verſtands. 't Is waar, zy zullen toeſtemmen, dat de wereld moet beſtaan door geduurige opeenvolging der geſlachten; en het is niet min waar, dat men, naakroost verwekt hebbende, voor 't zelve alle omzigtige voorzorge moet aanwenden. Doch laaten laager zielen zich met die moeilyke taak belasten. Indien de driften kunnen voldaan worden, zonder deeze bezwaarende gevolgen, vieren zy aan dezelve den losſen teugel. Maar de moeite der Opvoedinge laaten zy over aan die dwaas genoeg zyn om daar vermaak in te ſcheppen. 'Er zal altoos een genoegzaam aantal weezen, wier dwaasheid hun aanzet, om, tot het voldoen hunner driften, zich in een leeven van geduurige zorg en bekommernis te ſteeken. Het Paradys der zotten zal nooit ledig zyn.

Hoe verwaand deeze voorſtanders van een nieuw uitgevonden Stelzel in de Wysbegeerte ook mogen weezen, kunnen wy niet denken, dat zy zich boven CICERO zullen verheeven agten. CICERO voelde, nogthans, met al de verheevenheid van ziel welke hy bezat, de tederheden der Egtverbintenisſe en Ouderliefde, en bekende, op zekeren tyd, dat hy in geen gezelſchap eenig genoegen ſmaakte, dan om het gezelſchap van zyne Vrouw, zyne kleine Dogter, en zyn lieven jongen CICERO. De groote THOMAS MORE, wien niemand van bekrompenheid van ziel verdenken zal, die door eene zeer zonderlinge verhandeling getoond heeft, dat hy in ſtaat was om voor zichzelven te denken en te kiezen, verklaarde, dat hy een groot gedeelte van zyn tyd beſteedde aan het vermaak zyner Kinderen, hier toe opgewekt door de vereenigde beweegredenen van pligt en vermaak.

Menſchen, die voorwenden hunne denkbeelden over 't menschlyk leeven opgemaakt te hebben uit veelvuldige Waarneemingen, zullen hier misſchien in 't midden brengen, dat Huislyk Geluk, hoe bevallig ook in de beſchryving, even gelyk veele Poëtiſche droomen, eene uitlokkende ſchildery is, ontworpen door een goed hart, en door eenelee vendige verbeeldingskragt met de gloeiendſte

Digitized by Google

ſte kleuren geſchilderd. Het gezelſchap, zeggen zy, zelfs der zodanigen, die wy beminnen, wordt ſmaakloos, ſmaakloosheid ſlaat tot wederzin over, en wederzin, langen tyd gekoesterd, verbittert den aart; gemelykheid is het natuurlyk gevolg. De huislyke kring wordt een tooneel van oneenigheden. Onderlinge afkeer is vernuftig in het uitvinden van onderlinge plaagen. Een doodlyk ſtilzwygen, zomtyds door grommende bedillingen afgebrooken, is dagelyks werk, tot dat het inkomen van deezen of geenen vreemdeling voor een tyd eenig bedwang oplegt, en die goede luim opwekt, welke de beſtendige geſteltenis behoorde te weezen, onder de zodanigen, die door banden van genegenheid of bloed zich aan elkander verbonden vinden.

Eene beſchreienswaardige ondervinding bekragtigt zomtyds de waarheid deezer aanmerkingen. Doch dat 'er veel Huislyk Ongeluk gevonden wordt, levert geen bewys op, dat 'er geen Huislyk Geluk plaats hebbe.

Natuurlyke ongevoeligheid, natuurlyke ſlegtgeaartheid, kwaade hebbelykheden, gebrek aan opvoeding en heuſche zeden, en het verzuim der gewoone regelen van betaamelykheid, zullen elken Leevensſtand onaangenaam maaken. En het is, in geenen deele te verwonderen, indien die maate van geluk, welke alleen uit eene welvoeglyke verééniging kan volgen, onbekend is, waar zy, die met de banden des Huwelyks zich veréénigd vinden, door eene natuurlyke of aangewende ſtrydigheid van aart, van elkander geſcheiden worden. In de gedwonge verbintenis van den Slang met de Duif, of van den Tyger met het Lam, waar van de Dichter zingt, kan geen liefde plaats grypen. Wanneer wy ſpreeken van het Geluk der Egtelingen, veronderſtellen wy, dat allen, door dien band aaneen geſtrengeld, oorſpronglyk door wederzydſche genegenheid tot elkander gedreeven wierden, en door beſtendige vriendſchap by elkander gehouden worden. Waar dit het geval niet is, hebbe men het te wyten aan de oneenige geſteltenis der Partyen, en niet aan de weezenlyke natuur van Huislyke Verkeering.

Onder het geleide der Voorzigtigheid, vroegtyds eene Huwelyksverbintenis aan te gaan, is een der beste beſchermmiddelen der Deugd. De Pligten, ontſtaande uit de betrekkingen van Egtgenoot en Vader, zyn van

Digitized by Google

dien tederen aart, dat zy goedheid en menschliefde inboezemen. Hy, die een hulploos Kind ziet, hem aanschreiende om ondersteuning, zal niet ligt zich verloopen in eene buitensporige leevenswyze, of overgeeven aan werklooze ledigheid. Hy, die een opgroeiend Gezin, met den tyd, in eene bedorvene wereld zal laaten intreeden, zal omzigtig weezen om geen kwaad voorbeeld te geeven: de besmetting daar van, door 't vaderlyk gezag versterkt, zou onwederstandlyk bedervend weezen. In deezervoege zyn veelen, die, in den Ongehuwden staat, waarschynlyk hun leeven niet alleen onnut voor anderen zouden doorgebragt hebben, maar overgeslaagen weezen tot een losbandig en slegt gedrag, nutte Leden der Zamenleevinge geworden, en tot eene hoogte van zedelyke vordering opgeklommen, welke zy anderzins niet zouden bereikt hebben.

De verstmaading met welke de Huislyke Vermaaken hedendaagsch bejegend worden, is een maar al te zeker kenmerk van verdorvenheid, en teffens een bewys van onkunde in 't geen weezenlyk genot mag heeten. Dezelve toont gebrek aan smaak, aan oordeel, en goede zeden. Want de algemeene stem der Ervaarenen heeft, door alle eeuwen, verklaard; dat men in eigen Huis het waaragtigst genoegen vondt.

CLARINDA.

Een Character.

Door den Hoogleeraar FORDYCE voor de Jufferschap geschetst.

CLARINDA is van de Natuur geleerd te behaagen, door de ongemaakte bevalligheden van haar gelaad en gestalte, dan nog meer door de onvoorbedagte aanloklykheden van eene edele ziel. Haare gedaante en leden, die welgemaakt en in eene juiste evenredigheid zyn, weet zy ten meesten voordeele te vertoonen, zonder daar op te denken, zonder eenige zweem van kunst; zy schynt geen agt te slaan op het uiterlyke, bewust dat zy inwendig iets voortreffykers bezit. Haare oogen, teffens vriendlyk en doordringend, zyn zonder toeleg op u gevestigd, en overtuigen u, op eene onwederstaanbaare wy-

wyze, dat ze onder den invloed ſtaan van eene aandoenlyk en goedaartig gemoed. Haar mond is ſchoon gevormd, en noodigt den aanſchouwer om lippen te kusſen, die zo betoverend zyn, en zo wyze redenen voortbrengen. Haare houding en beweegingen zyn leevendig, en nogthans bedaard; 'er is niets ſlofs, en niets gemaakts in. Zodanig is haar uitwendig voorkomen. —— Maar wie kan de beminnelyke inwoonſter van zulk eene ſchoone Lyfsgeſtalte naar eisch afſchilderen? Iemand zou, om regt te doen aan een zo bekoorelyk beeld, haar eigen juist penceel, en ſtout coloriet, noodig hebben. Goedaartigheid is de eerſte en voornaamſte haarer hoedanigheden, en verſpreidt iets zagts over al haar doen; nogthans is haare Goedaartigheid niet laf en onnozel; maar geregeld door gezond oordeel, en gemengd met edelen en deugdzaamen hoogmoed. —— CLARINDA is boven de gewoone zwakheid van haare Sexe verheeven: zy verſmaadt opſchik en praal, en, ſchoon zy niet ongevoelig is voor lof, ligt zy 'er zich meer op uit om denzelven te verdienen dan te ontvangen. Zy bemint de zindelykheid, om dat zy in zichzelve beminnenswaardig is, en laat het opſmukken over aan het weidſche en wufte deel haarer Sexe, 't welk zy met deerenis aanziet; doch niet onderneemt te beſtraffen.

Weinig toevallen zyn in ſtaat om de rust en bedaardheid van haaren geest te ſtooren. Deeze is even vervreemd van gemaaktheid, als van Stoïcynſche ongevoeligheid: want met eene tedere gevoeligheid van ziel, voor de tederder aandoeningen der menschlyke natuure, ſchynt zy weinig of geene dier driften te hebben, die het meerendeel haarer Sexe beroeren: men zou zeggen, dat zy meer van een Engel dan van eene Vrouw hadt; of indien zy gevoelt, 't geen anderen gevoelen, heeft zy dit in bedwang, zonder kunst, zonder eenige kenmerken van tweeſtryd te laaten blyken, of weet ze ten minſten volkomen te bedekken.

't Geen een Minnaar in haar, als een gebrek, zou wraaken, is eene zekere ongevoeligheid voor die zagter indrukzels, welke niet onnatuurlyk zyn aan haare eigene Sexe, en gewoonlyk dezelve by de onze aanpryzen. Met één woord zy ſchynt iets ſtugs in haare geſteltenis te hebben, dat, ſchoon het tot haar eigen rust en gemak moge toebrengen, haar nogthans geſchikter maakt

Digitized by Google

om de bedaarde rol eener Heldinne, dan de tedere van eene Minnares, te ſpeelen.

Haar eenige drift ſchynt de zugt tot Deugd te weezen: of het bereiken eener volmaaktheid in dat onſchuldig, hoewel moeilyk, beroep, 't geen zy verkoozen heeft; niet uit baatzoekende inzigten; maar uit zuivere liefde tot ſchoonheid en waarheid in haare werken. Haare beſtendige beyvering hier in verſpreidt, zomtyds, eene zekere ſtrakheid en diepdenkenheid op haar gelaad, die al de zagtheid van eene Vrouw noodig heeft om ze te maatigen, en het character van een kunstliefhebber om ze te verontſchuldigen. Hier door verſchynt zy ook dikwyls met een air van ſtrengheid in gezelſchap, welke ingeſchikt zou worden aan een die alleen kan ſchilderen; doch bezwaarlyk in iemand, bekwaam om zich daar met voordeel te vertoonen. Dezelfde oorzaak heeft haar eene agterhoudenheid bygezet, die het uitwerkzel niet is van wantrouwen of agterdogt; maar van te veel denken, en van eene zedigheid haar byzonder eigen: want met een welverlicht verſtand, en bekwaamheden, meer aangekweekt dan die der meesten van haare Sexe, ſchynt zy alleen des onbewust, en meer op het oordeel van anderen dan op haar eigen te vertrouwen.

Haar Hart is geëvenredigd aan haar Verſtand, open en uitgeſtrekt, en nogthans bekwaam om medelyden te hebben met de zwakheden van anderen, en hunne misſlagen te dulden. Nooit hoort gy uit haar mond iets dat naar kwaadſpreekenheid zweemt, zelfs niet tegen haar eigen Sexe; zy zwygt edelmoedig, wanneer zy niet kan pryzen. Haare eigene gedagten en neigingen zyn zuiver en onbeſmet; en daarom is zy afkeerig om kwaad van anderen te gelooven, of iets, 't geen aan eene goede beweegreden kan toe geſchreeven worden, aan eene kwaade toe te kennen. Zy oordeelt over Werken en Schriften met doordringenheid, en egter opregt en zedig; geene ſlaavin van gewoonte of gezag zynde. Vriendelyk en ongemaakt in de verkeering, ſpreekt zy gelyk ze denkt, en hoort met bedaardheid de gevoelens van anderen, zonder ſtyf op haar eigen ſtuk te ſtaan, of het al te gereed op te geeven. —— In 't kort, zy zoekt allen, die rondsom haar zyn, te verpligten, en, ſtondt het in haare magt, geen ſterveling zou ongelukkig weezen. Stille eenzaamheid is by haar zeer geliefd, nogthans zou zy, om eenig goed

Digitized by Google

goed te doen, die ten alle tyde verlaaten, en zelven lyden om haare Medemenſchen gelukkig te maaken.

Zodanig is de beminnelyke CLARINDA. Hy die zo veel deugd kan zien, en niet beminnen of eerbiedigen, moet meer of minder dan een Man zyn.

PROEVE OVER DE KLEEDING DER VROUWEN EN DE VERSCHEIDE WYZEN, WAAR OP DE VROUWEN, ZICH IN 'T OOG DER MANNEN BEHAAGLYK POOGEN TE MAAKEN.

(Overgenomen uit Dr. ALEXANDER's *History of Women.*)

De onderlinge neiging der beide Sexen, tot elkander, is de bron van veele nutte Kunſten, en mogelyk van alle de bekoorelyke verfraaijingen: door zich, by aanhoudenheid, met alle inſpanning, toe te leggen om te behaagen, ſtrekt dezelve tot een toevoegzel onzer redelyke vermaaken, en vermenigvuldigt de geryflykheden des leevens.

Natuur heeft aan de Mannen Sterkte, en aan de Vrouwen Schoonheid, gegeeven: onze Sterkte maakt ons dierbaar aan dezelve, niet alleen om dat wy haar beſchermen; maar ook voor haar onderhoud zorgen: haar Schoonheid doet ons de Vrouwen waardeeren, niet alleen uit hoofde van het vermaak, 't geen dezelve den oogen biedt, maar ook van wegen het vermogen, 't geen deeze heeft om onze ongeſtuimer driften te verzagten en te ſtreelen. Elk Schepzel is bewust van zyne eigen vermogen, en van de wyze waar op hy 't zelve moet gebruiken: de Vrouwen weeten ten vollen dat het haare in haare Schoonheid berust, en tragten, met de uiterſte zorge, deeze te vergrooten en te vermeerderen. De kunst om ons met eene betaamelyke voeglykheid te kleeden, is een dier vorderingen, welke ons op 't duidelykst van de Dieren onderſcheid; de kunst, om ons fraai te kleeden, is een der bezigheden, welke ſteeds de vinding bezig houden, en den Man van ſmaak van den enkelen Naavolger onderſcheidt.

Waren de Kleederen oorſpronglyk verordend om onze Lichaamen tegen Koude te beſchutten, dan moest

Digitized by Google

natuurlyk volgen, dat zy uitgevonden, en tot den hoogſten trap van volkomenheid gebragt waren, in de koudſte Landſtreeken: en dat de Inwoonders van elk koud Gewest, door noodzaaklykheid geperst, het gebruik daar van lang vóór deezen tyd ontdekt hadden. Doch geen van beide is het geval: want de kunst, om Kleederen te maaken, was uitgevonden eer eenige der verkleumde Lugtſtreeken bewoond waren, en de Ingezetenen van eenige der ongenadigſte ſtreeken des Aardbodems, byzonder omſtreeks den *Straat van Magellan*, gaan, tot deezen dag toe, naakt.

Hier uit blykt duidelyk, dat Noodzaaklykheid de eenige rede niet was, welke eerst de Menſchen aanzette om zich met Kleederen te dekken: eenige andere oorzaak moet ten minſte met dezelve medegewerkt hebben, om deeze gewoonte zo algemeen te maaken. Schaamte heeft men daar voor bygebragt: doch dit gevoelen wordt door geene blykbaarheden onderſchraagd. Schaamte is, in deezen zin, een Kind der Kunſte, en hoe nader wy de Natuur komen, hoe minder wy 'er van weeten. Het zou eindloos weezen de veelvuldige Landen op te noemen, waar in beide de Sexen geheel naakt gaan, en gevolglyk ongevoelig zyn voor deeze Schaamte. Maar laaten wy, om onze veronderſtelling niet geheel op de leevenswyze der Wilden te laaten rusten, den ſtaat der Kindsheid en der Jeugd van de beſchaafdſte Maatſchappyen overweegen. Niets is duidelyker dan dat geen van beide de Sexen, tot zy zekere jaaren bereikt hebben, over de Naaktheid zich ſchaamen: dat de Moeders dikwyls vry veel moeite vinden, om hun, in deeze byzonderheid, aan de gewoonten des lands te gewennen: dikwyls moeten zy zich van ſtraffe bedienen om dit oogmerk te bereiken. Aan dit onderwys, aan deeze beſtraffing, zyn wy de eerſte aandoeningen dier Schaamte verſchuldigd, en de gewoonte houdt dezelve leevendig.

Indien de bygebragte aanmerkingen toonen, dat de oorſprong der Kleeding niet geheel aan Noodzaaklykheid of Schaamte moet toegeſchreeven worden, ſtaat ons den oorſprong te ontdekken: en deeze ſtellen wy gelegen te zyn in eene ſoort van aangebooren beginzel, byzonder by de Schoone Sexe, 't welk haar aanzet om

de

Digitized by Google

de bekoorelykheden, haar door Natuur geſchonken, op te luisteren. Zien wy de Geſchiedenis des Menschdoms in, wy ontdekken, dat eene begeerte tot opſchik algemeen heerscht, waar de Menſchen al den tyd niet onvermydelyk moeten beſteeden om voedzel te zoeken, of door het knellendſte juk der ſlaavernye niet geprangd worden. Elk Wild Volk, zelfs ſchoon het naakt loope, geeft blyk van zugt tot opſchik, door het Lichaam te prikken, te ſnyden, en met onderſchoide kleuren te beſchilderen. Alle Volken, welker Land ſtoffe oplevert, en die de kunst geleerd hebben om dezelve te verwerken, toonen hunne afgerigtheid om zich ten voordeeligſte op te tooijen, met de vervaardigde ſtoffe. Deeze omſtandigheden leveren een ſterk bewys op, dat de zugt tot opſchik een natuurlyk beginzel is: het eenvoudige en ongemaakte ruimde allerwegen plaats in voor het tokkelende en opzigtige. Opſchik, derhalven, is een der oorzaaken waar aan wy de Kleeding moeten toeſchryven. In landen, waar de Vrouwen in de oorſpronglyke kleeding der Natuure voorkomen, zyn ze min de voorwerpen van begeerte, dan waar zy hunne gedaante en geſtalte veranderen, om ons ſteeds onder eene nieuwe te ontmoeten, en eene gedeelte haarer bekoorelykheden te bedekken of te vertoonen, naar zy het best tot hun oogmerk noodig keuren. 't Is waarſchynlyk, dat de Vrouwen wel vroeg alle de nadeelen ontdekten van ſteeds dezelfde te vertoonen, en, om dit voor te komen, allengskens bedagten zich te veranderen door het behulp van Kleeding en Cieraad.

Als de Vrouwen den Optooi geheel verwaarloozen, is het daar zy de noodige ſtoffe ontbreeken, als in den *Straat van Magellan;* of waar zy, door kwaade bejegening, dermaate verdrukt worden, dat eene zugt, zo natuurlyk, geheel verlooren gaat door de hardheid haars lots: want in de onbeſchaafdſte Gewesten, doen de Vrouwen, leeven zy niet in de hardſte ſlaaverny, alle poogingen om ſtoffe tot Opſchik magtig te worden. Op de Kust van *Patagonia*, waar de Inboorelingen van beide de Sexen bykans geheel naakt loopen, ſtaan de Vrouwen in het ſtuk van den Opſchik bykans gelyk met de Mannen, en zyn omtrent eveneens geſchilderd: die boven haare Medegenooten uitſteekt, heeft niet alleen

Digitized by Google

armbanden, maar koraalſnoeren, in 't hair gevlogten. Onder veele der ruwe Stammen van omzwervende *Tartaaren*, zyn de Vrouwen belaaden met allen Opſchik die haare Mannen of Bloedverwanten kunnen bezorgen. Doch het is noodloos meer bewyzen tot ſtaaving van ons gevoelen op te haalen, de geheele Geſchiedenis des Menschdoms is 'er zo vol van, dat, ten zy wy algemeene beſluiten uit byzondere blyken afleiden, wy niet kunnen twyfelen, dat de zugt tot Opſchik aan de andere Sexe natuurlyker eigen is dan aan de onze.

De eerſte Kleeding, waar van de Geſchiedenis gewaagt, was toegeſteld uit zamengevoegde bladeren; doch, waar mede zy aaneen gehegt waren, wordt niet vermeld: hier uit mogen wy opmaaken, dat het Menschdom, in den beginne, tot Kleeding gebruik maakte van zulke ſtoffe als de Natuur aanboodt, en de minſte bearbeiding vorderde. STRABO vermeldt ons, dat eenige Volken zich bedienden van boombast, anderen van riet, ruwelyk door elkander gevlogten; dan van alle ſtoffe ſchynen, in de vroegſte eeuwen, de Huiden van Dieren 't veelvuldigst gebruikt te zyn: doch, dewyl zy toen nog onkundig waren van leerbereiden, bezigden zy de Huiden in dien ſtaat als zy van de Dieren kwamen. De *Chineeſche Jaarboeken* onderrigten ons, dat TCHINFANG, een der eerſte *Chineeſche Keizeren*, zyn Volk de kunst leerde van Huiden tot Kleederen te bereiden, door ze van het hair te ontblooten; doch, zelfs naa dat de Huiden der Dieren eenigzins voeglyker gemaakt waren, ſchikten zy zich nog niet tot een net en gemaklyk dekzel van 's Menſchen lichaam. HESIODUS vermeldt ons, dat de Ouden, in ſtede van draaden, de peezen van Dieren, in vezelen geſplitst, gebruikten; doornen, ſcherpe graaten, beentjes, en dergelyke, ſtrekten tot naalden: van deeze ruuwe ſtoffe, en op deeze ruuwe wyze, werden de Kleederen in de eerſte eeuwen gemaakt; doch hier ſtaat aan te merken, dat men ze niet vervaardigde op eene wyze dat ze aan het lyf flooten, of een byzonder Perſoon pasten: dit blykt ten klaarſte uit de veelvuldige Wisſelkleederen, die de Grooten bezaten, en welke zy ten geſchenke gaven aan de zodanigen, die zy eere wilden aandoen. De Kleederen der Inwoonderen van *Wales* en de *Schotſche Hooglanderen* zyn, tot deezen dag toe, zo ruim dat elk ze kan draagen.

Wan-

Digitized by Google

Wanneer de Maatſchappy toenam, en de Sexen yverzugtiger werden om zich bevallig in elkanders oogen te vertoonen, poogden zy ſtoffen van eene bevalliger natuur, dan boombladeren, bast, en Dieren-huiden, uit te vinden; en zy beproefden het waarſchynlyk eerst met kemelshair, eene ſtoffe, welke men nog in 't Oosten verwerkt: van kemelshair was de overgang tot wolle zeer gemaklyk en natuurlyk; en men bevondt wel ras dat deeze beide een dekzel uitleverden, niet alleen buigzaamer, warmer, maar ook fraaijer dan eenige der voorheen gebruikte ſtoffe. In de Aardsvaderlyke eeuwen vinden wy, dat de Inwoonders van *Palestina*, en *Meſopotamie*, veel werks maakten van het ſcheeren hunner kudde: welker wolle zy ongetwyfeld bezigden tot dekzel en cieraad. In de Plaagen, die *Egypte* troffen, leezen wy van de vernieling van het Vlas: en in weinig laater tyden wordt 'er veelvuldig gewag gemaakt van het fyn linnen van *Egypte*. Zodanig waren de ſtoffen, waar mede de Menſchen, in de vroegſte eeuwen, zich dekten. Laat ons desgelyks zien wat zy tot cieraad en opſchik gebruikten.

In de dagen van ABRAHAM was de kunst, om het lichaam op te tooijen, in lange niet onbekend aan de *Aſiatiſche Volken:* zy hadden Kleinoodien van verſcheidener lei ſoort, zo wel als gouden en zilveren Vaten. ELIEZER, de Dienstknegt van ABRAHAM, hadt, wanneer hy heenen toog om REBECCA voor IZAAK, zyns Meesters Zoon, ten Huwelyk te vraagen, by zich Kleinoodien van Goud en Zilver, Armbanden en Ringen, tot geſchenken om hem een gunſtig onthaal te bezorgen. Wy leezen, vervolgens, dat dezelfde REBECCA kostlyke Kleederen bezat, dien zy haaren Zoon JACOB aandeedt om den ouden IZAAK te bedriegen, en hem voor zyn Broeder ESAU te doen doorgaan. JACOB gaf zyn geliefden Zoon JOZEPH een veelvervigen rok, fynder dan die zyner Broederen: 't welk hun nyd gaande maakte. Doch, niet tegenſtaande alle deeze verfraaijing, ſchynen de Menſchen, in de vroegſte eeuwen, geenzins bedreeven geweest te zyn in de kunst om bevallig te kleeden: hun opperkleed beſtondt alleen uit een ſtuk ſtoffe, los om 't lyf geſlaagen, en dus vast gehouden. Veele Volken, nog weinig in beſchaafdheid gevorderd, houden zich nog aan die kleedinge.

On-

Digitized by Google

Onder alle de berigten, wegens de Kleeding der vroegſte tyden, is het zeer te bevreemden, dat wy geen verſlag aantreffen van het geen de Vrouwen droegen, uitgenomen de weinige cieraaden, reeds gemeld, geſchikt om aan REBECCA gegeeven te worden. Maar, ſchoon wy niet kunnen gisſen, welke haare Kleeding was, hebben wy zekerheid, dat deeze, naar onderſcheidene omſtandigheden, verſchilde. Want THAMAR, wanneer zy aan den weg zou gaan zitten, om in 't oog van JUDA zich als eene Hoere te vertoonen, was gekleed als eene Weduwe, welk kleed zy afleide, en zich met een ſluier als eene Hoere bedekte. Waar uit blykt, dat niet alleen Weduwen en Hoeren, maar misſchien ook andere Leevensſtanden, door byzondere Kleedingen van elkander onderſcheiden waren: een ſterk bewys dat de Kleeding, in die dagen, een ſtuk was waar op men lette: want waar de Kleeding, om zo te ſpreeken, in haare Kindsheid is, bedient men 'er zich niet van als een teken ter onderſcheiding; doch, by beſchaafde Volken, ſtrekt dezelve niet ſlegts tot onderſcheiding van rang; maar het beroep en andere omſtandigheden worden daar door aangeduid.

Schoon de Kleeding des Gemeenen Volks in *Egypte* eenvoudig ſchynt geweest te zyn, hadt het nogthans verſcheidenheid van cieraaden. JOZEPH gaf elk zyner Broederen Wisſelkleederen. MOZES verhaalt, dat de *Israëliten*, wanneer zy eindelyk uit *Egypten* trokken, bevel kreegen om Kleinoodien van Goud en Zilver te leenen, die hunnen Zoonen en Dogteren aan te doen, en de *Egyptenaars* te berooven. En wy behoeven ons niet te verwonderen, dat zy deeze dingen bezaten toen de *Israëliten* van hun uittoogen: want, in de dagen van JOZEPH, was 'er de weelde en pracht tot een hoog toppunt gevoerd; zy hadden, behalven hunne Kleinoodien, Gouden en Zilveren Vaten, ryk gewerkte Stoffen en Reukwerken; zy werden opgepast door ſlaaven; bedienden zich van verſcheidenerlei wagens; geborduurde ſtoffen waren hun niet onbekend: want MOZES ſpreekt van veelerhande borduurzel, en PLINIUS tekent op, dat zy Linnen ſchilderden, met zekere droogeryen. Uit alle deeze beſcheiden, zo wel als uit de verbaazende groote geldſommen te koste gelegd aan het toilet der Koninginnen van *Egypte*, mogen wy beſluiten, dat de

Dragt

Dragt der Vrouwen, zo niet fraai, kostbaar was. Wy zullen, 't geen wy op dit ſtuk te zeggen hebben, beſluiten met aan te merken, dat het geen dit Volk byzonder onderſcheidde, beſtondt in het nauwkeurig letten op de reinheid: zy hielden niet alleen hunne Kleederen net, maar de Ryken deeden telkens een ſchoon aan.

Dat ſchoonheid, door alle eeuwen heen, het voorwerp was van lof en vleiery, blykt uit de handelwyze der Mannen, en de zangen der oude Barden. Wanneer de Vrouwen te dier oorzaake zich hoorden pryzen, was het natuurlyk, dat zy die bekoorelykheden, van welke zy zo veel hoorden, wenſchten te zien: doch het geen haar verſtand niet kon uitvinden, gaf het geval haar in de hand. Eenige Perſoonen, op de heldere oppervlakte eens ſtillen beeks ziende, ontdekten hunne eigene beeldtenis in 't water: of dit het eerſte denkbeeld inboezemde, dat alle glad en effengemaakte oppervlakten, die zelfde uitwerking zouden te wege brengen, dan of het geval die ontdekking mede aan de hand gaf, is onzeker: doch wy vinden het gebruik der Spiegels zeer vroeg in *Egypte*, en van de *Egyptenaars* hebben de *Israëliten* het waarſchynlyk ontleend. De kunst, om Spiegels van Glas te vervaardigen, was toen onbekend: van zeer glad gepolyst metaal waren toen de Spiegels vervaardigd. In *Egypte* en *Palestina* hadt men koperen Spiegels. Toen de *Peruviaanen* eerst ontdekt werden, hadden zy desgelyks koperen Spiegels: en nog heden ten dage zyn ze in het Oosten toebereid van eenig metaal, 't welk zich zeer glad laat polysten.

Het aangezigt is dat gedeelte des Lichaams, waar in de Vrouwlyke bevalligheden allertreffelykst uitmunten: doch dewyl geen haar eigen gelaad zonder behulp der kunst kon zien, eer de Spiegels in gebruik waren, moest eene Vrouw het geheel op 't berigt van anderen laaten aankomen, of zy ſchoon was dan niet: op haare eigene handigheid, of die van haare Dienstmaagd, moest zy de groote zaak, of het hoofdcieraad wel geſchikt en de kleur wel gekoozen was, laaten aankomen: ſtukken waar in zy ligt bedroogen kon worden, zo lang zy den Spiegel miste. De Spiegels, derhalven, mogen, ten opzigte van derzelver nutheid voor de Vrouwen, met regt, voor een der gewigtigſte menschlyke uitvindingen gehouden worden. Welk eene ſoort van Hoofddekzel men,

Digitized by Google

men, in de vroegſte eeuwen, gebruikte, is onbekend: alles, wat wy daaromtrent weeten, is, dat de Vrouwen, by zommige gelegenheden, zich van eene ſluier bedienden. Doch, indien het Hoofddekzel zo eenvoudig was van maakzel als de verdere Kleeding des lichaams, zal het kappen niet veel tyds of overlegs gekost hebben.

BERIGTEN UIT AMERIKA.

(Uit het Hoogduitsch.)

Toen ik op de Schoolen was, had ik, onder allen, die 'er met my waren, eenen Speelmakker, geheeten *Flechmann*, dien onze Meesters niet lyden mogten, om dat hy 't Latyn niet in 't hoofd kon krygen; of dat hy het 'er welligt niet in hebben wilde; want anders was zyn hoofd vatbaar genoeg; en als het onder ons op kleine guiteryen aankwam, waren zyne aanſlagen altyd de besten. Men verbood ons zelfs met hem om te gaan; maar dat kon ik niet laaten; wy hadden elkander te lief, en hielden onze verkeering, na de ſchooljaaren, nog met alle vertrouwelykheid aan: nu zelfs, daar hy reeds ſedert eenige jaaren in Amerika is, zie ik zelden de zon daar heen ondergaan, zonder aan Flechmann te denken; want hy heeft een zeer eerlyk bedryf uitgevoerd, waar van ik u nu iets verhaalen zal.

Zyn Vader was een Winkelier in eene kleine Landſtad. Hy haalde waaren by het pond uit de Hoofdſtad, die hy dan t'huis, by het lood, een' penning duurder, wederom verkogt, en daar van leefde hy ordentlyk, tot dat hy trouwde.

Zyne Vrouw, de Dogter eens beſtierders van een Adelyk Landgoed in de nabuurſchap, die zig in haar dertigſte jaar tot hem vernederde, toen de Genadige Heer trouwde, kon dat onophoudelyk rekenen met koperen penningen niet langer uitſtaan. Zy bepraatte hem om zynen handel uit te breiden tot het artikel van de graanen, welks voordeeligheid zy by ondervinding wist.

Hy deed het, en de handel ſlaagde zo wel, als zy het naauwlyks verwagt hadden. Het eerſte uitſchot was pas gedaan, of Flechmann moest by de eerſte reize in de Hoofdſtad reeds gaan verneemen, waar de Genadige Heer de *dormeuſes* gekogt hadde, die hy zyner Vrouw weleer plagt mede te brengen. Zy heette nu, door het ganſche Steedje, *Madam*; en Zondags in de Kerk, als de Genadige Vrouw zig by geval eens onderwond om niet openlyk christelyk te handelen, groette zy eigentlyk de Vrouw Amptmannin nog alleen; en de rest. wenkte zy den goeden morgen te

rug

Digitized by Google

rug met die houding, welke men in de groote waereld *un air de protection* noemt.

Onze Flechmann was van haare beide Zoonen de jongſte, en haar lieveling; ook geleek hy haar zo zeer, als of zy, den ganſchen tyd, dat zy hem gedraagen had, niet van voor de Spiegel geweest was.

Maar zyn ouder broeder, Karel, had geenen trek van haar. Zy mag zelve daar van wel gedeeltlyk de ſchuld gehad hebben; want, gelyk het doorgaands met zulke tedere en aandoenelyke zielen gaat, wanneer zy van waarde bekenden ſcheiden moeten, dat het beminnelyke en goede, welk agter hen te rug blyft, haar in lange niet uit het hoofd wil gaan; zo mag *Madam* Flechmann, in het eerſte jaar van haar huwelyk, haare gedagten wel te zeer bezig gehouden hebben met het geene zy in haar vaders huis genoten had; doch genoeg: Karel geleek in alles, zelfs in het ſchelmſche verliefde glimlachen, naar den Genadige Heer, by wien zyn Grootvader beſtierder was; en tot een onwederſpreekelyk bewys voor de gelaatkunde, bezat de kleine guit ook alle ridderlyke neigingen van zynen doopheffer. Al vroeg waren honden en paarden onder alle ſchepzelen zyne lievelingen, gelyk geen boeren jonge, dien hy aan kon, voor hem veilig was; en als hy zyne ſpeelmakkers iets van hun ſpeeltuig afleende, 't gene hy gaarne deed, konden zy ook wel vooruit ſtaat maaken, dat zy het kwyt waren.

Als de liefhebbende *Mama* de beide lieve jongens aanzag, wist zy eerst in lang niet, naar welke zyde zy het overwigt van haare liefde zouden laaten overhellen. Doch eindelyk werd Fredrik wel gewaar, dat hy de voorkeur had. Want natuurlyker wyze moest het voorbeeld van zyn' broeder wel het eerſte zyn, waarom de liefde zyner moeder moest afneemen.

Deeze omſtandigheid was zo gering niet, als men wel ligt denken zoude; want naar het oude landsgebruik moest een hunner in 's vaders zaaken treeden, en de ander tot de Kerkelyke waardigheid opgeleid worden.

Gelyk gezegd is; de voorkeur viel op Fredrik, en dit maakte hem zyner moeder dagelyks dierbaarder. Als zy op hooge vierdagen den Pfarrheer in zyn feestelykſte Kerkgewaad aan den altaar zag treeden, ſprong haar hart op van aandagtige blydſchap, wanneer zy dagt hoe aartig deeze kleederen den kleinen aap eens ſtaan zouden; en onder de predikaatſie zag zy hem dikwyls, als in eene ſoort van verrukking, op den kanſel, en hoe de kleine ſchelm aldaar dan redeneerde dat het een aart hadde.

Zelfs toen haar man ſtierf, weende de arme weduwe ſlegts zo lang, tot dat de ſnyder voor Fredrik het rouwgewaad bragt, want als de kleine lieveling in den zwarten rok by haar kwam, had zy, wegens den aanſtaanden heer Zoon, gelyk hy daar in miniatuur voor haar ſtond, wel haast alle droefheid vergeeten.

Karel had zyne Letter-oefeningen by den Schoolmeester van het Steed-

Digitized by Google

Steedje reeds geëindigd, en zyn vader was, in het rekenen, reeds tot de tafel der multiplicatie met hem gevorderd, toen dezelve ſtierf. Nogthans had Karel 'er zo veel van geleerd, dat hy een lood zodanig kon afweegen, dat zyne ouders 'er niet by te kort kwamen, en dit was nu zyne bezigheid.

Fredrik, daar en tegen, moest meer weeten. Hy moest tot zyn aanſtaande beroep eenig Latyn verſtaan, en, daar 'er in het Steedje geene Jeſuiten waren, beſtelden zyne ouders hem in de kost by hunnen korrespondent in de Hoofdſtad, voor wien de liefhebbende Vrouw *Mama* nog jaarlyks een buitengewoon geſchenk beſpaarde, op dat hy te gelyk agt gave, dat men haaren Fredrik met het leeren niet te laſtig viel; want zy had uit haaren Oom, den Pfarrheer van het Steedje, wel gehoord, dat 'er tot eenen geeſtelyken inderdaad zo veel Latyn niet noodig was, als de Jeſuiten wel voorgaven.

Doch het noodlot had dat alles gansch anders beſchikt. De Kryg kwam in 't land; en toen Karel de Huzzaaren met hunne groote mutſen door de Stad zag galoppeeren, en hunne breede Sabels agter hen hoorde kletteren, kon hy het agter zyne weegſchaal niet langer houden. Hy verdween, toen zyne moeder hem eens naar een nabuurig Dorp gezonden had, om aldaar by de Kooplieden eenig geld voor afgeleverde waaren te innen. Eenige dagen daar na kwam hy, bewonderd en gevreesd van iedereen, die anders zo vertrouwelyk met hem geſpeeld had, als Huzzaar te rug. Zyne moeder bad en weende, maar vergeesch! hy trok mée voort, en hield by de boeren huis met al de adelyke woestheid, die op zyn gelaat als aangeboren was; tot dat, by de eerſte ſchermutzeling, een dier breede Sabels, op welken hy zo verliefd was geweest, hem den kop kloofde.

Fredrik beantwoordde geen haar beter aan de aangenaame uitzigten van zyne *Mama*. Hy was reeds in zyn achttiende jaar, en als hy zag, dat, het geene jonger knaapen dan hy zonder ſlagen en moeite leerden, hem nog moest ingeſlagen worden, begon hem zulks welhaast te verdrieten. Wanneer zyn huiswaard, des middags over de tafel, de rekeningen van deszelfs koornleveringen aan de Franſche armée naar zag, was Fredrik zo opmerkzaam, dat hy de School de School liet. De Koopman, die eene dogter had, en wist wat Fredrik eens te verwagten had, gaf zyner weetgierigheid in handelzaaken den ruimen toom, en als hy in de vakantie t'huis kwam, ſprak hy daar van met zo veel doorzigt, en van het ſtudeeren met zo veel afkeer, dat zyne moeder 'er eindelyk toe overging om hem by zig in huis te houden: alwaar hy dan verſcheidene dingen by der hand nam, en zo gelukkig, dat hy het eindelyk durfde waagen om zyn geliefd ontwerp, beſtaande in ook leveringen aan de legers aan te neemen, aan zyne moeder voor te ſtellen.

Zy begreep nu welhaast, hoe zeer zy zyne waare talenten over 't hoofd had gezien. Zyne vlyt en kundigheden hadden, by het ein-

Digitized by Google

eindigen van den oorlog, haar vermogen zo zeer vermeerderd, dat haare tedere liefde tot hem, in de plaatse van het ontwerp om een Kerkelyken van hem te maaken, 't welk zy nu moest laaten vaaren, welhaast een ander uitvond; te weeten, dat zy hem naar Engeland op een groot Comptoir wilde zenden, waar toe een Commissaris by de Engelsche armee hem aanleiding gaf. Na zyne wederkomst zoude hy dan met haar naar de Hoofdstad trekken, alwaar haar vermogen hun wel dra eenen aanzienlyken rang onder de aanzienlykste Kooplieden zoude moeten verschaffen. Haar Korrespondent, met wien zy, by gelegenheid, daar over sprak, had haar in haare gedagten versterkt, en boven dien het gewigtig artikel van een huwelyk met eene der voornaamste Koopmans dogteren, waar onder hy zyn eigen Dogter verstond, daar by gedaan.

Zy leide haaren zoone dit geheele ontwerp met alle die vuurigheid voor, met welke zy het dag en nagt overdagt. Voor de helft kwam zy daar mede zyne beste wenschen voor, in zo verre het naamlyk de reize betrof; en schoon zyn hart van de andere helft niets weeten wilde, nogthans vond hy goed, dit voor zig te houden, en den uitslag aan den tyd en de omstandigheden over te laaten, om niet alles door voorbaarig tegenspreeken te verbrodden.

Het geheim bestond hierin; dat hy reeds wist met wie hy eens trouwen wilde, en dat zyne uitverkorene —— niet eene der voornaamste Koopmans dogteren —— maar veelligt het armste meisje van de plaats, kortom geene andere dan *Maria*, de dienstmaagd van zyne moeder, was.

Maria was zulk een lieve meid, als Fredrik een lieve jonge was. Haare moeder was de weduwe van een Ontvanger der gemeene middelen, wien juist het noodwendigste tot zyn ampt ontbrak, naamlyk eene onvermurwbaare gehardheid tegens armoede en traanen. Hy had zo lang vooruit geschoten, dat zyne vrouw, toen hy stierf, niet wist, hoe zy hem onder de aarde brengen zoude, en, voor het toekomende, tot onderhoud van een talryk huisgezin, geene middelen meer overig had, dan eene menigte kleine invorderingen van meest alle boeren der plaatse; doch deezen geldende te maaken vorderde wederom geld en hardhartigheid, en dit beide gebrak der goede vrouwe even zeer. Zy maakte ondertusschen, met Fransche bevalligheid, allerhande tooisel voor de Dames; en toen zy haare kinderen, op het jongste na, dat ziekelyk en gebrekkig was, by fatsoenlyke lieden een' dienst bezorgd had, kon zy met haaren arbeid nog zo veel winnen, dat zy haare vorderingen van nog hulploozer armen welhaast vergat.

Aldus had *Madam* Flechmann Maria, die zy over den Doop gehouden had, by zig genomen. Als Karel nu Huzaar was, en Fredrik met zyne leverantiën veel te doen had, gaf zy aan Maria het bestier van haaren winkel over; en het meisje was zo leerzaam en vlytig, dat zy welhaast het vertrouwen van haare gebiederes won: weshalve zy dan ook verlof kreeg om met haar aan tafel te eeten, onder dit beding, nogthans, (dit verstaat zig) dat zo

Digitized by Google

dra iemand, die niet tot het huisgezin behoorde, inkwam, Maria met haar tafelbord hals over hoofd uit het vertrek loopen moest.

Fredrik had by den Koopman in de hoofdſtad ook ſchaaken geleerd. De Koopman zag niet ongaarne, dat hy zig hierin met zyne dogter oefende. Ook liet Fredrik zulks niet na, als by 'er lust toe had, of als hem de tyd verveelde. Doch daar het meisje te veel, en Fredrik te weinig, van de groote waereld wist, beving hem dikwyls, midden in het werk, de kleinſteedſche wensch, dat zy zig liever zo diep niet met hem wilde inlaaten. Hy had wel nooit een ſchoon jong vrouwlyk aangezigt in de kleur van bloozende onſchuld gezien; doch het was zonderling, dat eene aandoening, waaraan hy geen' naam geeven kon, hem zeide, dat 'er zulk een kleur wezen moest. Desgelyks was hy nog nooit geliefd geworden, en nogthans zeide hem zyn hart, dat de onbeſchaamde ſcherts, de gewillige kus, en de ganſche toegeevende vrypostigheid zyner huiswaardinne, eigentlyk geene liefde konden zyn; gelyk hy ook zeer wel gevoelde, dat hy by een meisje, gelyk hy 'er een voor zig zelven had uitgedagt, en 't welk juist zo niet was, als deeze Koopmans dogter, iets zoude konnen gewaarworden, het gene hem veel aangenaamer moest zyn, dan alle de liefkoozingen, die hy thans genoot.

Maar als hy Maria zag, dien Engel in al deszelfs onſchuld en ſchoonheid; haar hart in elken trek van haar gelaat, en dit hart zo zagt, zo goed! als hy den diepen eerbied voelde, die hem by haar meer ſtrafte over eene bloote gedagte, dan by de andere over de gedagte daad zelve —— dat onwederſtaanbaar beenen ſtreeven, dien inwendigen rykdom, wanneer hy haar ſlegts met een aanblik zag; en dat kweſſende gebrek, wanneer hy van haar af was —— toen wist hy, dat hy ze gevonden had, die, als een Engel uit den hemel, zo dikwyls voor hem ſtond in zyne droomen, en naar welke hy, ontwaakende, zyne hand nog uitſtak, als zy met zynen ſlaap daar heen vloog.

Maria beminde hem, als haaren broeder; en dikwyls, ſedert zy hem zag, begafze zig in de eenzaamheid; en dan was het haar, als of zy weenen moest, wanneer ze dagt, dat ze niet aan hem kleeven mogt, als een liefhebbende zuster, hem niet zeggen, hoe zeer haar hart op hem gezet was, en hoe zy wel in alles de zyne wilde zyn.

In deezen onzekeren toeſtand laat de natuur een arm verliefd paar niet lang dobberen. Slegts één oogenblik, en het verbond is bezworen en verzegeld; en de harten, die zy voor elkander geſchapen had, ſmelten op de lippen te ſamen, en de eeuwigheid moet ze niet ſcheiden.

Schoon Fredrik en Maria ook uuren lang alleen konden zyn, en elkanderen dan ook eeuwige liefde en trouwe toezeiden en toekusten, nogthans vonden hunne harten aan dit eenvormige tydverdryf zo veele bezigheid, dat de tyd voorby was als verſlaapen. Zy hadden elkanderen hunne gedagten nog nooit medegedeeld, hoe

het

Digitized by Google

het eens met den tyd zoude moeten gaan, als hunne verwagtingen eenen goeden uitflag zouden hebben; en evenwel, als zy van elkander af waren, was dit dag en nagt hunne overweeginge. Doch toen de reize nu vastgefteld was, moest dat kapittel evenwel aangeroerd worden. Welk een grooten voorraad van ontwerpen men ook geloóven zoude, dat zy met onophoudelyk overdenken moesten verzameld hebben, egter wisten ze by de uitkoomst eigentlyk niets; uitgenomen, dat Fredrik van zigzelven dagt, dat, waar brood gebakken wierd, hy hun beider deel ook wel verdienen zoude; en dit was zyn troost, wanneer zyn hart hem voorzeide, dat hy zyne moeder eens overbiddelyk vinden zoude.

Doch Maria was daar meê zo fchielyk niet gerust gefteld. Zy geloofde nog zo ftyf en fterk aan haaren katechismus, dat ze dikwyls van zig zelve verfchrikte, als zy aan alle de kusfen dagt, die zy haaren Fredrik gegeeven had, zonder dat de eene of andere van hunne Ouderen iets daar van wist. Ook voelde zy wel, dat het haar arme hart te zwaar moest vallen, nu zy welhaast voor al haar lyden en vreugde geenen vertrouwden meer zoude hebben, dien zy haar leed klaagen konde.

Hoe veel te dierbaarder werd Fredrik haar dan, in het oogenblik, toen hy, daags voor zyne afreize, daar zy by haare moeder was, en reeds een lang fchrikkelyk met zig zelve geftreeden had, of zy fpreeken dan zwygen zoude, by haar intrad; haare beevende hand nam, en, zonder te zeggen wat hy wilde, haar met zig voor de voeten van haare moeder nederwierp, daar alles bekende, en om haaren moederlyken zegen over hunne liefde bad. Dit verraste haar zodanig, dat, fchoon zy voor haare moeder daar nederlagen, zy niet konde nalaaten haaren arm om zynen hals te flaan, en al de traanen, welken haar zo lang en zo zwaar op het hart gelegen hadden, aan zynen fchouder uit te weenen.

De goede Vrouw wist niet, wat zy zeggen of doen zoude. Had zy 'er het geringfte te voren van geweeten, zy zou waarfchynelyk op tegenwerpingen en vermaaningen gedagt, en zig op het oogenblik gedraagen hebben, gelyk de zaak van eene voorzigtige moeder vorderde; maar zo verrast wordende, kon haar hart niet anders handelen als het beftond; ook vertoonde het zig in deszelfs ganfche onbewimpeldheid, goedheid en tederheid. Zy verzamelde de beide weenenden in haaren fchoot, en weende met hun.

Maar ouderdom, en het treurige voorregt der ondervindinge, maakte haar toch eerst wederom koelder. Zy kon reeds vreezen, en van het toekomende fpreeken, toen haare kinders noch fpraakeloos nederzaten, hunne harten in elkander verfmolten zynde in de liefelykheden hunner omármingen, en zy niets anders gevoelden dan het gevoel van zig zelven, 't gene de liefde in zulke oogenblikken zo onuitfpreekelyk aangenaam maakt.

Zo dra Fredrik wederom fpreeken konde, zeide hy haar alles, wat hy van het toekoomende hoopte, en wat hy befloten had,

Digitized by Google

wanneer deeze hoope mogte mislukken. Dit laatſte, 't gene den goeden jongen meest gerust ſtelde, was juist het gene de moeder de grootſte ongerustheid baarde. Treurige ervaarenisſen hadden haar geleerd, wat eeden der liefde zyn; en wanneer zy dagt aan alles, wat tyd en langduurende afwezenheid, andere voorwerpen —— en ſchoon dit ook geene plaats hadde —— nogthans naderhand eene veranderde denkwyze, het aanſchouwen eener moeder en derzelver liefde, mitsgaders duizend andere byna onverwinnelyke hinderpaalen van hem maaken konden, aan wien de liefde nu het ganſche geluk van haar kind voor eeuwig gekluisterd had, wenschte zy byna, dat Maria liever aan haare oogmerken beantwoord, en het Geestelyk kleed aangenomen hadde.

Zy kon Fredrik niet anders beöordeelen, dan naar den mensch, dien zy kende; maar de gevolgen toonden, dat de liefde noch verſchrikkelyker hinderpaalen kan te boven komen, dan die, welken haare ganſche moederlyke zorgvuldigheid haar deed vermoeden; en wie zou haar toen gezegd hebben, dat zy zelve deeze grootſte hinderpaal zoude zyn!

Fredrik reisde heen, en voerde zyne zaaken in Engeland zo wel uit, dat hy, in een paar jaaren, alreeds meer kennis van alle takken der handelweetenſchap verkregen had, dan welligt ooit in zyn Vaderland geweest waren. De arme Maria troostte zig onderuſſchen met zyne brieven, in welken de uitdrukkingen zyner liefde dagelyks vuuriger en waaragtiger werden, welken Maria niet minder hartelyk beäntwoordde.

Eindelyk was de tyd hunner ſcheiding meer dan vervuld. Fredrik ſchreef geen woord van den dag zyner wederkoomſte, en waarlyk hy kon ook niet. Hy wilde, op zyne te rug reize, Holland bezien, werwaards hy van Kooplieden, uit Engeland en Duitſchland, de voordeeligſte aanbeveelingen hadde; maar, toen hy zyner Maria wederom zo naby was —— was het voor hem niet dit te ſtaan; en op vleugelen der liefde vloog hy derwaards, alwaar hy den hemel in hunne eerſte omärming verwagtte; doch wat hy daar vond! hoe zal ik u dat zeggen?

Hy was aan de poort afgeſtegen, en vermydde den langen weg naar de markt, dien zyne Maria uit den winkel kon overzien. Zonder te bedenken, dat deeze verraſſing alles aan zyne moeder ontdekken zoude, had hy vastelyk beſloten al het aangenaame daar van te genieten, wanneer zyne Maria ſlegts ſpraakeloos in zyne armen zeeg.

Toen hy nu door eene dwarsſtraat op de markt kwam, alwaar zyne moeder woonde, zag hy eene menigte volks, dat, gelyk by eene buitengewoone gelegenheid, te hoop geloopen was. Hy had het verſlag nog niet ingehoord, dat 'er zo aanſtonds eene vrouw, die geſtolen had, zoude gegeeſſeld en gebrandmerkt worden, of men voerde de arme lyderes voorby. Zy had haar aangezigt in haaren rok verborgen, en de geregtsdienaars moesten haar half onmagtig voortſleepen. Eene menigte aanſchouwers weenden overluid,

Digitized by Google

luid, en Fredrik was zo aangedaan, dat hy, daar hy hoven dien niemand aan de deur zag, zyne blydſchap en liefde voor een poos vergat.

Maar toen de ongelukkige het ſchavot beklom, toen men haare handen los rukte, en haar gelaat der erbarminge en ſchande prys gaf, toen Fredrik haar herkende! —— het was —— hemel! Maria's moeder!

Hoe het met Fredrik afliep —— ik hoop niet, dat ik zulks iemand, die dit leest, behoeve te zeggen. Tot zyn geluk hadden zig eenigen zyner bekenden rondöm hem verzameld, die hem met geweld in huis ſleepten.

Maar aldaar!

De eerſte, die hem ontmoette, was Maria: zyne moeder haar agter na, die haar van de trappen had afgeworpen, haar nu, met geſlooten vuisten, agter na vloog, en de arme meid aldus ten huize uit ſtiet; alwaar het aanſchouwen van haare gefolterde moeder, derzelver gekerm en ſchande, het eerſte was, dat zy zag en hoorde; tot dat de menigte haar medeſleepte, haar herwaards en derwaards ſleurde, en alles over haar uitſpoog, wat een onbeteugelde moedwil vermag.

Fredrik was raazend. Hy zou zig aan zyne moeder vergrepen hebben, als men hem niet, met geweld, opgeſloten had. Hy ſloeg alles in ſtukken wat hem voor de hand kwam, en toen hy niets meer had om zyne woede aan te koelen, ſtond hy brullend aan 't venſter, alwaar hy nog moest zien, dat de ongelukkige vrouw, aan de armen van zyne Maria, met waggelende ſchreden, daar henen ging, terwyl alle moeite der geregtsdienaaren niet konde beletten, dat het volk deeze ongelukkigen met deszelfs ganſche razerny vervolgde.

Dit maakte hem zinneloos. Hy viel verſtyfd en bedwelmd neder, herſtelde zig, liep met het hoofd tegen de muur, zo dat hy weêr nederzeeg, en het geweld, dat men tegen hem gebruikte, behield hem alleenlyk het leven.

Tegens den avond, toen hy langzaamerhand wederom by zyn verſtand kwam, begreep hy wel, dat veinzery het eenige middel was om te ontkoomen. Hy verkreeg dan zo veel van zigzelven, dat hy ſmart en woede verbyten, zyne moeder om vergeeving bidden, en een reden van zyn bedryf verdigten konde, die haare waakzaamheid eindelyk in ſlaap wiegde. Men liet hem dien nagt zonder oppaſſers, en zo dra alles in de ruste was, yilde hy ten huize uit, en de ongelukkigen agter na.

Hy vond ze in eene boeren hut, naby de Stad. Verder hadden ze niet konnen komen; hebbende eene arme medelydende vrouw haar, voor eenige kleedingſtukken, die Maria nog gered had; dak en ſtroo gegeeven, waarop zy toen in alle verwyfeling haarer elende nederlagen.

Welk een tooneel, toen Maria haaren Fredrik, en toen zy hem zag! Het was eveneens of zy van hem gedroomd had, toen zy in

Digitized by Google

zyn huis hem voorby gestooten werd. Maar nu, daar zy verzekerd was dat ze hem zag, daar by haar in zyne armen nam, en nevens haar op het stroo nederzeeg, —— verschrikkelyker had zy haare gansche elende niet gevoeld.

En haare moeder!

Het was in dat jaar, toen schaarsheid van graanen en duure tyd de meeste gewesten van Duitschland niet minder drukten, dan alle de ongemakken van den oorlog. Daar men nog geene schikkingen had gemaakt, om de armoede, in deezen nood, te hulpe te komen, en de honger ondertusschen de dieveryen dagelyks vermeerderde, zag men zig genoodzaakt, door de uiterste strengheid in 't straffen, een onheil te stuiten, dat men door menschlievender middelen zo haast niet verhelpen konde. 'Er is eene soort van armen, die nog eenen merkelyken trap onder de elende der bedelaaren vernederd liggen; de huisarmen naamelyk, die, in de eenzaamheid hunner nood, hulpeloos versmagten; terwyl het openlyke gehuil om brood zyn onderhoud nog wel verkrygt, of afdwingt, door ontferming of lastig aanhouden.

In deezen rang was Maria's moeder nedergedaald, toen de algemeene nood de bron van haare neering, haaren huisarbeid, deed opdroogen. Haar arme kind, dat ze nog by zig had, jammerde nog meer door de smarten des hongers, dan der krankheid. 't Gene zig verkoopen liet, was al weg; daar zy nog bystand verwerven konde, had ze dien reeds genoten, en daar zy om nieuwen onderstand aansprak, ook reeds alle krenkende afwyzing uitgestaan. In deezen uitersten nood, als zy, in eene vlaag van vertwyfeling, uit het huis van haare buurvrouw trad, die aan haar verpligt was, en haar nu met alle vernederende bitterheid afwees, zag zy, in de keuken, een brood op de tafel liggen. Zig zeker waanende, nam zy het, en verbergde het in haar voorschoot; maar naauwlyks was ze buiten de deur, of de buurvrouw ylde haar na, greep haar by de hairen, en leverde ze zo, onder den toeloop van het gansche Steedje, aan de geregtsdienaars over. Zy werd dus een offer der strengheid, die de tydsomstandigheden vorderden.

Madam Flechmann was wreed genoeg, om de arme Maria haare gansche onbarmhartigheid te laaten gevoelen; doch toen ze de traanen en de verlegenheid van de arme meid zag, werd zy eindelyk bewogen, en ging zelfs zo verre, dat ze met al haar aanzien voor derzelver moeder sprak: doch vergeefsch! de nood eischte eene voorbeeldelyke straffe.

Toen het tydstip der uitvoeringe van 't vonnis naderde, en Maria by haar besluit bleef, van haare moeder in alle derzelver elende te volgen, en haare schande in eenen onbekenden oord te verbergen, alwaar zy voor de ongelukkige zorge zouden konnen draagen en arbeiden, was *Madam* Flechmann van weemoed byna mede aan 't schreijen geraakt. Zy kreeg een paar gouden louizen uit haaren spaarpot, die zy de arme meid, welke haar goedje ouder-

Digitized by Google

dertusschen byéén pakte, in derzelver vertrekje brengen wilde. Maar toen zy binnen trad!

Maria zat daar, en weende over eenen brief, dien ze toen juist aan haaren Fredrik schreef. Dezelve behelsde een afscheid voor eeuwig; hy moest haar vergeeten, schoon zy hem nooit zoude konnen vergeeten. ——— Haar geheele hart was in den brief, en zyne brieven lagen open voor haar in haare briefiasch, toen zyne moeder inkwam.

Aan 't schryven? zo had ze de arme meid minst gedagt aan te treffen, en wat kon zy in dat oogenblik te schryven hebben? Zy wilde het zien, inzonderheid, daar de schrik, waar mede Maria opsprong, en de angst, met welken zy alles byéénzamelde, haare nieuwsgierigheid ten hoogsten hadden gaande gemaakt.

Maria viel haar te voet, en smeekte haar, dat zy haar maar wilde laaten gaan: doch dit was juist het gereedste middel om haar nog meer aan te zetten: zy ontrukte haar dan de brieven met geweld, las, en ontdekte alles ——— stiet de arme meid, zo als dezelve op de knieën voor haar lag, met voeten, sleurde haar by de hairen door 't vertrek, tot dat ze de deur zag, en Maria half onmagtig van de trappen afwerpen konde.

Maria had vast voorgenomen, dat Fredrik nu niets meer van haar hooren zoude, en, al kon zy hem niet ontgaan, egter vast beloofd, dat ze nooit haare schande en ongeluk mede op hem zoude werpen; maar als zy hem zag, als hy weende voor haare voeten, als hy vraagde, wat liefde dan deelen moest, wanneer hy zoude konnen zien, dat de geheele nederwerpende lust van een ongeluk, gelyk het haare, op haar alleen drukte? als hy met al het vermogen der liefde op haar indrong, was het oogenblik daar, dat haare kragten tot het bieden van tegenstand uitgeput waren. Fredrik drong haar zyne goudbeurs op, en bezorgde haar een rydtuig, dat haar in het eerste Hollandsche Steedje zoude brengen, alwaar zy dan blyven moesten, tot dat zy nadere maatregelen met elkanderen konden neemen.

Zyne moeder had hem des morgens vermist; maar zo als zy iemand heen zenden zoude, om hem op te zoeken, kwam hy weder, zo bedaard en welgemoed, dat ze wel dra alle mistrouwen vaaren liet.

Dien dag, en eenige volgende, liet hy voorbygaan; doch zo haast hy geloofde zyner moeder tyd en rust genoeg gelaaten te hebben, om van haare opbruischende gramschap ten vollen te bedaaren, droeg hy haar zyne uitzigten met alle mogelyke koelzinnigheid en ernst voor. Hy had wel niet veele hoope, dat hy haar zoude vermurwen; maar hy wilde zyn hart, dat deezen stap pligt noemde, te vrede stellen.

Zyne moeder borst uit in haare voorige woede, en dreigde hem met ontërving en moederlyken vloek. Hy bleef onbewogen. Toen beproefde zy gebeden en traanen; doch even vrugteloos. Hy drong aan op een beslisfend vonnis; 't gene hy dan ook zo volko-

Digitized by Google

men verkreeg, dat hy wel zag, dat dit laatſte middel ook het eenige was.

Hy nam dit aan, zweeg, en bleef daar by in zyn ganſche gedrag zig zelven zo gelyk, dat zyne moeder, toen nu reeds een paar maanden voorby waren, zonder dat hy zig een enkel woord van de zaak liet ontvallen, begon te hoopen, dat hy zig aan haaren ernſtigen wederſtand had onderworpen.

Maar nu was het tyd; en hy beproefde nog eene voorſtelling, met verzekering, dat hy liever huis en hof, en alles wat hy te verwagten hadde, wilde opgeeven, dan een meisje, welk haar ongeluk hem nog duizendmaal dierbaarder, gelyk zyn eed heiliger, had gemaakt. Hy dreigde buiten 's lands te zullen gaan; 't gene zy ſlegts als ſnoevery beſchouwde; want een vermogen, gelyk het haare, op te geeven voor eene dienstmeid, die wel in haar gelaat veel bevalligheids, doch wier moeder op den rug een brandmerk had, was een denkbeeld, dat zy niet kon bevatten. Van deezen kant was zy dan gerust, en verwagtte van den tyd en zyne eigene inzigten, het gene haare gebeden noch haare dreigementen op hem vermogt hadden.

Eenige dagen daar na reisde hy op de jaarmarkt in de hoofdſtad. Zyne moeder verwagtte niets minder, dan 't gene zy welhaast hooren moest. Als zy eindelyk niets van hem zag noch hoorde, en de tyd, dat hy weer t huis gekoomen moest zyn, meer dan verloopen was, ylde zy hem agter na, maar hoe was zy te moede, toen ze vernam, dat hy in die Stad geheel niet geweest was! Zy zond hem van alle kanten na, liet naar hem vraagen, overal waar zy ſlegts konde vermoeden dat hy ware; doch hy was op gene van die plaatſen geweest, en ook nergens te vinden. Eindelyk ontving zy, na verloop van een half jaar, door den Engelſchen Koopman, by wien hy in Londen gediend had, eenen brief, behelzende, dat hy, door deszelfs tuſſchenkoomst, eene gelegenheid in Amerika gekregen had, alwaar hem de tedere liefde zyner huisvrouwe, alles wat hy verlaaten had, en de dankbaare zorgvuldigheid haarer moeder zelfs, het verlies van de zyne rykelyk vergoedde.

Madam Flechmann was troosteloos; verwenschte hem, verwenschte haar zelve; doch, daar ze nu wel genoodzaakt was, zig te vrede te ſtellen, bad zy hem, dat hy maar zoude wederkoomen; zy wilde hem dan alles inwilligen. Maar dit was ook vrugteloos. Een Land, daar het ongeluk van de zynen een geheim was, moest wel eene aantrekkelykheid voor hem hebben, die hy niet zag, dat hem door eenige ſchadeloosſtelling in zyn Vaderland zoude konnen vergoed worden.

Nu ging haare ſmart tot volkoomene woede over, in welker vervoeringe zy, in haar zeven- en vyftigſte jaar, zig nog in het huwelyk begaf met eenen verarmden verkwister, welke, voor de helft van haar vermogen, de goedheid had van haar, binnen den tyd van een jaar, ten vollen van haar hartzeer te geneezen;

Digitized by Google

zen; want langer duurde het niet, dat hy haar reeds dood geplaagd had.

De andere helft van haar vermogen werd den jongen Flechmann bezorgd. Nog maar een half jaar geleden liet hy my door een Hollandschen Koopman groeten, en verzekeren, dat hy, in zyn gezin, in de armen zyner geliefde Maria, een hemel op aarde genoot.

ANTON MATTHIAS SPRICKMAN.

DE VERSCHILLENDE LEERWYZE.

In een dier schemeravond uuren,
Die, tusschen slaap- en arbeids tyd,
Des zomers, onder goede buuren,
Aan een gemeen gesprek vaak worden toegewyd,
Kwam Fred'rik by Joän een pyp op 't bankje rooken;
En sprak, na dat men eerst, door een beleefde groet,
Elkander vriendelyk ontmoet,
En over wind en weer een weinig hadt gesproken,
Joän in dezervoegen aan.
„ Myn vriend! 'k ben met een zaak begaan,
„ Waar over ik, als 't onze vriendschap niet zou breeken,
„ U gaarne wel eens wilde spreeken.
, 'k Begryp', hernam Joän, , reeds uit uw voorberigt,
, Dat zulks een zaak is van gewigt,
, En in 't byzonder my moet raaken.
, Dus kan 't, met geen den minsten schyn,
, Aan onze vriendschap schaadlyk zyn,
, 't Geen u op 't harte ligt aan my bekend te maaken.
Op deze wys nu aangespoord
Ging Fredrik dus vrymoedig voort.
„ De opvoeding van ons kroost is, zo wy beide weeten,
„ Een onderwerp, dat alle onze aandagt wel verdient;
„ Dan 'k twyffel in de daad, myn vriend,
„ Of ge u wel hier omtrent hebt van uw pligt gekweeten.

„ Myn

„ Myn twyffling ſteunt op dezen grond:
„ 'k Raakte onlangs aan myn huis met zeek'ren vriend aan 't praaten,
„ Daar onze kinderen toen juist te ſpeelen zaten;
„ Myn Jantje, — als of hy geen vermaak in 't ſpel meer vond,
„ En zyn afzondering geen twiſt hadt kunnen baaren,
„ Liet al zyn ſpeelgereedſchap vaaren —;
„ Mengde aanſtonds zig in ons geſprek;
„ En gaf, al zegge ik 't zelf, wel dra de klaarſte blyken,
„ Dat hy in ſchranderheid geen ouder hoeft te wyken:
„ Terwyl uw Kootje, by gebrek
„ Van iemand, om meê voort te ſpeelen,
„ Zo ſpraakeloos te kyken zat,
„ Als of hy, naar men zegt, den mond vol tanden hadt.
„ Hoe kunnen zy, gelyk in jaaren, zo veel ſcheelen!
„ Voor my; ik mag in jonge liên
„ Die luſt- en geeſt'loosheid niet zien.
„ Des raade ik u, myn Vriend', hem beter aan te ſpooren!
„ En".... , zagt', zei de ander, , 'k weet genoeg!
, 't Behaage u ſlechts dat wy myn zoontje nu eens hooren!
, Ligt was 'er reden voor, dat hy zig dus gedroeg'.
Inmiddels deed hy reeds den knaap van agt'ren komen;
Die, naar de zaak gevraagd, dit antwoord hooren liet.
, Ja, Vader! 't is, zo buurman zei, geſchied.
, Dan, ſchoon 't my kwalyk wordt genomen,
, Ik deed toch zo als 't u behaagt.
, 't Voegt immers kind'ren niet, als oude lieden ſpreeken,
, Zo ligt hun mond 'er in te ſteeken;
, Vooral zo hun niets wordt gevraagd.
, Ook zat ik, waarlyk, door verwond'ring opgetoogen,
, Dat buurman zo ſtilzwygend kon gedoogen,
, Ja, naar het ſcheen, 'er zelfs door wierdt bekoord,
, Dat hy, in 't midden van zyn reden,
, Door Jantje telkens wierdt geſtoord.
, Stryd dit niet tegen goede zeden?

, Naar

Digitized by Google

, Naar myn begrip', ſprak Kootje's Vader toen,
, Moet gy althans het nimmer doen.
, Maar vraag het Buurman eens; die zal 't ligt beter weeten'.
De Man hadt niet meer tyd; men wagtte hem met eeten.

W. H.

DE VADERLYKE RAAD.

Myn Zoon, hoe welgegrond zal zig myn ziel verblyden',
Wanneer gy hartelyk de waare Wysheid mint!
Zo ge al uw vlyt en kracht aan haar belang verbind!
En al wat haar mishaagt grootmoedig wilt vermyden.

Moet ge op deze aarde al eens met moeilykheden ſtryden;
Geen zwaarigheid, myn Zoon! de Wysheid overwint.
Of zo ge u in den tyd van God gezegend vind,
Dan zal ze u weder van ondankbaarheid bevryden.

Zy doet u, door 't GELOOF, tot uw Verlosſer gaan;
Leert u uw Evenmensch, in LIEFDE, by te ſtaan;
En ſterkt u in de HOOP op een toekomend leeven.

Haar doen is blanke deugd; —— haar vrugt een rein gemoed;
Het voorwerp van haar leer, de bron van 't hoogſte goed;
En haar verwagting 't Heil, dat nooit u zal begeeven.

W. H.

LUCHT.

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, OCTOBER, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 7½	55	ZtO 2	o. h. iets R.	
	— 7½	65	ZWtZ 6	z. b. R.	
	— 8-	56	NW 2	—	
2	— 9½	54½	WNW 4	— R.	
	— 10½	61	NNW 4	—	
	— 11½	52	— 2	o. held.	
3	— 11½	48	Z. W. NO o	— wolk.	
	— 11½	57	NtW 2	R. —	
	30. 0-	52	— 1	o. helder	
4	— 1-	52	NtO 1	—	
	— 2½	61	— 2	z. betr.	
	— 3½	55	NO o	—	
5	— 3½	54½	— o	betr.	
	* 4½	62	ONO 2	—	
	* 4½	56	— 4	—	
6	— 3-	55½	— 3	— o. h.	
	— 1½	60	OtN 4.6	o. held.	
	— 0-	56½	OtZ 2	donker	
7	29. 10½	55	ZO o	—	
	— 10½	55½	ZZW 1	z. betr.	
	— 11-	58	ZW o	donk. vogt	
8	30. 0½	53	NW o	o. helder	
	— 1½	62	NNW 2	—	
	— 2-	53	Stil	helder	
9	— 1½	48½	OZO 1	— o. h.	
	— 1-	61½	OtZ 3	—	
	— 0	57	ZO o	donker	
10	29. 11½	55	ZZO o	z. betr.	
	— 10½	63	Z 1	— R.	
	— 10½	56	NW 2	—	
11	30. 0	56½	— 4	— o. h.	
	— 1-	62	WNW 4	wolkig	
	— 0½	52	ZW 4	donker	
	— 0-	54	— 6	iets R. donk.	
12	29. 11½	58	— 8	donk. Stofr.	
	— 11-	57½	ZZW 9	R. donk.	
	— 11-	60	ZW 1	z. b. i. R. d.	
13	— 11	68½*	WtN 2	—	
	— 11½	57	Stil.	held. damp	
	— 11½	52	ZO o	mist wolk.	
14	— 10½	63	ZZO 3	wolk. z. b.	
	— 9½	54	ZO 4	helder NL	
	— 9-	49	ZZO 1	—	
15	— 8½	64½	Z 2	o. held.	
	— 8-	58	ZW 2. Z 4	— z. b. wl.	
	— 8-	53	ZtW 6	— betr.	
16	— 7½	61	— 10	donk. R.	
	— 6-	58	— 12	—	
17	29 7½	53	ZW 7	z. betr. R.	
	— 10-	60	WZW 8	wolk. o. h.	
	30. 0-	53	ZtW 4	—	
	— 0-	60½	Z 3	betr. — R.	
18	29. 11-	57½	— 2	donk. betr.	
	— 10½		ZtO 2	o helder	
19	— 9½	54½	Z 2	betr.	
	— 8½	67	ZtO 4	o. h. betr.	
	— 8½	59	ZW 1	R. donk. wl.	
20	— 8½	59	ZtW 5	donk. R.	
	— 9-	62	ZW 4	— wolk.	
	— 11½	49	WtN 1	o. held.	
21	30. 0-	44*	ZZO o	nevel held.	
	29. 11½	57	ZO 2	z. b. iets R.	
	— 9½	57	ZZO 2	R. donk.	
22	— 10½	57	N 2	mist R.	
	30. 0-	61½	NO 2	z. b. o. h.	
	— 1-	53	NNO 1	helder	
23	— 1½	50	O 2	—	
	— 2-	59	— 3	—	
	— 2½	52	ZZO o	— donk.	
24	— 2½	54	— o	mist vogt	
	— 2½	59	— 1	— donk.	
	— 2½	53½	ZO 1	donk. mist	
25	— 2½	50	Z 1	mist	
	— 2-	55	ZW 2	—	
	— 1-	54	Z 1	o. h. nevel	
26	29. 11½	52	ZtW 2.4	betr.	
	— 11½	60	ZZW 3	donker	
	— 10½	58	— 4	— iets R.	
27	— 10½	54	WZW 4	betr. R.	
	— 9½	56	— 8	zw. R. wolk.	
	— 10½	51	NWtN 8	betr. (( ))	
28	— 7½	51	ZW 11	R.	
	* 5½	57	W. WNW 12	zw. R.	
	* 7-	52½	NW 6	wolk, R.	
39	— 8½	52	— 10	— —	
	— 10½	56	NWtN 9	— —	
	— 11½	52½	— 7	donk. z. b.	
30	— 11-	53	— 3	iets R. m. d.	
	— 11½	57	NtW 1	mist R.	
	30. 1-	57	NNW 2	z. b. iets R.	
31	— 2-	57	— 1	— damp	
	— 2½	62	— o	betr. damp.	
	— 3-	57	— o	donker	
	29. 11 31/90	56 52/90	3.		

Den 1 nam: 3 u: 65½—Den 10 mid: 12 u: 64½—Den 18 nam 3 u: 61½—
Den 21 morg: 6½ u: 46 - 7 en 7½ u: 44. - 8½ u: weder 46½
Den 28 nam: 3½ u: in zwaare Regen tot 52.

Digitized by Google

In de Tafel van *September* den 26 's mid: de krag: der wind in te vullen 3.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERHANDELING OVER DE VERSCHILLENDE SMAKEN DER MENSCHEN, TER AANTOONINGE, HOE DE GROOTSTE VERSCHEIDENHEID VOORTKOMT, UIT DE VERSCHILLENDE OPVOEDING, DIE MEN AAN DE JEUGD GEEFT.

(*Vervolg van Bladz. 564.*)

Men verbeelde zich hier, (ingevolge van onze laatstgedaane voorſtelling,) in de eerſte plaatze, een jong levendig mensch, wel gemaakt, aan wien de natuur niets geſpaard heeft, om hem eene goede uitwendige vertooning, een bevallig voorkomen, te ſchenken. —— Vlug van geest, bezit hy natuurlyke bekwaamheden, om zich op eene treffende, op eene zeer bevallige, wyze uit te drukken. —— Meer tot eenen zagten, dan tot eenen ſtuggen en ſtuurſchen aart overhellende, valt de verleiding by zulk eenen gemakkelyk. Niet gewoon zynde zich met ernst op eene zaak toe te leggen, is hem de verandering zo eigen, dat hy zich nergens op bepaalen kunne. —— Dit mensch heeft in zyne jeugd de de ſlegtſte opvoeding gekregen. Men moge hem verbeelden in eenen ſtaat, die hem boven het gemeen verheft, bedeeld met middelen, overeenkomſtig met zynen ſtaat. —— Dit zal niet weinig medewerken om hem te bederven. —— Eene verkeerde, eene onmatige liefde der ouderen, eene al te groote toegevendheid berokkend den kinderen een onvermydelyk verderf: nergens gebrek aan hebbende, van alles ryk en mild bedeeld zynde, worden ze geſtort in een allerbeklagenswaardigen, in eenen by uitſtek rampzaligen ſtaat. In de tederſte jeugd, zeer vatbaar voor de leiding, is zulk een, door de laſhartigheid van Vader en Moeder, te deerlyk verwaarloosd; en de zaden van ondeugd zyn door dezulken, welken daar tegen de grootſte zorg en oplettendheid behoorden te

Digitized by Google

gebruiken, met eigen handen ryklyk in het zwak en teder gemoed geſtrooid; zaden, die welig wasſen, en, door derzelver gullen wasdom, het verderf der Jeugd bewerken. ——— By het vermeerderen der jaren doen zich eene menigte van verleidingen, gepaard met verdervelyke voorbeelden, op: — allen leggen zy zich op hem toe; allen loopen zy op hem aan, en ze hebben weinig gewelds te gebruiken, om hem te verleiden, om hem meê te ſlepen, of ter navolging aan te dryven. De overvloed van alles brengt met zich, dat men zo ſchielyk van alles walgt, als men het begeerd heeft; —— en die onuitputtelyke bron van verkeerde lusten vult wel dra de mate van ongebondenheden tot overloopens toe. ——— De gelegenheid, om het verſtand te ſcherpen, verwaarloosd zynde, zo word de ganſche ſmaak bedorven. ——— Van het ware ſchoon heeft men de geringſte kundigheden niet, daar men zich alleen bepaald heeft, tot het geen eene flikkerende vertooning maakt. De dartelheid, als eene onafſcheidbare gezellinne der zinnelyke vermaken, voegt zich weldra aan de zyde der Ondeugd. ——— De overdaad, de verkwisting, volgen dezen trein; en doen de Ondeugd al dieper en vaster wortelen ſchieten in het bedorven hart. —— Al ras werden alle banden verbroken, alle teugels ten eenemaal verſcheurd. De wellusten, de ongebondenheden, onkuischheid en allerleie grove, voor de Maatſchappy verdervelyke gebreken, ſlepen zulk eenen verdorveling geheel met zich, en knellen hem in de ſlaafſche banden harer ſlavernye. —— Dus in weelde en dartelheid opgewasſen, kwelt hy zich nergens mede. Het eenige, waarop hy zich toelegt, en dit doet hy ten ſterkſte, is, zyne vlugheid, zyne aartigheden en geestigheid aan al de wereld te doen blyken; op dat dezelven ieder een, by alle gelegenheden, in 't oog loopen; en ieder wete, hoe bekwaam hy zy, als een vuile en ſnoode ſpotter, met al wat ernſtig is, kwaadaartig en laf den draak te ſteken. ——— Alle de aartigheden van zulk een mensch beſtaan in onbeſchofte, in vuile en oneerbare reden, die alle kuiſche ooren kwetzen moeten. ——— Die aartigheden loopen uit op Godtergend vloeken en zweren; Godslasteringen, het ſpotten met zynen Maker, het verguizen van zynen Schepper. ——— Zo ver gaan veelal baldadige Ligtmisſen; door eene verkeerde, door eene kwade op-

Digitized by Google

opvoeding, dermate bedorven, dat zy het tot hunne grootſte eer ſtellen en onder hunne uitgelezenſte, hunne allertreffendſte aartigheden rekenen, met het Opperwezen, op de baldadigſte wyze, te ſpotten; dat ze zich beroemen op het plegen van de ſnoodſte, de ongehoordſte euveldaden. —— Zo ver gaan ze veelal, dat zy hunne hoogſte eer in hunne grootſte ſchande ſtellen. —— Nergens door bedwongen, door niets weêrhouden of beteugeld, is 'er gene misdaad, hoe ſnood ook, of zy durven dezelve ter uitvoeringe brengen, mits zy maar van de regterlyke openbare ſtraf bevryd kunnen blyven.

Dan een jammerlyk lot is niet zelden eerlang het deel van dusdanige Menſchen, welken alle hunne bedryven alleenlyk inrigten naar de inſpraak hunner bedorven neigingen; en zich dus geheel en al ſlaafsch overgeven, aan de verdervelyke en breidelooze wellusten dezer bedorven wereld. —— Zy toch, die op deze wyze eeniglyk leven, om hunne dierlyke, hunne vleeschlyke lusten te voldoen, ontvangen vroeg of laat het rampzalig loon, dat op de dartele wellusten volgt. —— De zwaarſte tydelyke rampen druiſchen met gehele drommen op denzulken aan, die zyne dagen in onkuiſchheid, in allerleie onbeteugelde weelde, ſlyt; die zyne dagen doorbrengt in toomelooze, in overdadige wellusten. —— Die vuile zonden berokkenen hem, onvermydelyk, de afſchuwelykſte plagen; en ſlepen hem doorgaans, onder het uitbraken van eene wanhopige ziel, vroegtydig in het graf; waar uit hy ten jongſten dage eens geroepen zal worden, om te verſchynen voor het gerigte van den allerhoogſten Rigter; alwaar hy den welverdienden loon zyner gepleegde euveldaden ontvangen zal.

Gelyk nu de ſterkſte koleuren, die 't meest van elkanderen verſchillen, nooit meêr affteken, dan wanneer zy naast, of tegens elkanderen, worden overgeplaatst; zo ſchittert, ook de beminnelyke Deugd nimmer met ſchooner glanzen af, dan wanneer zy naast, of tegen, de verdervelyke ondeugd overgeplaatst word. Dit zal men in dezen ten duidelykſte ontdekken, als men, naast de zo even hatelyke ſchildery van een ondeugend mensch, het aangename afbeeldzel hangt van zulk eenen, die in al zyn handel, in alle zyne bedryven, in zyn ganſche leven, nooit van het ſpoor der Deugd is afgeweken.

—— Welke hatelyke trekken zal men dan in de eerſte ſchildery, en welke aanminnige in het tweede afbeeldzel beſpeuren! Een onderſcheid voorwaar zo groot, als men zich in de meest verſchillende koleuren met mogelykheid kan verbeelden. — Een onderſcheid zo groot, dat het den minst oplettenden in het oog loopt, en doe walgen van het hatelyke der eerſte; terwyl de twede zelfs aan hare Vyanden beminnelyk toeſchynt.

Men verbeelde zich hier, in tegenoverſtelling van onze gegeven tekening, een Mensch, die, van zyne vroegſte dagen af, nimmer lafhartig het ſpoor der aanbiddelyke Deugd verlaten heeft; die nooit gehoor gaf aan de verleidelyke weelde, noch zich liet wegſlepen door betoverende wellusten. —— Men verbeelde zich een Mensch, die, door eene treffelyke opvoeding geleid, de zondige, de bedorven begeerlykheden van het hart heeft leren beteugelen; die zich nooit, door de verleidingen van eene looze, van eene ten eenemaal verdorven wereld, heeft laten vervoeren. —— Men ſtelle zich zulk eenen voor; welk een magtig groot onderſcheid zal 'er zich opdoen, en hoe veel beminnelyker zal deze ons voorkomen, dan hy, die, aan alle godlooze en baldadige wellustigheden overgegeven, een leven leid, ſchadelyk voor zynen evenmensch, verdervelyk voor de gehele maatſchappy, allerrampzaligst voor zich zelven!

Van zyne kindsheid af hebben zyne Ouders het vooral daar op toegeleid, dat ze hem de Deugd, als het beminnelykſte aller voorwerpen, afſchilderden; zy hebben hem ingeboezemd, dat hy zich daar door, daar door alleen, by al de Wereld beminnelyk kan maken; dat de Deugd uit eigen aart ſtrekt, om zyn geluk, geduurende zyn leven, op aarde te bevorderen; en dat zy het zelve, met het afloopen van dit tydelyke, in de eindelooze eeuwigheid zal voltooijen. —— Zulke lofwaardige gronden, in het teder hart gelegd, deden den Jongeling zich dermate gewennen aan deugdzame bedryven en handelingen, dat zyn ganſche gedrag niet anders was, dan eene aancenſchakeling van loflyke daden. —— De denkbeelden van Deugd, hem met de kindſche jaren ingeprent, rustten op die denkbeelden, welken ieder mensch natuurlyk heeft van zedelyk goed en kwaad; op die denkbeelden, welken het geweten in elk mensch werkt; welken het redelicht aan het verſtand brengt, dat aller zielen met deze edele kennis vervuld. ——

Al-

Digitized by Google

Alle die denkbeelden werkten in hem zamen, en verenigden zich, om hem op te leiden tot het eenige tot het volmaaktſte goed. —— Langs dezen weg geleid brengt men hem, tot het onderzoek van de gronden en de natuur van den Christelyken Godsdienst. —— Deïstiſche denkbeelden, kon hy zich, na een behoorelyk onderzoek, onmogelyk vormen; hier over behoefde men gene zwarigheid altoos te maken. Door de rede geleid, was hy wel dra van de gewigtigſte waarheden van den natuurlyken Godsdienst overtuigd; deze overtuiging bevestigde hem op het allerſterkſte en onwrikbaarſte in den Christelyken Godsdienst; de vertegenswoordiging van deszelfs bevelen bleven hem geſtadig voor den geest, en zy hadden voorts een verbazenden invloed op zyn gehelen wandel. —— Den lof van zynen Maker te verkondigen, en deszelfs eer te verbreiden, is van daar zyne geliefdſte bezigheid. —— Zorgvuldig zoekt hy zich te wagten, van dat oneindig Opperwezen, van 't welk zulk een overvloed van weldaden en goedheden afdaalt, immer reden van misnoegen te geven. —— Het zedelyk kwaad komt hem in zulk een hatelyk licht voor, dat hy zich nimmer oplettend genoeg ſchatte, om 'er tegen te waken, en op zyne hoede te wezen. —— Het kwaad is by hem kwaad uit de natuur, om dat het tegens het hoogſte goed ſtryd. Hy houd iets niet voor zedelyk kwaad, om dat de wetten het verbieden; maar is van oordeel, dat het, zonder de Wetten, zedelyk kwaad is. De Wetten, dit ſtaat by hem vast, verbieden het kwaad, om dat het in den aart kwaad is, en gebieden het goede, om dat het waarlyk overeenkomſtig is met de natuur en den aart der dingen. Hy bezeft overtuigelyk, dat men anders tot die opgerymde ſtelling moet vervallen, dat goed en kwaad iets willekeurigs zyn, afhangende van 's menſchen bepalingen; zo dat iets goeds zoude zyn, om dat de menſchen het voor goed verkozen te houden, of kwaad, om dat zy 't als kwaad begrepen. —— Alle zyne bedryven worden nauwkeurig gewikt en gewogen, voor hy ze uitoefent; en na derzelver verrigting overdenkt hy, wat 'er in verzuimd, wat 'er nog in af te keuren, en wat 'er lofwaardig in zy. —— Deze treffelyke gewoonte, uit eene onwaardeerbare opvoeding geboren, is hem zo eigen geworden, dat zyn gedrag geen zweem van gemaaktheid hebbe, noch eenige de minſte zogenaamde Godvrugtige waardy

Digitized by Google

uitwendig vertoone. — Al zyn gedrag is natuurlyk, ongemaakt; en zyne deugdzame hoedanigheden vergezellen hem als zyne getrouwſte gezellinnen, overal, waar hy is, en in welke gevallen, of omſtandigheden, hy zich bevind. ——— Ondertuſſchen is hy voor vermaken niet onaandoenelyk; hy onttrekt zich niet aan zulken die geoorloofd zyn, maar hy geeft 'er zich niet ongebonden aan over, en daarom walgen zy hem ook nooit. ——— Zulk een Jongeling, die het genoegen zyner ouderen is, agt men tevens het vermaak der gezelſchappen te zyn: en elk rekent het zich eene eer, met hem om te gaan. Men vind hem, daar hy in al zyn gedrag, zo wel in vrolykheid als in ernst, eenpaarig is, altoos aangenaam en nuttig, van eenen zagtmoedigen inborst, beſcheiden en vriendelyk zynde; alles vermydende wat zou kunnen beledigen; zich, naar de voorkomende omſtandigheden, inſchiklyk in al zyn ſpreken en gedragingen, nederig aanſtellende; meêr van anderen willende leeren, dan men van hem leert; hoewel alle zyne geſprekken ten uiterſten leerzaam zyn, zo word hy zelfs van de ondeugd geëerbiedigd. — In zyn ganſche gedrag is hy opregt, en de billykheid geeft hy altoos plaats. Zyn verſtand, zyne kundigheden, vertoont hy nooit opzettelyk, maar ſlegts als by toeval; en hier door zyn ze nooit verveelend, noch iemant tot last. Zyn ganſche leven is voor zichzelven eene aaneengeſchakelde keten van waar vermaak, van wezenlyk genoegen, en van het uitgeſtrektſte aardsch geluk; terwyl het tevens aan anderen tot het zelfde einde dient, waartoe het hem verſtrekt. De ganſche Maatſchappy trekt nut van zulke menſchen; elk heeft 'er min of meer gevoel van in de zamenleving. — Heeft men raad en beſtiering noodig, zie daar de toevlugt, tot welken men zich henen wend. — Nimmer mist het, hier den besten, den heilzaamſten raad te ontvangen. ——— De veragtelyke, de naakte armoede is hier in gene verſmading; maar word van dekzel bezorgd. ——— De hongerige word geſpyſd, of hem het middel aangewezen, waar door hy zyn dagelyksch brood winnen kan. — De ouderlooze, de hulpelooze, de beklagenswaardige Wezen, vinden hier hunne getrouwe Vaders, hunne bezorgde Moeders weder. ——— De bedrukte, de troostelooze Weduwe vind hier haar troost, haar ſtut en ſteun. — De verdrukten, de vervolgden, wor-

Digitized by Google

worden in hunne verongelykingen verdedigd; hier ontdekken zy de veiligſte toevlugt, den getrouwſten beſchermer. ——— Alles trekt voordeel uit zulke brave leden der maatſchappy. Zy bevorderen de eendragt in de zamenleving, en bewaren de beste orde onder de menſchen: zy dringen de gehoorzaamheid aan de wettige Overheden op het ſterkſte aan, en doen een ieder de liefde tot God en den naasten, als den grond van alle pligten, aanmerken. ——— Word de ſchoone Christelyke Godsdienst door ſpotters, en godlooze menſchen, met beſchimping en veragting aangevallen; dezelve word door dezulken verweerd met wapenen die gewoon zyn te overwinnen. —— Deze vermogende wapenen zyn zagtmoedigheid, liefde, overtuiging en waarheid; —— de zegenrykſte wapenen inderdaad, de best geſchiktſte, om den Godsdienst te verdedigen, en te beſchermen.

Zie, zulke gewenschte gevolgen heeft eene goede opvoeding doorgaans. —— Het gebeurt maar zelden, dat zy, dien, van kindsbeen af, de regte begrippen van de ondeugd en derzelver heilloze gevolgen, mitsgaders van de Deugd met haar gelukkig uiteinde, ingeboezemd zyn; dat dezulken, die dus van jongs af het kwaad leren vlieden, en haten, het goede integendeel hebben leren aankleven en betragten; het gebeurt, zeg ik, maar zelden, dat de zodanigen, by het opwasſen, de verleidingen niet kunnen wederſtaan; maar door dezelven weggeſleept worden. ——— Gewapend tegen derzelver ſchokken en aanvallen, ſtaan zy het grootſte geweld door, dat men op hen doet; en keren als zegepralende overwinnaars uit den ſtryd.

Welk een verbazend, welk een hemelsch breed verſchil vertoont zich hier tusſchen deze twee afgeſchetſte characters. ———Zo hatelyk als het eerſte is, zo beminnelyk moet het twede aan al de wereld voorkomen. —— De Deugd tog is in zich zelve beminnelyk; de ondeugd zelfs moet haar hulde doen. ——— Hoe verre zy het, die aan de verdervelyke wellusten dienstbaar geworden zyn, beneden zich rekenen, om zelven deugdzaam te leven, kunnen zy nogthans niet nalaten, de Deugd, in hare beminnaars, en opregte navolgers, te eerbiedigen. ——— Zo groot nu als het verſchil is, dat men weldra ontdekt heeft, tusſchen den afgeſchetſten Deugdzamen, en den wellustigen; even zulk een verba-

Digitized by Google

onderſcheid ontdekt men in duizend en duizend anderen; in een ieder, naar mate hy in zyne tedere jeugd opgetrokken en geleid zy. ——— Elk mensch heeft zekerlyk in zyn aart, inborst, en manier van beſtaan, zeer veel, dat hem van zo vele millioenen anderen onderſcheid; 't geen hem juist dat mensch en geen ander doet zyn. Maar met dit alles is 'er nogtans eene eenparige overeenſtemming tusſchen allen, tusſchen zo vele millioenen deugdzame menſchen, als 'er van den beginne af geweest zyn, nog zyn, en ooit zyn zullen. Deze eenparige overeenſtemming nu maakt dat magtig, dat hemelsbreed onderſcheid uit, 't geen 'er wezentlyk plaats heeft, tusſchen deugdlievende en ondeugende menſchen. En dit onderſcheid vloeit bykans uit gene andere bron, dan uit die van de leiding, welke ieder mensch in zyne jeugd ontvangt. ——— Alle de goede hoedanigheden, welken men in de jeugd ontdekt, worden, door een goede opvoeding, door eene deugdzame leiding opgewekt, en aangekweekt; — waartegen zy, onder eene verwaarloozende opvoeding, door de menigte ondeugden, door een gewigt van gebreken, ras onderdrukt worden. En dit gebrek is, helaas! de groote, de voorname oorzaak, waardoor men de jeugd in onze dagen veelal zo geheel en al verdorven ziet. Hieruit ontſtaat het inzonderheid, dat velen den Godsdienst zo ſchandelyk verwaarloozen, — dat de Deïstery, en allerleie wangevoelens, welken geſtadig nieuw voedzel aan de gebreken verſchaffen, van dag tot dag onder ons toenemen. ——— De verwaarloozing van de jeugd is des zo nadelig voor het gemenebest, dat 'er geen ſlimmer, geen verdervelyker plaag uitgedagt kunne worden. Mogten wy in dit allergewigtigst ſtuk eens eene gehele verandering, eene volkomen hervorming, onder onze Landgenoten, ontdekken! Hoe veel grooter zou het genoegen veler ouders zyn; — en welk een onwaardeerbaar nut zou het der zamenleving toebrengen! Onze ſchoone Godsdienst zou dan geen gevaar meer loopen, van aangerand te worden, en verſmadingen te lyden: men zou denzelven in tegendeel eerbiedigen en betragten. Het gevolg van dit alles zou wezen; dat de goedertierenheid en de waarheid elkander zouden ontmoeten; de geregtigheid en de vrede zouden elkander kusſen; de waarheid zou uit de aarde ſpruiten; de geregtigheid zou uit den Hemel nederzien, en de Heere zou ons het goede geven. C. V. D. G.

VER-

Digitized by Google

VERHAAL VAN DE UITWERKING DER ELECTRICITEIT IN 'T WEGNEEMEN VAN EEN VASTE SAMENTREKKING DER VINGERS. Door ALEXANDER EASON, medegedeeld aan Dr. DUNCAN.

(*Medic. and Philoſ. Comment. Vol. V. Part. I.*)

Een Juffrouw, in 't landſchap *Corke*, had 't ongeluk haar arm te breeken. Op den gewoonen tyd na 't toeval, werd 't verband weggenoomen, en de arm werdt bevonden volkomen regt te zyn; dog de vingers waren, in den palm van de hand, krom toegetrokken, en konden met geen mogelykheid uitgerekt, of de hand met geweld geopend worden. Baaden, en al wat dienen kon om de deelen te doen ſlap worden, werdt in het werk geſteld; dog te vergeefs. Zy reisde naar *Bath*, alwaar zy de geneeswyze van 't pompen onderging, en de wryving met 't ſlyk van 't water; dog met geen gevolg. Ten naaste by tien maanden na dat haar 't ongeluk overgekomen was, kwam zy te *Lismore*, om haar zuster te bezoeken; dewyl ze toen wanhoopte ooit geneezen te zullen worden, zo liet ze zich ligt door Mr. *Eels*, zeer ervaaren in de proeven van de Electriciteit, overhaalen, om te waagen wat of een Electricaale ſlag in dit geval uitwerken zoude. Mr. *Eels* laadde tot dit oogmerk de Electrike vlesch vry zwaar, en deed dezelve ontlasten langs den loop van de ſpieren die den arm doen buigen (*Musculi flexores*): in een oogenblik tyds ſprongen de vingers open; met dit gevolg dat ze ſedert dien tyd altoos 't vry gebruik 'er van behouden heeft. In dit geval ſcheen de oorzaak van 't ongemak niet in de zenuwen te zyn; en de Electrike ſchok werkte waarſchynelyk alleen gelyk een vermogen, door de ſpieren los te maken.

WAARNEEMINGEN VAN MR. CRUIKSHANK, OVER DE BEENWORDINGEN.

Mr. *Cruikſhank* deelt, in een Brief aan Dr. *Duncan*, mede, de volgende Waarneemingen, aangaande de Beenwordingen. —— De Heer HUNTER had de gewoon-

Digitized by Google

te in zyne Lesſen te vertoonen een Bereiding van de knieſchyf, waarin hy aantoonde; dat de Beenwording van dat been begon door de beenwording van de Slagaders in 't middelpunt van 't kraakbeen, 't welk in jonge voorwerpen, de plaats van een beenige knieſchyf vervult. Mr. *Cruikſhank* heeft deeze waarneeming verder nageſpoord, van 't eerſte beginzel na de beenwording, van den Slagader, tot de volkome formatie van de knieſchyf. Hy veronderſtelde daarop, dat 't zelfde gebeurde in de beenwording van alle overige beenderen, en heeft vervolgens verſcheide bereidingen gedaan, om aan te toonen dat dit zelfde gebeurde in byna alle de beenderen van 't lichaam; hy is hier door in ſtaat, om aan te toonen, dat de beenwording niet alleen begint, maar ook verder voortgezet wordt, door dat de Slagaders in been veranderen.

EENIGE VOORNAAME BYZONDERHEDEN, RAAKENDE DE NATUURLYKE HISTORIE VAN GIBRALTAR.

„ Vermids het tegenwoordig beleg van *Gibraltar* ge-
„ legenheid geeft, dat de Nieuwspapieren van die
„ Stad, by aanhoudenheid, gewaagen, en deeze plaats
„ het voorwerp is van veele geſprekken, zal het onzen
„ Leezeren, zo wy vertrouwen, niet ongevallig wee-
„ zen, de voornaamſte byzonderheden, raakende de Na-
„ tuurlyke Historie diens uithoeks van *Spanje*, in ons
„ *Mengelwerk*, aan te treffen. Wy hebben ze ontleend
„ uit een *Engelsch* berigt, in den Jaare MDCCLXXII
„ gemaakt".

De Berg, op welken *Gibraltar* gelegen is, wordt 's jaarlyks bezogt door eene menigte Arenden en Gieren, van de tegen overliggende *Africaanſche kust*. De hoogte van de ligging dier ſterkte noodigt hun, als 't ware, uit, om, vermoeid van hunne vlugt, daar te rusten. Doorgaans zetten ze zich neder op den top van den berg *Calpe*, in een rechte lyn, en vertrekken van daar na *Spanje*. De Arend broedt ook in de brokkelige rotzen van *Gibraltar*, voor menſchen ongenaakbaar. Verſcheide ſoorten van Haviken vertoonen zich daar, en nes-

te-

Digitized by Google

telen. Men vindt 'er eene menigte van ander Gevogelte.

'Er zyn verſcheide kleine zandige baaijen, tusſchen de rotzen inſpoelende, het zand is witagtig, zeer fyn, en doormengd met veele Zeeſchelpen. Daar is misſchien geen beter kalk in de wereld, dan die van deeze rotzen gehaald wordt: men bedient zich daar van tot het bouwen van huizen en vestingwerken; dezelve is van een bruin graauwe kleur en zeer hard. Op veele plaatzen van den berg vindt men marmer, met kleine blauwe aderen, doch de laagen zyn dun: ook treft men marmer van gemengelde kleuren aan. Aan den voet der omſchanſing aan den baay-oever, tot het nieuwe werk, beſtaat de geheele rots uit leyſteen.

Wat de lugtsgeſteltenis aanbelangt, deeze is bykans het geheele jaar gezond: ſchoon dezelve te dun en te fyn is voor lieden met borst- of longkwaalen gekweld, treft men voor gezonde geſtellen weinig beter lugtsgeſteltenisſen aan. 't Is waar, de Zomers zyn zeer warm in de maanden Juny, July, Augustus en een gedeelte van September; de hitte is dan zomtyds drukkende, doch men heeft dan altoos den helderſten hemel, dien men zich kan verbeelden: desgelyks ook in den winter, naa ſterke regenvlaagen, harde winden en ſchriklyke onweêrsbuien. De Winterkoude veroorzaakt hier zo veel vorst niet, als op de nabuurige bergen in *Spanje*: doch het is noodzaaklyk te ſtooken, waar toe de Engelſche Bezetting zich van koolen uit *Groot-Brittanje* voorziet. Eer de Ooste winden waaijen, voelen de zodanigen, die met Rheumatique ongemakken gekweld zyn, of verzeerde leden gehad hebben, derzelver aankomst. Doch de *Levant-winden*, gelyk men ze noemt, ter zyde geſteld zynde, heeft men weinig ongemaks, uit hoofde van de lugtsgeſteltenis. De winden, uit het Westen en Noordwesten waaijende, zyn verſterkend en verfriſſend: doch de Levant-winden zyn bar, vogtig, en koud, zy voeren een ondoorzienbaare mist mede, en blaazen ſterk op; doch deeze dikke dampen worden weggevaagd door het aanhouden van dienzelfden Oosten wind, inzonderheid wanneer dezelve na 't Noorden draait, 't geen doorgaans het geval is. Dan wordt de lugt klaar, de op éénge-pakte wolken wyken, de zon ſchynt helder, en alle de af-

Digitized by Google

afgelegene voorwerpen worden opgeheeven, en, als 't ware, nader aan 't oog gebragt (*).

Indien eene Vloot zich naby de Straat bevindt, wanneer de *Levant-wind* eerst begint te waaijen, heeft dezelve grooten kans om *Gibraltar* onontdekt voorby te vaaren: dewyl het bykans onmogelyk is, door de mist, die deeze Oostelyke winden aanvoeren, heen te zien, als dezelve eerst tegen de Weste winden aanwaaijen. Menig een enkel ſchip heeft zich, daar van bedienende, de waakzaamheid der bezettinge te leurgeſteld, en geheele Vlooten zyn 's nagts, door den *Levantſchen nevel* begunſtigd, welke hun als tot een bedekkend gordyn ſtrekte, de *Straat* doorgezeild. De Kruiſers in de *Straat* moeten dikwyls voor deezen wind wyken, en in den *Atlantiſchen Oceaan* ſteeken, of in de haven van *Gibraltar* te rug keeren.

Zomwylen zyn de Zuidweste winden met dik regenagtig weder vergezeld. De *Spanjaarden*, te *Cadix*, eene gunſtige gelegenheid afwagtende, hebben 'er zich van bediend, om 'er in den nagt door te raaken, en zich met de Vloot in de *Middelandſche Zee* te verëénigen; want wanneer, in den Jaare MDCCXLIII, de Admiraal HADDOCH, met twaalf Schepen van Linie, in de baay van *Gibraltar* ten anker lag, zeilde de *Spaanſche Vloot* 's nagts de Straat door, en verëénigde zich met de *Franſche Vloot* van *Toulon*. De *Britſche Admiraal*, uit *Gibraltar* zeilende, trof ze, binnen weinig dagen, aan, en vondt beide de Vlooten in Slagorde geſchaard: als hy op de *Spaanſche Vloot* aanhieldt, liet de *Franſche Admiraal* hem weeten, dat hy, dewyl de *Spanjaarden* en *Franſchen* op een gezamenlyken Krygstocht uit waren, verpligt zou weezen, de Bondgenooten zyns Konings te helpen. Deeze tuſſchenſpraak voorkwam het leveren van een ſlag: de vereenigde Vlooten waren tweemaal zo talryk als de *Engelſche*. Dergelyke gevallen zyn 'er zedert gebeurd, dat de Schepen uit de *Levant* in den *Atlantiſchen Oceaan* kwamen, terwyl de *Engelſche* Vloot in de baay van *Gibraltar* lag.

Op een helderen dag, met een Westen wind, kan men de *Gieren* en andere Roofvogels, die 's jaarlyks van *Africa* na *Spanje* overvliegen, onderſcheiden zien zitten op den top des bergs *Calpe*; doch wanneer de wind Oost loopt,

(*) Voor dit verſchynzel hebben wy het woord *opdoemen*.

Digitized by Google

loopt, is de Berg in minder dan een half uur tyds geheel met een wolk omgeeven.

Zelden ſneeuwt het te *Gibraltar*, en wanneer het ſneeuwt, is het zo weinig, dat men het nauwlyks kan bemerken: veelvuldiger zyn de hagelbuien, die met zwaare rukwinden worden aangevoerd. Ys is 'er een zeldzaamheid, nogthans heeft men het, 's morgens zeer vroeg, ter dikte van een halve kroon, op den berg gevonden. Op de bergen van *Grenada*, die van *Gibraltar* gezien kunnen worden, ligt de ſneeuw wel drie maanden agter een: en 'er zyn eenige diepe Valeien in deeze hooge gebergten, waan de ſneeuw zeven jaaren bleef, zonder geheel geſmolten te zyn: en de wateren van een der twee rivieren, die de eertyds beroemde Stad der *Romeinen*, *Illiberis*, beſpoelde, ontſtaan uit de ſneeuw van het gebergte in *Grenada*. De armen van de *Creſpeda*, die zich na *Tariſa* uitſtrekken, als of zy de Straat wilden overreiken, zyn, in eenige winters, veertien of vyftien dagen met ſneeuw bedekt; het zeer hoog gebergte *Abila*, in *Africa*, ligt veele dagen beſneeuwd. De winden, over het beſneeuwde gebergte van *Spanje* waaijende, zyn zeer aangenaam voor de Inwoonders van *Gibraltar*.

Eenige dagen, in den Zomer, zyn zo heet, en de dampkring zo drukkend geweest, dat men te *Gibraltar* nauwlyks kon adem haalen. Op een avond, in den Jaare MDCCLII, was de hitte zo geweldig, dat de Buuren elkander vroegen of hun huis in brand ſtondt; deeze hette ging vergezeld van een zwavelſtank, zo geweldig, dat de vogels hunne nesten verlieten, en in de venſters der huizen vloogen.

Ten beſluite moeten wy nog een verſchynzel, hier in den Jaare MDCCLIII waargenomen, optekenen: de avond was zeer heet, de lugt helder, de ſtarren flikkerden met eenen meer dan gewoonen glans: de meesten van de bezetting zagen toen een Vuurbal; deeze kwam uit het Westen op, en ſchoot na het Oosten; de ſnelheid was verbaazend. Het licht van deezen Vuurbal was witagtig, gemengd met dat blauw, 't welk in vlam geſtooken Brandewyn vertoont. De dampkring werd 'er zo ſchielyk en dermaate door verlicht, dat veelen vreesden voor eene oogenbliklyke verdelging door vuur van den hemel: zy ſtonden roerloos van ſchrik en verbaasdheid. Dit vuur was zo helder en doordringende, dat

Digitized by Google

dat het, naar veeler gedagten, den Blixem zelve overtrof. Dewyl het uit het Westen opkwam, dugtte men dat het tegen het midden van de rots onder het Wagthuis zou aanſtuiten; en daar het over onze hoofden heen ging vreesden wy voor de uitwerkzels. De wagt in het wagthuis verzekerde ons, nogthans, dat het zeer hoog boven hun heen ging: en na dat de Vuurbal boven de *Middelandſche Zee* gekomen was, verſpreidde zich dezelve in verſcheide vuurvlammen. De ſlag by de losbarſting werd gehoord op de paradeplaats, in de Stad, waar verſcheide Officieren en anderen zaten om een avond lugtje te ſcheppen. Onmiddelyk na deeze losbarſting, veranderde dat ſterke licht, zo helder dat men een ſpelde op ſtraat zou hebben kunnen *zien, in zulk* eene zwaare duisternis, dat niemand een voet durfde verzetten: zy, die by elkander ſtonden, vroegen de een naden ander. Van de eerſte verſchyning deezes Vuurbals tot de losbarſting verliep 'er omtrent anderhalve minuut.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN BEROEMDEN COMMANDEUR GEORGE LORD ANSON.

(Uit het Engelsch.)

GEORGE ANSON ſtamde af van een oud en braaf geſlacht, 't welk, zints lang, in *Staffordſhire* woonde. Hy werd, te *Shugborough*, in de Parochie *Colwich*, op den 23 van April, des Jaars MDCXCVII, geboóren. Hy was de derde zoon van WILLIAM ANSON, *Esq.* by ELISABETH, oudſte Dogter en Mede-erfgenaam van ROBERT CARRIER, *Esq.* van *Wirkſworth*, in *Derbyſhire*; een van wiens andere Dogteren, door Sir THOMAS PARKER te trouwen, naderhand Gravinne van MACCLESFIELD werd, en Moeder was van den overleden, en Grootmoeder van den tegenwoordigen, Graaf.

De verkiezing van onzen ANSON op de Zeevaard vallende, ging hy vroeg de Zee bouwen, in den Jaare MDCCXVI werd hy Onder-Luitenant op het Schip zyner Majeſteit de *Hampſhire*, gevoerd door Sir. JOHN NORRIS, Vlootvoogd eener Zeemagt na de *Baltiſche Zee*. In

't

't volgende Jaar deedt hy eene reis naar diezelfde Zee, op de Vloot, onder 't bevelhebberſchap van Sir GEORGE BYNG: te deezer gelegenheid hadt hy 't genoegen, om, op het *Deenſche Strand*, den wereldwydvermaarden Czaar PETER, en de beroemde Keizerinne CATHARINA, te zien.

In den Jaare MDCCXVIII, kreeg de Heer ANSON de plaats van Onder-Luitenant op het Schip de *Montagu*, behoorende tot de Vloot van Sir GEORGE BYNG, op den krygstocht na *Sicilie*: hy woonde den beroemden ſlag by, niet verre van dat Eiland, in welken de *Spaanſche Vloot* de nederlaage, en de toeleg des Konings van *Spanje* op *Sicilie* een zwaaren krak kreeg.

In het Jaar MDCCXXII, werd hy bevorderd tot het bevelhebberſchap over de Sloep de *Weazel*; en in 't volgende tot den rang van Post-Kapitein, en 't bevel over het Oorlogſchip de *Scarborough*. Schoon het mogelyk is, dat hy, in deeze vroegtydige en ſchielyke bevorderingen, eenigzins voordeel trok van zyne bloedverwantſchap met den Graaf van MACCLESFIELD, toen Lord Kanſelier van *Engeland*, kunnen wy niet wel veronderſtellen, dat zy zo ſpoedig zouden geweest zyn, indien hy geene byzondere blyken van verdienſten in zyn beroep getoond hadt.

Korten tyd na dat hy het Schip de *Scarborough* gekreegen hadt, ontving hy last, om na *Zuid-Carolina* te gaan, waar hy meer dan drie jaaren bleef; terwyl hy zich daar onthieldt, bouwde hy een Stad, *Anſon Bourgh* geheeten, en gaf zyn naam aan een Landſchap tot nog *Anſon Country* genaamd. Twee maalen kreeg hy naderhand last om derwaards te vertrekken, 't geen hem, buiten twyfel, zeer aangenaam was, van wegen den eigendom, dien hy daar hadt, en de vastigheid door hem daar opgerigt. Het blykt uit eenige oorſpronglyke Brieven van den Heer ANSON, aan de Admiraliteit geſchreeven, dat hy, op deeze posten, eene bekwaamheid en omzigtigheid betoond hadt, welke algemeen genoegen gaven.

Naa dat ANSON de laatſte reis uit *Zuid Carolina* was wedergekeerd, bleef hy tuſſchen de twee en drie jaaren t'huis: want het was niet voor het einde van het Jaar MDCCXXXVII, toen hy het bevel kreeg over de *Centurion*. Met dit Schip ontving hy last, om, in February, des volgenden Jaars, na de Kust van *Guinea* te ſtevenen; van daar keerde hy in July, des Jaars MDCCXXXIX,

Digitized by Google

weder na zyn eigen Land, over *Barbados* en *Zuid-Carolina*. Het blykt, uit het Dagverhaal van de *Centurion*, ſtaande dien tyd, vergeleeken met den last aan Kaptein ANSON, door de Admiraliteit gegeeven, dat hy, met veel voorzigtigheids en trouwe, den last, hem opgelegd, volvoerde, en de *Franſchen* noodzaakte af te laaten van het ſtremmen onzes handels op die kust, zonder tot een ſlag te komen, op een tyd, wanneer het zeer ſlegt gevoegd zou hebben aan het *Britſche Hof*, om met dat van *Frankryk* eenen openbaaren oorlog aan te vangen.

Het gedrag van den Heer ANSON, op de onderſcheide posten, hem toebetrouwd, hadt zulk een gunſtig denkbeeld van zyn verſtand en bekwaamheid ingeboezemd, dat, wanneer men in den Oorlog met *Spanje*, uitgebor-ſten in den Jaare MDCCXXXIX, beſlooten hadt, de *Americaanſche vastigheden*, in den grooten *Stillen Oceaan*, aan te tasten, en dus in het gevoeligſte deel, werd hy, van den beginne af, beſtemd tot Bevelhebber over de Vloot, geſchikt om dit te volvoeren. Naardemaal het verhaal van deezen krygstocht, die ten grondſlag ſtrekte van zyn volgend geluk, opgeſteld door den Heer ROBINS, ſchoon onder den naam van den Heer WALTER, Kapellaan op de *Centurion*, meer geleezen is, dan eenig ander Werk van deezen aart, keuren wy het noodloos, in een breed verſlag hier van te treeden (*). 't Is bekend, dat hy, op den 18 van September, des Jaars MDCCXL, van *St. Helena* onder zeil ging, aan 't hoofd eener Vloote, uit vyf Oorlogſchepen, een Sloep, en twee Victualieſchepen beſtaande; dat hy met veelvuldige en groote zwaarigheden te worſtelen hadt, in het omzeilen van Kaap *Horn*; dat, op deezen gevaarlyken tocht, een gedeelte van de Vloot van hem afraakte en noit weder by hem kwam; dat hy, eindelyk, op het Eiland *Juan Fernandes* landde; dat hy van daar voortging na *Peru*, de Stad *Paita* innam, na de kust van *Mexico* zeilde, en het plan beraamde, om het *Acapulco* Schip te onderſcheppen; dat hy, naa zich eenigen tyd opgehouden te hebben in de haven van *Chequetan*, beſloot, den *Stillen Oceaan* over te ſteeken; dat hy, ten laatſten, van zyne geheele Vloot niets anders overhieldt dan de *Centurion*; dat

(*) De *Reizen van* ANSON zyn by de *Nederlanderen* zo bekend als by de *Engelſchen*.

Digitized by Google

dat hy eenigen tyd vertoefde op *Tinian*, een der *Ladrones* of *Mariane* Eilanden, van waar hy vertrok na *Macao*; dat hy, van *Macao* te rug zeilende, om het *Manila Galjoen* op te ſpeuren, 't geluk hadt, om 't zelve aan te treffen, en op den 30 Juny, des Jaars MDCCXLIII, te neemen. Dat hy, naa deeze onderneeming na *Canton* wederkeerde, van waar hy, over de Kaap de *Goede Hoop*, na *Engeland* ſtevende; zyne reis rondſom de Wereld volvoerd hebbende, kwam hy behouden te *Spithead* ten anker, op den 15 Juny MDCCXLIV; en dat hy, deeze geheele onderneeming met veel eers en voordeels voor zichzelven en voor zyne Scheepslieden, uitvoerde; ſchoon door misſlagen by de uitrusting, en uit oorzaaken, waar in hy geen deel altoos hadt, het groot oogmerk van dien Tocht niet ten vollen werd beantwoord.

Gelyk ANSON, eer hy deezen tocht aanving, zorg droeg om zich de gedrukte Dagverhaalen te bezorgen van de Reizen na de *Zuid zee*, en de beste geſchreevene berigten, welke hy kon krygen van alle de *Spaanſche Vastigheden*, op de kusten van *Chili*, *Peru* en *Mexico*, welke hy vervolgens zorgvuldig vergeleek met de opgave zyner gevangenen, en de berigten van verſcheide kundige Perſoonen, die hem voorkwamen, zo ging hy, op den geheelen tocht, te werk, met eene zonderlinge behoedzaamheid en bedaardheid, welke in zyn character dermaate doorſtaken. Toen hy gereed ſtondt om van *St. Catharina* in Zee te ſteeken, en bedagt, dat zyn eigen Schip kon blyven, of buiten ſtaat geraaken om Kaap *Horn* om te zeilen, gaf hy zulke onderrigtingen aan de andere Scheepsbevelhebberen, als konden dienen, om, in dat geval, de geheele onderneeming niet te doen misluk-ken.

Van zyne Menschlievenheid gaf hy blyk, op het Eiland *Juan Fernandes*, door met eigen handen de zieke Scheepslieden, in hunne hangmatten, op 't ſtrand te draagen, en de andere Officiers, zonder onderſcheid, daar toe aan te zetten. Op die zelfde plaats zaaide hy ſalade, wortelen, en andere moeskruiden, en plantte in de bosſchen veele pruim-, abricoos- en perzikſteenen; tot verfriſsing zyner Landsgenooten, die 'er, in 't vervolg van tyd, mogten komen. Uit eene dergelyk inzigt ten dienſte van volgende Zeelieden, bevlytigde zich de

Digitized by Google

Heer ANSON om de ſtreeken en kusten te laaten op- en aftekenen, benevens andere waarneemingen: want hy kende, uit eigen ondervinding, wat het was, die te misſen, en van hoe veel belangs zy voor een *Engelsch Schip* konden weezen, 't geen, in 't vervolg van tyd, deeze zeeën bevoer.

Zyne braafheid en edelmoedigheid, in het behandelen van eenige Vrouwlyke gevangenen, die hem in handen gevallen waren, en de zorg, welke hy droeg, dat zy geene ruwe of onbeuſche bejegening ontvingen van Zeelieden, die in bykans twaalf maanden geene Vrouw gezien hadden; ſtrekken hem grootlyks tot eer.

Het verſtandig en gepaste gebruik, 't geen ANSON maakte van de kundſchap, uit de *Spaanſche Gevangenen* opgedaan, zette hem aan om het beleg van *Paita* te onderneemen; en zyn gedrag, in het aanvallen dier Stad, vermeerdert zynen roem. In zo geregeld een krygstugt hieldt hy zyn Volk, dat, by het inneemen van *Paita*, ſlegts één Man gevonden wierd, die zyn pligt zo verre te buiten ging, dat hy zich dronken zoop. Toen naa het inneemen van *Paita*, een geest van jalouſy en misnoegen, wegens het verdeelen van den buit, onder zyne Manſchap, ontſtondt, gaf hy blyk van zyne voorzigtigheid en billykheid in het byleggen van dit gereezene geſchil, en van zyne milddaadigheid in het afſtaan van zyn eigen aandeel.

Doch niets was 'er 't geen den Heer ANSON meer agting ſchonk, en tot grooter roem des *Engelſchen Volks* ſtrekte, dan zyn gedrag omtrent de gevangenen in 't algemeen; en in 't byzonder omtrent de Vrouwen, boven gemeld. Dit gedrag was zo lofwaardig in zichzelve, en zo heilzaam in de gevolgen, dat het niet met ſtilzwygen mag voorby gegaan worden.

Schoon zyne magt zeer verzwakt was, door de ziekte en dood van veelen zyner Tochtgenooten, en door de ſcheiding of het verlies van het grootſte gedeelte zyner kleine Vloote, zien wy hem altoos bedagt op middelen, om het een of ander plan te ontwerpen, waar door, indien het mogelyk was, het oogmerk van den Tocht mogt beantwoord worden. Wanneer geene andere toeleg ſcheen te zullen kunnen gelukken, dan het neemen van het *Acapulco Schip*, zette hy dit plan met de grootſte ſchranderheid en volſtandigheid voort.

In

Digitized by Google

In geen geval ſtondt zyne ſterkte van geest een ſterker proeve uit, dan wanneer de *Centurion*, van het onbewoonde Eiland *Tinian*, in Zee gedreeven was; terwyl hy zelve, veele zyner Officieren, en een gedeelte des Scheepsvolks, op 't ſtrand bleef. Niet te min behieldt hy, in deezen naaren en hooploozen ſtaat, zyne gewoone bedaardheid en rustigheid van geest, ſchoon hy niet kon nalaaten te deelen in de algemeene ongerustheid. Hy was bedaard bedagt op elk middel, 't geen waarſchynlyk kon ſtrekken, om den moed in zyn volk leevendig te houden, en hun vertrek van het Eiland gemaklyker te maaken. Hy nam zelve deel in het werkzaamſte, 't geen te doen ſtondt, tot het vervaardigen van een vaartuig; en 't was alleen op het hooren van het aangenaam en onverwagte nieuws der wederkomſte van de *Centurion*, dat hy, zyn byl nederwerpende, door een vreugdegeroep, voor de eerſte maal, het gelykmaatig Character, dus lang bewaard, verloor.

Toen de Vlootvoogd ANSON zich te *Macao* bevondt, betoonde hy zyn vernuft en bekwaamheid in het verkrygen der noodzaaklyke hulpe der Chineezen, tot het bouwen van zyn Schip.

In het plan, om het *Manila Galjoen* te neemen, ſtraalde zyne wysheid en dapperheid om 't zeerſte door, en zyne gewoone bedaardheid van geest begaf hem niet by eene allerhachlykſte gelegenheid: toen, op het oogenblik der overwinninge, de *Centurion* groot gevaar liep, door vuur digt by de kruidkamer.

Staande zyn volgend verblyf te *Canton*, handelde hy, in alle opzigten, niet veel moeds, en handhaafde beſtendig de eer van de *Britſche Vlag*. De gevaaren, die hem zo dikmaals gedreigd hadden, omringden hem ten laatſten: want, by zyne aankomst in *Engeland*, verſtondt hy, dat hy gezeild was door 't midden van de *Franſche Vloot*, die in het kanaal kruiste: een nevel hadt hem geſtadig voor 's vyands gezigt verborgen. In deezervoege voleindigde hy een Tocht, welke drie jaaren en negen maanden geduurd hadt. „ Waar door hy", gelyk de Beſchryver zyner Reize het uitdrukt, „ de wereld van deeze „ gewigtige waarheid overtuigde, dat, ſchoon voorzigtig„ heid, onverſchrokkenheid en volſtandigheid, verécnigd, „ niet verheeven zyn boven de ſlagen van tegenſpoed, „ zy, nogthans, in een langen reeks van verrigtingen,

Digitized by Google

„ zich daar boven verheffen, en in 't einde zelden mis-
„ ſen wel te ſlaagen".

De Heer ANSON werd, weinig dagen naa zyne wederkomst in zyn Vaderland, aangeſteld tot Schout by Nagt van de Blaauwe Vlag, en binnen kort werd hy verkooren tot Lid van het Parlement voor *Heydon* in *Yorkshire*. Wanneer, in de maand December, des Jaars MDCCXLIV, de Hertog van BEDFORD werd aangeſteld tot eerſten Lord der Admiraliteit, werd hy benoemd tot een der Commisſarisſen van de Admiraliteit, en in 't volgende Jaar tot Schout by Nagt van de Witte Vlag; en, in July, des Jaars MDCCXLVI, tot Vice-Admiraal. In 't najaar des Jaars MDCCXLVII, en het voorjaar des volgenden Jaars, voerde hy bevel over de Vloot in het Kanaal, en verdroeg de ongemakken van een langen en ongeſtuimen Wintertocht, met zyn gewoon geduld en volſtandigheid. Niets zou het welgelukken van deezen Tocht verydeld hebben, hadt de Captein van een *Hollandsch Schip* niet, toevallig, aan de Vloot des Hartogs D'ANVILLE kundſchap gegeeven van den ſtaat en toeleg der Vloote van den Admiraal ANSON. Doch vroeg in 't volgende voorjaar hadt hy gelegenheid om zyn Vaderland een zonderlingen dienst te doen. Aan boord zynde van de *Prins George*, van 90 Stukken, met den Schout by Nagt WARREN, die de *Devonshire* voerde, en twaalf andere Schepen onder zyn bevelhebberſchap, onderſchepte hy, op den 3 May MDCCXLVII, by Kaap *Finiſterre*, eene groote Vloot van *Frankryk*, beſtemd na de *Oost- en West-Indiën*, gelaaden met Koopmanſchappen, Geld- en Oorlogsbehoeften; hy nam zes Oorlogſchepen, vier Oost-Indievaarders, geen van 's Vyands Oorlogſchepen ontkwam den dans. Door deeze gelukkige krygsverrigting vernietigde hy de verderflyke oogmerken, van twee vyandlyke krygsonderneemingen, deedt de magt en rykdom zyns lands op eene aanmerkelyke wyze toeneemen, en veranderde dus de middelen, tot het berokkenen van ramp beſtemd, ten algemeenen beste. De Heer St. GEORGE, Kaptein van de *Invincible*, zeide, met toeſpeeling op de naamen der twee Schepen, door hem genomen, als hy zyn' degen aan den Overwinnaar gaf: „ Myn Heer, gy hebt de INVINCIBLE o-
„ verwonnen en de GLOIRE-volgt u".

Zyne Majeſteit, Koning GEORGE DE II, bewees ANSON, op den 13 July, diens Jaars, uit hoofde van de groote

dien

Digitized by Google

dienſten, door hem gedaan, de eer van hem tot den *Engelſchen Adelſtand* te verheffen, den tytel van LORD ANSON, BARON VAN SOBERTON, in *Southampton*, te ſchenken, en zyne Lordſchap verkoos tot zyn *Motto*, zeer gelukkig met zinſpeeling op de gevaaren van hem doorgeworſteld en het geluk hem bejegend, de Spreuk: NIL DESPERANDUM.

Op den 25 April, des Jaars MDCCXLVIII, begaf hy zig in den Egt met ELIZABETH, oudſte Dogter van PHILIP, Lord *Hardwich*, ten dien tyde Lord-Opperkamerheer van *Groot-Brittanje*; deeze zyne Egtgenoote ſtierf, zonder hem eenig kroost naa te laaten, op den 1 Juny, en Jaars MDCCLX.

Menigmaal hadt hy de eer om Koning GEORGE DEN II, uit *Engeland*, na *Holland* te geleiden. Op den 12 July, des Jaars MDCCXLIX, werd zyne Lordſchap aangeſteld tot Vice-Admiraal van *Groot-Brittanje*, een Ampt, 't welk meer van een Burgerlyken, dan Militairen aart is; des niettegenſtaande altoos aan een Man van den Degen gegeeven wordt. Op den 12 Juny, des Jaars MDCCLI, kreeg hy de waardigheid van eerſten Commisſaris der Admiraliteit, in plaats des Graaven van SANDWICH; en, in de Jaaren MDCCLII en MDCCLV, was hy een van de *Lords der Juſtitie* in het Koningryk, geduurende het afweezen zyner Majeſteit. De Vlooten, in het laatstgemelde Jaar uitgerust, in het vooruitzigt eens Oorlogs met *Frankryk*, werden met een zonderlingen ſpoed gereed gemaakt; de Officiers, na de Zeehavens gezonden, betoonden een ongemeenen vlyt. Dat geen meer voorſpoeds dit beſtaan vergezelde, moet aan toevallen toegeſchreeven worden. De Heer BOSCAWEN voerde bevel over het eene Smaldeel, en Sir EDWARD HAWKE, over het ander: en beide deeze dappere Vlootvoogden dienden met roem, en dikwils met een ſchitterenden uitſlag. De drift dier tyden, door partydige Schryvers ontſtooken, was, Lord ANSON te laaken, om dat hy niet vroegtyds eene Vloot na *Minorca* zondt, toen *Port-Mahon* belegerd wierd door den Hertog DE RICHELIEU, en men beweerde, dat, toen hy 'er een zondt, deeze te zwak was. Dat hy dezelve niet ſchielyker afvaardigde, werd grootendeels veroorzaakt door dien BOSCAWENS Smaldeel, (van 't welk hy voorraad van Zeelieden verwagtte,) verſcheide weeken laa-

Digitized by Google

laater inviel dan verwagt was: en naa dat het Ryksbeſtuur opgehouden was, door de gerugten eens Invals, gegrond op eene byzonder verkreegene kundſchap. Wat de ſterkte der Vloote aanbelangt, de bekwaamſte Zee-Officieren, (Mannen, wier oordeel niemand in twyfel zal trekken,) dagten altoos dat de magt, onder BYNG, groot genoeg was. In getal ſtondt dezelve gelyk met den *Franſchen Admiraal*, en was zeer wel bemand. Hier by mag men in aanmerking neemen, dat noch de tyd van het zenden der Vloote, noch de ſterkte van dezelve, alleen afhing van den eerſten Lord der Admiraliteit; maar de toeſtemming moest hebben van 't geheele Kabinet. — Op den 16 November, des Jaars MDCCLVI, lag Lord ANSON, by eene verandering in het Beſtuur, zyne post als eerſte Commisſaris der Admiraliteit neder. In de naastvolgende zitting van het Parlement werd 'er een zeer nauwkeurig onderzoek gedaan op de zaak van *Minorca*, en het Ministerie van dien tyd werd, door verſcheide beſluiten, van het Huis der Gemeente van alle blaam eens pligtverzuims vrygeſprooken.

In het Jaar MDCCLVII klom hy, op den 24 February, tot den rang van Admiraal, en, op den 2 July, werd hy wederom aan 't hoofd der Admiraliteit geplaatst, en bleef in die waardigheid den overigen tyd zyns leevens. Hy nam 'er zitting met zyne oude Vrienden, den Hertog van NEWCASTLE en den Graaf van HARDWICKE, op de roemrykſte wyze; elk lid van het Ministerie hadt 'er zyne toeſtemming toe gegeeven. Mr. PITT nam het zegelbewaaren weder op zich, als Secretaris van Staat; ook geſchiedde zulks met byzondere goedkeuring van Koning GEORGE DEN II. Al het overige zyns beſtuurs, als eerſte Commisſaris der Admiraliteit, werd met eenen gelukkigen uitſlag bekroond, onder het roemrykst Ryksbeſtuur, 't welk *Engeland* immer aanſchouwde.

De laatſte keer dat Lord ANSON ter zee het bevel voerde was, in den Jaare MDCCLVIII, om den Tocht tegen de kust van *Frankryk* te dekken. Admiraal van de Witte Vlag zynde, hees hy dezelve op aan boord van de *Royal George*, van honderd Stukken, en ſtak op den 1 van Juny, met een talryke Vloote, van *Spithead* in zee; Sir EDWARD HAWKE diende onder hem, en geſtadig voor *Brest* kruiſende, dekte hy de aanvallen op *St. Ma-*

lo,

Digitized by Google

Ile, Cherburg, enz. De *Franſche Vloot* het niet waagende uit te zeilen, hieldt hy zyne Vloot en Scheepslieden in geduurige bezigheid; een ſtuk waar op hy oordeelde dat men te weinig agt geſlaagen hadt.

Op den 30. Juny, des Jaars MDCCLXI, werd zyn Lordſchap verheven tot de waardigheid van Admiraal en Opper-Vlootvoogd: weinig dagen daar naa, zeilde hy, met het Jacht *Charlotte*, uit *Harwich*, om haare Majeſteit de tegenwoordige Koninginne na *Engeland* over te haalen, waar hy, naa een ſtormagtige en verdrietige reize, den 7. September landde.

In het Jaar MDCCLXII, vertrok hy na *Portsmouth*, om den Broeder der Koninginne, Prins CAREL van *Mecklenburg*, te vergezellen, hem het merkwaardige daar te laaten bezigtigen, als mede de Vloot, die toen gereed lag, om, onder het bevelhebberſchap van Sir GEORGE POCOCK, na de *Havana* onder zeil te gaan. Lord ANSON vatte, den Prins vergezellende, eene zwaare koude, gepaard met eene jichtige ongeſteldheid, waar aan hy drie maanden kwynde: deeze koude zette zich eindelyk op zyne longen, en was de oorzaak van zyn dood, die voorviel op den 6 Juny MDCCLXII, op zyn Landgoed *Moor Park*, in *Herfordſhire*; hy werd in zyn Familie-graf, te *Colwich*, bygezet.

Behalven de waardigheden hem opgedraagen, en reeds vermeld, was hy Lid van den Geheimen Raad, een der oude Broeders van *Trinity-houſe*, en Overſte van het *Charter-houſe*. Hy woonde de zittingen van de Admiraliteit zeer vlytig by, en betoonde groote vlug- en bedreevenheid in het maaken van allerlei beſchikkingen, tot de Zeezaaken behoorende, bovenal uitmuntende in de keuze van de rechte ſoort van Schepen, tot verſchillende dienſten noodig.

Gaarne zag hy aan zyn tafel Heeren, die tot den Zeedienst behoorden, en veelen der voornaamſten van dat beroep lieten zich daar menigwerf vinden. Onder de veelvuldige dienſten, die den naam van ANSON roemryk zullen maaken, behoort niet vergeeten te worden, zyne verſtandige en gelukkige keuze van Officieren: deeze zal elk erkennen, die zich herinnert, dat eenige der uitmuntendſten, als Sir CHARLES SAUNDERS, Kaptein SAUMAREZ, Sir PERCY BREST, Admiraal KEPPEL, Sir PETER

Digitized by Google

DENIS, Admiraal CAMPBELL, en anderen, of zyne Luitenants op de *Centurion* waren, of onder hem, by andere gelegenheden, dienden. Men mag in het algemeen van hem zeggen, dat hy een Vriend en Beſchermer was van Mannen, die in den Zeedienst weezenlyke kunde en bekwaamheid bezaten.

In een onlangs uitgegeeven Werk, welks Schryver zich weinig moeite gegeeven heeft om egte narigten te bekomen, vinden wy opgetekend, „ dat Lord ANSON, „ t'huis blyvende, een groot gedeelte van zyn verkreegen „ roem verloor, door eene zotte gehegtheid aan het „ Spel; dat hy, weinig met de groote Wereld ver- „ verkeerd hebbende, opgeligt wierd door geſleepene „ knaapen, die een groot gedeelte zyner middelen hem „ afwonnen: en dat de beſpotting, waar aan hy zich, te „ dier gelegenheden, blootgeſteld vondt, naar veeler ge- „ dagten, hem niet weinig trof en medewrogt tot die „ laaggeestigheid, welke zyne dagen verkortte". Maar wy hebben allen grond van te verzekeren, dat dit voorſtel der zaake zo valsch in zichzelven, als hoonend voor het Character zyner Lordſchappe is. Over 't geheel genomen, won noch verloor hy met ſpeelen: en hy maakte van het ſpel, gelyk honderd anderen, die dit onopgemerkt doen, veeleer zyne uitſpanning dan zyne gezette bezigheid. Te beweeren, dat de ſpotterny, hem bejegend, hem laaggeestig maakte, is volſtrekt ongegrond. De agting, hem betoond in alle gezelſchappen, waar hy kwam, verheft zyne nagedagtenis boven allen laster.

Lord ANSON liet alle zyne bezittingen naa aan zyn Broeder THOMAS ANSON, *Esq.*, die Lid van het Parlement voor *Litchfield* was, en met wien hy beſtendig de naauwſte vriendſchap onderhieldt.

BRIEF

Digitized by Google

BRIEF VAN DEN HOOGGELEERDEN HEER A. KLUIT.

Aan de Heeren Schryveren der Algem. Vaderl. Lettoeffeningen, *by gelegenheid der Recenſie van myne Inwyingsreden* (*).

Zeer Geleerde Heeren!

Ik heb heden UWEd. Uittrekſel myner Redevoering, in 't I. Deel, N°. 12, bladz. 500, van UWEd. Maandwerk, gelezen. Het zy het aan de Duisterheid myner uitdrukkingen, of aan te groote vooringenomenheid onzer Nederlanderen voor een oud Systema toe te ſchryven zy; 't is, ondertuſſchen, waar, dat. wat ik noch gehoord of gelezen hebbe, myn gevoelen, of liefst *de grond*, waar op myn gevoelen eeniglyk berust, zoo klaar niet begrepen worde. Ik zegge dank voor de gematigde *recenſie*. en voeg 'er by, dat ik veel te ſterk overtuigd ben van de braafheid uwer gevoelens, dan dat het by my zoude kunnen opkomen, dat UWEd. de gronden, waar op ik bouwe, willens niet naar behooren zouden opgegeven hebben. Evenwel neemt my niet kwalyk, dat ik, om alle haatlyke *inductien* voor te komen, of liefst, om de zodanigen, die dit Stuk nader zouden willen onderzoeken, geene veelvuldige vergeeſſche moeitens aan te jagen, UWEd. melde, dat de gronden, door UWEd. voorgeſteld. *myne gronden* niet zyn. UWEd. zegt, bl. 503, „ dat het tyd vordert, om al-
„ les met bedaardheid na te gaan, wat tot het Stuk der Leenre-
„ geeringe, met betrekkinge tot het Graavelyke Bewind hier te
„ lande in vroegere en laatere dagen, behoort: waarop het in dee-
„ zen *voornaamlyk* aankomt, nadien de Hoogleeraar zyne *denkbeel-*
„ *den* daaromtrent als *ten grondſlage van alles* legt, daar uit *gevol-*
„ *gen afleidt*, en naar dezelve het *voorgevallene verklaart*", en 't geen 'er

(*) Op het ontvangen en nagaan van deezen heutſchen Brief van den Hoogleeraar KLUIT hebben wy niet getwyfeld denzelven geheel plaats te geeven, zo als wy dien ontvangen hebben: gemerkt deeze zyne Letteren daadlyk dienen, om den weezenlyken grondſlag, waarop zyn Ed. bouwt, in een duidelyker licht te ſtellen, dan wy, en zo we vertrouwen, veele anderen met ons, denzelven uit zyne Redenvoering opgemaakt hebben. — Vermoedelyk heeft de geſtadige invlegting van de denkbeelden nopens de Leenregeering, en wel in een al te ſterken zin, zo 't ons voorkomt, ten minſten ons aanleiding gegeeven, om ons gezigt bepaalder op dit onderwerp te vestigen. — Voorts kunnen deeze Letteren ook aanleiding geeven, om bepaalder over 's Mans hoofdbedoelde te oordeelen, en het Stuk zelve nauwkeuriger te onderzoeken: mitsgaders dezulken, dien 't gelusten mogte, in 't openbaar tegen des Hoogleeraars Redenvoering of verdedigde Stelling op te komen, te gezetter te doen opmerken, wat zy, om recht ter zaake te ſchryven, bovenal in 't oog hebben te houden.

Digitized by Google

'er meer volgt. Maar, myn Heeren, dit is myn grondſlag waarlyk niet. Was dit de zaak, zoo was het Pleit, in plaatze van my, volgens UWEd. Gedachten, *niet te begunſtigen*, in tegendeel ras uitgemaakt, dewyl ik my verbeelde, dat als dan klaar zoude blyken, dat eenige Leenmannen, kwalyk van hunnen Leenheer behandeld, (zonder andere bykomende redenen) daarom noch geen Recht hebben zouden, om dien Leenheer ook uit zyne overige Landen, die *de zyne*, niet *de hunne*, waren, uit te zetten. Immers ik kan niet denken, dat UWEd. onder de *Leenregeeringe hier te Lande* het *Leen* van 't Roomſche Ryk, betreklyk tot den *Graaf*, verſtaat, dit zoude van myn gevoelen noch verder afwyken. Myn gevoelen ſteunt op geen *Leen*, maar op een *erfelyk* bezit van *eigen goed*, op een eigendom van vaste goederen, die my toekomen, en op welke niemand iets te zeggen heeft. Dit, meen ik, heb ik, in myne Redevoering, zoo klaar getoond als de bekrompenheid van een derde gedeelte eener Redevoering, met mogelykheid, medebracht. Men zie ſlechts bl. 7, N——D. waar ik 't noeme *eene erfelyke* BEZITTING *van Landen* —— *en goederen*, *landen*, TERREINEN, *door onze Vorſten verkregen en bezeten*, —— *by* ERFRECHT, —— *by* HUWELYKEN, —— *door* WAPENEN, —— *door* BEZITNEMINGEN (præſcriptio), —— *door* BEGIFTIGINGEN, —— *door* VERBEURDMAKINGEN, —— *by* VERDRAGEN, enz. maar vooral bladz. 62 (*), waar ik 't onderſcheid tusſchen de *Gerechtigheden*, die aan *de vaste goederen*, onder den gewonen naam van *Regalien*, vast waren, en tusſchen de *vaste goederen* zelve, meene getoond te hebben, zelfs uit MIERIS, die het ganſche Graafſchaplyk gebied onzer Vorſten aan 't enkele *Zuidholland*, (en denkelyk te recht) vast maakt, latende al het overige zyn en blyven *de Domeinen*, of vaste, eigen, goederen van den Vorst; ſchoon de Hr. MIERIS zelve de kracht van dit gezegde niet ſchynt begrepen te hebben. Om dan myne denkbeelden, waarop ik bouwe, te wederleggen, moet men niet handelen van de *Leenregeeringe*, en de gevolgen, daar uit afgeleid. Ik heb, wel is waar, onzen Vorst ook als *Graaf* beſchouwd, ik heb my, bl. 8, ook beroepen op de Opvolging in 't Graafllyk bewind. Hy was ook Graaf voor dat gedeelte dat nu *Zuid holland* heet, en waardoor ook *a potiori* zich die naam van *Holland* naderhand al verder uitgebreid heeft, 't geen de Graven, in die eerſte eeuwen, ook zoo wel wilden! Maar ik heb Hem teffens, en wel voornaamlyk, als *Landsheer* beſchouwd. Dit is geheel iets anders dan *Graaf*. Als *Graaf* was hy de door den Keizer of Koning aangeſtelde *Minister*, om, op naam van den Vorst, het Land te beheeren, recht en gerechtigheid te handhaven, en de hand te houden aan de uitvoering dier wetten, daar 't land aan verbonden was; voords 't Volk by nood in de Wapenen te brengen en te doen uittrekken, en tot het overige de bevelen des Vorſten af te wagten, en zich daar voor te verantwoorden. Maar als *Landsheer* was hy *de Heer en Eigenaar* van het Land, of, gelyk ik bl. 89, zegge, zy *waren Erfelyke Land-*

Digitized by Google

Landvorſten en Eigenaars van het Grondgebied. Als zulke *Landsvorſten* zyn zy altyd door de Nederlanderen erkend geworden! Als zulke *Landsheeren* hebben zy de Inwoners in hunne *hulde*, dat is, onder hunne gehoorzaamheid ontvangen, en in hunne beſcherming genomen. Van deze huldiging of verklaring van gehoorzaamheid en trouw aan hunnen Landsheer gaven zy hem naderhand brieven, en *daarop* bevestigde hy hunne Voorrechten. Als zulk een *Graaf* en *Heer* te zamen behoeven wy ſlechts den allereerſten brief by MIERIS op te ſlaan, en we zullen aldaar vinden, dat de Ingezetenen eerst hem huldigden, als hunnen *rechten Landsheere* en als *hunnen Graaf*, en dat daarop de Landsheer hun beloofde te zullen doen als een recht Landsheer ſchuldig was, en hun de vorige Beloften zyner Voorvaderen geſtand te zullen doen. *Wy hebben* (zeggen die van Zierikzee,) den 7 Dec. 1299, by MIERIS, D. II. bl. 1. —— JANNE *Grave van Hnegouwen, die van gerechten oyre* GRAVE ES *in Hollant, Zeelant ende Heere van Vrieslant, ontfangen over onſen rechten Heere,* GRAVE *te weſene ende* HEERE *in dien voirſeyden landen; ende wy hebben hem hulde geſworen met ghſtaveden eden* HEM TE HOUDENE *en de* SYN RECHTE OYR NA HEM *over onſen* RECHTEN HEERE, *ende hem ende ſinen rechten oyr na hem altois te doene alſe wy onſen rechten* HEERE *ſchuldig ſyn te doene.* Na dat deze plechtige verklaring van *hulde*, of zwering van getrou te zyn, op den 7 December geſchied was, beloofde de Landsheer den 8 Dec., dat hy Zierikzee hare Voorrechten geſtand zoude houden, en bevestigde ze. 't Zelfde viel voor te Dordrecht den 11 en 12 December, en elders. Zie bl. 2, enz.

Dit zyn de eerſte huldigings brieven, die men vindt, *niet*, om dat dit het eerſte geval is, dat de Graaven in Holland gehuldigd zyn, gelyk de Heer MIERIS wil in de aanteekening op bl. 1, maar om dat duslange tot het jaar 1299 die trouwzwering der Ingezetenen, gedaan aan Hem, die reeds voor die Huldiging Heer en Graaf was, (gelyk de Brief van Middelburg van den 29 Nov. 1299, bl. 1, hem uitdruklyk noemt) te weren ſlechts by monde op 't H. Euangelium geſchiedde. Voeg 'er by het geen omtrent de reden, waarom de Huldigings-brieven hier eerst beginnen, gezegd is, door den geleerden G. VAN LOON in zyne goede Aanteekeningen op eenen niet zonder reden verdachten KLAAS KOLYN, bladz. 275; ſchoon dit alleen tot het *Graaflyke* Bewind betrekking heeft.

En al is 't ſchoon dat in de orde van Huldiging naderhand enige omkeering gekomen is, zulks doet tot 't wezen der zake niet het allerminſte. Daar waren zelfs redenen, die dit aan de zyde der Landsheeren eenigzins noodzaaklyk maakten. Hy was en bleef reeds *Landsheer*, zoo dra zyn Vader of Erflater ſtierf. Maar alzo was 't niet aan de zyde der Landzaten. Deze hadden Privilegien; maar zy hadden ook Wetten, hun door de Vorſten geſteld. Zy hadden Graaflykheids Officieren, Baljuwen, Schou-

Digitized by Google

Schouten, en zoo vele andere Dienaren als de noch levende Graaf had aangesteld. Maar wie weet niet, dat by den dood des Landsheeren alle die Graaflykheids Officieren af waren, en of uitdruklyk of stilzwygende by de komst der Opvolgeren, in hun dienst moesten gehouden worden? Ja, wie weet niet, (misschien echter weinigen!) dat wanneer de tyd van 't vermaken der Stederegeeringen, volgens privé Schikkingen, Rechten of *Privilegien*, gesteld. verstreken was, 'er als dan *geene Stadsregeering was, en de Justitie* stil moest staan, ten zy de Graaf, of zyn Raad, *uit* naam des Graven (belet wordende de Regeering op zyn tyd te veranderen) by afzonderlyke Brieven de vorige Officieren en Regeeringsleden continueerde (*).

Daar moest dan by de opvolging ene Confirmatie van dat alles wezen, wilde de *Graaf* of Landsheer geene regeeringloosheid door 't ganssche Land hebben: daar moest ook in 't *Leen* een nieuwe manschap of verhef weezen. Dit gedaan zynde, *zoo konde* de Graaf en Landsheer met zyne Onderdanen *als zodanigen handelen*. Doch hier trede ik niet in! Ik breng het alleen by, om te toonen, hoe kwalyk men de *Leenregeering*, of alleen of geheel als 't Hoofdpunt van onderzoek myner Hoofdstelling zoude nemen. Die myne *Grondslagen* wil ondermynen, en de daar uit afgeleide *Gevolgen* omverwerpen; die moet geheel iets anders bewyzen. Diens post is het te toonen dat de Graven deze Landen niet erflyk bezeten hebben; dat de Gewesten van *Westfriesland*, *Kennemerland*, *Rhynland*, *Holland*, *Zeeland*, volgens myne Redevoering, bl. 7, hunne eigene bezittingen, en eigendomlyk goed niet geweest zyn; dat zy, bl. 8, niet door *erfrecht*, niet by *huwelyken*, niet door *wapenen*, noch door andere titelen van wettig bezit aan die goederen, landen en terreinen, met het geen 'er op en in is, gekomen zyn. Hy moet toonen, (naar bl. 9,) dat zy die Landen en goederen, of met alle hunne rechten of met enige, by *Verkopingen*, by *Scheidingen*, by *uiterste willen*, niet aan anderen hebben gegeven of kunnen geven, of onder hunne Kinderen, by wyze van *Apanage* of uitzet aan de jongeren verdeeld hebben. Hy moet toonen, (bl. 10,) dat alle de groote Leenen, van Vrye, Hooge en Ambachtsheerlykheden niet oorspronglyk van de Graaven en hunne Uitgiften, voor den Tyd der *Feuda oblata*, zyn afgedaald. Hy moet toonen, dat 'er een andere oorsprong der *Steden* in ons Land is, dan dat de Graaven die gebouwd, en weggegeven, of met voorrechten begiftigd hebben; daarin *hunne* Officieren aanstellende, en als de Steden moesten *uitgeleid* worden, daartoe hun hoog gezag verleenende, en zulks by Octrooien verloorlovende. Hy moet vooral toonen, volgens bl. 15, dat deze Lan-

(*) Dit zyn geene losse gezegden, die maar zonder bewys heen gezeid worden, maar 't zyn zaken, die ons geene latere geschriften leeren, maar die *'s Lands oude Registers*, en *echte Besscheiden* in de volste kracht en nadruk *bewyzen*.

Digitized by Google

Landen *niet* geweest zyn het *patrimonieele Erfgoed* van de Landsheeren. En als dit alles tegen my zal bewezen zyn, en het blyken zal, dat ik in de oude Geschiedenisſen mynes lands, tot wier rechte kennis ik naar myn vermogen den onbevooroordeelden Vaderlander trachte op te leiden, den bal mis geslagen hebbe; zoo vreeze ik dat echter de grootſte zwarigheid, of zegge ik liefst, de meeste noodzakelykheid van bewyzen, ter wederlegging myner Hoofdgronden, noch achter aan zal komen. Immers niet *ik*, maar myne *Redevoering*, vereischt geenzins, dat men eene Leenregering wederlegge, (dit is een geringe zaak,) maar zy eischt, dat men wederlegge myne Stelling, die daar in beſtaat, bl. 39, dat de WETGEVENDE MACHT berust heeft in den perſoon en boezem van den Graaf; dat hy die macht heeft uitgeoeffend, en *alleen* heeft uitgeoeffend; zonder dat ooit of ooit *Edelen* en *Steden*, 't zy te zamen, 't zy afzonderlyk, eenig aandeel aan die *Wetgevende Macht* gehad hebben; of hun naam ergens, als zodanig, in eenige Ordonnantie, Wet of Bevel, voorkomt.

Om dit te bewyzen heb ik my beroepen, niet op eenige enkele plaatzen, maar bl. 55 en 56 op den geheelen MIERIS, op vier dikke *folianten* vol van Graafiyke Ordonnantien, Wetten, Bevelen, Landrechten, en vol van alles wat tot dit Onderwerp dienen kan en moet. Men moet dan toonen dat de Graven niet die geenen geweest zyn, uit wier boezem alle 's Landswetten zyn gevloeid; dat by hun niet geweest is de Macht, om te veranderen die Wetten, die zy minder oorbaar voor 't Gemeene Welzyn oordeelden: men moet toonen dat Edelen en Steden (voor de tyden der Beroerten) ooit anders, dan by wyze van Raadpleging, door den Graaf, of zynen Raad, ter Dagvaard opontboden zyn, zoo dat zy met de meerderheid hunner Stemmen (die altyd kon geweest zyn) in ſtaat waren om den Landsheer te bewegen, ja te noodzaken, om de *Wet* zoo en niet anders in te richten.

Zulk een tegenſchryver, of onderzoeker van myn gevoelen, moet vooral ook toonen, dat het iemand anders, en niet *de Landsheer*, geweest is,

Bl. 40. Die de Baljuwen, Schouten, en alle Regeering, aanſtelde, of 't aanſtellen aan anderen opdroeg,

Bl. 40. Die de Collegien van *Dyk*- en *Heemraaden*, en alle andere Collegien inſtelde, en met Wetten voorzag. Hy moet toonen

Bl. 40—42. Dat Edelen en Steden voor de XV Eeuwe, met elkander, buiten den *Landsheer*, tegen zyn *Wil*, hebben mogen zamen komen, om over hunne *byzondere belangen* te ſpreken, zonder dat dit droeg tegen *'s Vorſten Heerlykheid*, of zyne *Hoogheid* te na kwam.

Zo een moet toonen, dat de Oorſprong van alle Lyfſtraffelyke Rechtspleging, bl. 43, dat alle kennisneming van misdaden, alle Burgerlyke Pleitzaken, alle macht van Rechtspleging, en de uitvoe-

Digitized by Google

voering der Gewysden, bl. 44, 45, by iemand anders, 't zy geheel, 't zy gedeeltelyk, geweest zy, dan by den Landsheer. —— Hy moet ontkennen, bl. 49, en die ontkenning ſtaven, dat de Landsheeren alle *Inſtructien*, *Practyken*, en *Formulieren van Proceederen*, ja, alle de Gerichtshoven, verordend en ingeſteld hebben. —— Dat by hun, bl. 49, *'t Recht van Oorlog en Vreede*, *'t werven* van *Krygsvolk*; het *benoemen* van *Legerhoofden*, *'t bouwen* van *Vestingen*, *'t bezetten* met *Krygsbenden*, het *oprechten* van *Admiraliteitshoven*, dat, dit alles, by hun *niet* geweest zy, en de Inwooners *niet* verplicht waren by elk opontbod ter Landweere tegen den Vyand op te trekken (*). Kortom, hy moet toonen, bl. 51, en volg. dat 'er eenige Rechten, Vrydommen, Privilegien, Tollen, Schattingen, Jachtgerichten, Houtvesteryen, en wat Voorrechten men ook noemen kan, die byzondere perſoonen, Edelen, Steden, naderhand bezeten hebben, enigen anderen oorſprong hebben, of van iemand anders afkomſtig zyn, dan van den Landsheer, die dit had, op gronden, dat, in de *primitive* Inrichting, deze Landen geweest zyn een eigen, patrimonieel, Erfgoed, waarop niemand iets te zeggen had, en 't geen de Landsheeren bezaten en te leen hielden *van God en de Zon*, gelyk MEROKE zich omtrent Florens V reeds uitdrukte.

Zie daar, myne Heeren! wat ik meene van myne Tegen-Schryveren met reden te mogen eiſchen, en billyk te verwachten, dat *zy* tegen my bewyzen, eer zy my aantasten omtrent een Begrip, dat op deze Grondſlagen, meest, zo niet geheel alleen, gebouwd is. En dit moet zoo één niet bewyzen uit gezegdens, ſedert de opgerezene *Troubelen* overal verſpreid, en aan den man geholpen; noch veel minder dit bewyzen uit Geſchriften, die met en na het jaar 1581, het Jaar onzer VRYHEID, in grooten getale zyn uitgegeven, waarmede men veel ophef maakt, en onkundigen verſtrikt: maar hy moet dit bewyzen uit gelykty dige Schryvers en Geſchriften, uit Schryvers die in dezelfde tyden leefden, en genoeg voor handen zyn; als mede uit zulke originele en krachthebbende *Documenten* en 's Lands *Oorkonden*, die alleen de historie en de rechten onzer vroegere Landsheeren in hun rechte licht voorſtellen. Men moet ook dit onderzoek niet beginnen met de *Bourgondiſche* Regeering, die, ten onzen gelukke, aan alles een beter en geſchikter vorm gegeven heeft, en van welke wy noch heden ten dage in onze Vryheid de zoo heerlyke Vruchten ſmaken. Velen onzer Nederlanderen willen ook liever op dezelve ſmalen, dan die gunſten dankbyk er-

(*) Den Landsheer, buiten 's Lands, ten kryg te volgen, wanneer hy, by voorbeeld, als Graaf van *Vlaanderen*, en niet als Landsheer van dit Land, oorloogde, anders dan *vrywillig*; wordt by velen onzer Landgenoten met den verplichten Krygsdienst veeltyds verward, en daar uit ongegronde gevolgtrekkingen afgeleid. Dit is een geheel andere zaak. Hier tegen waakte de Landzaat zo veel mogelyk, en de Landsheer *eiſchte* dan niet, maar hy *verzocht*.

Digitized by Google

erkennen. Men moet, zeg ik, van die Regeering niet beginnen, en zoo maar los heen zeggen, dat de vorige tyden ons minder bekend, en van minder aangelegenheid zyn. In plaatze van 'er mede te beginnen zoude men veel eer in dezelve moeten eindigen, om dat van dien tyd af alles op een vaster voet door de Landsheeren gebracht is. Maar wil men de Grondſlagen onzer Landshistorie en Landsvorſten kennen, moet men 3 of 400 jaren rugwaards keeren, en daar leeren, *wie* en *wat* onze Graven en Heeren uit het Oud Hollandsch Huis, uit de Henegouwſche en Beijerſche Huizen, geweest zyn, dan zal men bevinden dat onze vroegere Vorſten waren Graven en Heeren van *Vriesland*, dat zy, voor 't jaar 1018, geen recht of titel op eenig gedeelte van het Land gehad hebben, om zich daar naar *Graven van Holland* te heeten, anders dan dat zy in dat jaar 1018, het Gewest, dat nu *Zuidholland* heet, den bezitteren, den Biſchoppen van *Utrecht*, van *Luyk*, en *Kameryk*, ter wraakoefening van 't vermoorden des vorigen Landheers, met geweld van wapenen hebben afgenomen, daar 't nog meest onbebouwd en onbewoond lag, en zich, met toeſtemming des Keizers, daarvan meester gemaakt hebben, en aan hem hulde gedaan.

't Is mogelyk, dat UWEd. enige bedenklykheid tegen dezen mynen eisch zult opperen, als of ik meer eischte tegen my te bewyzen, dan ik zelf bewezen hebbe. Doch vergun my als dan te antwoorden, dat, 1°. al ware dit zoo, (des neen!) dit evenwel de Grondſlagen zyn, waarop myn gansch Gebouw berust, en met dezelve ſtaan of vallen moet. Maar 2°. ik hebbe, bl. 55, 56, duidlyk en uitdruklyk, ter ſtavinge, en tot waarborg van alle die Grondſlagen, my beroepen en ten bewyze aangevoerd, niet deze of gene Privilegien of Charters, maar my beroepen

op ALLE *Privilegien*, *op* ALLE *Keuren*, *Rechten*, *Vergunningen*, *zoo aan* LANDEN *en* GEWESTEN, *als aan* STEDEN, DORPEN; *en afzonderlyke* PERSOONEN *geſchonken.*

Ik hebbe my beroepen:

op zoo vele opene Giftbrieven en 's Lands Charters, die de namen hunner Landsheeren en die alleen *aan het hoofd dragen.*

Ik hebbe my beroepen:

als alleen genoegzamen getuigen, op 's Lands *Wet*- en *Privilegieboek* onzer Hollandſche Landheeren en Graven, door MIERIS in 4 folianten, en dat noch maar tot het jaar 1436, uitgegeven. Voeg 'er by alle latere Verordeningen, Wetten en Privilegien, door de oude Landsvorſten den Lande vergund, zo velen 'er in de *Hollandſche Placaatboeken* en elders reeds zyn uitgegeven, of noch kunnen worden uitgegeven. Voeg 'er noch by alle 's Lands oude Registers, die met zo vele zórg en naauwkeurigheid bewaard zyn en worden, in welken men, voor zoo verre men 'er licht in heeft, de allerhoogſte Overeenſtemming van het bovengelegde Grondbeginſel zal aantreffen.

Ziet daar, myne Heeren! dit zyn myne bewyzen, waarop ik my ſtel-

Digitized by Google

ſtellig en *uitdruklyk* beroep, ter *adſtructie*, dat onze Landsheeren ſederd eeuwen hebben bezeten en uitgeoeffend alle die macht en rechten, die aan de *Landsvorſtelyke Opperhoogheid* vast, en daar mede verknocht zyn, en dat, wat zy ook aan anderen hebben uitgegeven en mildelyk uit hunne Domeinen, Inkomſten, en Rechten hebben weggeſchonken, zy dit altyd gedaan hebben, *ſalvo Jure Principis*, behoudens hun Recht en oppergebied (*).

Ik zoude zeker van de grootſte onvoorzichtigheid te beſchuldigen zyn, indien ik niet alleen niet genoegzaam overtuigd was van de zekerheid dezer ſtelling, maar indien ik niet alle die Bewyzen by de hand hadde, die in een Stuk als dit, namelyk, de ontvouwing van ons Oud Staatsrecht (geheel gekant tegen ons tegenwoordig en veel gelukkiger Staatsrecht) nodig waren, om hetzelve op vaste voeten te zetten. Ik neem nu dit eene voorbeeld! 't welk ik in myn IIde Stuk, IIde Deel, myner *Hist. Crit. Comitat. Holl.* bl. 472, en volg. kortlyk hebbe opgegeven, en in het volgende Deel in *Codice Diplomatico*, bl. 299—319 geven zal. Aldaar vindt men, dat *Philips* van Namur, toen Ruard van Vlaanderen, in 't jaar 1206, met zyne Edelen als Scheidsman geſtaan heeft, over den twist tuſſchen LODEWYK VAN LOON, *Adaas* man, en WILLEM VAN HOLLAND, *Adaas* oom; namelyk, wie *Holland* en *Zeeland* hebben moest; het geen die twee liever aan de uitſpraak van een onzydig Scheidsman, dan langer aan de wapenen wilden overlaten. Het beſluit is, dat *Philips* aan *Lodewyk* toewyst het Graafſchap van *Holland*, met al wat daar aan vast was; als mede de 4 Eilanden van Zeeland, *Scharpeneſſe*, *Duveland*, *Stavenſſe* en *Drieskire*, met de Heerlykheid van *Oost*- en *Westvoorn*, waarvan *Hugo*, Heer van Voorn, hem het *hominium* (†) doen zoude. Wat aan de andere zyde van de Maas lag, met uitzondering van 't bovengenoemde in Zeeland, wordt het aandeel van *Willem*. Zy zullen malkander, over en weer, in 't bezit van die Landen en goederen ſtellen, p. 303. *Willem* doet de Edelen, daar tegenwoordig, den Eed van trouw zweren, p. 304, en moet aan alle de Ingezetenen van Holland, by opene Brieven en Boden, orde zenden om

(*) Indien ik alle deze opgenoemde Hoofdzaken, die ik om de bekrompenheid myner Rede maar alleen heb aangeſtipt, en waar van de beſcheiden by MIERIS zyn, elk afzonderlyk met aanhaling van *plaatſen* en *woorden* had willen bewyzen; zoo zoude ik een historie van 't oude Staatsrecht, en niet eene Redevoering, hebben moeten ſchryven, en daar mede eenige *Boekdeelen* gevuld hebben, om alles ten duidelykſten te ſtaven.

(†) Ik weet van *Hominium* geene andere betekenis, dan die DU CANGE op Letter H. p. 1155, 'er aan geeft. *Hominium ſeu Homagium dicta fuit profeſſio illa fidei et obſequii, quam Homo, ſeu Vaſallus, Domino ſuo feudali praſtat ratione feudi, quod ab eo tenet.* Hy voegt 'er by: *in Libris feudorum vocem non reperiri, ſed* FIDELITATIS *duntaxat, quæ non tantum ſonat quantum* HOMINIUM. En dit *hominium* werd door een *vreemd* Scheidsman den Heer van *Voorn* opgelegd, om aan Lodewyk te doen.

Digitized by Google

om Lodewyk van Loon *den eed van trouw en manſchap* (*hominium et fidelitatem faciant*) te doen, en, zo 'er weigerden, en *weer ſpannig* waren, zoo zoude hy verplicht zyn, Lodewyk met al zyne Macht by te ſtaan, tot dat het geſchied ware, p. 305. *Willem* zal verplicht zyn, te *Dordrecht*, te *Vlaardinge*, *Leiden* en *Haarlem* te trekken, en daar op te ontbieden al de Nabuurſchap, hun bevelende *Lodewyk* als Graaf te hulden, en hen ontſlaande van de *trouw*, die zy hem gezworen, en de *Manſchap*, die zy hem gedaan hadden, en waren 'er (*rebelles*) die dit weigerden, zal *Willem*, by 't opontbod van *Lodewyk*, hem moeten byſpringen, om ze weg te jagen, en ze niet in zyn Land nemen of byſtand doen, p. 306. *Willem* zal uit *Zeeland* en *Schouwen* Gyzelaars geven, p. 309. 't Zelfde zal *Lodewyk* uit *Holland* doen, p. 311. —— Op die wyze beſchikte men over deze Landen, zonder dat, in dit Verdrag, ſtip of jota van afhangklykheid der Graven of Heeren voorkomt, en zonder dat 'er een eenig mensch uit *Holland*, of *Zeeland*, is, die zelfs maar als *getuige* over deze Verdeeling van twee zulke groote Landen geſtaan hebbe. Zulke en honderd diergelyke ſtukken moeten eerst, myns bedunkens, uit den weg geruimd, eer men, met eenigen grond, een oud en gemeen Vooroordeel, of, zeg ik liever, zachter, een oud *Systema* zal kunnen vast houden, waarby men het gedrag onzer Landsheeren altyd van de haatelykſte zyde beſchouwt, altyd roept van *uſurpatien*, en inkruipingen op de rechten des Volks, eer men noch bewyst, dat die Rechten 'er *toen* geweest zyn.

Gy ziet, dan, myne Heeren! dat het hier niet aankomt op het denkbeeld van enkele *Leenregeeringe*; noch ook, dat, om van het hoofdonderwerp myner Redevoering wel te kunnen oordeelen, en met grond te ſpreken, alleen in aanmerking komt het *confirmeren* of *niet confirmeren van Privilegien*: maar dat het aankomt op de gronden en rechten, die voortvloeijen uit de *Landsheerlyke Opperhoogheid*, en wat den Opvolger toekwam, zoo, *voordat* hy de Privilegien en Inrichtingen (dat is zoo *Wetten* als *Gunſten*) zyner Ouderen by zyne huldiging of later *confirmeerde*, als, *na dat* hy die *geconfirmeerd* had. Deze rechten, maar *niet* de *Leenregeering*, legge ik, ten *grondſlage van alles*; daar uit leide ik myne *gevolgen* af; en naar dezelve *verklare* ik het voorgevallene. Die dit niet in het oog houdt, ſchermt in 't wild; gelyk voorzeker doet de my onbekende Schryver der *drie Brieven*, door UWEd. bl. 504, aangehaald, die niets voor den dag brengt, dan 't geen door anderen menigvuldigmaal gezegd en my ten vollen bekend is; doch die ook in vele opzichten toont, dat hy myn gevoelen niet recht verſtaat, gelyk UWEd. uit het lezen van myne bovengemelde Bemerkingen van zelf zult ontwaren.

Wie *deze grondſlagen* ondermynen wil; hy ga zyn' gang. Als men deze *Grondſlagen ondermynd* heeft, en de *Gevolgen*, die ik daar uit afleide, my ontnomen heeft, als dan zal 't eerst de tyd worden om te vragen, *niet*, wat Recht hebben de Nederlanders

Digitized by Google

gehad, om, ter handhaaving hunner Privilegien, toen zy zoo ſterk en geweldigerhand gedrukt wierden, *Jure Causſæ* de wapenen op te vatten (want dat ſtel ik ook,) maar, wat Recht hebben de Nederlanders gehad, om, na 't opvatten dier wapenen, om 't geweldig verkrachten dier Privilegien, hunnen Landsheer, wien dit Land eigen en erflyk toekwam, uit dat zyn Land en Erfgoed uit te zetten? En die als dan my enig ander Recht, dan het Oorlogsrecht, door my bl. 156., enz. aangedrongen, weet aan de hand te geven, waar door zy, *jure causſæ* tot de wapenen en Oorlog gedrongen, zich *jure belli* meester gemaakt hebben van 't Land hunner bewoning, waarin zy zulke heerlyke Voorrechten genoten; en daar door zich zelven op eene roemruchtige maniere tot verbazing van Europa tot een VRY VOLK gemaakt hebben, 't welk het oude *Bataafſche* bloed in zyne aderen van nieus weer koken deed: dien zal ik gerust de overwinning laten, en my niet ſchamen hem den laurierkrans toe te reiken; als my genoeg zynde dat ik gelegenheid gegeven hebbe, om dit ſtuk in klarer daglicht geſteld te zien.

Ondertusſchen geeft my deze laatſte aanmerkinge aanleiding, om UWEd. noch iets ten aanzien myner *Hoofdbedoeling* in myne Redevoering te doen opmerken, 't welk misſchien enig licht verſpreiden kan over myne behandelinge en oogmerken voor 't vervolg, indien ik niet mogte goedvinden, op uitkomende ſchriften te antwoorden.

Het *Hoofdonderwerp* myner Rede was, op te ſporen het Recht onzer Nederlanderen om den Koning van Spanje te verlaten. Maar dit is myne ware *Hoofdbedoeling*, en 't oogmerk, dat ik met deze Rede voorhad, geenzins geweest. Wilde ik onzen Vaderlander, by de aanvaarding van mynen post, eenigen dienst doen; ik kon geen' beteren hem bewyzen, dacht my, dan om denzelven een recht inzien te geven in de ware geſteldheid van ons oud en vroeger Staatsrecht onder de Graven, en hem een afzien in te boezemen van de nu, zoo ik meende, reeds genoegzaam ſlytende, ongerymde denkbeelden van ene *oude* en alle eeuwen voortduurende *Bataviſche Vryheid*, welke de Schryvers, na het jaar 1581, onzen Nederlanderen, 't zy uit overyling, 't zy uit vooroordeel, 't zy uit beiden, in de hand geſtopt hebben.

Ik vermoedde heel ligt dat dit te verhandelen meer op een *recit*, of droog verhaal, zoude nederkomen, zo ik niet iets gewichtigs ten betoge 'er byvoegde, waar door ik de aandacht der hoorderen konde t'mywaarts trekken en gaande houden. De *Unie* van *Utrecht* kwam daartoe my niet geſchikt genoeg voor; ik koos de opgevolgde *Afzwering*. Deze nam ik tot myn *Hoofdonderwerp!* maar deze was myne *Hoofdbedoeling* niet, en ze zal 't ook nooit worden; en daarom denke ik over dit ſtuk nooit enig harnas aan te trekken. Maar myne Hoofdbedoeling is, en blyft, zo als ik boven ingewikkeld te kennen gaf, om aan de Ne-

Digitized by Google

Nederlanderen, die myne *Historia Critica Comitatus Hollandiæ* noch niet in haar geheel konden of wilden lezen, een beknopte, doch echter eenigzins in zyne Onderdeelen afgeperkte, ſchetz te maken van den ſtaat onzes Lands, zoo als die was onder de Graaflyke Regeering, geſteld tegen alle die ongerymdheden, waarmede onze vroegere en latere ſchrifren, federd den tyd der Troebelen, als opgevuld zyn. Hoe verre ik daarin geſlaagd ben, en wat nuttigheid ik daarmede aan doordenkende en onbevooroordeelde Lezeren moge gedaan hebben, moet de tyd leren.

Ik erkenne danklyk, dat ik myne eerſte kundigheden verſchuldigd ben aan de noeste vlyt en arbeid van den geleerden VAN LOON, een Man, die zyne misſlagen gehad heeft, maar met al die misſlagen niet verdient zo ſmadelyk gehandeld te worden. Meermalen is my verhaald, dat hy, by zyne gemeenzame Vrienden, met de tranen in de oogen, zich beklaagd heeft over de haatlykheden, die hy moest bezuren; over de valſche rugſpraken, die over zyne ſchriften en oogmerken gehouden wierden, en over de onaangenaamheden, die hem bejegenden, om dat hy, de Historie van zyn Land dieper dan anderen ingezien hebbende, zoo vele oude vooroordeelen, voorheen als Euangelie gretig omhelst, tegenging, en den bodem zocht in te ſlaan. Indien ook dit myn deel mogt zyn, en men my met haatlykheden, valſche *illatien*, of andere onaangenaamheden wilde afſchrikken, of door ſchynſchoone en luidklinkende woorden enige uiterlyke vertooninge van wederlegginge maken, of ook door driftige pennen my doorſtrepen; ik zal alles geduldig aanzien en aanhooren, en gerustelyk myn gang gaan, om onze Oude Landsbeſticring, naar myn vermogen en met de *Subſidien*, die ik hebbe en verder krygen mocht, in helder daglicht te ſtellen.

Ik meende deze nadere opheldering van myne ware gevoelens aan my zelven verplicht te zyn; ik meene ze ook aan UWEd. verplicht te zyn, die ik wete dat geen oogmerk gehad hebben om dezelve niet zodanig, als zy waarlyk zyn, op te geven, ten einde UWEd. indien 't noodig ware, en indien ik UWEd. van dezelve mochte overtuigd hebben, in ſtaat te ſtellen, om uit deze myne *Grondbeginſelen*, en niet uit het ſtuk der *Leenregeringe*, de verder tegen my uitkomende ſchriften te *recenſeren* en te beoordeelen.

Ik late het aan UWEd. om van dezen Brief zoodanig gebruik te maken als UWEd. zult denken te behooren, en, vindt UWEd. goed denzelven in UWEd. Maandwerk te plaatzen, kan hy misſchien dienen, om mynen Tegenſchryveren verkeerde denkbeelden te ontnemen, en te doen zien, wat *niet ik*, maar wat myne *Redevoering* van hun afvordert, om vooraf tegen my te bewyzen, eer zy tot het onderzoek gaan van *'t Recht van Afzwering* zelve, en dat dit alles geſchiede uit gelyktydige Schryvers en *Documenten* van die Eeuwen, waarvan zy ſpreken, en niet uit Schryvers, die met en na de Afzwering geleefd hebben, noch uit zulken, wier

Digitized by Google

partydigheid bekend is, en tegen dewelken men even zoo veel andere Schryvers, die vlak het tegendeel ſchryven, zoude kunnen aanvoeren.

Ik hebbe de eer, na toewenſchinge van allen zegen, my met verſchuldigde achtinge te tekenen.

Zeer Geleerde Heeren!

UWEd. Onderdan. en *Dienſt*-vaard. Dienaar

Leyden den 8. Nov. 1779.

A. KLUIT.

PHILAS, BY HET GRAF VAN DAPHNIS.

ô Zombre Avondſtond! thans dekt gy met zwarte vleugelen het aardryk. —— Uwe donkerheid komt my akeliger voor dan in vroeger dagen; —— DAPHNIS, myn dierbaare DAPHNIS! beſtaat niet meer; zyn leevenslamp is uitgeblust; en gister is hy onder deeze cypreſſen begraaven; het overſchot van mynen braaven boezemvriend rust hier ter plaatze; eene ontydige dood heeft hem weggerukt; de tedere aandoeningen van myn hart zal ik opvolgen: luistert toe, ô Jongelingen! en Maagden! Leent uwe ooren aan myne lykgezangen.

DAPHNIS was de roem der Jongelingſchap, wie overtrof hem in geestigheid, wie in aangenaamheid? —— Wanneer hy ſprak, ſcheen het dat de bevalligheden hem de woorden in den mond lagen; en die mond is geſlooten, voor altyd geſlooten. Hoe broos is het menſchelyk leeven! hoe weinig op bevalligheden te vertrouwen!

Maar de Deugd, de Deugd was zyn grootſte pronkcieraad, en de oogenblikken, waarop hy zich met ſtervende lippen tot my keerde, zal ik nooit vergeeten, ach! laat ik die verrukkende woorden nog eens herhaalen: „ Dierbaare PHILAS! ik voel dat de „ aangewende geneesmiddelen vergeefsch zyn; ja! myn leeven ſnelt „ ten einde, en ik heb den loopbaan afgeloopen, gy zyt myn „ getrouwſte vriend, en in de laatſte oogenblikken reik ik u die „ hand toe, die wy elkander zoo menigmaal tot teken van onze „ vriendſchap gegeeven hebben"; en hier, hier beſproeide hy myne hand met de laatſte traanen, die hy op deeze waereld geſtort heeft: hy vervolgde, terwyl hy myn hand hield vast geklemd, „ Wat is „ het zalig, ô PHILAS! te rug te zien op een deugdzaam leeven! „ Niets dan gy, en myne PHYLLIS, boeit my aan deeze waereld. Van „ PHYLLIS heb ik afſcheid — voor eeuwig — afſcheid — genomen. Haar oog verſmolt in traanen; ik bedwong myne harts-

„ tocht

Digitized by Google

„ tocht om nog met u, myn vriend, eenige oogenblikken te
„ ſpreeken. In ons geheele leeven is het pad der deugd een zalig
„ pad; zomtyds mag een doorn ons in den voet ſteeken; nooit
„ echter is de weg zonder roozen; maar als gy aan het einde van
„ dien weg komt dan voelt gy die doornen niet meer, dan be-
„ treed men alleen een roozenpad. —— Wat is Gezondheid, ô
„ PHILAS! eene brooze rietſtaf voor hun, die 'er op ſteunen; wie
„ was 'er gezonder dan ik, de kleur op myn wangen gaf de in-
„ wendige geſteldheid te kennen, en nu is gezondheid in eene
„ doodelyke Krankte veranderd. —— Wat is Sterkte? Wie der
„ Knaapen overtrof my in ſterkte? Ik won van elk den loopprys,
„ in het perk, en nu, nu heeft de ziekte die kragten geknakt, en
„ zal myn leevensbloem geheel van den ſteel afrukken. ——
„ Wat is Rykdom? Myne Schaapen groeiden, van dag tot dag,
„ in menigte aan, myne landen waren ryk met koorn belaaden,
„ en al dien rykdom zal de dood my ontrukken. —— Maar de
„ Deugd blyft ons by tot op het ſtêrfbed; — onze Vriendſchap,
„ op deugd gevestigd, kan wel afgebrooken worden, maar hier na
„ zal de deugd die knoop voor eeuwig toetrekken. —— De Lief-
„ de tot PHYLLIS verandert in vriendſchap; op den rand van het
„ graf zwygt de ſtem der Min, dan het oog der vriendſchap ziet
„ het lyk in het graf dalen. —— ô PHILAS! de kragten van myn
„ leeven verzwakken, de band zal ſchielyk gebrooken worden.
„ —— De Poorten der Eeuwigheid zie ik opengaan, de ſterkſte
„ hoop ontvonkt myne ziel, en ontſluit my die deuren. ô PHILAS!
„ wat heil! wat zegen wagt ons hier naa. —— Ik zie de braaven
„ worden met een kroon van eeuwige eer beloont. Welk een ver-
„ rukking! ik heb een volkomen voorſmaak van ons geluk hier na;
„ —— daar word de band myns leevens afgebrooken; zeg PHYLLIS
„ vaarwel; vaarwel, myn vriend, vaarwel"..... en hier, hier viel
het gordyn neder, en zyn rol was afgeſpeeld. In zyne oogen, die
ik look, ſtraalde nog eene kloekmoedigheid door, der deugd, der
Christelyke deugd, alleen eigen. —— ô DAPHNIS, had gy my
met u de zaalen der eeuwigheid ingeleid, hoe vergenoegd zou ik
deeze waereld verlaaten hebben. —— Dan ik voel dit oogenblik
myn hart verſterkt, door de hoop, om u hier na te omhelzen. —
Dan zullen wy elkander met vreugdetraanen ontmoeten. —— Ja,
myne Vriend, ik zal uwe PHYLLIS troosten; wy zullen dagelyks uw
graf bezoeken, en jaarlyks deeze plaats met roozen beſtrooijen.
Hier onder deeze Cypreſſen zullen wy uwe braafheid herdenken,
en het ſpoor, het geen gy ons geweezen hebt, zullen wy betree-
den, in hoope, dat wy op dezelfde plaats zullen aanlanden. ——
Wy zullen de Herders een eeuwig gedenkteken van uwe braafheid
oprigten. Ik zal op een ſteen deeze letters laaten uithouwen:

HIER RUST DAPHNIS, DE BRAAFSTE HERDER!

En deeze woorden zal ik dagelyks met uwe PHYLLIS, met de traanen
van Vriendſchap en Liefde beſproeijen, tot dat onze Vriendſchap
in het Ryk der Zaligheid vereeuwigd zal worden. A.

Digitized by Google

EENIGE STELLINGEN.

Geen karakter is kenbaarer, dan dat des Logenaars; want het verraad zig zelve door den overvloed zyner kwaade vrugten.

De Logenaar poogt ſteeds, door 't langwylig verhaal van byzonderheden, de aandagt, en de verwondering, van allen op zig gevestigd te houden. —— Dan, hoe dwaas is zyn beleid! —— want niets is meer aan het fyn oordeel van beſchaafde verſtanden onderhevig; niets zal derhalven beter en eerder onderzogt, en aan den proefſteen der waarheid getoetst worden, dan zulke in het oogloopende byzonderheden.

Ik zoude derhalven lieden van deezen bedorven ſmaak raaden, dat ze hunne Verdigtzelkunde, zo zy anders begeeren niet zeer ſterk nageſpoord, en niet ontdekt te worden, te koste leggen aan meer onverſchillige, en niet zo ſterk gecoleurde, verhaalen. —— Dan zal 'er, ten ergſten genomen, by toeval ſlegts eene enkele logen uitlekken.

Niemant vreest meer, ontdekt te zullen worden, dan de Logenſpreeker. ——— Zyne verhaalen zyn als een ſtroomend water; dat zig, op den minſten tegenſtand, in allerleie bogten wend, en draait. ——— Om de verlegenheid, uit de wederſpreeking van anderen ontſtaande, voor te komen; zal hy zyne logentaal bekleeden met ſterke, en menigvuldige verzekeringen. — Men beſluit dus, meestal met het grootſte regt, van eene ſterke, onafgevraagde bevestiging, tot de logen.

Wyl het de zaak des Logenaars is, dat hy agter het mom van geloofwaardigheid ſchuile, zo zal hy alles afmaalen met veele coleuren en byzonderheden, die wel den glimp van duidelyke kenmerken der waarheid vertoonen, maar ook te gelyk juist dat geen aan de hand geeven, waar aan men het eerst zyne redenen ondertasten kan. —— Let 'er op, gy zult den Logenaar, doorgaans, meer dan een ander, tyden, plaatzen, perſoonen, enz. hooren bepaalen: —— *dat was die man*, —— *het was in dat jaar*, enz. ——— als ware hy niet alleen niet bevreesd, maar zelfs begeerig, dat men de waarheid zyne gezegdens naſpoore, by die geenen, welke hy noemt.

Die veel ſpreekt, of, (om duidelyk te zyn,) een babbelaar is, die is niet zelden een Logenaar. Iemand die veel ſpreeken en verhaalen wil, en nogthans zo veel kundigheid, zo veele denkbeelden, als daar toe vereischt worden, niet bezit; (en weinige van dit ſoort zyn zo gelukkig!) die moet noodwendig zig zelven, ten koste der waarheid, met nieuwe denkbeelden verryken; zo hy het gezag der Logenkunst wil in ſtand houden.

Hoe meer men liegt, hoe meer men liegen wil. Van hier, dat de meeste lieden, die 'er hun handwerk van maaken, de eene logen by de andere doen; en nimmer ſpraakeloos zyn, al waren

zy

Digitized by Google

zy tien uuren agter een bezig. De man van verſtand houd daarom altoos de zulken in het oog.

Het is wel eene Oude maar ook eene waaragtige ſpreuk. ——— *Een Logenaar behoort een goed geheugen te bezitten.* ——— Wie ſpreekt meer, over verſchillende zaaken, en dikwyler dan hy? —— Wie loopt des meer gevaar, van t'eeniger tyd zig zelven te wederſpreeken? ——— Voeg hier by, dat hy telkens nieuwe logens aanwint, en dat verdigte gebeurtenisſen, veel ligter dan anderen, het geheugen ontvallen.

Hoe grooter Logenaars, hoe ouder in het handwerk. —— Alles heeft doorgaans een gering beginzel. —— Wanneer de eerſte onderneemingen van den Logenſpreeker wel ſlaagen, en hy meent, dat zyne bedriegery niet ontmaskerd word, zo word hy allengs ſtouter. Hy begint meer en grover te liegen. ——— Hy vordert zo lang hy de kunst oeffent; —— en eindelyk zult gy hem waarſchynlyk tot eenig uiterſte zien overſlaan. Hy zal of zig verbeelden, dat hy, al liegende, waarheid ſpreekt; om dat het eerſte by hem eene hebbelykheid is geworden; —— of het zal hem onverſchillig zyn, dat zyne logens al of niet openbaar worden; —— of eindelyk, hy zal 'er zyn roem en eer in ſtellen, dat hy by allen voor zulk een', als hy waarlyk is, te boek ſtaa.

Onzes bedunkens is geen karakter natuurlyk beter tot het gebruik van logens geſchikt, dan dat van trotſche, grootmoedige, laatdunkende menſchen. ——— Een cholericus ſchynt derhalven boven allen den voorrang te hebben.

C.....

NUTTIGSTE GEDAGTEN.

Hoe zigtbaar zou de Mensch een blank gemoed vertoonen;
De Waarheid hulde doen; — naar kunde en wysheid ſtaan;
Te vrêen zyn met zyn lot; — op 't ſpoor der Godsvrugt gaan,
En de onvolmaaktheên zyns natuurgenoots verſchoonen;

De vrede, liefde en trouw zoude altoos by hem woonen;
De oprechte dankbaarheid doorſtraalen in zyn daân;
Waare edelmoedigheid, — geen opgeblaazen waan,
Noch zugt naar ſlaaven loon — zou hem tot weldoen troonen;

Hy leende aan lasterzugt en afgunst tong noch oor;
Schoonſchynende agterklap kreeg nooit by hem gehoor;
Belang of nood deed hem zyn woord noch eed verbreeken;

Kortôm, hy dreef met eer, met pligt, noch deugd, den ſpot;
Wanneer hy immer dagt; „ Een vlekk'loos heilig God
„ Doorgrond, beſchouwt en hoort myn denken, doen en ſpreeken."

W. H.

LUCHTS-

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, NOVEMBER, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	30. 1½*	55	W	o	donker
	— 1-	60½*	ZW	1	betr.
	— 2½	55½	—	o	donk. z. b.
2	— 1½	52½	W	o	— m.
	— 0½	55	ZW	1	———
	— 0½	53½	—	1	— iets R.
3	— 0½	53	—	o	— m.
	— 1½	57	WtZ	1	— betr.
	— 2-	51	ZW	o	———
4	— 0½	53	—	4	R.
	29. 11½	58	WtN	4	z. betr.
	— 11½	55	WNW	7	———
5	— 11½	54½	—	4	ietsR.donk.
	— 11½	57	—	5	———
	— 11-	56	NW	6	donker
6	— 11½	53	NWtN	6	z. betr.
	30. 0½	57	NNW	5	wolkig
	— 0½	53½	NW	6	z. betr.
7	— 0½	54½	NNW	1	donk. R.
	— 0½	56	—	o	Stofr.
	— 1-	53½	—	o	— mist
8	— 1¾	52	Z	o	mist z. b.
	— 2-	56	ZtO	2	donk.ietsR.
	— 1½	53	ZW	o. 2	zw. R.
9	— 0½	52	NW	7à9	zw. w. R.
	— 1¼	54	—	7à9	———
	— 1-	48	—	4à10	——— NL
10	29. 11¾	44½	NNW	4à8	——— Hag.
	— 11¼	46½	NtW	4à8	———
	— 11¼	46	N	2à4	z. b. —
11	— 10¾	46	—	2	betr.
	— 10½	48	—	4	R. wolk.
	— 10½	42½	—	o	o. h. betr.
12	— 9½	43	W	2	z. b. R.
	— 7½	46	ZWtZ	7	R.
	— 6-	45	ZZO	1	damp. donk.
13	— 6-	42	—	3	donk. ietsR.
	— 5-	45½	Z	2	— mist
	— 2¾	44	—	2	R. donk.
14	— 0-	42	ZtO	6	———
	28. 11½	45	— 4.	W o	———
	29. 0-	44	WtN	4	z. b. R.
15	— 1½	38	ZZW	4	———
	— 2½	42	ZtW	4	wolk.
	— 2½	35	ZZO	4	o. held.
16	29. 2½	37½	NO	o	damp. z. b.
	— 3½	43	NNW	o	z. betr.
	— 4½	38	Z	o	betr.
17	— 5-	40	—	o	mist
	— 5-	46½	ZZW	1	z. betr.
	— 5½	39½	Z	o	betr.
18	— 6¼	37	— o	NOo	— damp
	— 6½	43	ZO	o	nevel
	— 6¾	39	Stil.		z. b. donker
19	— 6½	34½	ZW	o	zw. wolk.
	— 6-	42	—	6	R. z. b.
	— 5¾	38	ZZW	6. 3	—
20	— 4¾	37½	—	4	donker
	— 4-	40	—	4	———
	— 3-	33	Z	3	betr.
21	— 1¾	33	ZO	2	o. helder.
	— 1¾	39	O	2	helder
	— 1¾	34	NO	o. N 1	———
22	— 2-	30½	NNO	o	— nev.
	— 2-	38	ZW	o. 2	— betr.
	— 1¾	36½	ZZW	4	ietsR. donk.
23	— 1¾	35	ZWtZ	4	donk, iesM.
	— 1¾	41	Z	1	betr.
	— 2-	32	ZZO	1	helder
24	— 4-	29*	ZtW	o. 2	nev. o. h.
	— 4½	36	ZZW	4. Z 3	donker.
	— 5¼	35	ZtW	2	z. betr.
25	— 4¼	33	—	4	donk. mist
	— 2-	38	ZZO	5	R.
	28. 11-	42	—	4. 10	zw. R.
26	* 6½	42	Z	4. WZW 8	zw.wolk.R.
	* 6½	43½	WZW	10. 12	———
	— 11-	46	NW	8	———
27	29. 1-	37	WZW	2	o. helder
	— 1-	42	Z	3	betr. zw. R.
	— 0¾	40	OtZ	3	R.
28	28. 11¾	50	ZtW	2	——— donk.
	29. 0½	55	ZZW	6	o. h. z. b.
	— 0½	50½	Z	6	R. donk.
29	28. 9½	51	ZZO	2. ZW 2	zw. R. mist
	— 9-	52	NW	2. 14	———
	29. 2½	45½	W	8. ZW 6	wolkig
30	— 1-	42	ZZW	2	zw. R.
	— 2-	46½	WNW	3	R. wolk.
	— 3-	42½	ZW	8	———

Den 4's av. 8 u:54 - Den 20's av. 11u:32
Den 29 nam: 1½ u: 52 ZW 2 mist.
——— 2 u: 52 NW 2 zw. R.
——— 3 u: 45 NNW 12 à 14 ———

29. $6\frac{21}{100}$. | $45\frac{10}{100}$ | $31\frac{1}{8}$

Digitized by Google

In de Tafel van *October* is de Therm. den 18 's morg. $48\frac{1}{4}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE WINTER.

Harderszang.

De jonge Harder Alexis, getroffen door de Deugd en de bekoorlykheden van de bevallige Delia, zat mymerende in zyne lage Harders ſtulp, terwyl de guure Winterſtormen langs de dorre Velden huilden, en de zilveren regendruppelen, gemengd met ligte ſneeuwvlokken, door elkanderen ſpeelden. —— Akelig was het treurig gezigt van den nagt, en eene pikzwarte donkerheid viel van den droeyigen Hemel over de wyde vlakten. —— Maar, toen Alexis een harderslied begon te zingen, vloden de dikke wolken van den Hemel, de Regen hield op, ook begonden de huilende wervelwinden te ſtillen; het was of zy naar des harders zangen luisterden; terwyl de bleeke maan, in eene zuivere en onbevlakte gedaante, met langzame ſchreden zich boven de Oosterkimmen begon te vertoonen. —— Dus ving hy aan.

ALEXIS.

Vlied, vlied haastig voorby, gy ô verdrietige en langduurige Winter! —— Is 't niet genoeg alle myne geurige kruiden, myne liefelyk ruikende Bloempjes te hebben verdord; de huilende wervelwinden te doen ſtuiten op de dorre ſtruiken; de bruiſchende golven van het ontroerde Scheld tegens deszelfs oevers te doen aanklotzen, met een toomeloos geweld; en de zilveren regendroppelen, met de witte ſneeuwvlokken en kletterenden hagel op onze geplonderde velden neêr te ſtorten. —— Is 't u niet genoeg de ganſche natuur geplonderd, omgekeerd te hebben, en in eene nare zomberheid te veranderen. —— Neen; Gy moest my nog al myn genoegen, al myn vermaak, ontnemen. —— Gy moest my nog het zoet gezigt myner Delia ontroven. —— Waar is zy, die Aanvallige? waar is zy? —— ze ontvlugt gewis de norſche Winterbuien, en verſteekt zich

Digitized by Google

in haare hut. —— Zult gy, ô liefelyke, ô verkwikkelyke Lente, zult gy ze my weêrſchenken? Kom dan haastig, en geef my..... Van daag meende ik haar nog te zien.... maar neen... Wat is 'er een tyd verlopen, en hoe lang, hoe veel langer ſchynt ze my nog dan ze inderdaad is, dat ik haar byzyn heb moeten derven. —— Myn hart klopt! —— welk eene ontroering, als ik denk aan de jeugdige Lente, wanneer ik in een korfje de ſchoonſte bloemen vergaderde; als ik denk aan den warmen Zomer, wanneer wy zamen, in de koele ſchaduwe gezeten, hardersdeuntjes zongen; —— als ik denk aan den rypen Herfst, als ik myn korfje, dikwils volgeladen met ſchoone vrugten, in den ſchoot myner Delia mogt uitſtorten, onder het losſen van menige diepe zugt; die haar in eene ſtomme taal zeide, dat ik myn ganſche hart voor haar wenschte uit te ſtorten: dat kloppend hart, 't geen eenige onverſtaanbare woorden ſtamelende op myne lippen bragt; maar niets meêr!

De ſtormwinden bedaren; de pikzwarte wolken zyn overgedreven; de ſneeuw- en hagelbuien zyn verdwenen; de Hemel is helder, de ſterren tintelen; de gehele natuur is bedaard, eene ſtille rust heerscht in de wyde Vlakten. —— Het geluid myner zangtoonen alleen klinkt langs de Velden: mogten zy, mogten zy tot in de hut van Delia dringen! en zy eenig behagen ſcheppen in myne lage harderstoonen! —— Het is tog alleen voor haar dat ik zing; voor haar alleen; naar wie ik meêr verlang, dan de gevederde wildzangers naar den bloemtelenden voortyd. —— Voor haar, die van my tederder bemind word, dan het geurigſte gebloemte van de nyvere Bytjes in de levenwekkende Lente. —— Voor haar alleen, die my meêr verkwikking kan ſchenken, dan een friſſche dronk uit eene kristallen beek, en nen vermoeiden Harder kan verlenen.

Hoe gerust ſlapen thans myne Schaapjes! eene zwygende ſtilte beheerscht den warmen ſtal. —— Hoe vredig ligt myn Vee, terwyl de flonkerende ſtarren aan het firmament pralen! —— de ganſche Natuur is in eene rustende bedaardheid gebragt. —— Maar van Alexis is de zoete rust geweken! —— Zints ik de bekoorlyke Delia voor 't eerst gezien heb, is myn hart van liefde ontſtoken, en ik heb, zints al dien tyd, in eene geduurige onrust geleefd. —— Te voren zong ik van de bekoorlyke landſtreken, van de vermakelyke heuvels, van de aangename Vlakten, van het vermaak der harderen, van my-

Digitized by Google

myne gladde kudde, van de zorgen onzer Schapen, en van de gunst der Opperſte Goedheid: —— Maar zints ik de bekoorlyke Delia gezien heb, zyn alle myne zangtoonen veranderd in liefdeklagten. —— Nu zing ik alleen van myne liefde, en van de ſchoone Delia. —— Nu klaag ik in het diepſte van den nagt, even gelyk de kirrende Torteldúif, in het diepſte van het bosch, met eene treurige ſtem klaagt over het derven zyner gade. —— Ik heb nu twintig bevende Winters beleefd: maar geen één zo onverdragelyk als dezen; en dat alleen, om dat hy my van het verrukkend byzyn myner Delia berooft! . . . . . .

Waarom hebben myne zangtoonen het vermogen niet, om het voorwerp myner aanbidding tot my te lokken? —— waarom weigert myne veldfluit dan liever geen geluid te geven? —— Ik heb alle myne zangen geſchikt, om van myne liefde te zingen. Kom dan, kom laat my niet langer te vergeefs klagen. —— Maar neen, zy zal niet komen: — de guure Winter houd haar opgeſloten. —— Wat zou haar bewegen, om, in het eenzaam, de dorre Velden te bezoeken? —— Al de bloempjes zyn geſtorven; de geurige kruiden zyn verwelkt; derzelver ſchoonheid is niet meêr, haar luister is verdwenen. —— Nog onlangs paarde de wildzang deszelfs gezangen met de myne, toen ik zong van de bekoorlykheden der wyde vlakten. —— Maar zints ik de vermakelykheden der Natuur gezongen heb, ben ik nog meêr door andere bekoorlykheden getroffen. —— Ik heb zedert nog meêr myne rust verloren. —— De aanbiddelyke blyft myn hart bezitten, en zo ver de bloemdragende Lente den dorren Winter overtreft, zo ver gaat myne beminnelyke al de ſchoonheid, al de bekoorlykheid, alle de verkwikkelyke aanvalligheden te boven.

Waarom weigert gy nu, gy vrolyke boschbewoners, waarom weigert gy nu naar myne klagten te luisteren; daar gy te voren gehoor gaaft aan myne vrolyke zangen? —— Of dryft de guure Winter u uit de Velden, zo dat gy u verſteekt in het diepſte van de bosſchen, om u tegens de nypende koude onder deszelver ruigte te verbergen? —— Nog onlangs vloogt gy de wyde Vlakten over; of zongt in de ruime Velden, afgevlogen in het hoog geboomte, verſtaakt gy u agter de koele lommerryke bladjes; van waar gy met uwe ſtemmen ſchaterde, dat het door de Velden klonk. — Blyft vry voor altoos

Digitized by Google

weigeren naar myne gezangen te luisteren; indien Delia blyft weigeren gehoor te schenken aan myne klagten!

Treurt nu vry, gy eenzame Bosschen, van uwe vrolyke bewoners verlaten; geplonderd door den alles vernielenden winter! —— Al uw luister is verdwenen; uwe bladers zyn verdord; ze zyn afgevallen; daar men op uwe tedere groene telgjes den blyden wildzang zyne stem hoorde verheffen, en uwe vermakelykheden al zingende pryzen, daar ruischen nu dagelyks de huilende winden door, en doen u het gemis van den Zomer betreuren, even op die zelfde wyze als ik om het derven myner Delia treur. —— Waarom blyft gy agter, myne Beminde, daar myne zangen zo lang al om u geroepen hebben? — Kom Delia, ei kom dan. — Waar zyt gy, myne Beminde, dat ik u omhelze, dat ik u de tederste bewyzen myner Liefde geven mogte. — Maar neen, zy hoort my niet, de winden weigeren myne klagten tot haar te brengen. — Of mogelyk ligt zy in eene diepe rust. — Slaap dan, slaap dan, myne schoone; terwyl uw harder om uwen wil droevige klagten uitstort. — Haast zal de morgen aanbreken; mogt ik dan eens verkwikt worden door uw bekorelyk gezigt! ik zou gewis meêr wellust smaken, dan of de Natuur op eenmaal alle de schoonheden van de vrolyke Lente my vertoonde.

Buigzame Willigjes, die u dagelyks spiegelt in het vloeibaar kristal, welk eene verandering zoudt gy in uwe gedaante ontwaar worden, bezat gy anders het vermogen, om het te merken. —— Gy zoud ondervinden, welk een hartzeer het gemis kan baren. Thans liggen uwe gladde blaadjes herwaard en derwaard verstrooid; verdord, hebben zy nu alle haren glans verloren. Uwe taije takken, uwe toppen laat gy gebogen nederwaards hangen. Gy treurt, gy maakt eene droevige vertooning; terwyl, door uwe buigzame takken, de wervelwinden een huilend geraas maken. —— Maar, ik betreur nog het gemis van de Lente, noch het derven van den Zomer; een veel grooter hartzeer kwelt my, eene veel heviger kwelling treft my. —— Ik klaag, om dat ik niet verkwikt worde door de koesterende stralen, die myne Delia uit haar bruin gezigt schiet; zonder welke ik moet verdorren, even gelyk uwe bladers, die in den Winter afvallen.

Stormagtige Winter, hoe hebt gy de gedaante der Natuur doen veranderen; nergens zyn 'er bekoorlykheden meer

meer te vinden. De plasregens hebben op verſcheiden plaatzen de vrugtbare Velden in eene barre Zee doen veranderen; daar de vrolyke kudden al huppelende gewoon waren te grazen, daar ſpoelt nu het water over, en deszelfs golven bruiſchen, gelyk als die van het ruiſchend Scheld langs de onvrugtbre ſtranden. —— Daar is nergens ſchoonheid, nergens bekoorlykheid meêr!... Treurt nu gy harders, die in lage hutten woont; die nauwlyks plaats vind, om uw wollig vee te bergen, of te beſchutten; die, van alle kanten door het water benard, daarenboven dagelyks nog door de woedende ſtormwinden gedreigd word, om u met de bruiſchende Zeegolven te overdekken, te verzwelgen (*). Beſchouwt uwe eertyds groene weiden, waar uwe kudden met vermaak graasden. — Dit droevig gezigt moet gewis uwe harten beſtormen met eene hevige droefheid; al uw vermaak is verdwenen te gelyk met alle de ſchoonheden in de natuur: maar my kwelt nog veel heviger hartzeer..... Delia heeft my het hart doorwond.... ik roep tot haar; dog zy geeft geen antwoord. —— Mogelyk zwygen de winden, mogelyk ſtaken de bruiſchende golven haar geklots, om zulk eene ſtilte in de Natuur te geeven, dat myne kermende Zangtoonen gehoord kunnen worden. —— Zie, ai zie, de ſtarren vertoonen zich aan het Firmament. —— De blanke maan treed met eenen langzamen tred ſtatig voort.... Maar Delia blyft agter, en maakt al myne klagten ydel.

Waarom zo lang vertoefd? waarom blyven de voetſtappen agter van haar, wier byzyn ik zo vuurig begeer? Zouden wy ons in den maneſchyn in myne hut niet kunnen vrolyk maken? De zwarte wolken, die dat flauw ligt verduisterden, zyn weggevloden; de winden houden ſtil; het is zelfs of de natuur zich een weinig ſchynt te verademen. —— 't Is wonder Delia, dat uw teder hart 'er niets van gevoelt: maar nog meêr is het te verwonderen, dat gy myne klagende Zangtoonen niet hoort. —— Gy ſlaapt denkelyk; gy zyt in eene diepe rust. Hoe zoet, hoe gerust is de ſlaap der deugdzamen; zy worden niet geſtoord door bleke zorgen, noch door een be-

(*) De Noordzee, met een yſelyk geweld, op onze Zeedyken aanvallende, dreigt menigmaal een gedeelte van ons Eiland (*Schouwen*) te overſtromen. Vele Landlieden hebben aldaar des winters een naar verblyf, en wonen rondſom in 't water.

Digitized by Google

beſchuldigend geweten. — Zal ik u dan langer ontrusten met myne klagten? Neen: laat ik u niet rukken uit de fluwele armen van den ſlaap; hoe zeer ik zelve wenschte u in twee verliefde armen zagt en teder tegens myne kloppende borst te drukken.

Haast u, haast u, om voorby te vlieden, gy langzame en trage nagt! dat een verkwikkelyke dag u mogte vervangen! Haast u, haast u, om voorby te vlieden, gy barre, en verdrietige Winter! Ach, dat uwe ſtormen wierden opgeſloten! Dat gene donkere wolken, met het opgaan der verkwikkelyke morgens, den azuren Hemel mogten bedekken! Dat gene plasregens noch kletterende hagelbuien langer meêr op onze Velden neêrgeſtort wierden. — Dat de Natuur zich in tegendeel in eene vrolyke gedaante vertoonde; en van de blyde morgenzon verkwikt wierde! — Dat de bloemdragende Lente haastig mogte aankomen! — Dan, ja dan zal Delia zich gewis vertoonen; dan zal ik haar zien, haar opwagten. — ô, Met welk eene vreugde, zal ik haar zien aankomen! Met welk eene verrukking zullen wy zamen die aangename verandering aanſchouwen! — Hoe zal myn hart kloppen, als ik haar aan myne zyde zien mag. — Komt dan blyde morgenſtond, komt haastig, waarom zoudt gy langer vertoeven? Naar u verlang ik, gelyk de gepluimde wildzang naar de Lente. Maar naar u verlang ik alleen om Delia. — Wat of zy zeggen zou, als ze my zag. — O, als die tyd daar is, dan zal ik my verbergen, wanneer zy komt. Verwonderd, zal ze begerig zyn, wie 'er zingt: want ik zal een hardersdeun aanheffen. — Dan wil ik hooren: wat zy zeggen zal, en zien, of ze haar ſchoon gezicht naar myne hut zal wenden. — Hier wil ik me dan vertoonen. — Zo dra ze my te voorſchyn ziet komen, zal zy gewis blozen... en ik... ik zal geen enkel woord konnen ſpreken.... ik zal zugten, en myne zugten zullen de taal van myn hart zyn. Dan zal ik haar in beide myne armen, en duizend verliefde kusjes op hare roosverwige Lipjes, drukken. — Slaap, myne ſchoone, ſlaap nu gerust. — Ik zal, ſchoon met een rusteloos ongeduld, een gunſtiger ſaiſoen afwagten. Ach! hoe verlang ik 'er na; en waarom anders, dan dat ik u wensch te aanſchouwen. — Dan zal ik het wagen, om u te omhelzen, en myne kloppende borst, met eene verrukkende tederheid, tegens de uwe drukken, met ſtamelende woorden; want

ik

Digitized by Google

ik zal gewis uit myne woorden niet kunnen komen; al ſtamelende zal ik u toeſpreken en ſlegts zeggen; bekoorlyke, ô myne allerwaardſte Del.... ik..... ja ik bemin..... ik bemin u... welk eene onuitſprekelyke vreugde zal dat voor my wezen! —— Hoe verrukkend die wellust...! Maar, mogt myne zuivere Liefde dan door u met tedere wederliefde, en met verrukkende omhelzingen, beantwoord worden! ô Hartſtrelend genoegen, waarlyk te groot voor Alexis..... ik.....

Dus had Alexis een goed gedeelte van den nagt doorgebragt: eindelyk, nam de zagte ſlaap des Harders vermoeide leden in zyne ſluweele armen; zyne kwellingen verzagtende door eene verkwikkelyke rust; die hem den morgenſtond met minder hartzeer deed verbeiden.

C. V. D. G.

PROEVE EENER HELDENSPRAAKE.

Aan de Geëerde Schryvers der *Vaderlandſche Letter-Oefeningen!*

MYNE HEEREN!

„ Ik neem de vryheid aan UWed. deeze *Proeve eener Heldenſpraake*, benevens een noodzaaklyk voorafgaand *Berigt*, toe „ te zenden, Uwed. verzoekende hetzelve, byaldien Uwed. het „ eene plaats waardig keurt, in Uwed. Maandwerk te voegen; „ daar ik dit voor het beſte middel houde, om deeze Proeve, „ onder de oogen van kundige lieden, te brengen"; blyve voorts

Uw Ed. Dienaar

A.

De ſchoone Dichtkunst, beoefend door alle volken, die maar een enkelen trek van beſchaafdheid in het aanzicht dragen, heeft, zo wel in dit Land, als in andere, een hoogen top beklommen. Wie durft thans denken om iets nieuws voort te brengen uit eene bron, waar uit zo groote geesten zo veele Eeuwen geput hebben. Echter zal my niemand opdringen, dat het onmooglyk is een nieuw ſoort van Dichtkundige voortbrengzelen het daglicht te doen zien. Geen weldenkende kan het my euvel duiden dat ik in het openbaar verſchyn met eene proef van een ſoort van Dichtſtukken, het geen, althans voor zo verre ik weet, geheel nieuw is; my inmiddels aan het beſcheiden oordeel onderwerpende; doch, naardien ik my verpligt reken der Waereld voor te draagen wat my aanleiding gegeeven hebbe ter vervaardiging van dit Dichtſoort, —— waarin de Heldenſpraaken beſtaan, — en waartoe zy, naar myn inzien, zouden kunnen ſtrekken, zal ik, zo kort en klaar my mooglyk is, in dit Berigt aan die verpligting voldoen.

Digitized by Google

Een bemiinaar van het Heldhaftig en edel Treurſpel zynde, jaa zelf, by tyd en wyle, na onderwerpen, geſchikt voor de Tooneelpoëzy zoekende, om van dezelve, naa verloop van tyd, waarin ik vorderingen in de ſchoone Dichtkunde hoop te maaken, my te bedienen, kwam my, in het doorbladeren van het geſchigtboek der Waereld, een groot aantal gebeurtenisſen voor, die, ſchoon ongeſchikt tot een Treurſpel, treffende en nuttige Tooneelen konden uitleveren; geen volksgeſchiedenis is 'er te boek geſlagen, of zy vervat zulke Tooneelen, en ik geloove, dat de Treurſpeldichters niet zeldzaam voorvallen moeten overſlaan, die nooit, dan door een verveelend rekken, de behoorlyke lengte zouden kunnen uitmaaken, terwyl 'er de aandoenlykſte en Heldhaftigſte Tooneelen in dezelven zyn opgeſlooten. ——— Deeze geſchiedenisſen deeden my denken op een ſoort van Dichtſtukken, 't geen de voorvallen, die door derzelver natuur aan de vereischten van een Treurſpel niet konden voldoen, en teffens nuttige zedeleesſen bevatten, Tooneelsgewyze voor te draagen.

Dit was de oorſprong van de Dichtſtukken, die ik *Heldenſpraaken* noem; tot welk een tytel ik, behalven uit den aart der zaake, aanleiding kreeg, door de *Zamen en Alleenſpraaken* van den Zededichter C. BRUIN. Doch daar men de Hoofdperſoonaadje van een Spel of Dichtſtuk, het zy dan een Krygsman het zy een byzonder Burger, met den naam van *Held* betytelt, dagt het my niet ongegrond den naam van *Heldenſpraak* dit ſoort van Dichtkundige ſtukken toe te voegen. Het zou een groove dwaasheid zyn te veronderſtellen, dat elke Leezer eener Heldenſpraake van de omſtandigheden des ſpreekenden Helds volkomen bewust was. Uit dien hoofde beſloot ik eenen *Voorzang*, bevattende de omſtandigheden van den Held, het dichtſtuk te doen voorgaan; want de geſchiedenis door den Held zelve met de aanleidelyke omſtandigheden te doen verhaalen zou geheel onnatuurlyk en onvoeglyk zyn. Met eenen *Zang* het Dichtſtuk te doen beſluiten, kwam my eigenaartig voor. Immers 'er zyne veele geſchiedenisſen, waarvan men de gevolgen gaarne weeten wil, en deeze zou men dan bekwaamelyk in eene Slotzang kunnen voorſtellen. De *Heldenſpraak*, uit eenige Tooneelen beſtaande, moet in één bedryf afloopen. Voorts wordt alles, het geen in een Treurſpel noodzaakelyk en welvoegend geoordeeld wordt, in een Heldenſpraak vereischt.

Waartoe ſtrekken nu deeze *Heldenſpraaken*? is een vraag my met regt door myne Leezers voorgeſteld. Uit het gezegde blykt, dat zy, even eens als de Treurſpelen, dienen om groote daaden, tot nut van het menschdom, in de geheugenisſen te verleevendigen. Dit is eene algemeene en zekere nuttigheid van alle Dichtſtukken, hoe genaamd, die eene Zedeleerende geſchiedenis ten onderwerpe hebben. Doch zouden de *Heldenſpraaken* in het byzonder den volgenden dienst niet kunnen doen? Hoe edelaartig eene en den mensch paſsende verademing is het, in een uitgebreid gezelſchap, een gedeelte van een Treurſpel, door een of meerder, te zien vertoonen; doch zou eene geheele *Heldenſpraak*, wooraf gegaan en beſlooten door eenen *Zang*, niet nog aangenaa-

mer

mer weezen? Dan zouden de *Heldenſpraaken* eenigzints de plaats vervullen van de *Tafelſpeelen der Ouden*.

Ik geef u hier een proef, myne Vaderlanders, van een *Heldenſpraak*. Hoe voldoende zy aan, of onovereenkomſtig zy is, met dit Voorberigt, kunt gy, Dichtkundige Leezer, beſliſſen. Ik breng u dit ſtuk aarzelende onder de oogen, en neem alle uitvinders, of ontwerpers van Nieuwigheden, tot getuigen, hoe zorgelyk een zaak het zy, om met dezelve in het licht te verſchynen; en hoe veel vergroot die zorg als ik myne oogen veſtig op het toppunt van ſchoonheid en kleschheid, het geen de Dichtkunst deezer Eeuwe beklommen heeft. Verbeteringen van en aanmerkingen op de *Heldenſpraak* te ontvangen, zal my aangenaam zyn, zo de beſcheidenheid en kunde de veder daartoe opvatten. Begegent deeze *Heldenſpraak* een gunſtig lot, dan ben ik genegen om myne poogingen in te ſpannen tot het vervaardigen van zoortgelyke Dichtſtukken; my voor tegenwoordig bedekkende met de Zinſprenk:

NEC TEMERE, NEC TIMIDE.

STESIMBROTUS,

OF

DE GESTRAFTE ONGEHOORZAAMHEID;

HELDENSPRAAK. (*)

VOORZANG.

Het inlandsch vuur der twisten woedde
In 't Heldenkweekend Griekenland,
't Spartaanſche Volk, in arren moede,
Ontſtak, ontzind, aan allen kant
Het aklig oorlogsvuur, en broedde
Aan Theben onheil door dien brand.

✝ ✝ ✝

Epaminondas, den Thebaanen
Een veldheer en grootmoedig Held,
De ſchrik der wrokkende Spartaanen,
Verlaat in haast het oorlogsveld;
Daar hy 't bewind der legervaanen
Zyn dappren Zoon in handen ſtelt.

✝ ✝ ✝

„ Myn Zoon", dus ſpreekt de braave Vader,
„ 'k Geef u deez Staf, misbruik hem niet,
„ Voor het Thebaanſche Volk niet nader'
„ By Sparta's magt, die ons verſpied,

(*) De Heldenſpraak valt voor in de Tent van EPAMINONDAS.

Digitized by Google

„ Ruk niet ten ſtryd, zyt geen verſmaader
„ Van 't geen uw Vader u gebied".

✝ ✝ ✝

Nauw komt het Spartſche Volk ter ooren
Dat Stezimbrotus is verhoogd,
Of 't doet den Zoon deez' ſmaadtaal hooren,
Waardoor het Thebes val beoogt;
„ 't Vernedrend uur is nu geboooren
„ Nu 't Stezimbrotus heeft ten Voogd".

✝ ✝ ✝

Toen ſtroomde 't bloed met drift door de aders
Van Stezimbrotus, die zyn kling
Ontbloot, en hoort na rêen noch raaders,
Doch haakt na wraakverzaadiging,
Vergeet het ſtreng gebod zyns Vaders,
O ongelukkig Jongeling!

✝ ✝ ✝

Hy valt, vol moeds, op 's Vyands benden,
Met zyn Heldhaftig leger, aan,
En is getroost om alle elenden
Veeleer dan ſmaadreên uit te ſtaan.
Hy zegeviert. —— Zyn pligt te ſchenden
Bekroont zyn kruin met Lauwerblaên.

✝ ✝ ✝

Thans keert hy uit het ſlagveld weder,
Met vreugd en ſchrik op zyn gelaat;
Zyn Vader, weet hy, mint hem teder;
Doch weet ook dat hy ſnoodheid haat,
Hy zet zich in zyn tent ter neder
ô Góon zyt hem tot toeverlaat!

VERTOONERS.

EPAMINONDAS, Veldheer der *Thebaanen*.

STEZIMBROTUS, deszelfs Zoon.

CLEON, een der Lyfwagten van EPAMINONDAS.

EERSTE TOONEEL.

STEZIMBROTUS, *alleen*.

ô Goden? die deez hand de zege deed behaalen,
Ik mag, door uwe gunst, met eerlaurieren praalen,
ô Sparters! die uw magt in Griekenland misbruikt,
De ſlagpen van uw trotsch is door myn hand gefnuikt,
Ik ſtond in 't legerſpits, waar zo veel helden vielen,
En wie my tegenſtond moest voor myn ſlagzwaard knielen.

Hoe

Hoe groot een blydschap spreidt thans Thebes Volk ten toon,
En welk een vreugd gevoelt Epaminondas Zoon!
'k Ben door deez' Heldendaad myn grooten Vader waardig.
Myn Vader.... ach! ik vrees.... Hy is gestreng, regtvaardig,
'k Heb tegen zyn gebod de wapens aangegord,
Het vaderlyk gezag geschonden en verkort;
Doch moest ik dan den hoon der schimpende Spartaanen
Verdraagen? moest ik de eer der dappere Thebaanen,
Beledigd door hun taal, bezoedeld zien? —— ô Neen:
Epaminondas zelf had nooit dien smaad geleên,
En Stezimbrotus zou, uit deezen held gesprooten,
De schigten, door den haat veragtelyk uitgeschooten;
Geen weerstand bieden om een vaderlyk gebod?
De stem eens Vaders zwygt ziet men zyn eer bespot.
Een Lafaart draagt de hoon zyns vaderlands geduldig;
Doch een kloekmoedig man is zynen lande schuldig,
Als een baldadig volk zyn eer en luister rooft,
Dien hoon te straffen, zelfs ten koste van zyn hoofd.
Elk moet zyn Vaderland beschermen, leert de reden....
Maar 'k heb myn kinderpligt te schandlyk overtreeden,
Het vaderlyk gebod, zo vol van kragt en klem!...
'k Herinner my helaas! die agtbre vaderstem!
Ik moest het streng gebod myns Vaders laag veragten,
Om, als een Legervoogd, myn pligten te betragten,
'k Heb de eisch van 't land voldaan, de zege is my tot loon;
Doch myn gewisse knaagt, ik heb misdaan als zoon.
ô Goede Goden! waar zal ik my heenen wenden,
Myn eigen hart is my een springaêr van elenden,
Het geen myn moed verheft, terwyl 't myn pligtbreuk wraakt,
Had ik, den pligt myn land verschuldigd, laf verzaakt,
'k Had dan gehoorzaamheid betoond aan mynen Vader.
Onmooglyk was 't me een held en zoon te zyn te gader,
Epaminondas! 'k ben gesprooten uit uw bloed,
En niet alleen naar lyve uw Zoon, maar ook in moed.
Zoudt gy, ô Vader! van een dappren Zoon begeeren
Dat hy zou dulden.... neen! gy zult myn braafheid eeren,
My, als uw heldenspruit omarmende, aan uw hart
Met teêrheid drukken; doch als Zoon.... wat bittre smart
Doorgrieft myn boezem, 'k schyn myns Vaders komst te dugten.
Welaan! 't is 't best voor my zyn streng gezag te ontvlugten,
'k Ontwyke dan zyn toorn; of laat ik 't heldenstaal,
Waaraan ik dank erken voor myne zegepraal,
In 't ongehoorzaam hart eens snooden Zoons verbergen,
Myn leeven zou het oog myns braaven Vaders tergen;
Doch ziet hy my ontzield, dan wydt hy mooglyk aan
Myn edel Heldenlyk een waare vriendentraan;
Terwyl hy traanen stort van een bedroefden Vader,
Daar hy zyn Zoon beschouwt als zyn gebods versmaader
Als snoode schender van het vaderlyk gezag;
Welaan.... dan zagt! ik hoor my nadert iemand, ach!

't Is

't Is Cleon, die de ſchreên myns Vaders vergezelde,
Toen hy, uit deeze tent, na Thebes veſten ſnelde.

TWEEDE TOONEEL.

STEZIMBROTUS, CLEON.

CLEON.

Ô Stezimbrotus, wagt uw Voogd en Vader af.
Hy nadert, en met hem uw welverdiende ſtraf.

STEZIMBROTUS.

Ik hoor hem reeds. Ô Goôn! beſchermt my voor zyn woede,
'k Vertrouw óp uwe gunſt, 'k beveel my in uw hoede.

DERDE TOONEEL.

EPAMINONDAS, STEZIMBROTUS, CLEON.

EPAMINONDAS.

Ik eisch van u den ſtaf, roemrugtig Oorlogsheld!
Aan u, als Legervoogd, van my ter hand geſteld;
Van uwe dapperheid zal Griekenland gewaagen;
Gy hebt u roemryk in uw post als Voogd gedraagen;
'k Eerbiedig u als Held, en 't maakt myn hart verheugd,
Dat Thebe Mannen kweekt van zulk een Heldendeugd.

STEZIMBROTUS.

Myn Vader ſchept gy dan genoegen in de daaden
Van uwen Zoon?

EPAMINONDAS.

Ô Neen! Gy dorst myn wil verſmaaden,
Ontrouwe Zoon! gy zyt de bron van myn verdriet,
Ô Snoode! zidder vry, daar gy uw Vader ziet.
Ik moest wel, als Thebaan, Uw Heldendaaden pryzen;
Doch moet in u een Zoon, die pligten ſchondt, verwyzen.

STEZIMBROTUS.

Ô Goden! welk een ſchrik: wat droefheid treft myn hart?
Myn Vader haat gy my? Onduldelyke ſmart!
Gedoog dat ik geknield....

EPAMINONDAS.

Sta van my af —— niet nader ——
Sta voor den regterſtoel van een gehoonden Vader.
Wat noopte u om op 't heir des vyands los te gaan?

STEZIMBROTUS.

De hoon van Sparta's heir deedt my te grievend aan,
Dan dat ik dulden kon die ſchimptaal te verdraagen,
En 'k heb, den Goôn zy dank! het met myn Volk verſlaagen.

EPAMINONDAS.

En waar uw doel gemist, waar Thebes legermagt
Vernield, wat loon hadt dan uws Vaders hoofd verwagt.
Uw roekloos wangedrag hadt my beroofd van 't leeven,

Daar

Daar ik den legerſtaf in handen hadt gegeeven
Van eenen Zoon, die my en myn geboôn verſmaad.

STEZIMBROTUS.

Myn Vader, ach!

EPAMINONDAS.

Myn Zoon! gy hebt, als onderzaat
En als een trouwloos Zoon, uwe duuren pligt vergeeten,
Was het geluk gekeerd het waar aan my geweeten;
Myn pligt als Vader en als Thebes Legervoogd
Veroordeelt u. Geen zucht van oudermin gedoogt
Dat ik u ſpaare. ô Neen! uw aanval kost u 't leeven.
Geregtigheid beveelt dit vonnis u te geeven.

STEZIMBROTUS.

Ach Vader! 't moet dan zyn, myn Vonnis ligt geveld,
Omhels my dan als Zoon....

EPAMINONDAS.

Neen! als een edel Held,
En als een man aan my gelyk in Heldendaaden,
Omarm ik u, bekroont met friſſche Laurierbladen.
Zy ſtaan uw krygshelm ſchoon, jaa, zy verrukken my;
Uw Heldendeugd baart roem aan Thebes burgery;
Doch ik, ik moet het regt, 't gezag eens Vaders, ſtyven,
Epaminondas moet Epaminondas blyven.
Daar ik geen regelmaat, dan die van 't regt, erken....

STEZIMBROTUS.

En ik zal toonen dat ik Stezimbrotus ben.
Dat ik met fieren moed en als een Held kan ſterven.
Zo ik één enkle beê, als Zoon, nog mag verwerven;
Ik ſmeek om geen genaê, daar 't leeven my verdriet,
Maar om het trooſtryk woord... Myn Zoon ik haat u niet.

EPAMINONDAS.

Wel aan herrys myn Zoon! al ben ik ſtreng regtvaardig,
Gy zyt de liefde van een dapper Vader waardig.
Myn Zoon! ik haat u niet.... blyf in uw ſterven groot.
ô Cleon! leid dees Held, leid mynen Zoon ter dood...

STEZIMBROTUS.

Vaarwel, geen laſheid zal myn jonſten ſnik bevlekken,
Maar 't zal 't Thebaanſche Volk een bloedig voorbeeld ſtrekken,
Hoe het zyn kinderpligt altyd betragten moet.

VIERDE TOONEEL.

EPAMINONDAS.

Daar gaat myn Zoon, die my dees tranen ſtorten doet;
'k Gaf hem zo wel myn moed als de oorſprong van het leeven;
En ach! die heldenaart doet Stezimbrotus ſneeven.
Epaminondas, ach! gy moet zyn Regter zyn.
Welaan, dat ik met moed voor Thebes volk verſchyn,
Ik volg de ſchreên myns Zoons, en zal de waereld toonen,
Zoon gyn geſtrenge ſtraf, als Heirvoogd, by te woonen,

De

Dat myn regtvaardigheid den hoogſten top beſtygt,
En als 't de pligt 't gebiedt de ſtem der Liefde zwygt.

SLOTZANG.

De Heirvoogd komt het Thebisch krygsvolk nader,
Zyn groote Zoon knielt, als een Held, ter neêr,
En ſchrikt niet voor het glimmend moordgeweer;
Maar wagt den dood, op 't wenken van zyn' Vader.

✣ ✣ ✣

Het ſlagzwaard beeft, het ſchynt den wenk te ſchromen,
Om zulk een held te treffen in den ſtrot...
Daar rolt zyn hoofd! ô ongelukkig lot!
Wy zien het bloed van Stezimbrotus ſtroomen.

✣ ✣ ✣

ô Helden klaagt en ſchenkt uit rouw, uw kleeren,
Beſchouwt den Held terwyl hy ſterft, ô Goôn!
Geeft zyne ziel by u een beter loon:
Want Heldendeugd zal nooit haar loon ontberen.

✣ ✣ ✣

ô Strenge pligt! ô Deugd! gy doet ons beeven,
ô Jonge Held! ô ſlegt bekroonde moed!
Zyn lauwers zyn beſmet met Heldenbloed;
De Vader deedt zyn dappren Zoon hier ſneeven.

✣ ✣ ✣

ô Zoonen! leert, leert dan gehoorzaam weezen,
Wanneer een Held, een Vader, u gebiedt.
Het voorbeeld, dat gy in Stezimbrotus ziet,
Doe u de ſtraf, de ſtraf eens Vaders, vreezen.

AAN LUCIA.

'k Erken, dat gy my hebt zien vlieden;
Die vaale Spin kwam my zo na.
Maar kunnen wy geen weêrſtand bieden,
Aan onze vreezen, Lucia!
Zy zyn ons kwaad! — Als ik de Spinnen
Voortaan niet meer ontvlugt, — zult gy
Uw onweêrs-vrees dan ook verwinnen?
Denk niet dat zulks onmoogelyk zy.

J. V. P.

AAN

ANTWOORD.

Gy weet hoe vast de Menſchen kleven
Aan de eerſte indrukſ'len, J. V. P.
Wat antwoord zal ik u des geven?
Myn hart is moog'lyk al gedwee,
Wanneer de proef nog moet genomen.
'k Sta hier op, voor myn zelv' niet in.
Gy denkt uw vrees te zullen toomen;
Myn hart wenscht — dat ik ze ook verwinn'.

LUCIA.

NABERIGT AAN TWEE CORRESPONDENTEN.

Wy hebben overvloed van Winterſtoffe gehad, en dus tegenwoordig niet van alles gebruik kunnen maken.

De gedagten over den Natuurlyken Godsdienst vinden wy welmeenend voorgeſteld, maar de uitvoering..... De Heer J. zal wel doen, indien hy, 't zy door eigen oefening, 't zy door behulp van een goed en kundig Vriend, zo hy 'er een heeft, wat bepaalder leert denken, en zyne gedagten nauwkeuriger uitwerken.

BERIGT VOOR DEN BOEKBINDER.

In het MENG.	Afbeelding van een Neusprop,	*te plaatſen tegen over*	bl. 18
——— ———	Een Toeſtel om Electriſche Proeven te doen.		82
——— ———	Een Nieuw uitgevonden Zee-lantaarn, of Kust-Lamp.		216
——— ———	Sponswyze Uitwaſſen.		302
——— ———	Een Tabaksklyſteer.		436

DRUKFOUT.

In het MENG. *bl.* 345. *de* 2*de regel van de Verh. ſtaat*, bedieningen des geloofs, *leest* bedillingen des Ongeloofs.

LUCHTS.

Digitized by Google

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, DECEMBER, 1779.

	Bar:	Th:	Wind.	
1	29. 3½	46	VNW 6	zw. wolk.
	— 4½	48½	W 4	donk. R.
	— 5½	45½	ZW 6	—
2	— 3½	54	ZWtW 12	zw. R.
	— 2½	55½	W 11.13	donker
	— 2½	57*	WZW 14	— R.
3	— 2½	55	WtZ 13	wolk. —
	— 3½	53	WNW 10	o. held.
	— 5½	46½	— 4	donk. zw. R.
4	— 3½	41	NW 6	zw. w. R.
	— 6½	43	WNW 12	— R. H.
	— 7½	41½	NW 12 à 14	— —
5	— 8½	38	— 10 à 12	— o. —
	— 10½	39	NWtW 8 à 10	H. Sn. donk.
	— 11½	37½	NWtN 8	z. b. H. NL.
6	30. 0½	38½	NW 8	wolk. H.
	— 1½	43	NNW 2	— o. h.
	— 2½	38	W 0	betr. —
7	29. 10	37	ZW 6	donk. R.
	— 7-	38	ZWtZ 6	— yzel.
	— 4½	41	W 1	R.
8	— 6½	37	ONO 0	o. h. damp.
	— 8½	41½	N 0	wolkig
	— 9½	36	WtN. 9	z. b. o. h.
9	— 10-	39	NW 2	donker
	— 9½	39½	W 8	R. Sn.
	— 6-	37½	ZO 8.4	— donk.
10	— 7½	38	O 4	mist
	— 8½	41½	ZO 0	—
	— 7½	50	ZW 6.12	R. donk.
11	— 7½	47	W 6	donker
	— 8-	49	— 5 NW 16	— o. h.
	— 9-	42½	— 4	helder
12	— 9-	38	ZtW 1	zw. mist
	— 7½	44	ZZO 2	R.
	— 5½	45	Z 6	z. betr.
13	— 3-	47	— 8	donk. R.
	— 2½	49	ZZW 7	wolkig
	28. 10½	46	— 10. 6	zw. R.
14	29. 0½	45	WtN 12	z. b. zw. R. b.
	— 2½	44	NWtW 10 à 16	— — —
	— 5-	42	WNW 15	— — —
15	— 8½	44	NW 10 à 12	— — Hag.
	— 9½	43	NWtN 4. 2	donker.
	— 9-	39	WZW 4	R. z. b.
16	— 8½	44½	WtN 3	z. betr.
	— 5½	45½	— 1	donk. mist
			WZW 4	R.

	Bar:	Th:	Wind.	
17	29. 5½	48	W 4	donk. mist.
	— 6½	50	WNW 1	— —
	— 7½	48	W 1	—
18	— 6½	50	— 6	— R. Wl.
	— 6½	52½	WZW 6	— —
	— 6½	48	WtN 4	betr.
19	— 5½	48	ZW 2	R. donk.
	— 5½	52	— 5	donk. o. h.
	— 4½	50	— 4	R. z. b.
20	28. 11½	51	ZZW 8	zw. R. D.
	— 9½	51	ZW 11	wolk.
	— 9½	50	— 14. 12	zw. R. z. b.
21	— 11½	45½	W 8	zw. wolk.
	29. 0-	47	Z 4	R. donk.
	28. 9-	47½	— 2	—
22	— 5½	45½	NNW 2. 12	— zw.
	— 9½	39½	NW 10	Sn. zw. w.
	29. 1-	38-	WtN 10	wolk.
23	— 3½	35½	WZW 10	hag. wolk.
	— 4-	39	W 8 à 10	wolk.
	— 6-	35½	ZW 0	—
24	— 7-	32½	ZZW 0	—
	— 7½	34	ZW 0	zw. mist
	— 8-	32	Z 0	— donk.
25	— 8½	31	ONO 2	donker
	— 9-	30	O p NW 6	—
	— 10-	32	NO 0	— mist
26	— 11-	30	N 0	ext. zw. m.
	— 11½	33	Stil.	betr. vogt
	30. 0½	36	ONO 7	donker
27	29. 11½	35	— 8	—
	— 10½	36	— 10	— vogt.
	— 10-	36	OtN 10	— Sn.
28	— 10-	35	O 9	— —
	— 11-	36	— 9	z. betr.
	30. 1-	34½	— 8. 12	helder
29	— 2½	32½	— 8	— —
	— 3½	34½	— 6	— —
	— 4-	29	— 4	— —
30	— 4½	26*	— 3	— —
	— 4-	31	— 4	— —
	— 4-	28½	— 4	— —
31	— 4-	27	— 3	— —
	— 3½	34½	ZOo NOo	— damp.
	— 3½	31-	OZO o	— —

29. 7 18/30. | 41 23/30 | 5 r 8/7

Den 8's morg. 9 u. Th. 36.

In de Tafel van *November* staat de Barometer den 1's morg. 30. 1½ moet zyn 30. 3½
— 's midd. — 1- — — — 3-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google
A 557896

Digitized by Google